సమగ్ర ఆంధ్రసాహిత్యం

అయిదవ సంపుటం

మలి రాయల యుగం

ఆరుద్ర

సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్యం

అయిదవ సంపుటం

మలిరాయలయుగం

ఆరుద్ర

ప్రజాశక్తి బుక్ హౌస్
కారల్ మార్క్స్ రోడ్, విజయవాడ - 2

ప్రచురణ నెం : 272

పునర్ముద్రణ : 1990, ఆగస్టు

ముఖచిత్రం : బాపు

ooo

సాదాప్రతి : రు. 35

మేలు ప్రతి : రు. 45

ooo

ప్రతులకు

ప్రజాశక్తి బుక్‌హౌస్

కారల్‌మార్క్స్ రోడ్

విజయవాడ – 520 002

ooo

ముద్రణ :

ఫ్లామోగ్రాఫర్స్

విజయవాడ.

మా మాట

ఆదికాలమ్నుంచీ ఆధునికయుగం వరకూ సాగిన సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్య పరిణామాన్ని గురించి తెలుసుకోవాలనే ఆకాంక్షగల సాహిత్యాభిమానుల కోసం కవి, పండితుడు, పరిశోధకుడు, సాహితీ విమర్శకుడుగా పేరు ప్రతిష్ఠలను గడించిన ఆరుద్రగారు ఎంతగానో శ్రమించి ఒక్కచేతిమీదుగా సమగ్రాంధ్ర సాహిత్యాన్ని 12 సంపుటాల్లో ఆంధ్ర ప్రజలకు 1968 లోనే అందజేశారు.

అయితే ఆ రచన ఆధునికయుగం వరకూ పూర్తిగా సాగలేదు. అనివార్య కారణాలవలన ఆఖరి భాగాలను ఆయన పూర్తిచేయలేదు. అయినప్పటికీ అది ఆంధ్ర సాహిత్య చరిత్రకు సంబంధించి ప్రామాణిక గ్రంథంగా గుర్తించబడింది. తెలుగు సాహిత్యంలోనూ, చరిత్ర అధ్యయనంలోనూ నిష్ణాతులుగా గుర్తించబడిన సర్వశ్రీ వేలూరు శివరామశాస్త్రి, విశ్వనాథ సత్యనారాయణ, శివశంకర స్వామి, మల్లాది రామకృష్ణశాస్త్రి, గిడుగు వెంకట సీతాపతి, ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనం, దివాకర్ల వెంకటావధాని, రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మ, నేలటూరి వెంకటరమణయ్య, తాపీ ధర్మారావు, కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రి, పాకాల రాజమన్నారు లాంటి ప్రముఖుల ప్రశంసల నందుకున్న రచన ఇది.

ఆరుద్ర షష్టిపూర్తి ఉత్సవాల సందర్భంగా ఆయనకు ఆంధ్రావనిలో అనేకచోట్ల జరిగిన సన్మాన సభలన్నింటా, సమగ్రాంధ్ర చరిత్రను ఒక్కచేత్తో పూర్తిచేసి ఆయన ఆంధ్రప్రజలకు ఒనగూర్చిన మహత్తర సేవను ప్రశంసిస్తూనే, తతిమ్మా భాగాలను పూర్తిచేయాలనే ఆకాంక్షలు వెలిబుచ్చారు.

ఇప్పుడు ఆరోగ్యం చక్కబడి, పఠనానికి, రచనకు, ప్రచురణకు అవసరమైన సదుపాయాలు ఏర్పడగానే ఆంధ్ర సాహిత్యాభిమానుల చిరకాల వాంఛను నెరవేర్చడానికి ఆరుద్రగారు పూనుకోవడం అభినందించదగిన విషయం.

ఆరుద్రగారే తెలిపినట్లు ఒక భాషను మాట్లాడే ప్రజల దేశ చరిత్ర సాంఘిక చరిత్ర, సాహిత్య చరిత్ర ఒకదానికొకటి పెనవేసుకొని వుండటం వలన ఈ రచన అన్నికోణాలనుండి తమ చరిత్రను, వారసత్వాన్ని అవగాహన చేసుకొనేందుకు ఆంధ్ర ప్రజలకు ఉపయోగపడగలదు

ఇటీవలి కాలంలో జరిగిన పరిశోధనల ఫలితంగా అందిన అదనపు సమాచారం, అంతకుముందు రచనపై వచ్చిన విమర్శలను, సూచనలను దృష్టిలో వుంచుకొని గతంలో ప్రచురించిన సంపుటాల్లో కూడా అవసరమైన మార్పులను, చేర్పులను చేసి, ఆధునిక యుగం వరకు గల తతిమ్మా సంపుటాలను రచించడానికి ఆరుద్రగారు పూనుకోవడం ముదావహం

పరిశోధనల్లో వచ్చిన ఆధునిక పద్ధతులను ఆకళింపు చేసుకొని 'ఆదిమ,-చాళుక్య యుగాలనుండి నేటి ఆధునిక యుగం వరకూ సమగ్రరీతిలో తాను రచించిన సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్య చరిత్రను ప్రచురించే అవకాశాన్ని మాకు కలిగించినందుకు ఆరుద్రగారికి మా ప్రచురణాలయం తరపున హృదయపూర్వకమైన కృతజ్ఞతాభివందనాలను తెలుపుకుంటూ ఈ ప్రచురణకు పూనుకొన్నాం.

సుదీర్ఘమైన అధ్యయనం, పరిశోధనల ఫలితంగా లభించిన అపూర్వమైన సాహితీ సంపదతో తెలుగు ప్రజలు తమ చరిత్రను, తమ సాహితీ సంస్కృతి వారసత్వాన్ని అవగాహన చేసుకునేందుకు ఉపయోగపడే విధంగా ఆరుద్రగారు రచించిన ఈ "సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్యం" 12 సంపుటాలుగా వచ్చే ఈ ఉద్గ్రంథం-ఆంధ్ర ప్రజల ఆదరణను బహువిధాలుగా పొందడమేగాక, తెలుగువారుండే ఇతర ప్రాంతాల్లో కూడా అన్ని గ్రంథాలయాల్లోను, విద్యాలయాల్లోను తగిన స్థానం పొందగలదని ఆశించుతున్నాం.

22 7 '89
విజయవాడ

— ప్రచురణకర్తలు

మనవి మాటలు

సాహిత్యాభిలాష గల సాధారణ పాఠకులు ఆంధ్ర సాహిత్యం గురించి సంపూర్ణంగా తెలుసుకోవాలనుకుంటే, వాళ్ళకు ఉపయోగించే పుస్తకాలు నేడు అందుబాటులో లేవు నన్నయభట్టునుండి చిన్నయసూరిదాకా మాత్రమేకాక శాతవాహనుల కాలం నుండి సాహితీ సమితి దాకా ఆంధ్రసాహిత్యం అనేక విధాలుగా, బహుముఖాలుగా సాగింది ప్రజ్ఞావంతులైన తెలుగుకవులు రచించిన గ్రంథాలు అన్నింటికీ అన్నీ అచ్చువడి వెలుగు చూడలేదు అచ్చయిన పుస్తకాలు కూడా అన్నీ అందరికీ లభించడం లేదు లభించిన పుస్తకాలైనా అన్నీ సాధారణ పాఠకులకు బోధపడే వివరణలతో లేవు ఈ కొరతను తొలగించవలసిన బాధ్యత నేటి సాహితీపరులపై వుంది

పన్నెండు సంపుటాలలో సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్యం ప్రజానీకానికి పరిచయం చేద్దామనే సంకల్పం కొన్నేళ్ళ క్రిందట నాకు కలిగింది పుస్తక ప్రచురణలో కొత్త పోకడలుపోయే ప్రతిభావంతులు శ్రీ యం ఎన్ రావుగారితో దానిని ముచ్చటించాను నా ఉద్దేశాన్ని వారు బహుముఖాల పరిశీలించారు ఇటువంటి సాహిత్య గ్రంథాలకు పుస్తక ప్రపంచంలో ఆదరణ ఉంటుందని 'మార్కెట్ అధ్యయనం' బాగా చేసి తెలుసుకొన్నారు 'వారి సంస్థ యం శేషాచలం అండ్ కంపెనీ తరఫున పన్నెండు సంపుటాలను ప్రచురించడానికి ముందుకు వచ్చారు

సమగ్రత ఆశయం దీన్ని సాధించడానికి ఇది ప్రయత్నం పూజ్యులు కందుకూరి వీరేశలింగం గారు ప్రామాణిక సాహిత్యరచనకు పునాదులు వేశారు శ్రీయుతులు గురజాడ శ్రీరామమూర్తి, నూనవల్లి రామకృష్ణకవిగారు, వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు, చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు, కొమర్రాజు లక్ష్మణరావుగారు, మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు మొదలైన మహనీయులు సాహిత్యంతోపాటు దేశ చరిత్రను కూడా విశదం చేశారు సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారు మన సాంఘిక చరిత్రకు శ్రీకారం చుట్టి కొత్త కోణాలను చూపెట్టారు వీరి రచనలను ఆధారం చేసుకొని తమ ప్రతిభతో కొత్త ఆకరాలను గుర్తించి, నూతన సిద్ధాంతాలను ప్రతిపాదించి సాహిత్య చరిత్రను అనేకమంది విద్వాంసులు, విమర్శకులు, విఖ్యాత పత్రికలలో, వివిధ గ్రంథాలలో వివరిస్తున్నారు ఈ అమూల్య రచనలనన్నింటిని నా దృక్పథంతో సమన్వయం చేయడానికి ఈ రచనలో ప్రయత్నించాను

ఒక భాష మాట్లాడే ప్రజల దేశ చరిత్ర, సాంఘిక చరిత్ర, సాహిత్య చరిత్ర ఒకదానితో ఒకటి పెనవేసుకొని వుంటాయి రాజకీయాలవల్ల వివిధ రంగాలలో పరిణామాలు ఏర్పడుతూ వుంటాయి విభిన్న సంఘటనలే జరిగినా అవి ఒక చారిత్రక క్రమంలోనే వుంటాయి రాజకీయ ప్రభావాలకు లోనుకాని యుగం వుండదు రాజవంశాల

పేరుమీదుగా యుగాలను పేర్కొనడం రివాజే. పాశ్చాత్య చరిత్రలలో 'ఎలిజబెథియన్, జాకోబియన్, విక్టోరియన్, ఎడ్వర్డియన్' మొదలైన యుగాలు సుపరిచితమైనవే. ఇది అనువైన పద్ధతి, అందుకే సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారు తమ "ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్ర"లో ఈ క్రింది విధమైన యుగ విభజన చేశారు

1వ ప్రకరణము తూర్పు చాళుక్య యుగము

2వ ప్రకరణము కాకతీయుల కాలము

3వ ప్రకరణము రెడ్డిరాజుల కాలము

4వ ప్రకరణము విజయనగర సామ్రాజ్య కాలము (క్రీ.శ 1332 నుండి 1530 వరకు)
5వ ప్రకరణము విజయనగర సామ్రాజ్య కాలము(క్రీ.శ. 1530 నుండి 1630 వరకు)
6వ ప్రకరణము పేరు పెట్టలేదు (క్రీ.శ. 1600 నుండి 1757 వరకు)

7వ ప్రకరణము పేరు పెట్టలేదు (క్రీ.శ. 1757 నుండి 1857 వరకు)

సాంఘిక చరిత్రకు పనికివచ్చే సాహిత్య గ్రంథాలనే ఎన్నుకొనడంవల్ల సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారి యుగవిభజన వారి ప్రయోజనాలకు అనుకూలమైంది సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్యంలో విస్తీర్ణతను దృష్టిలో పెట్టుకొని నేను యుగాల అంకెను, ఆయా రాజవంశాల ప్రాముఖ్యాలను బట్టి పెంచవలసి వచ్చింది ఆదిలో నేను చేసుకొన్న ప్రణాళికతో ఇలాగ యుగవిభజన చేసుకొన్నాను.

1. ఆదిమ, చాళుక్య యుగాలు	(క్రీ.శ. 12వ శతాబ్దం చివరిదాకా)
2. కాకతీయ యుగం	(క్రీ.శ. 1200 1290)
3. పద్మనాయక యుగం	(క్రీ.శ. 1337 1399)
4. రెడ్డిరాజుల యుగం	(క్రీ.శ. 1400 1450)
5. తొలిరాయల యుగం	(క్రీ.శ. 1450 1500)
6. మలిరాయల యుగం	(క్రీ.శ 1500 1550)
7. నవాబుల యుగం	(క్రీ.శ. 1550 1600)
8. నాయక రాజుల యుగం	(క్రీ.శ. 1600 1670)
9. కడపటి రాజుల యుగం	(క్రీ.శ. 1670 1750)
10. కుంఫిణీ యుగం	(క్రీ.శ 1750 1850)
11. జమీందారీ యుగం	(క్రీ.శ. 1850 1900)
12. ఆధునిక యుగం	(క్రీ.శ. 1900 నుండి)

పుస్తక ప్రచురణను ప్రారంభించడానికి ముందే ప్రతిసంపుటిలో పుటల పరిమితిని, సంపుటాల సంఖ్యను, ఒక్కొక్క సంపుటం వెలనూ, పన్నెండు సంపుటాలకు మొత్తం పూర్తిగా ముందే చెల్లించే పక్షంలో పెట్టువెల, అందువల్ల లభించే లాభసాటి సదుపాయాలూ ప్రకాశకులు ప్రకటించారు. ఎందరో ఈ ప్రణాళికకు స్వాగతం చెప్పారు, చందాదారులుగా చేరారు.

1965 జనవరి నెలనుండి ఈ సంపుటాల రచనకు ఉపక్రమించాను. ప్రతి సంపుటిలోని పుటల పరిమితి ముందుగానే నిర్ణయం కావడంవల్ల ప్రతి ప్రకరణంలో తెలిసిన ఏ ఒక్కటీ వదిలిపెట్టకుండా విపులంగానే రాసినా చివరకు కుదించడం తప్పనిసరి అయింది. సమగ్రత దెబ్బతినకూడదని సంపుటాల సంఖ్యను పెంచి, అదనపు యుగాలనూ, ఉపయుగాలను చేర్చవలసి వచ్చింది. ప్రచురణకు ముందే ప్రజలకిచ్చిన వాగ్దానానికి భంగం లేకుండా పన్నెండు సంపుటాలనూ వరుసగా ప్రచురించడం జరిగినది. నామీదా, ప్రకాశకులమీదా ఉన్న అభిమానంతో పి.వి. రాజమన్నారుగారు అన్ని యుగాలకు ఉమ్మడి ప్రవేశికనూ, ఒక్కొక్క సంపుటికి ఒక్కొక్కరు చొప్పున సాహిత్య రంగంలోని లబ్ధప్రతిష్ఠులు పీఠికలు రాసి దీవించారు. వాటి వివరాలు ఇవి :

సంపుటి సంఖ్య	పేరు	కాలం	పీఠికాకర్త
1.	చాళుక్య యుగం	ఏప్రియల్, 1965	వేలూరి శివరామశాస్త్రి
2.	కాకతీయ యుగం	మే, 1965	విశ్వనాథ సత్యనారాయణ
3	పద్మనాయక యుగం	జూన్, 1965	శివశంకరస్వామి
4.	రెడ్డిరాజుల యుగం	జూలై, 1965	మల్లాది రామకృష్ణశాస్త్రి
5.	గజపతుల యుగం	ఆగస్టు, 1965	గిడుగు వేంకట సీతాపతి
6.	తౌళిరాయల యుగం	సెప్టెంబరు, 1965	ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనం
7	మలిరాయల యుగం	అక్టోబరు, 1965	దివాకర్ల వేంకటావధాని
8.	నవాబుల యుగం	నవంబరు, 1965	రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మ
9.	ఆరవీటిరాజుల యుగం	ఫిబ్రవరి, 1966	వేటూరి వెంకటరమణయ్య
10.	నాయకరాజుల యుగం I	అక్టోబరు, 1966	తాపీ ధర్మారావు
11	నాయకరాజుల యుగం II	మార్చి, 1967	కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రి
12.	కడపటిరాజుల యుగం	ఫిబ్రవరి, 1968	

1965 ఏప్రియల్ నెలనుండి నవంబరు నెలదాకా ఎనిమిది నెలలు క్రమం

తప్పకుండా అవిరాంతం రచనచేసి ఒక మాసపత్రికలాగ సమగ్ర ఆంధ్రసాహిత్యం సంపుటాలను అచ్చుకివ్వడంలో నా ఆరోగ్యం పూర్తిగా దెబ్బతిన్నది. పళ్ళు బిగించి రచన చేయడంవల్ల పళ్ళు బిగువు సడలి దంతవైద్యం అవసరమైంది. దానితో పాటు డయాబిటిస్, బ్లడ్ ప్రెషర్, ఒకటేమిటి టెన్షన్‌వల్ల రావలసిన అన్ని రుగ్మతలూ వచ్చాయి. అయినా ప్రజలకు ప్రకాశకులతోపాటు వాగ్దానం చేసినది పన్నెండు సంపుటాలు కనుక ఆ సంఖ్యను పూర్తిచేయాలని నిశ్చయించాను. అది 1968 ఫిబ్రవరి నాటికిగాని పూర్తిచేయలేకపోయాను.

ఈ పన్నెండు సంపుటాలు వెలువడుతున్నప్పుడు ఆసక్తితో చదివి, సహృదయంతో విమర్శించి, ప్రోత్సహించిన వాళ్ళెందరో ఉన్నారు. చెల్లా చెదురుగా వున్న ఆకరాలను ఒక్కచోట్ల క్రోడీకరించి విశ్లేషణ చేస్తున్నప్పుడు రచనలో తప్పులు దొర్లడం తప్పదు. వీటికి తోడు నావు వ్రాస్తున్నప్పుడే, ప్రూఫు దిద్దుతున్నప్పుడే మరికొన్ని పొరపాట్లు చేరుకున్నాయి. నా అంతట నేను గుర్తించిన తప్పులతోబాటు విమర్శకులు సూచించే లోపాలూ, కొందరి కోపాలూ రెండవ ముద్రణలో సర్దుకొంటానని అప్పుడే సవినయంగా విన్నవించుకొన్నాను.

మొదటి ముద్రణ సంపుటాలన్నీ ఏనాడో చెల్లుబడి అయిపోయాయి. రెండవ ముద్రణ కోసం ఎందరో ఎదురు చూస్తున్నారు. కొందరు ఒత్తిడి చేస్తున్నారు. గత సంవత్సరం నా రెండు కళ్ళ కేటరాక్టులకూ ఆపరేషన్ విజయవంతంగా జరగడంవల్ల గ్రంథ పఠనానికి, రచనా కార్యక్రమానికి వీలుకలిగింది.

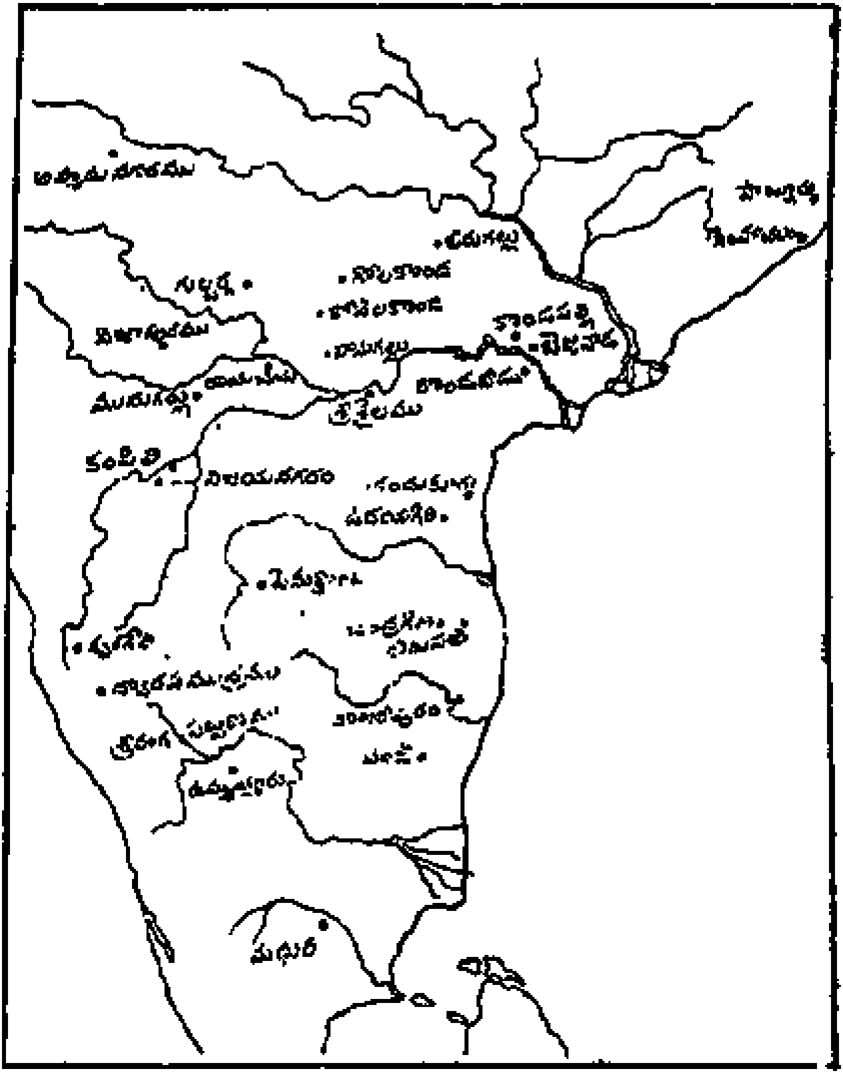
సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్యంలో కొరతగా మిగిలిపోయిన సంపుటాలను పూర్తిచేయడమేగాక, తొలి పన్నెండు సంపుటాలకు కొత్తవైనాలు చేర్చి, తిరగరాసి ప్రచురించాలని నిశ్చయించాను. 'ప్రజాశక్తి బుక్‌హౌస్' వారు తిరగరాతకూ, పునర్ముద్రణకూ సదుపాయాలు కలిగించి ప్రచురణ ప్రారంభిస్తున్నారు. వారికి నా ధన్యవాదాలు. ఒక వ్యక్తి సమాజంలో ఏదైనా సాధించగలిగాడంటే దానికి ప్రత్యక్షంగానూ, పరోక్షంగాను ఎందరి సహాయ సహకారాలో ఉంటాయి. ఈ నా కృషిలో నాకు తోడ్పడిన వారందరికీ నా కృతజ్ఞతలు.

1989 సంక్రాంతి
మద్రాసు-17

ఆరుద్ర

విషయసూచిక

మలిరాయల యుగం

మలిరాయలనాటి ఆంధ్రదేశము

(Map)

1

మలిరాయల యుగం

ఇది ఆంధ్రసాహిత్యచరిత్రలో ఎంతో ప్రాముఖ్యమున్న యుగం; స్వర్ణయుగం! అల్లసాని పెద్దన, ముక్కు తిమ్మన, మాదయగారి మల్లన్న, ధూర్జటి, తెనాలి రామకృష్ణుడు సంకుసాల నరసయ్య, రాధామాధవకవి మొదలైన అజానుబాహులందరూ ఈ యుగంలోని వాళ్ళే భారతదేశ చరిత్ర లోనే కాక, ప్రపంచచరిత్రలోనే చిరస్థాయిగా నిలిచిపోయే మహావ్యక్తి కృష్ణదేవరాయల పరిపాలన ఈ యుగంలోనే ప్రజాక్షేమానికి మంగళకైశికీగీతాలను పాడింది చాణక్యుణ్ణి చంపిపుట్టి యుగంధరుని తలదన్నే మహామంత్రి అప్పాజీ తిమ్మరుసయ్య స్వహస్తాలతో ఈ యుగానికి రూపురేఖలు దిద్దాడు అతని అమృత హస్తాల చలువవల్ల విజయనగర సామ్రాజ్యం వికసించిన పుష్పంలాగ గుబాళించింది అతని విగతనేత్రాల నుండి కారిన రక్తాశ్రువుల వేడివల్ల రాయల కీర్తికాంత పాదాల లత్తుక లావాగా మారింది రాయల కుత్తుకలో కత్తులు పాట పాడాయి ఈ యుగంలోని విజయనగర సామ్రాజ్య చరిత్ర ఆంధ్రులు విస్మరించలేని పుట్టుమచ్చ

విద్యారణ్యులవారి ఆశీర్వాదంతో సంగమవంశ రాజులు ఈ సామ్రాజ్యాన్ని క్రీ శ 1335 లో స్థాపించారు కళలను పోషిస్తూ, కవులను ఆదరిస్తూ ఆశ్రితులకు అగ్రహారాలిస్తూ ఉద్భటవివాదాలలో గెలిచినవారికి కనకాభిషేకాలు చేస్తూ సంగమరాజులు క్రీ శ 1485 దాకా పాలించారు ఈ వంశంలోని కడపటిరాజులు అతిదుర్బలులై అవినీతి పరులుగా మారినందువల్ల, వీరి కొలువులోనే ఉన్న

దండనాయకుడు సాళువ నరసింహరాయలు సామ్రాజ్యాన్ని రక్షించడానికి క్రీ.శ 1485లో అధికారాన్ని హస్తగతం చేసుకొని వజ్రసింహాసనాన్ని అధిష్ఠించాడు ఇతడు తాళ్ళపాక అన్నమయ్యగారిని సత్కరించి సంకీర్తనలను ప్రోత్సహించాడు పిల్లలమర్రి పినవీరయ్యను పోషించి కృతి పుచ్చుకొన్నాడు సాళువ నరసానాయకుడు క్రీ.శ 1490 లో మరణించాడు అతడు మృత్యుముఖంలో ఉన్నప్పుడు యుక్తవయస్సు రాని తన కుమారులను తన కుడి భుజంలాంటి తుళువ నరసానాయకునికి అప్పగించాడు ఈ ఇద్దరు కొడుకుల్లో ఎవరు యోగ్యులైతే వాళ్ళకా పట్టం కట్టమన్నాడు నిశ్చింతగా కన్నుమూశాడు

విశ్వాసపాత్రుడైన నరసానాయకుడు తన స్వామిచెప్పిన మాటలు నెరవేర్చాడు నరసింహరాయల పెద్దకొడుకు తిమ్మరాజును గద్దెపై కూర్చోపెట్టాడు అయితే దురదృష్టవశాత్తూ అతడు పట్టమని పదినెలలు కూడా జీవించలేదు ఈ అభాగ్యుని తరువాత అతని సోదరుడు తిమ్మ రాజును, ఇమ్మడి నరసింహరాయలనే పేరిట నరసానాయకుడు గద్దె కెక్కించాడు ఇతడు క్రీ శ 1490 1506 వరకు పాలించినట్టు శాసనాలు ఉన్నాయి అయితే, నరసింహరాయలింతకాలమూ గద్దెమీద కూర్చొని పాలించలేదు. పెనుకొండ దుర్గంలో బంధితుడుగా ఈ రాయలు బ్రతుకుతూ ఉంటే అతని పేరుమీదుగా నరసానాయకుడు అధికారం చెలాయించాడు దీనికి స్వార్థం కాక సామ్రాజ్య రక్షణే కారణం. కొంతమంది సామంతులకు నరసానాయకుని పాలన కిట్టలేదు అతణ్ణి తప్పించడానికి రాయలను గుప్పిట్లో పెట్టుకోవాలని చూశారు ఎదురు తిరిగిన రాయలను నరసానాయకుడు బంధించక తప్పింది కాదు సామ్రాజ్యంలోని కలహాలను అదనుగా చూసుకొని సామంతులు తిరగబడ్డారు పరరాజులు కత్తిదూశారు. ఏకకాలంలోనే, ఇంటా బయటా ఉన్న శత్రువులతో నరసానాయకుడు పోరాడి, జయించి రాజ్యానికి కొంత భద్రత చేకూర్చాడు

ఈ విజయాలలో నరసనాయకునికి ఇద్దరు ఎంతగానే తోడ్పడ్డారు ఒకరు సాళువ తిమ్మరుసయ్య, రెండవ వారు నరసానాయకుని పెద్దకొడుకు వీర నరసయ్య, నరసానాయకుని కార్యకర్తగా, మంత్రిగా, విశ్వాసపాత్రుడుగా ఆనాటి రాజకీయ చరిత్రలో తిమ్మరుసయ్య ప్రముఖపాత్ర వహించాడు ఈ ప్రధానే కాక చేతికందివచ్చిన కొడుకు కూడా రాచకార్యాలలో పాల్గొనడంవల్ల

నరసానాయకునికి బరువు కొంత తగినట్లుండేది. తండ్రి కొలువులో వీరనరసయ్య ఆంతికాన ఉండేవాడు. నరసానాయకుని కొలువును అతనికి వరాహపురాణం అంకితం ఇచ్చిన నంది ఘంటకవులు ఇలా వర్ణించారు:

> అష్ట భాషా కవిశార్దూలసంభవులైన సుకవిపుంగవులు సంస్తుతులు సేయ
> సంకీర్ణ రాగరంజకులైన గాయక గణములు గీత ప్రబంధములు పాడ
> కలకంకణ క్వణత్కర సరోరుహలైన రమణులు వింజామరములు వీవ
> వరబలాధికులైన శరణాగత రాజసామంతు లుభయ పార్శ్వముల గొలువ
> కూర్మితనయుడు నరసయ్య గుణనిధాన మంత్రికులును సేవింప నలరికొన్న
> సురభికాశ్మీరగంధంబు నిండుముట్ట నుంత బేరోలగమునయునుత్సవముగ
>
> [వరాహపురాణం, 1 11]

ఈ కూర్మితనయుడే తన తరువాత సామ్రాజ్యాన్ని సంరక్షించాలని నరసానాయకుడు భావించి రాచకార్యాలలో పాల్గొన నిచ్చినట్టుంది. తండ్రి ఆశలను నరసయ్య వమ్ము చెయ్యలేదు. నరసానాయకుడు క్రి శ 1503 లో మరణించాడు.[1] సామ్రాజ్యానికి హక్కుదారుడైన రాయలు పెనుగొండ దుర్గంలో ఇంకా మ్రగ్గుతూనే ఉన్నాడు. బంధితుడైన రాజుపేరిట రాజ్యాన్ని ఏలడం అనే నాటకం నరసయ్యకు మనస్కరించలేదు. తన తండ్రి కున్నంత ఓపిక అతనికి లేకపోయింది. చెరలో ఉన్న రాయలను చంపించి తానే గద్దెకెక్కాడు, రాయ కిరీటంతోపాటు, నరసయ్య వీర నరసింహరాయ లనే పేరును ధరించాడు. ఇతనితోనే వాస్తవానికి మలిరాయల యుగం ప్రారంభమయింది.

వీరనరసింహరాయలు గద్దెకెక్కాక మూడేళ్లపాటే రాజ్యం చేశాడు. ఇతడెంత సమర్థుడైనా, ఇతని ప్రధాని సాళువ తిమ్మరుసయ్య ఎంత రాజకీయ దురంధరుడైనా పరిపాలన ప్రశాంతంగా జరగలేదు. ఒకవైపు సామంతులు, మరొకవైపు శత్రురాజులు కత్తులు దూసి ఒత్తిడి తెచ్చారు. వీరనరసింహ నాయకుడు నమ్మకస్థులైన స్నేహితులను, బంధువులను కూడగట్టుకొన్నాడు. తన సవతి తమ్ముడు కృష్ణరాయలను రాజధానికి కాపుగా ఉంచి వీరనరసింహరాయలు శత్రువులపై దండు నడిపించుకొని వెళ్ల నిశ్చయించాడు. అందుకు కృష్ణరాయలు అంగీకరించలేదు. సైన్యాలతో తానే

1 Studies on Krishnaraya of Vijayanagara by Dr Oruganti Ramachandrayya.

వెడతానన్నాడు అప్పటికతడు పధహారేళ్లవాడు నూనూగుమీసాల నూత్న యౌవనంలో ఉన్నాడు ఇటువంటి అర్భకుని సైన్యంతో పంపడానికి వీరనరసింహ రాయలు మొదట అంగీకరించలేదుగాని చివరకు ఒప్పుకున్నాడు కృష్ణరాయలు యుద్ధాలలో బాగా రాణించినట్టుంది

వీరనరసింహరాయలు రాజకీయ తంత్రం బాగా తెలిసినవాడు ఆధునిక యుద్ధాలలో విజయం సంపాదించాలంటే అశ్వికబలం చాలా అవసరం అయితే గుఱ్ఱాల వర్తకం ఆరోజులలో గుత్త వ్యాపార మైంది జాతి గుఱ్ఱాలను మహమ్మదీయ వర్తకులే దిగుమతి చేసేవారు వాటిని బహమనీ సుల్తానులకే విక్రయించేవారు ఈ గుత్త వ్యాపారాన్ని అరికట్టడానికి వీరనరసింహరాయలు చక్కని రాజనీతి ప్రదర్శించారు అప్పుడప్పుడే మన దేశంతో పోర్చుగీసువారు వర్తకసంబంధాలు పెట్టుకుంటున్నారు వాళ్లకు రాయలు ప్రోత్సాహం యిచ్చి జాతి గుఱ్ఱాలను వాళ్ల ద్వారా దిగుమతి చేయించుకున్నాడు అశ్వికదళాలను పెంపొందింప జేశాడు జాతిమత విచక్షణలేకుండా, అర్హతగలవారినందరినీ గుఱ్ఱపురౌతులుగా పటాలంలో చేర్చుకున్నాడు, ఈ చర్య విజయనగర సామ్రాజ్యానికి వజ్రకవచమైంది

ప్రధాని సాళువ తిమ్మరుసయ్య మంత్రాంగం, నమ్మకస్థులైన అరవీటి వంశం వాళ్ల సహాయం, తమ్ముడు కృష్ణరాయల ఉత్సాహం వీరనరసింహ రాయలకు పెట్టని కోటలుగా ఉన్నాయి కప్పమీయక తిరుగుబాటు చేసిన సామంతులపై వీరనరసింహరాయలు స్వయంగా సైన్యాలు నడుపుకొంటూ వెళ్లాడు పశ్చిమతీరంలోని తుళువ రాజ్యాధిపతులను పాదాక్రాంతులను చేసుకొన్నాడు ఆ తరువాత కనుమలు దాటి కర్ణాటకంలో ప్రవేశించి ఉమ్మత్తూరు, శ్రీరంగపట్నం సామంతులను ముట్టడించాడు అయితే వాళ్ళు లొంగలేదు పైపెచ్చు, రాయల బలాలను ఓడించారు ఇది వీరనరసింహరాయలకు హృదయశల్యమైంది మంచాన పడ్డాడు అపజయానికి తోడు మరో బెంగ పట్టుకొంది తన తరువాత తన కొడుకు రాజ్యానికి వస్తాడన్న ఆశ సన్నగిల్లింది వీరనరసింహరాయల కుమారుడు ఎనిమిదేళ్ల వాడు ఈ పసివాణ్ణి తోసిరాజని కృష్ణరాయలు గద్దె ఎక్కుతాడని వీరనరసింహరాయలు భయపడ్డాడు ప్రధాని తిమ్మరుసయ్యను పిలిపించి తన భయాలు చెప్పాడు కృష్ణరాయలను

తక్షణం బంధించి రహస్యంగా వధించి అతని కళ్ళు తనకు చూపమన్నాడు, రాజాజ్ఞ విన్న తిమ్మరుసయ్య విస్మయించాడు

అతడు వెనువెంటనే కృష్ణరాయలను బంధించాడు రహస్య ప్రదేశంలో ఉంచాడు అయితే వధించలేదు ఆ మహామంత్రికి, అపస్మారకం లోనికి దిగజారుతున్న రాజుగారి ఆజ్ఞకంటె అల్లకల్లోలం కాబోతున్న రాజ్యరక్షణ ముఖ్య మనిపించింది కాబోలు సమరాలలో శక్తిసామర్థ్యాలు చూపెడుతున్న కృష్ణరాయలు ప్రజలకు రామరక్ష కాబోయే సూచనలు తిమ్మరుసయ్య గ్రహించాడు ఏ వేగులవాళ్ళో కొన్ని రహస్య వర్తమానాలు ఆయన చెవిని వేశారు గజపతి ప్రతాపరుద్రుడు దండెత్తబోతున్నాడు వీరనరసింహరాయలు సామంతుల చేతిలో అపజయం పొంది మనోవ్యథతో మృత్యుముఖంలో ఉన్నాడు ఈ స్థితిలో చాలా పెద్ద శత్రువుతో రాజ్యం యుద్ధం చేయవలసివస్తే సైన్యాలకు ప్రోత్సాహం ఇచ్చే ప్రభువు ముందు నడవాలి కృష్ణరాయలే అందుకు తగినవాడు అతణ్ణి చంపి వీరనరసింహరాయల ఎనిమిదేళ్ళ కుమారుణ్ణి గద్దెమీద కూర్చోపెడితే రాజ్యాన్ని ఉనగాచి నక్కలపాలు చేసినట్టు అవుతుంది నరసానాయకునితో పాటు తాను పాతికేళ్ళనుంచి పాటుపడి రాజ్యాన్ని ఇలాగ ఒక కొలిక్కి తెచ్చాడు ఇది ఇప్పుడు పుటుక్కున తెగిపోయేటట్టుంది అందుకే సాళువ తిమ్మరుసయ్య కృష్ణరాయలను రహస్యప్రదేశంలో సజీవునిగానే ఉంచి ఒక మేకను చంపి దాని కళ్ళను తీసుకు వెళ్ళి వీరనరసింహరాయలకు చూపించాడు మంచాన పడ్డ రాజుగుండెలు కుదుటపడ్డాయి కన్నులు మూత పడ్డాయి

ఇది క్రీ శ 1509 జూలైలో జరిగింది తిమ్మరుసయ్యకు వచ్చిన వర్తమానాలు నిజమైనవే ప్రతాపరుద్రగజపతి విజయనగరంపైదాడిచేశాడు[2]

---

2 క్రీ శ 1509 లో గజపతి విజయనగరంపై దాడిచేశాడని ఒరుగంటి రామచంద్రయ్య గారు నిరూపించారు సరిగ్గా ఆ సమయానికి చైతన్య ప్రభువు పూరీజగన్నాథానికి వచ్చేశారు అప్పుడు గజపతి విజయనగరంపై యుద్ధంలో ఉన్నాడని చైతన్య భాగవతం చెప్తూంది

"ఏ సమయ ఈశ్వర ఆయిలా నీలాచలే
తఖనే ప్రతాపరుద్ర నాహిక ఉత్కలే
యుద్ధ సిగియాచ్ఛేన విజయనగరే
అతయేవా ప్రభునా దేఖిలెన సెయిబారె" Studies in Krishnaraya, P 46.

వీరనరసింహరాయలు లేడు. అతని కుమారులు పసివాళ్ళు. వాళ్లను చంద్రగిరి కోటకు పంపించి మర్యాదలతో బంధించి తిమ్మరుసయ్య తగిన కట్టుదిట్టాలు చేశాడు. కృష్ణరాయలను పిలిపించాడు. రాజుగా ప్రకటించాడు. 1509 ఆగస్టు 7వ తారీఖున కృష్ణరాయలు రాజ్యస్వీకారం చేశాడు (ఆనాడు కృష్ణాష్టమి). గజపతి సైన్యాలపై కృష్ణరాయలు కత్తిదూశాడు. యుద్ధం ఏకారణాలవల్లనో చాలా స్వల్పకాలమే జరిగింది. గజపతి పలాయనం చిత్తగించాడు. కృష్ణదేవరాయలు "గజపతి గజకూటపాకల" అనే బిరుదు సముపార్జించుకున్నాడు.[3]

గజపతిని జయించి, రాజధానిలో అడుగుపెట్టి ఇంక పట్టాభిషేకం చేసుకొందామనుకొనే వేళకు కృష్ణదేవరాయలకు మరొక అవాంతరం వచ్చిపడింది. బీజాపురాన్ని పాలించే యూసఫ్ ఆదిల్‌ఖాన్ విజయనగరంపై దాడిచేశాడు. అయితే గజపతిని ఓడించినట్టే ఇతణ్ణికూడా కృష్ణరాయలు అదృష్టవశాత్తూ, అవలీలగా ఓడించాడు. ఈ విజయంవల్ల కృష్ణదేవరాయలు 'పరిమాత సురత్రాణ' అనే బిరుదును సంపాదించుకున్నాడు.

1509 ఆగస్టులో రాజ్యస్వీకారం చేసిన కృష్ణరాయలు వజ్రసింహాసనాన్ని అధిష్ఠించకముందే రెండు బిరుదులు సంపాదించి శాలివాహన శకవత్సరాలు 1431 మాఘశుద్ధ చతుర్దశినాడు, అనగా క్రీ శ 1510 జనవరి 23 24 వ తారీఖుల మధ్య పట్టాభిషేకం చేసుకొన్నాడు.[4] తనకు ప్రాణదానం చేసి రాజ్యాన్ని ప్రసాదించిన సాళువతిమ్మరుసును శిరఃప్రధానిని చేసుకొన్నాడు. రాయలవారికి నిజంగా అతను ప్రధాని కాడు; తండ్రిలాంటివాడు. తిమ్మరుసయ్యను కవులిలా పొగిడారు:

> అయ్యా అనిపించుకొంటివి నెయ్యంబున కృష్ణరాయనృప పుంగవుచే
> సయ్యా! నీసరి యేరీ అయ్యని పిలువగ వయ్య తిమ్మరుసయ్యా!
>
> [చాటుపద్య మణి మంజరి 1 పుట 105]

తిమ్మరుసయ్య తొలి రోజులలో నూరిపోసిన రాజనీతులవల్ల, తీర్చిదిద్దిన

---

3. 'పాకలం' అంటే ఏనుగులకు వచ్చే పిత్తజ్వరం
4. డాక్టరు నేలటూరి వెంకటరమణయ్య గారి అభిప్రాయం ప్రకారం కృష్ణరాయల పట్టాభిషేకం ...న 1509 లోనే జరిగింది. చూ: భారతి 1946, సంపుటి 26, సంచిక 4, పుట 290

రూపురేఖలవల్ల కృష్ణదేవరాయలు అనన్యసామాన్యసామ్రాజ్యాధిపతి అయ్యాడు తన అద్వితీయపరాక్రమంతో సంపూర్ణదక్షిణభారతాన్ని జయించడమేగాక గయలో జయశాసనం వేసేటంత మహోన్నత కీర్తులు సముపార్జించుకొన్నాడు క్రీ శ 1510 లో పట్టకట్టుకొన్నది లగాయతు క్రీ శ 1530 లో మరణించే దాకా 20 సంవత్సరాలు నిరుపమానమైన జీవితం గడిపాడు ఎన్నో దుర్గాలు పట్టుకొన్నాడు ఎన్నో యుద్ధాలు జయించాడు. ఎందరో కవులను పోషించాడు; భూషించాడు ఎన్నో కృతులు మెచ్చుకొన్నాడు; పుచ్చుకొన్నాడు నిత్యకళ్యాణం పచ్చతోరణంగా జీవితం గడిచింది (రాయల ఇతర జీవిత వివరాలను కవిగా అతనిగురించి చెప్పుకొంటున్నప్పుడు తెలుసుకొందాం) ఈ నిండుచంద్రుడు అస్తమించేటప్పుడు దీర్ఘగ్రహణం పట్టింది తెలుగుజాతి విడుపుస్నానం చేసేలోగా ఆ బ్రతుకు తెల్లవారింది

తన అన్న వీరనరసింహరాయలలాగే కృష్ణదేవరాయలు కూడా అవసాన కాలంలో తన కొడుకులకోసం తాపత్రయపడ్డాడు దీపముండగానే ఇల్లు చక్కపెట్టుకొందామని, తాను బ్రతికిఉండగానే తన కుమారునికి పట్టంకట్టాడు. అప్పుడా బాలుని వయస్సు ఆరేళ్ళు దురదృష్ట వశాత్తూ పట్టంకట్టిన కొద్దికాలానికే, కృష్ణరాయల కుమారుడు మరణించాడు తిమ్మరు సయ్యే విషం పెట్టి చంపించాడని కిట్టనివాళ్ళు చెవికొరికారు రాయలు నమ్మాడు మమకారం వివేకాన్ని తోసిరాజంది రాయలు గుడ్డివాడయాడు తిమ్మరుసయ్య కళ్ళు తోడించాడు కటకటాలవెనుక పెట్టించాడు చేయరాని ఘాతుకకృ ం చేశాక రాయలు పశ్చాత్తాపం చెందాడు తరువాత వివేకోదయం అయినట్టు... తన తరువాత, తన రెండవకుమారుడు (పద్దెనిమిది మాసాలవాడు) రాజవుతాడన్న ఆశ ఎలాగూ లేదు అందుచేత తన రాజ్యం సోదరుడు అచ్యుత దేవరాయలకు సంక్రమించాలని శాసించి మరణించాడు

అధికార వాంఛ మహాచెడ్డది ఆప్తులనే పగవాళ్ళను చేయిస్తుంది కృష్ణరాయలకు మగ సంతానం చాలా ఆలస్యంగా కలిగినా పుత్రికాలాభం ఆదిలోనే కలిగింది తిరుమలాంబ అనే కుమార్తెను అరవీటివారి వంశంలోని రామరాజు కిచ్చి పెళ్ళిచేశారు, అల్లుడు అన్నివిధాలా సమర్థుడే సంస్కారంలో, సాహసంలో ఎవరికీ తీసిపోడు చివరకు స్వార్థంలో కూడా! తన మామగారి

తరువాత తాను రాయసింహాసనం అధిష్ఠించాలి; లేదా ముక్కుపచ్చలారని మరిదికి సంరక్షకుడుగా ఉండాలి; గాని పినమామగారు (అందులోనూ సవతి పినమామగారు) అచ్యుతదేవరాయలు రాజ్యానికి రావడమేమిటని రాచఅల్లుడు భావించాడు అడ్డుపెట్టాడు దానికి తోడు పక్కరాజ్యాలలో ప్రభువు ఎప్పుడు మరణిస్తాడా, ఎప్పుడు దాడి చేద్దామా అని ఎదురుచూస్తున్న పరరాజులు ముట్టడించారు అచ్యుతదేవరాయలు తన సవతి అన్నగారి ఆజ్ఞ ప్రకారం రాజ్యాన్ని వెంటనే హస్తగతం చేసుకోలేకపోయాడు పరరాజులను జయించి అయిన వాళ్ళతో రాజీ చేసుకున్నాడు కొంతరాజ్యం కృష్ణరాయల శిశువు పేర అళియరామరాయలు' ఏలుకోవడానికి ఒప్పందం జరిగింది ఈ సంధివల్ల సమర్థులైన కొందరు రాజోద్యోగులు నొచ్చుకున్నారు కృష్ణరాయల ఆదేశాన్ని తు చ తప్పకుండా అమలుజరపనందుకు కొందరు నాయకులు తిరగబడ్డారు అచ్యుతదేవరాయలు వాళ్లని అణచివేశాడు తన బావమరిదితరపున కొంత రాజ్యానికి సమ్మతించిన అళియరామరాయలకు రావలసినది కూడా దక్కని పరిస్థితులు ఏర్పడ్డాయి ఉన్నట్టుండి కృష్ణరాయల కుమారుడు మరణించాడు అళియరామరాజు అధికారం సన్నగిల్లసాగింది దానిని నిలదొక్కుకోవడాని కతడు ఎన్నో ప్రయత్నాలుచేశాడు అడ్డంపెట్టుకొని పాలించడానికి ఒక వారసుడు అవసరం అయాడు రామరాజు ఒక వ్యక్తిని పట్టాడు అచ్యుతదేవరాయల అన్నకొడుకు సదాశివరాయలే సింహాసనానికి తగిన వారసుడని చెప్పి రామరాజు ఏలసాగాడు అచ్యుతదేవరాయల కాలమంతా దండయాత్రలతోనూ తిరుగుబాటులతోనూ గడిచిపోయింది క్రీ శ 1530 లో పదవి చేపట్టిన అతడు క్రీ శ 1542లో తన సవతి అన్న గారిలాగే మరణించాడు

అచ్యుతదేవరాయల కన్నుమూసేటప్పుడు అతనికి యుక్తవయస్సురాని ఒక కుమారుడు ఉన్నాడు అతని పేరు వెంకటాద్రి ఈ పసివాణ్ణి గద్దెమీద నిలిపి ఇతని మేనమామ సలకంరాజు చినతిరుమలరాజు రాజ్యం చేయసాగాడు కొన్ని నెలలు గడిచాయో లేదో మేనమామకు రాజ్యకాంక్ష ఎక్కువైంది మేనల్లుణ్ణి పదభ్రష్టుణ్ణి చేసి రాయసింహాసనం దక్కించుకోవడానికి ఎత్తులు వేయసాగాడు ఇవి రాజమాతకు తెలిశాయి తన తోడబుట్టినవాడు ఇంత

5 'అళియ' అంటే కన్నడంలో అల్లుడని అర్థం

ద్రోహానికి ఒడికడుతున్నాడని ఆమె ఆందోళన చెంది బిజాపూరుసుల్తానుల సహాయం అర్థించింది తురకసేనలు విజయనగరంపైకి రాసాగాయి ప్రజలు భయపడ్డారు పరసేనలు రాజ్యంలో అడుగుపెట్టకుండా ఉండాలంటే సమర్థుడు రాయసింహాసనం ఎక్కాలి అందుచేత సలకం చిన తిరుమల రాజుకే పట్టం కట్టారు అతడు శత్రుసైన్యాలను వెళ్లగొట్టాడు విజయం సాధించాక అతనికి పట్టపగ్గాలు లేక పోయాయి కర్కోటకుడయాడు దారుణ దమననీతిని అనుసరించాడు మేనల్లుణ్ణి చంపించాడు నాయకులను ఏదో ఒక సాకుతో వధించాడు

ఈ నిరంకుశునికి భయపడి ప్రజలు ప్రాణాలు అరచేతిలో పెట్టుకొని బ్రతకసాగారు సదాశివరాయల పేర రాజ్యాధికారాన్ని కొనసాగిస్తున్న అళియ రామరాయలు ఇదే తరుణమని భావించాడు సలకం చినతిరుమలరాజుపై యుద్ధంచేసి ఓడించి చంపాడు క్రీ శ 1543 లో సదాశివ రాయలు సంపూర్ణ విజయనగర సామ్రాజ్యానికి అధిపతి అయ్యాడు పేరు కతడు రాయలేగాని రామరాజే సూత్రధారి కొంత కాలానికి అళియరామరాజు ప్రత్యక్షంగా రాయనామాలు బిరుదులను స్వీకరించి బాహాటంగా ప్రభుత్వం నడపటం మొదలు పెట్టాడు సదాశివరాయలెలాగో క్రీ శ 1576 దాకా పాలించాడు గాని అతడు గద్దె ఎక్కిననాడే మలిరాయల యుగం అంతమై అరవీటివారి ప్రాభవం ఎక్కువయిందని చెప్పాలి

రాజకీయంగా చూస్తే, కృష్ణరాయల అనంతరం ఈ యుగంలో కుట్రలూ, కుహకాలూ ఎక్కువగా కనబడతాయి అయితే సాంస్కృతికరంగంలో అవిచ్ఛిన్నమైన సంప్రదాయం అనల్పత్తుతూనే ఉంది రాయలవారంత కాక పోయినా తద్వితరులు సయితం ఈ కాలంలో కళలను పోషించారు దాసానుదాసులు సైతం హుందాగా ఉండేవారు మంత్రులుకూడా కృతులు అంకితం పుచ్చుకొనేవారు కృష్ణరాయల అంతఃపురంలో సంగీతనాట్య విద్యలకు ఆచార్యుడుగా ఉండే భండారు లక్ష్మయ్య[6] ఒక చిన్నసైజు సామంతుడుగా నిండుపేరోలగంలో ఉండేవాడు ఇతను భానుకవిచేత పంచతంత్ర అనువాదం చేయించాడు తిమ్మరుసు మేనల్లుడు నాదెండ్ల గోపమంత్రి కొండవీటి దుర్గానికి పాలకుడుగా

6 ఇతడు "సంగీత సూర్యోదయం" అనే గ్రంథాన్ని సంస్కృతంలో వ్రాశాడు

ఉండేవాడు ఇతని దగ్గర పనిచేసే ఊరదేచయ్య తెనాలి రామలింగని తొలి రచనను అంకితం పుచ్చుకొన్నాడు

కృష్ణరాయల వారి తరువాత రాయసింహాసనానికి వచ్చిన అచ్యుత దేవరాయలు కూడా సాహిత్యాన్ని పోషించాడు అతడు స్వయంగా 'తాళమహోదధి' అనే గ్రంథం సంస్కృతంలో వ్రాశాడు రాజనాథ డిండిమభట్టు 'అచ్యుతరాయాభ్యుదయం' అనే గ్రంథం వ్రాశారు ఈ ఆస్థానకవి సంస్కృతంలో భాగవతచంపు వ్రాసి అచ్యుతదేవరాయలకు అంకిత మిచ్చారు పురుషులేకాక స్త్రీలు కూడా ఇతనికాలంలో చక్కని గ్రంథాలు వ్రాశారు తిరుమలాంబ అనే కవయిత్రి వరదాంబికా పరిణయమనే కావ్యం వ్రాసింది అందులో అచ్యుత దేవరాయల జీవిత విశేషాలు వెంకటాద్రిని యువరాజుగా అభిషిక్తుణ్ణి చేసేదాకా వివరించింది. ఓదూరి తిరుమలాంబ అనే ఒక విదుషీమణికూడా ఆ కాలంలో ఉంది, అచ్యుతదేవరాయలు బహూకరించిన స్వర్ణమేరువును ప్రస్తుతిస్తూ ఆమె వ్రాసిన శ్లోకాలు హంపిలోని విఠ్ఠలనాథుని దేవాలయంలో ఉన్నాయి ఈ కాలంలోనే మోహనాంగిఅనే మరొక రచయిత్రి ఉంది ఈమె మారీచీపరిణయం వ్రాసింది. ఈమె కృష్ణరాయలవారి కుమార్తె అనీ, అళియ రామరాయల భార్య అని కూడా చెప్పుకొంటారు అచ్యుత దేవరాయలను రాధామాధవకవివంటి తెల. సుకవులు ప్రస్తుతించారు

అళియరామరాజు సంగీత సాహిత్యాలకు పందిరి అయ్యాడు ఈ యుగంలో వర్ధిల్లినంతగా మరెప్పుడూ లలితకళలు వర్ధిల్లలేదు కళలలో లలితాంగులదే పై చేయి కావడం మొదలైంది మలిరాయల యుగం కడపటి రోజులలో సంఘాన్ని ప్రతిఫలిస్తూ కావ్యాన్ని తరువాత వ్రాసినా, బైచరాజు వెంకటనాథుడు ఇలా వాపోయాడు :

> వెల్లివిరిసె పెంటి విద్యలు, మగవిద్య లడుగువట్టె క్రిందువడిరి బుధులు
> హీనజాతి పురుషు లెచ్చిరి యాచింప బోవ పిల్ల నేటి భూమిపతుల?
>
> [పంచతంత్రం, 2 132]

పెంటీ విద్యల ఆదరణకు ఈ యుగంలో అంకురార్పణ జరిగింది పుష్పలావికల సరస సంభాషణలు రాయలవారు ఆముక్తమాల్యదలో విరివిగా

వర్ణించడానికిదేకారణం తెనాలి రామలింగడూ, సంకుసాల నరసయ్యా సాని వాడలను మరీ విపులంగా వర్ణించారు ధూర్జటి కాపరిసరాలు కరతలామలకాలే, ప్రవరుణ్ణి సృష్టించిన పెద్దనగారు కూడా 'రమణీ ప్రియదూతిక తెచ్చి ఇచ్చే కప్పురవిడెం' లేనిదే కావ్యం చెప్పని రసికులు, రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణ శర్మ గారు చెప్పినట్లు "రసికత్వం తిరస్కరింప తగినది కాదు. అది నాగరికతకు నిధానము; పౌరుషమునకు ఫలము; అభ్యుదయమున కాధారము"[7]

మలిరాయల యుగంలో ప్రముఖ కవులు చిత్రించిన నాగరికత, చూపించిన పౌరుషం, సాధించిన అభ్యుదయం ఏమిటో పరిశీలిద్దాం

7 సారస్వతాలోకము రాయలనాటి రసికత, పుట 30

2

కొరవిగోపరాజు

సర్వజ్ఞుడు కానివాడు సత్కవి యగునే-అనే భావంతో కావ్యాలను విజ్ఞాన సర్వస్వాలుగా, నిఘంటువులుగా తయారుచేసే సంప్రదాయాన్ని మొదలుపెట్టిన కవులలో కొరవి గోపరాజు ప్రథముడు అతడు తన 'సింహాసనద్వాత్రింశిక' అనే కావ్యంలో ఇలా అన్నాడు:

> **ఎప్పటి కేయది ప్రస్తుత మప్పటి కావిద్య మహిమ మచ్చువడంగా**
> **చెప్పక సర్వజ్ఞత్వము చొప్పడునే ? కావ్య మంత సులభమె ధాత్రిన్ ?**

[సింహా I 22]

సర్వజ్ఞత్వం ఉట్టిపడేటట్లు కావ్యం వ్రాయడం అంత సులభం కాకపోయినా అటువంటి గ్రంథాలు చదువుకొనడానికి చాలా సులభ్యంగా ఉండటం ఎంతో ముఖ్యం. తెలుగున తేటగా కథలు తెల్పితే కావ్యం పొందులేదనే కాలంలో ఎక్కువగా తెలుగువైపే మొగ్గి విక్రమార్కుని సింహాసనంపై ఉన్న ముప్పయిరెండు బొమ్మలూ చెప్పిన కథలను సరసోక్తి కావ్యంగా వ్రాశాడు తెలుగులో అప్పటికే విక్రమార్క చరిత్రను జక్కన చంపూకావ్యంగా వ్రాసి పేరు పొందాడు కూచిరాజు ఎర్రన్న బేతాళపంచవింశతి కథనం చేశాడు వెన్నెలకంటి అన్నయ్య తన షోడశకుమార చరిత్రలో కొన్ని బేతాళ విక్రమార్క కథలు వ్రాశాడు సంస్కృతంలో ఈ కథలు ఎలాగూ ఉండనే ఉన్నాయి ఇప్పుడా 'ఎంగిలి' కావ్యం ఎందుకు ? అని ఎవరైనా ప్రశ్నిస్తే గోపరాజు ఇలాగ సమాధానం చెప్తున్నాడు

సుగుణులు మాటొప్పిష్టం బగ్రతయ'మ్మనగ గొంత చదువగ ప్రియమే
తగ తోడంటిన పాలిం పుగ పెరుగయి యున్న నది యపూర్వం బగునే?
[సింహా I 26]

రసభావాలు మునుపటికన్నా కొత్తవి ఎలాగ వస్తాయి అని ఎదురుప్రశ్న వేస్తూ ఇలాగ జవాబు చెప్పాడు.

సంబంధము లగు రసభా వంబులు మునుకంటె నవీనవంబులు గలవే
యంబుధినె కాక బహుర త్నంబులు వర్తకుల కేమి తా బండినవే ?
[సింహా I 27]

పూర్వకవులు గొప్పవాళ్ళే కావచ్చు; ఇప్పటి కవులు తల్లికి కడగొట్టు కొడుకులు; వీళ్ళంటేనే ఆమెకు ప్రియం అని చెప్పాడు. పాత కథలు పాతధోరణిలోనే చెప్పడంవల్ల ఏం ప్రయోజనం ? కఱ్ఱ ఊత ఇస్తే గుడ్డివాడు సైతం ఎక్కడికైనా నడుచుకొని పోతాడు. తన వచోవిశేషం కనబరుస్తూ పూర్వ కథలు చెప్పాలి. ఇక ఇందులో తప్పులంటారా? ఆదరించక చెడా మడా తిడితే బాణమయూర కాళిదాసాదులకైనా తప్పులు తప్పవు. ఇక అన్యులసంగతి చెప్పాలా? కాబట్టి, నీతో లేమిటి పొమ్మనక ఒప్పారే చూసి సత్కవులు మెచ్చుకోండి. తప్పులుంటే అనుమానించక తీర్చిదిద్దండి. 'నేర్పరులైనవారిచే సానలబట్టి తీర్చినను సన్నపురత్నము వన్నె కెక్కదే ?' అని గోపరాజు విన్నవించాడు.

బమ్మెర పోతరాజులాగే కొరవి గోపరాజుకూడా 'సహజ పాండిత్యం కలవాడు' అందుకే పీఠిక పద్యాలలో ఇలా విన్నపం చేయవలసి వచ్చింది (సింహాసన. 1:14 38 దాకా). చతురమైన, హృద్యమైన అనవద్య గద్యపద్య విద్యవలన విద్యోదితులైన పూర్వ కవీశ్వరుల ప్రసాదం వల్ల ఆపాదితమైన సహజ సాహిత్య తరంగాలు ఉప్పొంగే అంతరంగంతో గోపరాజు ఈ విన్నపం చేసి రసభావాలు ముప్పిరి గొనేటట్లు ముప్పయి రెండు బొమ్మల కథలు పన్నెండు ఆశ్వాసాలలో చెప్పాడు. ప్రథమాశ్వాసంలో కథావతారిక ఉంది. రెండునుంచి పదకొండో ఆశ్వాసందాకా మూడేసి కథల చొప్పున ముప్పయి చెప్పాడు. చివరి ఆశ్వాసంలో రెండు బొమ్మల కథలు కథనంచేశాడు. ఈ పన్నెండు ఆశ్వాసాలలో తన సర్వజ్ఞత్వం ప్రకటించుకొందుకు సవిస్తరంగా ఈ క్రింది విషయాలు, వర్ణనలు, చమత్కారాలు గుప్పించాడు.

ప్రథమాశ్వాసం: (1) పద్మిని మొదలైన స్త్రీజాతులు. (2) అపశకునాలు. (3) డేగవేట. (4) చేపలలో రకాలు

ద్వితీయా ఆశ్వాసం: (5) చతుర్వాచకవిత్వం, (6) సురత తంత్రాలు, (7) పంటలు

తృతీయాశ్వాసం: (8) పుత్రోదయం, (9) పురుడుపోసే పద్ధతి. (10) వర్షవర్ణన (11) వసంతవర్ణన, (12) వృక్షాల రకాలు, (13) పుష్పాపచయం

చతుర్థాశ్వాసం: (14) విరోష్ఠదండకం, (15) రాజనీతులు, (16) సూర్యాస్తమయ వర్ణన, (17) సంధ్య, (18) అంధకారం, (19) చంద్రోదయం, (20) వెన్నెల, (21) మానసేశ్వరస్థలపురాణం, (22) విద్యాప్రశంస, (23) ఛందోవిషయాలు.[1] (24) స్త్రీ అనే పదానికి తెలుగులో పర్యాయపదాలు. (25) సానివాడ, (26) మధుపానం

పంచమాశ్వాసం: (27) ఆధ్యాత్మిక విద్యాయోగం, (28) శ్లేషమూలోపమానంతో ఛందస్సులతో అరణ్యవర్ణన. (29) సూర్యోదయ వర్ణన (30) సంగీతం. (31) విరహవర్ణన, చంద్రోపాలంభనం, (32) వివాహవర్ణన.

సప్తమాశ్వాసం: (33) వసంతవర్ణన, (34) అంకయుద్ధం. (35) బంధకవిత్వం. (36) శరద్వర్ణన

అష్టమాశ్వాసం: (37) వేట. (38) పాముల రకాలు, (39) పుణ్యతీర్థాలు

నవమాశ్వాసం: (40) వేసవి. (41) స్వప్నఫలాలు

దశమాశ్వాసం: (42) జ్యోతిష్యం-గ్రహశాంతులు. (43) జూదం, చదరంగం. (44) చోరశిక్ష.

ఏకాదశాశ్వాసం: (45) రత్నాలు. (46) పద్యాలు వ్రాసే పద్ధతులు, (47) సప్తసంతానాలు, (48) ఇంద్రజాలం (ఇండియన్ రోప్ ట్రిక్) (49) వితంతు ధర్మాలు, (50) అరవైనాలుగుకళలు

---

1. గోపరాజు పదమూడు వళ్ళు మాత్రమే చెప్పాడు రచన కాలంలో పదిమాత్రమే ఉన్నాయి అనంతుడు (క్రీ.శ. 1435) అరవైనాలుగు చెప్పాడు పదమూడు చెప్పినవాడు ఈ ఇద్దరికీ మధ్య కాలం వాడని నిరూపణకు అన్వయం చేయలేదుగాని రాయవాచకంలో నలభైవళ్ళు మాత్రమే ఉన్నాయి విశ్వనాథ నాయనివారి స్థానాపతి (క్రీ శ 1575) అనంతునికి కనీసం ఒక శతాబ్దం అర్వాచీనుడు క్రీ శ 1550లో ఉన్న చిత్రకవి పెద్దన 27 యతులు చెప్పాడు అందుచేత గోపరాజు కాలనిర్ణయానికి ఈ యతుల లెక్క పనికిరాదు

ఈ వివిధ విషయాలను కేవలం కేటలాగులా ఏకరువు పెట్టక సందర్భోచితంగా, విసుగుపుట్టకుండా చెప్పడంలోనే గోపరాజు గొప్పతనం ఇమిడిఉంది గోపరాజుకూడా నిజంగా కవిపట్టపురాజు ఉచితార్థ కళారాజితుడు భావ మెరిగిన వాడు ఇటువంటి వాళ్ళను రాజులు చేపడితే రాజ్యం కాదే అన్నాడు, చూడండి

నిజముల కైన పద్యముల యోజితుడై భావమెరిగి యుచితార్థకళా
రాజితులగు కవిరాజుల రాజులు చేబట్టరేని రాజ్యముగాదే! [సింహాసన. I 29]

అయితే గోపరాజు ఏ రాజునూ ఆశ్రయించలేదు తన కృతిని నరాంకితం చెయ్యలేదు తిక్కనగారిలాగా హరహరనాథునికే అంకితం ఇచ్చాడు, హరినీ, హరుణ్ణీ, విడివిడిగా చక్కని పద్యాలలో చల్లగా ఒకసారి దేశ్యాలతో, ఒకసారి తద్భవాలతో వర్ణించాడు విక్రమార్కుని సింహాసనం ఎక్కబోతూ భోజరాజుముప్ఫయిరెండుసార్లు హరినే, హరుణ్ణే ప్రార్థించాడు వేసిన చమత్కారం చేయకుండా గోపరాజు ఈ ప్రార్థనల వ్రాశాడు కావ్యంలో అక్కడక్కడ సందర్భోచితంగా హరిహర స్తుతులు రచించాడు ఇతరదేవతలను కూడా చమత్కారంతో నుతించాడు. గంగను నుతించడంలో ఉన్న వ్యంగ్యం చూడండి "ఒకడి పాదాలు ఆశ్ర యించి, ఇంకొకడి నెత్తెక్కి, మరొకడి వెంటపడి, ఇంకొకడిని కలసిన దానివైనా నువ్వు పవిత్రురా"లనే అంటాడు,

ఒకనియడుగు సేరియొకని యౌదల నెక్కి యొకని వెంట వచ్చియొకని గలసి
వెలది పారితనుచు నెందు పట్టయ్యును జీవనంబు లోకపావనంబు.

[సింహా. 6 12]

గంగ విష్ణుపాదాన పుట్టి శివుని శిరస్సు ఎక్కి భగీరథుని వెంట వెళ్లి సముద్రునితో కలిసింది. ఈ పురాణకథలను అలాగ చమత్కరించాడు ఎంతటి మలినుడైనా గంగవల్ల పవిత్రుడవుతాడని శివుణ్ణి ఉదాహరణగా చూపించాడు. చూడండి.

కాముని గాల్చు బూదిదను గంధముగా గొని యెద్దు నెక్కుచుం
బాములు దాలు నెమ్ములు గపాలములు దన మేని సొమ్ముగా
గాముల గూడి యాడుచును గాడు గృహంబుగ నున్నవాడు గం
గామృత మౌదలం జిలికినంత సదాశివుడయ్యె నెల్లెడన్. [సింహాసన. 6 8]

గంగానదిలో తల కడిగితే చలి ఎందుకు వేయదే వివరిస్తున్నాడు వినండి

మలినుడు మైగడిగిన ని ర్మలుడౌ టది చెల్లు లోకమందా, నీలో
దలదడిపిన జలిలేదని తెలియుట యీ హరుని సురుటి నేరిమిజూమీ

[సింహాసన 6 11]

భావాలలో ఇటువంటి వ్యంగ్యమేకాకుండా చెప్తే గాని తెలియని బంధకవిత్వంకూడా గోపరాజు చూపించగలడు విక్రమార్కునివద్దకు ఒక పేదబ్రాహ్మణుడు తన కుమార్తెను తీసుకువచ్చి ఇలాగ స్తుతించాడు :

రాజ్యంబు వదలక రసికత్వ మెడలక జయశీల ముడుగక నయము చెడక
దీనుల జంపక దేశంబు నొంపక నిజముజ్జగింపక నేర్పు గలిగి
విప్రుల జుట్టాల వెన్ను దాచ్చినయట్టివారిని గొల్చినవారి ప్రజల
హర్షంబుతో గాచి యన్యాయ మురువుచు మున్ను చెప్పినరీతి జెన్నుమీరి
చేతలొందులేక పాత్రల విడువక యశముకలిమి తమకు వశముగాగ
వసుధ యేలు రాజవర్గంబులోనన యార్యాదివిష్ణుమూర్తి వంద్యుడు నీవు

[సింహాసన 7 75]

ఈ పద్యంలోనే ఆ బ్రాహ్మణుడు నిగూఢంగా ఒకవిన్నపం చేశాడట ఈ సీసపద్యంలోని ప్రతిఅర్ధపాదంలోని మొదటి అక్షరాలనూ చదువుకొంటే 'రాజా, దీని వివాహం చెయ్యవయ్యా' అనే వాక్యాన్ని గోపరాజు ఇలా పద్యంలో బంధించాడు ఇటువంటి చిక్కుప్రశ్నల పద్యాలు గోపరాజుకు ఇష్టమే విక్రమార్కుని వద్దకు మరో గట్టివాడు వస్తాడు నాలుగు భాషలలో దీవించి "నా పేరు ఆరక్షరాలు అందులో మొదటి అక్షరం తీసివేస్తే నేను అశ్వవేదిని అవుతాను మొదటి రెండు అక్షరాలు తీసివేస్తే నాట్యకర్త నవుతాను నాల్గు తీసివేస్తే చాలా నేర్పరిని, అన్ని అక్షరాలు కలిపి చదివితే బుద్ధిబలం గల ప్రౌఢుణ్ణి నేతిబీరకాయలాగా కాకుండా సార్థకనామధేయుణ్ణి" అన్నాడు 'ఏదీ మళ్ళీ చెప్పు' అని విక్రమార్కుడు అడిగి అతగాడు చెప్పాక నువ్వు 'చతరంగతద్జ్ఞ' అనే పేరుకలవాడివి' అన్నాడు [సింహా 2-47, 48]

కొరవిగోపరాజు కాలంలో చదరంగం బాగా ప్రచారంలోకి వచ్చింది 'తోసిరాజు ఆటకట్టు' అనిపిస్తానని ఒక ఆటగాడు చెప్పుకొన్నట్లు గోపరాజు

ప్రాశాడు

> చతురంగంబున నేనతి చతురుడ కరితురగమంత్రిశకటభటప్ర
> స్థితిపరహస్తముచేయుదు క్షితి మెచ్చగ రాజు బంటుచే గట్టింతున్.

గోపరాజు తన సమకాలిక క్రీడను చెప్పాడనడం [illegible] కృష్ణదేవరాయలవారితో బొడ్డుచర్ల తిమ్మన చదరంగం ఆడేవాడు

> శతసంఖ్యల లెక్క బైనను సతతము శ్రీకృష్ణరాయజగతీపతితో
> చతురంగ మాడి గెలుచును ధృతిమంతుడు బొడ్డుచర్ల తిమ్మన భళిరే ![2]
>
> [చాటుపద్య మణిమంజరి]

చదరంగంలో ప్రజ్ఞ చూపించినందుకు రాయలవారు తిమ్మనకు 'కొప్పోలు' అగ్రహారం ఇచ్చారు ఈ క్రీడ మలిరాయల యుగంలో ఇంత ప్రచారం పొందడంవల్ల ఈ కాలపు గ్రంథాలలో చదరంగంప్రసక్తి కనబడుతుంది 'శూన్యగృహంబులు చతురంగఫలకంబులయందు' అని మాదయగారి మల్లన పురవర్ణన చేశాడు [3] కుమార్తెను అత్తవారింటికి పంపిచేటప్పుడు 'సారె' లో "జాలవల్లికలు, పలుమానికముల చదరంగంబులు, సొగటాసారెలు' కూడా కుంతలేశ్వరుడు పెట్టాడని సంకుసాల నరసయ్య చెప్పాడు [4] తేటవెన్నెల మించు, తెరచిరా జనిపించు నకలంకహారవల్లి కలతోడ' గంధర్వులు హిమగిరికి వచ్చారని తెనాలిరామలింగడు చెప్పాడు [5] ఈ వర్ణన లన్నీ రాయలవారు చదరంగం పోషించడంవల్లే కావ్యాల్లోకి చొరబడ్డాయి

కొరవిగోపరాజు రాయలవారి కాలానికి కొంచెం ప్రాచీనుడని పరిశోధకులు తలుస్తారు ఇతని కాలం క్రీ శ 1430 1490 అని కొందరు నిర్ణయించారు.[6] అయితే గోపరాజు క్రీ శ 1500 1530 వాడని నా అభిప్రాయం ఇతడు పూర్వ కవిస్తుతిలో పిల్లలమర్రి పినవీరభద్రుని నుతించాడు.(సింహా.I 12) పినవీరయ్య కాలం నిర్వివాదం క్రీ శ 1485 1490 లో రాయసింహాసనం అధిష్ఠించిన

---

2 చాటుపద్య మణిమంజరి, ప్రథమభాగం, వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిగారు. పుట 155

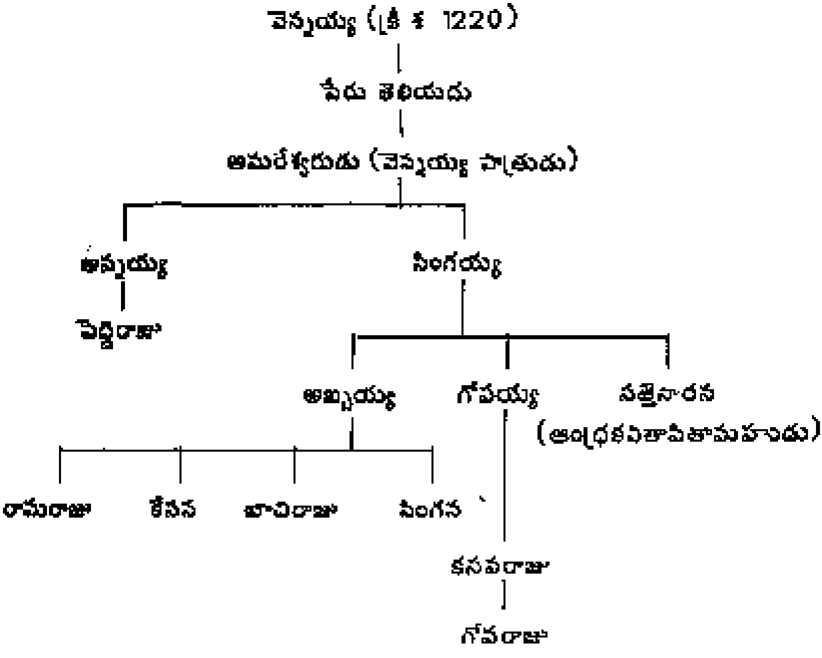
3 రాజశేఖర చరిత్ర 1 53 4. కవికర్ణరసాయనం, 3 195

5 ఉద్భటారాధ్యచరిత్ర, 1 97

6 ఆంధ్ర కవితరంగిణి, VI, చాగంటి శేషయ్యగారు, పుట 147

సాళువనరసింహరాయలకు జైమినిభారతాన్ని పిళ్లలమర్రి పినవీరయ్య కృతి ఇచ్చాడు. గోపరాజు క్రీ.శ. 1490 దాటాకనే సింహాసనద్వాత్రింశిక వ్రాసి ఉండాలి. అందువేత అతనికాలం క్రీ.శ. 1500-1530 అని భావించవచ్చు.

అయితే గోపరాజుకాలాన్ని పూర్వపరిశోధకులు ఒక అరవైసంవత్సరాలు ప్రాచీనం చేయడం అతడు తన కావ్యంలో చెప్పిన వంశక్రమంవల్లనే జరిగింది. వెలనాటి చోళుల వద్ద ఉండే వెన్నయామాత్యుడు తన వంశకర్త అని గోపరాజు చెప్పుకొన్నాడు. ఇతని కాలం క్రీ.శ. 1220. ఈ వెన్నయామాత్యుని దగ్గిరనుంచీ కొరవివారి వంశవృక్షం ఇలా వ్రాయవచ్చు.

వెన్నయామాత్యుని దగ్గిరనుంచీ తరానికి నలభైసంవత్సరాలు లెక్క పెడితేగాని గోపరాజుకాలం క్రీ.శ. 1430 అవడం లేదు. ఇది చారిత్రకపరిశోధకుల నియమాలకు విరుద్ధం. సామాన్యంగా ముప్ఫయి సంవత్సరాలనే లెక్కిస్తారు. పాతికసంవత్సరాలు క్షేమం. అప్పుడు వెన్నయ్యకూ, అతని పౌత్రుడైన అమరేశ్వరునికీ మధ్య కొన్ని తరాలు గతించి ఉండాలి. పౌత్రుడు అంటే సాక్షాత్తూ కొడుకుకొడుకు కాడు. వంశంలోనివాడు అని అర్థంచెప్పుకొనడం

చారిత్రిక సాంప్రదాయం తన పెదతాతగారి కుమారులు బాచన, సింగనలు కుమార అనపోతసింగనవద్ద మంత్రులుగా ఉండే వారని గోపరాజు చెప్పాడు (సింహా 1-48) క్రీ శ 1399 1421 దాకా రాచకొండలో రెండవ అనపోత నాయకుడు పాలించాడు ఇతనిదగ్గరే బాచనసింగనలు ఉండేవారని భావిస్తే గోపరాజుకాలం క్రీ శ 1450 ప్రాంతాలుకాక తప్పదు అయితే పద్మనాయక రాజ్యపు అవసానకాలంలో క్రీ శ 1430 1475 దాకా పాలించిన ముమ్మడి సింగమ నాయకుని కాలంలో ఈ బాచన, సింగన లుండేవారను కొంటే గోపరాజుకాలం క్రీ శ 1500 అవుతుంది [7]

గోపరాజు తండ్రి కసవరాజుకూడా మంత్రిత్వం చేశాడు రాజామల్ల నరేంద్రుని వద్ద ఇతడుండేవాడు . ఈ రాజాగారి గురువుగారి పేరు బ్రహ్మదేవఋడయరు ఈతడు శైవాచారప్రథమసింహాసనాధీశ్వరుడు ఇతని కుమార్తెకామమ్మను కసవరాజు వివాహం చేసుకున్నాడు రాజగురువుల కుమార్తెను పెళ్లి చేసుకోడంవల్ల కాక,స్వీయ ప్రతిభవల్లనే కసవరాజు ప్రభుత్వోద్యోగి అయ్యాడని భావించవచ్చు తన తండ్రిని గురించి గోపరాజిలాగా చెప్పారు:

తంత్రముచే గార్యము పర తంత్రము గాకుండ బతిహితము చేయు మహా
మంత్రులలోపల గసవయ మంత్రి విచారమున దివిజమంత్రియు బోలెన్.

[సింహాసన 1 54]

కొరవి కసవరాజూ అతని ఏలిక రాజామల్లనరేంద్రుడూ ఉండే ఊరిపేరు వేముగల్లు ఇది తెలంగాణాలో నిజామాబాదు జిల్లా ఆరుమూరు తాలూకాలో ఉంది సింహాసనద్వాత్రింశికలోని 21 వ బొమ్మకథలో గోపరాజు ఒక ధర్మపురిని 5 గద్యపద్యాలలో వర్ణించాడు ఇది కరీమ్‌నగర్ జిల్లాలో గోదావరిఒడ్డున ఉంది ఇది సుప్రసిద్ధవైష్ణవక్షేత్రం ఇక్కడి నరసింహాలయం విఖ్యాతమైనది ఈ గ్రామంలో రామేశ్వరాలయంకూడా ఉంది ఈ జమిలి దేవాలయాలను గోపరాజు ఇలా పేర్కొన్నాడు:

హరిహరు లేకంబనియెడు పురాణవచనంబు దృష్టముగనొకచోటన్
నరసింహుండును, రామే శ్వరుడును గల ధర్మపురికి వచ్చె గడంకన్

[సింహా. 8 177]

7 ఈ నిర్ణయంప్రకారంఆంధ్రకవితాపితామహుడుకొరవిపెత్తనారనకాలంకూడా క్రీ శ 1430 75 ప్రాంతాలు అవుతుంది చూ సమగ్రాంధ్రసాహిత్యం, రెడ్డిరాజులయుగం

కరీంనగర్‌జిల్లాలో ప్రసిద్ధక్షేత్రాలైన రామేశ్వరం ధర్మపురిని ఈ 21వ కథలో పేర్కొన్నాడు వేములవాడను కృత్యాదిని స్మరించాడు కాబట్టి కొరవిగోపరాజు కరీంనగరు జిల్లాలో కూడా నివసించినవాడు కావచ్చు గోపరాజు వరంగల్లుకు దగ్గిరలోవాడన్నది స్పష్టం 'కాకతిమూలశక్తి గనిగా నొనరించిన పైడిపట్టు' అనే 'ఏకశిలాభిధానమున నెన్నికకెక్కి ధరిత్రిలోని వేపోకల బోనియిట్టి సిరిపుట్టిన యింటికి ఒరుగంటికి' ఒక పాత్రను గోపరాజు పంపించాడు ఆ ఊళ్లో చందనగంధులను, ఏటులను, జాణలను, దాన వినోదులను, ప్రభాసుందరమూర్తులను, కవులను, శూరులను చూపించాడు అక్కడనుంచి దూరంలో ఉండే గంగదగ్గరకు పంపించాడు అది త్ర్యంబక శిరోద్భూత గోదావరినది ఒరుగల్లుకు నూరుమైళ్ల కైవారంలో ఉండే ఏదో గ్రామంలో కూడా గోపరాజు ఉండేవాడని చెప్పవచ్చు భాషపరిశోధనవల్ల రాణా మల్లనరేంద్రుడు ఎక్కడివాడో తేలవచ్చు

ఉచితార్థకళారాజితులగు కవిరాజుల రాజులు చేపడితే రాజ్యము కాదే అన్న గోపరాజు త నెందువల్లనో ఏ రాజునూ చేరక, చక్కని కవితారాజ్యాన్నే ఏలుకున్నాడు ఇతనికి రాజనీతులువిపులంగా తెలుసు ఇతడు ఈ కావ్యంలో అక్కడక్కడ వ్రాసిన నీతిపద్యాలు సేకరిస్తే ఒక నీతిశాస్త్రమవుతుందన్న వెంపరాలసూర్యనారాయణశాస్త్రిగారి మాటలుఅక్షరాలనిజం[8] గోపరాజుకావ్యం లోని వర్ణనలను పట్టి ఆ కాలంనాటి ఆచారవ్యవహారాలను సవిస్తరంగా సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారు గుర్తించారు [9] సాంఘిక చరిత్ర రచనకు ఉపయోగ పడుతూ రసవంతంగా వ్రాసిన కావ్యాలలో గోపరాజుకావ్యం ప్రథమశ్రేణిలో ఉంటుంది

8 సింహాసనద్వాత్రింశిక, పీఠిక, పుట 3

9 ఆంధ్రుల సాంఘికచరిత్ర, 3 వ ప్రకరణం

3

మాడయ్యకవి

మహాభారతానికి జైమినిభారతం ఎటువంటి అనుబంధగాథో, రామాయణానికి మైరావణచరిత్ర అటువంటిగాథే. అహిమహిరావణులన్న పేర్లు కూడా రావణాసురకుంభకర్ణులంత సుప్రసిద్ధమైనవే. ఆంజనేయుడు తోకతో కోటకట్టి రక్షించుకుంటున్న రామలక్ష్మణులను ఎత్తుకొనిపోయి పాతాళలోకంలో భద్రకాళికి బలివేయబోయిన మైరావణచరిత్ర ఆంధ్రదేశంలో ఈనాడు ఆబాలగోపాలానికీ తెలిసిన గాథే ఆ ఘట్టాలు కొట్టిన పిండే. ఈ మైరావణచరిత్రను మొట్టమొదట ఆంధ్రసాహిత్యంలో పద్యకావ్యంగా రచించిన కవిపేరు మాడయ్య . ఇతడు వీరనరసింహరాయల కాలంలో 1485 1508 ప్రాంతాల మధ్య ఉండేవాడు ఇతని జన్మస్థలం గుడివాడ ఇది కృష్ణా జిల్లాలోని గుడివాడే అని చెప్పవచ్చు పిఠాపురందగ్గిర ఇంకో గుడివాడ వుంది కానీ, బహుశా అది ఈ కవి స్వగ్రామం కాదేమో [1]

ఏ గుడివాడ జన్మస్థలం అయినా, మాడయ్య అక్కడ నిలకడగా ఉన్నవాడు కాదు దేశం అంతా సంచారం చేశాడు ఇతడు సర్వాగమశబ్ద శాస్త్ర చతురవివేకుడు [1] తన విద్వత్తు చూపించడానికి ప్రతికక్షులను జయించడానికి చాలా ఆస్థానాలకు వెళ్ళాడు కర్ణాట సామ్రాజ్యాధిపతి వీరనరసింహరాయలను మెప్పించాడు కోట సింగన మంత్రిగారి కొలువులో 'తస్కరకవిరాజు' నెవరినో ఇతడు ఓడించి ధర్షించాడు మొన [illegible] సంస్థానాన్ని ఆ

1 మైరావణ చరిత్ర, 1 17

రోజులలో నందాపురం అనేవారు ఆ మన్యం భూములు కూడా మాదయ్య సందర్శించి కాంచనాభరణాల బహుమతులు అందుకొన్నాడు ప్రస్తుతం పర్లాకిమిడిగా ప్రసిద్ధమైన కిమిడి రాజ్యాన్ని పాలించే రాజుల నుండి రెండు గుర్రాలను కానుకగా పుచ్చుకున్నాడు క్రీ శ 1497 1530 మధ్య పాలించిన ప్రతాపరుద్ర గజపతి సమకాలికులు, దాయాదులు అయిన నారాయణ రుద్రదేవుడో అతని వారసుడు అనంత రుద్రదేవుడో అప్పుడు కిమిడి రాజ్యాన్ని పాలిస్తూ ఉండేవారు మాదయ్య అఖిల కావ్య లక్షణ లక్ష్య సాగరాన్ని నవమతి స్ఫూర్తితో క్రోడీకరించాడు

ఇన్ని రాజ్యాలు సందర్శిస్తూ, అక్కడి కవులతో వాదాలు పెట్టుకుంటూ జీవితం గడిపిన మాదయ్య నిలకడగా అక్కడక్కడ అప్పుడప్పుడు విశ్రమించి పుస్తకాలు వ్రాశాడు 'దేవేంద్రవిజయం' అనే ద్విపదకావ్యాన్ని వ్రాసి ఎర్రమంత్రికి అంకితం ఇచ్చాడు ఇతడు కేసన్న విభుతుని సుతుడు ఇతని బావమరిది కౌండపవంశంలోని వేజర్ల అబ్బయ్యగారి గోపమంత్రి తన బావమరిది ఎర్రయ్యకు ఒక కావ్యాన్ని మాదయ్య అంకితం ఇవ్వడం చూసి గోపమంత్రికూడా కృతిని పుచ్చుకోవాలని అనుకున్నాడు కవిని పిలిపించి 'మైరావణచరిత్ర' ను చెప్పించాడు తొలి కావ్యాన్ని ద్విపదగా వ్రాసినా దీనిని మూడు ఆశ్వాసాల ప్రబంధంగా మాదయ్య రచించాడు అష్టాదశవర్ణనలలో పేరైన కొన్ని మాత్రమే వర్ణించాడు. అన్నీ పులిమి కావ్యాన్ని చెడగొట్టలేదు

మాదయ్య కవితన కావ్యంలో నన్నయతిక్కనలను మాత్రమే ఇలాగ నుతించాడు:

రక్కసిచేత జిక్కువడి రాయిడిఁబొందినయట్టి వేదముల్
చక్కగ జేసి వ్యాసుడు ప్రశస్తము సేసిన భారతం బిలన్
దక్కగ నాంధ్రభాష విశదంబుగ జెప్పిన నన్నపార్యునిం
దిక్కనసోమయాజిని మదిం దగ గొల్చెద గావ్యభూతికిన్

[మైరావణ చరిత్ర, 1 12]

కవిత్రయంలో మూడవవాడైన ఎర్రయ్యగారిని ప్రస్తుతించకపోయినా వారి నక్కడక్కడ అనుకరించాడు ఎర్రయగారు తమ హరివంశంలో ప్రోలయ వేమారెడ్డిని వర్ణిస్తూ అతడు అనేక కథనాలు చెప్పి చేసి చేయుచున్నాడు;

చేయనున్నాడు. 'పునరుక్తికృతి శుభావలుల నెల్ల'[2] అన్నారు మాదయ్య కూడ సరిగ్గా ఇలాగే తన కృతిపతిని వర్ణించాడు

తన మనస్స్ఫూర్తి సురమంత్రి ననుసరింప దన గభీరిమ వననిధి దరము దింప
వెలసి వెలయుచునున్నాడు వెలయుగలడు గురుతరోదారి వేఱ్ఱ గేవశౌరి

[మైరావణ చరిత్ర, 1 15]

ఎఱ్ఱయ్యగారిని ఇలా అనుకరించినా ఎందువల్లనో వారి పేరెత్తలేదు. వీరనే కాదు శ్రీనాథునికూడా నుతించలేదు. వంటకాలను వర్ణించడంలో మిగతా తెలుగుకవులంతా శ్రీనాథుని తరువాత చెప్పవలసినవాళ్ళే. ఉడుకు బచ్చలికూరనైనా చక్కగా పద్యంలో ఇమిడ్చే నైపుణ్యం అతనికే చెల్లుతుంది. మాదయ్యకవి మైరావణచరిత్రలో చివర శ్రీరాములవారికి కౌసల్యాదేవి వడ్డించిన వంటకాలను ఇలా వర్ణించాడు:

ఒనపరిష్ఠమైన రాజనపు బోగిరమున్ మిరియంపు గూరలున్
గనగన లోనవాలు గడు గమ్మని నెయ్యున పిండివంటలున్
రసములు బాయసంబు మధురంపు ఫలంబులు నూరుగాయలున్
బసగల భక్తితో బసిడిపళ్లెరమందున పెట్టె నెంతయున్

[మైరావణ చరిత్ర, 3 189]

మైరావణచరిత్రలో కౌసల్యాదేవిచేత రాములవారికి వడ్డన చేయించడానికి కారణం జైమినిభారతంలో పినవీరభద్రుడు దేవకీదేవిచేత వడ్డింపించడమే చూడండి ఆ పద్యాలు.

కనకపీఠ చతుష్షష్టికాకలాప విరచితంబైన పసిడిపళ్లెరమునందు
దేవకీదేవి వడ్డింప దృప్తిమీర బంకజోదరు డారగింపంగదొడగి
మెత్తనై మలమల మెరయు రాజాన్నంబు నేలువు బప్పులును సద్యోఘృతంబు
పప్పడంబులు వడియములు దాలింపులు బలుచని నులివెచ్చవడిదములును
బాలుసుగూరలును బజ్జులు పియ్య చేరులు ఖండధారలు సానవాలు జొన్న
ములగంబు బహువిధంబుల పిండివంటలు పాయసంబులు వడపప్పు తేనె
పానకంబులు సీగరులు ఫలరసాయ ననములుబచ్చళ్ళు కలవంటకములు పెరుగు
నూరుగాయలు మొదలుగా మచితవృత్తి నారగింప చతుర్విధాహారములను

[జైమిని భారతము, 3-49, 50]

2. హరివంశం, పూర్వ 1 19

ఈ వంటకాల పద్యం శ్రీనాథుని అనేకపద్యాలకు అనుసరణ, ముఖ్యంగా హరవిలాసంలోని ఒక పద్యమూ, క్రీడాభిరామంలోని ఒక పద్యమూ దీనికి పరవళ్ళుపెట్టాయేమో చూడండి

మిరియమునుల్లియు బసుపు మెంతియు నింగువ జీరకంబు శ
ర్కరయును జింతపండును గరాంబువు గమ్మని నేయి తైలమున్
చెరుగును మేళవించి కడు బెక్కు విధంబుల శాకశుద్ధి వం
డిరి సిరియాలునిం గటికిచెందమునం దరళాక్షు లిద్దరున్

[హరవిలాసము 2 121]

కప్పురభోగివంటకము కమ్మని గోధుమపిండివంటయున్
గుప్పెడు పంచదారయును క్రొత్తగ గాచిన యాల నే పెస
రప్పును గమ్మనల్లనటిపండ్లును నాలుగు నైదు నంజులున్
దప్పళతోడ క్రొంబెరుగుదక్కులపట్ట లయింట రూకకున్ [క్రీడాభిరామము,166]

ఇలా పినవీరభద్రుని ద్వారా, శ్రీనాథుని ప్రభావం కనబడుతున్న మాదయ వాళ్ళనుకూడా నుతించలేదు శ్రీనాథునిచూసే మాదయ్య దేశసంచారం నేర్చుకున్నాడని ఊహించడంలో తప్పు లేదు సభలలో వాదించడం ఇతనికి ఇష్టం కుకవినింద చేసే సందర్భంలో సభలలోని పండిత మ్మన్యులనే తిట్టాడు

బింకపు గావ్యలక్షణము పోక తెరుంగక దిట్టకూళలై
కొంకక వంకరర్థములు గూర్చి సభాస్థలి ప్రౌఢులట్లువి
ఱ్ఱంక ఖరించుచున్ సుకవి సంఘము పల్కుల మెచ్చకూరకే
యంకము సేయువచ్చు నల యయ్యల మున్నుగ బ్రస్తుతించెదన్

[మైరావణచరిత్ర, 1 13]

ఇందులో ప్రస్తుతించు అనే క్రియకు 'మెక్కలి కొనియాడు' అనే నైఘంటికార్థం ఉన్నా, వెటకారంగానే కవివాడాడు ఇలాగ జాతీయాలు వాడడం ఈ కవి కలవాటు శ్రీరామునితో నీకు విరోధ మెందుకని మైరావణుడు మొదట హితోపదేశం చేసేటప్పుడు కోపంతో రావణుడు ఇలా అంటాడు

ఇచ్చట నీమదలంచిన పని మెచ్చగ జేసితివి, చాలు, మెల్లన నిక నీ
వచ్చిన త్రోవనె క్రమ్మర విచ్చేయుము పలవ తిచట వెరచెద పనినన్

[మైరావణ చరిత్ర, 1 115]

ఈ మైరావణుడు ఎంతటి మాయావో విభీషణుడు సుగ్రీవాదులకు చెప్పినప్పుడు మాదయ్య చాలా అరుదైన ప్రయోగం చేశాడు, చూడండి

వనలోన వనకు గంహాము వెనుపంగా నేర్పు మిత్రభేదము వుల్లన్
ఎనమండ్రలోన ఖదుగుర గనుమాయల మొరగి అవియగా నేర్పు దగన్
[మైరావణ చరిత్ర, 1 124]

మైరావణుడు ఎనమండుగురిలో పదిమందిని కనుకట్టుతో లాగుతాడట! ఇతనికి శ్రీరాముడు దేవుడని మొదటే తెలుసు ఈ సంగతి రావణునితో చెప్పి విధిలేక రాముణ్ణి ఎత్తుకుపోవడానికి ప్రయత్నిస్తాడు అప్పుడాతని భార్య మాతంగి తన భర్తకు రాముని గొప్పతనం చెప్తుంది, దశావతారాలలో పరశు రామావతారం కాక ఆరు వర్ణించి అవి శ్రీరాముని పూర్వావతారాలని హెచ్చరిస్తుంది అతడు తెలిసి తెలిసి చావు తెచ్చుకొంటాడు అతని మరణ వార్తను చెప్పడానికి రాక్షసాంగనలు వెళ్లినప్పుడు మాతంగి ఎలా ఉందో మాదయ్య బాగా వర్ణించాడు

ఇరుగెలంకుల దైత్యతరుణీకదంబంబుగొలువ గద్దియమీద నలరుదాని
సలలిత సత్కళాసౌభాగ్య రేఖల వాలోమిరొయువ్వల బరగుదాని
నవరత్నమయ భూషణములెల్ల దన మూర్తిభూషణంబైయుండ బొలుచుదాని
మృదుపాణిపద్మంబు మెరుగుచెక్కిట జేర్చి తన భర్త సేమంబు దలచుదాని
వృద్ధపుణ్యాంగనలు చెప్పవినులలర
గథలు వినుచున్న ధర్మమార్గంబు దాని
గలితతన్వంగి మాతంగి గాంచి మ్రొక్కి
హస్తములు మోడ్చి కడుగంపితాత్మలగుచు, [మైరావణ చరిత్ర, 3 135]

ఈ వర్ణనలోని 'కథాశ్రవణం' రంగనాథ రామాయణంలోని రావణాసురుని తల్లిని జ్ఞాపకం చేస్తుంది లంకను విడిచిపెట్టి శ్రీరాముని శరణువేడడానికి ముందు విభీషణుడు తల్లిదగ్గరకు వెడతాడు ఆఘట్టంలో ఆమె "వెన్నెలరసమాన విదళించి తివిరి మిన్నేటి నురుగుతో మెరుగు పెట్టినట్లు" నెరసిన కనుబొమలతో, నెరసిన శిరస్సుతో ఉంది ముదుక కుప్పసాలు తొడిగింది. పురాణాలు వింటూంది ఆ సంగతి రంగనాథ రామాయణకర్త ఇలా చెప్పాడు

వెలసిన తనయొక్క వేదఘోషములు
సలలితమ్ముగుచున్న జలఘోషములుగ
వినుతబహుద్విజవితతులు చెలగ
గనుపట్టు జాహ్నవిగంగవా నొప్ప
బహుపురాణములు బహు వేదములును
బహుశాస్త్రములు పెక్కు బ్రహ్మరాక్షసులు
బహుభంగిజదువంగ బహుభక్తివినుచు
బహుళ నిర్మలశుభ్రప్రభ దేజరిల్ల
మంథియు రావణు నొప్పమి దలచి కొందంత వగవు చేకొనియున్న తల్లి
గాంచి దండము వెట్ట కన్నుల నీరు నించి దుఃఖితుడైన ....

[రంగనాథ రామాయణం, పుట 259]

మాడయ్య కాలంలో రాచవారి ఆడవాళ్లకు పుణ్యాం గనలు పురాణం చెప్పేవారు కాబోలు. రాచమాతల వైభవాన్ని ముక్కుతిమ్మన్నగారు కూడా చక్కగా విశదంచేశారు ఇంద్రుని తల్లి అదితిని ఎలా వర్ణించారో చూడండి

తొడలపైజాచిన యడుగు గెందమ్ములనొయ్యన బాలోమియొత్తుచుండ
భార్యభాగంబున బంకేరుహాసను కామినిరత్నంబు కతలు చెప్ప
బనిబాని యంతంత వినయావనతవృత్తి సప్తర్షికాంతలు సంచరింప
వీజనచామర వీటీకరండాదికములు దిక్పతిసతిగణములు దాల్ప
వినుతచింతామణీ మయవేదిమీద గల్పకలతాంత తల్పితతల్పమీను
నధివసించిన నఖిలలోకైక వంద్య నమరమాతృకకూర్తినయ్యదితిగనియె

[పారిజాతాపహరణం, 3 24]

పెద్దకోడలి తొడలమీద అడుగులుచాపి ఆమెచేత ఒత్తించు కొంటూ చదువుల సరస్వతి చెప్పే కథలు వింటూ సామంతుల భార్యలచేత వింజామరలు వీయించుకొంటూ పౌరోహితుల భార్యల విధేయతచూస్తూ భోగాలు అనుభవించేది. నిజంగా నిఖిలలోకైక వంద్య, సామ్రాజ్యాధిపతికి జనయిత్రి. రాణివాసంలోని స్త్రీలు ఇలా కథలు బహుశా రామాయణం వినిపించుకొంటే పురుషులు పురాణాలు వినేవారు

ఆరోజులలో రామాయణం పారాయణం చేయడం ఒక వ్రతం అని నికరంగా చెప్పవచ్చు. మాడయ్యసోదరుడు మల్లన రాచవారి మన్ననలు

పొందాడు 'రామాయణ పారాయణ పఠనవ్రతం'లో కీర్తి సంపాదించాడు ఈ సంగతి తనతో తనకృతిపతి చెప్పినట్టు మాదయ్య కృత్యాదిని వ్రాశాడు.

> వియదగ్రగణ్యుండు దక్షిణ రాయన్నృపవ్రవిమలాబ్ధి రమణీయుడు రా
> మాయణపఠనవ్రతని ర్వాయతఘనయశుండు మల్లనార్యుడు పేర్మిన్.
>
> [మైరావణ చరిత్ర, 1 20]

తన కాలంలో ఇంత ప్రసిద్ధమైన పురాణ పఠనాన్నే మాదయ్య మాతంగి శుద్ధాంతంలో పేర్కొన్నాడు భర్త మరణించాడని తెలిశాక మాతంగి రోదనాన్ని ఇలా వర్ణించాడు:

> అల్లన యాణిముత్తియము లాకటితీర మొనంగి మీలు దా
> మొల్లక పాయగా సుమియ మర్మిని రాలెడు రీతి గన్నులై
> ఝల్లన గంటినీరు కుచశైలములం దురలంగ నేత్ర ను
> త్పుల్లసరోజనేత్ర తన పూరుషు సారెకు పేరు వాడుచున్
>
> [మైరావణ చరిత్ర, 8 138]

ఆరవారి కళ్ళు చేపలలాగే ఉండవచ్చు కన్నీటి చుక్కలు ఆణిముత్యాల లాగ ఉండవచ్చు శోకిస్తున్న ఆడదాని కంటి చేపలు కక్కుతున్న ముత్యాలలాగ కన్నీటి చుక్కలు రాలాయని వర్ణించడం బాగానే ఉంది. అయితే మగడు చచ్చి ఏడుస్తూన్న దాని నిలా చూపించడం కొంచెం ఎబ్బెట్టుగానే ఉంటుంది మాదయ్య అక్కడక్కడ మంచి వర్ణనలు చేశాడు. మొట్టమొదట అయోధ్యాపురాన్ని వర్ణిస్తూ ఇలా ఉత్ప్రేక్షించాడు:

> ఆపురమున గల మణిమయ గోపురముల పంచరించు కోమలు లెపుడున్
> నూపురములందు టక్కల దాపింపంగాని రాజు తనలో గందెన్
>
> [మైరావణ చరిత్ర, 1-40]

అయోధ్యను వర్ణిస్తూ మాదయ రామరాజ్యంలో పామరులు, మూర్ఖులు, అలసులు, తామసులు, అజ్ఞానమతులు, ధైర్యహీనులు, సోమరులు లేరని చెప్పాడు[3] ఆదర్శరాజ్యంలో అందరూ విద్యావంతులే అని వర్ణించడంలో ఈ కవి, మనస్తత్వం బోధపడుతుంది. ఇతట్టి కృతిపతి ఇలా పొగడాడట!

---

3 మైరావణ చరిత్ర, 1 59

రసములు తొమ్మిదింగలుగు రమ్యనవార్థసుశబ్దమాధురీ
విసరము లుల్లసిల్ల నతివిస్ఫుటలక్షణరూఢి ప్రౌఢిమన్
రసికుల నెమ్మనంబులను రాగము నొంద దెనుంగుబాసనిం
పెసగగ జెప్పనేర్తు వరి యెవ్వరు నీకును మాద ధీమణీ!

[మైరావణ చరిత్ర, 1 22]

ఇతడు ఏఏ రాజ్యాలు సందర్శించాడో మొదట మనం చెప్పుకొన్నాం ఆ సంగతులన్నీ కృతిపతినోట మాదయ్య ఈ పద్యంలో విశదంచేశాడు చూడండి

మెప్పించినాడవు మేరవడి కర్ణాటనరనాయకుని వీరనారసింహు
దర్శించినాడవు తిప్పరకవిరాజు గోటసింగనమంత్రి కొలువులోన
గాంచినాడవు కనకాంచనాభరణంబు లేపార నందాపురీశుచేత
నందినాడవు సత్తమాశ్వద్వయంబును కిమిడిభూమండలరమణుచేత
వసుమతిస్ఫూర్తి గ్రోడించినాడ వఖిల కావ్యలక్షణలక్ష్యసాగరము నెరయ
నిన్ను వేర్వేర నింక వర్ణింప నేల ప్రౌఢ విన్నంటు సర్వయమాదసుకవి

[మైరావణచరిత్ర, 1 18]

ఇందులో మాదయ అఖిల కావ్యలక్షణ లక్ష్యసాగరము క్రోడీకరించాడని ఆనాటివాళ్ళు చెప్పినా ఈనాటివాళ్లు ఇతడు లక్షణ విరుద్ధమైన ప్రయోగాలెన్నో చేశాడని నేటి చిన్న వ్యాకరణ దీపంతో వెదకి తప్పులు పట్టుకొంటారు యకారంబును, వు వూ వో వోలును దెలుగుమాటలకు మొదట లేవు అని చిన్నయసూరి సూత్రీకరించాడు (బాల, సంజ్ఞ 17) అయితే మాదయ్య కావ్యాన్ని చూస్తే 'వొ' కారంతో మొదలయ్యే పదం కనబడుతుంది నాటి రాత్రి రామలక్ష్మణులను కాళికి బలియివ్వాలని మాతంగితో మైరావణుడు చెప్పే ఘట్టంలో ఈ ప్రయోగం చేశాడు

కావునను మొరగి దశరథ భూవరతనయులను నాదు పూనిక దర్పన్
ఈవేళ దెచ్చి కాళిక కి 'వొ' ప్పన చేతు దలక కిమ్ముల దరుణీ.

[మైరావణ చరిత్ర, 1 141]

ప్రాసస్థానంలో 'వొప్పన' అనే మాట వాడాడు, ఒకారంతో మొదలవవలసిన మరికొన్ని మాటలు 'వ' కారంతో మాదయ్య ప్రయోగించాడు వలచుధాతువుకు

వ్యతిరేకంలో 'ఒల్లను' అని ప్రయోగించాలని లాక్షణికులు అనుకొంటారు అయితే మాడయ్య కావ్యంలో 'వల్లను' అనే రూపం కనబడుతుంది శ్రీరాముణ్ణి మైరావణుడు ఎత్తుకొనిపోయాక విలపిస్తున్న సుగ్రీవు డిలా అంటాడు

> త్రుళ్ళున రావణాసురుని త్రుంపక సంతతశోకమగ్నయై
> తల్లడ మందుచున్న వసుధాసుత గావక వీరధర్మమున్
> జొల్లగ జేసి రాఘవులు పోయినయప్పుడి మేము ప్రాణము
> ల్వల్లను సంగరుం గొనుచు వారిధి మెల్లనె దాటు టెందరున్
>
> [మైరావణ చరిత్ర, 2 60]

ఇందులో 'ఒల్లను' అనే మాట దిద్దడానికి వీలులేని యతిస్థానంలో ఉంది అందుచేత మైరావణచరిత్రను సంస్కరించిన పండితులు ఇలా వ్రాశారు :

"ఇందు వలయుధాతువునకు వ్యతి రేకమునందు 'ఒల్లను' అని ప్రయోగింపవలసియుండగా 'వల్లను' అనుగ్రామ్యరూపము వాడబడినది" [4]

అయితే "వ్యతిరేకంబునందు వలచున కొల్ల విభాషనగు" అని చిన్నయసూరి సూత్రీకరించాడని మరచిపోకూడదు (బాల క్రియ 107) 'ఒల్ల' రానప్పుడు 'వల్ల' రావచ్చునని విస్మరిస్తేనే ఇది గ్రామ్యరూప మనుకోడం జరుగుతుంది మాడయ్య ఈ కావ్యంలో 'పుడమీశుడు' అనే ప్రయోగాలు పద్దెనిమిది చేశాడు కొన్ని లక్షణ విరుద్ధా లని పరిష్కర్తలు దిద్దేశారు

"ఇందు 'పుడమీశ' అనునది గ్రామ్యరూపము. పుడమిశబ్దము సంస్కృతమను భ్రాంతిచే నీశశబ్దముతో సవర్ణదీర్ఘమున గలుపబడినది. ఇట్టిచోట్ల మేము 'పుడమిఱేఁడ' యని సవరించుచు వచ్చితిమి. విశేషముగ మార్పుచేయ నక్కర లేకుండ దిద్దుటకు వీలున్నచోట్ల నిట్లే మరికొన్ని సవరింపబడినవి" [5] అని పరిష్కర్తలు చెప్పారు, పండితులు దిద్దిన అసలుపాఠాలు దొరికితే 'అఖిల కావ్యలక్షణలక్ష్యసాగరం' వ్రాసినవాళ్ళ సహితం ఒకనాడు వాడే అపురూప ప్రయోగాలు మనకు దక్కేవి మాడయ్య తన 'దేవేంద్ర విజయం' అనే ద్విపదలో ఇటువంటివి ఎన్ని ప్రయోగాలు చేశాడో! అతడు లక్షణవిరుద్ధమైన

---

4 శ్రీరామకృష్ణకవులు, మైరావణచరిత్ర. పీఠిక. పుట 3

5 శ్రీరామకృష్ణకవులు. మైరావణచరిత్ర. పీఠిక, పుట 4

అర్థాలను చెప్పినవారిని క్షమించలేదు తస్కరకవిరాజును ఇటువంటి సందర్భంలోనే దట్టించి ఉంటాడు ఈ కవి ఎవరో, ఏ పుస్తకాలు వ్రాశాడో తెలియదు సంస్కృతంలో బిల్హణచరిత్ర వ్రాసిన చోర కవికీ, ఇతనికీ సంబంధం లేదు మాదయ్య తన కావ్యంలో ఆ సంస్కృతకవిని స్తుతించాడు

ప్రార్థనము సేతు శివభద్రు బదరసేను
చోరు భవభూతి దండి మయూరు బాణు
మాఘు భారవి సుద్భటు మరియు వేరు
గల కవీంద్రుల జింతింతు గరిమతోడ [మైరావణ చరిత్ర. 1 11]

తస్కరకవిరాజు కోటసింగరాజుగారి కొలువులో ఉండేవాడని మాదయ్య పద్యంవల్లనే తెలుస్తుంది ఈ కోట సింగరాజు ముప్పయి రెండు ప్రసిద్ధ మంత్రులలో ఒకడు ఇతడు రాజమండ్రివద్ద ఉండే పట్టిసవీరభద్రేశుని భక్తుడు [6] ఈ కోట సింగరాజు నిరతాన్నదాత ఇతణ్ణి కీర్తించే భట్రాజుల పద్యాలను వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు చాటుపద్యమణిమంజరిలో క్రోడీకరించారు

గతుసరి లోభి యర్థ మది కన్న మృదంగల బందిపోటుకున్
ఖరమిసి వారకాంతలకు భూపతికిం జను గోటసింగ ! ఏ
పతిపిన యర్థ మార్తులకు బాంధవకోటికి యాచకాళికిన్
గుడికిని సత్త్రశాలలకును గూపతటాకవనప్రతిష్ఠకున్

[చాటుపద్యమణిమంజరి, 94]

ఇతనికీ కీర్తి భార్యవల్ల వచ్చిందని మృదువుగా హాస్యమాడిన పద్యం ఒకటి ప్రసిద్ధమైనదే

కోటసింగ రాజుమాటవాసియు గాని గంగమాంబవలన ఘనత కెక్కె
గంగమాంబ జగతి గయ్యాళియైనను సింగరాజు కేమి చేయగలడు ?

[చాటుపద్యమణిమంజరి, 94]

ఈ చాటువులు-ఎవరు చెప్పారో తెలియదు మాదయ్య చెప్పినా చెప్పి ఉండవచ్చు, చాటువులే కాక నీతిపద్యాలు వ్రాయడంలో మాదయ్య సిద్ధహస్తుడు మైరావణునిచేత రావణునికి 'పరస్త్రీహరణం పాప' మని ఇలా చెప్పించాడు

---

6 చాటుపద్యమణిమంజరి, 2 వ భాగం, పుట 72

పరులకు నవ్వు పుట్టు తన బంధుజనంబుల కెల్ల నింద య
స్థిరములు కాలయంబు కదు సిగ్గుచేటున కాన్పుదంబు న
శ్వరమును త్రోవగాక కదు భాసురకీర్తికి మూలహాని యె
వ్వరికి బరాంగనాంగతియ వర్తనమే బల మెంత గల్గినన్

[మైరావణచరిత్ర, 1 107]

సుమతిశతకం మొదలైన ప్రబోధశతకాలలోని నీతులవంటివి కూడా మైరావణచరిత్రలో ఉన్నాయి మైరావణుని మేనల్లుడు నీలమేఘునకు పట్టం కట్టి హనుమంతుడిలా హితోపదేశం చేస్తాడు.

చేరకు పాత్రివత్యల గోరకు పరధనము లెంత కోసంబైనన్
దూరకు విప్రులతోడను జేరకు గణికానాసైన విమ్మరభాషల్
మనుపుము దీనజనావళి మనుపుము బాంధవుల ప్రీతి మరి ధానఫలన్
దనుపుము పితృదైవంబుల ననుపుము సత్కీర్తి దిశల కరుగం జేర్మిన్

[మైరావణచరిత్ర, 3 162, 163]

మాడయ్య సత్కీర్తిని మైరావణచరిత్ర చక్కగా చాటుతుంది

4

మనుమంచి భట్టు

అనాది నుంచి భారతీయసైన్యాలను గజ, తురగ, రథ, పదాతి దళాలు అనే చతురంగబలాలుగా విభజించేవా రన్నసంగతి సుప్రసిద్ధం, వీటిలో అశ్వబలం చాలా ముఖ్యమైనది శత్రువులను సూటిగా ఎదుర్కొనడానికీ, పారిపోయేవాళ్ళను వెంట తరుమడానికీ, తన సైన్యాల పార్శ్వాలను రక్షించు కొనడానికీ, యుద్ధవార్తలు దేశంతటా రహస్యంగా చేరవేయడానికీ, శత్రుసేనను చీల్చి త్రోసుకొని చెండాడడానికీ మన పూర్వులు అశ్వదళాలను ఉపయోగించారు వేగం, సాహసం అవసరం అయ్యేచోట్ల అశ్వదళమే విజయసాధకమని భారతీయుల విశ్వాసం [1]

ఈ అభిప్రాయాన్నే మనుమంచిభట్టు అనే కవి ఒక పద్యంలో ఇలా చెప్పాడు:

కరిరథవీరభీమబలవికారజలగ్రహకోటిచేత దు
స్తరమగు వైరిభూరిబలసైన్యపయోనిధి నెన్న నశ్వముం
దరగిరి ద్రచ్చెగాక మరి తక్కిన రీతుల ద్రచ్చవచ్చు నే
యరయగ వీరలక్ష్మి విలసాభళకంపధరాతలేశ్వరా ! [అశ్వలక్షణసారము, 1 72]

ఇది 'హయలక్షణవిలాసం' అనే అశ్వశాస్త్రంలోని పద్యం. మంచిజాతి గుఱ్ఱాల లక్షణాలు విశదపరచే గ్రంథాలు సంస్కృతంలో ఎన్ని ఉన్నా

---

1 సంగ్రహ ఆంధ్రవిజ్ఞానకోశం, 3 వ సంపుటి, పుట 596

తెలుగులో మొదటి గ్రంథం కాకతీయుల కాలంలోనే వెలసింది ఎవరో పేరు తెలియని తెలుగు కవి 'శాలిహోత్రం' అనే అశ్వశాస్త్రం రచించాడు దానిని కొలనువారి వంశంలో ఉన్న గన్నయ్యకు అంకితంఇచ్చాడు ఈ గ్రంథం చాలా ప్రసిద్ధ మయింది దీనిలోంచి ఒక పద్యాన్ని తీసుకుని మడికిసింగన తన సకలనీతిసమ్మతంలో ఇలా ఉదాహరించాడు:

> **నాలుగుకాళ్లను గొనయును వాలము వదనము విశాలవక్షము డెలుపై**
> **మేలైన యష్టమంగళ నేలెడు పతియేలు నవని నేలెడు పతులన్**
>
> [సకలనీతిసమ్మతం, 827]

మడికి సింగన శాలిహోత్రంలోని దని ఉదాహరించిన ఈ పద్యమే కొద్దిమార్పులతో మనుమంచిభట్టు రచించిన 'అశ్వలక్షణసారం' అనే గ్రంథంలో ఉన్నట్లు కనబడుతుంది [2]

> **నాలుగుకాళ్లుం గొనచెవి వాలము వదనము విశాలవక్షము తెలుపై**
> **గ్రాలునది యష్టమంగళి నేలిన పతియేలు ధరణి నేలినపతులన్**
>
> [అశ్వలక్షణసారము, 1 27]

వాస్తవానికి ఈ పద్యం శాలిహోత్రం అనువదించిన రచయితదే గాని మనుమంచి భట్టుది కాదు శాలిహోత్రంలోని చాలాపద్యాలను లేఖకులు ఇతర గ్రంథాలలో వ్రాసుకొన్నారు కొండపల్లివారు అచ్చువేసిన అశ్వలక్షణ సారం మొదటి అంకురంలో తొలి 62 పద్యాలూ శాలిహోత్రం లోనివే, 63వ పద్యం ఇలా శ్రీకారంతో మొదలవుతుంది

> **శ్రీజన్మసదనరాజ ద్రాజిత యసమాననయనరాజీవసకుస**
> **రాజాలకు దుగ్ధవారిధి రాజనకున్ కుమారకంపరాజున కెలమిన్**

ఆతరువాత వచనం ఇలా ఉంది

> అభ్యుదయపరంపరాభివృద్ధిగా నా యొనర్పం బూనిన హయలక్షణ విలాసంబను కృతికి కథావిధానం బెట్టిదనిన
>
> [అశ్వలక్షణసారం, 1 64]

ఈ కృత్యాదివాక్యాలవల్ల తొలి 62 పద్యాలలో కొన్ని ఇంకొక గ్రంథంలోని

---

2 ప్రచురణకర్తలు- కొండపల్లి వీరవెంకయ్య అండ్ సన్స్

వని స్పష్టం. ఈ పద్యాలు గన్న భూపాలునికి అంకితం, శాలిహోత్రంలోనివే అని ఈ పద్యం రుజువు చేస్తుంది.

అనఘుఁడు శాలిహోత్రుఁడు హయంబులకున్ మును జెప్పినట్టి యా
యనుపమలక్షణంబులు వయఃపరిమాణము రోమజంబులన్
దెనుగున నెల్లవారలకు తేటపడన్ రచియింతు సత్కృపన్
విన కళియార దానగుణవిశ్రుతకన్న యమేదినీశ్వరా ! [అశ్వలక్షణసారం 1 2]

కాకతీయుల కాలంలో అనువదించిన ఈ గ్రంథంలోని పద్యాలు ఇలాగైనా తెలియవస్తున్నందుకు సంతోషమే. కాకతీయుల కాలంలోనే ఒక అశ్వశాస్త్రం తెలుగులోనికి వచ్చినా, మళ్లా ఇంకొక హయలక్షణ విలాసం వ్రాయడానికి కారణం తొలిరాయల యుగంలో గుర్రాల ప్రాముఖ్యం చాలా హెచ్చింది. వాటికోసం చాలా యుద్ధాలు, విప్లవాలు, దారుణాలు జరిగాయి. అథర్వవేదకాలం నుంచే యుద్ధంలో అశ్వాలు వాడుతున్నా, అశ్వమేధయాగాలు చేస్తున్నా, మనవాళ్లు మంచిజాతి గుర్రాలను యవనదేశాల నుండి దిగుమతి చేసుకుంటూ ఉండేవారు. పశ్చిమతీరాన, గోవారేవు పట్టణం ఒకనాడు విజయనగర సామ్రాజ్యంలో ఉండేది, 'మూరు' లనే వర్తకులు ఈ రేవులో అరబ్బీ, పారశీక దేశాలనుంచి మంచి గుర్రాలు దిగుమతిచేసేవారు, వాటిని బహమనీ సుల్తానులకు, ఇక్కడి హిందూరాజులకు విక్రయించేవారు. అయితే మత పక్షపాతంతో, బహమనీసుల్తానులకు, వారి ఆశ్రితులకు మాత్రమే ఉత్తమాశ్వాలను విక్రయించేవారు. కొన్నాళ్లకు విరూపాక్షరాయల కాలంలో, (క్రీ శ 1465 1478) విజయనగర రాజులకు ఏరకం గుర్రాలైనా అమ్మడం మానివేశారు. తన రాజ్యంలో ఉన్న రేవులో దిగుమతిచేసే గుర్రాలను తన శత్రువులకు అమ్ముతున్నారన్న కోపంతో విరూపాక్షరాయలు గోవా పట్టణంలో ఉన్న పదివేల 'మూరు'లను చంపించాడు. ఈ ఘోరకృత్యం జరిగాక బహమనీసుల్తానులు కొంకణంపై దాడి చేసి గోవారేవును హస్తగతం చేసుకున్నారు. ఆ తరువాత, అది మళ్ళా విజయనగరం చేతికి రాలేదు. పశ్చిమసముద్రంమీద జరిగే వ్యాపారంపై బహమనీసుల్తానుల ఆజ్ఞలకు లోబడి ఉంది. వాళ్ళే నిజంగా అశ్వపతులయ్యారు.

ఈ చారిత్రక పరిస్థితులను చూస్తే మళ్ళీ ఒక అశ్వ శాస్త్రం తెలుగులో రచించవలసిన అవసరం కనపడుతుంది. అందుకే మనుమంచిభట్టు హయలక్షణవిలాసం రచించాడు. ఇది చాలా ప్రచారం పొందింది. ఎందరో దీనిప్రతులు వ్రాసుకొన్నారు. అయితే ఇంతకుముందు ఉపయోగిస్తున్న శాలిహోత్రంలోని పద్యాలను లేఖకులు ఈ హయలక్షణ విలాసంలో చేర్చుకొన్నారు. ప్రాచీనగ్రంథంలోని భాగాలనే కాక అనంతర లేఖకులు అర్వాచీన గ్రంథంనుండి కూడా కొన్ని భాగాలను హయలక్షణవిలాసంలో కలుపుకొన్నారు. ఏకాలంలో వాడో తెలియని ఒక కవి (కామయ్యశిష్యుడు) అశ్వశాస్త్రాన్ని వ్రాసి, ఏ రాజ్యపువాడో తెలియని ఉత్తమ గండదేవభూపాలునికి అంకితమిచ్చాడు. మద్రాసు ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయంలో 'హయలక్షణవిలాసం' అనే తాళపత్ర గ్రంథంలో 41 కమ్మలు ఉన్నాయి. వాటిలో 23 కమ్మలలో మనుమంచి భట్టారకుని గ్రంథంలోంచి, మిగతా పద్దెనిమిది కమ్మలలో ఈ 'ఉత్తమగండ అశ్వశాస్త్రం' అనదగ్గది ఉంది.[3] అందులోని చివరిపద్యాలలో ఇలా ఉంది :

గాయకసత్కవీంద్రబుధకల్పమహీరుహమైన దేవభూ
నాయకు కీర్తి యెంత సురనాగమహా .... . కృతిన్
దేయధిసత్తకాన్విత చతుర్థిశభూమి వెలుంగుచుండ బ్ర
హ్మాయువు శ్రీయు సమ్మదము మహామహోత్తమగండభూవరా !
కరివరదుని గమలాసను నిరుగురుపుల విద్య శిక్ష యిచ్చిన .
. నాగ గ్రియువిద్యకు గరకలితాబ్జములు మోడ్చి కామయ గొల్తున్

ఈ అశ్వశాస్త్రాన్ని అంకితంపుచ్చుకొన్న ఉత్తమ గండభూవరుడు ఎవరో తెలుసుకొనడానికి ప్రయత్నిద్దాం. ఛందోగ్రంథాలలో 'ఉత్తమగండచ్ఛందం' అని ఒకటి ఉంది. దాన్ని గురించి రావూరి దొరస్వామిశర్మగారిలా వ్రాశారు: "ఉత్తమగండబిరుదము గల సాళువకంపరాజున కంకితము, కంపరాజు హయలక్షణసారకర్త. ఈ ఛందఃకర్త చిత్రకవి భీమన యని లక్షణశిరోమణివలన దెలియుచున్నది."[4]

సాళువకంపరాజు అశ్వశాస్త్రాన్ని అంకితం పుచ్చుకొన్నాడేగాని రచించ లేదు. కంపరాజుకు 'ఉత్తమగండ' అనే బిరుదు ఉన్నట్లు కనపడదు.

---

3 మద్రాసు ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయం, R 482 బ్రౌ. కేటలాగు. 3 వ సంపుటి, మూడవభాగం, పుట 1250

4 తెలుగుభాషలో ఛందోరీతులు, పుట 403.

(1) మీసరగండ (2) బర్బరబాహు, (3) రాయచౌహత్తమల్ల, (4) ధరణీ వరాహ, (5) కఠారిరాయ అనే బిరుదులే కంపరాజు కున్నట్టు మనుమంచి భట్టు గ్రంథంవల్ల తెలుస్తున్నది R 482 గ్రంథంలో ఉత్తమగండభూపతుని పేరు దేద్దరాజు, ఇతని తండ్రిపేరు భీమరాజు. సాళువకంపరాజు హయలక్షణసార కర్త అని ధావూరివారు ఏ ఆధారాలవల్ల చెప్పారో తెలియదు; గాని, అతడు నిజంగా అశ్వశాస్త్రాన్ని వ్రాస్తే అతనికి తన హయలక్షణవిలాసాన్ని మనుమంచి భట్టు అంకితం ఇవ్వడంలో ఎంతో ఔచిత్యముంది అలాగే తొలి శాస్త్రీయ గ్రంథం శాలిహోత్రంకూడా గుర్రాలను దిగుమతి చేసుకొనే కొంకణమండలాన్ని పాలించే గన్నయ్యకు అంకితం ఇవ్వడంలో ఎంతో చారిత్రకమైన ఔచిత్యం కనబడుతుంది

హయలక్షణవిలాసంలోని కృత్యాదిపద్యాలు లభించలేదుకనుక మనుమంచి భట్టునుగురించిన వివరాలు తెలియవు గ్రంథం ఆశ్వాసాంతగద్యలో ఇలా ఉంది:

ఇది సకలసుకవిజనసంస్తూయమానకవితాచాతురీధురీణనిఖిలభాషా ప్రవీణ భైరవాచార్య పుత్రపరమపవిత్రమనుమంచి భట్టు ప్రణీతంబైన హయ లక్షణవిలాసంబు

దీనివల్ల ఇతని తండ్రి భైరవాచార్యు డని, ఇతడు కవితాచాతురీధురీణు డని, నిఖిలభాషాప్రవీణు డని తెలుస్తుంది శాస్త్రీయగ్రంథాలలో కవితాచాతుర్యం చూపడానికి ఆస్కారాలు తక్కువ అయినా చక్కని ధారతో, మృదువైన పదాలతో చక్కని కవిత్వం వ్రాశాడు

వరశుభలక్షణంబులను వర్ణనకెక్కిన ఘోటకంబులన్
ధరణిపు డెక్కిపోవలయు దక్షగతిన్ సతి కోరివచ్చు నిం
పరుదున శత్రులక్ష్మివిభవాన్వితయై యభిసారికాకృతిన్
దురమున గంధపూరపుడదోర్బలశీమ కుమారమన్మథా !

[అశ్వలక్షణసారము, 1 75]

ఈహయలక్షణవిలాసాన్ని అంకితం పుచ్చుకొన్న సాళువకంపరాయలు కర్నూలుజిల్లా చింతకుంటగ్రామంవాడని, క్రీ శ 1442 1459 ప్రాంతాలవాడని వాగంటి శేషయ్యగారు అభిప్రాయపడుతున్నారు[5] ఈ కంపరాయుల

5 ఆంధ్రకవితరంగిణి, 6 వ సంపుటి, పుటలు 108 110

తండ్రిపేరు ఔబళరాయలు క్రీ శ 1442లో "శ్రీమన్మహా మండలేశ్వర అవుబళదేవమహారాజులకు వేఖాయమ్మకును సుపుత్రుడైన శ్రీమన్మహామండలేశ్వర మీసరగండకఠారి సాళువకంపయ్య దేవమహారాజు"ల శాసనం ఒకటి లభిస్తుంది దీనిని విదుదవేలు వెంకటరావుపంతులుగారు ప్రకటించారు [6] "శ్రీపంతులుగారి పరిశోధనలవలన చరిత్రకారుల కగపడకుండ దాగియున్న కంపభూపతి బయలు పడుటయు, మనుమంచిభట్టుకాలము సరిగా నిర్ణయమగుటయు తటస్థించినది" అని వాగంటి శేషయ్యగారు వ్రాశారు [7]

అయితే దురదృష్టవశాత్తూ ఈ శాసనంలోని కంపరాయలూ, మనుమంచి భట్టుకృతిని అంకితం పుచ్చుకొన్న కంపరాయలూ విభిన్నవ్యక్తులు శాసనంలోని కంపరాయల తల్లిపేరు ఓబాయమ్మ కృతిభర్తఅయిన కంపరాయల తల్లి పేరు భీమాయమ్మ డాక్టరు బిరుదురాజు రామరాజుగారు సంపాదించిన హయలక్షణ విలాసం సమగ్ర ప్రతిలోని ఒకసీస పద్యపు ఎత్తుగీతిలో ఇలా ఉంది

ఉరముపై నొందు శోగల్గ తురగరత్న
మగ్ని జయమిచ్చు తద్రాజ్య మనుభవించు
భవ్యచారిత్ర భీమసంబాసుపుత్ర
రాజకుంజర యోబళరాయకంప [అముద్రితము, 2-44]

అందులోనే ఇంకొక పద్యంలో "ప్రభుతుద (మత?) భీమాంబపుత్ర పరమపవిత్రా" (2-49) అని ఉంది. ఈ సంబుద్ధే శాలిహోత్రంలో కలిసిన ఒక పద్యంలో ఉంది. అది ముద్రితప్రతిలో కనబడుతుంది (1-40). ఈ సాక్ష్యాలవల్ల శాసనంలోని కంపరాయలు, కృతిని అంకితం పుచ్చుకొన్న కంపరాయలు వేరువేరు వ్యక్తులని స్పష్టమవుతున్నది. కాబట్టి మనుమంచిభట్టు కాల నిర్ణయసమస్య మళ్లా మొదటికి వచ్చింది. సాళువ అనే ఇంటిపే రుండి కనుక సాళువమంగు (క్రీ శ 1352) వంశంలోనివాడు. ఈ మంగరాజుకు వీర ఔబళరాజు అనే అన్నగారు ఉన్నాడు. హయలక్షణ విలాసం కృతిపతి బహుశా ఈ ఔబళరాజు కుమారుడో, ఆ సంతతివాడో కావచ్చు ఈ

6 భారతి, విరోధి, ఆషాఢం

7 ఆంధ్రకవితరంగిణి, 6-వ సంపుటి, పుట 108

సాళువకంపరాయలు కృష్ణదేవరాయల సేనాని అని అశ్వలక్షణసారంలో ఉన్న ఈ క్రిందిపద్యంవల్ల చెప్పవచ్చు

> శ్రీకరకటాక్షవిజయ శ్రీకాంతాకృష్ణరాయపిద్దకృపాలా,
> స్వీకృతసత్యరవర ధీకరభటయూథకంపపృథ్వీనాథా [అశ్వ 3 1]

కృష్ణదేవరాయల సైన్యాధిపతులలో తామెరిగినంత వరకు ఓబల కంపరాయల పేరు కనిపించలేదని కొందరు పరిశోధకులు వ్రాశారు [8] అయితే ఉదయగిరిదుర్గాన్ని జయించాక రాయలవారు ఒక 'కంపన్న'ను అక్కడ 'ఠాణ్యం' ఉంచారని ఒక ప్రాచీనగ్రంథం చెప్పున్నది [9] ఈ కంపన్న ఓబళ కంపరాయలు కావచ్చు ఏమైనా గుర్రాలకోసం యుద్ధాలు జరిపిన కాలంలోనివాడే అని ఊహించడానికి ఆస్కారం ఉంది గుర్రాల అవసరాన్ని మనుమంచి భట్టు ఇలాగా చెప్పాడు:

> దూరము పోవునప్పుడును దుర్దమశత్రునృపాలసైన్యముల్
> పోరున గెల్చుచున్నపుడు బొంకముతో మృగయావినోదవి
> హ్వారతి దేలునప్పుడు నరాధిపకోటికి వాజులట్లు వెం
> పారజయాదికారణము లారసి చూడగగల్గనేర్చునే ? [1 69]

ఇవాళ దూరం వెళ్ళేటప్పుడు కారులు, సైకిళ్లు, యుద్ధాలలో టాంకులు, వేటలో జీపులు వాడుతున్నాము గుర్రాలను రాజభవనంలో అలంకార ప్రాయమైన అంగరక్షకులు మాత్రమే ఉపయోగిస్తున్నారు. అశ్వికదళాల అవసరం చాలా తగ్గిపోయింది అయినా మంచి గుర్రాలను పెంచడం, వాటిని పరుగెత్తించడం ఒక ఖరీదైన వినోదంగా ఉంది ఈ క్రీడ జూదంగా మారి కొన్నటోట్ల వ్యసనంగా కూడా పరిణమించింది గుర్రప్పందాలు ఆడే ప్రతిఒక్కళ్ళూ అశ్వలక్షణాలను, గుర్రాల మంచి లక్షణాలను రేసుపుస్తకాలలో పరిశీలిస్తూనే ఉంటారు ఈనాడు తెలుగువాళ్ళలో చాలామంది శ్రీమంతులకు పందెపుగుర్రాలు ఉన్నాయి కాని వాటికి తర్ఫీదుఇచ్చే వాళ్ళకు తెలుగు హయలక్షణ గ్రంథాలు ఉపయోగపడుతున్నాయని చెప్పలేం

మన భాషలో కూడా ఇటువంటి గ్రంథం ఒకటి ఉందని మనుమంచిభట్టు కృతి సజీవంగా ఉండి రుజువు చేస్తూంది

---

8 విజయనగర సామ్రాజ్యమందలి ఆంధ్ర వాఙ్మయ చరిత్రము, మొదటిభాగం, వేటుమళ్ళ అమృతరావుగారు, పుట 275   9 రాయవాచకం, పుట 91, పంక్తి 21

5

మాదయ్యగారి మల్లన

పుస్తెలూ పూసలూ ఐదువతనానికి చిహ్నాలని ఆంధ్రమహిళలు భావిస్తారు మంగళసూత్రధారణతోపాటే నల్లపూసలూ కూడా పెళ్లినాడు వాళ్లు ధరిస్తారు ఈ ఆచారం ఆదిమకాలంలో లేదు కాకతీయయుగంలోని కవులు పెళ్లిని వర్ణిస్తూ తలంబ్రాలు పోసుకోడాన్నే వర్ణించారు శ్రీనాథుడు, పోతరాజుగారు మంగళసూత్రాన్ని పేర్కొన్నారు తెలుగు ఇల్లాలి మెడలో నల్లపూసలను తొలిసారి కట్టించిన కవీశ్వరుడు మాదయగారి మల్లన అతడు రచించిన రాజశేఖర చరిత్రలో సూర్యోదయాన్ని ఇలా వర్ణించాడు :

సవిధకీర్ణవరాగాగ్నిసాక్షిగాగ దమ్మివింతు కరగ్రహణ మ్మొనర్ప
బొలుచు పద్మినికిని నల్లపూసదండ గట్టినారన నెలదేటిగములు పొదలె

[రాజ 2 69]

కథానాయకుని వివాహాన్ని వర్ణిస్తున్నప్పుడు ఇరేని కుండలను, దంపతి తాంబూలాలను కూడా మాదయగారి మల్లన పేర్కొన్నాడు ఇరేని కుండల విషయం చెప్తూ చమత్కరించాడు

కన్నెచనుదోయిచుట్టముల్ గాన్పలీతి వాని కళ్యాణవేళకై వచ్చివల్లి
తమ్మిపూమొగ్గలోయన దార్చి రచటబూజకుండలు శారదాజముఖులు
సింధుభూపాలు పత్నికిక్ష చెలగి వద్మ జాండమిష్టల నరీతినాపరించు
జాదుతనుమాడ్కి దెల్లని సున్న మలది మానవతు లందునిలిపిరైరేనికథన

[రాజశేఖర చరితము 3-176,177]

వధూవరులను పసిడిమంచంపై కూర్చోపెట్టి మాదయ్యగారి మల్లన దంపతీ తాంబూలాలు ఇప్పించాడు

> మగువయునాథుడుం బసిడిమంచముపై వసియించి యొండొరుల్
> మొగములు వంచి మోసరిలి ముంచిన సిగ్గుల గన్నుగొనలన్
> నగవు దొలంక ప్రియమిథునంబుల కిచ్చిరి దివ్యవాసనల్
> బుగులుకొనంగ జేసిన యపూర్వమనోహరవీటికావళుల్ [రాజశే 3 180]

లగ్నం పెట్టింది లగాయతు, గృహప్రవేశందాకా జరిగినపెళ్ళితంతును మాదయగారిమల్లన 75 గద్యపద్యాలలో వర్ణించాడు (3 154 నుండి 3 228 దాకా) అసలు రాజశేఖరచరిత్ర అంతా కలిసి 516 గద్యపద్యాలకావ్యమే అంటే పెళ్ళివర్ణన మొత్తం కావ్యంలో ఆరవవంతుకు ఎక్కువగా, ఏడవవంతుకు కొంచెంతక్కువగా ఉందన్నమాట ఈ కావ్యం ఇంత చిన్నదైనా మన సాహిత్యంలో దీని కొక ప్రత్యేకమైన స్థానం దీని రచయిత కొక శాశ్వతమైన కీర్తి ఉన్నాయి అనంతరకవుల కావ్యాలలోని కథాప్రణాళికలకు ఈ రాజశేఖర చరిత్ర ప్రస్ఫుటమైన నమూనా "అనగనగా ఒక కథానాయకుడు అతడొక అమ్మాయిని చూశాడు మోహించాడు ఆమెకూడా అతనిపై మరులుకొంది ఇద్దరూ విడి విడిగా విరహంలో పడ్డారు చందమామనూ, చల్లగాలినీ, మన్మథుణ్ణీ అమాంబాపతు శాత్రులన్నిటినీ ఇద్దరూ తిట్టిపోశారు ఈ విరహం ఉద్ధతమైన తరువాత పెద్దలు పెళ్ళి చేస్తారు నూతనదంపతులు సుఖంగా ఉంటారు " ఇలాంటి పిసరంత కథను తీసుకొని కొసరికొసరి వర్ణనలు చేసుకుంటూ కావ్యాలువ్రాయడం అనంతరకవులలో పరిపాటి దానికి రాజశేఖరచరిత్ర వినాయకపూజ చేసింది.

మాదయగారి మల్లనకు శాశ్వతమైన కీర్తి రావడానికి ఈ కావ్యమొక్కటే కారణం కాదు అతడు అష్టదిగ్గజాలలో ఒకడు రాయలవారు దండయాత్రలు చేస్తున్నా తీర్థయాత్రలు చేస్తున్నా వెంటవెళ్ళే కవులలో మల్లన ఒకడు. రాయలవారు మూడు ఇళ్ల తురకలతో చేసిన యుద్ధంలో మొదటి జగడాన విజయం లభించినప్పుడు ముక్కుతిమ్మనగారు ఒక పద్యం చెప్పారు. అప్పుడు అల్లసాని పెద్దనగారు, మాదయగారి మల్లనకూడా అక్కడ ఉన్నారు [1] రాయలవారి యష్టకథావినోదమైన నగరినియోగులు, కవీశ్వరులు, విద్వాంసులు

1 రాయవాచకం, పుటలు 115, 116

మొదలైనవారి నిండుసభలో మల్లయ్య తప్పకుండా ఉండేవాడు[2] రాయలవారి కొలువు కూటంలో ఈ కవి అదినుంచీ ఉంటున్నా, ఆ చక్రవర్తికి ఏదీ అంకితం ఇచ్చినట్టు లేదు రాజశేఖరచరిత్రలో రాయల ప్రసక్తికూడా లేదు. ఈ గ్రంథాన్ని నాదెండ్ల అప్పమంత్రి అంకితం పుచ్చుకున్నాడు ఇతడు అప్పాజీ తిమ్మరుసయ్యకు స్వయానా మేనల్లుడు. సాక్షాత్తు అల్లుడు క్రీ శ 1516 1520 మధ్య ఇతడు వినుకొండ, గుత్తిసీమలకు పరిపాలకుడుగా ఉండేవాడు

అప్పమంత్రి చేసిన దానాలు అనేకం, అందులో 17 దానాలకు శాసనాధారాలున్నాయి, ఇతడు మంగళగిరి పానకాలస్వామికి ప్రాసాదం కట్టించాడు తొమ్మిది బంగారు కలశాల మండపం నిర్మించాడు, తన పేరుమీదుగా అప్పాపురం అనే గ్రామాలు వినుకొండలో ఒకటి, నాదెండ్లలో ఒకటి, రేటూరులో ఒకటి అగ్రహారాలుగా దానం చేశాడు. సర్వదుంబాలాగా గ్రామాలు దానం చేయాలంటే ఇచ్చేవాడు కనీసం సామంతప్రభువంత హోదా కలవాడై ఉండాలి. అప్పాజీ ధర్మమా అని, అతని అల్లుడు అంతదర్జాగా బ్రతికినవాడే

అయితే నాదెళ్ళవారికి తిమ్మరుసయ్య మూలంగా రాజప్రాపకం లభించలేదు. ఒకరకంగా చూస్తే తిమ్మరుసయ్య నాదెళ్ళవారి వల్లనే రాచకొలువులో చేరి ఉంటాడు. అప్పమంత్రి ముత్తాత పేరు మల్లయ్య ఈయనకు గంగన, చిట్టిగంగన్న అనే ఇద్దరు తమ్ముళ్ళున్నారు వీళ్ళలో చిట్టిగంగన్న చాలా గొప్పవాడు సాళువ నరసింహరాయల వద్ద మంత్రిగా ఉండేవాడు ఈ నరసింహరాయలే తాళ్ళపాక అన్నమయ్యను బాల్యంలో సేవించినవాడు, పిల్లలమర్రి పినవీరయ్యను పోషించి జైమినిభారతం కృతిపుచ్చుకొన్నవాడు. ఈ సాళువ నరసింహరాయలవద్ద చిట్టిగంగన్న చాలా పెద్దపదవిలో ఉండేవాడు. ఇతని గురించి మాదయగారి మల్లన ఇలా చెప్పాడు:

> **సాళువనారసింహమనుజప్రభుకార్యకళాధురంధరుం**
> **డై లవణాబ్ధివేష్టిత ధరాధిపదుర్మతమంత్రమంత్రితుం**
> **బాలవిశాల కేసరియనంగ ననంగ సమానరూపరే**
> **ఖాలతికాంగుడట్టి చిట్టిగంగన యొప్పు గుణానుషంగుడై.** [రాజ.1 19]

---

2. అందులోనే, పుట 89, పంక్తి 20

చిటిగంగన అందానికి మన్మధుడే కాక అద్భుతమైన మాటకారి ఇతరరాజుల సభలలో సహితం అనర్గళంగా మాట్లాడి అందర్నీ ఆకట్టుకొనే చాతుర్యం కలవాడు

అంగాధీశకళింగ రాజమగధాధ్యక్షాదిభూభృత్సభా
రంగాభంగవిహారముల్ ఘనశిలాగ్రావస్థలిసంసర
ద్గంగోత్తుంగతరంగనిర్గళితవిద్యానేర్పటుప్రక్రియా
సాంగత్యంబులు చిట్టిగంగ విభువాచాసంభ్రమారంభముల్ [రాజ 1 20]

ఇటువంటి మంత్రి దగ్గిర శుశ్రూషచేసి సాళువతిమ్మరుసయ్య మహామంత్రి అయ్యాడు[3] చిటిగంగనే రాయలకొలువులో తన శిష్యుణ్ణి ప్రవేశపెట్టాడని భావించవచ్చు ఉద్యోగ మిప్పించడమే కాక తిమ్మరుసయ్యకు తనకుటుంబంలోని పిల్లనే ఇచ్చి చిటిగంగన పెళ్ళిచేయించాడు తన పెద్దయ్యగారి మనుమరాలు లక్ష్మమ్మతో తిమ్మరుసయ్య పెళ్ళి జరిపించాడు అంతేకాదు తిమ్మరుసయ్య చెల్లెలు కృష్ణమాంబను తిమ్మయ్యకు ఇప్పించాడు బావమరుదులు ఒకరి చెల్లెల్ని ఇంకొకరు వివాహం చేసుకోడం కుండమార్పు పెళ్ళిఅంటారు . చిటిగంగన ఇటువంటి పెళ్ళి చేయించి నాదెళ్ళవారికీ, సాళువవారికీ గల సంబంధ బాంధవ్యాలకు రెండుపక్కలనుంచీ పీటముళ్ళు వేశాడు

తిమ్మరుసయ్య చెల్లెలు కృష్ణమాంబకు ముగ్గురు కుమారులు పెద్దవాని పేరు కోనయ్య ఇతడు కేవలం అగస్త్యభ్రాత ఇతని గురించి మనకు ఏమీ తెలియదు మిగతా ఇద్దరూ రామలక్ష్మణులంత ప్రసిద్ధులు వీళ్లలో పెద్దవాడు అప్పనమంత్రి, రెండవవాడు గోపమంత్రి మేనమామపలుకుబడివల్లనే కాక స్వయంప్రతిభవల్లకూడా వీళ్లు ఉన్నతోద్యోగాలలో రాణించారు రాయలవారి రాజ్యారంభకాలంలో నాదెళ్ల గోపమంత్రి గుత్తి దుర్గానికి పాలకుడుగా ఉండేవాడు అప్పమంత్రి ఏ హోదాలో ఉండేవాడో తెలియదుగాని, ఒకపక్క మంత్రులు, ఇంకోపక్క శూరులు, మరోపక్క విద్వద్బ్రాహ్మణులు, సత్కవివర్యులు, గాయకులు మొదలైన వాళ్లతో నిండిన పేరోలగంలో ఉండి, 'కవిత్వారాధ విశేషగోష్ఠి'

---
3 తెలుగుభాషాసమితివారి విజ్ఞానసర్వస్వం, పుట 821

ఆలించేటంత ఘనమైన అధికారంలో మాత్రం ఉండేవాడు.[4] ఇతడు మాదయగారి మల్లనను పిలిపించి ఇలా అన్నాడు:

వివిధులు చెప్పఁదలచిన భావరసోద్యన్మహాప్రబంధము నాకై
గావింపు మంకితంబుగ గోవిదహృదయప్రమోదగుంఫితఫణితిన్. [రాజ. 1 14]

మాదయగారి మల్లన నిజంగానే కోవిదహృదయాల ప్రమోద గుంఫిత మయ్యే ఫణితిలోనే, భావరసాలతో ఉద్యన్మహాప్రబంధం చెప్పాడు. ఈ రాజశేఖరచరిత్ర నిజంగా అతని స్వకపోలకల్పితమే నని భావించాలి. దానికి మూలం ఏ పురాణంలోనూ ఉన్నట్లు కన్పించదు.[5] మల్లన చెప్పలేదు. కథ ఎక్కడిదో చెప్పకపోవడం అలా ఉంచి తన గురించి కూడా అట్టేవివరాలు చెప్పలేదు. తను అయ్యంకిపురం అనే అగ్రహారానికి వైభవాకరమైన సత్కవినని చెప్పుకున్నాడు. ఈ గ్రామం కృష్ణాజిల్లాలో ఉంది. అయినా మల్లన కడపజిల్లాలో పెరిగినట్లు ఉంది. కడపతాలూకాలో ఉన్న పుష్పగిరిలో అఘోరశివాచార్యులనే గురువు ఉండేవాడు.[6] మల్లన ఆయన శిష్యరికం చేసి ఇంతవాడయ్యానని చెప్పుకొన్నాడు. ఈ అఘోరశివాచార్యులకు ఇంకా ప్రసిద్ధులైన శిష్యులున్నారు. నందిఘంటకవులు, ముక్కుతిమ్మన ఆయన శిష్యులే. నలుగురు ప్రథమ శ్రేణికవులకు గురువైన అఘోరశివాచార్యులు గొప్పవాడై ఉండాలి. అతడు దీక్షాగురువు కాక విద్యాగురువే అయి ఉంటాడని పరిశోధకులు భావిస్తున్నారు.

ఈ గురువు వద్ద తానేమేమి నేర్చుకొన్నదీ మల్లన వివరించి చెప్పలేదుగాని రాజశేఖరచరిత్రలో ఒక గురువును ఇలా వర్ణించాడు:

సరసాహారము లింటబెట్టి బహుశిష్యశ్రేణికిం దెల్పు శా
స్త్రరహస్యస్థితి చెప్పు వత్సరయునసంధ్యల్ హవ్యకవ్యంబులన్
సురకోటిం బితృకోటి నేమరక ప్రీయున్ సువ్రతవర్గంబులో
సరిలే రెవ్వరు నమ్మహాత్మునకునన్ సౌజన్యభవ్యోన్నతిన్ [రాజ. 8 11]

---

4 రాజశేఖర చరిత్ర, 1 12.

5 బండారు తమ్మయ్యగారు, చిలుకూరి అయ్యోతరావుగారు రాజశేఖరచరిత్రపై వ్యాసాలు వ్రాశారు. ఇద్దరూ, దీనికి మూలకథ ఏదో తెలియదని, ఏ గ్రంథాలు చెప్పలేదని, చెప్పారు. చూ. విజయనగర సామ్రాజ్యమందలి ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్ర, 2 వ భాగం, పుట 305.

6. ఇతని శాసనాలు ఒకటి క్రీ శ 1501 లోనూ (A R 307 of 1905), ఇంకొకటి క్రీ శ 1541 లోనూ (A R 303 of 1905) ఉన్నాయి.

బహుశా అఘోరశివాచార్యులు శిష్యులను ఇంటపెట్టుకొని సరసాహారం పెట్టి శాస్త్ర రహస్యాలు నేర్పిఉంటాడు. తన వైదుష్యాన్ని మల్లన చెప్పుకోలేక పోయినాతాను సృష్టించిన ఒక విలుకను ఉద్దండపండితుని చేశాడు. అది 'వటోహావాక కాకోదరస్వామి' అది వ్యాసులవారితోనైనావాదించగలదట.

వాదింతున్ బహువేదశాస్త్రకలనావైయాత్య సంసర్గి న
వ్వేద వ్యాసులతోడ నైన మది సంవీక్షించి యిచ్చోట నే
గాదన్నన్ మరి నిర్వహింపగ నశక్యంబౌర కన్నధ్వచ
శ్రుదాంపత్యము నాకనాక యనుకోసిగ్గయ్యెడున్ భూవరా. [రాజ 3 22]

తనగుణాలనే తను సృష్టించిన విలుకకుకూడా ఆపాదింపజేశాడు మల్లన. తనసంగతి తాను చెప్పుకోడానికి అతడూ సిగ్గుపడతాడు స్వంతబాకా ఊదుకొనేవాళ్ళంటే అతనికి గిట్టదు గ్రంథారంభంలో కుకవులను ఇలా నిరాకరించాడు

గాథార్థప్రతిపాదనక్రమకళాకౌశల్యము ల్లేక వా
చాధాట్కార్భటితోత దామెతముమద్ఘాయించు గైవారముల్
ప్రొద్దింజేయుచు ప్రాజ్ఞులన్నగుచు గర్వగ్రంథులై యుందు న
మ్మూర్ఖస్వాంతుల మెచ్చుకుంతుటయు నమ్మోదంబు మాకొంట్లకున్. [రాజ. 1 9]

రాజశేఖర చరిత్రలో గాథార్థప్రతిపాదన చేసే కళా కౌశల్యం లేకపోతే లేకపోవచ్చుగాని వాచాధాట్కార్భటి ఎంతమాత్రం లేదు. సరససంస్కృతపుష్ప గుచ్ఛంమంచి ప్రభూతమైన తెనుగునెత్తావి అఖిలదిశలలోను గుబాళించడానికి తరుణపవమానమయ్యే కవిత్రయంవారి విశేషచతుర వాచానిరూఢిని మల్లన మెచ్చుకొంటాడు. అనుసరిస్తాడు (రాజ 1 7) రాజశేఖర చరిత్ర నెత్తావిలాగా ఉల్లాసకరమే

అవంతిక అని ఒక నగరం ఉంది. దానిని హేమధన్వనృపతి పాలిస్తూ ఉండేవాడు. ఆ ఊళ్ళో సంపదలకేంలోటు లేదు దేశం సస్యశ్యామలంగా ఉండేది. పుష్కలంగా ఉన్న ధాన్యరాసులను కవి ఇలా వర్ణించాడు:

శాకరవందువంటి జిగి కల్గిన మేలివపిండి ధాత్రికిన్
ప్రేకము ద్రవ్వి పోసినను వేయియుగంబులు వెల్లు ధాన్యముల్
పోకటు ఖుర్ష దమ్మునను బోనక కల్పము బట్టు జాల్కి పే
రేకటిదిర వైశ్యపతులిండ్ల గనుంగొననొప్పు నప్పురిన్ [రాజ. 1 50]

ఆ ఊరి ఔన్నత్యాన్ని చెప్పాలంటే మాటలు చాలవు కాబోలు కవి దానిని ఆకాశానికి ఎత్తేస్తున్నాడు చూడండి.

అన్నగరి చిరుత ఏనుగు గున్నలపై నెక్కి నిక్కి కోయగవచ్చున్
మిన్నేటి పసిడితామర లన్నన్ మరి ఏమి చెప్ప నందలి సిరులన్? [రాజ. 1 51]

ఏనుగు పాడిగా దేశం వర్ధిల్లి ప్రజలకే కొరతాలేకపోయినా రాజుగారికి ఒక చింత ఉంది. ఆయనకు సంతానం లేదు. పిల్లల కోసం అల్లాడినాక ఆయన కొక మెరుపులాంటి ఆలోచన తట్టింది.

నీలకంఠుని శిరస్సుపై పత్త్రి చల్లి పత్త్రిసుమంత యెవ్వరు పారవైతు
గామధేనువు వానింట గాడిపసర మల్లసురభూజ మానింట మల్లెచెట్టు.
[రాజ. 1 65]

నిర్లక్ష్యంగా పత్త్రి చల్లి పత్త్రి పారవేస్తేనే కోరికలు తీర్చే పాడిఆవును, పూలచెట్టును స్వంతంచేసుకోవచ్చు. భక్తిగా ఆరాధిస్తే ఇక చెప్పేదేముంది అని ఆ రాజు శివుణ్ణి పూజించడం ప్రారంభించాడు. తాను శివభక్తు డవడమే కాకుండా తన ప్రజలందరినీ శైవుల్ని అవమన్నాడు. పరమ శివుని పాటించని వాడు తనకు పగవాడని రాజు చాటించాడు

ఎవ్వడు పూజింపం బ్రమథపాండిత చండవిశాతవక్షసం
బెవ్వడు పూజింపన్ గుహగణేశ్వరభవ్యగుణానువాదనం
బెవ్వడు పూజింపన్ శివసమాహిత పుణ్యకథానుకీర్తనం
బెప్పువడంగ జేసి వత చాటిమ్మైనతులా ప్రగల్భుడై. [రాజ. 1-70]

ఇంత ఉద్దేలంగా ఆరాధించాక ఆ రాజు కల ఫలించింది. రాణి కడుపు పండింది. పుట్టిన పాపకు రాజశేఖరుడనే పేరు పెట్టారు అతడు పెరిగి పెద్దవాడయ్యాడు ఒకనాడు రాజు పేరోలగంలో ఉండగా కొలువుకూటంలోనికి ఒక ముని ముందిపడుతూ వచ్చాడు 'ఏంజరిగింది మహాత్మా' అని రాజు అడిగితే 'ఏం చెప్పను ? నాకుమార్తె నొక రాక్షసుడు ఎత్తుకుపోయాడు' అని జటిలతాపసుడనే ఆ ముని వాపోయాడు ఇంతకూ ఆ అమ్మాయి పసిపాప రాక్షసుని కూతురికి తోడిగంచెయ్యాలని ఆ అసురుడు నరపాపలను తీసుకుపోయాడట

పరమ మాయావి అయిన ఆ రాక్షసుణ్ణి సంహరించడానికి తనతో రాజశేఖరుని పంపించమని అడిగాడు రాజు పంపించాడు మొదట రాక్షసుడు గర్వించాడు "బెబ్బులి మీద పీంపోతు లంఘిస్తుందా?" అనుకొన్నాడు అయితే రాజశేఖరుని చేతిదెబ్బ చూసి కాలికి బుద్ధిచెప్పి కాళికాదేవాలయంలోకి పోయి అమ్మవారి కాళ్లు పట్టుకొన్నాడు రాజశేఖరుడు వెంబడించాడు రాక్షసుణ్ణి కాళికకు బలి ఇస్తానని కత్తి దూశాడు అప్పుడు అమ్మవారు శాంతస్వరూపంతో ప్రత్యక్షమైంది

కొప్పుపై నొప్పెడు కొదమచంద్రునితోడ గస్తూరికాతిలకంబుతోడ
సీమంతవిరచితసిందూరరుచితోడ గ్రొత్తముత్తియపుఁజేర్చుక్కతోడ
తళతళమను దంతతాటంకములతోడ రమణీయనాగహారములతోడ
గల్లుగల్లను రత్నకంకణమ్ములతోడ జిలుగైన చెంగావివలువతోడ
ముద్దుమోమున లేనవ్వు మొలకతోడ
చల్లచూపుల కరుణారసంబుతోడ
శాంతరూపంబు గైకొన్న శంభురాణి
యమ్మహాకాళి ప్రత్యక్షమయ్యె నపుడు [రాజ 2 88]

ఆమె సాక్షాత్కరించగానే రాజశేఖరుడు ఒక దండకంతో ఆమెను నుతించాడు మల్లన ఈ దండకం శ్రీకారంతో మొదలవలేదు; 'నమస్తే నమః' తో అంతంకాలేదు శ్రీనాథునిలాగే మాదయగారి మల్లన రెండు నగణాలపై రగణాలు నిలుపుతూ దండకం వ్రాశాడు అమ్మవారు కనబడి రాజశేఖరుని దీవించి 'నాకు బదులుగా ఈ రాక్షసుణ్ణి మన్నించ'మంది అసమానమైన ఒక మణిని బహూకరించి అంతర్ధానమైంది తరువాత ఒక యోగిని వచ్చి రాజశేఖరునికి ఒక చిలుక నిచ్చింది

కాదా తప్పక యుండ నాగమకథాస్తోమంబులం జెప్పు నా
వాచాతుర్యము గానరాగతభవిష్యద్వర్తమానార్థముల్
సూచించున్ మది మెచ్చ నీ కుఱుసువుచ్చున్ నెచ్చెలిం జేసి యీ
రాచిల్కం గయికొమ్ము పార్థివకుమారా యంచు వర్ణించుచున్ [రాజ 2 102]

మునికుమార్తెను రక్షించి తల్లిదండ్రులకు అప్పగించాడు చిలుకను, మణిని తీసుకొని 'ఆనేకపూరం' వెళ్లాడు ఒకచోట ఆకలి అయింది మణిని

తలుచుకొన్నాడు రక్కున నవకాయ పిండివంటలూ ఉద్భవించాయి

కలమాన్నంబు ఘృతంబు పాయసము శాకవ్రాతముల్ పిండి వం
టలు పాల్వేఁడియు జున్ను వెన్న యుడయూనా లుక్కెరల్ చక్కెరల్
ఫలముల్ పానకముల్ రసాయనము లంబ ళ్ళారులిం ఢ్లారుగా
యులు భక్ష్యాల్ దధిపిండఖండములు సందావిర్భవించెం దగన్ [రాజ. 2 127]

వంటకాలే కాకుండా వడ్డించేవాళ్ళు కూడా మణిలోంచి వచ్చారు

సంచిత బాహుమూలరుచిసంపద పొంపిరివో గెలంకులన్
గుంచె యొకర్తు వైప నొకకోమలపల్లవపాణి లీల వ
డ్డించె నృపాలమౌళికి గళితతటహాటక మేఖలాసము
త్కంచితకింకిణీరవము సందియమ్రోతలు సందడింపగన్ [రాజ 2 180]

ఒక గురువుశిష్యులే కనుక మాదయగారి మల్లన ఈ ఘట్టంలో నందిఘంటకవులను జ్ఞప్తికి తెస్తున్నాడు వాళ్ళ తమ వరాహపురాణంలోని దుర్గమోహాఖ్యానంలో వేయించిన పిండులు ఇక్కడ వడ్డింపించాడు అయితే రాజశేఖర చరిత్రలోని మణి సామాన్యమైనది కాదు దీని గొప్పతనాన్ని చిలుక ఇలా చెప్పింది :

అనఘచరిత్ర యామణి యనర్ఘ్య మొకానొకనాడు పార్వతీ
వనరుహపత్ర నేత్ర నెరవాదితనంబున జూదమాడి గె
ల్చిన మది గౌతుకం బొదవ శీతమయూఖ కళావతంసుఁడు
వ్వనితకు నిచ్చె నీకుఁ బతిపత్నులతన్ గృపచేసి గాళియున్ [రాజ 2 139]

భోజనాలయాక చిలుకతో రాజకుమారుడు సాగాడు ఒకచోట ఒక అందగత్తె చెలికత్తెలతో విహరిస్తుంది వాళ్ళు పుష్పావచయం చేశారు జలకేళి కావించారు. కథానాయకుడు ఆమెను చూశాడు ఆమె అతణ్ణి చూసింది. తొలిప్రేమ కలిగింది ఈ అతిలోకసుందరి ఎవరని రాజశేఖరుడు చిలుకను అడిగాడు ఆమె పూర్వజన్మకథను చిలుక చెప్పింది శాపంవల్ల ఆమె ఈ దేశపు రాజకుమార్తెగా పుట్టింది పూర్వం ఈ అమరపురంలో ఇద్దరు బ్రాహ్మలు ఉండేవారు ఒకడు ధనికుడు ఇంకొకడు పేదవాడు దరిద్రం ఎంతైనా చేయిస్తుంది

కులనిర్మూలన కారణంబు ప్రతిభాకుత్సాక ముద్వేగకో
పంకాదోహద మానవంజవసుఖప్రత్యూహ చూత్మవ్యథా
జ్వలనజ్వాలిక కామినీనయననీక్షాపాతసంరోధిని
త్యంఘుత్వ శ్రేయభూమి లేమి యది యాహా మేలుగానెంచదే!
వలుచగా చూచు నెంతయు బంధుసమితి పలుపలిలుపంగబలుకరు బిడ్డలైన
రచ్చకెక్కుదుపాట గారాబుసతియు లెక్క సేయదులేమితాలించనేని
[రా.జ. 3-14,15]

ఈ దరిద్రాన్ని దాటడానికి విష్ణుమూర్తిని తపస్సుతో మెప్పించడం తప్ప మార్గం లేదని పేదబ్రాహ్మణుడు కావేరీ తీరాన ఉగ్రతపస్సు చేస్తున్నాడు అప్పుడక్కడకు కొంతమంది గంధర్వకన్యలు వచ్చారు. అందులో ఇద్దరు ఒక పూల గుత్తికోసం తగువులాడుకొన్నారు 'నువ్వెంత ?' అంటే 'నువ్వెంత ?' అనుకొన్నారు. దగ్గరలో తపస్సు చేసుకొంటున్న మునిని ఎవరు మరులుగొల్పుతారో వాళ్లు గొప్పవాళ్లని తేల్చుకొన్నారు. గంధర్వరాకుమార్తె వయ్యారం ఒలకబోసింది. ముక్కుమూసుకొన్న బ్రాహ్మణుడు కళ్లు తెరిచాడు మానవకాంతగా జన్మించమని శపించాడు ఆ గంధర్వకన్యే ఈ రాకుమార్తె అని చిలుక చెప్పింది.

ఈ నాయకీనాయకులు ప్రేమించుకొన్నాక విరహంలో పడి. పెళ్లాడి గట్టెక్కారు కథ కంచికి పోయింది. ఈ కావ్యంలో మల్లన ఏమీ సాధించినట్టు కనబడదు ఇతివృత్తం సర్వసామాన్యం. కథాకథనంలో చమత్కారాలు లేవు ముఖ్యపాత్రలు పుస్తకాలలోంచి ఉద్భవించినట్టు ఉంటాయి సంభాషణలు చెప్పుకోతగినంత గొప్పగా ఉండవు ప్రకృతి వర్ణనలో సూక్ష్మపరిశీలన వ్యక్తమవదు అయినా మాదయగారి మల్లన ఆంధ్రసాహిత్యంలో ఒక స్థానం ఏర్పరచుకోగలిగాడంటే దానికి కారణం అతని చిత్తశుద్ధి. శ్లేషలూ, యమకాలూ మొదలైన వాటి జోలికి పోకుండా నిరాడంబరమైన కావ్యాన్ని సూటిగా చెప్పుకొని పోయాడు. సమకాలికసమాజాన్ని కావ్యంలో ప్రతిఫలించ దలచుకుంటే మల్లన చక్కగా చేసిఉండేవాడు. పేదబ్రాహ్మణుని గురించి వ్రాస్తున్నప్పుడు ఎంతో చక్కగా పాత్రస్వభావాలను చిత్రించాడు భర్త చదువుకొని వాడైతే, చేతకానివాడైతే భార్య 'దేవుడా ఇంత చేశావా' అని దరిద్రాన్ని భరించవచ్చు; పక్కింటి

వాళ్ళకు విద్యలో ఏమాత్రం తీసిపోనివాడై లేమి అనుభవిస్తే ఆ యిల్లాలు ఎంతబాధ పడుతుంది? ఆమె భర్తతో ఇలా మొరపెట్టుకొంది:

పెనిమిటీ యనక్షరాస్యులు నవశిక్షులు నైసర్గికమూఢులని మదిలో
వనరుచు లేమిన్ బడలగు వినుతెందియు నాకు నెంత నెవ్వగ యగునే ?
మంద జఠరాగ్ని దనయులు చందతమంగళములపంటి సంసారమునం
దెందు గతి లేదు దినదిన గండం బేరీతి గడపగాదగు ననఘా.

చదివినారలు పెక్కుసంధ్యలగించిత్తు దవ్వ్రతయుంత వేదత్రయంబు
పఠియించినారలు ప్రతిభాసమున్న్రదపాష్టసంబున మూలశాస్త్రవితతి
శోధించినారలు శుద్ధమతిస్ఫూర్తి సకలపురాణేతిహాససమితి
చూచినారలు బుధస్తోమంబు గొనియాడ గావ్యనాటకముఖగ్రంథసీమ
యేము చెప్పెడిదాన మిరకరలేవు సకలవిద్యలు భూసురసమితి కెల్ల
సహజ సిసపత్తు రన్నింట సకట మీర లనుకుందుసికన్న నేమెలితిచెపుడు?

[రాజ. 8 19, 20, 21]

ఈ ఇల్లాలు ఇలా బాధపడటానికి ఇంకోకారణం కూడా ఉంది. పక్కింటి ముకుందుడు మహారాజుగా జీవిస్తున్నందుకు బాధలేదు. అయితే అతని సోమిదేవమ్మలు చూస్తేనే ఈ పేదరాలికి బాధ. అందుకే భర్తతో పొరుగు దంపతుల గురించి ఇలా అంటుంది.

అతని పదపది జాదం—గా కామర తంపరగుచు గాదెంగొలుచున్
కేశవతిముతియుఖహాంగో వ్రాతంబును గల్గి రాజువడుపున నుందున్.
పూచిన తంగేడుగతి వి ద్యాచతురుం డతని సోమిదమ్మ పొరుపునన్
వాచాల రత్న కంకణ సూచితవిభవమున మొరయుజాతంగలనే ?

[రాజ. 3-21, 22]

భార్య ఇలా ఈసుతో చెప్పినప్పుడు ఆ పేదబ్రాహ్మణుడు ఇలా అంటాడు :

ఎరిక బుద్ధి బలంబులు కారణములు గావు మన్నె కలరె ధర్మితిన్
నేరిచి బ్రతికినవారలు నేరక చెడ్డట్టివారు విరజనేత్రా. [రాజ. 3 23]

వాస్తవికత ఉట్టిపడే ఇటువంటి సజీవపాత్రలలో మాదయగారి మల్లన కావ్యమంతా వ్రాయలేదే అన్నబాధ కలుగుతుంది. రాయలవారి కొలువులో

చేరకముందు ఇతడీకావ్యం వ్రాశాడు ఆస్థానకవి అయి అష్టదిగ్గజాలలో చేరాక ఇతడేమైనా కావ్యాలు వ్రాశాడో లేదో మనకు తెలియదు రాయలవారిపై ఇతడు చెప్పిన చాటువులైనా కనీసం మనకు దక్కలేదు అయితే మాదయగారి మల్లన మున్నూట అరవైరోజులూ కవిత్వం చెప్తూ కూర్చోడు ఆతనికి కొన్ని నియమాలు ఉన్నాయి

చెప్పదగు కవిత రసము ల్చప్పిల నప్పప్ప బళిబళీ యనలేదా
మెప్పుదు చేయక యుండుట యొప్పునుషీ సుకవియెంతయుచితజ్ఞుడో
[రాజ 18]

మాదయగారి మల్లన నిజంగా ఔచిత్యం తెలిసిన వాడు ఎక్కడ ఆగాలో తెలుసుకోనడం కళాకారుని ముఖ్య లక్షణం

6

కృష్ణదేవరాయలు

శ్రీమన్మహారాజాధిరాజ రాజపరమేశ్వర శ్రీవీరప్రతాప శ్రీవీరకృష్ణరాయ మహారాయలు ఆంధ్ర సాహిత్యం చేసుకొన్న అదృష్టం కొద్దీ పుట్టా రన్న విషయంలో అభిప్రాయభేదాలు ఉండవుగాని ఆయన ఏసుముహూర్తాన, ఎప్పుడు పుట్టాడన్న విషయమే పరిశోధకులు ఇదమిత్థమని తేల్చలేదు శాలివాహన శకవర్షాలు 1409 పరాభవనామ సంవత్సర మాఘబహుళ అష్టమి శుక్రవారానికి సరైన క్రీ.శ. 1487 ఫిబ్రవరి 16వ తారీఖున రాయలు జన్మించాడని కొందరు భావిస్తున్నారు.[1] రాయలవారి జాతకాన్నీ, జననకాలాన్నీ ఆనాటి పేరు మోసిన దైవజ్ఞు లెందరో పరిశీలించి ఫలితాలు చెప్పడానికి ప్రయత్నించి ఉంటారుగాని, వీళ్ళలో ఏ ఒక్కరు వ్రాసి పెట్టిన జాతకమైనా మనకు దక్కలేదు. అయితే ఇంత వివరంగా నక్షత్రంతో సహితం రాయల జననకాలాన్ని పరిశోధకులు ఎలా నిర్ణయించగలిగారంటే వివిధశాసనాలు శోధించి అక్క డివిషయం, అక్క డిసంగతి చేర్చి చరిత్రను తారీఖులతో సహా ఊహించగలిగారు.

వాసప్పనాయకు డనే భృత్యుడొకడు ప్రతి మాసి నెలలోనూ జ్యేష్ఠా నక్షత్రంనాడు, అది రాయలవారి జన్మనక్షత్రం కనుక, ఉత్సవం జరిపించమని

1. ఒరుగంటి రామచంద్రయ్యగారు, Studies on Krishnaraya, P 43.

కందితాలూకాలో ఒకగ్రామాన్ని దానంచేశారు[2] ఇందువల్ల రాయలవారు 'మాసి' నెల జ్యేష్ఠానక్షత్రంనాడు జన్మించారని తెలుస్తున్నది మాఘమాసాన్ని తమిళంలో మాసి అంటారు క్రీ శ 1503లో నరసానాయకుడు మరణించి నప్పుడు అతని రెండవ భార్య కుమారుడు కృష్ణరాయలు పదహారేళ్ళ బాలుడనే ప్రతీతి ఉండడంచేత క్రీ శ 1503 నుంచి పదహారేళ్ల వెనక్కు వెడితే రాయల జన్మసంవత్సరం క్రీ శ 1487 అవుతుంది అది పరాభవ సంవత్సరం, అప్పుడు మాఘమాసంలో జ్యేష్ఠానక్షత్రం వచ్చిన రోజు బహుళాష్టమి, శుక్రవారం

అయితే ఈ తారీఖును పరిశోధకు లందరూ ఆమోదించలేదు క్రీ శ 1509 లో రాజ్యానికి వచ్చినప్పుడు కృష్ణరాయల వయస్సు ఇరవైకి పైబడ్డదని పరదేశ చరిత్ర కారుడు వ్రాశాడు[3] రాయలు మరణించేనాటికి వృద్ధుడని ఆ చరిత్రకారుడే తెలియజేశాడు రాయలవారు 20 సంవత్సరాలు పాలించారు రాజ్యానికి వచ్చినప్పుడాయనవయస్సు ఇరవై అయితే, మరణించినప్పుడు నలభై అవుతుంది అది వృద్ధాప్యం అనిపించుకోదు అందుచేత, తండ్రి మరణించే నాటికి రాయలవారు ఇరవైయేళ్లు పైబడ్డవా డనడంలో పరదేశచరిత్రకారుని ఉద్దేశ్యం ఆయన యుక్తవయస్కుడని చెప్పడమే కావచ్చు అన్నగారి మూర్ధాభిషేకం నాటికి రాయలవారు ముప్పయిసంవత్సరాల లోపు వాడని భావించవచ్చు అందుకే కొందరు చరిత్రకారులు రాయలు శాలివాహన శకవర్షాలు 1396లో (క్రీ శ 1474) జన్మించి ఉండవచ్చునని అంచనా వేస్తున్నారు[4] అంటే రాయల 29వ ఏట తండ్రి నరసానాయకుడు మరణించాడు 32 వ ఏట అన్నగారు పట్టం కట్టుకొన్నాడు తన 35 వ ఏట విజయనగర వ్రజసింహాసనాన్ని అధిష్ఠించారని చెప్పవచ్చు

వాసప్పనాయకుని శాసనంవల్ల రాయలవారి జన్మ నక్షత్రం జ్యేష్ఠ అనీ, వారు మాఘమాసంలో జన్మించారనీ తెలుస్తున్నది కొందరు చరిత్రకారులు ప్రతిపాదించే క్రీ శ 1474 లో రాయలవారు పుట్టిఉంటే అది విజయనామ సంవత్సర మాఘబహుళ అష్టమి గురువారం అవుతుంది అయితే ఈ

---

2 A R 216 of 1916

3 న్యూనిజ్ Forgotten Empire, Sewel P 315

4 నేలటూరి వెంకటరమణయ్యగారు, భారతి, 1949 సంపుటం 26, సంచిక 4, పుట 285

తారీఖు ఉర్ధ అంచనాయేగాని దీనికి వేరేఆధారంలేదు అందుచేత క్రీ శ 1474 నుండి 1487 లోపున ఏ తారీకునాడైనా రాయలవారు జన్మించి ఉండడానికి ఆస్కారం ఉంది ఆ పదమూడు సంవత్సరాలలో మాఘమాసంలో జ్యేష్ఠా నక్షత్రం ఏయే తారీకులలో వస్తుందో, తిథినక్షత్రాలు ఏయే సమయాల్లో అంతమవుతాయో చూద్దాం [5]

10 2 1474	గురువారం	విజయ	మాఘబహుళఅష్టమి (13)	జ్యేష్ఠ	75
1 2 1475	బుధవారం	జయ	మాఘబహుళదశమి (55)	..	09
1476 లో మాఘమాసం లేదు [6]					
7 2 1477	శుక్రవారం	దుర్ముఖి	మాఘబహుళనవమి (66)	..	62
28 2 1478	బుధవారం	హేవిలంబి	మాఘబహుళదశమి (71)	..	52
14-2 1479	ఆదివారం	విలంబి	మాఘబహుళఅష్టమి (38)	..	78
4 2 1480	శుక్రవారం	వికారి	మాఘబహుళ నవమి (70)	..	91
25 2 1481	గురువారం	శార్వరి	మాఘబహుళదశమి (17)	..	22
				అనూ	03
11 2 1482	సోమవారం	ప్లవ	మాఘబహుళఅష్టమి (44)	జ్యేష్ఠ	96
2 2 1483	ఆదివారం	శుభకృతు	మాఘబహుళనవమి (00)	..	37
			దశమి (10 91)		
23 1 1484	శుక్రవారం	శోభకృతు	మాఘబహుళ దశమి (46)	..	70
9 2 1485	బుధవారం	క్రోధి	మాఘబహుళ నవమి (38)	..	20
30 1 1486	సోమవారం	విశ్వావసు	మాఘబహుళ దశమి (52)	..	18
16 2 1487	శుక్రవారం	పరాభవ	మాఘబహుళ అష్టమి (09)	..	38

పైపట్టికలో ఏ ఒక్కటైనా కృష్ణరాయలవారి జన్మ దినం కావచ్చు అయితే వీటిలో జ్యేష్ఠానక్షత్రయుక్త అష్టమినాడే ఆయన ప్రభవించి ఉండవచ్చు ననే ఊహ ఒకటి పొడముతున్నది కృష్ణరాయలు శ్రీకృష్ణుని అవతారం అని ఆనాటి జనులు విశ్వసించారు, అందుచేత వారి జన్మతిథి అష్టమి అని భావించడంలో అసంగతం ఉండదు. ఇదే వాస్తవమైతే పై తారీఖులలో నాలుగు

5 స్వామికణ్ణుపిళ్ళెగారి ఎఫిమరిస్ నుండి సేకరించిన వివరాలు

6 మన్మథనామసంవత్సరంలో ఆశ్వయుజమాసంలోనూ, ఫాల్గుణంలోనూ రెండు అధికమాసాలు వచ్చాయి అందుచేత మాఘం లేదు

మాత్రమే రాయలవారి పుట్టిన రోజులు కావడానికి అస్కారం ఉంది ఆ నాలుగూ విడిగా వేసిచూద్దాం

10 2 1474	గురువారం	విజయ	మాఘ బహుళ అష్టమి	జ్యేష్ఠ
14 2 1479	ఆదివారం	విలంబి	మాఘ బహుళ అష్టమి	జ్యేష్ఠ
11 2 1482	సోమవారం	ప్లవ	మాఘ బహుళ అష్టమి	జ్యేష్ఠ
16 2 1487	శుక్రవారం	పరాభవ	మాఘ బహుళ అష్టమి	జ్యేష్ఠ

పై తారీఖులలో మొట్టమొదటిదే కృష్ణరాయలవారి జన్మదినం అని మనం అంగీకరిస్తే ఆయన కీర్తిశేషులయ్యే నాటికి 56 సంవత్సరాల వారై ఉంటారు అరవయ్యోపడిలో పడ్డంవల్ల అది వృద్ధాప్యంగా భావించవచ్చు పరదేశ చరిత్ర కారుల ఊహలు నిజమే అని అంగీకరించడానికి అస్కారం ఉంటుంది అయితే పైతారీఖును ఆమోదించే ముందు మరొక్కవిషయం గమనించాలి కృష్ణరాయలు శ్రీకృష్ణుని అవతారం అని మన పూర్వులు నమ్మడానికి మరొక కారణంకూడా ఉండవచ్చు ఆయన కృష్ణాష్టమినాడు పట్టం కట్టుకొన్నాడని మనవాళ్లు విశ్వసించారు ఆయన ఒకవేళ శ్రీజయంతినాడు జన్మించాడా? పై సంవత్సరాలలో కృష్ణాష్టమి ఏ తారీఖులలో వస్తుందో చూద్దాం.

ఈ శ్రీజయంతుల పట్టిక చూస్తే వీటిలో ఏ ఒక్కటీ కృష్ణరాయల జన్మదినం కాకపోవచ్చు అనిపిస్తుంది ఏమంటే కృష్ణాష్టమినాడు జ్యేష్ఠానక్షత్రం రావడానికి అస్కారం లేదు రాయలవారి కాలంలో ఉండి వారి జన్మనక్షత్రాన్ని చెప్పిన వానప్పనాయకుని శాసనాన్ని మనం కొట్టిపారెయ్యడానికి వీలులేదు కృష్ణరాయలవారు శ్రీజయంతినాడు పుట్టారు, అందుకే శ్రీకృష్ణరాయ లనే పేరు పెట్టారని ఊహాగానం చేస్తే కమ్మగా ఉంటుందిగాని అది చారిత్రక ప్రమాణాలకు విరుద్ధం కాబట్టి వారు మాఘమాసంలో జ్యేష్ఠానక్షత్రయుక్త అష్టమినాడే జన్మించారని ఆ తారీఖును ఆమోదించడమే మంచిది రాయలవారు విజయనామ సంవత్సర మాఘబహుళ అష్టమి గురువారంనాటికి సరియైన క్రీ శ 1474 ఫిబ్రవరి 10 తేదీనాడు జ్యేష్ఠానక్షత్రంలో జన్మించారని ప్రస్తుతానికి నిర్ణయించి ఆయన చరిత్ర చెప్పుకొందాం

కృష్ణదేవరాయలు తన తల్లికి తొలిచూలుబిడ్డ అయినా తండ్రికి రెండవ కుమారుడు నరసానాయకునికి ముగ్గురు భార్యలు పెద్దభార్యపేరు తిప్పాజి

శ్రీ జయంతుల పట్టిక

జయ	శ్రావణ బహుళ అష్టమి	(34)	శుక్ర	5-8-1474	కృత్తిక	(26)
మన్మథ	"	(79)	గురు	25-7-1475	భరణి	(50)
దుర్ముఖి	"	(45)	సోమ	12-8-1476	కృత్తిక	(16)
హేవిళంబి	"	(47)	శని	2-8-1477	కృత్తిక	(58)
విళంబి	అధిక "	(12)	గురు	23-7-1478	భరణి	(01)
					కృత్తిక	(97)
	నిజశ్రావణ బహుళ అష్టమి	(49)	శుక్ర	21-8-1478	– రోహిణి	(26)
వికారి	శ్రావణ బహుళ అష్టమి	(05)	బుధ	11-8-1479	రోహిణి	(57)
	" నవమి	(99)				
శార్వరి	శ్రావణ బహుళ అష్టమి	(32)	ఆది	30-8-1480	కృత్తిక	(66)
ప్లవ	"	(03)	శని	18-8-1481	నక్షత్రం లేదు	
					శుక్ర రోహిణి	(99)
					ఆది మృగశిర	(09)
శుభకృతు	"	(03)	బుధ	7-8-1481	రోహిణి	(89)
శోభకృతు	"	(25)	ఆది	27-8-1483	కృత్తిక	(85)
క్రోధి	"	(14)	ఆది	14-8-1484	రోహిణి	(39)
విశ్వావసు		(76)	బుధ	3-8-1485	కృత్తిక	(79)
పరాభవ	అధిక	(46)	సోమ	24-7-1486	భరణి	(28)
	నిజ "	(79)	మంగళ	22-8-1486	రోహిణి	(48)
పింగళ	శ్రావణ బహుళ అష్టమి	(47)	ఆది	12-8-1487	రోహిణి	(99)

ఆమెకు వీర నరసింహరాయలు జన్మించాడు రెండవ భార్యపేరు నాగాంబ ఈమెకుమారుడే కృష్ణరాయలు మూడవభార్య పేరు ఓబాంబ ఈమెకు ఇద్దరుకుమారులు. ఒకడు అచ్యుత దేవరాయలు; రెండవవాడు రంగరాయలు. క్రీ.శ 1485 90ల మధ్య; అంటే కృష్ణరాయలకు పదకొండుదాటాక పదహారు వచ్చేమధ్య కాలంలో నరసానాయకుడు సాళువవారి కొలువులో మన్నన వడసి రాయలకు కుడిభుజంగా ఉండేవాడు [7] సుకవిరాజులను ఉద్ధరిస్తూండేవాడు [8] 'స్వకృత కవితాప్రవాహ సితఫేన గుళుచ్ఛాకార మౌక్తిక స్వచ్ఛకల్ప'డై నరసానాయకుడు ఉండేవాడు [9] ఇటువంటి విద్యాగోష్ఠులలో తండ్రి ఉండేటప్పుడు సభలోనే ఉండి వినే అవకాశాలు కృష్ణరాయలకు ఎన్ని ఉన్నాయో లెక్క చెప్పలేంగాని అతని సవతిఅన్నగారు వీరనరసింహ నాయకులు తండ్రికి కూర్మితనయుడై పేరోలగంలో ఉండేవాడు కృష్ణరాయలకు అప్పటికి పదహారు సంవత్సరాలుకూడా లేవు కనుక సభలో కూర్చోనడానికి అవకాశం కలుగలేదు అయితే మేడసోరణగండ్లలోంచి కొలువుకూటంలోనికి చూస్తూ బాల కృష్ణరాయలు ఆనాడు పేరుమోసిన కవుల కావ్యాలు వినేవాడు కాబోలు నందిఘంటకవులను పిలిపించి తన తండ్రి కర్పూరతాంబూలం ఇచ్చి వరాహపురాణం కృతి చెప్పుమని ఆదేశించటం విన్న బాలకృష్ణరాయలలో ఏ భావాలు కలిగాయో, ఎప్పటికైనా మనంకూడా ఇలాగ కృతులు అంకితం పుచ్చుకోవాలన్న కోరిక సుప్తచైతన్యంలో అవ్యక్తరాగాలను ఆలపించి ఉంటుంది

రాయలకు చిన్న తనంనుంచీ సంగీతసాహిత్యాలంటే ఇష్టం. బాల్యంలో వీణ నేర్చుకొన్నాడు గురుదక్షిణగా కృష్ణయ్య అనే విద్వాంసునికి విలువైన ముత్యాలహారాలు, వజ్రాలహారాలు ఇచ్చాడు కావ్యనాటకాలం కాదాల మర్మాలు అవగాహన చేసుకొన్నాడు [10] నానాకళలలో వేత్త అయ్యాడు. అపరభోజుడనీ, ఆంధ్రభోజుడనీ పొగడ్తలు అందుకొనడానికి తగినంత లోతుగా పునాదులు తవ్వుకొన్నాడు 'మేధావదసాధారణబోధాకరహృదయుడు [11] అని

7. వరాహపురాణం, 1 52
8. వరాహపురాణం, 2 190
9. వరహపురాణం, 11 1
10 హంపిశాసనం, క్రీ శ 1410 ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా, 1వ సంపుటి, పుట 361
11. పారిజాతాపహరణం, 1 26

ముందు ముందు ముక్కుతిమ్మనగారిచే పిలిపించుకొందుకు తగినట్టు పెద్దపెద్ద పండితులకు సహితం సాధారణంగా బోధపడని జ్ఞానానికి ఆకరమయ్యేటట్టు తన హృదయాన్ని విశాలం చేసుకొన్నాడు

చిన్నప్పటినుంచీ కృష్ణరాయలకు ముక్కుతిమ్మనగారితో సహవాసం ఉండిఉండవచ్చు తిమ్మనగారు నందివారి చిరంజీవి నందిఘంటకవులలో ఘంటసింగన మేనల్లుడు జంటకవులు నరసానాయకుని దర్శనం చేసుకొనే టప్పుడు చినతిమ్మన బాలరాయలతో పరిచయం చేసుకొనడానికి అవకాశం లేకపోలేదు తీరుగాలి ముక్కున్న తిమ్మన్న గారు చిన్నప్పుడే రాయలవారి వైదుష్యాన్ని పొడగట్టి వుండవచ్చు తిమ్మనలాగే అల్లసాని చొక్కరాజుగారి అబ్బాయి పెద్దిరాజుకూడా చిన్నప్పుడే రాయలవారి విద్యా మిత్రుడు కావచ్చు అల్లసానివారి నివాసగ్రామం సాళువ వారి ముఖ్యపట్టణమైన చంద్రగిరికి మరీ దూరంలో లేదు అల్లసానివారు కడపజిల్లా కమలాపురంతాలూకాలోని కోకట గ్రామంలో ఉండేవారు [12] ఆనాడు చిత్తూరుజిల్లా చుట్టుపక్కల పరగణాలన్నిటికి చంద్రగిరి హృదయంలాగా ఉండేదని భావించవచ్చు అక్కడినుంచే సాళువ వారు రాయసింహాసనానికి ప్రస్థానం చేశారు సైన్యనాయకపట్టభద్రత్వం పొందిన తుళువవారు అక్కడే ఆతరువాత నివసించిఉండ వచ్చు విజయ నగరంలో రాజాశ్రయం సంపాదింపదలచిన పరిసరప్రాంతాలవాళ్ళకు చంద్రగిరి మొదటిమజిలీ కావచ్చు

కృష్ణరాయల బాల్యం చంద్రగిరిలోనే గడిచిందనీ, అక్కడ ఒక వంక అల్లసాని పెద్దనగారితో, ఇంకొక వంక ముక్కుతిమ్మనగారితో రాయలకు పరిచయం ఏర్పడిందనీ భావిస్తే, వాళ్ళతో కలిసి కృష్ణరాయలు ఎన్నో సంస్కృతాంధ్రగ్రంథాలు చదివి ఉండవచ్చు తన రచనలుచదివి వినిపించి ఉండవచ్చు, ఉత్తరోత్తరా, రాయలను 'కర్ణకుండలిత రసాఖండకవికావ్య' అని అల్లసానిపెద్దన గారు సంబోధించారు (మను 1 82). అఖండరసకావ్యాలు కర్ణభూషణాలు గావడానికి ముందే రాయలవారు తమ చెవులలో కవులకు ఇల్లు కట్టించి ఇచ్చి

12 ఈ గ్రామాన్నే తరువాత రాయలవారు పెద్దనగారికి దానమిచ్చారు అల్లసానివారి నివాసగ్రామం బళ్ళారిజిల్లా దూపాడుపరగణాలో 'దోరాల' అనే ఊరు అని వీరేశలింగం పంతులుగారు వ్రాశారు ఆంధ్రకవులచరిత్రము. 2 వ భాగం (1898), పుట 29

ఉంటారు. రాయలవారి రచనలు తోడికవిమిత్రులకు వీనులవిందు చేస్తే ఆ రసికులు 'శెబాసు' అని ఉంటారు.

పదహారేళ్ళ నిండి, నూనూగుమీసాల నూత్న యౌవనం వస్తూన్న వయసుగల రాయలు చంద్రగిరినుండి విద్యానగరానికి మారిఉంటాడు. క్రీ శ 1491లో సాళువ నరసింహరాయలు మరణించాడు. రాజ్యభారం నరసానాయకునిమీద పడింది. అతడు భార్యలతో, పుత్రులతో రాజధానిలో స్థిరనివాసం ఏర్పరచుకొని ఉంటాడు. కృష్ణరాయలు మహామేధావిగా పరిణతి చెందడానికి చక్కని అవకాశాలు లభించాయి. ఆనాడు విజయనగరం అక్షరాలా విద్యానగరమే. తెలుగు, కన్నడం, తమిళం, సంస్కృతం, పారసీకం, అరబ్బీ మొదలైన భాషలలో ఉద్దండపండితులు, మహాకవులు రాజధానికి వచ్చిపోతూఉంటారు. వీరందరి వైదుష్యాన్ని ఆకళింపుచేసుకొనే అవకాశం రాయలకు కలిగింది.

కృష్ణరాయలు కేవలం విద్యాపరిశ్రమలలోనేకాక రాజోచితవిద్య లన్నింటిలోనూ కృషిచేశాడు. ఆయన వ్యాయామస్థిరసంధిబంధుడు[13] చక్కని కండలు తిరిగినవాడు. ఆనాడు విజయనగరంలో వాడవాడలా సాముగరడీలు ఉండేవి. ఆ తాలింఖానాలలో ఆడవారుకూడా కసరత్తుచేసే వారు. హరిఅక్క అనే పౌరుషవంతురాలు తన తండ్రిని కుస్తీలో చంపిన శెట్టిలతో ద్వంద్వయుద్ధం చేసి అందర్నీ చంపి పగదీర్చుకుంది.[14] రాయసైన్యాలలో హంతకులు ఉండేవారు. కృష్ణరాయలు ప్రతిరోజూ కసరత్తు చేసేవాడు. 'పొద్దున్నే చిన్న గిన్నెడు కుసుమనూనె త్రాగి అదేనూనె ఒళ్ళంతా పట్టించుకుని సాముచేసి, సవారీలుచేసి, కుస్తీలు పట్టేవాడు.' రాయలవారిలా కసరత్తూ, ముద్గరాలూ, సంగడాలూ తిప్పడం చూసే కాబోలు అల్లసాని పెద్దన ఉత్తరోత్తరా ఇలా వర్ణించారు:

ఉరుసంధ్యాతపశోణిమప్రకటితస్ఫూర్తిన్ యొప్పారు బ్రహ్మాండము
గరిడిం గాలపుపెహెలంతగాడు చరమాగస్కంధమునం జేర్చు ని
ష్ఠురపుం సంగడమో యనన్ శశి దిగం బ్రాగ్భూమిభృచ్ఛృంగతన్
తరణాహాగ్రపుసంగడం బనగ మార్తాండుండు దోచెన్ దివిన్

[మనుచరిత్ర, 3 59]

---

13. మనుచరిత్ర, 6 123.

14. నాలలోరు, 2 వ భాగం

బ్రహ్మాండమైన గరిడీశాలలో ప్రభాతసంధ్య పరచిన ఎర్రమన్నులాగా ఉండట. అందులో కాలమనే హేలాంతకారి సూర్యచంద్రులనే సంగడాల జతను రెండుచేతులా పట్టుకొని కసరత్తు చేస్తున్నాడట. చంద్రుడనే సంగడం దిగిందట. సూర్యుడనే సంగడం పైకి లేచిందట. పెద్దనగారు భావించిన కాలమనే హేలంతకారి రాయలవారి ఆకాశంలోనే కనబడి ఉంటాడు. సంగడాల సాము ఒక్కటేకాక రాయలు వివిధ సైనికవిద్యలలో ఆరితేరినవాడు. ఆయన వాహ్యాళ్యారోహణ నైపుణీసకులుడు[15] 'అవల్గత్తురగ బహువిధారోహ కళారేవంతుడు[2]' అశ్వహృదయాన్ని బాగా అర్థం చేసుకొని రకరకాల గుర్రపు స్వారులలో ఆరితేరి ఎటుపడితే అటు దూకించేటంత నైపుణ్యం సంపాదించడానికి చిన్నప్పటినుంచి శిక్షణ అవసరం.

విజయనగరానికి రాగానే మూలబలాలలో ముఖ్యదండనాథులలో ఎవరో ఒకరికి కృష్ణరాయలను నరసానాయకుడు అప్ప చెప్పి ఉంటాడు. వాళ్ళ తర్ఫీదులో కృష్ణరాయలు సైనికవిద్యలు నేర్చి ఉంటాడు. కృష్ణరాయలు పైలావచ్చీసులోనికి వచ్చేనాటికే దండనాయకుడై ఉండవచ్చు. అతని ఖర్చు వెచ్చాలకోసం నరసానాయకుడేదో ఏర్పాటు చేసి ఉంటాడు. కృష్ణరాయ భాతృఖ్యను రెండుచేతులా ఖర్చు పెట్టి ఉంటాడు. ఆయన ఉద్దేశ్యంలో 'నిజభోగములకగు వెచ్చము వెచ్చంబు కాదు విత్తంబునకున్' [16]

రాయలు యౌవనంలో భోగలాలసు డవునో కాదో చెప్పలేంగాని అతడు భోగంవాళ్ళను, వాళ్ళ పాటలో, చాలాసార్లు చూసిఉంటాడు.

విజయనగరంలోని సూళెబజారులో వేశ్యలు తమ ఇళ్ళముందు అరుగులమీద చాలా తీరుబాటుగా కూర్చొని ఏయే విధాలుగా పొద్దుపుచ్చుతారో రాయలు బాగా పరిశీలించాడు, గాజులు గలగలలాడిస్తూ వీధిఅరుగుమీద పానికూతులు సారెలు వేస్తే, ఆ చప్పుడుకు యతుల గుండెలు జల్లుమంటాయట. మన్మథుడిలాంటివాడు ఆపక్కనుంచి పోతున్నా వాళ్ళు కావాలని మొగమెత్తి చూడకుండా పరాకు నటిస్తారట. అయితే శ్రీకార్యపరులైన వాళ్ళు అటువస్తే వాళ్ళు లేచి మొక్కుతారట. వాళ్ళు పాచికలు బాగా కుదిచి

15. పారిజాతాపహరణం, 4-92, 2 మనుచరిత్ర, 1-43
16 ఆముక్తమాల్యద, 4 262

వేస్తున్నప్పుడు కొప్పుముడి ఊడిపోతే రెండో చెత్తో దానిని సవరించు కొంటూన్నప్పుడు బయటపడ్డ వాళ్ల రవికలోని చనుకట్టు గలిబులో ఉన్న మన్మథుని తలగడలాగా కనబడుతుందట ఇవన్నీ రాయలు స్వయంగా చూసి ఉత్తరోత్తరా వర్ణించాడు (ఆముక్తమాల్యద 1 59)

విజయనగరంలోని వారకాంతల సంగతి రాయలకు బాగా తెలుసు. వాళ్లు చక్కగా తాంబూలం వేసుకొని కెంపుల్లాగ ఎరుపెక్కిన పలువరుసను ఒక వజ్రగింజతో తోముతూ ఉంటారు అదిమినా బట్టల కంటుకోని విధంగా వంటినిండా నిగ్గులు తేరేటట్టు పసుపు రాసుకొని జలకమాడుతారు పైటలోపల చేయి ఆడించి పలుచగానే వక్షోజాలకు పరిమళద్రవ్యాల చందనాన్ని పూసుకొంటారు వేసుకున్న హారాలలోని మంచిముత్యాలు ఏకారణంవల్లనైనా రతిలో తెగిపోతే లక్ష్యపెట్టరు, మనిషిని చూసిచూడగానే ఏకులమో ఇట్టే చెప్పేస్తారట, విటుడు ఉన్నదంతా ఊడ్చేసి పేదపడితే పోషించగలరట రాజులు తమవాడను వెలిరాజీవాసంగా భావించేటట్టు చేయగలరట. వాళ్లు మాట్లాడుతూ కావ్యాలు మాట్లాడగల జాణలట (ఆముక్త మాల్యద, 1 60)

విజయనగరంలోని వాగవాసంలో సంచరిస్తున్నప్పుడు వియింటి మేడమీది పంచలోనే ఒక యువతి రాయల కళ్ల పడింది భుజంమీదినుంచి తీసుకున్న జడ చనుకట్టుమీదికి పడ వేసి ఆముద్దరాలు కురులు విప్పుకుంటూంది ఆమె చనుగవ వీణకుండే కాయలవలె ఉన్నాయి జడనున్న పువ్వులు గోటితో మీటుతున్నప్పు డవి దంతపు మెట్లలాగా కనబడ్డాయి [17] చిన్నప్పటినుంచి వీణ అంటే చెవికోసుకొనే రాయలకు చిక్కు ఎడలించుకొన్న చిన్నది వీణ మీటుతున్నట్టు కనబడడంలో వింత లేదు

చిన్నాజీ అనే సానిపిల్లతో కృష్ణరాయలకు పరిచయం అయింది ఆ పరిచయం ప్రగాఢానురాగంగా మారింది. కృష్ణరాయల కప్పటికి పాతికేళ్లుకూడ లేవు. తొలిప్రేమలోని నిర్మలత్వం అతని మాటలలో వెలువడి చిన్నాజీని వినిర్మలం చేసింది అతడు బాసచేశాడు ఏనాటికైనా తాను రాజ్యాధిపతి అయితే ఆమెను వివాహం ఆడి దేవేరిగా చేసుకొంటానని వాగ్దానంచేశాడు

17. ఆముక్తమాల్యద, 1 62

ఆమె విశ్వసించింది రాయలింకా తండ్రిచాటుబిడ్డ రాత్రులు నగరు దాటి యథేచ్ఛగా రాలేడు అందుకే రహస్యంగా ఆమెను కలుసుకుంటూ ఉండేవాడు. ప్రధాని తిమ్మరుసయ్యవి పాముచెవులు, పిల్లిగుడ్లు, రాత్రిపూట కోటనుంచి కండచీమ కాలు బయటపెట్టినా, మరునాడు ఆ సంగతి ఆయనకు తెలుస్తుంది. నరసానాయనింవారి రెండవ సుపుత్రుడు రాత్రుళ్లు నగరు వెలుపల రహస్యంగా ఏవో రాచకార్యాలు చక్కబెడుతున్నాడని తిమ్మరుసయ్యకు ఆరెకులు విన్నపాలు చేసుకొన్నారు

విజయనగరంలో రాత్రుళ్లు గస్తీ తిరిగే ఆరెకులు వెయ్యికళ్ళతో చూస్తారు ఎవరైనా ఏదైనా పారేసుకొంటే తీసి భద్రంచేసి నమ్మకంగా హక్కుదారులకు అందజేస్తారు ఈ ఆరెకుల కంటపడకుండా తప్పించుకొందామని కృష్ణరాయలు వరిమళ్లలో కాలువపక్క నక్కి కూర్చుంటే చూసి ఉంటారు అతని తలగుడ్డ తెల్లగా, బాతురెక్కలా ఉండేమో, బాతులను చూసి ఆరెకులు వస్త్రమని భ్రమించారని కృష్ణరాయలు ఉత్తరోత్తరా ఒక పద్యం చెప్పాడు

తలబక్షచ్ఛటగ్రుక్కి బాతువులు కేదారంపుగుల్యాంతర
స్థలి నిద్రింపగ జూచి యారెకు లుషస్నాతప్రయాతద్విజా
వలిపిండీకృత శాటులన్విధతదాప్యాసంబు జేర్పంగ రే
వుల డిగ్గన్వెసబాఱువాని గని నవ్వున్శాలిగోప్యోఘముల్ [ఆముక్త 1 65}

బ్రాహ్మణులు తెల్లవారుజామునే స్నానాలుచేస్తారు వాళ్ళ కాలువల ఒడ్డున అప్పుడప్పుడు వస్త్రపు పిడుచలు మరిచిపోవచ్చు రెక్కలలో తలలు దూర్చుకొని నిద్రపోతున్న బాతులు వస్త్రాలలాగా కనబడితే ఆ బట్టలను బాపనయ్యలకు ఇచ్చేద్దామని ఆరెకులు దగ్గరకు వెళ్ళారు. ఆ చప్పుడుకు బాతులు లేచి ఈదుకొంటూపోతే పైరుకాపరి యువతులు నవ్వారట రాయలవారు ఇంత కమ్మగా వర్ణించిన సంఘటన ఆయనజీవితంలో బాగా హత్తుకుపోయింది కావచ్చు

కృష్ణరాయలు రాత్రిపూట చేస్తున్న ఘనకార్యాల సంగతి తెలియగానే తిమ్మరుసయ్య వెంటనే ఈ యువకునికి పెళ్ళిచేయించాలని నిశ్చయించాడు.

ఈ అమ్మాయి వివాహంతో ఏదైనా రాచకార్యం నెరవేరుతుందా అని ఆలోచించాడు విజయనగరసామ్రాజ్యానికి పక్కలో పల్లేరు కాయలలా ఉమ్మత్తూరు, శ్రీరంగపట్నం సామంతులు బాధాకరంగా ఉంటున్నారు వీరిలో ఒకరిని వియ్యంతో లొంగదీసుకుంటే కొంత బాగుంటుందని తిమ్మరుసయ్య భావించాడు శ్రీరంగపట్నం పాలించే చామరాయల కుమార్తె తిరుమలదేవిని కృష్ణరాయల కిచ్చి వివాహం చేయడానికి నిశ్చయించాడు తిమ్మరుసయ్య తలచుకొంటే ఆగుతుందా? వెంటనే, క్రీ శ 1498లో, అంటే కృష్ణరాయల 24వ ఏట వివాహం జరిగిఉంటుంది సముహూర్తాన్ని సూచించడానికి ఇసుకగడియారం వాడిఉంటారు తెరకట్టారు కృష్ణరాయలు జీలకర్ర బెల్లం వధువు శిరస్సుపై పెట్టాడు ముత్యాల సేసలు జల్లుకొన్నారు ఈ వివాహక్రియలన్నీ రాయలవారికి జ్ఞాపకంవచ్చాక ఉత్తరోత్తరా శరత్కాలాన్ని పెళ్ళితో సరిపోల్చారు

> తెరలు ప్రవంతిపై నిసుక క్రిందగువేళ నినుండు మేఘముం
> దెరపన జల్లగా విరహదీప్తకరప్లుతమౌ సజీరకో
> త్కరగుడమట్లు పద్మినుల గ్రమ్ము సకేసరమాధ్వికాళిపై
> గర మురుదారి దంట్లు సెకగందిన ముత్తెపు సేసలో యనన్
>
> [ఆముక్తమాల్యద, 4 150]

శరత్కాలంలో ఏట్లో పైఇసుక తెరలి కిందికి పోతుంది అది నీటిగడియారంలా ఉంది సూర్యుడు మేఘాల వెనుకకు పోయాడు అది పెళ్లి కొడుకుముందు తెర కట్టినట్లుంది తామరపువ్వుల కేసరాలపై మకరంధం బాగా అలుముకొంది ఆ కేసరాలు, తేనె జీలకర్రబెల్లంలాగా ఉన్నాయి విరహం వేడికి బెల్లం కరిగి నెయ్యంతా అంటు కొన్నట్టు కనిపిస్తోంది తుమ్మెదలు సెగకు కందిన ముత్యాలలాగా ఉన్నాయట తెలుగుపెళ్ళిళ్ళలో జీలకర్ర బెల్లం పెట్టడం పెళ్ళిలో మొదటితంతు, అయితే ఈ తొలిచర్యను తెలుగుసాహిత్యంలో రాయలవారికి ముందు ఎవరూ వర్ణించినట్టులేదు తొలిరాయల యుగంధాకా మిగిలిన కవుల నీటి గడియారాన్నే పేర్కొన్నారు గాని రాయల వారే ఇసుకగడియారాన్ని ప్రప్రథమంగా సూచించారు

చిన్నాదేవిమీద ఎంత ప్రేమ ఉన్నా రాయలవారు తిరుమల దేవితో అన్యోన్యంగానే ఉన్నారు ఆదంపతుల ఆశలు పండి అనతికాలంలోనే ఒడి

నిండింది, రాణీవాసంలో ఉయ్యాల కట్టారు. రాయలవారికి, బహుశా, వారి ఇరవై అయిదవ యేట, క్రీ శ 1499లో ప్రథమపుత్రిక జనించింది. ఆ తొలిచూలు బిడ్డకు తిరుమలాంబ అని పేరు పెట్టారు రాయలు తన కుమార్తెకు ఏడుకొండలవాడి పేరు పెట్టడంలో కారణముంది అయనకు తిరుపతి వెంకటేశ్వరుడంటే అమితభక్తి చిన్నప్పుడు రాయలు చంద్రగిరిలో వుండేవాడు అక్కడికి తిరుపతి కనుచూపుమేరదూరంలో ఉంటుంది గుర్ర మెక్కి రికాబుకాళ్ళను కొంచెం జాడిస్తే కళ్ళుమూసికళ్ళు తెరిచేలోగా అడివారం చేరుకోవచ్చు. రాయలు ఎన్నోసార్లు చిన్నప్పుడు కొండ ఎక్కి కొలుచుకొని ఉండి ఉంటాడు. ఈ గాఢభక్తిని అల్లసాని పెద్దనగారు గ్రంథస్థం చేశారు. "శ్రీవెంకటేశ పదపద్మావేశిత సదయ హృదయా!" అని తన ప్రభువును సంబోధించారు [18]

రాయలకు 25వ ఏట పుత్రిక జనించింది 29వ యేట, క్రీ.శ 1503లో, తండ్రి మరణించాడు దానితో రాజకీయపరిస్థితులు మారాయి. అన్న పట్టం కట్టుకున్నాడు తనతోబాటు రాచకార్యాలలో తమ్ముణ్ణి కూడా కలుపుకుని వుంటాడు. అప్పట్నించి సాహిత్యవ్యాసంగానికి ఏదో కొద్ది పాటి కాలాన్నే రాయలు కేటాయించినట్టు భావించవచ్చు. వివాహం అయింది మొదలు తండ్రిమరణందాకా వున్న అయిదుసంవత్సరాలలో కృష్ణరాయలు కావ్యరచన చేసినట్టు వూహించవచ్చు

ఉత్ప్రేక్షలు, ఉపమలు, స్వభావోక్తులు అతిశయించేటట్లు రాయలు మదాలసచరిత్రను మొదటరచించాడు ఇది మార్కండేయపురాణంలో వున్న కువలయాశ్వచరిత్ర కావచ్చు. కువలయాశ్వుడు మదాలసను వివాహం చేసుకున్నాడు రాయలు రచించిన మదాలసచరిత్రను విని రసికులు చాలా మెచ్చుకున్నారు. ఈ కృతి చెప్పాక రాయలు 'సత్యావధూప్రీణనం' అనే కావ్యం వ్రాశాడు ఇది బహుశః పారిజాతాపహరణం కావచ్చు సత్యభామను తృప్తి పెట్టడానికి కృష్ణుడు చేసిన పనులన్నింటిలోకీ పారిజాతం తేవడమే గొప్పది. దానిని రాయలవారు హరివంశంలో చదివి ఆ ఘట్టం ప్రత్యేకంగా ఒక కావ్యానికి తగినంత ఇతివృత్తం కలదని భావించి భావం, ధ్వని, వ్యంగ్యం

---

18 మనుచరిత్ర, 3 1

మొదలైన కావ్యగుణాలకు ప్రాధాన్యమయ్యేటట్లు నిర్మించాడు. వేదాలు, పురాణాలు, ఉపసంహితలు క్షుణ్ణంగా చదివి వాటిలోని గాథలు ఏర్చి సకలకథాసారసంగ్రహం అనే సంకలనాన్ని రాయలు సమకూర్చాడు. విన్నవాళ్ళ పాపాలు పటాపంచలయ్యేటట్లు సూక్తివైచిత్ర్యంతో 'జ్ఞానచింతామణి' అనే కృతి తాను నిర్మించినట్లు రాయలు తరువాత చెప్పుకున్నాడు. ఆయన 'రసమంజరి' అనే కావ్యాన్ని కూడ వ్రాశాడు. ఈ మధుర కావ్యాలన్నీ ఆయన సంస్కృత భాషలోనే రచించాడు. అయితే ఏ ఒక్కటీ నేడు లభించవు.

రసమయకావ్యాలు రచించే రాయలు కలాన్ని పక్కకు పెట్టి కత్తిని చేపట్టవలసిన అవసరం క్రీ శ 1506 దాటాక వచ్చింది. ఆయేడు అతని సవతిఅన్నగారు వీర నరసింహరాయలు విజయనగరసామ్రాజ్యపు రత్నసింహాసనాన్ని అధిష్ఠించాడు. ఇందుకు అభ్యంతరం చెప్పి ఎదురు తిరిగిన సామంతులను అదుపులో పెట్టవలసిన బాధ్యత ప్రధాని తిమ్మరుసయ్యమీద ఎంతవుందో అంత వీరనరసింహరాయలు కృష్ణరాయలపైనకూడా పెట్టినట్లుంది. అతనికి తమ్ముడంటే వాత్సల్యం, తల్లి నాగాంబ అంటే గౌరవం వున్నాయి. తన తల్లి, సవతితల్లి కౌసల్యా, సుమిత్రలవంటివారనీ, తనూ, తన తమ్ముడూ రామలక్ష్మణులవంటివారనీ వీరనరసింహరాయలు ఒక శాసనంలో ఇలా వ్రాయించాడు [19]

తిప్పాజీనాగలాదేవ్యోః కౌసల్యాశ్రీసుమిత్రయో
దేవ్యో రివ నృసింహేంద్రాత్తస్మాత్పంక్తిరథా దివ
వీరౌ వినయినౌ రామలక్ష్మణా వివ నందనౌ
తాతౌ వీరనృసింహేంద్ర కృష్ణరాయమహీపతీ.

తన తమ్ముడు వినయసంపన్నుడని మహీపతిఅని వీరనరసింహ రాయలు చెప్పాడు. 'మహీపతి' అనే మాట వాడడంవల్ల కృష్ణరాయలకు రాచకార్యాలలో ప్రముఖ స్థానం యిచ్చినట్లు కనబడుతుంది. వీరనరసింహ రాయల పరిపాలనను సుస్థిరం చేయడానికి కృష్ణరాయలు ఎంత పాటుపడినా అన్నగారు అదృష్టహీనుడు. మూడేళ్ళుమాత్రమే రాజ్యం చేశాడు. క్రీ శ

19. కంచికామకోటిపీఠాధిపతుల వద్దనున్న తామ్రశాసనాలలో నెం 112, పుట 22 అని నేలటూరు వెంకటరమణయ్యగారు ఉదాహరించారు. భారతి, 1949 మార్చి, పుట 161

1509 జూలైలో అతడు మంచాన పడ్డాడు దీనికి ముందు ఎదురుతిరిగిన సామంతులను అణచడానికి వెళ్ళి ఉమ్మత్తూరుదొరల చేతిలో ఓడిపోయాడు తనుఅట్టేకాలం బతకనని అతనికి తెలుసు మహాప్రధాని తిమ్మరుసయ్యకు తన అంతిమకోరిక చెప్పి మరణించాడు

రాజ్యక్షేమాన్ని దృష్టిలో పెట్టుకుని అప్పాజీ తిమ్మరుసయ్య రాయసింహాసనంపై కృష్ణరాయలను ఎలాగ ఎక్కించినదీ ఇంతకుముందు ముచ్చటించుకున్నాం పట్టం కట్టుకొన్నాక రాయలు ఒక కట్టుతమైన దినచర్య ఏర్పాటు చేసుకున్నాడు నిద్ర లేవగానే ఒక జాముసేపు వైద్యులతోనూ, జ్యోతిషులతోనూ ముచ్చటించేవాడు 'సుఖంగా నిద్రపట్టిందా?' అని కుశలప్రశ్న వేసి ఆరోగ్యం గురించి శ్రద్ధ తీసుకొనే వైద్యులతో ఊరు తెల్లవారక ముందు సల్లాపించడంలో రాయల జాగ్రత్త కనపడుతుంది జాము పొద్దెక్కాక మంత్రులతో, సామంతులతో సంప్రతింపులు ధనార్జన నియుక్తులైన కాయస్థులతో గోష్ఠిచేసి రాజ్యంలోని ఆదాయవ్యయాల లెక్కలు వినేవాడు, తరువాత అంగమర్దనం, మల్లులతో వ్యాయామం చేసేవాడు వంటవాళ్ళ తోటీ, వేటకాళ్ళతోటి మాట్లాడేవాడు, వేటకాళ్లు తెచ్చిన మాంసం ఎలా వండాలో వంటవాళ్ళకు పురమాయించేవాడు ఏయేమాంసాలు తీసుకురావాలో వేటకాళ్ళకు చెప్పేవాడు

అపరాహ్ణసమయంలో దేవతార్చన, అర్యులతో ధర్మాధికారులతో గోష్ఠి, భోజనం చేశాక, భుక్తాయాసంతీరడానికి విదూషకునితో సల్లాపం, తరువాత కవులతో, పౌరాణికులతో విద్యావినోదం, అపిమ్మట చారులతో మంతనాలు సంజవేళ పాటకచేరీ, రాత్రి సుఖనిద్రకు ముందు ప్రేయసీ గోష్ఠి

కృష్ణరాయల తొలిప్రేయసి చిన్నాజీ, దేవుడు మేలు చేసి తానెప్పటికైనా రాజ్యానికి వస్తే ఆమెను దేవేరిగా చేసుకొంటానని ఎప్పుడో ఆమెకు మాటిచ్చాడు పట్టం కట్టుకున్నాక అది నిజంగా నిలబెట్టుకున్నాడు చిన్నాజీ చిన్నమదేవి అయింది పట్టమహిషి తిరుమలదేవితోపాటు చిన్నాజీకికూడా రాయలు సమానహోదా యిచ్చాడు దండ యాత్రలకు నడిచినా తీర్థయాత్రలకు కదలినా రాయలు దేవేరు లిద్దరినీ వెంటపెట్టుకొనే వెళ్లేవాడు వాస్తవానికి కళింగ దిగ్విజయ యాత్రకు వెళ్లేముందు రాయలు భార్యలతో తిరుపతివెళ్లాడు

క్రీ శ 1513 ఫిబ్రవరి 10 తారీఖునాడు తిరువేంగళదేవునికి నవరత్న ఖచితమైన కిరీటం చేయించాడు పట్టాభిషేకంలో తాను అటువంటి కిరీటం ధరించాడో లేదోగాని దేవునికి చేయించిన కిరీటం అపూర్వమైంది

1555 తులాల బంగారం కేవలం పెమ్మమ్మకే (అంటే కిరీటం కింది భాగాన ఉండే మట్టుకుమాత్రం) వాడారు మిగిలిన కుందనంపనికి 1076 తులాల బంగారం పట్టింది 2822 కెంపులు, 160 పచ్చలు (ఇవి నూటెనిమిది రతులు), 423 పీతవజ్రాలు, మధ్య మాణిక్యంతో కలుపుకొని 3 మాణిక్యాలు, 10 వైడూర్యాలు 10 గోమేధికాలు, 3130 ముత్యాలు ఈ కిరీటంలో ఉన్నాయి [20] ఈ మహాదానాన్ని రాయలు చేస్తున్నరోజునే పట్టమహిషి తిరుమల దేవి 374 తులాల బంగారుపళ్ళేన్ని స్వామివారి ఆనవాల నైవేద్యసేవకు దానం చేసింది [21] ఆనాడే, అదేతూకంగల బంగారంతో ఒక పైడిగిన్నె అదే ఆనవాలసేవకు చిన్నమదేవి ఇచ్చింది [22] రాయల దేవేరు లిద్దరికీ ఏమాత్రం తేడా లేదని ఈ దానాలే వక్కాణిస్తాయి రుక్మిణీసత్యభామలవంటి ఈ ఇద్దరేకాక రాయలకు మరోఇద్దరు భార్య లున్నారట న్యూనిజ్ అనే చారిత్రిక సంచాలకుడు ఈ సంగతి చెప్పాడు అయితే పేయిస్ అనే విదేశీయుడు రాయలవారికి 12 మంది భార్యలని వ్రాశాడు ఇందులో కొందరు భోగపత్నులు కావచ్చు

రాయలు స్త్రీలోలుడని చెప్పలేంగాని 'కవితాస్త్రీలోలు'డని అల్లసాని పెద్దనగారు ఎలుగెత్తి, సగర్వంగాచెప్పారు [23] రాయలవారు తొలిదండయాత్రనుంచీ పెద్దనగారు ముక్కుతిమ్మనగారు మాదయగారి మల్లన మొదలైన కవులను వెంటపెట్టకొని ఉండేవారు రాయలు పట్టాభిషేకం చేసుకొన్న కొత్తలో బీజాపురం, అహమ్మదునగరం, గోలుకొండ రాజ్యాల ఏలికలు ముగ్గురూ ఉమ్మడిగా రాయలపై దాడిచేశారు గోలకొండవారి సరదు స్థలాలలో మూడుఇళ్ల తురకలు మోర్చావేసి పాళెందిగారు కృష్ణవేణి దాటి డేరిజావేశారు డేరిజావేయడం అంటే అమీతుమీ తేలేదాకా వేసిన డేరా ఎత్తమనే ప్రకటన ఈ గుడారంలో సుల్తాను ఉంటాడు ఇది పడిపోతే సుల్తాను పరాజయించాంది నట్టే, అందుకే సర్దారులు, అమీరులు అంతా కలిసి డేరిజాను వేయి కళ్ళతో కాపాడుతారు

20. తిరుపతి దేవస్థానం శాసనాలు, సంపుటి 3, నెం 32, 21 అదేసంపుటిలో, నెం 51 22 అదేసంపుటిలో, అదే నెం 51 23 మనుచరిత్ర, 1-45

కృష్ణ దాటి, మూడిళ్ల తురకలు డేరిజా వేశారని వినగానే రాయలవారు ఆ గ్రహించారు ఏంచేయాలని అమర నాయకం వారందరినీ ప్రశ్నించారు పెమ్మసాని రామలింగా నాయకుడనే మహాశూరుడు ఇలా సలహాచెప్పాడు:

తురకలతో యుద్ధం అనగా ఎంత? దేవరవారి ప్రతాపంవల్ల డేరిజాతాళ్లు తెగకోస్తాను అప్పుడు ఖేరి తాడనం వేసి నడిస్తే తురకలు మూరు తెగలవాళ్లు ప్రతాపంచ లవుతారు

అన్నాడు, తాను వెళ్ళి డేరిజాతాళ్లు కోస్తానని శపథం చేశాడు మూడిళ్ళ తురకలూ డేరిజా వేశారని తెలియగానే స్వయంగా రాయలు తానేం శపథం చెయ్యలేదు అది తన రాజనీతికి విరుద్ధం, యుద్ధంలో ఎప్పుడూ ప్రభువు ప్రతిజ్ఞలు చేయకూడదట రాయలవారు ఇలా గ్రంథస్థంచేశారు:

ప్రతిన పలుకు వైరివట్టిన నృపతికి
దండువెడల దీరకుండు దీరు
గాకయుండియుండి కాలాంతరమున నో
గార్యకారి యంతకాదే నృపుడు [ఆముక్త మాల్యద, 4 263]

రాజు శత్రువుమీద ఎప్పుడూ ప్రతిజ్ఞ చేయకూడదు దండెత్తినప్పుడు కార్యం తీరితే తీరవచ్చు లేకపోతే తీరక పోవచ్చు. రాజు కార్యవాది అవాలిగాని ఖడ్గవాదిలాగా మారకూడదు అంతకాదు ఉత్త బట్టీకోరు, కార్యవాది కనుకనే రాయలు తాను స్వయంగా శపథం చేయక తన సేనానులచేత చేయించాడు రాజు ఎప్పుడూ శూరాలాపం చేయకూడదని మరొక నిషేధం రాయలవారు చేశారు.

శూరాలాపములకుపతి శూరుడు దాపయ్యు నృపతి సోకోర్చదగు
న్యాయుఖ్యుడు రండువ నిజ శూరత దొరలందు గనుల నా కార్యములన్
[ఆముక్తమాల్యద, 4 244]

ఇటువంటి రాజనీతులు తొలియుద్ధం దగ్గిరనుంచి రాయలవారు అమలులో పెట్టారు. పెమ్మసాని రామలింగమ నాయకుడు శపథం చేసినట్టుగానే డేరిజాతాళ్లు తెగకోశాడు. రాయలవారు ఖేరీతాడనం చేయించి మదహస్తి నెక్కుకొని ఉభయఛత్రాలతో మకలటెక్కాలతో, నూటయిరవై ఘట్టాల ఏనుగులతో. అరవైవేల గుర్రాలతో, అయిదు లక్షల సిపాయిదళంతో పొట్లంగా

నడిచారు. రాయల వారి సైన్యం వరదలాగా నడిస్తే నిజంగా కృష్ణవేణమ్మకు కూడా ఆ కాలంలో వరదలు వచ్చాయి. ఈ రెండు వరదలకూ తట్టుకోలేక పోయారు తురకలు. తమ ఏనుగులను, గుర్రాలను, గుడారాలను వదలిపెట్టి పారిపోయారు. రాయలవారు కృష్ణవేణి ఒడ్డుకు వచ్చి మూడు తెగల తురకల గుర్రాలను, ఏనుగులను నగరిలో కట్టిపెట్టమన్నారు. గుడారాలు, నిశానీలు, నగారాలు మొదలైనవి మొదటి జగహాన దొరికాయి కనుక అవన్నీ నగరికట్టమని, దివాణానికి చెందుతాయని అన్నారు. ఇటువంటి ఆజ్ఞ రాజు ఇవ్వకపోతే ఎవరికి దొరికినవి వాళ్ళు అంకించుకొనడం ఆనాటి నీతి. రాయలవారు నగరినియోగుల కీయవలసిన ఆజ్ఞ నిచ్చి ముక్కుతిమ్మన మొదలైన కవీశ్వరులకేసి చూసి "నేటి జయం ఎవరికి?" అని అడిగారు. అప్పుడు తిమ్మనగా రిలా పద్యం చెప్పారట:

> నరసింహకృష్ణరాయా! తురమున పేరుపేర తురకల త్రుంచెన్
> గిరిరాజవరదుఁడ వని నీ కరిఘటములు నిన్ను జూచి గ్రక్కున తిరిగెన్
>
> [రాయవాచకం, పుట 89]

తిమ్మనగా రీపద్యం చెప్తున్నప్పుడు యుద్ధరంగంలోని గుడారంలో అల్లసాని పెద్దనగారు, మాదయగారి మల్లనగారుకూడా ఉన్నారు. యూసఫ్ అదిల్‌ఖానేను రాయల వారు సంహరించాక అల్లసాని పెద్దనగారు ఈ పద్యం బహుశః యుద్ధరంగంలోనే చెప్పారు.

> అలుకన ఘోటకఘట్టకా ఖురపుటీహల్యన్ఖురాసానభూ
> చ్ఛలు వేదున్న చలచ్చమూగజమదాసారష్ఠతిన్లిప్తభూ
> మ్యాలసస్యం బిది యేకధాటి భళిరా కల్పించి తౌ దృష్టికై
> దులఖాన్శ్రీగత సాలమక్షకహరిదుర్యాశాంగలశ్రేణికిన్ [ఆముక్త 1-42]

ఖురాసానిదేశంనుంచి వచ్చిన తురకల శిరస్సులనే పుచ్చతోటలను గుర్రపుడెక్కలనే నాగళ్ళతో దున్ని ఏనుగుదళాల మదధారలనే వర్షంతో తడిపి, ఏకధాటిగా కీర్తిపంట పుష్కలంగా పండించి దానికి దిష్టిబొమ్మగా ఏదులఖాన్ కపాలాన్ని రాయలవారు నిలిపారట. ఈ పద్యంలో రాయలవారికి చాలా ఇష్టమైన రూపకాలంకారం ఉంది. రాయలవారి కేదైనా పద్యాల నచ్చితే

దానిని ఒకటికి రెండు సార్లు చదివించుకొని విని కంఠతా పడతారు దీని కొక నిదర్శన ముంది

రాయలవారు రోజూ నిత్యకృత్యంగా ప్రాతఃకాలంలో పద్యనీతి చదవమని వింటూ ఉండేవారట, ఒకనాడు పద్య నీతి చంద్రయ్య తను వచ్చి చదవడానికి వీలులేక కుమారుని నగరికి పంపించాడట అతడు మేలుకొలుపు లయ్యాక సంజయనీతి, విదురనీతి, చాణుక్యనీతి, భర్తృహరినీతి శతకం మొదలైనవి చదివాడట రాయలవారు సావధాన చిత్తులై ఉన్నారు చంద్రయ్యకొడుకు ఈపద్యం చదివాడు

బలవర్గము సామంతుల బలమునకగ్గలముగల నృపాలున కౌనే
బలిమె పెఱనృపతికాజ్ఞా బలసంపద కింతతప్ప బద్దనరేంద్రా!

ఈ పద్యం అతడు చదివాక రాయలవారు దానిని ఇనుమారుముమ్మారు చదవమని మనస్సుకు తెచ్చుకున్నారు తరువాత దానిమీద తక్షణం తీసుకోవలసిన చర్య తీసుకున్నారు కరణాలను పిలిపించి రాజ్యంలో గిరి దుర్గ, జలదుర్గ, స్థలదుర్గా లెన్ని? కోటలు ఎన్ని? ఎవరెవరికి ఎంత ఎంత జీతం? సైన్య మెంత? మొదలైన వివరాలన్నీ లెక్కచెప్పమన్నారు ఈ వరకున్న వీరనరసింహ రాయల వారు లెఖ్ఖపత్ర్రాలడిగి పరామర్శించేడివాడు గాడు ఇప్పుడు స్వామివారు లెఖ్ఖలు పరామరిక చేస్తున్నారుగనుక ఏయే లెఖ్ఖలు విన్నపం చేయ్యమన్నారో ఆయాలెక్కలు సేకరించి వ్రాసి నేటమర్నాట అన్నియు విన్నపం చేస్తామని చిన్నభండారం కరణాలు చెప్పారు తక్షణచర్య తీసికొనడం అన్నది రాయలవారి జీవితవిజయాల కీలకం, ఆయన రాజనీతిలో ఒకటే నియమం పెట్టుకున్నారు, వినండి

లాలన నారక్షుల గమి వేళ తెలిసి ముచ్చునాజ్ఞయిడ కతడు వెరం
బో లాతి నిడవయకొమెం తేలేవరి కాలవృథుపటిజ్ఞాయమునన్

[ఆముక్త 4 239]

"లాలించి రక్షకభటులను ఏలిదొంగ ఎవరో తెలుసుకొని వెంటనే శిక్షించమని రాయలవారి శాసనం, ఆలస్యం చేస్తే ఒకవేళ దొంగ పారిపోతే, తమ పీకలమీదికొస్తుందని రక్షకభటులెవరో దారేపోయేవాడిని తీసుకొచ్చి కొళ్ళో

తోస్తారు. వాడే అసలు దొంగ అనుకొని రాజు శిక్షిస్తే అపఖ్యాతి, ఇది 'ఘనమైన శూలం, లావుపాటి సెట్టి న్యాయంలాగ తేలుతుంది'' అని రాయలవారు పిట్టకథ జ్ఞాపకం చేశారు. రాయలవారి ఆముక్తమాల్యదకు చాలా ప్రతిభావంతమైన వ్యాఖ్యానం వ్రాసిన వేదం వెంకటరాయ శాస్త్రిగారు ఈ న్యాయాన్ని ఇలా ఎడమరిచారు. వినండి.

పంచమహాపాతకపట్టణములో అవకతవక ప్రభువుకడ ఒకడు తాను ఇల్లు కట్టుకొనుటకు మట్టిగోడ పెట్టుకొనగా వర్షము కురిసి గోడ కూలిపోయిన దనియు, అపరాధిని దండింపవలె ననియు మొరయిడెను. ఈ తప్పెవరిదని రాజు అడుగగా మేఘునిదని అవివేకపు ప్రధాని చెప్పెను. మేఘుని కొరతవేయు డని రాజు తలారులకు ఆజ్ఞాపించెను. 'పొగవలన మేఘు డయినాడు. పొగది తప్పుగాని మేఘునిది గాదు' అని ఆరెకులు చెప్పిరి. 'పొగను కొరుత వేయు'డని రాజు ఆజ్ఞాపించెను. 'పొగకు కారణము కుమ్మరయావము' అని యొక సభ్యుడు చెప్పెను. 'ఆవమును కొరుతవేయుడు' అని రాజు సెలవయిచ్చెను. 'ఆవములేదు', దానిపెట్టిన కుమ్మరియున్నాడు' అని మరియొక సభ్యుడు చెప్పెను. అంత కుమ్మరికి ఆజ్ఞ అయినది. కుమ్మరి 'అయ్యవారి ఇంటి పెండ్లి నేను అరివేణికుండలకై ఆవమిడితిని. మీరు పెండ్లికుమారుని వేయవలయును గాని నన్ను వైచెదరేమి?' అని ఆరెకులతో వాదించెను. వారీమాట రాజుతో చెప్పగా రాజు పెండ్లికుమారుని కొఱ్ఱయిడెను. పెండ్లికుమారుని పీటలమీదనుండి కొర్తికిం గొనిపోయిరి. అతడు కొర్తిం జూచి 'అయ్యా, కొర్రు లావుగా ఉన్నది. నేను సన్నపాటివాడను. నన్ను వైచెదరేమి' అని వాదించెను. ఆ వాదము ఆరెకులు రాజుతో చెప్పగా రాజు ఆలోచించి, 'అవును. ఆకొర్తికి తగిన లావుపాటివానినే వైవ వలసినది. ముహూర్తమునకి ఇదే వెళవు, మరి రాకుడు' అని ముగించెను. అంతట ఆరెకులు లావుపాటివానిని సెట్టి నొకనిని కొర్తికడకు గొంపోయిరి. అతడు ధనమిచ్చెదనన్నను 'మేము రాజాజ్ఞ మీరుదుమా? లంచము గొందుమా? ధర్మస్థాపన జరుగవలదా?' అని వాని గొరుతుం దివిచిరి. ఇదయ్యా శూలస్థూల వణిఙ్న్యాయము.[24]

రాయలవారికి హాస్యరసమంటే చాల ఇష్టం. ఆయన మానవస్వభావాన్ని బాగా పరిశీలించిన వ్యక్తి. తమ ఉద్యోగాలు కాచుకొందుకు నిర్దోషులను సహితం అధికారులు బలిచేస్తారని తెలుసు. ఈ సంగతి ఘాటుగా చెప్పక సున్నితంగా పిట్టకథ న్యాయంతో ముడిపెట్టారు. అధికారు లెంత లంచగొండ్లో రాయలకు తెలుసు. అందుకే ఇలాగ చెప్పారు.

---

24 ఆముక్తమాల్యదసంజీవని, పుట 450

మనమున నొండు రెండు మఱుమంత్రముల స్ఫురిపోవ జెప్పినం
జనపతు లాతనిం బిలువ సాగుదు రాగతి వారె పిల్చున
చ్చనుఘనకీ ధనార్థి గొని సంగతిగానివి ద్రొబ్బి చేయుజె
ప్పున్నపతి తత్ప్రహేళ్ళరితము జరుచే బరికింపగా దగున్ [ఆముక్త. 4 265]

ఎవరైనా ఒకటికి రెండు సార్లు మనస్సుకునచ్చే ఆలోచన చేస్తే రాజులు అటువంటి అధికారిని అడపా తడపా పిలిపిస్తూనే ఉంటారు ఇది చూసి రాజుగారితో తమ తరఫున సిఫార్సు చేయమని ప్రజలు లంచా లిస్తారు అది పుచ్చుకొని తనమాట సాగుతుందనే గర్వంతో అతడు అసంగతపు ఆలోచనలు చెప్పవచ్చు కాబట్టి అలాంటివాళ్ళ ప్రతుకులు రాజు, వారులచేత జాగ్రత్తగా కనిపెట్టాలి ఎప్పుడూ కూడా నిద్రపోతున్న భల్లూకంలాగ ఒక కన్ను తెరచుకునే ఉండాలన్నది రాయలవారి నినాదం

కన్నొకటి నిద్రవో నొకకంట జాగ
రంబు గావించు భూరుహాగ్రంబుమీది
యచ్ఛభల్లంబుగతి భోగ మనుభవించు
నెరను బహిరంతరరులపై దృష్టి నిలయు. [ఆముక్త. 4 241]

ఇంత జాగ్రత్తగా ఉండేవారు కనుకనే రాయలవారికి యుద్ధాలలో. రాచకార్యాలలో ఎప్పుడూ ఓటమి లేదు మూర్ధాభిషేకం చేసుకొన్న కొత్తలో మూడిళ్ళ తురకల మీద గెలుపు సాధించారు. తరువాత ఉమ్మత్తూరు శివన సముద్రం మొదలైన సామంతులను అదుపులో పెట్టారు పెనుగొండనుంచి శివనసముద్రందాకా ఉన్న రాజ్యాన్ని కట్టుదిట్టం చేసి నమ్మిన ఉద్యోగులను నియమించారు. తరువాత తిరుపతి వెంకన్న దర్శనం చేసుకొని కళింగంపై దిగ్విజయ యాత్రకు బయలుదేరారు

కళింగ దండయాత్ర నాల్గు ఘట్టాలుగా జరిగింది. మొదట ఉదయగిరి దుర్గాన్ని పట్టుకొన్నారు తరువాత ఒక ఏడాదికి అద్దంకి, వినుకొండ, బెల్లంకొండ, నాగార్జున కొండ మొదలైన దుర్గాలు కైవసం చేసుకున్నారు కొండ వీటి దుర్గాన్ని జయించారు అప్పు డా దుర్గంలో ఉన్న ప్రతాపరుద్ర గజపతి రాణి ఒకామె, పుత్రుడు వీరభద్రగజపతి పట్టుపడ్డారు. వారిని రాయలు సముచితరీతిని మర్యాదలతో బంధింపించారు. శత్రువుల జనానా

పట్టు పడితే వాళ్ళను పుట్టింటి వారిలాగా మర్యాదలు చేయాలని రాయల ఫర్మానా

రాష్ట్రమేరియుంపుకొనుము దుర్గములు తరవ
కోఁధ పగవఱ్ఱ పుట్టింటి రూఢి నడపు
పరుసములు శత్రుపుల రాయబారులెదుట
బలుకకుము సంధియొక వేళ వలసియుండు [ఆముక్త 4 267]

పగవాడి దేశం తగలబెట్టు, దుర్గాలు తీసుకో, అంతే కాని అతడి స్త్రీజనం దొరికితే పుట్టింటివాళ్లకులాగ మర్యాదలు చెయ్యి, శత్రురాజుల రాయబారులవద్ద కటువుగా మాట్లాడకూడదు ఎప్పుడేనా సంధి అవసరం వస్తుంది అప్పుడీ పరుషవాక్యాలు అడ్డురాకూడదు అని రాయల వారు చెప్పారు

పగవాళ్ళపట్ల ఎంత ఉదారంగా ఉండాలో తనవాళ్ల విషయంలో మరింత వాత్సల్యంతో ఉండాలన్నది రాయల వారికి బాగా తెలుసు, సామాన్యప్రజలపట్ల ముఖ్యంగా రైతులపట్ల అయన ఉదారుడు,

దేశవైశాల్య మర్థసిద్ధికిని మూల మిల యొకింతైన గుంటకాల్వలు రచించి
పయముపేదకు నరి గోరునను నొసంగి ప్రజలజేసిన నర్థధర్మములు పెరుగు
[ఆముక్త 4 236]

దేశం ఎంత విస్తరిస్తే అంత ఎక్కువగా ఆదాయ ముంటుంది ఎంత చిన్న దేశమైనా కాలువలు త్రవ్వించాలి ధనరూపమైన పన్నులూ ధాన్యరూపమైన పన్నులూ ఇతరులకన్నా పేదలమీద తక్కువగా వేయాలి అప్పుడే ధర్మార్థాలు రెండూ అతిశయిస్తాయి పన్నులివ్వకోలేక ప్రజలు పరాయి దేశాలు పట్టిపోతే వారించక, వారి పశువులను తీసుకోవచ్చని, ఇళ్లు పడగొట్టి వంట చెరుకు చేసుకోవచ్చునని భావించే యుద్ధభూమిలో నక్కల్లాంటి అధికారు లుండే రాజుకు ఏడుదీవులు జయించినా సమృద్ధి లేదట వినండి

ప్రజలవసిచన్న విలువ కవ్వసుల గొలుచు
నమ్మియుండక్షింధనంబున గాయు నసాడు
కలని నక్కైన యధికారి గల నృపతికి
నేరుదీవులు గొన్న సమృద్ధిలేదు [ఆముక్త 4 237]

ఇటువంటి దృక్పథం ఉంది కాబట్టే రాయలవారు తాము ఏయే దుర్గాలు జయించారో వాటిని సమర్థులకిచ్చి, కొన్నిచోట్ల పాతవాళ్లనే నియమించి వ్యవసాయానికి వసతులు కల్పింప జేసేవారు కొండవీడును జయించాక ఆదుర్గరక్షణ దానిని సాధించిన సాళువ తిమ్మరుసయ్యగారికి రాయలు అప్పచెప్పారు ఆయన సమర్థుడైన తన మేనల్లుడు నాదెళ్ళ గోపమంత్రిని పిలిపించి కొండవీడుమీద పెత్తనం ఇచ్చాడు కొండవీటివద్ద రాయలవారు ప్రతాపరుద్ర గజపతి కుమారుని మన్నించిన విషయాన్ని ముక్కు తిమ్మనగారిలా చమత్కరించారు :

మునుకొని కొండవీటికడ మూఢత రుద్రుడు కృష్ణనందను
న్ననలశిఖా విశీర్ణయించె నది మానుషమే నరసేంద్రు కృష్ణరా
యనృపతి కొండవీటికడ నాహవభూమి ప్రతాపరుద్రనం
దనుడగు వీరభద్రు గరుణామతి గాచె జగత్ప్రసిద్ధిగన్

[పారిజాతాపహరణం, 1 21]

పూర్వం కొండయింటివద్ద ఈశ్వరుడు కృష్ణకుమారుడైన మన్మథుని చంపాడు అది అమానుషమని ఇవాళ కొండవీటి కృష్ణుడు రుద్రుని కొడుకును కాచాడు!

ఈ విజయాన్ని సాధించాక రాయలవారు అమరావతికి వెళ్ళి అక్కడ తులాపురుష దానం చేశారు శ్రీశైలం వెళ్లి స్వామిదర్శనం చేసుకొన్నారు ఇది క్రీ శ 1515లో జరిగింది బహుశా ఈ సంవత్సరమే రాయలు తమ కుమార్తెకు వివాహం చేసి ఉంటారు. గోలకొండ సుల్తానులవద్ద వుం. ఆరవీటి రామరాజు ఆకొలువు మానుకొని రాయల వద్ద చేరాడు ఇతని యోగ్యతలు గుర్తించి, తన కుమార్తె నిచ్చి రాయలు వివాహం చేశారు ఈ శుభకార్యం అయాక రాయలవారు మళ్లీ కళింగదండయాత్రకు వెళ్ళారు ఈ సారి తెలంగాణా అంతటినీ స్వాధీనం చేసుకొన్నారు ఈ విజయాలను ముక్కుతిమ్మనగారు ఇలా వర్ణించారు

ఉదయాద్రివేగ యుత్కటగతి సాధించె, వినుకొండ మాటమాత్రన హరించె
గూటము కైవదరంగ కొండవి తగలించె, బెల్లముకొండ యచ్చెల్లజెరిచె
దేవరకొండ యుద్ధతశక్తి భంగముసేసె, జల్లిపల్లె సమగ్రశక్తి దులిచె

గనుకమీర ననంతగిరి గ్రిందుపడజేసె, గంబంబు మెట్టు గ్రక్కున గదల్చె
బలవిజాయము కాలిమట్టులనె యతచు
గటకముమ వింక వనుచు నుత్కలమహీశు
దనుదినమ్మును వెరచు నెవ్వనికి నతడు
రాజమాత్రుండె శ్రీకృష్ణరాయవిభుడు ? [పారిజాతా 1 23]

ముక్కుతిమ్మనగారు ఉదయగిరినుంచి కంబంమెట్టు దాకనే రాయలవారి విజయాలు చెప్పి ఆతరువాత వాటిని పారిజాతాపహరణంలో స్పష్టంగా పేర్కొనక పోవడంచేత క్రీ శ 1516లో తెలంగాణా విజయాలు లభించిన వెంటనే పారిజాతాపహరణ రచన జరిగి ఉంటుందని, అది ఆయేడే రాయలవారికి కృతిసమర్పణ జరిగిఉంటుందని ఊహించ వచ్చు కొండపల్లి తెలంగాణా విజయాలు సిద్ధించాక రాయలవారు ఊరుకోలేదు ఏకధాటిని జమ్మిలోయగుండా మంటలదారి చేసుకొంటూ కోనమన్నెం కాల్చి గోదావరిని అట్టుడికించి సింహాచలం వెళ్ళి అక్కడకు దగ్గరలో ఉన్న పొట్నూరువద్ద సేనలను ఆపించి ఎప్పటికైనా గజపతి వస్తాడా యుద్ధమిస్తాడా అని ఎదురుచూసి అర్నెల్లు ఆగి ఇంక రాడని నిశ్చయించుకుని జయస్తంభం నాటించి సింహాచలంలో దేవుణ్ణి దర్శించి దానాలు చేశారు ఇది క్రీ శ 1516 మార్చి 29 న జరిగింది

ఆతరువాత రాయలవారు రాజధానిలో కొన్నినెలలు ఉండి క్రీ శ 1517లో దక్షిణదేశయాత్రలకు వెళ్లారు వివిధక్షేత్రాలు దర్శించారు ఎట్టకేలకు రాయలవారికి 44వ ఏట ఒక పుత్రుడు జన్మించాడు తనతరువాత ఈ మహాసామ్రాజ్యానికి వారసుడు ప్రభవించాడని రాయలు పొంగిపోయి ఉంటాడు ఆ పుత్రోత్సాహం ఇనుమడించి రాయలవారికి పట్టపగ్గాలు లేకపోయాయి కళింగదండ యాత్రలో నిజంగా గజపతిని పాదాక్రాంతుణ్ణి చేసుకోవాలని సంకల్పించి, కూడివేశారు దండు కదలింది, వద్దని అప్పాజీ హెచ్చరించాడు వినలేదు, గజపతుల రాజధాని కటకాన్ని రాయలవారు ముట్టడించారు చుట్టూ దండువిడిసి ఉంది వద్దని వారించిన అప్పాజీకూడా ఉన్నాడు గజపతి చావో రేవో తేల్చుకోవాలనుకొన్నాడు అతని సామంతులు, పదహారుమంది పాత్రులు విజృంభించ దలచారు కథ అడ్డంతిరిగేటట్టుంది అప్పాజీ చక్రం అడ్డువేశాడు దొంగఉత్తరాలు వ్రాసి పదహారుమంది పాత్రులు

వాస్తవానికి విజయనగరంవారి ఉప్పుతిని కంటకంవారికి ద్రోహం తలపెట్టుతున్నారనే నమ్మకం గజపతికి కలిగేటట్లు చేశారు. పాచిక పారింది పాత్రుల తలలు తెగాయి పట్టపురాజు పారిపోయాడు. కటకాన్ని రాయలు కాల్పించాడు గజపతి బేరానికి దిగాడు. అప్పాజీ తన చాకచక్యంతో కయ్యాన్ని వియ్యంగా మార్చి గజపతికుమార్తెను రాయలవారికి ఇప్పించి వివాహం జరిపించాడు తన 45 వ ఏట కృష్ణరాయలు మరొక వివాహం చేసుకొన్నాడు.

రాయలవారికి మరో శ్రేయసి ప్రాప్తిస్తుందని విద్వజ్జనులు ముందుగానే జోస్యం చెప్పారు. కటకాన్ని ముట్టడించడానికి ముందు బెజవాడలో ఆగి ఒక ఏకాదశినాడు రాయలవారు ఉపవాసంఉన్నారు. ఆనాటి రాత్రి నాలుగో ఝాములో శ్రీకాకుళం ఆంధ్రవిష్ణువు కలలో కన్పించి ఒకటి ఆదేశించాడు రాయలవారు నిద్రలేచి కాల్య కరణీయ విధులు తీర్చి నింబేలగంలో ఉండి వేదాగమ విదులగు విద్వజ్జనులను పిలిచి తన కల వివరించి దాని ఫలితం చెప్పమన్నాడు. వాళ్లు ఎన్నెన్నో మననంచేసి చివరకు 'ఇతోధిక బహు శ్రేయసీప్రాప్తి' ఉంటుందన్నారు. కలలో దేవుడు కోరినది గుళ్లూ గోపురాలూ కాదు; మడులూ మాన్యాలూ కాదు రాయలవారు అడక్కుండ అటువంటివి దానంచేశారు ఆంధ్రవిష్ణువు అడిగింది ఏమిటంటే ఒక పుస్తకం వ్రాయమనడమే. 'ఇప్పటిదాకా ఎన్నో రచనలు చేశావు సంస్కృతంలో వ్రాసి మెప్పులు పొందిన నీకు తెలుగు అసాధ్యం అవుతుందా? కాబట్టి ఆంధ్రభాషను ఒక కృతి చేసి మాకు అంకితం ఇయ్యి' అన్న కోరికే కోరాడు దేవుడు. రాయలు వేయబోయే ప్రశ్న తనకు తెలుసుకాబట్టి దేవుడు ముందే చెప్పాడు. ఇతివృత్తం వివరించాడు 'కన్నడరాయడా, నేను తెలుగురాయల్ని నా కాకథ తెలుగులో చెప్పు' అన్నాడు తెలుగులోనే ఎందుకు చెప్పమన్నాడంటే 'దేశం తెలుగుదేశం; నేను తెలుగువల్లభుణ్ణి; తెలుగు కలకండలాగా తియ్యగా ఉంటుంది. దేశదేశాల రాజులు కొలుచుకొంటూ ఉంటే వివిధ భాషలు మాట్లాడే నీకు దేశభాషలందు తెలుగు లెస్సఅని తెలియదా!' అన్నాడు. ఆంధ్రవిష్ణువు తనతో చెప్పిన మాటలను రాయలవారు ఈ విధంగా గ్రంథస్థం చేశారు.

తెలుగదేల యన్న దేశంబు తెలుగేను తెలుగువల్లభుండ తెలు గొకండ
యెల్లనృపులుగొలువ నెరుగవే బాసాడి దేశభాషలందు తెలుగు లెస్స

[ఆముక్త 1 15]

ఆంధ్రవిష్ణువు ముచ్చటపడి చెప్పమన్న కథ విన్నదే అయినా వన్నె తెక్కినది శ్రీరంగంలో రంగమన్నారు స్వామి ఒక చిన్నదానిని పెండ్లి చేసుకొన్నాడు ఆపిల్లరోజూ తన జడలో ముడిచిన దండతీసి స్వామికైంకర్యానికి ఇచ్చేది ఆమెపేరు గోదాదేవి. ఈమె ఇంకెవరో కాదు ఈనాటు ఆంధ్రదేశపు శ్రీవైష్ణవు లలో ఆడవాళ్లు చూడి కుడుత్తమ్మ, ఆండాళ్లమ్మ అని పేరుపెట్టుకొంటారే ఆపేర్లకు కారణభూతురాలు, అరవంలో 'చూడికుడుత్తనాచ్చియార్' అంటే ముడిచియిచ్చిన ముగుద అని అర్థం, దానినే రాయల వారు సంస్కృతీకరించి 'ఆముక్తమాల్యద' అన్నారు. ఈ చూడికుడుత్తమ్మ 'ఆండాళ్' కావడానికి కొక కథ ఉంది

తమిళదేశంలో శ్రీవిల్లిపుత్తూర్ అనే గ్రామం ఉంది. క్రీ శ 725 ప్రాంతాలలో ఆ ఊళ్లో విష్ణుచిత్తు డనే భక్తుడున్నాడు అయన పెరియాళ్వార్ అనే పేరున ప్రసిద్ధుడయ్యాడు. చక్కని భక్తిగీతాలు రచించి, వాటిని గానం చేస్తూ రోజూ కట్టిన పూలదండలు స్వామికి అర్పించేవాడు.

ఒకనాడు పెరియాళ్వారుకు తులసికోటలో ఒక ఆడపిల్ల దొరికింది ఆ చక్కని బిడ్డను ఆయన శ్రీదేవి, భూదేవి, నీళాదేవి అని భావించి ఇంటికి తీసుకువెళ్లి పెంచారు' ఆ పిల్ల పెరిగి పెద్దదయింది ఆ కన్నె పాప రోజూ తండ్రి కట్టి తిరుమాలను తీసుకొని రహస్యంగా జడలో పెట్టుకొని నిలువు టద్దంలో చూసి మురిసిపోయి కొంతసేపు పోయాక దండను తీసి స్వామికైంకర్యానికి ప్రత్యేకించిన సజ్జలో ఉంచేది దానిని పెరియాళ్వారు పెరుమాళ్లకు సమర్పించేవాడు.

తిరుమాలను తన కూతురు కురులలో పెట్టుకోవడం ఒక నాడు తండ్రి కళ్ళపడింది. అది అపచారం అని ఆయన భావించాడు. ఎన్నాళ్లనుంచో ఇటువంటి కాని పని జరుగుతున్నందుకు ఆయన బాధపడ్డాడు వేరే పువ్వులు సేకరించి ఇంకోదండ కట్టి స్వామివారికి సేవచేశాడు. ఆ రాత్రి

పెరియాళ్వారుకు కలవచ్చింది అమ్మాయి ముడిచియిచ్చిన మాలలే అధికంగా పరిమళిస్తున్నాయని, అవే తనకు ప్రీతికరమని భగవంతుడు చెప్పాడట. పెరియాళ్వారు కళ్ళు తెరిచాడు, 'ఎన్నై ఆండాళ్, ఎన్నై అండాళ్.' అని కూతురును ప్రశంసించాడు నాటినుంచీ ఆమెకు అండాళ్ అనే పేరు స్థిరపడిపోయింది 'ఎన్నై ఆండాళ్' అంటే 'నన్నేలిన తల్లి' అని అర్థం

ముడిచియిచ్చిన ముగుద కాబట్టి అండాళ్లమ్మకు 'చూడికుడుత్త నాచ్చియార్' అనే మరోపేరు ప్రసిద్ధమైంది ఆమెభక్తి ప్రగాఢమైనది. దేవుణ్ణే తప్ప వేరొకరిని పెళ్ళాడనని ప్రతిజ్ఞ చేసింది తన కోరిక తీరడానికి మార్గశిరమాసంలో నోము నోచింది శ్రీవిల్లి పుత్తూరునే గోకులంగా, ఆడపిల్లలను గోపకాంతలుగా ఆమె రోజు కోపాశురం చొప్పున గానం చేస్తూ నోము నోచింది ఆమె అనాడు పాడిన పాటలే తిరుప్పావై అనే సంకలనం అయాయి ధనుర్మాసంలో నేడీపాశురాలు పాడనిదే శ్రీవైష్ణవులకు తెల్లవారదు అండాళ్లమ్మ పాడిన పాటలు ఎంత ప్రసిద్ధమైనా యంటే ధనుర్మాసాన్ని వైష్ణవులు తిథులతో లెక్కించడం మానేశారు ఉదయం పాడే పాటలలోని తొలిమాటలతో ఆరోజును వ్యవహరిస్తారు

చూడికుడుత్తమ్మ నోములు పండి శ్రీరంగనాథుణ్ణే పెళ్ళిచేసుకుంది ఆమె గానం చేసిన యితర గీతాలు 'నాచ్చియార్ తిరుమొళి' అనే పేర వైష్ణవులకు పారాయణగ్రంథాలు అయాయి పెరియాళ్వారు గానంచేసినవి దివ్యప్రబంధంలో చేరాయి ఈయన మధురలోనున్న పాండ్యరాజాసభలో వాదం చేసి శ్రీవైష్ణవాన్ని స్థాపించాడు రాజు బ్రహ్మరథం పట్టించి ఈయనను విల్లిపుత్తూరు పంపించాడు. ఆయనకు భగవంతుడు సాక్షాత్కరించాడు. ఇప్పుడాయన చెప్పిన గీతాలు సుప్రసిద్ధమైనాయి. అందులో మొదటిది ఇది.

పల్లాండుపల్లాండుపల్లాయిరత్తాండు పలకోటి నూరాయిరం
మల్లాండ తిండోళ్ మణివణ్ణా! ఉన్ శెవ్వడి శెవ్వి తిరుక్కాపు!

దీని అర్థం బోధపడకపోయినా తెలుగువాళ్ళు పలుసార్లు ఈ గీతాన్ని వైష్ణవుల నోట వింటూనే ఉంటారు.

పలుయేండ్లు పలుయేండ్లు పలువేవవే లేండ్లు పలుకోటి నూరేండ్లతున
అరిమల్లురను గెల్చు మణివర్ల నీ అరుణచరణాల సిరికి తిరుదక్ష

అని పైదానికి అర్థం విష్ణుచిత్తులవారూ, ఆండాళ్ళమ్మా తమిళంలో గొప్ప కవిత్వం చెప్పిన వ్యక్తులు పన్నెండుమంది ఆళ్వారులలో ప్రముఖస్థానం ఉన్నవాళ్లు, వీరిచరిత్రను కావ్యంగా వ్రాయమని దేవుడే తనకు ఆదేశించాడని కృష్ణరాయలవారు భావించి 7 ఆశ్వాసాలలో 878 గద్యపద్యాలతో ఈ కావ్యాన్ని వ్రాశారు అయితే ఇందులో 'అన్నంకన్నా ఆధరువులే ఎక్కువ' అన్నట్టు కథ కన్నా వర్ణనలే అధికం ప్రథమాశ్వాసంలో 89 గద్యపద్యాలున్నాయి వీటిలో 49 పద్యాలు మంగళాచరణంనుంచి షష్ఠ్యంతాలదాకా ఉన్న అవతారిక ఆక్రమించింది 50 వ గద్యతో కథ ప్రారంభించి 51 నుంచి 76 దాకా 26 పద్యాలలో శ్రీవిల్లిపుత్తూరు పురవర్ణన ఇందులో వరిగింజతో తాంబూలరక్తిమను తోముకొనే వార కాంతలు మొదలైన వారి ప్రసక్తి ఉంది 77వ పద్యంలో విష్ణుచిత్తులవారు రంగంలో అడుగుపెడతారు 78 నుంచి 85 దాకా 8 గద్య పద్యాలలో ఆయన భార్యాసమేతంగా ఎలా అతిథిసత్కారాలు చేస్తారో చెప్పడం; 86 నుంచి 89 దాకా మూడు ఆశ్వాసాంతపద్యాలు ఉన్నాయి. ఎనిమిది గద్య పద్యాలలో రాయలవారు చేసిన విష్ణుచిత్తుని గృహవర్ణన ఆనాటి వైష్ణవసంసారిని కళ్ళముందు సజీవంగా చిత్రిస్తుంది

గగనము నీటిబుగ్గ కెనగా జడివట్టిన వాళ్ల భార్యక
న్నొగ పొరకుంత నారికెడపుంబొరియ ల్గపులింపి వంత న
య్యగవల ముంచిపెట్టు గలమాన్నము నెయ్యిన ప్రప్పు నాలుగే
న్పొగిపినకూరలు న్వడియము ల్వరుగు ల్పెరుగు న్ఘృతప్లుతిన్ [ఆముక్త. 1 80]

ముసురుపట్టిన రోజులలో పొయ్యి మండక, వండే ఇల్లాళ్ళ కంట్లో పొగ పడుతుంది తన భార్యామణికి ఈ బాధ లేకుండా ఎండు కొబ్బరిబోండాలను జాగ్రత్తచేశాడు. వరి అన్నం, చాయపప్పు, నాలుగైదు సాతాళించిన కూరలు, వడియాలు, వరుగులు, పెరుగు, నెయ్యి ఆకొబ్బరిచిప్పలతో తోడి వడ్డించడానికి వీలైనంత సమృద్ధిగా అవలీలగా వండి పెడుతుందట. వానకాలంలో వంట వండడానికి ఇల్లాళ్ళు ఎంత శ్రమ పడతారో మరోఘట్టంలో రాయలిలా వర్ణించాడు:

ఇల్లిల్లు దిరుగ నెక్కిం తట్టు నిప్పు యున్కి వేనింటిలో బూరి యిడి పసరక
రాజదు రాజిన రవులు కొల్పాపలెగాని కల్గదు గూడు దాప గలిగి
నేని కూరగుల మంద్రైన బెన్బ్రగ సుఖ భుక్తి సేకూర దాశక్తి కీడిన
బ్రాగ్భక్తల కెడిరుబహుజనాన్న ముదిర నారుల కొదవు పునఃప్రయత్న
మాఱుపటముఱ్ఱలయ మెన్న రాలయాంగ
రారులయమెన్నరంతక తారజనిక
వచనసాంధోగృహిణి రామి ఖదక మురుదు
వెడవెడసె యార్యవేగిలిరజ్జడిని గృహులు (ఆముక్త 4 127)

ఇళ్లిల్లా తిరిగితే ఏదో కొద్దిగా నిప్పు దొరుకుతుందట దొరికినా, ఇంట్లో ఎండుగడ్డి పెట్టకపోతే అది రాజు కోదట. రాజుకొన్నా ఇంటివాసాలు పొయ్యిలో పెడితేగాని ఆ నిప్పు రగుల్కొనదు రగుల్కొన్నా అన్నం ఉడకదు. ఒకవేళ ఉడికినా ఇల్లంతా ఆవరించిన పొగతో సుఖంగా భోజనం చేయడం పడదు. ఇంతకూ వేళగాని వేళ ఎవరైనా వస్తారని ఎందరి కోసమో వండి వార్చిన అన్నం తొలిబంతివాళ్ళకే సరిపోతుంది. ఆడంగులు మళ్ళీ వంట ప్రయత్నం చేసుకోవాలి నేయిబోసి తడిపిన గుడ్డలు పొయ్యిలో పెట్టడానికైనా ఆసమయంలో వెనుకాడరు ఇంట్లో ఉన్న కొయ్యసామాను పొయ్యిలో పడెయ్యడానికి సంకోచించరు, తరువాత అంట్లూ ఎంగిళ్లూ ఎత్తుకోవాలి. ఎంత రాత్రి అయినా పని తెమలదు. తొందరగా మగువ తన కేళికామందిరానికి రానందుకు ఇంటాయన తహతహ లాడుతాడు. కామయ్య కచ్చలో కందులు వేయిస్తాడు. వర్షకాలంలో గృహస్థుల యిక్కట్లు రాయలవారు ఎప్పుడు చూశారో తూచాతప్పకుండా చిత్రించారు

సాధారణగృహస్థులవంటివారు కారు కనుక విష్ణు చిత్తులవారు తన భార్య కిబెడద తప్పించే ఏర్పటు చేశారు అర్ధరాత్రికూడా అయింట్లో వర్షనలు జరుగుతూనే ఉంటాయి ద్రావిడవేదాన్ని పారాయణచేస్తూ ఉంటారు. విష్ణుచిత్తులవారీవిధంగా భాగవతులను సేవిస్తూఉంటారని చెప్పి రాయల వారు రెండో ఆశ్వాసంలోకి వెళ్లారు

ద్వితీయాశ్వాసంలో కథ ఎత్తుగడకు, మొదటి దానికీ ఏవిధమైన సంబంధం లేదు దక్షిణమధురను వర్ణించడం మొదలుపెట్టారు. 31 పద్యాలలో ఆ

పురవర్ణన జరిగాక ఆ రాజ్యాధిపతి మత్స్యధ్వజుణ్ణి 6 పద్యాలతో వర్ణించారు ఆరాజు సలాతుండమని. తిరుబాటుగా 26 పద్యాలలో వేసవికాలాన్ని వర్ణించారు (2-45 నుంచి 2 70 దాకా), అటువంటి వేసవిలో ఒక పరదేశి విప్రుడు ఒక అరుగుమీద పడుకున్నాడు. అప్పుడు, మొదట వర్ణించిన రాజుగారు మత్స్యధ్వజుడు భోగంవాళ్ల ఇంటికి బయలుదేరా దని చెప్పారు వెలయాలి ఇంటికి వెళ్లడానికి ఎంత హుందాతనమో చూడండి

> పన్నీటితో గరంబము చేసి పూసిన మృగనాభివస రాచనగరు దిలువ
> బాటలానిలము లార్పగ దపారపుటుంగు లలరు దానికి మూగు పలులంతోప
> గల్లకేలామూర్తికచ్చాయ లెగ్రబాకు మరుహారరుచుల ద్రస్తరికి దన్న
> శశికాంతి చెంగావి దసిలి మించిన కేలి స్వర్ణత్సరువు వారి వాలు మెరయ
> మెలత యడపము కేజిర నేర్చునవగ దలవరులు గొందరోలసి ముందర జనంగ
> వచ్చి రత్న్యాంతరాంతపుప్రాంతరమున భోగినిసంగతికి రాజు పోవుచుండ
>
> [ఆముక్త 2 75]

రాచనగరులో ఉండేవారే పన్నీటితో కలిపిన కస్తూరిపూసుకొనేవారు కాబోలు, సువాసనతోటి హొూదాను ఆ రోజులలో పొల్చుకొనేవారు. సిగపూవుల పరిమళానికి మూగుతున్న తుమ్మెదలలాగ టోపీకుచ్చులు పాటలానిలంవల్ల ఊగుతున్నాయట. హారాల కాంతులు ఎగ్రబాకుతూ ఉంటే వాటిని చెవులనున్న ముత్యాల వెల్గులు కిందకు తోస్తున్నాయట ఉదయచంద్రుని కాంతిలాంటి చెంగావి పంచె అంచుని పట్టుకొన్న చేతిలో బంగారుపిడిగల కత్తి మెరుస్తూంటే పరిచారిక పాన్‌దాన్ పట్టుకొని రాగా కొందరు తలారులు ముందు దారితీయగా భోగకాంత ఇంటికి రాజుగారు దయచేస్తున్నారు

ఆసమయంలో అరుగుమీద పడుకొన్న పరదేశి విప్రుడు ఒక శ్లోకం చదివాడు, వర్షాకాలం నాల్గునెలల కోసం మిగతా ఎనిమిదినెలలు పాటుపడి సామానులు జాగ్రత్తచేసుకొన్నట్టు రాత్రి కావలసిన దానికి పగలు, ముసలితనంలో కావలసినదానికి యౌవనంలోనూ, పరలోకంలో కావలసిన దానికి ఇహలోకంలోనూ జాగ్రత్త చేసుకోవాలని ఆ శ్లోకం చెప్తుంది దీనిని వినగానే రాజుగారికి వైరాగ్యం వచ్చింది తనకు ముక్తిమార్గం ఎవరు బోధిస్తారో వారికింత ధన మిస్తానని చెప్పి అది కోటలో వేళ్లాడకట్టారు రెండవ ఆశ్వాసంలో 86వ పద్యందాకా ఈ కథ

చెప్పి దీనికీ, మొదటి ఆశ్వాసంలో దానికి రాయలవా రిప్పుడు ముడివేశారు ఈ రాజుకు ఉపదేశం చేయమని విష్ణుచిత్తులవారిని భగవంతుడే పంపిస్తాడు దీనితో రెండో ఆశ్వాసం ముగుస్తుంది

మూడవ ఆశ్వాసంలో విష్ణుచి త్తుడు రాజసభలో ప్రవేశించటం, 3 పద్యాలలో పరమతాలను ఖండించడం, 5 పద్యాలలో స్వమతాన్ని స్థాపించడం జరుగుతుంది. తరువాత రాజుగారి కాయన ఒక పురాణకథ విన్పిస్తారు ఖాండిక్య కేశిధ్వజు లనే అన్నదమ్ములు భౌతిక రాజ్యంకోసం యుద్ధం చేస్తారు ఆధ్యాత్మికజ్ఞానంకోసం కలుసుకొంటారు ఇది 86 గద్యపద్యాలలో రాయలవారు చాలా చక్కగా కథనం చేశారు గెలిచిన ప్రభువుగాని, ఓడిపోయిన రాజుగాని ఎలా ధర్మబద్ధులై ఉండాలో వివరించారు ఈ ఆశ్వాసంలోని.93 పద్యాలలో మొదటి 13 పద్యాలూ చివరి 4 పద్యాలూ తీసేస్తే ఇదొక స్వతంత్ర ఉపాఖ్యానంగా నిలబడుతుంది

నాల్గవ ఆశ్వాసం ఈ కావ్యంలో చాలా పెద్దది ఇందులో 289 గద్యపద్యా లున్నాయి. మత్స్యధ్వజుని సభలో గెలిచిన విష్ణుచిత్తులవారు శ్రీవిల్లి పుత్తూరుకు బయలుదేరడం, భగవంతుడు సాక్షాత్కరించడం, భక్తుడు పరవసించి దశావతారాలను కీర్తించడం, తరువాత మేళతాళాలతో స్వగ్రామంలోకి ప్రవేశించడం ఒక భాగం ఇందులో 37 గద్యపద్యా లున్నాయి, ఇందులో 15 పద్యాలు దశావతారప్రశంస తొలిరాయలయుగంనుంచి ప్రబంధశాఖలో ఇదొక రెమ్మగా సాగింది శ్రీనాథుడు మొదట శృంగారనైషధంలో దశావతారాల ప్రస్తుతి మొదలు పెట్టాడు. నలుడు మాధ్యాహ్నికపూజలో దశావతారాలను స్తోత్రం చేసినట్లు శ్రీనాథుడు 29 పద్యాలు వ్రాశాడు (8 120 నుంచి 148 దాక) తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యుల వారు ఎన్నో సంకీర్తనలలో దశావతారాలను పేర్కొన్నారు ఈ స్తుతులు ముక్కుతిమ్మనగారి హృదయానికి బాగా హత్తుకొన్నాయి పారిజాతాపహరణంలో పదిపద్యాలలో అవతారాలను వర్ణించారు (3:28 38 దాక) రాయల వారుకూడ ఇక్కడ అనుసరించారు ఇది చూసి అల్లసాని పెద్దనగారు, తెనాలిరామకృష్ణుడు, ఆతరువాత చాలామంది అనంతర కవులు .అవతారాల ప్రశంస చేశారు

నాలుగో ఆశ్వాసంలో విష్ణుచిత్తులవారికథ 37 గద్య పద్యాలే ఉన్నా ఒక సుదీర్ఘమైన వచనంలో విష్ణుచిత్తులవారి ఊరేగింపును రాయలవారు వర్ణించారు అది ఏ అల్లసాని పెద్దనగారి ఊరేగింపునే స్ఫురణకు తెస్తుంది మేళతాళాలు, సానికూతుళ్ళు, రాజకుమారులు, వారి సరసాలు, సల్లాపాలు, కేరింతలు, నవ్వులు, బుక్కదాసరులు, అగసాలెలు, తొడతొక్కిడి, రద్దీ, కోలాహలం మొదలైనవి లోకాతీతప్రజ్ఞతో రాయలవారు వర్ణించారు తరువాత 247 గద్యపద్యాలలో యామునాచార్యులవారి కథను రాయలవారు చెప్పారు నిజానికి కథనం 139 గద్యపద్యాలే అని చెప్పవచ్చు. ఏమంటే, మధ్య 108 పద్యాలలో రాయల వారు ఋతువర్ణనం చేశారు, దానికి, కథకూ సంబంధం లేదు, యామునాచార్యులవారి చరిత్రం అనుకున్న 139 పద్యాలలో ఆయన చెప్పిన రాజనీతి 82 పద్యాలు, వీటిని కూడా తొలగిస్తే కథాభాగం 57 పద్యాలుమాత్రమే ఈ కథ చిన్నదిగా కన్పించినా ఎన్న తగ్గదే

పాండ్యరాజు పరమశైవుడు, అతని భార్యకు విష్ణుభక్తి, రాజుగారికి 'వెర్రిశైవం' ముదిరింది, రాణిగారిలో విష్ణుభక్తి హెచ్చింది, ఆమెదినచర్యను రాయ లిలా వర్ణించారు.

> పింగళంబైన నల్లి ముంగిట నెలకొన్న బృందావనికి మ్రుగ్గుబెట్టుదాన
> దశమినా డేకభుక్తము జేసి యపరవాసరోర్వి జాగరముతో నుండు వ్రతము
> ధారసి పోవీడు వైష్ణవజాదుటక్కులువాడు మత్పృత్యకళల ద్రోయు
> వేమంపుమూనాళ్ళ కామింప దధిపాకముకనాడు కమ్మను మనసు దనియ
> వారణపువన్నె ఖతిపెళ్ళ కరుగుగూర్చి నరుగుచో నాభిపుటిథి కప్పురవునాభి
> బెట్టునిట్టులు మద్భక్తి పట్టియును ని శేశునెద భక్తిచెడదు మదిష్టమగుట[25]
>
> [ఆముక్త 4 50]

ఈ పద్యంలో ఒకటి గుర్తించాలి. భర్త శైవాన్ని స్వీకరించకపోతే అటువంటివాణ్ణి విడిచిపెట్టడం అవసరం అని వీరశైవం ప్రబోధించింది. పండితయ్య ఇది ఖచ్చితంగా ఆదేశించారు (శివతత్వసారం, 231 233), ఇక్కడ రాయల వారు మాత్రం భార్యాభర్తలకు విడాకులు ఇప్పించలేదు

25 ఈ పద్యంలో 'వారసి' అనే ప్రయోగం ఉంది దానికి 'ద్వారక' అని అర్థం ఈ మాటను దేసయామాత్యులు, శ్రీరమణవికుకూరా వాదారు సర్వాసందం ముద్రాపకులు 'వారశి' అని అచ్చు చేశారు సరైన రూపం వారసి' అని ఏ వర్ణంలోని వర్ణత్రుతియంలోనే సాధురూపం ఉన్నదని తెలుస్తుంది

పతిభక్తి విష్ణుమూర్తి ఇష్టంగనుక ఆమె నిజేశునియెడభక్తి చెడదట. ఈ పాండ్యరాజును వైష్ణవమతంవైపు తిప్పడానికి విష్ణుమూర్తి యామునాచార్యులను నిర్ణయించారు వైష్ణవ పటువు రాణిని కలుసుకొని "వాదం పెడితే నేను పరమతాలను ఖండించి విష్ణుతత్త్వమే పరమతత్త్వమని నిరూపిస్తాను. అయితే ఈ సంగతి రాజుగారికి ఎవరు చెప్తారు? ఆయన విష్ణుభక్తి విముఖుడుకావున వైష్ణవుల మనవి విన్నవించడానికి అంతా భయపడుతారు. నువ్వు విష్ణుభక్తి పరాయణురాలవు నీభర్త నీకు విధేయుడు, ఆయనకు చెప్పి వాదం పెట్టించు" అని యామునాచార్యుడు కోరాడు, ఆమె భర్తకు విన్నవించింది, వాదం పెట్టించింది

యామునాచార్యుడు సభలో ప్రవేశించాడు, రాజుగారికి నవ్వు వచ్చింది, వైష్ణవపటుని ఆకారం హ్రస్వం, రాజుగారిలా అన్నారు.

సంగతియెయోయినుమంతలింగబాపు తత్త్వనిర్ణయవాదంబు తరమె నీకు
నోడితేనియుబట్టి మెడ్రో యసంగ లింగమునుగట్టకుదుగ మెరింగినారువు
[ఆముక్త, 4-60]

వాదంలో ఓడితే నీకు లింగకాయ కట్టించకమాననని రాజు బెదిరించాడు. యామునాచార్యుడు భయపడలేదు ఇలా చెప్పాడు

పంతమైనను గానిమ్ము పార్థివేంద్ర యుక్తులను నిగ్రహాస్థాన మొదవెనేని
యమ్మతెచ్చిన విద్వాంసుడవగ వలవ దెట్లు గావింపవలయు నట్లట్లచేయు
[ఆముక్త 4-69]

అమ్మ తెచ్చిన విద్వాంసుడని కనికరించనక్కర లేదు, నేను ఓడితే నీయిష్టం వచ్చినట్లు చేయవచ్చు అన్నాడు

ఆరోజులలో రాజసభలలో అమ్మతెచ్చిన విద్వాంసులని ఉండేవారు కాబోలు, ముక్కుతిమ్మనగారు రాయలవారి కొలువులో 'అమ్మతెచ్చిన విద్వాంసులే' అన్న ప్రతీతి ఉంది. తిమ్మనగారు తిరుమలదేవి తెచ్చిన కవీశ్వరులనడంకన్న చిన్నాదేవి మెచ్చిన సాహిత్యబంధువు అనడానికే అస్కారాలు కనబడుతున్నాయి 'అమ్మతెచ్చిన' విద్వాంసు' డనే మాట వాడుతున్నప్పుడు రాయలవారి మస్తిష్కంలో ఏ జ్ఞాపకాలు మెరిశాయో మనం చెప్పలేం.

యామునాచార్యులవారు మాత్రం ఎవరో సమకాలికవ్యక్తులను గుర్తుచేసి ఉంటారు.

యామునాచార్యులవారు పరమతాలను ఖండించి స్వమతాన్ని వైదుష్యంతోనే స్థాపించినట్టు రాయలవారు వ్రాశారు అయితే 'గురుపరంపరాప్రభావం' అనే వైష్ణవ గ్రంథంలో యామునాచార్యులు జయించిన పద్ధతి ఇంకొక రకంగా ఉంది. ప్రతిపక్షి యామునాచార్యుని చూసి 'నీవు విద్వాంసుడవైనా, బాలుడవు, నాతో వాదించలేవు అందుచేత నువ్వు మూడు లౌకికవాక్యాలు చెప్పు నేను వాటిని ఖండిస్తాను'. అన్నాడట 'అలాగే కానీయండి' అని ఇనుమంత టింగణాలాంటి యామునాచార్యుడు చెప్పిన వాక్యాలు చాలా చిన్నవి 'నీతల్లి గొడ్రాలు కాదు' ఈరాజు సార్వభౌముడు రాజమహిషి పతివ్రత' అని మూడు ప్రకటనలు చేసి ఖండించమన్నాడు ప్రతిపక్షి నోరు మూసుకొని పరాజయం ఒప్పుకొన్నాడు [26]

రాయలవారు ఈవిధంగా మాటకారితనంతో కాక ఆధ్యాత్మికవాదంతోనే యామునవిజయం కథనం చేశారు వారికి విశిష్టాద్వైతం క్షుణ్ణంగా తెలుసు అందుచేత ఆ మతంలో తమకు నచ్చిన విషయాలను, అవకాశం కలిగినప్పుడల్లా, గ్రంథస్థం చేశారు యామునాచార్య చరిత్రను పనికట్టుకొని విష్ణుచిత్తుని కథకు ముడిపెట్టారు వాస్తవానికి పెరియాళ్వారుకు యామునాచార్యులు చాలా అర్వాచీనులు, అయినా రాయలవారు స్వతంత్రించి ప్రాచీనుల్ని చేశారు దేవుని నోటంట ఈ కథను సవిస్తరంగా చెప్పించారు ఆముక్తమాల్యదలో నాల్గవాశ్వాసం చివరిదాకా ఇదే కథ

అయిదవఆశ్వాసంలో అసలుకథ మొదలవుతుంది తులసికోటలో గోదాదేవి దొరకడం నాల్గుపద్యాలలో చెప్పేసి ఆమెయౌవనం ముచ్చటించారు 30 పద్యాలలో నఖశిఖపర్యంతం వర్ణించారు ఆమెవెలికత్తెలను గురించి రెండుపద్యాలలో చెప్పి ఆమె ఆముక్తమాల్యద కావడం రెండు పద్యాలలో చెప్పారు ఒకటి సీసపద్యం విష్ణుచిత్తుల వారు ధనవంతులైనా నిగర్వంతో మాలలు కడుతూ ఉంటారు కుమార్తె తండ్రి

26 ఆముక్తమాల్యద, వావిళ్ళప్రతి, ఉపోద్ఘాతం-వేదపల్లి వెంకటరమణాచార్యులవారు, పుట 9

గొజ్జఁగికమ్మ చెంగలువవిరుల
శోమాలెలంకలు దువ్వి కంతునకునార్ద్రవిబద్ధఖేటకం బనగ నీల
సంధు వృషకకు ద్రేఖనెదము కొక్కింత యొరగ నిడిన ధమ్మిల్లవలయంబు వరుగ
గొంతసే వర్షి గిలించి కూవవారి నీడ వీక్షించి క్రమ్మరి గూడ నునుచు
[ఆముక్త 5 38]

గోదాదేవి కొప్పు నెమలిఈకలతో చేసిన మన్మధుని డాలులాగా ఉన్నదట అది నల్లఅంబోతుమూపురంతీరున ఉన్నదట దానిక్రింద కొంచెంసేపు ఆమాల పెట్టుకొని నూతిలో నీడ చూసుకొని మళ్ళీ ఆమాల పూలబుట్టలో పెట్టేసేదట దీనితర్వాత పద్యంలో చూడికుడుత్తమ్మను మరోలా వర్ణించారు

ఆ నవలా యలంతివనుపారి దుకూలము దాల్చి గుబ్బచన్
గోసెం దాఫు లువ్వతిల గుంకుమశేటల నిగ్గుదేర గ
ప్రావన నాభి దీర్చి పిత్తులర్థలతాంతము లర్థి గొప్పునం
బూని యొకింత సే పునవి వుధ్ప చెలింగని మెచ్చ నూర్చుచున్ [ఆముక్త 5 39]

రెండుపద్యాలలో ముడిచి ఇచ్చిన ముగుధను వర్ణించిన తరువాత ఆమె విరహాన్ని సుదీర్ఘంగా చెప్పారు, ఆమె కొంటెగా వివిధ అవతారాలలో ఆదివిష్ణువును ఎత్తిపొడుస్తుంది చెలికత్తెలామెకు చిలిపిగానే జవాబుచెప్తారు గోదాదేవి రాధాకృష్ణులను దెప్పుతుంది, అప్పుడామె పూర్వజన్మకథను చెలికత్తెలామెకు చెప్తారు ఆమె ఇతోధికంగా విరహంలో పడుతుంది శైత్యోపచారాలు చేస్తారు ఆమెవ్రతం మొదలైనవి 51 గద్యపద్యాలలో వర్ణించారు తరువాత 48 పద్యాలలో వసంతవర్ణన, మళ్ళీ గోదాదేవి మదన తాపం, ఆమెపరిస్థితిని తెలియని వెర్రిబాగుల విష్ణుచిత్తుడు "దేవా, నాకూతు రేదో వింతతపస్సు చేస్తోంది ఏకాదశినాడు జాగరం ఉంటాం ఆమె రోజూ ఉంటూంది వద్దంటే వినదు, మేం చెంబులతో స్వామివారి తీర్థం పుచ్చుకొంటే, ఒళ్ళు తడుపుకొంటుంది అన్నీ విరుద్ధమే ఇదేం తపం? పిచ్చి ఛాదస్తం" అని మొరపెట్టుకున్నాడు ఆ ఛాందసానికి దేవుడు నవ్వుకొన్నాడట అంతలో ఐదవాశ్వాసం ముగిసింది

ఆరో అశ్వాసంలో 'పేరుకొనగాని కులం' లో ఉన్న తన భక్తుని కథ దేవుడే చెప్పడం మొదలుపెడతాడు. పూర్వం వామనావతారంలో దేవుడు

నివసించిన వృద్ధాశ్రమానికి మూడామడల దూరంలో ఒక మాలవాడ ఉంది అందులో ఒక దాసరి ఉన్నాడు. అతడు రోజూ తెల్లవారు జామున ఈ మూడామడలదూరాన్నీ నడిచి ప్రభాతవేళ దేవాలయం వెలుపల మంగళకైశికిగీతాలు పాడుతాడు గర్భగుడి కడిగిన నీళ్లు తూముగుండాపారి, రాతితొట్టి నిండి బయటకు పారితే ఆనీళ్ళను తీసి ఏశూద్రుడైనా యిస్తే మహాప్రసాదమని పుచ్చుకొని మాలదాసరి మహదానందం పొందేవాడు. ఒకనాడు అర్ధమరేతిరిని ఇంట్లో పిల్లి జొరబడితే భయపడి కోళ్లు కూశాయి అది తొలికోడికూత అని భ్రమసి మాలదాసరి లేచి మంగళకైశికీగానానికి బయలు దేరాడు. చీకట్లో దారితప్పి ఒక బ్రహ్మరాక్షసి పాలబడ్డాడు ఆకలితో అవురావురుమంటున్న రాక్షసుడు దాసరిని తినదలచాడు- "సరే నేను గుడిముందు గానం చేసివచ్చాక తిను" అన్నాడు దాసరి. రాక్షసుడు ఒప్పుకోలేదు. తత్త్వబోధచేసి, ఒట్లు పెట్టుకొని చివరకు ఒప్పించి, గుడివద్ద పాడి, అన్నమాట నెరవేర్చుకొందుకు తిరిగివచ్చాడు దాసరి

అతడు వస్తాడని రాక్షసుడు భావించలేదు. వచ్చాక అతణ్ణి తినదలుచుకోలేదు. మంగళకైశికీగానఫలం తనకు ధారపోసి తన కి రాక్షసత్వం తొలిగించమన్నాడు దాసరి అంగీకరించలేదు బ్రహ్మరాక్షసి వైష్ణవ మతోద్ధారకులైన రామానుజులు, మనవాళమహాముని, శఠగోపసూరి, వేదాంతదేశికుల వైనాలు చెప్పాడు ప్రపన్నుడైన తనను ప్రపన్నుడిగా చేయ వర్తంటాడు, దాసరి అంగీకరిస్తాడు రాక్షసుడు తన కథ చెప్తా నంటాడు ఇంతతో 69 గద్య పద్యాలున్న ఆరో ఆశ్వాసం ముగుస్తుంది

ఏడోఆశ్వాసం మొదటి 25 గద్యపద్యాలు బ్రహ్మ రాక్షసుని కథ. తరువాతి 50 గద్యపద్యాలు మాడికుడు తమ్మ శ్రీరంగనాయకులను సేవించడం, అతనిలో ఐక్యం కావడం, దేవుడు మాయావధూటినామొస్థానంలో నిలపడం. కూతురు కనబడక విష్ణుచిత్తుడు విలపించడం, దేవుడు నవ్వుకొని సమాధానం చెప్పడం, పెళ్లిమాటలు, గోదాదేవికి రంగనాథునితో కళ్యాణం మొదలైనవి ఉన్నాయి దీనితో కావ్యం ముగుస్తుంది

ఆముక్తమాల్యద తెలుగులో ఉన్న పంచకావ్యాలలో అత్యంత ప్రౌఢమైనది

అప్పుడప్పుడు వ్రాసిపెట్టిన ఘట్టాలను చప్పుచప్పున జారుముడివేసి కలిపినట్టు కనబడుతుంది ఏఘట్టాని కాఘట్టం చక్కగా ఉంటుంది రాయలవారు పాత్రలను చిత్రించిన తీరు నిరుపమానం ప్రతిపాత్రా సజీవంగా కనబడుతుంది సన్నివేశాలన్నీ సహజంగా ఉంటాయి ప్రకృతి పరిశీలన అద్భుతం రాయలవారి చేతికి ఎముక లేక పోవచ్చు గాని నోటికి అడ్డుపెట్టుకొంటారు, మాటలు వాడడంలో ఎక్కడలేని పొదుపూ వుంటుంది. తమ కొలువులో ఉద్యోగం ఇచ్చేవాడిని నిశితంగా పరీక్షించి అర్హుడైతేనే నియమించే పద్ధతిలో వ్రాసే పద్యాలలో ప్రతిమాటను తూచివేస్తారు వ్యర్థపదాలను పరిహరించడంతో అర్థం మరీ ఘనీభవించి బుర్ర వేడెక్కి తేగాని భావం కరిగి రసనిష్పత్తి జరగదు, రాయలవారి అలంకారాలు నిజంగా చక్రవర్తి ధరించివలసిన భూషణాలలాగా బోలెడంత నగిషీతో ఉంటాయి ఉత్ప్రేక్షలు, ఉపమలు, రూపకాలు కోకొల్లలు, రాయలవారి స్వభావోక్తులుసైతం నేలమీద నడవవు. ఏనుగులెక్కినట్టు ఎత్తునేఉంటాయి రాయలవారి పద్యాలు కొన్ని పాకాలించిన ఇనుపగుగ్గిళ్ళు, మరికొన్ని బొంత అరటి పళ్ళు, ఎవరైనా ఒలిచి పెట్టి ముక్కలు చేసి వ్యాఖ్యానపు పంచదారలో ముంచి ఇస్తే వాటి రుచి తెలుస్తుంది

ఆముక్తమాల్యదకు వావిళ్లవారు వ్రాసిన 'రుచి' వ్యాఖ్య వేదంవెంకటరాయ శాస్త్రిగారు వ్రాసిన సంజీవనీ వ్యాఖ్య ప్రసిద్ధాలు వావిళ్ల వారిది విద్యార్థులకు, వేదంవారిది విద్వాంసులకు ఉపయోగిస్తాయని ఊయూర్జీవారు చెప్పిన మాటలు అక్షరాలా నిజం [27] ఆముక్త మాల్యద వజ్రాల గని, సంజీవనీవ్యాఖ్య సానపట్టె కార్ఖానా, ఈ రెండు ముద్రిత వ్యాఖ్యలేకాక మూడు అముద్రితాలుకూడా ఉన్నాయి గట్టుపల్లి శ్రీనివాసకవి (క్రీ శ 1800) మహాటీక వ్రాశారు. తరువాత క్రీ శ 1813 ప్రాంతాల ఉప్పలపాటిజోగిజగన్నాథ రాజుగారు 'బుధమనస్తోషణి' అనే వ్యాఖ్యవ్రాశారు క్రీ శ 1848 కి పూర్వమే గుడిపాటి వెంకటకవిగారు 'తాత్పర్యబోధిని' అనే వ్యాఖ్య వ్రాశారు పాతవ్యాఖ్యాతల అభిప్రాయాలను అక్కడక్కడ పేర్కొంటూ వేదంవారు మహాభాష్యం వ్రాశారు ఇందులోని లోపాలను సవరించడానికి తగిన సమీక్షను దీపాలపిచ్చయ్యశాస్త్రిగారు

---

27 ఆముక్తమాల్యద పర్యాలోచనం వెల్దండ ప్రభాకరామాత్య రచనకు 'ఆంధ్రసాహిత్య సారభూమిక' కర్త: ఉయూర్జి వెంకట వీరరాఘవాచార్యులుగారు

చేశారు వెల్దండ ప్రభాకరరావుగారు ఆముక్తమాల్యదపై చేసిన సవిస్తర పర్యాలోకనానికి ఈయుణ్ణి వెంకటవీరరాఘవాచార్యులవారు సుదీర్ఘమైన భూమిక వ్రాశారు అందులో ఆముక్త మాల్యదకు సంబంధించిన అన్నివిషయాలను సమగ్రంగా తెలియజేశారు క్రీ శ 1856 57 దాకా ఆముక్తమాల్యదపైగాని, రాయలవారిపైగాని, కృతికి కృతికర్తకు సంబంధమున్న ఏయితరవిషయాలపైగాని వెలువడిన గ్రంథాలు, వ్యాసాలు ఏమిటో వివరిస్తూ ఒక పట్టికను క్రోడీకరించారు వారు లెక్కించినవి 105 ఉన్నాయి

ఇంతమంది ఇన్ని వ్యాసాలు, గ్రంథాలు వ్రాసి రాయలవారి మహోన్నత కవితావృక్షానికి నిచ్చెనలు వేశారు ఈ నిచ్చెనల మీద అందరూ ఎక్కలేరు రాయలవారి వైదుష్యాన్ని, వ్యక్తిత్వాన్ని, ప్రత్యేకమైన దృక్పథాన్ని అర్థంచేసుకొనడానికి ఏళ్ళు పూళ్ళూ పడుతుంది సామాన్య సాహితీప్రియులకు అంత తీరుబాటు ఉండదు రాయలవారు నేటి ఆంగ్లసాహిత్యంలో జేమ్సుజాయిస్ కోవలోనివారు, జాయిస్ వ్రాసిన యూలిసిస్, ఫెన్నిగాన్స్‌వేక్ అనే ఉద్గ్రంథాలను కొమ్ములుతిరిగిన విద్వాంసులు సహితం చప్పున అర్థం చేసుకోలేరు. వాటిమీద వివరణలు, టీకలు, భాష్యాలూ తోకెడు వెలువడ్డాయి జాయిస్ రచయితల రచయిత, రాయలవా రాకోవలో తొలివూస

ఆముక్తమాల్యదలోని పద్యాలను రచిస్తున్నపుడు రాయలవారి దృష్టిలో తమ ఆస్థానంలో ఉన్న విద్వాంసులే ఉన్నా రేమో అనిపిస్తుంది, వారు ఔను అని మెచ్చుకొనడమే వారు ఆశించినట్టు భావించవచ్చు. ప్రభువు కనుక తా మేది చెప్పినా తలఊపుతారు. అది కాదు తనకు కావలసినది, నిజమైన మెప్పు కావాలి, అందుకే ప్రతిపద్యాన్నీ ఒక సాలి గ్రామం చేశారు, ప్రతివర్ణనా ఒక తైలవర్ణ చిత్రంలాగా రచించారు రాయలవారు ఇంత శ్రమతో ఈ గ్రంథాన్ని వ్రాస్తే కొందరు సాహిత్య నిష్ణాతులే దానిని అల్లసాని పెద్దనగారు వ్రాశారనే వాదాన్ని లేవదీశారు. దానికి రకరకాల కారణాలను చూపించారు పెద్దనగారు వ్రాసిన 20 పద్యాలు ఆముక్తమాల్యదలో కనబడతాయి రాయలవారు తమ స్వప్నాన్ని విద్వజ్జనులకు విన్నవిస్తే వాళ్ళు శుభఫలితాలు చెప్పి "అఖర్వ మహిమాతి ధూర్వహుండగు తుర్వసువంశంబునం బుట్టినట్టి నీకిట్టి - భవ పరంపర లేమి అద్భుతములు? అవధరింపు" అని ఆవంశాన్ని కీర్తించినట్టు

రాయలవారు కృత్యాదిని చెప్పారు. పరుల వాక్యాలుగా ఆయన 28 పద్యాలు ఉదాహరించారు. వీటిలో 17 పద్యాలు పెద్దనగారి మనుచరిత్రలో కనబడతాయి మిగతా పదకొండు పద్యాలను రాయలవారు పెద్దనగారి యితర గ్రంథాలనుండి తీసుకొన్నారో, లేక ఇతర అష్టదిగ్గజాల కావ్యాలనుండి ఉదాహరించారో ప్రస్తుతం లభ్యమయ్యే ఆధారాలనుబట్టి చెప్పలేం. ఇతరుల వాక్యాలు అని రాయలవారు స్పష్టంగా చెప్పివాడుకున్న ఈ పద్యాలలో 17 పెద్దనగారివే కాబట్టి ఆముక్తమాల్యదలో ఆయనచెయ్యి ఉందని ఎవరూ అనరు. ఆంధ్రవిష్ణువు తనకు స్వప్నంలో దర్శనమిచ్చిన ఘట్టాన్ని వర్ణిస్తూ రాయలవారు వ్రాసిన "నీలమేఘముడాలు డీలు సేయగ జాలు" పద్యం మనుచరిత్రలో కనబడుతుంది (ఆముక్తమాల్యద 1 12; మనుచరిత్ర 6 101) విష్ణుచిత్తుల వారికి శ్రీమహావిష్ణువు సాక్షాత్కరించిన ఘట్టంలో రాయలవారు 'జయజయదానవ దారణ కారణ' అనే కవిరాజవిరాజితం వ్రాశారు (ఆముక్త 4 16) ఇది మను చరిత్రలో కనబడుతుంది (మను 6 103)

ఈ పోలికలేకాక ఇతర కారణాలతో పెద్దనగారే ఆముక్తమాల్యద వ్రాశారని కొందరు భావిస్తారు ఆ కారణాలను పదిహేడింటిని వేదం వెంకటరాయ శాస్త్రిగారు క్రోడీకరించారు[28] ఆముక్త మాల్యదను రాయలవారు కాక పెద్దనగారు వ్రాశారని ఆభాండం వేసిన వాళ్లలో తొలివాడు తెనాలిరామకృష్ణుడట, ఇతడీ క్రింది చాటువులో పెద్దన గారిని ఎత్తిపొడిచాడని లోకులు చెప్పుకొంటారు

> ఏమిటని సెపితిని కవితను భ్రమపడి వెరిపుచ్చకాయ వరిరిని సెపితే
> యు మెతక్కయతిని సెపితే యమవసనిశి యనెడి మాట యలసని వెరనా!

ఈ ఎత్తిపొడుపుకు కారణభూతమైన అమవసనిశి అనే మాట ఆముక్తమాల్యదలో ఉంది

> ద్యుమణి కరాళి మొగుళ్లై యమవసనిశి గలయుగూర్చి హదవాటయు న
> య్యమృత పుబిందులై క్రమ్మర నుమిసెరు పవ గణ యగరకలుడుగక రాలెన్
> [ఆముక్త 4 99]

అయితే అమవసనిశి అన్నమాట వాడిన పెద్దనగారి పద్యం ఇంకొకటి వేరే ఉంది

28 ఆముక్తమాల్యద సంజీవనీవ్యాఖ్య, పీఠిక, పుటలు 68 నుండి 71

కలనాటి ధనము లక్కర గలవాటికి రాచగమురగర్వుని వశమా
తెలవరిమినాటి పెన్నెల యలవడునే గాదిబోయ యమువసనిశికిన ?

ఈ పద్యం పెద్దనగారు ఏ సందర్భంలో చెప్పారో తెలియదు ఇది మనుచరిత్రలో లేదు మరేగ్రంధంలోనిదో చెప్పలేం రామకృష్ణుడు నిజంగా పై వెక్కిరింపు చేశాడో లేదో నిర్ణయించలేం, అతడీక్రింది విధంగా చెప్పాడంటారు

ప్రౌఢరీక్ష సమాసపదముల గూర్చి శ్రీనాథుండు కూలార్చె నైషధంబు
దాని తల్లిగ సలిపెని పెద్దన దల్చె ముది మదితప్పి యాముక్తమాల్య
మాహించి తెలియరాకుండ సూరవరాజు క్రమగళా పూర్ణోదయము రచించె
నతిశ్లేషశబ్దవాగాడంబరం బొప్ప వస ఘటించెను మూర్తి వసుచరిత్ర
చెల్లి కవులకు వేము నాకొట్టుకొంటకు చెప్పినాడ మరీయనై చిత్తి మెరయు
పాండురంగవిజయమును బలిమ ధవళ విష్ణువర్ధిష్ణుడను రామకృష్ణకవిని
[ఆముక్తమాల్యద సంజీవిని పీఠిక, పుట 68]

ఈపద్యం పాండురంగ విజయంలో లేదు. ఇది ఎవరో వ్రాసి రామకృష్ణునకు అంటకట్టినది కావచ్చు అందుచేత పెద్దనగారి సమకాలికుడే ఆముక్తం అయన రాసినట్టు చెప్పాడన్న సంగతి నిరాధారం ఇక పోతే ఈ అభాండానికి మూలకారకుడు కాకునూరి అప్పకవి అతడు ఆముక్తమాల్యదలో 13 పద్యాలు లక్ష్యాలుగా ఉదాహరించాడు. ఆంధ్ర కవిపితామహుండు దాని రచయిత అని చెప్పాడట, అప్పకవి దృష్టిలో బ్రాహ్మణుడు గానివాడు కవి కాడు (అప్ప. 1-44) అప్పకవిని ప్రమాణంగా స్వీకరించిన అనంతరకవులు, వ్యాఖ్యాతలు పెద్దనగారే వ్రాశారన్న వాదాన్ని స్వీకరించారు

ఒకరు వ్రాసిన పుస్తకానికి తన పేరు పెట్టుకోవలసిన అవసరం రాయలవారికి లేదు. పెద్దనగారు కొద్దిగ అక్కడక్కడ సలహాలిచ్చి ఉంటే ఉండవచ్చు. కాని రచన రాయలవారిదే అని చెప్పవచ్చు పెద్దనగారూ రాయలవారూ సరిసమానంగా పరిశీలించిన కొన్ని విషయాలను ఎలాగ గ్రంథస్థం చేసినదీ చూస్తే ఈ విషయం చెప్పవచ్చు. రాయల వారి కోటలో వేటపుల్లులు ఉంటాయి, అవి గబ్బుకంపు కొడుతూ ఉంటాయి, తన ప్రభువులతోపాటు ఆస్థానకవి కూడ వాటిని చూశాడు. పెద్దనగారు హిమవత్పర్వత వర్ణనలో ఇలా వ్రాశారు:

సెలపుల వనదంశములు మూగి నెరెత్తగొల్చులుల్ పొదరిండ్ల గురకలిడగ
[మనుచరిత్ర. 2-6]

పొదరిళ్లలోని పెద్దపులులు గురకలు పెడుతున్నాయి. వాటి పెదవుల సందునుంచి జొల్లు కారుతూంది దానిపై అడవి ఈగలు ముసురుతున్నాయి అని పెద్దనగారు స్వాభావోక్తిలో చెప్పారు. రాయలవారుకూడా సమక్షికమైన గబ్బును వర్ణించారు. చూడండి.

గబ్బు సమక్షికంబయి మొగం బడువ న్దరుపర్ణము లృతన్
ద్రిబ్బుచు గార్నెగిళ్ల రొరతో బురబించెడు బొబ్బరింతగా
దుబ్బుబ్బు విసంజ్ఞ గాగ జెవులాడిన పల్లవు దుర్వ్య గూలగా
దిబ్బుల గంతుల్రోల్గరచి పెల్లున మార్నెత్రెళ్లదాటుచున్. [ఆముక్త. 3-20]

కేశిధ్వజుడు యాగం చేస్తున్నాడు. అతని యజ్ఞధేనువుమీద పులి విరుచుకుపడింది, పులి పెదవులజొల్లు మీద ఈగలు ముసురుతున్నాయి. ఆ గబ్బును గోవుసహించలేకపోయింది రోత కలిగి ఊపిరి తిరగలేదు. ఆవుమీద పులి ఎలా పడిందో రాయలవారు ప్రత్యక్షంగా కనబడేటట్లు వ్రాశారు ఒకేదృశ్యాన్ని పెద్దనగారూ, రాయలవారూ చూశారు. పెద్దనగా రొక సీసపాదంలో వ్రాసిన దానిని రాయలవారు 'గబ్బునమక్షికంబయి' అని రెండు పదాలలో కుదించారు ఇదే తేడా ఆముక్తమాల్యదలో సర్వత్రా కనపడుతుంది. పెద్దనగారే నిజంగా ఆముక్తం వ్రాసినట్లయితే కథ ఇంకా వదులుగా చెప్పగలరు. ఆముక్తంలో మహాప్రతిభ కనబడుతుందిగాని ప్రసన్నకథ కలితార్థయుక్తి గోచరించదు. ఇంతకూ రాయలవారు దేవునిచేత అబద్ధం ఆడించవలసినంత దిగజారా రనుకోవడం ఆంధ్రసాహిత్యానికే అవమానం.

రాయలవారి కలలో ఆంధ్రవిష్ణువు కనబడిన తేదీ ఏమిటా అని పరిశోధకులు బహువిధాల చర్చించారు. కుందూరి ఈశ్వరదత్తుగారు క్రీ.శ 1519 జనవరి 27 అని నిర్ణయించారు ఓరుగంటి రామచంద్రయ్యగారు ఆ సంవత్సరమే నవంబరు 3 అన్నారు క్రీ శ. 1519 ఆగస్టు 8 తారీఖునాటికి కళింగదిగ్విజయం పూర్తిఅయింది సింహాచలంలో రాయలవారు శాసనం వేయించారు. దేవునికి దానం ఇవ్వడానికి గజపతివద్ద గ్రామాలు పుచ్చుకున్నారు. ఆగష్టుకు పూర్వమే 'కళింగదేశవిజిగీష' రాయలవారికి ఉండాలి, అప్పుడే

దేవుడు కనిపించినట్లు రాయలవారు వ్రాశారు కుందూరి వారి తారీఖు ఆమోదయోగ్యంగా ఉంది

కళింగవిజయం పూర్తిఅయ్యాక రాయలవారు సుఖంగా కాలుమీద కాలు వేసుకొని కూర్చోలేదు అలా యుద్ధాలు చేస్తూనే ఉన్నారు క్రీ శ 1520 నుండి 1523 దాకా బిజాపురం తురకలతోనే బోలెడు యుద్ధాలు జరిగాయి రాయచూరుదగ్గిరలో ఉన్న కెంబావి, నైరామనగ్రామాల వద్ద యుద్ధాలు కళింగవిజయానికి ముందే బహుశ జరిగాయి ఆ తరువాత ఇస్మాయిల్ ఆదిల్‌ఖాన్ రాయచూరు స్వాధీనం చేసుకొన్నాడు రాయలవారు స్వయంగా సేనలతో దుర్గాన్ని ముట్టడించారు ఆదిల్‌ఖాన్‌ను ఓడించి అతని తుపాకులు, ఫిరంగులు, ఏనుగులు, గుఱ్ఱాలు రాయలవారు స్వాధీనం చేసుకున్నారు ఆదిల్‌ఖాన్ పారిపోయి ఇతర మహమ్మదీయరాజ్యాలవారి సహాయం కోరాడు వాళ్ళు రాయలవారికి లేఖలు వ్రాశారు, ఆదిల్‌ఖాన్ వద్దనుంచి తీసుకొన్నవి అతనికి తిరిగి ఇవ్వమని సూచించారు లేకపోతే తాము ఉమ్మడిగా రాయలపై దండు వస్తామని బెదించారు 'మీరు రానక్కరలేదు మీవద్దకు నేనే యుద్ధానికి వస్తా' నని రాయలవారు జవాబు చెప్పారు. మూడిళ్ల తురకలూ నోరు మూసుకొన్నారు

తరువాత ఆదిల్‌ఖాన్ మళ్ళీ బేరాలు పెట్టాడు, తన సొత్తు తనకు ఇమ్మని ప్రాధేయపడ్డాడు, ఆదిల్‌ఖాన్ 'స్వయంగా వచ్చి తన పాదాక్రాంతుడై తన పాదాలను ముద్దుపెట్టుకొంటే ఆ ఆయుధసంపదను తిరిగి ఇచ్చేస్తా'నని రాయలు చెప్పారు. ఇస్మాయిల్‌ఖాన్ విజయనగరం దర్బారుకు రాలేదు, అతణ్ణి వెంటాడుతూ రాయలు కలుబరిగదాకా వెళ్ళారు ఆ విజయయాత్ర అక్కడితో ఆగలేదు ఆ 'పంచగౌడధాత్రీపదం' దాకా వెళ్ళినట్లు పెద్దనగారి సాక్ష్యం ఉంది.[29] రాయలవారు క్రీ.శ 1522లో వేయించిన జయశాసనం ఒకటి గయలో ఉంది. అప్పటికి రాయలవారి వయస్సు 48 సంవత్సరాలు

విజయోన్మాదంలో పడగానే రాయలవారి దృక్పథం మారినట్టుంది, రాజనీతిని ప్రదర్శించవలసిన సమయాల్లో అహంభావాన్నే ప్రకటించసాగారు,

---

29. మనుచరిత్ర, 1 11

మూడిశ్శతురకలలో ఇద్దరు ఏదో మొహమాటానికి ఆదిల్‌ఖాన్ తరపున ఉత్తరాలు వ్రాస్తే, వాటికి నొప్పించక తానొవ్వక సమాధానం చెప్పవలసిన రాయలవారు 'మీరు రానక్కరలేదు యుద్ధానికి నేనే వస్తాను' అని జవాబు చెప్పడంలో వాక్పారుష్యమే కనబడుతోంది శత్రురాజుల దూతలదగ్గరకూడా పరుషాలు పలుకకూడ దన్న రాయలవారు ఇలా ప్రవర్తించడం ఏంతే

క్రీ శ 1523 నుండి, అంటే రాయలవారి 49వ సంవత్సరంనుంచి వారిమీద అప్పాజీ ప్రభావం తగ్గుముఖం పట్టింది అప్పటి కాశిరఃప్రధాని ముసలివాడు అయ్యాడు, ఎంత లేదన్నా సహస్రమాసజీవి ఆ పండుముసలితనంలో అప్పాజీ గోవాపరిసరాలలో యుద్ధం చేశాడు, పోర్చుగీసువాళ్ళ చేతిలో ఓడిపోయాడు ఈ పరాజయంతో రాయల వారికి అప్పాజీమీద ఉండే గౌరవం తగ్గుముఖం పట్టినట్టుంది పైగా క్రీ శ 1524లో రాయలవారు తమ ఆరేళ్ళ కుమారునికి పట్టాభిషేకం చేశారు ఈ శుభకార్యం చేయాలన్న ఉద్దేశాన్ని బయటపెట్టినప్పుడు ఆదిలోనే అప్పాజీ కొంచెం అడ్డుచెప్పిఉండవచ్చు, 'ఇప్పుడేమంత తొందర? చిరంజీవికి సంపూర్ణపట్టాభిషేకం కాక యువరాజు పట్టం కట్టండి' అని సలహా ఇవ్వడానికి ఆస్కారం ఉంది రాయలవారు లక్ష్యపెట్టలేదు తిరుమలదేవరాయలకు పట్టం కట్టారో లేదో, కొద్దికాలానికే ఆ బాలుడు మరణించాడు, కిట్టనివాళ్ళు అప్పాజీ విషం పెట్టించాడన్న పుకారు లేవదీశారు, రాయలవారు నమ్మి, చేయగూడని అఘాయిత్యం చేశారు

అప్పాజీకళ్ళు తోడింపినందుకు ఆ ప్రధాని కుమారులు తిరుగుబాట్లు లేవనెత్తారు రాజ్యంలో అల్లకల్లోలాలు ప్రారంభం అయాయి అంత్యకాలంలో అప్పాజీని రాయలు విడుదల చేయించారు కాబోలు జ్ఞానోదయం అయి తన తరువాత తన సవతితమ్ముడే వారసుడని సమర్థునికే రాజ్యమిచ్చారు కుమారునికి పట్టం కట్టినది మొదలు మరణించేదాకా రాయలవారు అయిదేళ్ళు మానసిక వ్యథలకు లోనైఉంటారు. అప్పాజీకి చేసిన ద్రోహానికి మళ్ళీ మళ్ళీ మనస్సులోనే విలపించిఉంటారు. అప్పజీ సామాన్యుడు కాడు. రాజకీయంగా ఎంత ధురంధరుడో సంస్కారంలో అంత విద్వాంసుడు, సకలాగమపారావార పారీణుడు అగస్త్యుడు వ్రాసిన బాలభారతానికి మనోహరవ్యాఖ్య వ్రాసిన

రాయల వారితో పాటు రాచకార్యాలలోనే కాక భువనవిజయంలో జరిగే సాహిత్య గోష్ఠులలోగూడా అప్పాజీ పాల్గొనేవారని ఊహించవచ్చు

రాయలవారు విద్యావినోదాలు జరిపే సభాభవనం పేరు 'భువన విజయం' ఆయన నివసించే మందిరంపేరు 'మలయ కూటం' భువన విజయంలో ఎనిమిదిదిక్కులా ఎనిమిది సింహాపీఠికలు వేసి వాటిపైన ఎనమండుగురు కవులను నిలిపి రాయలవారు విద్యావినోదాలు జరిపేవారు ఈ ఎనమండుగురే అష్టదిగ్గజాలుగా ప్రసిద్ధిచెందారు సాహిత్యగోష్ఠిలో అష్టదిగ్గజాలు ఉండటం వైష్ణవసంప్రదాయం క్రీ శ 1370 నుంచి 1443 దాకా ఉన్న మనవాళ మహామునివద్ద అష్టదిగ్గజాలూ, నవరత్నాలూ ఉండేవారు [30] రాయలవారీసంప్రదాయాన్ని అనుసరించారు భువనవిజయంలో ఆసీనులైన ఎనమండుగురు కవులు ఎవరో మనం నికరంగా చెప్పలేం అందరూ ఆంధ్రకవులే అనుకోకూడదు ఈ కవులు ఎవరై ఉంటారని వివిధ పరిశోధకులు చర్చించి తలోపట్టికా ఇచ్చారు గురజాడ శ్రీరామమూర్తిగారి దగ్గర నుంచి నిడుదవోలు వెంకటరావుగారి దాకా ఎవరెవరు ఏవి పేర్లు చెప్పారో ఈయుణ్ణివారు వివరించారు వారి ఉద్దేశంలో ఈ దిగ్గజాలు ఎవరై ఉంటారో సూచించారు ఈ వివరాలన్నీ క్రోడీకరించి పట్టికగా (పుట 134) ఇచ్చాను నిడుదవోలు వెంకట రావుగారు అష్టదిగ్గజాలపై ఒక సవిస్తరవ్యాసం వ్రాశారు [31] అందులో వారిచ్చిన జాబితానే ఈయుణ్ణివారు ఆమోదించినట్టు కనబడుతుంది రుద్రకవిసంగతింకా పరిశోధించాలని మిత్రులు వేదం వెంటరాయశాస్త్రిగారు వ్రాశారు [32] సంకుసాల నరసయ్య అష్టదిగ్గజాలలో ఒకడేమో అని నా అనుమానం

భువనవిజయంలో ఆసీనులైన అష్టదిగ్గజాలకు రాయలవారు కడపమండలంలోని తిప్పలూరు అనే గ్రామాన్ని సర్వాగ్రహారంగా చేసి దానం చేశారని ఒక శాసనంవల్ల తెలుస్తున్నది [33] అయితే ఇది రాయలు స్వయంగా చేసిన శాసనం కాదు అష్టదిగ్గజాలకు దానం చేసిన ఈ గ్రామంలో దిమ్మరిపన్నులు

---

30 వెల్లంతవారి 'ఆముక్తమాల్యద పర్యాలోచనం' భూమికలో ఈయుణ్ణివారు చెప్పారు పుట 22

31 ఆంధ్రపత్రిక ఉగాదిసంచిక, 1955 56 మన్మథ, సంపుటం 46

32. ఆముక్తమాల్యద వేదంవారి ముద్రణ, ప్రకాశకవిజ్ఞప్తి, పుట 28

33 A. R. 282 of 1937 38

రద్దుచేస్తూ ఇతరులు ఈ శాసనాన్ని వేశారు. దీనిమూలంగా అష్టదిగ్గజాలు ఉండేవారనీ, వారికి రాయలవారు దానాలు చేసేవారనీ మాత్రమే చెప్పవచ్చు. కాని ఆకవుల పేర్లేమిటో, ఏయేభాషలవారో చెప్పలేం.

రాయలవారి పోషణలో ఇతర భాషల కవులుకూడా చాలామంది ఉన్నారు. తమిళ, సంస్కృత, కర్ణాటక సాహిత్యాలలో ఉద్దండులు కొందరు రాయల ఆస్థానంలో ఉన్నవాళ్లే. రాయలవారు దిగ్విజయాలకు వెళ్ళినప్పుడు ఏనుగులూ, గుఱ్ఱాలూ మొదలైనవాటినేకాక పరరాజుల కోటలో ఉండే సాహిత్యసైంధవాలను, కవిమత్తేభాలను విజయనగరం తీసుకొని వచ్చేవారు. ప్రతాపరుద్ర గజపతి ఆస్థానంలో ఉండే లొల్లలక్ష్మీధరుడూ, దివాకరుడూ మొదలైన సంస్కృత పండితులూ, భండారు లక్ష్మీనారాయణ అనే నూత్నభరతాచార్యుడూ రాయలవారి ఆస్థానానికి వచ్చారు. చింతలపూడి ఎల్లనకూడా బహుశా ఆ ప్రాంతాన్నుంచే వచ్చాడేమో .

రాయలవారి ఆస్థానంలో కేవలం కవులే కాక ఇతర కళాకారు లెందరో ఉండేవారు నటులు, గాయకులు ప్రముఖులు, రాయలవారు ప్రతియేడూ వసంతోత్సవాలు జరిపించేవారు అటువంటి ఉత్సవాలలో కొత్తనాటకాలు ఆడడం సంప్రదాయం 'తాయికొండ నాటకం' అనేది ఆనాడు బహుళప్రచారం కలదని చెప్పవచ్చు ఈ నాటకం ఆడినందుకు నట్టువనాగయ్యకు రాయలవారు సన్మానం చేసి శాసనం వేశారు ఆరోజుల్లో ప్రముఖ తార విషయంకూడా తెలుస్తుంది పోతవరపు కట్టువ తిమ్మయ్య కూతురు పాత్రధారణ చేసింది. వసంతోత్సవంలో ప్రదర్శించడానికి రాయలవారే స్వయంగా జాంబవతీ పరిణయం అనే సంస్కృతనాటకం వ్రాశారు. చాలాకాలానికి కీకృతి దొరికింది. ఈయూత్తి వారీ రూపకంలో కొంత భాగాన్ని ప్రకటించారు [34] జాంబవతీ పరిణయమేకాక ఉషాపరిణయం అనే నాటకంకూడా వ్రాశారట ఇది వెలుగు చూడలేదు. ఆ కాలంలో గంగావతరణం అనే మరొక నాటకంకూడా ప్రచారంలో ఉండేది.

సంస్కృతనాటకాలు, తెలుగు యక్షగానాలూ మాత్రమేకాక ఆరోజులలో బొమ్మలాటలుకూడా విరివిగా ఉండేవి. బొమ్మలాట విరూపాక్షయ్య కొడుకు

34 సంస్కృత సాహిత్య పరిషత్పత్రిక, అక్టోబరు 1934 అని ఆముక్త మాల్యద 'పర్యాలోచనం' భూమికలో చెప్పారు

అష్టదిగ్గజాలు - ఆయాపండితుల ఎంపికలు

వరుస	గురజాడ	కందుకూరి	చిలుకూరి	కొమర్రాజు	వేటూరి	వేలటూరి	వాగంటి	నిడుదవోలు	ఈయుణ్ణి
1.					కవిరాట్టు				
2.	తిమ్మన	తిమ్మన	తిమ్మన	తిమ్మన	తిమ్మన	తిమ్మన	తిమ్మన	తిమ్మన	తిమ్మన
3.	ధూర్జటి	ధూర్జటి	ధూర్జటి	ధూర్జటి	ధూర్జటి (?)	ధూర్జటి	ధూర్జటి	ధూర్జటి	ధూర్జటి
4.	పెద్దన	పెద్దన	పెద్దన	పెద్దన	పెద్దన	పెద్దన	పెద్దన	పెద్దన	పెద్దన
5		మల్లన	మల్లన	మల్లన		మల్లన	మల్లన	మల్లన	మల్లన
6.								రాధా మాధవకవి	రాధా మాధవకవి
7.	రామకృష్ణ	రామకృష్ణ	రామకృష్ణ	రామకృష్ణ	రామకృష్ణ	రామకృష్ణ	రామకృష్ణ	రామకృష్ణ	రామకృష్ణ
8	అయ్యలరాజు	అయ్యలరాజు	అయ్యలరాజు	అయ్యలరాజు					
9.					పుత్తేటి			పుత్తేటి	పుత్తేటి
10.	భట్టుమూర్తి	భట్టుమూర్తి	భట్టుమూర్తి	భట్టుమూర్తి	భట్టుమూర్తి	భట్టుమూర్తి			
11.					రుద్రకవి	రుద్రకవి		రుద్రకవి	రుద్రకవి
12.	శంకరకవి								
13	సూరన	సూరన	సూరన	సూరన	సూరన	సూరన			

బొమ్మలాట కాళయ్య రాయలవారికి ఆప్తుడట.[35] చదరంగం ఆడే వాళ్లంటే రాయలకు ఎంత ఇష్టమో చెప్పక్కరలేదు. బొడ్డుచర్ల తిమ్మనకు అగ్రహారం దానంచేశారు. రాయలవారికి వేటకూడా చాలా యిష్టంకాబోలు, అల్లసాని పెద్దనగారు వర్ణించిన స్వరోచివేట రాయలవారిదే. దేవీనవరాత్రులలో దేవికి బలియివ్వడానికి ఒక అడవిదున్నను రాయలవారు స్వయంగా వేటాడి పట్టుకువచ్చారు. ఒక్కవేటున దాని తలను తెగగొట్టగలమా లేమా అని వీరాధివీరులే తటపటాయిస్తే విశ్వనాథనాయకుడు అవలీలగా బలివేశాడు.

ఆ కాలంలో శరన్నవరాత్రులు మహావైభవంగా జరిపేవారు. రాయలవారు వైష్ణవులే అయినా ఇతరదైవాలకు దానాలు, ఉత్సవాలు విస్మరించలేదు. అభిమానించి ఆచరించిన వైష్ణవమతంకూడా ఆయన ఎక్కువగా సంస్కృత గ్రంథాలనుంచే స్వీకరించారనుకోవచ్చు. పెరియాళ్వారు, చూడికుడుత్తమ్మ తమిళంలో చెప్పిన పాశురాలను రాయలవారు తెనిగించలేదు. ఆముక్తమాల్యదలో విరివిగా తమిళ పదాలు ఉన్నాయి కనుక ఆ భాషాపరిజ్ఞానం లేదనుకోలేం. ఏ కారణంచేతనే.రాయలవారు గురుపరంపరలో ఆచార్య పురుషులనుగురించి చారిత్రకవిరుద్ధమైన విషయాలను గ్రంథస్థం చేశారు. జీవితకాలంలో ఎక్కువగా ఇతరవిషయాలపై కేంద్రీకరించడంవల్ల ఈ అశ్రద్ధ ఏర్పడింది కాబోలు.

రాయలవారు 58 సంవత్సరాల కాలం జీవించారు. ఈ కాలంలో వారు సంకులసమరాలు గావించారు. హేమాద్రిదానాలు చేశారు. సాహిత్య గోష్ఠులు జరిపించారు. ఆయన జీవిత చరిత్రలోని కొన్ని ముఖ్యమైన తారీఖులను చూస్తే (క్రింద పట్టికలు చూడండి) ఆయన సాధించిన విజయాలు తెలుస్తాయి. అనుభవింపదగిన రాగభోగాలు షష్టిపూర్తి జరుగక ముందే అనుభవించారు.

35. ఆముక్త మాల్యద (వేదంవారి ప్రతి) ప్రకాశక విజ్ఞప్తి, పుట - 29

వయస్సు	తారీఖు	విశేషాలు
	1474, ఫిబ్రవరి 10	జననం, విజయసంవత్సర మాఘ బహుళ అష్టమి గురువారం, జ్యేష్ఠా నక్షత్రం
22	1496	కృష్ణరాయల తండ్రి నరసానాయకుడు శ్రీరంగపట్నాన్ని జయించాడు
23	1497	కృష్ణరాయలకు చిన్నాదేవి అనే వేశ్యతో సహవాసం
24	1498	కృష్ణరాయలకు పెళ్ళి చేస్తే మంచిదని తిమ్మరుసయ్య భావించి ఉంటాడు. శ్రీరంగపట్నం ఏలిక కుమార్తె తిరుమలదేవితో వివాహం జరిగింది
25	1499	కుమార్తె జననం
29	1503	తండ్రి మరణం
32	1506	అన్నపట్టాభిషేకం
35	1509, జూలై 22	అన్న మరణం
	ఆగష్టు 7	కృష్ణరాయల రాజ్యస్వీకారం
	1509	గజపతిని ఓడించి 'గజపతి గజకూటపాకల' అనే బిరుదు పొందడం
	1509	సాగరు, కలుబురుగ యుద్ధాలలో యూసఫ్ ఆదిల్ ఖాన్‌ను పరాభవించడం
36	1510, జనవరి 24	కృష్ణరాయల పట్టాభిషేకం
37	1511	రాయచూరు మున్నగు దుర్గాల ఆక్రమణ, బెదండకోట స్వాధీనం చేసుకొని మహమ్మదు షాహాను విడుదలచేసి బహమని రాజ్యపుగద్దె ఎక్కించాడు. ఈ కారణంగా 'యవనరాజ్య స్థాపనాచార్య' అనే బిరుదువచ్చింది
38	1512, సెప్టెంబరు 22	ఉమ్మత్తూరు పాలెగాండ్రను అదుపులోకి తీసుకురావడం. పెనుగొండనుంచి శివ సముద్రందాకా ఉన్న రాజ్యాన్ని కట్టుదిట్టంచేసి నమ్మకస్థులను ఉద్యోగులుగా నియమించడం
39	1513, ఫిబ్రవరి 10	దిగ్విజయానికి ముందు తిరుపతియాత్ర
	1513, మే 2	తిరుపతిలో.
	1513, జూన్ 9	ఉదయగిరి విజయం
	1513, జూన్ 13	రెండవసారి తిరుపతియాత్ర
	1513, సెప్టెంబరు 20	రాజధానికి తిరిగిరాక

వయస్సు	తారీఖు	విశేషాలు
40	1514	తూర్పు దండయాత్రలలో రెండవ ఘట్టం. అద్దంకి, వినుకొండ, బెల్లంకొండ, నాగార్జునకొండ, తంగెడ, కేతవరం మొదలైన దుర్గాలు స్వాధీనం చేసుకోడం
41	1515, జూన్ 23	కొండవీటి దుర్గంపై గెలుపు
	1515, జూలై 8	అమరావతిలో తులాపురుషదానం
	1515, జూలై 25	శ్రీశైల స్వామిదర్శనం
	1515	రాయలు తన కుమార్తె తిరుమలాంబను అరవీటి రామరాజుకిచ్చి వివాహం చేశాడని భావించవచ్చు
42	1516	తూర్పు దండయాత్రలలో మూడవ ఘట్టం తెలంగాణాను స్వాధీనం చేసుకోవడం, కొండపల్లి విజయం
	1516, మార్చి 29	సింహాచలంలో ప్రథమశాసనం
43	1517, జనవరి 2	తిరుపతి దైవదర్శనం
	1517, జనవరి 9	కంచిలో
	1517, ఫిబ్రవరి 6	కుంభకోణం
	1517, ఏప్రిల్ 1	తిరిగి కంచికి రాక
44	1518	బహుకాలానికి రాయలకు పుత్రజననం
45	1519, జనవరి 27	కళింగ దిగ్విజయంతో చరమఘట్టం
	1519, ఆగష్టు 8	రాయలవారు విజయవాటికకు రావడం, కలలో శ్రీకాకుళ ఆంధ్రవిష్ణువు కనబడి ఆముక్తమాల్యద వ్రాయమని ఆదేశించడం
46	1520, ఫిబ్రవరి 17	తిరుపతియాత్ర
	1520, డిసెంబరు	రాయచూరు దుర్గాన్ని ఇస్మాయిల్ ఆదిల్‌ఖాన్ ఆక్రమించదలిచాడు. కెంబావి సైరామన యుద్ధాలు ఇస్మాయిల్ పరాజయం
47	1521, డిసెంబరు	ఇస్మాయిల్ రాయచూరును కైవశం చేసుకున్నాడు
48	1522, మే 25	కృష్ణరాయలు స్వయంగా రాయచూరు ముట్టడించాడు
	1522, జూన్ 13	దుర్గం స్వాధీనం అయింది
	1522, ఆగష్టు	ఆదిల్‌ఖాన్ పాదాక్రాంతుడవుతాడని రాయలు ముదుగల్లు వెళ్లారు. ఖాన్ లేడు రాయలు బీజాపూరుదాకా వెళ్లారు. ఖాన్ అక్కడ లేడు

వయస్సు	తారీఖు	విశేషాలు
	1522, అక్టోబర్	రాయలు కలుబరుగకు వెళ్లారు. సుల్తాన్ పుత్రులను విడుదలచేసి పెద్దవాడికి పట్టం కట్టారు
	1522	ఉత్తరహిందూస్తాన్‌పై దిగ్విజయం, గయుతో జయశాసనం
49	1523	రాజ్యానికి తిరిగివచ్చాక, గోవా పరిసరాలు పరుల చేతిలో చిక్కాయని తిమ్మరుసును సైన్యంతో పంపడం, అప్పాజీ ఓటమి
50	1524	రాయలు తన కుమారుడు తిరుమలదేవరాయలకు పట్టం కట్టాడు
	1524	బాలరాయల మరణం. అప్పాజీపై అనుమానం
51	1525	రాజ్యంలో తిరుగుబాట్లు; తిమ్మరుసు కుమారుని పితూరీ, రామరాయలు దానిని అణచడానికి వెళ్లాడు
52	1526	మహ్మదీయుల యుద్ధాలు
55	1529	మహ్మదీయులపై నాల్గవ రాయచూరు యుద్ధం, రాయలకు జయం
56	1530	రాయల నిర్యాణం

నిఖిలభోగాలూ అనుభవించిన సాహితీ సమరాంగణ చక్రవర్తి నిశ్చింతగా మాత్రం మరణించలేదనుకోవాలి. ఆయన దివికేగిన తరువాత ఆశ్రితులు, ఆప్తులు, అభిమానులు అంతా జీవచ్ఛవాలలాగా బ్రతుకు వెళ్లదీశారు. మిగిలిన వాళ్ళ సంగతి ఎలా ఉన్నా అప్పాజీసంగతి చెప్పుకొంటే సిగ్గేస్తుంది. బాల్యంలో ఆయన దుర్భరదారిద్ర్యం అనుభవించాడు. మాధూకరం ఎత్తుకొని, సత్రాల భోజనం చేసి సకలశాస్త్రాలూ అభ్యసించాడు, ఒక సామ్రాజ్యాన్ని సృష్టించగలిగిన మహాప్రజ్ఞను స్వహస్తాలతో సానపట్టుకొన్నారు. మృత్యుముఖంలో ఉన్న యువకుని రక్షించి పట్టం కట్టాడు గయుధాకా జయపరంపరలు లభించేటట్లు రాజనీతి నెరపాడు. అప్పాజీ చేసిన దానాలుకూడా అనేకం. రాయలవారు తిరుపతికి ఏడుసార్లువెళ్లి ఎన్నో దానాలు చేశారు తిమ్మరుసయ్య కూడా చాలాదానాలు చేశారు. తిరుపతి దేవాలయంవారు ఏటా తిమ్మరుసయ్యకు ప్రసాదం పంపేవారు. రాయలవారు పోయాక పట్టుకొనేకొమ్మ లేక,

దినం వెళ్ళక తిమ్మరుసయ్యకు ఈ తిరుపతి ప్రసాదాన్ని అమ్ముకోవలసిన దుస్థితి పట్టింది [36]

రాజ్యాంతంలో నరకం తప్ప దంటారు తన ప్రభువుకు స్వర్గం ఇప్పించడానికా అన్నట్టు అప్పాజీ భూలోకంలోనే తాను నరకం అనుభవించాడు! అటువంటి రాజా, ఇటువంటి మంత్రి ఇంక ఎక్కడా ఉండరు!

36. తిరుపతి శాసనాల సంపుటి 4, సంఖ్య 72, 74, 93. రాయల వారు పోయిన ఆరేళ్లదాకా అప్పాజీ బ్రతికి ఉన్నాడు శాసనాల కాలం 1536

7.

నంది తిమ్మన

ఆంధ్రులు అల్లారు ముద్దుగా, అతిగారాబంగా చూసుకొనే కావ్యనాయిక సత్యభామ ఆంధ్రసాహిత్యం, కృష్ణప్రియాది స్త్రీ'ధర్మమే' అని ఈమె కలాపమంతా తెలుగునాట మారుమ్రోగింది. అయితే ఈమె రూపు రేఖలూ, కోపతాపాలూ తొలిసారిగా ప్రస్ఫుటంగా చిత్రించిన కవి నందితిమ్మనగారు [illegible] ఆయన రచించిన పారిజాతాపహరణం మంచి కావ్యాలలో పంచదార చిలుక [illegible] ఆయన ముక్కు పారిజాతపరిమళాలను ఆఘ్రాణించింది [illegible] ఆ సౌరభాలు గాలి కెగిరిపోకుండా [illegible] బంధించి మధుర కావ్యాన్ని ఆయన సంతరించా[illegible]మ్మనగారికి ముక్కుతిమ్మనగారనే పేరు సుప్రసిద్ధం 'ముక్కుతిమ్మనార్య ముద్దుపలుకు' అనే మాటలు నిరూఢమైనవి

తిమ్మనగారి ముక్కు చాలా పొడుగ్గా ఉండబట్టి ఈ పేరు వారికి వచ్చిందని చెప్పుకోవాలి. అయితే ఆయన ఒక చక్కని చుక్క ముక్కును చక్కగా వర్ణించబట్టి ఈ పేరు వచ్చిందని సంప్రదాయ సిద్ధంగా సాహితీలోకం చెప్పుకొంటుంది. ఆయన వ్రాసినదే అని ఈ క్రింది పద్యాన్ని ఉదాహరిస్తుంది

నానాసూనవితానవాసనల నానందించు సారంగ మే
లా నన్నొల్ల దటంచు గంధఫలి బల్కాకన్ దపం బంది యో
షానాసాకృతి దాల్చి సర్వసుమనస్సౌరభ్యసంవాసియై
పూనెం బ్రేక్షణమాలికామధుకరీపుంజంబు నిర్వంకలన్.[1]

---

1. వసుచరిత్ర, 2-47.

ఇది ముక్కుమీద ప్రణయకోప ముండే సత్యభామ ముక్కును వర్ణించే పద్యం కాదు దీనిని తిమ్మనగారు రచించనూ లేదు. ఇది రామరాజ భూషణుడు వసుచరిత్రలో రాజుగారి క్రీడాసచివునిచేత చేయించిన వర్ణనలోని ముక్కు పద్యం. అయినా ఈ పద్యాన్ని తిమ్మనగారి దగ్గిర కొముక్కొనే, తన గ్రంథంలో వసుచరిత్రకారుడు పెట్టుకొన్నారని సాహితీపరులు సరదాకు చెప్పుకొంటారుగాని ఇది సత్యానికి సగమెరుక

వాస్తవానికి ముక్కుతిమ్మనగారు పారిజాతాపహరణం వ్రాయటానికి పెద్ద కారణముందట. ఆయన రాయలవారి భార్యలలో ఒక దేవేరితరఫున అరణంగా వచ్చిన కవి అని ప్రతీతి. రాణివాసంలో ఒక సంప్రదాయం ఉంది. రాత్రి పూట రాజుగారు వచ్చేసేదాకా రాణిగారు పాన్పుమీద తలగడదిక్కున తల పెట్టుకొని పడుకోకూడదు. పాదాల వైపునే పడుకోవాలి ప్రభువు వచ్చాక, లేపితే 'ఉపవీతి' అన్నట్లు తిరగాలి. ఒకనాడు రాయలవారు ఎంతకూ పడకటింటికి రాలేదు అర్ధరాత్రి అపరాత్రి దాటాక నిద్రకళ్ళతో వచ్చి రాణిని లేపకుండానే పడుకొన్నారట నిద్రలో ఆమె కాలు వారి శిరస్సుకు తగిలిందట వెంటనే ఇటు ఆయన, అటు ఆమె లేచారు రాయలవారు, ఆమె కావాలనే కాలితోతన్నిందని కోపగించుకున్నారు. వెనువెంటనే ఆమె నగరు విడిచి వెళ్ళిపోయారు. మళ్ళీ ఆ గడపలో కాలుపెట్ట లేదు. అమ్మగారు కుమిలిపోయింది

అమ్మ తెచ్చిన విద్వాంసుడు కాబట్టి తిమ్మనగారికి ఈ సంగతి తెలిసింది రాయలవారిని సుముఖులను చేయడానికి పారిజాతాపహరణం కావ్యం వ్రాశారు ఆ కాలంలో కృష్ణదేవరాయలవారు శ్రీకృష్ణుని అవతారం అని అందరూ విశ్వసించేవారు ఈ సంగతి జ్ఞాపకం చేసినప్పుడల్లా రాయలవారు సహజంగా పొంగిపోయారు ఒకసారి ఆయన పురాణ కథాగోష్ఠి జరుపుతూ 'దాశరథులు ఎక్కువా? పాండవులు ఎక్కువా?' అని ప్రశ్నించారట ఎవరూ జవాబు చెప్పక పోతే తామే చెప్పారు పూర్తి దైవాంశలతో జన్మించిన దశరథుని సంతానం లోకోత్తరు లనడంలో వింత లేదు మానవులుగా పుట్టి మహనీయ చరిత్రకు కారకులైన పాండవులే గొప్పవారని రాయలవారు తమ అభిప్రాయాన్ని వెలిబుచ్చారు. ఈ గోష్ఠిలో రాయలవారికి వింజామర విసురుతున్న వాకలి

చేతులు జోడించి "ఏలిన వారి జన్మలో కూడ పాండవులమీద పక్షపాతం మానలేదు" అని విన్నవించుకొన్నాడు రాయలవారు బ్రహ్మానందంపొందారు 'ఏ కేం కావాలో కోరుకో' అన్నారు. 'దేవరకోట ఏలుకోవాలని ఉంది మహా ప్రభో' అన్నాడు వెంటనే, అది రాయలవారు వాడికి ఇచ్చేసినట్టు కట్టడి చేశారు.

ఈ ముచ్చట నాటి గోష్ఠిలో ఉన్న తిమ్మనగారికి తెలిసిందే "ఏలినవారికి ఈ జన్మలోనే కాదు, కృష్ణావతారంలోనూ ముద్దుభార్య మెత్తని కాలితాపులు తప్పలేదు ఆ జన్మలో నొచ్చుకోలేదే, ఈ జన్మలో ఎందుకిలా ప్రవర్తిస్తున్నారో మరి?" అని చివాట్లు పెట్టడానికి తిమ్మనగారి కావ్యం వ్రాశారట ఇందులో కొంత సత్యం ఉండవచ్చు తిమ్మనగారు అమ్మ తెచ్చిన విద్వాంసులు కాకపోయినా అమ్మమెచ్చిన సత్కవులు కాకపోరు రాణివాసంవారికి వచ్చిన కష్టాన్ని తప్పించడానికి కలం పట్టుకొని ఉంటారు రాయలవారు ఆడగాలేదు; కొలువులోనికి పిలిచి చేతిలో తాంబూలం పెట్టనూలేదు. అయినా తిమ్మనగారు ఈ కావ్యాన్ని వ్రాసి అర్జెంటుగా అంకితం ఇచ్చారు కృత్యాదిపద్యాలలో రాయలవారు అపర కృష్ణావతార మని ఇలా వర్ణించారు:

> యాదవత్వమున సింహాసనస్థుడు గామి సింహాసనస్థుడై చెన్ను మెఱయ
> గొల్లఖుల్లాండ్రతో గడిగించుట చేసి వరశాఖివివహేళాదరత జూవ
> మఱి జరాసుతునకై మథురదించుటచేసి పరవర్గదుర్గముల్ బలిమిగొనగ
> పారిజాతము నాసపడి వచ్చి తెచ్చుట నౌదార్యమున దాని నధుగుపరుప
> గోరితాలుమేన దనకైన గొరువ తెల్ల మాన్చుకొనవచ్చి భువనైకమాన్యలీల
> నవతరించిన కృష్ణుడౌనన గ మించె నరసవిభు కృష్ణరాయభూనాయకుండు
>
> [పారిజాతాపహరణం, 1 17]

శ్రీకృష్ణునికి ఎనమండుగురు భార్యలు, అందరూ సమతాభిమానవతులే! ద్వారకానగరంలోని తోటలలో, కావలసిన తీరున నిర్మించిన కొండచరియలలోని తోటలలో, ఏటిఒడ్డున నున్న పొదరిళ్ళలో, జలకేళి చేసే నదుల తీరాన కట్టిన మణిమయ సౌధాలలో ఏ వేళలో ఏ భార్య ఎటువంటి సరసంకోరుకొంటే, ఆ వేళలో, ఆ తీరున ఆ భార్యతో మాయాకల్పనచాతురితో కృష్ణుడు వినోదించేవాడు అయితే ఆ భార్యలలో ఇద్దరు తాము అందరికన్నా అధికుల మనుకొనేవారు

కులము, రూపము, మగని కూరిమి నాకే ఉందని ఇవతల రుక్మిణీ, అవతల సత్యభామా గొప్పలు చెప్పుకొనడంవల్ల వాళ్ళమధ్య రవరవలు పొడమాయి. ఈ పరిస్థితిలో ఒకనాడు కృష్ణుడు రుక్మిణీదేవి యింటికి వచ్చి ఏకాంతంలో కొంతమంది అందమైన పరిచారికలు పరిచర్యలు చేస్తూఉంటే చంద్రకాంత శిలా వేదికమీద కూర్చొని అత్యంత వినోదకేళితో జూదం ఆడటం మొదలు పెట్టారు. ఇది తిమ్మనగారు పారిజాతాపహరణంలో పాత్రలను పరిచయం చేసిన తీరు

మిగతాకవులు ఇంత సూటిగా కథారంగంమీదకు పాత్రలను ప్రవేశపెట్టరు. పురాన్ని వర్ణించి, ఆపూరి సానివాడలో విహరించి, కథానాయకుని గుణగణాలు జాబితాగా చెప్పి, అతని ఎనమండుగురు భార్యలను పేర్కొని, వీలైతే వాళ్లను నఖశిఖపర్యంతం వర్ణించి ఆ తరువాత ఒక్కొక్క భార్యతో కృష్ణుడు ఎలా భోగించేవాడో సవిస్తరంగా చెప్పి ముచ్చటతీర్చుకొని అసలు కథ ఎత్తుకొనేవారు. పాండిత్య ప్రకర్ష, కల్పనానైపుణ్యం ప్రదర్శించడానికి కాక వేరే ప్రయోజనం కోరి వ్రాసిన పుస్తకం కాబట్టి తిమ్మనగారు తిన్నగా కథలోకి దూకారు నాటకంలాగా కావ్యాన్ని వ్రాశారు.

తెర ఎత్తగానే రుక్మిణి యింట జూదమాడుతున్న కృష్ణుడు కనబడతాడు. అతడు నిజానికి తన వలపుతో జూదమాడుతున్నాడు దీని పరిణామం విషమిస్తుందని తెలిసే ఆడుతున్నాడు ఆ సమయంలో అక్కడికి నారదుడు ఆకస్మికంగా వచ్చినట్టు వచ్చాడు. కృష్ణుడు ధర్మపత్నీసమేతంగా ఆతిథ్యం ఇచ్చాడు రుక్మిణి కనుసన్న చేసింది పరిచారికలు రత్నసింహాసనం వేశారు 'మీ రాకవల్ల కృతార్థుడనైనాను. నామీద తమరు అకారణంగా దయ చూపిస్తున్నారు' అని కృష్ణుడు వినయం నటించాడు నారదుడు 'స్వామీ, అలా అనడం భావ్యమా' అని చెప్పి, అప్పటిదాకా శ్రీకృష్ణుడెత్తిన అవతారాలను ఒక్క సీసంలో దబ్బున ముగించి తొందరగా రెండు కందపద్యాలలో 'నిన్ను నేను పొగడగలనా? ద్వారక వైకుంఠం ఈ రుక్మిణి లక్ష్మీదేవి మీరిద్దరూ ఉండబట్టే ఇక్కడికి తరుచు వస్తున్నాను' అని చెప్పి మొగ్గవిడుస్తూ ఉండే ఆనాడే కోసిన పారిజాతపుష్పాన్ని మిన్నేటివసిడినెత్తమ్మి చిగురుటాకులో పొదివి ఇచ్చాడు. కృష్ణునికి ఆశ్చర్యం వేసింది పుష్పం తీసుకొని కృష్ణుడు

రుక్మిణివంక చూసినా సత్యభామను తలచుకొన్నాడు

ఇది రుక్మిణి కిస్తే సత్యభామ ఏమనుకుంటుందో! ఇక్కడ పుచ్చుకొన్నది అక్కడకు పంపిస్తే ఈ రుక్మిణి ఏమనుకుంటుందో? ఏమనులే ఇక్కడ ఉన్నాను కాబట్టి ఇది ఇంకొకరికి పంపకూడదు అని రుక్మిణికే ఇచ్చాడు ఆమె తీసుకొని నారదునికి మ్రొక్కి, కొప్పులో పెట్టుకుంది అర్ధనారీశ్వరమూర్తిలో గౌరమ్మ సిగపూవుగా శేతజాబిల్లి తురుముకొన్నట్లు కాంతులు జిగేలుమన్నాయి. అప్పుడు రుక్మిణీదేవికి వింతజవ్వనం ఎలా వచ్చిందో ముక్కుతిమ్మనగారు ముద్దుపలుకులతో వర్ణిస్తున్నారు వినండి:

> మగమీల పగడాలు తెగ గెలుకొనువాలుగనుగవ కొకవింత కాంతి యొదవె
> పలిజక్కువల పెక్కువలుదక్కునగవక్కు చనుదోయికొకవింత చాయదోచె
> నెలతుమ్మెదల దిమ్ము వెలిజమ్ము చెలువమ్ముగల వేణి కొకవింత నలువుమీరె
> నలచెంద్రవలవిందు చెలువొందునెదచిందు మొగమునకొక వింత జిగి దలిర్చె
> జక్కదనమున కొక వింత చక్కదనము జవ్వనంబున కొకవింత జవ్వనంబు
> విభ్రమంబున కొక వింత విభ్రమంబు గలిగె పర్ణిప్రసూనంబు కతన సతికి
>
> [పారిజా. 1 56]

ఆమె అందం ఇలాగ అతిశయించాక నారదుడు ఇంక కలహాజ్యాల రాజపెట్టదలిచాడు 'అమ్మా, ఇది సమస్త లోకాలలో ఇప్పటికి నలుగురే ధరించారు శచి, పార్వతి, లక్ష్మి, సరస్వతి తప్ప మరెవ్వరూ ముడవలేదు. నువ్వు హరికి బహిఃప్రాణానివి. నీవు ధరించబట్టి ఈ పువ్వు ధన్యమైంది ఈ పుష్పం పరిమళం చెడదు; వాడదు; పరువం తప్పదు; పరాగపరిభరితం అయి నిరంతరం జగదేకమనోహరంగా ఉంటుంది' అని చెప్పి నారదుడు ఇంకొంచెం వివరాలు చెప్పాడు:

> అతివేలాంతక! వినుము వినవే రహస్యక్రీడ వర్తింపవే
> శ్రీ [illegible] గిర్బాణము ను
> [illegible]
> దృతివంతుం ధ్యానించగా మదవతిత్రి రంతిల్లు విశ్వాగతిని. [పారి. 1-60]

నిత్యబ్రహ్మచారి అయినా సర్వజ్ఞుడుకనుక నారదుడు రహస్యక్రీడలను గురించికూడ అభిభాషించాడు. తరువాత 'ఇన్నాళ్ళ సవతులందరిలో

సత్యభామకనుసన్నలందే హరివశంవదుడై తిరుగుతాడని విన్నాం. కాని నీపట్లనే అనురాగమున్నవాడు, కాకపోతే ఈ పువ్వు మరెవ్వరికీ ఇవ్వక నీకెందు కిస్తాడు?" అని ప్రశ్నించాడు. అంతటితో ఊరుకుంటాడా? కాస్త ఎగసనదోశాడు.

చక్కనిదాన నంచు నెలజవ్వని నంచు జగంబులోన చే
రెక్కినదాన నంచు బతి యెంతయు నా కనురక్తుడంచు దా
నిక్కుచు విఱ్ఱవీగుచు గణింపదు కాంతల సత్య యింతకున్
స్రుక్కక యున్నె నీమహిమ సూచిన బోటులు విన్నవించినన్ [పారిజా 1-66]

ఈ సంగతి చెలికత్తెలు చెప్తే సత్యభామ దుఃఖించకుండా ఉంటుందా అని కావాలనే నారదుడు అన్నాడు. చెలికత్తెలు చెప్పాలనే కోరాడు. వాళ్లు చెప్పడానికి వెళ్లారు.

రంగం మారింది. సత్యభామ తన శృంగారవనంలో నగరిపొంత చక్కగా తీర్చిదిద్దిన పూలతేనెల ఏటికాలవ పక్కన చెంగల్వపువ్వొళ్లు నించిన చంద్రకాంత శిలావేదిక మీద చెలికత్తెలతో సరసగోష్ఠి చేస్తూ కృష్ణుని గుణాలు వర్ణిస్తున్నది. తుమ్మెదల మ్రోత, చిగురుల మధ్య చెదరిన కోకిలారావాలు, నీటి గాలులూ ఆమెకు పూర్వంలాగా హాయి పుట్టించడం లేదు. అందుచేత ఏదో అనుమానం వేసింది. వెంటనే తన భర్త మరోమగువను గూడి తనను మరిచిపోయే పనులేమిటి చేశారో అని ఆమె సందేహించింది. అంతలో రుక్మిణీనగరులో జరిగిన విషయాలు చూసిన చెలికత్తె వచ్చింది.

వస్తూనే 'అమ్మా, ఏం చెప్పను?' అంటూ అంతా చల్లగా చెప్పింది. నారదుడన్న విషయాలన్నీ పూసగుచ్చినట్టు ఏకరువుపెట్టింది. సత్యభామ వింది. వేటువడ్డ ఉరగాంగనలాగ, నేయిపోస్తే 'భగ్గ'ని దరికొన్న హుతాశన కీలలాగా లేచి, కళ్లు ఎఱ్ఱపడగా, రుద్ధకంఠంతో "ఏమిటి? నారదుడు అలా అన్నాడా? ఆ మాటలు గోపికావల్లభుడు చెవియొగ్గి విన్నాడా? రుక్మిణేమంది? చెప్పవే, ఇంకెందుకు మొహమాటం," అంది. అన్నదేగాని చెలికత్తెను చెప్పనివ్వలేదు. "మహా గొప్ప పువ్వని పొగడుతూ నారదుడు అచ్యుతునికి కానుక యిస్తే ఇవ్వొచ్చు. దానిని ఆయన తన కిష్టమైన వాళ్లకు ఇస్తే యిచ్చుకోనీ, మధ్యమాపేరెత్తవలసిన అవసరం ఆమాయదారి మునికేం వచ్చింది?" అని సత్యభామమండిపడింది. అంతలోనే సమాధానం చెప్పుకొంది.

"ముని ఏం చేశాడులే రుక్మిణిని తిట్టి ప్రయోజనంలేదు ధూర్తగోపాలుడు చేసిన దాన్నే చెప్పుకోవాలి ప్రాణానికి ప్రాణంలాంటి మగడు ఇలా చేస్తే మనస్సు మండదా?" అనుకొంది చెలికత్తెలతో ఆనాద వెళ్లబోసుకుంది

ధనమిచ్చి పుచ్చుకొన్నను మనమున నేర్వంగవచ్చు మగ డింతులకున్
జనవిచ్చి పుచ్చుకొన్నను మనవచ్చునె యింక నేటి మాటలు చెలియా!
[పారిజా. 1 97]

పతి మేరతప్పితే కులకాంతలకు వేరుగతి లేదనుకొంది. 15 పద్యాలలో (1 83 నుంచి 97 దాకా) తిమ్మనగారు సత్యభామకోపాన్ని ప్రజ్వలింపజేశారు అంతతో సత్యభామ ఈరంగంనుంచి నిష్క్రమించింది ఎలాగ? పచ్చని చందనపు వృక్షం తొర్రలోకి పోయే ఆడపాములాగా, కోపగృహం చెట్టుతొర్రలాగా చీకటిగానే ఉంటుంది అలిగిన సత్యభామను తిమ్మనగారు ఇలా వర్ణించారు

మాసిన చీరగట్టుకొని మానముతోఁ దిరస్కృతాభరణయై
వాసెనకట్టు గట్టి నిడువాలిక కస్తురి పట్టు వెట్టి లో
గాసిలి చీకటింటికడ కంకటిపై జలదాంతచంద్రరే
ఖాసదృశాంగియై పొరలె గాదమునేలపటీరవేదనన్ [పారి. 1 99]

తలకట్టుకొని పడుకొన్నా ఆమెకు తలకుమించిన మోహం పుట్టుకొచ్చింది చెమటపట్టింది మనస్సు వెలవెల పోయింది. ఆమె కొంచెం కళ్లు తెరుస్తుంది, నవ్వుతుంది తల ఊపుతుంది పానుపుమీద పడుతుంది, లేస్తుంది ప్రణయకోపంలో వచ్చిన మదనతాపం అటువంటిది మరి! ఇక్కడి దృశ్యంమీద తిమ్మనగారు తెరదించారు తరువాత ఒక చిన్నప్రవేశకం తాను ఆడిన జాదవుపర్యవసానం తనకు తెలుసు కృష్ణుడు నారదుని దగ్గిర ప్రద్యుమ్నునికూర్చోపెట్టి సత్యగృహానికి బయలుదేరాడు ఆగాలమీద మేఘాలమీద రథం తోలాడు సత్యనగరు విన్నబోయింది నిశ్శబ్దంగా ఉంది. కృష్ణయ్య క్రమంగా కోపగృహానికి వెళ్లాడు దారిలో కొందరు చెలికత్తెలతో మంతనాలాడి, కొందరిని వాడిచూపులతో, కొందరిని చేతిసన్నలతో మంచి చేసుకొన్నాక మధ్యం దినభానుమండలకరావళి హావళివాడియున్న తీగలాగ ఉన్న సత్యను చూసి ఆశ్చర్యపోయాడు తరువాత

ఈ లలితాంగిచంద మొకయించుక చూచెద నంచు ధూర్తగో
పాలుడు తాలవృంత మొక భామిని సత్యకు నీయ నంత నం
దాలసలీలమై విసర వాడటు గైకొని వీచె దత్యుషః
కీలితపంచసాయక శిఖిం దరికొల్పుచు నున్న కైవడిన్. [పారి. 1-109]

చెలికత్తె చేతిలోని విసనకఱ్ఱను తీసికొని మాయకృష్ణయ్య విసరడం తాపం తగ్గించడానికి కాదు, కోపం హెచ్చించడానికే. ఆయనలా విసరడం మొదలుపెట్టేసరికి ఆగాలికి పారిజాతపరిమళాలు వీచాయి. రుక్మిణియింటనున్నప్పుడు ఆ సువాసన అతని ఒంటికి అంటుకొని ఉంది. ఈ కొత్త తావి వాసన వేయగానే ముసుగు తీసి సత్య ఏకాంత గృహంలో నాలుగువక్కలా చూచింది భర్తను చూచి బాష్పకలికాతరళీకృతలోచన అయింది. మళ్లాతల వంచుకొని ముసుగు పెట్టుకొంది నిట్టూర్చింది, అప్పుడు కృష్ణుడు ఏమీ తెలియనట్టు ఇలా అన్నాడు :

మన మరయం దలంచి యొక మార్గము నన్నితో నవ్వుటాటకో
నను వెరపించెదో యకట నాయెడ నిక్కము దప్పు గల్గనో
వనజదళాయతాక్షి! వగవాడనె నన్నిటు లేల చూడ వ
క్క విమనస్సైన నీవు దయ గన్గొనకుండిన నిల్వనేర్తునే? [పారి. 1-116]

అనునయించబోయాడు. నీ తియ్యని అధరామృతం, నీ బిగికౌగిలి లేక తపించే నన్ను కొంచెం దయచూడు అని కొంగుపట్టుకొన్నాడు. ఆమె చేతిలోని లీలారవిందంతో కొట్టబోయినట్టు బెదిరించింది. తప్పుచేసిన మగవాడు పట్టుకోవలసినది కొంగుకాదు, కాళ్ళు అని హెచ్చరిక చేసినట్టు కనిపించింది కాబోలు కృష్ణుడు వెంటనే పాఠం నేర్చుకొన్నాడు.

పాటలగంధి చిత్తమున బాటిలు కోపభరంబు దీర్చ నె
ప్పాటను బాటుగామి మృదుపల్లవకోమలతత్పదద్వయీ
పాటలకాంతి మౌళిమణిపంక్తికి నన్నియపెట్ట నాజగ
న్నాటకసూత్రధారి యదునందను డర్మిలి మ్రొక్కె, మ్రొక్కినన్.

[పారిజా. 1-120]

అతడు కాళ్ళ మీద పడితేపడ్డాడు. ఆమె ఊరుకొంటుందా?

> **జలజాతాసనవాసవాదిసురపూజాభాజనంబై తన**
> **ర్చు లతాంతాయుధు కన్నతండ్రి శిర మచ్చో వామపాదంబునం**
> **దొలగంద్రోచె లతాంగి, యట్లయగు; నాథుల్ నేరముల్ సేయ పే**
> **రలుకం జెందినయట్టి కాంత లుచితవ్యాపారముల్ నేర్తురే?** [పారిజా. 1 121]

నిజమే కోపంలో మగవాళ్లకే ఒళ్లు తెలియదు ప్రణయకోపంలో ఆడు వారికి తెలుస్తుందా? అలా తన్నినప్పుడు రసికుడు తప్పు పట్టుకోడు ఉద్దీపితమన్మథరాజ్యం ప్రాప్తించిందనుకుంటాడు కృష్ణుడు అలాగే అనుకొన్నాడు

> **నను భవదీయదాసుని మనంబున నెయ్యపుఁగిన్కఁ బూని తా**
> **చినయది నాకు మన్ననయ, చెల్వగు నీ పదపల్లవంబు మ**
> **త్తనుపులకాగ్రకంటకవితానము దాకిన నొచ్చు నంచు నే**
> **ననియెద నల్క మానవుగదా యికనైన లతాంతకుంతలా!** [పారి 1 123]

ఈ మాటలు విన్నాక సత్య లేచింది. వంటిమీద బట్టలు సరిగ్గా లేవు సగంసగం మేను కనబడుతూంది కొప్పు ఊడింది ఆ ముడి వృథాగా వేసుకొంటూ చనుకట్టుమీద పైటచెంగు కప్పుకొంటూ చిరుచెమట కమ్మిన మొగంతో వేరచూపులు చూస్తూ, పెదవి అదురుతూ ఉంటే

> **ఘనయగౌరవం బ్రియము లే పస లిమొగమిచ్చుమాట లే**
> **లా నిను నమ్మియుండిన ఫలం బిది తోడన కల్గె నాకు నీ**
> **యానసుమీ నను న్వెనక యారడిపెట్టిన నవ్వువారలం**
> **గాన నెఱుంగనే వసులజావరిభావజమర్మకర్మముల్.** [పారిజా. 1 125]

గొడ్లు తోలుకొనేవాడికి సరసం ఏం తెలుస్తుంది? కృష్ణదేవరాయలవారు కూడా యాదవాన్వయంలోనే జననం పొందారని తిమ్మనగారు మొదట చెప్పి వునాదివేశారు (పారి 1 19) రాయలవారినిభుజాలు తడుముకోమని తిమ్మన గారు ఈ పద్యంలో కావాలనే ఈమాట మిగించారు కాబోలు సత్యభామ అంతటితో ఊరుకోలేదు. 'పలుపోకల మాయలు నీకు వెన్నతో పెట్టిన' వంది పారిజాతపరిమళం నాకుప్రకటించి నన్ను వేళాకోళం చేయాలని వచ్చా వంది

> **మానంబె తొడవు సతులకు మానము ప్రాణాధికంబు మాన మఖిలస**
> **మ్మానములకు మూలంబగు మానరహితమైన బ్రతుకు మానిని కేలా?**
>
> [పారిజా. 1 129]

ఆమె అభిమానవతి లోకంలో అందరాడువారూ మొగుడు కొట్టినందుకు ఏడవరు తోడికోడళ్ళు దెప్పినందుకు ఏడుస్తారు సత్య అలాంటిది కాదు; మొగుడు కొట్టినందుకు కాక తోడికోడళ్ళలో చులకనైనందుకు బాధపడుతుంది 'అత్తగారి ముఖం ఎలా చూస్తాను? సిగ్గసిగ్గు! తోడికోడళ్ళ సమక్షముందే ఏమిటో తేల్చుకొంటాను. ఆ తరువాత నువ్వు సుఖంగా ఉండవచ్చు' అంది

ఈసున పుట్టి డెందమున హెచ్చిన శోకదవానలంబుచే
గాసిలి యేడ్చె బ్రాణవిభు కట్టెదుటన్ లలితాంగి పంకజ
శ్రీసఖమైన మోముపయి జేల చెరంగిడి బాలపల్లవ
గ్రాసకషాయకంఠ కలకంఠవధూకలకాకలీధ్వనిన్. [పారిజా 1 133]

ముక్కుతిమ్మనగారు ముద్దుముద్దుగా ఏడిపించారు ప్రణయకోపంతో చెయ్యి విదిలించుకుని, కళ్ళెర్రచేసి, తిట్టవలసిన నాలుగూ తిట్టి పెట్టవలసిన చీవాట్లూ పెట్టాక ఆడది ఆఖరు ఆయుధం ఉపయోగించి బావురు మంటుంది అది లైన్‌క్లియర్ సిగ్నల్. మగవాడు వెంటనే నిండు కౌగిలిలో పొదివిపట్టుకొని బుజ్జగిస్తే అలుక తీరుతుంది కృష్ణుడు అంతే చేశాడు

ఆ రమణీలలామ మదినంటిన కోపభరంబు పెల్లు గా
నేరక నెవ్వగం బొగుల నీరజనాభుడు నిండుకౌగిటం
జేరిచి బుజ్జగించి సుసుడెక్కుల జాలుకొనంగ జారు క
న్నీరు కరంబునం దుడిచి నెయ్యము దియ్యము దోప నిట్లనున్

[పారిజా 1 134]

"ఇంద్రుడు యుద్ధానికి వచ్చినాసరే పారిజాతాన్ని నీకు తీసుకువచ్చి ఇస్తాను నీ పెరటిచెట్టుగా ఆ వృక్షాన్ని నాటుతాను" అని బాసచేశాడు. నీలమేఘశ్యాముని ప్రతిజ్ఞాగర్జన విన్న సత్యభామ కడిమిచెట్టులాగా వికసించింది ఆమెచెలికత్తెలు మయూరికలలాగ వెలరేగారు.

ఇక్కడితో పారిజాతాపహరణంలో ప్రథమాశ్వాసం ముగిసింది దీనితో పాటు తిమ్మనగారి ప్రయోజనంకూడా నెరవేరింది. "కావాలని కోపంతో తన్నిన తన్నే మన్నన అని కృష్ణుడు భావించాడే, తమ దేవేరి కాలు పొరపాటున తగిలితే సర్దుకుపోలేరా?" అని తిమ్మనగారు రాయలవారికి మెత్తని చీవాట్లు పెట్టారు. రాయలవారు గ్రహించుకొన్నారు. ఆయనకు ఇదేం కొత్త కథ?

తాము 'సత్యావధూప్రీణనం' వ్రాయనే వ్రాశారు. ప్రణయ కోపంతోగాక గ్రీష్మతాపంతో వాడిపోయిన ప్రియురాలికి పట్టవేళ్ళవిసనకర్రతో విసరడం వారికి స్వానుభవమే. ఉత్తరోత్తరా ఇలా వర్ణించారు

> శిలుగు కంతువెంబడిన తెమ్మెరలు ప్రవదీప్తి కల్కి హా
> ళాళము ఐట్టుచుంతదమళాపులు ప్రముద్విలదక్షి యౌషధీ
> పాలువకొప్పగించె నన బైసురభిశ్వసనంబు నించె గాం
> తాంసనక్రసీమ విటులార్చు సుశీతపు దాళవృంతముల్. [ఆముక్త. 2 63]

పారిజాతాపహరణంలో తిమ్మనగారు నాయకునిచేత ప్రియురాలి కాళ్ళకు మొక్కించడం చూశాక అల్లసాని పెద్దనగారుకూడా ఆమోదించినట్టున్నారు. స్వరోచి పెళ్ళి వర్ణనలో సన్నెకల్లు ఇలా తొక్కించారు:

> జగతీనాథసుతుండు మానవతిశిరస్సమ్మేళనన్ వెయ్యపుం
> జగడంబుల్ ప్రియమొవ్వ మున్నెఱుఁగరిం జంచత్కిరీటాగ్రర
> త్నగణస్పర్శసహంబుగావలపియో నా గోర్కి దైవారువ
> మ్మగువం జారతలంబువట్టి సనెకల్ మట్టించె పాదంబునన్. [మను. 5 93]

పెళ్ళినాటినుంచి ప్రియురాలి కాళ్ళకు మొక్కడం ప్రాక్టీసు చేయించాలని పారిజాతాపహరణం చదివాకనే పెద్దనగారికి స్ఫురించినట్టుంది. రాయలవారూ, పెద్దనగారూ ఇద్దరూ ఈ కావ్యంలోని మొదటి ఆశ్వాసాన్ని గొప్పగా మెచ్చుకొనే ఉంటారు. పారిజాతాపహరణంలో ఇంకో నాలుగాశ్వాసాలూ, మరో 372 గద్య పద్యాలు ఉన్నాయి. అయితే అవి మొదటి ఆశ్వాసంలోని 140 గద్యపద్యాలలోని శిల్పానికి వేలువిడిచిన బంధువుల్లాగ కనబడతాయి. మిగతా ఆశ్వాసాలకథలో బిగువులేదు.

రెండో ఆశ్వాసంలో కృష్ణుడు మాధ్యాహ్నికస్నానం చేస్తాడు; శృంగారం చేసుకొంటాడు, సత్యభామదగ్గరకు నారదుడు వస్తాడు. 'అమ్మా, కృష్ణుడు యుద్ధానికైనా నిన్ను విడిచివెళ్ళగలడా? అలాంటివాణ్ణి అపార్థం చేసుకోకు' అని చెప్పి 'నీ మగడు నాదీవనచేత ఎలాంటి ఎలాంటి కార్యమైనా సాధించుకొంటాడు' అని చెప్తాడు, తరువాత సాయంకాలం అవుతుంది. చీకటి, చుక్కలు పొడుస్తాయి. చంద్రుడుదయిస్తాడు. ఇక్కడ తిమ్మనగారు చక్కని చంద్రోదయవర్ణన చేశారు.

అమరు నప్పురాంబునిధిలోని యమృతరసము
వెండిచేరుల బట్టికంపు గుండ కల్లి
చేదుకొనియెడరో నాగ శిఖరోచి
మెరుగుమెయిలోన యల్లన మెన్ను ద్రావె [పారిజా. 2-40]

ఈ పద్యాన్నే ఒక సంకలనకర్త మరోగ్రంథంలోనిదని ఉదాహరించాడు. ఇది చిమ్మపూడి అమరేశ్వరుని విక్రమసేనంలోని పద్యం అని ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తువారి ప్రతిలో ఉంది [2] పారిజాతాపహరణంలో చంద్రుణ్ణి వర్ణించాక నాయికానాయకులు చంద్రికావిహారాలు చేస్తారు. ఏనేదక్రీడలో ఓలలాడి నిదురిస్తారు తరువాత మేలుకొలుపులు. కృష్ణుని ప్రయాణసన్నాహం. దారిలో కనబడే వింతలను వర్ణించి భార్యకు చెప్పడం మేరుపర్వతం దాటుతారు. ఈ ఆశ్వాసంలో కృష్ణుడు గరుత్మంతునిపై ప్రయాణం చేస్తున్నా కథ చీమనడక నడుస్తుంది

తృతీయాశ్వాసంలోని తీరుచూస్తే ద్వితీయాశ్వాసంలోని కథే వేగంగా నడిచిందనిపిస్తుంది. స్వర్గంలో శ్రీకృష్ణుని ఇంద్రాదులు సేవిస్తారు. రాజుగారు ఊరేగుతున్నప్పుడు పురస్త్రీలు చూసినట్టు కృష్ణుణ్ణి అనిమిషకాంతలు చూస్తారు. ఈ సంగతి తిమ్మనగారు పదిపద్యాలలో చెప్పారు. తరువాత శ్రీకృష్ణుడు తన తల్లి అదితిని చూస్తాడు. ఆమె దశావతారాల వర్ణన సుదీర్ఘంగా చేస్తుంది. గణసమకదండకంలో కృష్ణలీలలు వర్ణిస్తుంది. తరువాత కృష్ణుడు వైజయంతానికి చేరుతాడు. రాయలవారి నివాసమందిరం మలయకూటాన్ని వర్ణించినట్టు తిమ్మనగారు వైజయంతిని పొడుగాటి వచనంలో వర్ణించారు. తరువాత ఆకాశ గంగా తీర నందనవనంలోని విశేషాలపై శ్రీకృష్ణుడు ప్రత్యక్ష వ్యాఖ్యానం చెప్తాడు. మూడో ఆశ్వాసం ముగుస్తుంది.

నాలుగో ఆశ్వాసంలో మొదట పారిజాతం దగ్గరకు చేరుతారు. కృష్ణుడు దానిని వర్ణిస్తాడు. అప్పుడు సత్యభామ ఇలా అంటుంది:

---

2 విస్మృత ప్రబంధ పద్యావళి. చిమ్మపూడి అమరేశ్వరుడు విక్రమసేనం. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్ పత్రిక. సంపుటి 87. సంచిక 4-6 పద్యం 41 ఈ పద్యాన్ని గ్రంథనామం, కర్తనామం తెలియరానివి అన్న శీర్షికలో వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు ప్రచురించారు ప్రబంధ రత్నావళి. పుట 157

నావుడు సత్యభామ విభునాథున కిట్లను నేల తామసం
బీవిబుధా ధివాయక మహీరుహముం బెకలించి తోకసం
భావితమైన పీవలుకులంతము నెల్ల మరియగొనాక
శ్రీవసనాడి సేయుక దశిర్భగ నిల్పుము జీవితేశ్వరా. [పారిజా 4 11]

వెంటనే అది పట్టుకుపోతే ఎలాగ! ఇంకా కొలెడు పద్యాలలో పుష్పాపచయం, జలక్రీడలు వర్ణించాలి. 11 వ పద్యంలో సత్యభామ 'ఏల తామసం' అంది. 50-వపద్యంలోగాని పారిజాతాపహరణం జరుగలేదు. స్వర్గంలోని కావలివాళ్లు ఇది తగునా అని ప్రశ్నించారు. ఆ ప్రశ్నకు సత్యభామ జవాబు చెప్పింది. ఆమె ముఖంపై చిరునవ్వు అంకురించింది. జారిన కొంగూ, వాడిన కొప్పూ సవరించుకుంటూ ఇలా చెప్పింది:

ఏనుడు సురేశ్వరు వనపాలకులు! వార్థి
భోదమైన ఈ దివ్యభూరుహమున
కింద్రాణి యెవ్వతె? ఇంద్రుండు నెవ్వడు?
వారి యుండిరను, గౌస్తుభము నెవ్వ
డధిపతి ధరియించె నతని చేకొనుగాక
శకశేర యిది యేమి యొకరి సొమ్మ
యిది వాడు విభునచే నీవదాన్యనగంబు
నరియించుకొని యేగుచున్నదాన
బలుడు శచికిట దాని దైవపత్నియేని
మాటదివిని తనదు ప్రాణేశుడైన
మఘవు నిటు బంపి సత్యభామావిధేయు
వలని మరలింగగనుకు ఱో వాపితనము. [పారిజా. 4 59]

తన భర్త తనకు విధేయుడని అతని సమక్షంలోనే చెప్పి 'ఐస్త్రీమే సవాల్' అని సత్య ప్రకటించింది. వనపాలకులు ఈ మాటలు శచీవిధేయునికి చెప్పడానికి వెళ్లారు. చతుర్థాశ్వాసంలో యుద్ధప్రయత్నాలు మొదలవుతాయి

పంచమాశ్వాసంలో ఇంద్రోపేంద్రుల యుద్ధం 38 పద్యాలలో వర్ణన. తరువాత క్రిందపడ్డ ఇంద్రుణ్ణి కృష్ణుడు లేవనెత్తుతాడు. 'నీతప్పేం లేదు. ఏదో నీ మరదలు కావాలంటే చెట్టుకోసం వచ్చాను నీ వజ్రాయుధం నువ్వు తీసుకో. నీ సొమ్ము నా కెందుకు?' అన్నాడు. దానికి ఇంద్రుడిలా జవాబు చెప్పాడు.

పొమ్మన వెర్రి యేనవగ పొమ్మన కిష్టద గర్వ విష ని
నీ వమ్మఖిలప్రపంచమును శారదులంబు నలంకరించు నీ
వమ్మహి సుందుసంతకు ననన్యదురాపము పారిజాతమూ
జమ్మును సుంతు నన్న ఏకపన్నుఖుత్రై హరి ఏదుకొల్చుచున [పారిజా 5-40]

ఇంత జ్ఞానముంటే అంత యుద్ధం ఎందుకో! పారిజాతంతో కృష్ణుడు ద్వారక చేరుకొన్నాడు. ఆ చెట్టుమహిమ వల్ల చెవిటివాళ్ళు వినడం మొదలు పెట్టారు. గుడ్డివాళ్లకు కళ్లు వచ్చాయి. కుంటివాళ్ళు నడవసాగారు. పారిజాతాన్ని ప్రతిష్ఠించాక నారదుడు వచ్చి పుణ్యకవ్రతం ప్రతిపాదించాడు. సత్యభామ ఆనోము నోచింది. కృష్ణరాయల దేవేరులలో ఎవరో ఒకరు చేసిన వ్రతంలాగా దానిని తిమ్మనగారు వర్ణించారు. నోమునోచి సత్యభామ నారదునికి భర్తను దానంచేసింది. ఆ జడదారి కృష్ణుని చేత పనులు చేయించుకొన్నాడు.

మేళవించినవి సుమ్మీ దీని మెట్లని మూసలాంసంబున మహతి తెచ్చు
మున్నతి జలము సుమ్మీ తోలంకెదు పని యాచేత మణికమండలువు నొసంగి
యిది జపోచితము సుమ్మీ జతనం బని వలచేత బద్రాక్షవలయ మిచ్చి
యీకాము డిచ్చె జామ్మీ మాకు నిది యనశార్దూల చర్మంబు జంక నొసఁగి
పొమ్మపొమ్మని యొరకొంతపోవలోన రమ్మరమ్మని మరల చేరంగబిలిచి
కపటనటనాపరుండైన కంసవైరి బరమముని నవ్వులాలకు బనులుగొనియె
[పారిజా 5 86]

ఈ నవ్వులాట కొద్దిసేపే. వెంటనే చతురవాచాప్రౌఢితో ఒక పాదభ్రమకం (5 93), ఒక గోమూత్రికాబంధం (5 94), నాగబంధం (5 95), ఛురికాబంధం (5 96), చక్రబంధం (5 97), ద్వ్యక్షరికందం (5 98), ద్వికంద క్రౌంచపదం (5 99, 100), భుజగప్రయాతగర్భస్రగ్విణి (5 101) మొత్తం ఎనిమిది బంధచక్ర కవితలతో నారదుడు స్తుతించాడు. అతడు త్రికాలవేదికనుక చక్రబంధంలో 'కృష్ణరాయకృతి', 'నందితిమ్మకవి' అనే పేర్లు వచ్చేటట్లు స్తుతించాడనుకోవాలి. ఈ చిత్రగతులలో స్తుతి అయ్యాక కథ కంచికి వెళ్లింది. ఈ కావ్యం చివర తిమ్మనగారిలా స్వవిషయం చెప్పుకొన్నారు.

కౌశికగోత్రవిఖ్యాతు నాపస్తంబసూత్రు నారేయలపవిత్రకులుడు
నందిసింగామాత్యునకును తిమ్మాంబకును తనయుండు సకలవిద్యా వివేక
చతురుడు మలయమారుతకవీంద్రునకు మేనల్లుండు కృష్ణరాయక్షితీశ

కరుణాపహాళ్లఘనచతురంతయానమహాగ్రహారసన్మానయుతుడు
తిమ్మయార్యుండు శివపదాధీనమతి యు ఘోరశివగురుశిష్యుండు పారిజాత
హరణ మను కావ్య మొనరించె నాంధ్రభాష నారిహరకరతారా సుధాకరముగ
[పారిజా 5 108]

ఈ పారిజాతాపహరణకావ్యం కృతి ఇవ్వడానికి ముందే రాయలవారు తిమ్మనగారికి పల్లకీలు, అగ్రహారాలు ఇచ్చి సన్మానించారని ఈ పద్యంవల్ల తెలుస్తున్నది పారిజాతాపహరణంలో రాయలవారి కళింగవిజయాన్ని సంపూర్ణంగా వర్ణించలేదు కాబట్టి ఇది క్రీ శ 1519 కి పూర్వం రచించినట్లు కనబడుతుంది తిమ్మనగారికి రాయలవారి పరిచయం చిన్నప్పుడే ఏర్పడడానికి అస్కారం ఉంది ఈయనమేనమామ మలయమారుతకవి నందిఘంటకవులలో ఘంటసింగయ్య ఆ జంటకవులు కృష్ణరాయలవార తండ్రి నరసానాయకునికి వరాహపురాణం అంకితం ఇచ్చారు అప్పటినుంచి బాలరాయలకు, చిన్నతిమ్మనగారికి మైత్రిఉండేదేమో! రాయలవారు రాజ్యానికి వచ్చిన దగ్గిర నుంచీ తిమ్మనగారాకొలువులో ఉండేవారేమో నని రాయవాచకం వల్ల తెలుస్తున్నది మొదటి జగడాన విజయంరాగానే దానిని ముక్కుతిమ్మనగారు వర్ణించారు రాయలవారి ఆస్థానకవిగా ఆయన క్రీ శ 1522 దాకా ఉన్నారని చెప్పడానికి శాసనప్రమాణం ఉంది ఆ సంవత్సరం రాయలవారు గయలో వేయించిన జయశాసనం తిమ్మనగారే వ్రాశారు [3] దానిలో పారిజాతాపహరణం లోని ఈ క్రింది పద్యంకూడా ఉంది

తిరుమలదేవీవల్లభ కరుణాసుయహృదయ రాజకంఠీరవ యీ
శ్వరాపరవభూపురందర వరనందనబాసదవ్వవరగండాంకా. [పారి 2 105]

ఈ గయశాసనంవల్ల తిమ్మనగారు రాయలశాసనాలు వ్రాసే విద్యాధికారిపదవిలో ఉన్నారనిపిస్తుంది కొన్ని సంస్కృతశాసనాలను వారు వ్రాశారేమో భావిపరిశోధన వల్ల ఏమైనా బయటపడవచ్చు

---

3 ఈ శాసనాన్ని మొదట శ్రీ వి హెచ్ శర్మగారు ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్ పత్రిక 47 సంపుటి, 2 3 సంచికలలో ప్రచురించారు 1959 ఫిబ్రవరి నుండి కొన్ని నెలలు 1960 దాకా భారతిలో ఈ శాసనం గురించి చర్చలుజరిగాయి

తిమ్మనగారు పారిజాతాపహరణాన్ని హరివంశం నుండి అనువదించారనీ, మూలంలోని కల్పనలు కొన్ని యథాతథంగా దించారనీ కొందరు పరిశోధకులు నిరూపించడానికి ప్రయత్నిస్తున్నారు.[4] "మూలగ్రంథంలోని చాలభాగముల ననుసరించియే ఈ కవివరుడు వ్రాసినను చక్కుచోట్లలో గాథలనుమార్చియు, సంక్షేపము చేసియు, పొత్తిగా వదలియు, లేని వర్ణనాదులు విస్తరించియు, పెంచియు, భేదములుగావించెను" అని పరిశీలకులు ఒప్పుకుంటున్నారు.[5] ఇక అనువాదం ఏమిటి? ఆధారాన్ని తీసుకున్నారు అనాలి నిజానికి పుట్టపర్తినారాయణాచార్యులు గారు చెప్పినట్లు "ప్రతిదానిని గీర్వాణముతో ముడిపెట్టనిది మనకు తృప్తిలేదు[6] తిమ్మనకావ్యానికి కన్నడంలో ఉన్న 'హరి కథాసారం' అనే గ్రంథం మాతృక అని నారాయణాచార్యులుగారు చెప్తున్నారు. కొన్ని కన్నడపద్యాలను ఆయన ముక్కికి ముక్కి తెనిగించారట. అల్లసాని పెద్దనగారు 'హరికథాసారం' తెలుగులో రచించినట్లు లాక్షణికులు కొన్ని పద్యాలు ఉదాహరిస్తున్నారు తెలుగులో పెద్దనగారూ, తిమ్మనగారూ వ్రాసిన కావ్యాలనుండి పద్యాలను కన్నడకవి అనువదించాడేమో పరిశోధించాలి.

ముక్కుతిమ్మనగారు పారిజాతాపహరణమొక్కటేగాక 'వాణీవిలాసం' అనే ఇంకొక కావ్యంకూడా వ్రాశారట ఈ సంగతి కూచిమంచి వెంకటరాయకవి వ్రాసిన కవి మనోరంజని అనే అప్పకవీయవిమర్శవల్ల తెలుస్తున్నదట.[7] ఇది నేడు అలభ్యం. దొరికితే పారిజాతంలాగే వీనులవిందు చేస్తుంది.

ఒకసారి తిమ్మనగారు తమ వీనులకు కొత్తకుండలాలు పెట్టుకొన్నారట. ఒక భట్టు ఆయనదర్శనం చేసుకొని ఇలా ప్రశంసించాడట.

> మాకొలదిజానపదులకు నీకవిటాలీవి యయ్యనే తూపసట
> ద్వైకములకగగనధుని శిశరముల చెమ్మ! నందిసింగయతిమ్మా!

4 విజయనగరసామ్రాజ్యమందలి ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్ర, ఉతుకుళ్ళ అచ్యుతరావుగారు. ద్వితీయభాగం. పుట 239

5 పారిజాతాపహరణం, పరిమళోల్లాస వ్యాఖ్యతో, పీఠిక నాగపూడి కుప్పుస్వామి అయ్య

6 తెలుగు భాషాసమితివారి విజ్ఞానసర్వస్వం, 3 వ సంపుటి, పుట 820

7. విజయనగరసామ్రాజ్యమందలి ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్ర. 2 వ భాగంలో ఉతుకుళ్ళ అచ్యుత రావుగారు చెప్పారు పుట 218

ఈ పద్యం వినగానే తిమ్మనగారు సంతోషించారు. ఇవ్వడానికింకేం దగ్గర లేక చెవినున్న ఒక కుండలం తీసి భట్టును తిమ్మనగారు సత్కరించారు. మరునాడు కొలువుకూటానికి ఒక్కకుండలంతోనే ఆయనవెళ్లారు. "ఏమిటి విశేషం?" అని రాయలవారు అడిగారట. తిమ్మనగారు జరిగినది మనవిచేశారు. ఆ పద్యాన్ని చదివారు. రాయలవారు విని మూడవపాదంలో 'గగనధునీ' అనే మాటను 'నాకధునీ' అని మారిస్తే బాగుంటుందన్నారు. వెంటనే తిమ్మనగారు రెండో కుండలం తీసి రాయలవారికి బహూకరించారు.

మంచిపద్యాలు చెప్పడమే కాదు. మంచి పద్యాలను మెచ్చుకోగలగడం సత్కవిలక్షణం!

8

చరిగొండ ధర్మన్న నాదెండ్ల గోప మంత్రి

ఆంధ్రరంగస్థలంమీద నేడు అశేషప్రచారం గల నాటకాలలో గయోపాఖ్యానం ఒకటి ఒక్కటే ప్రాణంగా సంచరించిన కృష్ణార్జునులు పరస్పరం పోరాడుకున్న ఈ కథ తొలిసారిగా కృష్ణదేవరాయల వారి కాలంలోనే కావ్యరూపాన మన సాహిత్యంలో వెలసింది చరిగొండ ధర్మన్న అనే కవి చిత్రభారతం అనే ఎనిమిది ఆశ్వాసాల కావ్యాన్ని వ్రాశాడు ఇది గయోపాఖ్యానం కాదు గాని కృష్ణార్జునుల యుద్ధాన్ని కథనం చేస్తుంది ఇందులోకూడా అర్జునుడు అభయమివ్వడమే యుద్ధ కారణం కృష్ణునివల్ల ప్రాణభయం పొందినవాడి పేరు చతర్ధనుడు అతడు ఒకనాడు వేటకు వెళ్లాడు అక్కడ అతని కో గుర్రం కనబడింది మెచ్చుకొని ఆ రాజు దానిని నగరుకు తీసుకుపోయాడు ఒక మంచిరోజు చూసి దానిపై సవారి చేయపోయాడు ఆ గుర్రం అతనితో ఎగిరి అన్ని లోకాలూ చూపించింది తిరిగి అతణ్ణి రాజ్యానికి తీసుకు వస్తున్నప్పుడు ఆ గుఱ్ఱపు నోటి నురుగు అర్ఘ్యమిస్తున్న కృష్ణుని చేతిలో పడింది అతడి అపచారానికి కారణ భూతుణ్ణి మువ్వురోజుల్లో చంపుతానని ప్రతిజ్ఞ చేస్తాడు ఆ ప్రతిజ్ఞ చేస్తున్నప్పుడు నారదుడు అక్కడ ఉన్నాడు.

తాను అపచారం చేసినట్టుగాని, కృష్ణుడు శపథం చేసినట్టుగాని తెలియని చతుర్ధన మహారాజుకు నారదుడు ఈ సంగతులు కాస్తా చెపిని

వేస్తాడు చతుర్ధనుడు భయపడి దేవేంద్రుణ్ణి రక్షించమంటాడు అతడు 'కృష్ణుని చేతిలో ఓడిపోయాను, నేను రక్షించలేను' అంటాడు పారిజాతాపహరణ కథ చెప్తాడు చతుర్ధనుడు శివుణ్ణి ప్రార్థిస్తాడు అతడు 'నేను పూర్వం కృష్ణుని చేతిలో అపజయం పొందిన వాణ్ణే' అని ఉషాపరిణయం కథ చెప్తాడు బ్రహ్మకూడా నిరాకరించి కథ చెప్తాడు తనను కాపాడేవాడు ఎవడూ లేడే అని చతుర్ధనుడు పరితపిస్తున్న సమయంలో అతని రాజ్యప్రాంతాలలో ఉన్న అడవిలో అర్జునుడు వేటాడడానికి వస్తాడు చతుర్ధనుడు తాను ఎవరి బారినుండి శరణుకోరుతున్నదీ చెప్పక అర్జునుణ్ణి వేడుకొంటాడు అతడు అభయప్రదానం చేస్తాడు పాండవులు భీష్ముణ్ణి సంప్రదించారు ఆయన కౌరవ పాండవులను కలిపాడు యాదవులతో ఈ నూట అయిదు గురు అన్నదమ్ములూ పద్ధెనిమిది రోజులు యుద్ధంచేశారు కృష్ణుడు చక్రాయుధాన్ని ధరించి ఒక్క ధర్మరాజును తప్పఅందరినీ సంహరించాడు ధర్మరాజువద్దకు కృష్ణుడు వచ్చి 'ఒక్క వర మిచ్చాను ఎవర్ని బ్రతికించమంటావు?' అన్నాడు అతడు చతుర్ధనుడినే బ్రతికించమన్నాడు పాండవులు అభయమిచ్చిన వాడిని కాపాడలేక పోయారనే అపఖ్యాతి తప్పుతుంది అన్నాడు కృష్ణుడు మెచ్చుకొని అందర్నీ బ్రతికించాడు

ఈ కథ చిత్రంగా ఉంది కనుకనే దీనికి చరిగొండధర్మన్న చిత్రభారతం అనిపేరు పెట్టాడు. ఇది బ్రహ్మాండ పురాణంలో ఉంది,[1] ఈకథ ప్రాక్తన రాజావళి విశేష చరితములలోన మిగుల నాశ్చర్య హేతువైన కథ.[2] ఇలా వంతునకు శుకయోగి చెప్పిన కథను నైమిశారణ్యంలో సూతుడు శౌనకాది మహామునులకు చెప్పారట ఈ కథను విచిత్ర గతిలో అలంకారసరణి మీర, రసములు చిప్పిల, మెచ్చులొలుక,చరిగొండ ధర్మన రచించాడు ఇతడు 'శతలేఖినీ సురత్రాణ' బిరుదంగలవాడు. తెలంగాణాలోని చరిగొండ గ్రామం వాడు ఇది మహబూబ్ నగర్ జిల్లాలో ఉంది.[3] ఆ కాలంలో దానిని చరిగొండసీమ అని పిలిచేవారు

1 చిత్రభారతం, 1 11,
2 " 1 38
3 ఆంధ్రకవి తరంగిణి, 8 వ సంపుటి, పుట 114

నేడు కరీంనగర్ జిల్లాలోని ఉన్న ధర్మపురికి చరిగొండ ధర్మన్న వెళ్లాడు అక్కడి నరసింహస్వామికి భక్తుడైన ఎనుములపల్లి పెద్దనగారు ఆ రోజుల్లో చిత్తపుఖాన్ మంత్రిగా ఉండేవారు. ఆ ప్రభువు ఈ మంత్రికి బంగారు చామరాలు, పల్లకీలు, వెల్లగొడుగులు మొదలైన రాచమర్యాదలన్నీ ఇచ్చాడు ఖాన్ అనే పేరు ఉండడంవల్ల ఇతడు మహమ్మదీయుడని పొరపడ దానికి ఆస్కారం ఉంది గాని చిత్తపుఖాన్ హిందువే బోయకులంలో పుట్టి చిన్నప్పుడు పశువులు కాచుకొంటూ తిరిగి నసీతడు అనే స్వప్రయోజకుడు ఆనాటి తెలంగాణాలోని మహమ్మదీయుల కొలువులో చేరాడు సైనికుడుగా చేరినాడు సేనాని అయ్యాడు. చిన్న జాగీరు. చిత్తపుఖాన్ అనే పేరు సంపాదించుకొన్నాడు క్రీ శ. 1480 85 ప్రాంతాలలో రాచకొండకు ఏలికగా ఉన్నాడు ప్రజానురంజకు డయ్యాడు క్రీ శ 1503 లో కుతుబ్ ఉల్ ముల్క్ నుండి వరంగల్లును జయించి మహమ్మదీయులు పాడుచేసిన దేవాలయాలు బాగుచేయించి దైవాలను పునఃప్రతిష్ఠ చేయించాడు. పాకాల చెరువు మొదలైనవి త్రవ్వించాడు దురదృష్టవశాత్తూ ఇతడు అట్టే కాలం ఓరుగల్లు పాలించలేకపోయాడు క్రీ.శ.1512 లో కులికుతుబుషా ఇతణ్ణి ఓడించాడు అందుచేత చిత్తపుఖాన్ గజపతులను ఆశ్రయించాడు, కృష్ణదేవరాయలవారు కళింగ దండయాత్ర చేస్తున్నప్పుడు తన విలుకాండ్రతో ఇతడు విజయనగర సేనలను చీకాకు పెట్టాడు[4] ఈ యుద్ధంలోనే చిత్తబుఖానుడు మరణించడేమో అని పరిశోధకులు భావిస్తున్నారు.[5]

క్రీ శ 1503 1512 మధ్య ఓరుగంటిని చిత్తపుఖాను పాలించాడు. ఆ కాలంలోనే ఎనుములపల్లి పెద్దనమంత్రి ఉండేవాడు ఈ వైభవాలను చరిగొండ ధర్మన్న తన చిత్రభారతంలో పేర్కొన్నాడు కనుక ఈ కాలంలోనే చిత్రభారత రచన జరిగిందని చెప్పవచ్చు ధర్మన్న నుతించిన తెలుగుకవులలో పిల్లలమర్రి పినవీరభద్రయ్య లేడు

---

4. రాయవాచకం, 94-95

5 షితాబుఖాను అను సితాపతిరాజు, ఆధిరాజు వీరభద్రరావుగారు, లక్ష్మణరాయ పరిశోధనమండలి ప్రచురణ, హైదరాబాదు, పుట 50.

ఘనునన్నపార్యు దిక్కనసోమయాజుల వర్ణించి వేములవాడ భీము
నాచనామాత్యు సోము శ్రీనాథు చిమ్మ పూడి యమరేశు బమ్మెరపోతరాజు
శంభుదాసు హుళక్కి భాస్కరుడునాది యైన సుకవులకెల్ల నెయ్యమున నెరగి
[చిత్రభారతం, పీఠిక 8]

ఇతడు సుకవులను నుతించాడుగాని పోతరాజుగారి లాగే కుకవులఊసే ఎత్తలేదు ఇతడు తన కవిత్వంగురించి కృతిపతిచేత ఇలాగా చెప్పించాడు

శతలేఖిన్యవధానపద్య రచనా సంధాసుర త్రాణవి
ఖ్యాతనామా చరికొండ ధర్మసుకవీ! నీ వాగ్విలాసంబులా
శితికంఠోజ్జ్వలజూటకోటరకుటీశీతాంశురేఖాసుధా
న్వితగంగాకనకాబ్జ నిర్భర రసావిర్భూత మాధుర్యముల్
[చిత్రభారతం, పీఠిక 18]

ఇది అతిశయోక్తికాదు ఇతడు వ్రాసిన ఎనిమిది ఆశ్వాసాలలో ఎక్కడ ఏ పద్యం తీసుకున్నా మధురంగానే ఉంటుంది ప్రబంధలక్షణాలకు కావలసిన అష్టాదశవర్ణనలతో చిన్న కథను 1304 గద్యపద్యాలకు పెంచాడు కృష్ణార్జునుల యుద్ధానికి కారణభూతుడైన చతుర్ధనుడు అసలు మూడో ఆశ్వాసంలోగాని రాడు ప్రథమాశ్వాసం కథ ఎత్తుకోడానికే సరిపోయింది తుల్యుడనే ముని తపస్సు చేసుకుంటున్నాడు ఏయే ఋతువులు ఎలా ఉండగా తపస్సు చేసినదీ చెప్పి ఋతువర్ణనలు చేశాడు ఆ ఋషి తపస్సు చెడగొట్టడానికి రంభ వచ్చింది ఆమెను దేవేంద్రుడెలా పంపినదీ వివరించారు ఆమెతో ఇతర అప్సరసలు వచ్చారు మన్మథుడు సిబ్బందితో బయలుదేరాడు వసంతవర్ణన, పుష్పాపచయం, జలకేళి, తడిబట్టలలో అందాలు, ఇలాగ వివిధవిషయాలతో గ్రంథం పెరిగింది మునిచుట్టూ చేరిన అప్సరసలు వ్రాయగా రాని పలుకులు పలికారు[6] రంభ వీణ వాయించసాగింది ముని కళ్ళు తెరిచాడు ఆమెను నఖశిఖ పర్యంతం వీక్షించాడు సకలావయవాలూ ముప్పయి పద్యాలలో వర్ణించాడు. తనివితీరక ఇంకోపద్యంలో వితర్కించాడు

ముని తన వలలో పడ్డాడని రంభ సంతోషించింది స్వర్గసౌఖ్యాలన్నిటికీ తానే కారణం అని చెప్పింది తనువులు నెచ్చిన పిదప పొంద

6 చిత్రభారతం, 3 30

బ్రహ్మానంద కేళికంటే ప్రయాసలేని వనితాసంగమం మిగుల సౌఖ్యం అంది

నీవి మోక్షము గోరి యోగముల నెంతే దప్పి దేందంబులో
నే వెంటం గొనలాని మీది యమృతం బేలా విచారింప? నా
నీవి మోక్షము జేసి యోగముల నెంతే నెమ్మదింగాయు నీ
వే వెంటన్ జనకుండ గల్గు నమృతం బిచ్చోట నామోవిపైన్.

[చిత్రభారతం, 3 82]

ఆమె ఇలాగ అన్నాక మునికి కోపం వచ్చింది అడ గుఱ్ఱానివై పుట్టు అని శపించాడు రంభ తల్లడిల్లింది

విటుతు వల్లెత్తిన గలగలపడు మోవి యిమవళ్లెములకు నెట్టు లోర్చు
గొనగోరు తాకిన గ్రొవ్వారు దేహంబు ఘనకశాహతుల నేగతి సహించు
వలిసవయ్యెద మోవ దలకెడి యంసంబుపక్కర నేరీతి పక్కిలాల్చు
నెరులు పాదాంభోజయుగళిమోపగ మన్నదే నమ్ముల వహింపనెట్లునేర్చు
సంతతము మందగమనాలసంబులైన నాదు పాదంబు లిల పవనంబు లీల
పర్వువెట్టంగ జాలునే వరమునీంద్ర వర్య! నాకిట్టిదుర్దశ వలదు, వేమ్ము!

[చిత్రభారతం, 3 95]

నలకూబరుడంతటివాడు మత్పదాంభోరుహాలాక్ష కుంకుమ బొట్టుగ గైకొని ఎల్లవేళలా ఉంటాడే. నాకీయాధ గుర్రపురూప వచ్చిందా అని మొత్తుకుంది శాపవిమోచనం చెప్పమంది చతుర్థనుడనే రాజును సకలలోకాలూ తిప్పిన తరువాత నీకు విముక్తి కలుగుతుందని చెప్పాడు అలాగే జరిగింది అయితే రంభకు విముక్తి కలిగినా రాజు పీకలమీదకు వచ్చింది అది అర్జునుణ్ణి చుట్టుకొంది కృష్ణుడు మందపడ్డాడు

నాసహాయమ్ములేకున్న నరుడునరుడు నానహాయంబు గలిగిన నరుడుహరుడు.

[చిత్రభారతం, 6 147]

అని కృష్ణుడు రుజువుచేశాడు ధర్మన్న ఈ కృష్ణార్జునులయుద్ధాన్ని మహాభారతసంగ్రామమంత విరివిగా వర్ణించాడు. కురుపాండవులు మనుష వ్యూహాన్ని రచిస్తారు యాదవులావలవ్యూహంలో ఎదుర్కొంటారు ఒకనాడు వ్యూహాల్లో, వ్యూహాల్లో వ్యూహాలు పన్నుతారు. శకటాకారంబుగా మోహరంబు

మీరంబన్ని యందు సంతర వ్యూహంబుగా పద్మవ్యూహంబు సమకట్టి, దాని మధ్య ప్రదేశంబున సూచీవ్యూహం వేర్పరచి పాండవులు యుద్ధం చేస్తారు ఈ యుద్ధవర్ణనలు మూలంలోనివే లేక ధర్మన్న స్వకపోలకల్పితాలో? ఇతనికి యుద్ధాలేకాక వేట బాగా తెలుసు చతుర్థసుని వేట 32 గద్యపద్యాలలో వర్ణించాడు మనుచరిత్రలో అల్లసాని పెద్దనగారు వర్ణించిన దాని దగ్గర్లో ఉంటుంది ఎటొచ్చీ ఇది ముందు వ్రాశాడు పిన వీరయ్య, నందిఘంటకవులు ఇది ఫాషన్ చేసిపోయారు

అల్లసాని పెద్దనగారికి ముందే వేటను సవిస్తరంగా వర్ణించిన ధర్మన్న, నందితిమ్మనగారికంటే ముందుగా పారిజాతాపహరణంకూడా తన గ్రంథంలో సూచించాడు 26 గద్యపద్యాలలో ఇంద్రుడిచేత ఈ కథ చెప్పించాడు అయితే ఇందులో నారదుడు పువ్వు తెచ్చి ఇవ్వడు సత్యభామ అలగడం కృష్ణుని కాలితో తన్నడం వగైరాలు లేవు నరకాసురవధ తరువాత యకాయకిని స్వర్గానికి వెళ్లడం, అక్కడ శచీదేవి అవమానం చేయడం, సత్యభామ చిన్నబుచ్చుకోవడం ఉన్నాయి కృష్ణుడు ఊరడిస్తాడు.

ఏమిటి కింత వంత తరళేక్షణ! చెప్పు మటన్న లేచి య
బ్బామిని చిమ్మదోయివయి పయ్యెదకొంగు దలంగి జార
నెవ్వా మరవాటి యూరువుల ముంగర ముత్యము గండవేదిచెం
గేమలమూతన స్వరము గ్రోలుచు గోయిల పిల్లయో యనన్.

[చిత్రభారతం, 5 94]

ముక్కుతిమ్మనగారికన్నా ముందుగానే ఏడ్చినా, అంతముద్దుగా ధర్మన్న ఏడ్వలేకపోయాడు అయితే ఈ సత్యభామ కోపం వస్తే తల కట్టుకు పడుకోదు చెంపమీద చెయ్యివేసుకొని ఆలోచిస్తుంది. శచీదేవి అవమానించాక సత్యభామ తన విడిదికి పోయింది

ఉసురను రోషము స్మృతి వహించి పులోమజ వేడిమాట కై
గాసిలి మేన దిమ్మురిపి కన్నుల గ్రమ్మెడు నీట అంధనం
బొసరిలంగజేసి శిర మొయ్యన వంచి కపోల పాళిపై
జేసయుకొల్పి యొక్క యెద చింతిలుచుండెను నంతలోపలన్.

[చిత్రభారతం, 5 91]

తెలుగుసాహిత్యంలో చిరస్థాయిగా నిలిచిపోయే సాహిత్య కల్పనలు కొంచెం ముందుగానే ఊహించిన చరికొండ ధర్మన్న కవిత్వం గజ్జెలగుర్రంలాగా కదనుత్రొక్కుతుంది. వాస్తవానికి కితడు మంచి గుజ్జం, చక్కని కవిత్వం ఒక్కలాగే ఉంటాయి అంటాడు.

పదముల చొప్పును పదిరుచి ప్పదను నలంకారలక్ష్మి పెర్మియు ధారా
సృదభావము గల్గి శుభ ప్రదమై హాయనుమర షట్ప్రబంధమురీతిన్.
[చిత్రభారతం, 3 160]

ఈ సత్ప్రబంధాన్ని రాయలవారి ప్రతికక్షిఆశ్రితుని ఆశ్రితుడు వ్రాశాడు అయితే ఇదే కృష్ణార్జునసంవాదాన్ని రాయలవారి ఆశ్రితుడుకూడా వ్రాశాడు. నేడు ప్రచారంలో ఉన్న కథలతో గయోపాఖ్యానాన్ని నాదెండ్లగోపమంత్రి ద్విపదకావ్యంగా వ్రాశాడు. ఇతడు అప్పాజీతిమ్మరుసయ్యగారి కడగొట్టు మేనల్లుడు మొదట గుత్తిదుర్గానికి పాలకుడుగా ఉండేవాడు తరువాత కొండవీడు పాలించాడు. ఇతని అన్న అప్పనమంత్రికే మాదయగారిమల్లన రాజశేఖర చరిత్ర అంకితం ఇచ్చాడు

నాదెండ్ల గోపమంత్రి సంస్కృత గ్రంథాలు చాలా చదువుకొన్నాడు కృష్ణమిశ్రుడు రచించిన ప్రబోధచంద్రోదయం నాటకానికి చంద్రికావ్యాఖ్యను గోపమంత్రి వ్రాశాడు. అందులో అవతారికలో తన అన్న అప్పమంత్రిని గురించి చెప్పాక, తన సంగతి ఇలా వ్రాసుకొన్నాడు

తస్యానుజస్తరుణ భాస్కరదివ్య తేజః
నాదెండ్ల గోపసచివో నయమార్గవేత్తా
చాణక్య భట్టిశివదేవయుగంధరాదీన్
యః పూర్వమంత్రి తిలకానపి ధిక్కరోతి.[7]

[ప్రబోధ చంద్రోదయ వ్యాఖ్యావతారిక. 10]

ఇంతటి నయమార్గవేత్త కనుకనే తిమ్మరుసయ్యగారు కొండవీటి రక్షణ ఈతని భుజాలపై పెట్టారు. కృష్ణరాయల వా రిదుర్గాన్ని క్రీ.శ. 1515 లో జయించారు. అప్పాజీ చేతిలో పెట్టారు అయన మేనల్లుడిని పాలకునిగా

7. శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదం, పీఠిక, పుట 29

చేశారు నాదెండ్లవారి వంశకర్త విశ్వామిత్రుడు మానికొండపేటలో యజ్ఞం చేశాడట, అక్కడ రాఘవేశ్వరుని ఆలయం ఉంది దానికి గోపమంత్రి ప్రాకార గోపురాలు కట్టించాడు ఇది క్రీ శ 1520 లో జరిగింది ఈ నిర్మాణం జరిగాక ఆ దేవునికి అంకితంగా ఈ ద్విపదకావ్యం గోపమంత్రి చెప్పాడు అందు చేత దీని రచనాకాలం క్రీ శ 1520 తరువాతనే అని చెప్పవచ్చు

ఇందులో 1513 ద్విపదపాదాలున్నాయి కల్పన లేపి గొప్పగా లేకపోయినా కథనం సాఫీగా ఉంది అన్నీ విరివిగా వర్ణించాలనే ఉబలాటం ఎక్కడా లేదు నుడికారపు రుచులు ఉన్నాయి ఈ గయోపాఖ్యానాన్ని గోపమంత్రి స్వయంగా కల్పించాడో, లేక ఏ పురాణంలో నుంచైనా తీసుకొన్నాడో తెలియదు ఇందులో సుభద్రచేత కృష్ణుడు రాయబారం పంపించడంకూడా ఉంది ఆమెను పంపిస్తూ "శేకువ గయుని బుత్తెమ్మను మట్లుగాకున్న మధుభిందు కలహమౌనము" అంటాడు, చిన్నమాటలలో పెద్దఅర్థం ఇమిడింది. సుభద్ర అర్జునునితో ఇలా అంటుంది

ప్రాణ్రపదంబైన పద్మాక్షు విడిచి ప్రాణేశ గయుని చేపట్టిన మేలె
ఖేదరి భీదెరుగక పేరేడ నిలిచి వదరుబట్టిన నెత్తి పదుపయ్యెబోడ
ఎందును వెరలి చెన్నవ్యర్థికైన మందుగా దను మాది మరి నిబంబయ్యె.

[కృష్ణార్జున. 678 682]

సుభద్ర ఒకర్తే కాదు ద్రౌపతికూడా ఇలాగే హితోపదేశం చేస్తుంది

ముంగొంగురత్నంబుముంగిటి బసిడి తంగేటి జున్ను రాధాభర్త మనకు
నిటువంటి శౌరికి నేలనాకో నేడు కటకటా మనమీద ఘటియిల్లె కినుక
ఛాయయాగ్రహాగతి చాలని వేళ పాయని చుట్టాలు పగవారు గారె

[కృష్ణార్జున. 916-921]

ఈ యుగంలో వెలసిన ప్రౌఢకావ్యాలముందు గోపమంత్రి ద్విపద వెలవెల పోవచ్చునుగాని మన సాహిత్యంలో వెలువడిన మొదటి గయోపాఖ్యానం వ్రాసినందుకు అతడు స్మరణీయుడే అవుతాడు

9

అల్లసాని పెద్దన

తెలుగుసాహిత్యంలోని పంచకావ్యాలలో మనుచరిత్రను మొట్టమొదట లెక్కపెడతారు.. ఆంధ్రప్రబంధకవులలో ప్రథమపూజ అల్లసాని పెద్దనగారికే చేస్తారు ఆదికవులు, కవిబ్రహ్మలు, ప్రబంధపరమేశ్వరులు, నవీనగుణసనాథులు, కవిసార్వభౌములు మొదలైన ఆజానుబాహు లెందరున్నా మన సాహితీ రంగంలో అందరికన్నా ఒక జానెడు ఎత్తుగా కనిపించే జాణ ఆంధ్రకవితాపితామహుడే. దీనికి కారణం కృష్ణదేవరాయల వారు అందరికన్నా పెద్దపీట వేసి పెద్దన్నగారిని దానిమీద నిలబెట్టడం కానేకాదు ఆయన సహజంగా ఉన్నతుడు, రాయలవారి పీట లేకపోయినా, జానెడు కాకపోతే, బెత్తెడయినా ఎత్తుగా అల్లసాని పెద్దనగారు కనబడకపోరు దానికి కారణం. ఆయనలో పూర్వకవుల శుభలక్షణాలన్నీ కేంద్రీకృతం అయాయి నన్నయగారి ప్రసన్నకథాకలితార్థయుక్తి, తిక్కనగారి సంభాషణశైలిలోనే పాత్రచిత్రణ. ఎర్రయగారి ఔచిత్యవంతమైన తెలుగు వాతావరణం, నాచనసోముని కొత్తచమత్కారాలూ, శ్రీనాథుని శయ్యాసౌభాగ్యప్రీతీ పెద్దనగారికి ఒక్కరూపున మూర్తీభవించి సాక్షాత్కరిస్తాయి అందుకే రాయలవంటి వారు సహితం ఆయనకు జోహారు అన్నారు.

అల్లసాని పెద్దనగారు వాస్తవానికి ఎప్పుడు కృష్ణరాయల ఆస్థానంలో చేరారో చెప్పలేం పెద్దనగారు రాయలవారి బాల్యగురువని కొందరు

భావిస్తారు.[1] అయితే ఈ ఊహకు ఆధారం కనబడదు రాయలవారూ, పెద్దన గారూ నూత్నయౌవనంలో స్నేహితులు కావచ్చు కాని వారికి గురుశిష్యసంబంధం ఉన్నట్లు కనిపించదు రాయలవారి విద్యాగురువు ఎవరో నికరంగా చెప్పలేం తిరుమల తాతాచార్యులవారు మతగురువులే మఠసంస్థాపకుడు పెద్దనగారు మాత్రం తమకు శఠగోపయతీంద్రులదయవల్ల చతుర్విధకవిత్వాలూ,అబ్బినవని చెప్పుకొన్నారు. క్రీ శ 1512 నుండి 22 దాకా అహోబిలమఠానికి పాలకులుగా ఒక శఠగోపయతి ఉన్నారు ఈయన ఆ మఠంలో సప్తమపీఠాధిపతి, వీరు వాసంతికాపరిణయం అనే రూపకం వ్రాశారు వారి వద్దనే పెద్దనగారు సాహిత్యశిక్షణ పొందారు పీఠాధిపత్యం వహించడానికి ముందు శఠగోపయతి పూర్వాశ్రమంలో విద్యాదానం చేస్తూవుండేవారనుకోవాలి మఠమున్న అహోబిలక్షేత్రం పెద్దనగారి జన్మస్థానమైన కోకటగ్రామానికి ఐదారామడల చేరువలో ఉంది. నేడు కడపజిల్లాలో, జమ్మలమడుగు తాలూకాలో ఉన్నగండికోటవద్ద కోకటమనే గ్రామం ఉంది అందులో అల్లసాని వారు కాపురముండేవారు ఈగ్రామం కాశీరామేశ్వరాలకు పోయేఘంటాపథం ప్రక్కన ఉంది

పెద్దనగారు చిన్నప్పుడే అహోబిలం వెళ్ళి శఠగోపయతికి శిష్యులై పురాణాలు,ఆగమాలు, ఇతిహాసాలు మొదలైనవాటిలో కథార్థాలను తెలుసుకొని ఉంటారు ఆ మఠాధిపతి విద్యానిలయుడు [2] ఆశు, మధుర, చిత్ర, విస్తర కవిత్వాల మర్మాలు తెలిసినవాడు వాటిని పెద్దనగారికి శఠగోపయతి విడమరిచి చెప్పిఉంటాడు ఈయన బోధవల్ల పెద్దనగారు భాషలో 'అపరశేషభోగి' అయ్యారు అనర్గళంగా ఆశుకవిత్వం చెప్పే విద్యను అలవర్చుకొన్న పెద్దనగారికి ఎక్కడకు వెళ్ళినా దిగ్విజయమే

నూత్నయౌవనంలో ఆయన చంద్రగిరి వెళ్ళి బాలకృష్ణరాయల పరిచయం ఏర్పరచుకొనిఉంటారు రాయల వారు పట్టం కట్టుకొన్న వెంటనే మూడేళ్ళ తురకలతో ముమ్మరంగా యుద్ధం చేశారు ఆ యుద్ధభూమిలో

---

1 విజయనగర సామ్రాజ్యమందలి ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్ర. 2 వభాగం. టేకుమళ్ళ అచ్యుతరావుగారు. పుట 114

2 మనుచరిత్ర, 1-6

రాయలవారితోపాటు ముక్కుతిమ్మనగారు, అల్లసానిపెద్దనగారు, మాదయగారి మల్లనవంటి కవులు ఉన్నారు [1] అప్పటికి పెద్దనగారు హరికథాసార మనే కృతిని రచించి తమగురువు శఠగోపయతికో, యిష్టదైవానికో అంకితం ఇచ్చినట్లుంది ఈ గ్రంథం నేడు నష్టమైనా లాక్షణికులు ఉదాహరించిన కొన్ని పద్యాలు దక్కాయి అందులో షష్ఠ్యంతంలాగ కనబడే ఈ పద్యం ఒకటి ఉంది

శఠకోపయతికి ఖలతరు కుఠారరూపమతికి శఠగురుమతహృత్కృ
ద్భ్రమనిరతికి జతురాగమ పరవాదమతవిజయతికి యతిపోధికళ్ళుతికిన్

[ఆనందరంగ. 3 317]

ఈ పద్యాన్ని కస్తూరి రంగకవి అఖండయతికి ఉదాహరణగా తన ఆనందరంగరాట్ఛందంలో ఉదాహరించాడు ఇది అల్లసాని పెద్దనగారి హరికథాసారంలోని దని చెప్పాడు ఇందులో వటపత్రశాయిగా వర్ణించిన నాటినుంచి బలరామావతారంలో ప్రలంబాసురుని సంహరించేదాకా హరికథలన్నీ ఉన్నాయి అనుకోవచ్చు వటపత్రశాయిని పెద్దనగారిలా వర్ణించారు:

ఆదేవోత్తముడు సుధాంభోధివటక్ష్మాగ్రము దళమున బాలుండై
చేదోయిచేత దక్షిణ పాదము గొని నోట జేర్చి బక వక నగుచున్

[ఆనందరంగ 3 66]

ఈ పద్యాన్ని వర్గప్రాసానికి ఉదాహరణగా కస్తూరి రంగకవి ఉదాహరించాడు ప్రలంబాసురవధను ఇలా పెద్దనగారు వర్ణించారు

అంబరము వగుల నార్చి ప్రలంబాసురు డాగ్రహము వెలయ గదిసిన వే
ళం బలరాముడు చేముసలంబున వాని తల ద్రుంచె లాఘవ మెరయగన్

[ఆనందరంగ 3-42]

ఈ క్రిందిపద్యం ఆశ్వాసాంత పద్యంలాగా ధ్వనిస్తోంది లేకపోతే దైవం సాక్షాత్కరించినప్పుడు ఏపాత్రయినా చెప్పినది కావచ్చు

జయధృతధరణీవలయభవా వ్యయవిహితవిశుద్ధసంవిదాత్మకమాయా
మయనానావిధలీలా దయ సదయకటాక్ష శైలతనయాధ్యక్షా ! [ఆనందరంగ. 3 339]

ఈ హరికథాసారంలో కూడా కొద్దిగా శృంగారం ఉందేమో అని ఈ క్రిందిపద్యం వల్ల అనుమానం కలుగుతూంది

1 రాయవాచకం, పుట 89

బాలరసాలకిసాలము గ్రోలుచు పతిఁజేరి పికంబకోయన జాలా
ళాళివరియాన యతిమధు రాలాపము లనియె నాదరణమున వినగన్
[ఆనందరంగ 3 356]

ఈ కావ్యంలో వీరస్వర్గ ప్రస్తావన ఉంది చూడండి

తెంపరియై మదియింత చ లింపక వనిలోన దగియె నెవ్వ తతయు పై
లింప సభమందుననుడు ల దంపతి యార్యులు వచింప దావిట్లనియెన్.
[ఆనందరంగ 3 166]

హరికథా సారంలో కూడా పెద్దనగారు హిమాలయ పుణ్యక్షేత్రాలు వర్ణించినట్టు ఒక సీసపాదంవల్ల తెలుస్తోంది త్రివర్గప్రాసానికి ఉదాహరణగా కస్తూరిరంగకవి దానిని ఉదాహరించాడు ఇందులో 'ఆ త్రినేత్రుడు వనజాత దళాక్షుని గురించి తపముగైకొనిన చోటు' అని ఉంది (ఆనందరంగ, 3 78). ఇది మనుచరిత్ర రచించాక ముది మది తప్పినప్పుడు వ్రాసినది కాదు చాలా తొలిరచన అని చెప్పవచ్చు

రాయలవారి ఆస్థానంలో చేరిన తరువాత చాలా సంవత్సరాలవరకు పెద్దనగారు ఏవో ఆశుపద్యాలు ఇష్టమొచ్చినప్పుడు చెప్పడమేగాని తీరుబాటుగా కూర్చుని కావ్యాలు వ్రాసినట్టు కనబడదు ఆయన కృతి వ్రాయాలంటే బోలెడంత వాతావరణం కావాలి నిరుపహతిస్థలంలో అడపా తడపా లోనున్న ప్రియురాలి దగ్గిరనుంచి కర్పూర తాంబూలం తెచ్చే దూతిక ఆత్మ కింపైన భోజనం, ఉయ్యాలమంచం, చెప్పిన పద్యం ఒప్పో తప్పో పోల్చుకో గలిగే రసజ్ఞులు, ఊహ తెలిసిన లేఖకులు, పాఠకులు ఉంటే గాని ఆయన రచించరు ఈ సంగతి ఆయన చెప్పిన పద్యంవల్ల తెలుస్తోంది

నిరుపహతిస్థలంబు రమణీప్రియదూతిక తెచ్చి యిచ్చు క
ర్పూరవిటీ మాత్మ కింపయిన భోజన ముయ్యెలమంచ మొప్పు త
ప్పరయు రసజ్ఞు లూహ తెలియంగల లేఖక పాఠకోత్తముల్
దొరికినగాక యూరక కృతుల్ రచియింపు మటన్న శక్యమే ?

అయితే ఈసాకు పద్యం చెప్పడానికి మనస్కరించనప్పుడు ఏకరువు పెట్టేదే పెద్దనగారు యుద్ధభూమిలో సైతం పద్యాలు చెప్పినట్టు కనబడుతుంది

రాయవాచకంలో గ్రంథస్థం చేయలేదుగాని కృష్ణరాయలపై పెద్దనగారి చాటువులు కొన్ని ఉన్నాయి

ఏపున కృష్ణరాయ జగతీశ్వరు ఖడ్గము మించి మార్గమున్
జూపిన భానుమండలము జొచ్చి హళాహళి శత్రు లేగుచో
దీపతి బాపనయ్య పగలింటి మహాగ్రహ జంగమయ్య యో
మాపతి దాసరయ్య మము మన్నన చేయు మటంచు వేంతయున్

[ఆనందరంగ 3 276]

ఈ పద్యాన్ని అభేదయతికి (ర ల మైత్రి) ఉదాహరణగా కస్తూరిరంగకవి ఉదాహరించాడు ఇది అల్లసాని పెద్దనగారిదని చెప్పాడు పైపద్యంలో శత్రువులు హిందువులైతే సూర్యబింబాన్ని చూసి ఏమనేదీ చెప్పారు ఈ క్రింది పద్యంలో మరణించిన మహమ్మదీయవీరులు ఏమంటారో చెప్పారు

సమరక్షోణిని కృష్ణరాయలభుజాశాఖాపితే ఖడ్గము
ద్గమదోర్దండవపుఃఖండకోటియవనవ్రాతంబు సప్తాశ్వ మా
ర్గమునన్ గాంచి పెఖా సహాలహరిహారంగాఖుదాయి ఘోరాకితే
తుముకీ హాయిలభాయి దేమతికి యందుర్పింతకిం బోవుచున్.

[చాటుపద్యమణిమంజరి, I పుట 158]

పెద్దనగారియువంటి చతురవచోధనులు, రాయల వారికి హితులు అందుచేత తరుచుగా ఇద్దరూ కలిసే ఉండేవారు. మంచి కవిత్వం చెప్పడమేకాక మంత్రాంగంలో కూడా పెద్దనగారు పాల్గొంటూఉండేవారు. పెద్దనగారి సలహాలకో, సాహిత్యానికో మెచ్చిన రాయలవారు ఒక అగ్రహారం దానంచేశారు. అది అల్లసాని పెద్దనగారి జన్మస్థలం కోకటమే. రాయలవారితో పాటు పెద్దనగారు క్రీ.శ. 1518 లో కళింగదండయాత్రలో పాల్గొన్నారు అది బహుధాన్య నామసంవత్సరం ఆయేడు వైశాఖపూర్ణిమనాడు చంద్రగ్రహణం వచ్చింది. పెద్దనగారు బెజవాడలో ఉన్నారు ఇటువంటి పుణ్యకాలంలో ఏదీ దానం చేయకపోతే ఎలాగ? అని పెద్దనగారు బెజవాడ మల్లికార్జున దేవుని సన్నిధిలో సహిరణ్యోదక దానధారా పూర్వకంగా తమ అగ్రహారంలోని పేటును కోకట సకలనాథుని లింగానికి ధారపోశారు ఈ దానాన్ని శాసనంగా రాగిరేకులపై చెక్కించారు

ఆ సంవత్సరమే కార్తీకమాసంలో ఉత్థాన ద్వాదశి పుణ్యకాలంలో అల్లసాని పెద్దనగారు స్వగ్రామంలోని మరి కొంత చేను దానం చేశారు ఈ సారి చెన్నకేశవులకు ఇచ్చారు ఆ బహుధాన్యసంవత్సరం విజయనగరం కొలువులో ఉన్నవారికి అన్నివిధాలా సంతోషదాయకం అంతకు ముందు రాయలవారు పొట్నూరిలో విజయస్థంభం నాటించారు అయిదు లేకలేక రాయలవారికి పుత్రసంతానం కలిగింది ఆ పుత్రోత్సాహంలో ఆయన లెక్కలేనన్ని పండుగలు, సంబరాలు జరుపుకొన్నారు రాజధానిలో భువనవిజయం అనే సభామందిరం కట్టించారు అందులో సింహాపీఠికపై కొలువుండి రాయలవారు ప్రాజ్ఞుల గోష్ఠిలో కవితామధురిమ గ్రోలుతూ ఉండేవారు ఒకనాడు రాయలవారు వారొక గండపెండేరాన్ని బంగారుపళ్లెంలో ఉంపించితెప్పించారు ఉభయ భాషలలో సమానంగా కవిత్వం చెప్పగల వాళ్లు దీనిని స్వీకరించవచ్చని ప్రకటించారు ఆ సభలో ఉన్నవారు తక్కువవారు కాదు బహుభాషావేత్త, కవిరాజబిరుదు గల కుమారడిండిమకవిసార్వభౌము డున్నారు ఇతడు వీరభద్రవిజయం అనే డిమము వ్రాశాడు రసమంజరి, రసతరంగిణి, రస పారిజాతం మొదలైన ఎనిమిది గ్రంథాలను వ్రాసిన భానుదత్తుడు మరొకపక్క ఉన్నాడు వాల్మీకి రామాయణానికి లఘు, గురుటీకలు వ్రాసిన ఈశ్వరదీక్షితులు కూడా ఆసీనుడై ఉన్నాడు కర్ణాటకవికులసార్వభౌముడు భానుకవికుమారుడు మహాకవి తిమ్మన్న సముఖంలోనే ఉన్నాడు కుమారవాల్మీకి నరహరి ఆ సభలోనే ఒక పీఠం అధిష్ఠించాడు 'ఇరుసమయవిళక్కమ్' వ్రాసిన తమిళకవి హరిహరదాసు ఆపేరోలగంలో కూర్చొన్నాడు రాయలవారితోపాటు పొట్నూరిదాకా వెళ్లిన కవి ఇతడు తన గ్రంథంలో సింహాచలక్షేత్రాన్ని ప్రశంసించాడు జయస్తంభాన్ని వర్ణించాడు

తమిళసంస్కృతకర్ణాటకవిపండితులతోబాటు తెలుగు కవులు ముక్కుతిమ్మనగారు, మాదయగారి మల్లన్న, ధూర్జటి ఉండనేఉన్నారు పెద్దనగారు సరేసరి తొలిపీటమీదనే ఆసీనులయ్యారు తిమ్మనగారు అప్పటికే పారిజాతాపహరణం కృతి సమర్పించారు అగ్రహారాలు ఆందోళికలు పుచ్చుకొన్నారు ఆసభలోని దిగ్దంతులందరూ అప్పటికే రాయలవారివల్ల వెల్లగొడుగులు, వింజామరలు మొదలైన రాచగౌరవాలు పొందినవారే

అయితే రాయలవారు ప్రకటన చేశాక ఒక్కొక్కరు లేచి ఈ గండపెండేరానికి నేనే తగిన వాడనని చెప్పలేకపోయారు అప్పుడు రాయలవారిలా తెలుగు పద్యంలో చెప్పారు

ముద్దుగ గండ పెండియరమున్ గొను డంచు బహూకరింపగా
నొద్దిక నా కొసంగుమని యొక్కరు గోరగలేరు లేరొకో .

అని ఇంకా ఏదో చెప్పబోతూ ఉండగా పెద్దనగారు లేచి నిలబడ్డారు రాయలవారి ఉద్దేశాన్ని ఆయన గ్రహించారు ఈగండపెండేరం సంస్కృతాంధ్ర భాషలలో నైపుణ్యానికి బహుమతి అని గ్రహించారు వెంటనే ఆపద్యం ఇలా పూర్తిచేశారు

పెద్దన బోలు పండితులు పృథ్విని లేరని నీ వెరుంగవే
పెద్దన కీదలంచినను పేరిమి నాకిడు కృష్ణరాణ్ణృపా

ఆపద్యాన్ని అలా పూరించి, వెనువెంటనే సుదీర్ఘమైన సీసమాలికలో కవిత్వ మంటే ఎలా ఉండాలో, ఏ భాషలో ఏరీతిలో ఉండాలోఏవరిస్తూఇలా చెప్పారు

పూత మెరుంగులున్ బసరుపూపబెడంగులు జూపునట్టి వా
కైతలు ! జగ్గు నిగ్గు నెనగావలె గమ్మనగమ్మనన్యలెన్
రాతిరియున్ బవల్ మరపురాని హొయల్ చెలి యారజంపు నే
ర్పాతరితీపులో యనగ బారసిలన్వలె లోదలంచినన్
జాతిగ తైతెనన్వలెను తైరతిఉత్తుకలోన వల్లకీ
కూతలనవ్వలెన్ బాగసుకోర్కులు రావలె నాలకించినన్
జేతికి లంది కాగిటను జేర్చిన కన్నియ చిన్నెలన్న మే
ల్మాతల చన్నుదోయివలె ముచ్చటగావలె విప్పి చూచినన్
రాతరమున్న మిన్నుల మిటారపు ముద్దులగుమ్మ కమ్మనౌ
వాతెర దొంతరందువలె వాచవి గావలె బంట నూదినన్
గాతలదమ్మి చూలిదొర కైవసపుం బసరాల పిచ్చెపు
న్నే తలిరుల్పురంపు జిగినిల్పుర పుర్వుగు గుబ్బి గుబ్బలిం
బూతలమానెకాయ సరిపోడిమి కన్నెర మేలుబంతి సం
గాతపు సన్నతంతి బయకారపు గన్నెదగోళ్ళవంతుగా
సాతత తానతా నలపసర్ దిగుటారెడు గోట మీటు బల్
గ్రోతలనుంబలెన్ హాయుపు మొల్లము గావలె నచ్చతెన్గు తీ

రీతిగ సంస్కృతం బుపచరించెదు పట్టున భారతీ వధూ
టీచపలీయగర్వనికటీభవదానవపర్యసాహితీ
భౌతిక నాటకప్రకరభారత భారతసమ్మత ప్రభా
సితనగాత్మజాగిరిశ శేఖరశీతమయూఖరేఖికా
పాతసుధాప్రవాహరభసాంబంగఘుమంఘుమఘుంఘుమార్భటీ
జాతక తాళయుగ్మలయసంగతి చుంచువిపంచికామృదం
గాతత థేహతత్తహితహాహధితధంధణుధాణుధింధిమి
వ్రాతనయానుకూలపదవారకువాహార్యవాహరికింకిణీ
నూతనఘల్ఘలాచరణనూపుర ఝుళఝుళీమరందసం
ఘాత వియద్ధునీచక చక ద్విక చోత్పలసారసంగ్రహా
యాతకుమారగంధవహ హారిసు గంధవిలాసయుక్తమై
చేతము జల్లజేయవలె జిల్లన జల్లవలెన మనోహర
ద్యోతక గోస్తనీఫలమధుద్రవగోఘృతపాయసప్రవా
రాతిరసప్రవాహరుచిరప్రసరంబుగ సారసారికున్

[చాటుపద్యమణిమంజరి, 1 151]

ఈ పద్యాన్ని వింటున్నంతసేపూ ఈ పద్యంలో చెప్పినవన్నీ అందరికీ అనుభవంలోకి వచ్చేఉంటాయి 'భళీ, మరుభళా' అని అందరూ మెచ్చుకొన్నారు రాయలవారు సింహాసనం దిగి స్వయంగా తమ చేతులతో ఆ గండపెండేరాన్ని పెద్దనగారి పాదానికి తొడిగారు అప్పుడు పెద్దనగారిలా దీవించారు

క్షీరాంభోనిధియందు యోగపరజీం జిచ్ఛక్తి ప్రాపించి త [1]
ద్ఘోరాజత్కుభుజంగకోవిలసద్ఘోరాజగోలోకతా
స్ఫారాలోకనతేజగాత్ర చలనస్వాంతాద్రిదం భోళిక్ష్మ
ష్మారజ్ఞాన సనందనాది మునిబృందాధిక్యసామర్థ్యవాః
పూరాకారత నిద్ర జెందు కరుణాంభోరాశి నిన్ బ్రోచుతన్.

ఈ గండపెండేరం తొడిగిన సందర్భంలోనే ఆంధ్రకవితా పితామహుడనే బిరుదు ఇచ్చిఉంటారు క్రీ శ 1518 బహుధాన్యలో కార్తీకమాసందాకా పెద్దనగారీబిరుదు ఏ శాసనంలోనూ చెప్పుకోలేదు. ఏడాది తిరిగాక క్రీ శ 1519 కార్తీకంలో ఆ బిరుదు కనబడుతుంది

1 చాటుపద్యరత్నాకరంలో దీపాల పిచ్చయ్యశాస్త్రి గారు ఉదాహరించారు పుట 12

ప్రమాదిసంవత్సరం శత్రువులకే గాని రాయలవారికి ప్రమాదం కలుగ చేయలేదు. గజపతులుకూడా విజయనగరంవారితో వియ్యం పొంది ప్రమాదం గడుపుకొన్నారు రాయలవారికి ఇతోధికశ్రేయస్సిప్రాప్తి కలిగింది కళింగం మీద అన్నివిధాలా జయం లభించింది ఈశుభసమయంలో హితుడు, చతురవచోనిధి, ఆంధ్రకవితాపితామహుడు అయిన పెద్దనగారికి రాయలవారు కటకాదిసీమ నాయంకరం ఇచ్చారు. అంతే ఆ ప్రాంతాలకు గవర్నరుగా నియమించారు క్రీ శ 1519 కార్తీకపున్నమినాడు చంద్రగ్రహణ పుణ్యకాలంలో, తమ నాయకరంలోని అన్నూరుగ్రామంలోని వరదరాజు పెరుమాళ్ళకు అంగ రంగవైభోగాలకూ, నిత్యనైవేద్యాలకూ, దీపారాధనకూ దానాలు చేశారు

తీయని కవిత్వం చెప్పుకొనే కవికి నాయంకరం ఇవ్వడంలో ఒక అంతరార్థం కనబడుతోంది ఎన్నిగ్రామాలను అగ్రహారాలుగా యిచ్చినా, పెద్దన గారు వాటినిలా పుచ్చుకుని అలా మళ్ళీ దానం చేసేస్తున్నారు పాండ్య రాజు ఎంతధన మిచ్చినా దానిని భాగవతులకు, భగవంతునికి, మందిరాలకు దానం చేసేసి ఉత్తచేతులుతోడింది, 'తిరుప్పల్లాండు' తో దేవుని స్తుతించిన విష్ణుచిత్తులకథ రాయలవారికి జ్ఞాపకం వచ్చింది అప్పుడు దేవుడు విశ్వకర్మను పిలిపించి పెరియాళ్వారులకు విల్లిపుత్తూరులో మణిమయసౌధం నిర్మించమని హుకుమ్ జారీ చేశాడు కాగా, పూర్వపు ఆ పెద్దభక్తునిలాగే పెద్దనగారు రాయలకనులకు కనబడి ఒక నాయంకర మిస్తేగాని ఈయన ఏమీనిలుపుకోలేరని భావించి ఉంటారు

క్రీ శ 1522 లో ఉత్తరహిందూదేశంలో గయదాకా జయించిన పిదప రాయలవారు రాజధానికి తిరిగి వచ్చారు భువనవిజయంలో కొలువుండి ఒకనాడు పెద్దనగారిని చూశారు ఈయన చేతిమీదుగా ఒక కృతిని పుచ్చుకోవాలనుకుని ఇలా అన్నారు

సప్తసంతానములలో ప్రశస్తిగాంచి
ఖిలము గాకుండునది ధాత్రికృతియకాన
కృతి రచింపుము మాకు శిరీషకుసుమ
పేశలసుధామయోక్తుల పెద్దనార్య. [మనుచరిత్ర. 1 14]

దిరిసెనపువ్వులాగా మెత్తని కవిత్వం చెప్పడంలో పెద్దనగారికి ఆయనే

సాటి అమనసకలపురాణకథలను గాలించినవారు నవీనకావ్యరచనకు అనుకూల కథలను వెతుకుతున్నట్టు రాయలకు తెలుసు మార్కండేయ పురాణంలోని స్వారోచితమనువుచరిత్ర చక్కగా, రసవంతంగా రచించవచ్చు ననే సంగతి పెద్దనగారు చూచాయగా రాయలవారికి మనవి చేసే ఉంటారు అందుకే ఆ కథార్థస్ఫృతిని పేర్కొని ఇలా అన్నారు

> హితుడవు చతురవచోనిధి వతులపురాణాగమేతిహాసకథార్థ
> స్మృతియుతుడ వాంధ్రకవితా పితామహుండ వెవ్వరిడు పేర్కొననిలన్ !
> మనువులలో స్వారోచిష మనుసంభవ మరయ రససమంచితకథలన్
> వినిపింపు కలిత్వంపడ మనఘ భవచ్చతురరచన కనుకూలంబున్
>
> [మనుచరిత్ర 1 15, 16]

కృష్ణరాయలవారు కవితాస్త్రీలోలురని పెద్దనగారికి తెలుసు ఆయన చెప్పమన్న రససముంచితకథను నిజంగా శిరీషకుసుమపేశలసుధామయోక్తులతో చెప్పమొదలు పెట్టారు కథ ఎత్తుకోనడంలో చకచక చెప్పడంలో పెద్దనగారు నిజంగా తిక్కనగారిలాంటివారు విరాటపర్వం మొదలుపెడుతూ తిక్కనగారు ఒక్క వచనం చెప్పి తిన్నగా కథలోకి దిగారు అలాగే పెద్దనగారుకూడా మార్కండేయపురాణంలో ఎవరు ఎవరికి ఈ కథ చెప్పినదీ మూడుముక్కల్లో ముక్తసరిగా వివరించి అరుణాస్పద మనే పురాన్ని చూపించారు ఆ ఊళ్లో నాలుగువర్ణాలవారినీ, నాగవాసం వారినీ ఒక్క సీసంలో చెప్పి కథానాయకుని వెనువెంటనే పరిచయంచేశారు రససముంచితమైన రచన చేయదలిచారు కనుక వేగం దెబ్బ తినకుండా కథ చెప్పాలని వారికి తెలుసు ఇతరకవులైతే అరవైపద్యాల్లో, కనీసం ఆరు పద్యాలలో చేసే పురవర్ణన ఆరుపాదాల సీసంలో ముగించారు కథానాయకుని ప్రవేశపెట్టటంలోనే ఎంతో ఔచిత్యముంది

> ఆపురి బాయకుండు మకరాంకశశాంకమనోజ్ఞమూర్తి భా
> షావరశేష భోగివివిధాధ్వరనిర్మలధర్మకర్మదీ
> క్షావరతంత్రుడు డంబురుహగర్భకులాభరణం బనారతా
> ధ్యాపనతత్పరుండు ప్రవరాఖ్యు డలేఖ్యతనూవిలాసుడై [మను 1 51]

ప్రవరుడు అందగాడు అని ఎత్తు గడలో చెప్పడం కథకు కావాలి అతణ్ణి చూడగానే ఉత్తరోత్తరా అపూర్వలావణ్యవతి వరూధిని ప్రేమిస్తుంది

కాబట్టి ఆ సౌందర్యం ముందే చెప్పడం గొప్ప కథనశిల్పం. ప్రవరుడు ఎంత అందగాడైనా విరాగి అని రెండు పద్యాలలో చెప్పారు

> వాని చక్కదనము వైరాగ్యమువజేసి కాంక్షసేయు జారకామినులకు
> భోగబాహ్యమయ్యె బూచిన సంపెంగ పొలుపు మధుకరాంగనలకుబోలె
>
> [మను 1 52]

ఇది తరువాతికథకు మొదటి మెట్టు ప్రధానపాత్రను పరిచయం చేస్తూ తొలిపద్యాలలోనే అతని శీలాన్ని చెప్పగలగడం మహాకవుల రచనలోనే కనబడుతుంది గురజాడ అప్పారావుగారు కన్యాశుల్కంలో మధురవాణిపాత్రను తొలిసారి రంగంమీద ప్రవేశపెడుతున్నప్పుడు ఇటువంటి రచనాశిల్పాన్ని చూపించారు ఆమెనోరు తెరచి అనే మొదటి మాటలోనే ఆమె మనస్తత్వం తెలుస్తుంది "మొగవాడికైనా ఆడదానికైనా నీతి ఉండాలి తాకవద్దంటే చెవిని పట్టరుకదా!" అంటుంది [1] అప్పారావుగారు అల్లసానివారి కోవలోని మహాకవి

పెద్దనగారు ఒక్క పొల్లుమాట లేకుండా, ఒక్క అనవసరమైన పద్యం లేకుండా ప్రవరుని పాత్రను క్రమంగా పరిచయం చేశారు. అందగాడు. విరాగి అయినా సంసారే కూరిమి పొందమ్మ ఉంది యౌవనంలోనే యాగం చేశారు తల్లిదండ్రులున్నారు శిష్యులున్నారు ధనాఢ్యుడు కులశీలశమ దమాదులు చూసి మెచ్చుకొని దోషంలేని పాల్గ్రామదానం ఇస్తామని మహారాజులే వచ్చి ప్రాధేయపడినా తీసుకోడు అతనికి ఒక్కటే వ్యసనం తీర్థయాత్రలు చేయాలన్న కోరిక తీర్థసంవాసు లొచ్చారని తెలిస్తే ఎంత దూరమైనా వెళ్ళి తీసుకువస్తాడు ఇంటికి తీసుకువచ్చి ఆతిధ్యమిస్తాడు. ఇచ్చి, మృష్టాన్న భోజనం పెట్టి సంతృప్తులను చేస్తాడు చేసి వాళ్ళు కూర్చున్న దగ్గరకు వచ్చి. లోకంలో ఉన్న సముద్రాలు, పర్వతాలు. నదులు. తీర్థాలు, వాటి మహాత్యాలు తెలుసుకోవాలని చెప్పమని అడుగుతాడు.

> అరిగి యోజనపరిమాణ మరయు, నరసి
> పోవలయు జాడ నసుచు నూర్పులు విగుడ్చు
> ననుదినము తీర్థసందర్శనాభిలాష
> మాత్మముప్పొంగ నత్తరుణాగ్నిహోత్రి.
>
> [మను. 1 57]

1. కన్యాశుల్కం, ప్రథమాంకం, రెండోస్థలం

ఇంత గాఢమైన వాంఛగల ప్రవరునింటికి ఒక సిద్ధుడు వచ్చాడు. అతడు, రమారమి ప్రపంచం అంతా చుట్టి తిరిగి వచ్చాడు. అతడు ప్రవరుని లాగా తరుణుడే ఏళ్లూ పూళ్లూ పట్టే యాత్రలు ఇంత చిన్నవయసులో ఎలా చేశారని ప్రవరుడు అడిగాడు తనదగ్గిర ఒకపాదలేపనం ఉందని, దాని ప్రభావంవల్ల వాయువేగ మనోవేగాలు సాధించానని సిద్ధుడు చెప్పాడు. ప్రవరుడు 'నన్నూ మీశిష్యుని చేసుకోండి' అన్నాడు. ధన్యుణ్ణి చేయమన్నాడు.

అమటయు రసలింగము నిడు తన వటువ ప్రేపసల్ల దంతవుంబరటిన్
విపిచిన యొక పసరిది యది యని చెప్పక పూసె దత్పదాంబుజయుగళిన్.
[మనుచరిత్ర. 1 78]

ఈ పద్యంలో ఏ పసరో చెప్పలేదని తెలపడం చాలా గడుసుశిల్పం. ప్రవరుడు హిమాలయాలకు వెళ్ళాడు అది భస్మంతో కలిసిన భూతధాత్రిలో ఓషధులు మొలిచేటట్టు చేయగల్గిన చల్లదనం కలది అదనుతో చేసి చన్నవిసి యోషధులమన్నొదవు కొండలకెల్ల విధుక నెరగడం ఈ హిమాలయంవల్లనే, ఆ కొండమీద ఉన్నన్ని మూలికలు ఇంకెక్కడా ఉండవు పసరు కరిగిపో యినా పేరు తెలిస్తే ప్రవరుడు ఆ మూలికలో ఆకులో సంపాదించి పసరుపిండి ఊరు చేరుకొంటాడు అందుకే సిద్ధుడు పేరుచెప్పలేదని కవిచెప్పడం, పాదలేపనం కరిగిపోయింది కాబట్టి పసరేమిటో తెలియదుకాబట్టి ఇంటికి పోయేమార్గం చెప్పమని కనపడ్డవాళ్లను బ్రతిమాలడం కనపడ్డది వరూథిని కవి ఆమెను చూపించడానికి ముందు ఆమె గాలిని వర్ణించాడు

మృగమదసౌరభవిభవ ద్విగుణితఘనసారసాంద్రవీటీగంధ
స్థగితేతరపరిమళమై మగువపొలుపు దెలుప నొక్క మారుత మొలసెన్.
[మనుచరిత్ర 2 24]

అది ఆడగాలి, భోగినిని సూచించే తావి ప్రవరుడు కాబట్టి తట్టుకో గలిగాడు మరొకరైతే ఆ గాలికే వరూథిని వలలో పడతారు ఆమె సర్మగర్భంగా చెప్పినవి అతడు పట్టించుకోలేదు, సూటిగా చెప్పినా వినిపించుకోలేదు. ఆమె హేతువాదం మొదలుపెట్టింది అతడు 'నీవన్నయర్థమెల్ల నిజము కాముకుడైనవానికి' అని ఒప్పుకొన్నాడు తను బ్రహ్మానందాధిరాజ్యంలో పదవిచ్యుతుణ్ణి కాలేనన్నాడు ఆమె బ్రహ్మానందమంటే ఏమిటో వివరించింది.

ఎందే డెందము కందళింప రహిచే నేకాంతతన నిర్వృతిం
జెందుం గుంభగత ప్రదీపకళికాశ్రీ దోప నందెందు నే
కెందే నింద్రియముల్ సుఖించగను నాయింపే పరబ్రహ్మ. 'మా
నందో బ్రహ్మ' యటన్న శ్రావణరుష నాంతం బర్థ మూహింపుమా

[మనుచరిత్ర. 2 62]

ఆమెతత్తరం చూస్తే సిగ్గూ వెగటూ పొడమాయి అతడు నిస్పృహత తెలిపే చిరునవ్వు నవ్వాడు 'ఈ పాండిత్యం నీకు తప్ప ఇంకెవరిలో చూశాం' అన్నాడు. 'తుచ్ఛసుఖాలు మీసాలపై తేనియ' అన్నాడు ఇది విన్నాక ఆమె నోటంట మాట రాలేదు. 'వనిత తనంత తావలచి వచ్చిన చుల్కనగాదె యేరికిన్' అనుకొంది మేనుసోకితే తేనెలో పడ్డ ఈగలాగ కొట్టుకొంటా డనుకొంది కౌగలించుకుంది అతడు 'హా శ్రీహరీ' అని ఓరమోము పెట్టుకొన్నాడు ఆమెను త్రోసేశాడు

ప్రవరునికి సిగ్గూ వెగటూ కలిగించేవిధంగా వరూథిని ప్రవర్తించడానికి కూడా కారణం లేకపోలేదు. మొదట వాళ్లు ఏకాంతంలో ఉన్నారు అప్పుడామె సర్మగర్భంగా మాట్లాడింది అతడే ఇంగితం తెలుసుకొనకపోతే హేతువాదంలోకి దింపింది అతనిచేత 'ఔను, కామానికి నిజమే' అనిపించింది మరికొంతసేపు పోతే అతడు ఒప్పుకొనేటట్లు చేయగలిగినంత నేరజాణ ఎందుకింత తత్తరపాటు చూపెట్టింది? దానికి కారణం ఆనందో బ్రహ్మ' అనే పద్యానికి ముందు పెద్దనగారు చెప్పారు ప్రవరుడు బ్రహ్మానంద రాజ్యపదవీచ్యుతికి ఒప్పుకోనూ అంటూ ఉంటే వరూథిని చెలికత్తెలు అటు వస్తున్నారు వాళ్ళను రావద్దని కళ్లతోనే వారించింది ఆ చెలికత్తెలు తనను చూశారు; తను మరలు కొన్నవానిని చూశారు. ఇతణ్ణి వశం చేసుకోకపోతే వాళ్లలో తలెత్తుకోలేదు అందుకే,తొందర. ఆమె తీరుబాటుగా ప్రయత్నించినా, ప్రవరుడు, తాకినచోట అంటుకొన్న తావిని కడిగేసుకొని పోయేవాడు అదివేరేకథ పెద్దనగారు వరూథిని పాత్రను చిత్రించడంలో ఎంతో మనస్తత్వ పరిశీలన చూపించాడు. కథ అల్లడంలో ప్రతిచోటా జిగిబిగి చూపెట్టారు

'అల్లసానివాని అల్లిక జిగిబిగి' అన్న శీర్షికతో విశ్వనాథ సత్యనారాయణ గారు ఎన్నో సొగసులు చూపిస్తూ పెద్దనగారి ఉత్తమశిల్పాన్ని వివరించారు

కాశీభట్ల బ్రహ్మయ్య శాస్త్రిగారు 'అల్లసాని పెద్దనార్య కవిత్వతత్త్వము' అనే పేర సుదీర్ఘ విమర్శ చేశారు [1] ఆ విమర్శ సారాన్ని చివర వారే ఇలా పొందుపరిచారు

మనుచరిత్రము భాషావిషయములో ఉత్తమగ్రంథము ఇందు సలక్షణమగు భాష కలదు కూర్పు విషయములో మధ్యస్థానములో నుంచదగినది రసానుగుణమగు రీతులు వృత్తులు అంతగా లేవు నీతివిషయములో నిది యధమగ్రంథము. దుర్నీతి గరపుచున్నది కాని గృహస్థధర్మవివరణాధికము లిందు బాగుగా నున్నవి వర్ణనవిషయములో మనోహర గ్రంథము చక్కని వర్ణనలు కలవు రసవిషయములో నతిమితరములో జేరదగిన దనుటయు నతిశయోక్తియగునని తోచెడిని శృంగారశాంతములు పాడుచేయబడినవి వీర మొకింత కలదు. ఉత్తమగ్రంథము కాదు

పెద్దనగారి కావ్యం సత్కావ్యమే అని చాలామంది పండితులు తరువాత వ్రాశారు వాదోపవాదాలు, చర్చలు, సిద్ధాంతాలు, రాద్ధాంతాలూ జరిగాయి కథా వస్తువులో ఐక్యత లేదని కొందరన్నారు స్వవచోవ్యాఘాతాలున్నాయన్నారు కొందరు సాహిత్యపిపాసులు, పరిశోధకులు. పండితులు గ్రంథం సాంతం చదివినా సాధారణపాఠకులుమాత్రం మనుచరిత్రలో తొలి మూడు ఆశ్వాసాలే ఉత్కంఠతో చదువుతారు వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు చెప్పినట్టు ఎవరేనా మిగతా ఆశ్వాసాలు చదివితే వరూధినీ ప్రవరులు మళ్ళా కనబడతారేమో అన్న ఆసక్తితోనే చదువుతారు [2] ప్రభాకరశాస్త్రిగారి మనుచరిత్రను రెండు భాగాలుగా విభజించారు.

నేడు మనుచరిత్ర మనబడు ఈ ప్రబంధమున తొలి నాలుగైదాశ్వాసముల రచనము స్వరోచిస్సంభవ మనియు, నాతరువాత నారవయాశ్వాసము తుది దాక గల రచనము స్వారోచిష సంభవమనియు వేర్పరచి రెండు ప్రబంధములుగా నేను తేర్చిందును రెండుప్రబంధములను రాయల కంకితముగా నొక కృత్యవతరణికతో నొక సంపుటముగా సంధానించినాడు. గనుక మొత్తముసంపుటమును మనుచరిత్ర మని పేర్కొనుచుందును [3]

మనుచరిత్రలో మిగతా మూడు ఆశ్వాసాలలోకూడా రసవంతమైన కవిత్వ ముందని సోదాహరణంగా నిరూపించడానికి కేతవరపు వెంకటశాస్త్రిగారు

---

1 ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక, సంపుటి 10, సంచికలు 5,6

2. మీగడతరకలు మనుచరిత్ర, పుట 163

3 అందులోనే, పుట 153

వ్యాసాలు వ్రాశారు [1] పూర్వార్థంలోనే కావ్యంలోని తేజంకూడా మందగిస్తుందని పింగళి లక్ష్మీకాంతంగారు అభిప్రాయపడినా పెద్దనగారి పెద్దరికానికి గల కారణాలెన్నో ఆయన సవిస్తరంగా వివరించారు [2] కాశీభట్ల బ్రహ్మయ్యశాస్త్రి గారివంటి విద్వాంసులే ఇది ఉత్తమగ్రంథం కాదనినా ఇందులో పెద్దనగారు దుర్నీతిని ఆకర్షవంతంగా చేయాలని చేయలేదు ఆయన ఉద్దేశ్యం మార్కండేయ పురాణంలో ఉద్ఘాటించిన ఏకపత్నీవ్రతంలోని గొప్పతనాన్ని ప్రచారం చెయ్యడమే. ముగ్గురుపెళ్లాలను కట్టుకొని విహరిస్తున్న స్వరోచిని చూసి మరాళి తీవ్రవాదాలు చేసిన చర్చలో పెద్దన ఆశించిన నిజమైనప్రయోజనం కనబడుతుంది.

> మెలతకు బతిప్రైనైనను మెంతుకన్నై బతికైన మేలగుచుండున్
> గలయది మెలతకు బతికిన్ వలపు సమంబగుట జన్మవాసనచెలియా.
>
> [మను. 6-66]

అని హంస మెచ్చుకొంటుంది. చక్రవాకి ఇలా తెగనాడుతుంది.

> మురమున విస్మహీనుడొక ముట్టియు చూడగ వక్క కాంతలో
> సదమదమై కరంగి రతి సల్పుట తెల్లముగా నెరింగియున్
> మది విపరించి రోయ కతిమానము దక్కినవారికూరుముల్
> వదలక పెత్తసేనెదవు పండగతిం దగ వివిధాకముల్. [మను . 6 69]

చక్రవాకి కావ్యసందేశాన్ని ఇలాగ విన్పిస్తుంది

> తెగులువెవ్వరొక్క తరుణికి నొకనికి మెలత వలచు నదియు మేలవంగ
> వచ్చు. గాని పెక్కు వనితలపై గూర్మి గలుగుననుట బొంకు గాద తరుణి.
>
> [మను 6 74]

ఇది మార్కండేయపురాణంలో ఉన్న సందేశమే పెద్దనగారు మూలాన్ని అనుసరించారు తెలుగు మార్కండేయపురాణంలో మారన వ్రాసిన దానికి ఏమాత్రం గద్యపద్యాలలో తగ్గించకుండా వ్రాశారు మొత్తం మనుచరిత్ర నంతా మారనగారు 148 గద్యపద్యాలలో రచించారు: పెద్దనగారి రచనలో మారనగారి పద్యాల ఛాయలు కనబడతాయిగాని పురాణంలో అక్కడక్కడ లోపించిన ఔచిత్యాన్ని పెద్దనగారు బాగా పోషించారు. ఈఇద్దరి కావ్యాలను

1 ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక, సంపుటి 17, సంచిక 1.

2 తెలుగుభాషాసమితి వారి విజ్ఞానసర్వస్వం, 3 వ సంపుటి, పుటలు 927 931.

మూలంతో తైపారుచేసి వేటుకూరి అచ్యుతరావుగారు చక్కని పరిశీలన చేశారు [1] పెద్దన గారు ఏ పూర్వకవులను అనుసరించినదీ పరిశోధకులు చాలా వ్యాసాలలో చూపించారు [2] ఇది గ్రంథ చౌర్యంకాదు. పూర్వకవీశ్వర వాక్ప్రయోగదక్షత సత్కవిలక్షణాలలో ఒకటిగా అప్పకవి చెప్పాడు (అప్ప 1 44) గ్రంథచౌర్యం ఎంత అవమానకరమో పెద్దనగారికి బాగా తెలుసు. అందుకే కృత్యాదిని ఇలా కుకవినింద చేశారు.

ఇరువైతోడు కుటుంబరక్షణకుగా బ్రాల్మాలి చింతకా నెఱం
తరలాక్షీదళ సంపుటప్రకర కాంతారంబునం దర్థమున్
దిరుపాటుల్ గొనికొట్టి తత్క్షపరిషద్విఖ్యాతచౌర్యక్రియా
విరసుండై కొరతంబడం గుకవివిస్మృత్యర్థవృత్తమువక్షితిన. [మను. 1 9]

పెద్దనగారు తమకావ్యాన్ని పరిషత్తులో చదివి వినిపించారు భువన విజయంలోని కవులందరూ ఓహో అన్నారు రాజసన్నిధానంలో తనకృతి రాణించింది రాయలవారు పరమానందంతో అంకితం పుచ్చుకొన్నారు. కృతి స్వీకరణ మహోత్సవంలో ఊరేగింపు బయలుదేరు తున్నప్పుడు రాయలవారు స్వయంగా పెద్దనగారు కూర్చున్న పల్లకీ తమ చేత్తో పట్టి ఎత్తారు పెద్దనగారంటే ఆయనకంత భక్తిగౌరవాలు! ఆయనకవిత్వంలోని చేవ వారికి తెలుసు

అరుణాస్పదాన్ని వర్ణిస్తూ పెద్దనగారు 'అచటపుట్టిన చివురుకొమ్మైన చేవ' అన్నారుగాని వారింట అందరూ చక్కని కవిత్వమే చెప్పగలరని ఒక కథ తెలియజేస్తుంది. ఒకనాడు పెద్దనగారు పద్యం రాయడం మొదలు పెట్టారు

మృదుతల్పంబు విశారతిల దిగి ధమ్మిల్లంబు చేబూని రా
గదదృగ్జాలముతోడ గొను సుఖి మూగన్ మోము మార్కొట్టుచున్
పదలంబారిన నిని వట్టుకొని యా వామాక్షి యిక్కెగి

ఇంతదాకా వ్రాసి ముగింపు ఆలోచిస్తూ పెద్దనగారు ఎక్కడికో వెళ్లారు. వారి కుమార్తె ఇలా పూరించిందట

రత్నరదన ప్రభాతతరత్న దీపకళికా స్తంభము శ్రీపిడకున్

1 విజయనగర సామ్రాజ్యమునందలి ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్ర.2 వభాగం. పుటలు148 154
2 మనుచరిత్ర, అనంతపురము, పీఠిక తంజనగరం తేవప్పెరు మాళయ్య, పుటలు 24-26

ఇంత రసవంతంగా పూరించిన ఆ ఆడకూతురి పేరు మనకు తెలియదు, పెద్దనగారి కుటుంబజీవితం ఏమిటో తెలుసుకునే అవకాశాలు కూడా లేవు. రాయలవారు మరణించినతరువాత కూడా జీవించి ఉన్నారనే ఆయన చెప్పిన చాటువువల్ల తెలుస్తుంది. విజయ నగరంవారు వియ్యాలవారన్న సంగతి మరచిపోయి రాయలవారు గతించగానే గజపతులు దండెత్తారట అప్పుడు పెద్దనగారి కిందిపద్యం చెప్పారట

రాయరాహుతమింద రాచయేనుగు వచ్చియారట్టకోట గోరాడునాడు
సంపెటపరపాలపార్శ్వభాముడు వచ్చిసింహాద్రిజయశిల జేర్చునాడు
సెలగోలుసింహంబు చేరి ధిక్కృతి గంధతల్పుల గరుల దీర్చునాడు
ఘనతర నిర్ఝర గండపెండర మిచ్చికూతు రాయల కొసగూర్చునాడు
ఒరలెరుంగవొ వచ్చితో యుర్విలేవొ
చేరజాలక తలచెడి జీర్ణమైతొ
కన్నడం బెల్ల గొల్చెదు గజపతీంద్ర
తెరచినిలు కుక్క దూర్చిన తెరగు దోప [చాటు, I,పుట 162]

ఆంధ్రకవితామహుడు వ్రాసి పంపించిన ఈ పద్యం చదువుకొని గజపతి సిగ్గుతో వెళ్లిపోయాడట అందరూ నిట్టూర్చి ఉంటారు పెద్దనగారు మాత్రం దినదినం రాయలవారిని తలచుకొంటూ బాధపడుతూనే ఉన్నారు ఆయన చెప్పిన ఇంకో చాటువు

ఎదురైనచో తన మదకరీంద్రము నిల్పి కేలూత యొసగి యెక్కించుకొనియె
మనుచరిత్రం బందుకొను వేళ బురమేగ పల్లకి తన కేల బట్టి యెత్తె
గోకట గ్రామాద్య నేకాగ్రహారంబు లడిగిన సీమలయందు నిచ్చె
బిరుదైన కవిగండపెండేరమున కీవె తగుదని తానె పాదమున దొడిగె
ఆంధ్రకవితాపితామహ అల్లసాని పెద్దన కవీంద్ర! యని తన్ను పిల్చునట్టి
కృష్ణరాయలతో దివి కేగ లేక బ్రతికియున్నాడ జీవచ్ఛవంబనగుచు
[చాటుపద్యమణిమంజరి, I, పుట 161]

అవసానకాలంలో ఆయన జీవచ్ఛవమే అయినా కీర్తిశేషు లయ్యాక ఆయన నిజంగా బ్రతకడం మొదలు పెట్టారు ఆయన సజీవకవి

10

పుత్తేటి రామభద్రయ్య

కృష్ణదేవరాయల వారి భువన విజయంలో అష్టదిగ్గజాలు ఉండేవారని అందరూ అంగీకరిస్తారు గాని ఆ ఎనమండుగురూ ఫలానా ఫలానా అని నికరంగా ఎవరూ తేల్చి చెప్పలేదు ప్రస్తుతం దొరికే ఆధారాలతో అలా తేల్చడం కూడా కష్టం అష్టదిగ్గజాలలో అయ్యలరాజు రామభద్రుడున్నాడని పండితలోకం భావిస్తూ వచ్చేది క్రీ శ 1550 70 ప్రాంతాలలో ఉన్న గొబ్బూరి నరసరాజుకు రామాభ్యుదయం అంకితమిచ్చిన అయ్యలరాజు రామభద్రుడు అష్టదిగ్గజాలలో ఉండడానికి ఆస్కారం లేదనీ పుత్తేటి రామ భద్రయ్యే రాయల వారి ఆశ్రితుడు కావచ్చునని వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిగారు ప్రతిపాదించారు నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు దీనిని సోదాహరణంగా సమర్థించారు[1]

పుత్తేటి రామభద్రయ్య ఎవరు? ఇతడు రాయలవారి ఆస్థానంలో ఉండే ఆస్కారం ఉందా? ఇటువంటి ప్రశ్నలకు ఈ కవి రచించిన "సకల కథాసార సంగ్రహము" అనే కావ్యమే జవాబు చెప్తుంది ఇది అసమగ్రంగా దొరికినా అందులో తొమ్మిది ఆశ్వాసాల దాకా నిండుగా దక్కాయి ఈ కావ్యం వ్రాతప్రతి ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయంలో ఉంది (D 855)

దీని అవతారికలో "కృష్ణరాయ నరపాలాఖండలుండు" తనను పిలిచి ఈ కావ్యాన్ని చెప్పమన్నట్టు కవి స్పష్టం చేశాడు (1 29) ఈ కృష్ణరాయలు సాహితీ సమరాంగణ సార్వభౌముడే అన్న విషయం మరొక వివరణలో కవి

1. ఆంధ్ర పత్రిక మన్మథ సంవత్సరాది సంచిక సంపుటం 46 (1955 56)

స్పష్టం చేశాడు ఈ కావ్య రచనకు తనను ప్రేరేపించినవాడు "కన్నడ మహీమండలాఖండలుండును బ్రచండ పరాక్రమ వరరాజ శుండాల కంఠీర వుండునునగు నరకంఠీరవ రాయ సూతి" అని ప్రకటించడం వల్ల ఇంక ఏ విధమైన అనుమానాలకూ ఆస్కారం లేదు సకల కథా సారసంగ్రహం కావ్యాన్ని రచించిన రామభద్రయ్య కృష్ణరాయల సన్నిధానవర్తి సార్వభౌముని సన్నిధానంలో ఉండే అందరికీ చనువు ఉంటుందని చెప్పలేం ఈ రామభద్రయ్య మాత్రం అంతరంగిక వ్యవహారాలు తెలిసినవాడని ఊహించవచ్చు కృష్ణదేవరాయలు ఇతణ్ణి "మన్మనోరథకార్య నిర్వాహకుండవు" అని ప్రశంసించాడు (1 29) రచనావ్యాసంగంలో మాత్రమే కాక రాచకార్యాలలో కూడా రామభద్రయ్య కార్యనిర్వాహకుడని భావిస్తే తప్పులేదుగాని కవి తన గురించి వేరే ఏ విషయాలూ చెప్పుకోలేదు కనుక ఊహాగానం చేయడం సమంజసం కాదు రామభద్రయ్య బహువిధ కవితా చమత్కార ధుర్యుడు కనుక కృష్ణరాయలు ఇతణ్ణి ఒక కావ్య రచనకు ప్రేరేపించాడు పురాతన కవులు విరచించిన ప్రబంధాలను అన్వేషించి భగవద్భక్తినిష్ఠాగరిష్ఠులైన రాజశ్రేష్ఠుల వృత్తాంతాలు ప్రసిద్ధమయ్యేటట్లుగా ప్రశస్త కథలు విన్యస్తంగా ఒక్క చోట కనబడ రచించమని ప్రార్థించాడు సార్వభౌముడు ఆదేశించకుండా ప్రార్థించాడని చెప్పడంలో కవిపట్ల ప్రభువుకు గల గౌరవం వ్యక్తమవుతూంది

ఈ రామభద్రయ్య తన ఇంటిపేరు చెప్పుకోలేదు తాత తండ్రుల పేర్లూ చెప్పుకోలేదు తనది కాశ్యపస గోత్రమని మాత్రమే 'సకలకథాసార సంగ్రహం'లో స్పష్టం చేశాడు అయ్యలరాజు రామభద్రుడు తన తాతముత్తాతల పేర్లు చెప్పుకొన్నాడు తమ ఇంటిపేరు అయ్యలరాజు వారని చెప్పుకొన్నాడు అంతేకాని తమ గోత్రం రామాభ్యుదయంలో చెప్పుకోలేదు అయినా ఇతని వంశంలోని అనంతర కవులు ఇతణ్ణి పేర్కొంటూ తమ గోత్రం కౌండిన్యసగోత్రమని చెప్పుకొన్నారు[2] ఈ ఇద్దరు రామభద్రులు గోత్రాలు వేరువేరు కాబట్టి వీరు విభిన్న వ్యక్తులని నిస్సందేహంగా నిర్ధారణ చేయవచ్చు సకల కథాసార సంగ్రహం రచయిత క్రీ.శ. 1530 లోపునే తన రచన చేశాడు. రామాభ్యుదయం రచయిత క్రీ శ 1555 ప్రాంతాలలో గాని ఆ రచన చేయలేదు. కృష్ణరాయల

2 హంస వింశతి 1 12; 15.

అంతరంగిక కార్య నిర్వాహకుడూ, సార్వభౌముని చేత ఆదేశాలు కాక ప్రార్థనలు స్వీకరించేవాడు 1530 నాటికే ప్రౌఢ నిర్భరమైన వయస్సులో వాడై ఉండాలి ఈ రామభద్రులు అభిన్నులని కొందరు సాహితీపరులు భావిస్తున్నారు[3] అయితే అనంతర రచన అయిన రామాభ్యుదయంలో మా తాత ఒంటిమిట్ట రఘువీర శతకాన్ని రచించాడని సగర్వంగా గద్యలో కూడా చెప్పుకొన్నవాడు తొలి రచన అయిన సకల కథాసార సంగ్రహంలో ఆ ప్రసక్తిని తానుగా గాని, తన ప్రభువు వాక్యాలుగా గాని ఎందుకు ప్రకటించుకోలేదు ఇద్దరూ ఒక్కరే అయితే కృష్ణరాయలవారు పురమాయిస్తే సకలకథాసార సంగ్రహాన్ని ఇంతకు ముందు రచించానని రామాభ్యుదయంలో ఎందుకు పేర్కొనలేదు? ఈ ప్రశ్నలకు ఒక్కటే సమాధానం: ఇద్దరూ అభిన్నులు కాక విభిన్నులు కాబట్టే అని.

సకలకథాసార సంగ్రహం రచించిన రామభద్రయ్య తన యింటిపేరు చెప్పుకోలేదు గాని అనంతర లాక్షణికులు ఒక పుత్తేటి రామభద్రయ్యను పేర్కొన్నారు. రాయలవారి అష్టదిగ్గజాలలో పుత్తేటి రామభద్రయ్య ఉన్నాడని వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు తెలియ చేశారు.[4] సకల కథాసార సంగ్రహం రచించిన రామభద్రయ్య తన ఇంటిపేరు చెప్పుకోకపోయినా అతడు పుత్తేటి రామభద్రయ్యే అని సాహితీపరులు కొందరు విశ్వసిస్తున్నారు అయితే పుత్తేటి కవి రాయలవారి 'సకలకథాసార సంగ్రహము' తెనిగించాడనే పొరపాటు అభిప్రాయానికి కూడా అస్కారం కలిగింది[5]

కృష్ణదేవరాయలవారు తమ ఆముక్తమాల్యదలో 'శ్రుతి పురాణోపసంహిత లేర్చి కూర్చితి సకల కథాసార సంగ్రహంబు' అని తమ రచనల జాబితాలో చెప్పుకొన్నారు (ఆముక్త I 13). ఇది వారు సంస్కృతంలో రచించిన గ్రంథం ఈ కావ్యం దొరకలేదు గాని దాని అవతారిక లభ్యమవుతుంది దీనిని వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు గుర్తించారు. "కృష్ణరాయలు: సకల కథాసార సంగ్రహము" అనే వ్యాసంలో వ్యాసతీర్థుల వారి ప్రేరణతో కృష్ణ రాయలు వివిధ ఆమ్నాయాల

3. కాళ్ల వెంకట నరసింహం రామాభ్యుదయము ఉపోద్ఘాతము పుట XXXVII
4. చాటుపద్యమణిమంజరి ద్వితీయ భాగము (1922) మద్రాసు పుట.29
5. ఉయ్యుక్ష వేంకటవీర రాఘవాచార్య ఆముక్తమాల్యద పర్యాలోచనం భూమిక పుట 26

నుండీ, ఇతిహాసాల నుండీ లభ్యమైన కథలతో దీనిని రచించారని చెప్పారు [6]

ఈ వ్యాసంలోనే వారు ఎందువల్లనో రామభద్రుని సకల కథా సార సంగ్రహము రాయలవారి రచనను అనుసరించి తెలుగులో రచించిన గ్రంథమని ఊహించదగిన విషయమని భావించారు. అంతేకాదు ఈ రామభద్రయ్యే అయ్యలరాజు రామభద్రయ్య అని కూడా అభిప్రాయపడ్డారు. ప్రాచ్య లిఖిత గ్రంథాలయంలో పండితులుగా ఉంటున్నప్పుడు 1934లో D. 855 నెంబరు గల పుస్తకం గురించి వివర వివరణ వ్రాస్తూ ఈ సకల కథాసార సంగ్రహం కర్త "ఆపస్తంబ సూత్రుడు, కౌండిన్యసగోత్రుడు నగు రామభద్రకవి. రామాభ్యుదయ కర్త యీతడే యగును. వీరి యింటి పేరు పుత్తేటి వారని లక్షణ గ్రంథములందు గలదు" అని విరుద్ధ విషయాలను చెప్పారు. ఈ కావ్యం గద్యలో కవి తాను కాశ్యపసగోత్రుడనని మాత్రమే చెప్పుకొన్నాడు. రామాభ్యుదయ కావ్యకర్త గోత్రాన్ని సరిగ్గా చెప్తూనే ఈ పొరపాటును ధీమంతులైన ప్రభాకరులు ఎందుకు చేశారో [7] 1922లోనే అష్టదిగ్గజాలలో పుత్తేటి రామభద్రయ్య ఉన్నాడని వారే గుర్తించారాయె. ఈ విషయమై లోతుకు వెళ్ళి చాలామంది సాహితీపరులు పరిశోధించలేదు.

పుత్తేటి రామభద్రయ్య రచనను పరిశీలించితే కొన్ని విషయాలు తెలుస్తాయి. ఈ కృతికి ప్రేరణ కృష్ణరాయల వల్ల వచ్చినా దానిని ఆ సార్వభౌమునికి కాక తన యిష్టదైవమైన కృష్ణునికే కవి అంకితమిచ్చాడు. తన స్వప్నకాలంలో దేవుడు ఇది కోరాడట. ఈ సంగతిని కన్నడ రాయనికి కవి చెప్తే కుతూహలంగా విని 'ఈ ప్రబంధము ప్రకాశముగా హరికిమ్ము' అని ప్రోత్సాహించాడట (I 39). సార్వభౌముని సూచనల మేరకు పురాతన మహాకవి విరచిత ప్రబంధాలను రామభద్రయ్య అన్వేషించాడు. నిత్య సత్కృతిపాతనామాత్య సుకవి వల్ల ప్రభావితుడయినందున భావకవీంద్రులను కూడా సన్నుతించాడు

6. భారతి అక్టోబరు 1939.

7. A Descriptive catalougue of the Telugu Manuscripts Vol.III G.O.M.L. Madras, 1934

సరళపదార్థ విస్ఫురణ సంగతి చాల నెఱింగి లక్షణం
బరమత లేక చూచి యమరాంధ్రములందు కదుంబ్రవీణులై
సరసకళల్ గ్రహించి స్ఫురదుదారపదోరచనా చమత్క్రియా
పరులగు సత్ప్రసన్నులను భావి కవీంద్రుల వాక్రుయించెదన్.

[సకల కథా. 1 19]

పురాతన గ్రంథాలను పరిశీలించి రాయమని చెప్పా కృష్ణరాయలు తన భుజాలపై ఎంతటి బరువును పెట్టాడో రామభద్రయ్యకు తెలుసు.

సరసగతుల రచించెడి శక్తి గలుగు
సుకవులకు గాని సుకవుల సూక్తి పదును
తెలియఁగా రాదు మూఢ బుద్ధులకు సోను
వానికి తెలుసు కావరి బరువనంగ.

[సకల కథా I 20]

జాణలు మెచ్చే కవిత్వం ఎలా ఉండాలో రామభద్రయ్యకు తెలుసు.

అరవత గుబ్బ చనవలె బయలోపడ పీకను పూర్ణరాంగనా
గరుకుచ యుగ్మమున్ వలె నిగూఢముగా కవు యాంధ్రదేశపున్
గరిత చనుంగవన్ వలె వొకావక యించుక గానిపించినన్
సరసులు మెత్తు రక్కవిత కాంతలకున్ కడురంచుకంచుగున్ [సకల కథా 1 3]

ఇటువంటి అభిప్రాయలే ఈ కవి సమకాలికులకూ, సమీపకాలపు అర్వాచీనులకు ఉన్నట్టు వాళ్ళ కావ్యాలలోని ఇదే భావమున్న పద్యాల వల్ల విశదమవుతోంది. కైవరాజా వేంకటనాథుడు తన పంచతంత్రంలోనూ (1-18) మొల్ల తన రామాయణంలో (పీఠిక 15) 'కొలదిగ గానవచ్చు వలిగుబ్బ చనుంగవటీవి' తో కవిత పోలుపు వహించాలన్నారు. కవిత్వం ఎలా ఉండాలో తెలిసీనా రామభద్రయ్య రచన అంత పొంకగా ఉన్నట్టు కనబడదు

సకలకథాసారసంగ్రహం ఎన్ని ఆశ్వాసాల కావ్యమో తెలియదు. తొమ్మిది ఆశ్వాసాల గ్రంథం మాత్రమే లభించింది. అందులోనూ చివరి ఆశ్వాసం అసమగ్రం. 599 పద్యాలు మాత్రమే నవమాశ్వాసంలో దక్కాయి. ఈ కావ్యంలో నల, హరిశ్చంద్ర, పురుకుత్స, పురూరవ, సగర, కార్తవీర్యార్జునులనే షట్చక్రవర్తుల కథలనూ, కృష్ణపతార ఘట్టాలను ఇతర భగవద్భక్తి నిష్ఠాగరిష్ఠులైన

రాజశ్రేష్ఠుల వృత్తాంతాలు చెప్పాడు. అతి మధురరసాయన ద్రాక్షాపాకంగా, శృంగారసయుక్తంగా ఉండాలని చెప్పూనే 'గ్రంథవిస్తారంబు కాకుండునట్లుగా' రచించమని కృష్ణరాయలు ప్రేరేపించడంవల్ల రామభద్రయ్య పరిమితులకు లోనై రచించారని గ్రంథ పరిశీలన వల్ల తెలుస్తుంది. ద్వితీయాశ్వాసంలో హరిశ్చంద్రుని కథను చెప్పాడు. మచ్చుకో ఘట్టం చూద్దాం.

పాముకాటు వల్ల చనిపోయిన లోహితాస్యుని తీసుకొని చంద్రమతి శ్మశానానికి వెళ్ళి 'అకటా చేరదు నేలకున్ దగడే' అని రోదించడం అన్ని హరిశ్చంద్ర కావ్యాలలోనూ సర్వసామాన్యం. సకల కథాసార సంగ్రహంలో కూడా చంద్రమతి విలపించాక హరిశ్చంద్రుడు ఇలా అంటాడు.

అలనాఁ డితఁడు సప్తసాగర ధరాధారేంద్ర సామంతనిన్
ఎలమింపన్ వినినాఁడు సంతత యశస్విఖ్యాత భూజేంద్రునిన్
గలయం జాలిన పుణ్యభాగి నవనీనాథుండు నేఁ డేమను
క్కుల దామంబున నుండు కాంచనము కొంపోవంగనైన లేదే సతీ.

[సకల కథ – 2-342]

ఉన్న బంగారాన్ని గోప్యంగా ఉంచుతున్న దన్న ఆరోపణ విన్నాక చంద్రమతి " ఆహా నేను ధర్మంబు దాచిన దాననని మీరు ఇల్కు దగునే" (2-345) అని మళ్ళా రోదించింది. అప్పుడు హరిశ్చంద్రుడు ఇలా అన్నాడు.

సవిత భవద్గళంబునన్ మంగళ సూత్రమాయిత్తై
జనకర లింగాంగము ఇట్టుల తేరవి చెప్ప జెల్లునే
....
కనుగవ గల్గువారు ధరకట్టగ చెప్పిన గానకుందురే [సకల కథ 2-346]

శంకరకవి రచించిన హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానంతో పోల్చి చూస్తే ఈ పద్యాలు అంత రసబంధురంగా ఉన్నట్టు కనబడవు. సకల కథాసార సంగ్రహాన్ని బ్రౌనుదొర కూలంకషంగా పరిశీలించారు. కాలేజి గ్రంథాలయంలో ఉన్న మెకంజీ దొరగారి ప్రతికి ఒక పుత్రికను బ్రౌనుదొరగారు 1840 అక్టోబరులోనే పుట్టించారు. మూడేళ్ళ తర్వాత దానిని చదివి 1843 జూలైలో నిర్మోహమాటంగా తమ అభిప్రాయాన్ని ఇలా రాశారు.

"This is an illiterate poem of no merit, Whatever parts are superior and stolen from better authors" ..... (D 855)

బ్రౌనుదొరగారు ఇలా కుండబద్దలు కొట్టినట్టు చెప్పినా గ్రంథాలయ పండితులు 'ఇది గొప్ప ప్రబంధము' అని కేటలాగులో చెప్పారు వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు ఒక వ్యాసంలో 'కృష్ణరాయల కంకితముగా తత్తెరణమున నొక గొప్ప యాంధ్ర ప్రబంధము'గా సకలకథాసార సంగ్రహాన్ని మెచ్చుకొన్నారు [8] ఈగ్రంథం కృష్ణరాయలకు అంకితం కాదన్నది నిర్వివాదాంశం గొప్పతనంగాని, చప్పదనంగాని అభిరుచులను బట్టి తేల్చుకోవాలి సకలకథాసార సంగ్రహం రచించిన రామభద్రయ్య కృష్ణరాయల వారి 'మనోరథకార్య నిర్వాహకుడ'న్న సంగతి కూడా నిర్వివాదాంశం అష్టదిగ్గజాలలో ఇతడున్నాడా లేడా అన్నది ఇప్పుడున్న ఆకరాల బట్టి అంత సులభంగా తేలే విషయం కాదు

---

8 భారతి అక్టోబరు, 1939

11

ధూర్జటి

రాజులు మత్తులు; వాళ్ళ సేవ నరకప్రాయం; వారిచ్చే దాసీలు, పల్లకీలు, గుర్రాలు నగలూ మొదలైనవి అల్పవ్యర్థభోగాలు అని నిర్ణయంగా నిజాన్ని చాటిన మొదటి తెలుగుకవి ధూర్జటి. ఇతడు శ్రుతులు అభ్యసించాడు. శాస్త్రగరిమలు శోధించాడు. తత్త్వాలు మథించి ఊహించాడు. శరీరం అస్థిరం అని, బ్రహ్మమే సత్యమని గుర్తించాడు. ఈ సంగతి సభల్లో వృథవచనాలుగా చెప్పేవాళ్ళను చూశాడు. నిండుయౌవనంలో రతిరాజద్వారసౌఖ్యాలలో సంతోషించాడు. బహురాజద్వారసౌఖ్యాలలో శాంతించాడు. వధూనఖాగ్రాలచే అతని ఒళ్ళు గాయాలు కాచాయట. పక్ష్మజాల రాపిడితో రొమ్ము రాపాడిందంట. మన్మథవిహారక్లేశవిభ్రాంతిలో వయస్సు ఉడిగింది. జుత్తురాలిపోయి శిరస్సు బట్టతల అయింది. మత్తెక్కిన రాజులు విద్వాంసులైన మిత్రులను రక్షించడం మానేశారు. జ్ఞానులు ద్రోహులయ్యారు. వాళ్ళు చేసే కపటాలు, ఈర్ష్యలు మొదలైన క్రియాదోషాలు అతడు సహించలేకపోయాడు. సన్యసిద్దామనుకొన్నాడు. అయినా మనస్సులోని కోపం మానడంలేదు. తను నివసించే సీమలోని దేవుడు శ్రీకాళహస్తీశ్వరుడు. ఆ దైవంముందు తన కోపాన్ని వెళ్ళగ్రక్కాడు; బాధలు చెప్పుకొన్నాడు. భయాలు నివేదించాడు; కోరికలు విన్నవించుకొన్నాడు. ఏమాత్రం భయపడకుండా, నిజం అణుమాత్రం దాచకుండా చిత్తశుద్ధితో, మహోద్వేగంతో అతడు ఒక శతకం చెప్పాడు. దాని పేరు శ్రీకాళహస్తీశ్వర శతకం.

ఈ శతకం వల్ల ధూర్జటి జీవితచరిత్రను ఊహించడానికి అవకాశాలు

ఉన్నాయి. మరే శతకంలోనూ, ఏకవి చెప్పలేనంత ఆత్మకథ, సమకాలిక పరిస్థితులూ ఇందులో ఉన్నాయి. అది ఒకరిని చంపి పదస్థులై బ్రతుకు దామని రాజులనుకొంటున్న కాలం కృప, ధర్మం, అభిజాత్యం మొదలైనవి పాలించేవాళ్ళలో మృగ్యమవుతున్నాయి. అందుకే అతడిలా అన్నాడు:

రాజన్నంతయె పోవునా కృపయు ధర్మం బాభిజాత్యంబు వి
ద్యాజాతక్షమ సత్యభాషణము విద్వన్మిత్రసంరక్షయున
సౌజన్యంబు కృతం బెరుగుంటయు విశ్వాసంబు గానున్న దు
ర్బీజశ్రేష్ఠులుగా గతంబు గలదే శ్రీకాళహస్తీశ్వరా. [39]

తిట్టుకవిత్వం చెప్పకపోతే ఎంత సత్కవికేనా భయపడక రాజులు నిర్లక్ష్యం చేసే రోజులు. ఈ సంగతి ధూర్జటి ఇలా గ్రంథస్థం చేశాడు:

క్షితినాథోత్తమ సత్కవీశ్వరుడు వచ్చెన్ మిమ్ముం జూడగా
నత డేమేటి కవిత్వవైఖరిని సద్యఃకావ్యనిర్మాత త
త్ప్రతిభ ల్మంచివి తిట్టుపద్యములు చెప్పం దాతడైనన్ మముం
గ్రితమ్మే యూనెమటొమ్మటంచు నధముల్ శ్రీకాళహస్తీశ్వరా [113]

విద్వాంసుడుగా పుట్టినందుకు బ్రహ్మను తిట్టుకొనేవారు. తెలివితేటలతో పాటు ఆకలిదప్పులను కూడా ఎందుకు పెట్టాడో ఆ తొత్తుదైవం అని దూషించుకొనేవారు ధూర్జటి ఇలాగ చెప్పాడు:

వేధం దిట్టగరాదుగాని భువిలో విద్వాంసులన్ జేయనే
లా ధీచాతురి జేసి చేసిన గులామాల నేటొక త్తు
ద్యాధారుల్ గతిగింపనేల యది కృత్యంబైన దుర్మార్గులం
జేధాత్రీశుల జేయ నేటి కకటా శ్రీకాళహస్తీశ్వరా! [83]

సమకాలిక రాజుల దుర్మార్గాలకు ధూర్జటికి ఎనుగెత్తి పోయింది. బహుశా కృష్ణరాయలవారు గతించిన కొత్త రోజులలో కావచ్చు ఉపమానాలతో ఉత్ప్రేక్షలలో ధ్వని, వ్యంగ్యం, శబ్దాలంకారవిశేష భాషలు మొదలైన వాటితో ధూర్జటి కడు తియ్యగా కవిత్వం చెప్పే నూత్న యౌవనంలో కృష్ణరాయల వారు బ్రతికే ఉన్నారు కాళహస్తి ప్రాంతాలనుంచి ధూర్జటి, తెనాలి ప్రాంతాల నుంచి రామలింగకవి రాజధానీ నగరానికి వచ్చి అక్కడ పానివాడలో పాతపుస్తకాలలో

చదువుకొన్న విషయాలలో కొత్త అనుభవాలు గడిస్తున్న రోజులవి. ఇద్దరూ పైలాపచ్చీసులో ఉన్నారు. ఇద్దరూ రసికులు. ఇద్దరూ జాణలు వి సానికూతురు గానరసాన్ని ఆనడానికి వెళ్లినప్పుడు ఒకరినొకరు చూసుకొని ఉంటారు. వాళ్లే ఇద్దరు యువకవులు చాలా మంచి కవిత్వం చెప్తున్నారన్న సంగతి రాయలవారి చెవిన బడింది కాబోలు, పిలిపించుకొని కవిత్వం విన్నారు. ఆస్థానంలో ఉండమన్నారు. అష్టదిగ్గజాలలో చేర్చారు. ధూర్జటి పద్యాలలోని మధురిమ రాయలవారిని ముగ్ధులను చేసింది.

> **స్తుతమతియైన యాంధ్రకవి ధూర్జటి పల్కుల కేల కల్గెనో**
> **యతులితమాధురీమహిమ![1]**

అని ఆయన ఒకనాడు మనోజ్ఞసభలో ఆశ్చర్యంతో ప్రశ్నించారు. అప్పుడు కొంటె రామలింగం లేచి ఇలా పూర్తి చేశాడు:

> **హా! తెలిసెన్ భువనైకమోహనో**
> **ద్ధత సుకుమారవారవనితాజనతాఘనతాపహారి సం**
> **తతమధురాధరోదితసుధారసధారలు గ్రోలుటం జుమీ![1]**

రాయలవారు ధూర్జటి కవిత్వాన్ని ఎంత మెచ్చుకున్నారో, రామలింగడు చెప్పిన కారణాన్నీ అంత హర్షించే ఉంటారు అయితే ఈ ఇద్దరు యువకవులూ నాలుగు కాలాల పాటు రాయలవారి పోషణలో ఉండే అవకాశాలు సిందుకొన్నాయి రాయలవారు క్రీ.శ 1530లో మరణించారు. ఇద్దరు యువకవులూ వేరే బ్రతుకుతెరువు చూసుకున్నారు కృష్ణరాయల తరువాత ప్రాముఖ్యం వహించిన అచ్యుతదేవరాయలూ, అళియరామరాయలూ కవిపోషకులే. అయితే ధూర్జటిహృదయం విసంఘటనల వల్లనో గాయపడింది. రాజకీటాల నతడు చీదరించుకున్నాడు. రాజులను ఆశ్రయించుకొనే తుచ్ఛకవులంటే అతనికి అసహ్యం వేసింది

> **చదువుల్ నేర్చిన పండితాధములు స్వేచ్ఛాభాషణక్రీడలన్**
> **వదరన్ సంశయభీకరాటవుల ద్రోవల్దప్పి వర్తింపగా**

---

1 ఈ పద్యపాదాన్ని అంతదాకా, ధూర్జటివంశంలోని కుమార ధూర్జటి గ్రంథస్థం చేశాడు (కృష్ణరాయవిజయం, 1 29)

ఉన్నాయి మరే శతకంలోనూ ఏకవి చెప్పలేనంత ఆత్మకథ, సమకాలిక పరిస్థితులూ ఇందులో ఉన్నాయి. అది ఒకరిని చంపి పదస్థులై బ్రతుకు ధామని రాజులనుకొంటున్న కాలం. కృప, ధర్మం, అభిజాత్యం మొదలైనవి పాలించేవాళ్ళలో మృగ్యమవుతున్నాయి అందుకే అతడిలా అన్నాడు:

రాజన్నంతయె పోవునా కృపయు ధర్మం బాభిజాత్యంబు వి
ద్యాజాతక్షమ సత్యభాషణము విద్వన్మిత్రసంరక్షయున్
సౌజన్యంబు కృతంబెరుంగుటయు విశ్వాసంబు గావున్న దు
ర్బీజశ్రేష్ఠులుగా గతంబు గలదే శ్రీకాళహస్తీశ్వరా [39]

తిట్టుకవిత్వం చెప్పకపోతే ఎంత సత్కవికేనా భయపడక రాజులు నిర్లక్ష్యం చేసే రోజులు. ఈ సంగతి ధూర్జటి ఇలా గ్రంథస్థం చేశాడు:

క్షితినాథోత్తమ సత్కవీశ్వరుడు వచ్చెన్ మిమ్ములం జూడగా
నత డేమింత కవిత్వవైఖరిని సద్యఃకావ్యనిర్మాత త
త్ప్రతిభ ల్మంచివి తిట్టుపద్యములు చెప్పంగాతడైనన్ మముం
గ్రితమే జూచెనుటమ్మటంచు నధముల్ శ్రీకాళహస్తీశ్వరా. [11 3]

విద్వాంసుడుగా పుట్టినందుకు బ్రహ్మను తిట్టుకొనేవారు తెలివితేటలతో పాటు ఆకలిదప్పులను కూడా ఎందుకు పెట్టాడో ఆ తొత్తుదైవం అని దూషించుకొనేవారు. ధూర్జటి ఇలాగ చెప్పాడు:

వేధం దిట్టగరాదుగాని భువిలో విద్వాంసులన్ జేయునే
లాధీచాతురిజేసె జేసిన గులామాట నేపోక క్షు
ద్బాధాదుల్ గలిగింపనేల యిది కృత్యంబైన దుర్మార్గులం
చ్ఛీధాత్రీశుల జేయ నేటి కకటా శ్రీకాళహస్తీశ్వరా! [83]

సమకాలిక రాజుల దుర్మార్గాలకు ధూర్జటికి ఏసుగెత్తి పోయింది. బహుశా కృష్ణరాయలవారు గతించిన కొత్త రోజులలో కావచ్చు ఉపమానాలలో ఉత్ప్రేక్షలలో ధ్వని, వ్యంగ్యం, శబ్దాలంకారవిశేష భాషలు మొదలైన వాటితో ధూర్జటి కడు తియ్యగా కవిత్వం చెప్పే నూత్న యౌవనంలో కృష్ణరాయల వారు బ్రతికే ఉన్నారు కాళహస్తి ప్రాంతాలనుంచి ధూర్జటి, తెనాలి ప్రాంతాల నుంచి రామలింగకవి రాజధానీ నగరానికి వచ్చి అక్కడ సానివాడలో పాతపుస్తకాలలో

చదువుకొన్న విషయాలలో కొత్త అనుభవాలు గడిస్తున్న రోజులవి. ఇద్దరూ పైలాపచ్చీసులో ఉన్నారు. ఇద్దరూ రసికులు. ఇద్దరూ జాణలు ఏ సానికూతురు గానరసాన్ని ఆనడానికో వెళ్లినప్పుడు ఒకరినొకరు చూసుకొని ఉంటారు. వీళ్లే ఇద్దరు యువకవులు చాలా మంచి కవిత్వం చెప్తున్నారన్న సంగతి రాయలవారి చెవిన బడింది కాబోలు, పిలిపించుకొని కవిత్వం విన్నారు ఆస్థానంలో ఉండమన్నారు అష్టదిగ్గజాలలో చేర్చారు. ధూర్జటి పద్యాలలోని మధురిమ రాయలవారిని ముగ్ధులను చేసింది

స్తుతమతియైన యాంధ్రకవిధూర్జటి పల్కుల కేల కల్గెనో
యతులితమాధురీమహిమ![1]

అని ఆయన ఒకనాడు మనోజ్ఞసభలో ఆశ్చర్యంతో ప్రశ్నించారు. అప్పుడు కొంటె రామలింగం లేచి ఇలా పూర్తి చేశాడు:

హా! తెలిసెన్ భువనైకమోహనో
ద్ధత సుకుమారవారవనితాజనతాఘనతాపహారి సం
తతమధురాధరోదితసుధారసధారలు గ్రోలుటం జుమీ![1]

రాయలవారు ధూర్జటి కవిత్వాన్ని ఎంత మెచ్చుకున్నారో, రామలింగడు చెప్పిన కారణాన్ని అంత హర్షించే ఉంటారు అయితే ఈ ఇద్దరు యువకవులూ నాలుగు కాలాల పాటు రాయలవారి పోషణలో ఉండే అవకాశాలు సిండుకొన్నాయి రాయలవారు క్రీ.శ. 1530లో మరణించారు ఇద్దరు యువకవులూ వేరే బ్రతుకుతెరువు చూసుకున్నారు కృష్ణరాయల తరువాత ప్రాముఖ్యం వహించిన అచ్యుతదేవరాయలూ, అళియరామరాయలూ కవిపోషకులే. అయితే ధూర్జటిహృదయం ఏసంఘటనల వల్లనో గాయపడింది రాటకీటాల నతడు చీదరించుకున్నాడు. రాజులను ఆశ్రయించుకొనే తిట్టుకవులంటే అతనికి అసహ్యం వేసింది.

చదువుల్ నేర్చిన పండితాధములు స్వేచ్ఛాభాషణక్రీడలన్
వదరన్ సంశయభీకరాటవుల ద్రోవల్దప్పి వర్తింపగా

---

1. ఈ పద్యపాదాన్ని ఇంతవాళా, ధూర్జటిసంకలనంలోని కుమార ధూర్జటి గ్రంథస్థం చేశాడు (కృష్ణరాయవిజయం, 1 29)

> మదన క్రోధకిరాతులందు గని భీమప్రౌఢిచే దాకినం
> బెదరుం జిత్తము చిత్తగింపగదవే శ్రీకాళహస్తీశ్వరా [70]

అతని కంతా సంశయమే శరీరఘటనం అంతా విచారమే మంత్ర తంత్రాలు పరిశీలించాడు సాంఖ్యాది యోగరహస్యాలు గురువులు చెప్తే విన్నాడు అయినా శంక పోలేదు బోధించిన గురువుల సంగతిమాత్రం తెలుసుకున్నాడు

> అయవారై చరియింపవచ్చు దన పాదాంభోజతీర్థంబులన్
> దయతో గొమ్మనవచ్చు శిష్యహితుని సర్వస్వాపహారుల
> న్నయము నా దొమ్మన వచ్చుగాని సిరుల న్నిందించి నిర్మాత్ముని
> ష్ప్రియతం గానగరాదు పండితులకున్ శ్రీకాళహస్తీశ్వరా. [73]

చాలామంది వేషధారులే అన్యులను స్తోత్రంచేయనని వ్రతం పట్టిన వాళ్ళు రాజులను చేరి ఇంద్రుడనీ చంద్రుడనీ పొగడడం అతనికి వెగటు పుట్టించింది

> స్తోత్రం బన్యుల జేయనొల్లని వ్రతస్థుల్వోలె వేసంబుతో
> బుత్రీపుత్రకళత్రరక్షణకళాబుద్ధిన్ నృపాలాధముల్
> బాత్రంబంచు భజింపబోదు రిదియు న్యాయంబె యివ్వారి చా
> రిత్రం బెన్నడు మెచ్చు నెంచ మదిలో శ్రీకాళహస్తీశ్వరా. [63]

ధూర్జటి తన మదిలో మరొక నిశ్చయించేసుకొన్నాడు. తన కవిత్వం ఇంకెవరికీ ఇవ్వక శివునికే మీదు కట్టాడు

> నీకుంగాని కవిత్వ మెవ్వరికి నే నీనంచు మీదెత్తితిన్
> జేకొంటిం బిరుదంబు కంకణము ముందే గట్టితిన్ బట్టితిన్
> లోకుల్ మెచ్చ వ్రతంబు నాతనువు కీలుల్ నేర్పులుంగావు నీ
> వీ కాలంబులరీతి దప్పదు జుమీ శ్రీ కాళహస్తీశ్వరా. [114]

ధూర్జటి నిజంగా తన కవిత్వం దేవునికే ముడుపు కట్టాడు 'శ్రీకాళహస్తీశ్వర మహాత్మ్యం' అనే పద్యకావ్యం వ్రాసి దేవునికే అంకితం ఇచ్చాడు. ఈ గ్రంథాన్ని అతడు శతకరచనకు ముందు రాశాడో తరువాత వ్రాశాడో తెలియదు. బహుశ ముందుగానే అని భావించవచ్చు దీనికి స్కాందపురాణం, వైష్ణవ

ఖండంలో ఉన్న ఆరవ అధ్యాయం ఆధారం కావచ్చు ఈ స్థలపురాణాన్ని ఏ సూతుడూ శౌనకాదిమహామునులకు చెప్పలేదు కాళహస్తి చుట్టుపక్కల వున్న నారాయణవనాన్ని పాలించిన వీరనరసింహరాయలనే యాదవరాజుకు సాక్షాత్తూ శివుడే చెప్పాడు. ఈ రాజు చారిత్రికవ్యక్తి నారాయణవనాన్ని క్రీ. శ 1000లో ఇమ్మడి నరసింహరాయలు పరిపాలించాడు ఇతడే చంద్రగిరి కోటను నిర్మించాడు. ఇతనిచేత కాళహస్తి దేవాలయాన్ని కట్టించాలని దేవుడు సంకల్పించినట్టు ఈ పురాణం చెప్తుంది. అయితే క్రీ శ 12వ శతాబ్దంలో ఉండే రాజేంద్రచోళుడనే చోళరాజు కాళహస్తి దేవాలయం నిర్మించాడు ఆ ప్రాంతాలలోనే ఏ పండితుడో ఈ స్థలపురాణాన్ని వ్రాసి స్కాందంలో ఇరికించి ఉంటాడు.

ధూర్జటి తెలుగులో ఈ మహాత్మ్యాన్ని 755 గద్యపద్యాలలో హృద్యంగా నాలుగాశ్వాసాల కావ్యంగా రూపొందించాడు. తన కృతికన్యారత్నానికి విద్యాపారంగతుడైన వరునిగా కాళహస్తీశ్వరుని ఎంచుకొనగానే దేవుడు దీవించాడట

ఈ శుభకావ్యరత్నమున కీశుడధీశుడు చేసినన్ మహా
శ్రీకసార్వభౌముడు మదిం బ్రముదంబు వహించి ధూర్జటీ
విశ్వవశక్తి కావ్యపఠనం గఱుదవ్యత యొంద నవ్యభా
షాశయుడై విగుంభనరసస్థితి చెప్పు దలిర్చ చెప్పుమా. [శ్రీకాళ 1 8]

ఈ కావ్యం నిజంగానే నవ్యభాషా విగుంఫనంతో రసస్థితి శతధా కనబడుతుంది. తక్కిన కవులందరూ భౌతికంగా పురవర్ణన చేస్తే ఇతడు ఆధ్యాత్మికసంపదతో పురవర్ణన చేశాడు. కాళహస్తిలో కామినులు సహితం యోగిజనమే అని వర్ణించాడు

పరిచితబిందుసైషుతి నవారకళానుభవప్రసక్తి నా
దరసవివేకసంపద నవాటక వాక్యసుధానుభూతి సా
హరహితవృత్తి బ్రహ్మరతసంగరహస్యవిచారబుద్ధి న
వ్వరమున గామినీజనులు పొల్తురు యోగిజనంబు పోలికన్ [శ్రీకాళ. 1 24]

నారాయణవనంరాజుగారి పరిచారిక ఒకర్తె ఇటువంటి యోగినే ఈమె ఇంటికి శివుడు మింతజంగం వేషంలో వచ్చాడు ఆయన సౌందర్యాన్ని చూసి

కామ శరసంతాపం పొందని కాంత మందుకైనా లేదట ఈ జంగానికి ఆ పరిచారిక కన్నడభాషాపదాలతో ఇలా స్వాగతం ఇచ్చిందట

బిజమాడు దేవరు విజయపాదృష్టి జెన్నారు నాయిల్ల బిరారు మికు
నాకుమిపాదార్చనము చేయ వరలింగమూర్తి! చేకురవచ్చిమూర్తమాడు
మొరయచిత్తేశ! నాయునికిని మజ్జనంబాడి శివార్చన మాడబేకు
పిచ్చేయుదు విభూతి వీడియం బందుకో జంగమస్వామి నా సదనమునకు
నోగిరంబులు మంచి మేలోగిరములు నానదించెద బధరు పి ధారగింప
బ్రతిదినంబును జంగమార్చనము లేక తనివిపడనొల్ల విజిత కందర్పయుమదు.

[శ్రీకాళ 1 35]

ఇలా అనగానే అతడు సంతోషించాడు ఇది మహాత్ముగాలు. శివచారిణియైన సుశీల అని కరుణించాడు దానిని రతికి అంగీకరింపజేశాడు.

కాను గుహారజంగమసుసుధాశరపాళియు గూడిమాడి యుం
పైన రతిప్రసంగముల నర్మనిమీలిత నేత్రపద్మముల్
మానని చుంబనంబులును మాటలు చూపులు వీడివిడిపో
నీని కవుంగలింతలు ననేకవిలాసములుం జెలంగగన్
ఎక్కడ బట్టినం గళల యిక్కువ, లెక్కడ నోరు సోకినన్
అక్కడ లవ్వ లేమనవ సారసుధారసమట్లు బిందినన్
అక్కడనంబు పెన్నిధులు సంభ్రమ మొప్పగ నేమి సేసినన్
మక్కువచెయ్యులై మెరయు మన్మథకేళి యొనర్చు నంతటన్. [1-42,43]

రాజుగారి భోజనసమయంలో వడ్డించవలసిన పని ఈ దాసీదానిదే తప్పనిసరిలా సేవించుకొంటున్న దని రాజుగారి కొలువుకు గైరుహాజరయింది కడుపు కాలిన రాజుగారికి ఒళ్ళు మండింది ఆ నిలవేశి తలగొరిగించమని ఆజ్ఞ జారీచేశాడు దానిని అమలుజరిపారు ఆ పరిచారిక జంగం కాళ్ళ మీద పడింది ఆయన హస్తమస్తక సంయోగంతో దానిని దీవించాడు మళ్ళీ కురులు వచ్చాయి మరునాడు కొలువులోకి వెళ్ళగానే రాజుగారు ఆశ్చర్య పోయారు సంగతి తెలుసుకొని జంగం కాళ్ళమీద పడ్డారు అతడు రాజుగారికి కాళహస్తిమాహాత్మ్యం పూసగుచ్చినట్లు కొన్ని కథలలో చెప్పాడు పదిమంది భక్తులను పరమేశ్వరుడు కరుణించిన గాథల సంపుటమే ఈ స్థలపురాణం ఈ 'వ్యక్త'లెవరో చూడండి (1) వసిష్ఠుడు; (2) బ్రహ్మ; (3) సాలెపురుగు

(4) పాము; (5) ఏనుగు; (6) చెంచుతిన్నడు; (7) బ్రాహ్మణపూజారి; (8) నక్కీరుడనే తమిళకవి; (9) ఇద్దరు పానికూతుళ్ళు; (10) యాదవరాజు.

ఈ పేర్లన్నీ కృత్యాదిని మంగళాచరణంలో వచ్చేటట్లు ధూర్జటి పద్యం చెప్పాడు.

శ్రీవిద్యానిధియై మహామహిమచే తేజిల్లి వసిష్ఠాజటా
జాహాజాశనసామజాలవికగోత్రదేవసత్కిరా
జవాక్షియుగయాదవాధిపులచున్ శ్రేయస్కరంబైన యా
ద్యానామాంగము దివ్యలింగము మదీయాభీష్టము ల్చెల్చెడున్. [1 1]

పై పద్యంలోని జాబితాలో లేని వ్యక్తి మరొకడు కావ్యంలో ఉన్నాడు. అతడు అగస్త్యుడు. ఈయన ధర్మపత్నీ సమేతంగా దక్షిణానికి వచ్చాడు. కాళహస్తీశ్వరుడికి అభిషేకం చెయ్యటానికి తగిన జలం లేదని తపస్సు చేశాడు. శివుడు తన జటాజూటంలోంచి ఆకాశగంగ పాయను పంపాడు. అది సువర్ణముఖీనది అయింది. ఈ కథకూడ ధూర్జటి ఈ కావ్యంలో కథనం చేశాడు

ఈ పదికథలలో ధూర్జటి పద్దెనిమిది వర్ణనలూ కాక ఎన్నో లౌకికవిషయాలు చెప్పాడు కాళహస్తిపరిసరాలలో ఉండే చెంచుపల్లెలు ధూర్జటికి బాగా తెలుసు వాళ్ళ ఆచార వ్యవహారాలు, ఆటపాటలు, జాతరలు తిన్నీ, ఈ గ్రంథంలో చెప్పాడు తెరవేట, ఢేగవేట, ముంగివేట, ఏదువేట, పివంగివేట, ఇర్రివేట, గంటవేట, ఎద్దువేట మొదలైన వేట లెన్నో ధూర్జటి స్వయంగా చూశాడు చెంచులు ఆడా మగా తాగి ఎలాగ తందాన లాడేదీ గమనించాడు.

మాటలాతదలంది మరచిపోయెదువారు వతవతోపుమరొట్రువతెరువారు
నూరకుండెదమని యుండనోపనివారు లేచెదమని లేవలేనివారు
ఇనిలేని పని బట్టబయలు దిట్టెడివారు ఖానేరకయును ఖాదువారు
నెదురైనవారికి నెల్ల మ్రొక్కెడివారు విప్రాణహీనులై యాడువారు
జాల ద్రావియు మగుడ జేసాచువారు
దొరకి యువదంశఖండము ల్గొరుకువారు
నైరి మృగయాదిదైవతయాత్రయందు
ఖానముల చేసి తెంచరదంపతుల రతుల. [శ్రీకాళ. 3-41]

ఈ చెంచుపల్లెలో పుట్టిన తిన్నడు ఒకనాడు వేటాడుతూ కాళహస్తీశ్వరుని చూశాడు 'ఈనట్టడవిలో ఎందుకున్నావయ్యా' అన్నాడు.

> ఓ సామి ఇటువంటి కొండదరిలో నొంటిం బులుల్ సింగముల్
> గాసింబెట్టెడి కుట్రనట్టడవిలో గల్గున్యక్కీవిట నే
> యాసం గట్టితి వేటగట్ట నిలు నీవా కొన్నచో కూడా నీ
> క్లేసుట్టంబులు దెచ్చి పెట్టెదరు? నీకిందేటికే లింగమా! [శ్రీకాళ.3 65]

తనతో వాళ్ల ఊరికి వచ్చెయ్యమన్నాడు రాకపోతే తానూ వెళ్లనన్నాడు 'ఎన్నేళ్లనుండియో వస్తున్నాడీ యడవిలోన మహేశు'దని దొప్పలలో మాంస ఖండములు తీసుకువచ్చి పెట్టేవాడు విల్లొక చంకలో ఉండేది. వీపున అంపపొది, చేతులలో దొప్పలు, పుక్కిళ్లలో పవిత్రమైన స్వర్ణముఖినీళ్లు, దేవుడానంజాళ్లు తినకపోతే ఇలా అడిగేవాడు

> కాంచ్‌కొన్నెట్ట సూతం గాలెన్ చవిగావ్ కమ్మగావ్ నీకున్
> జాంచ్ యెంవతవ్ తిన వేలా కరకుట్లు? పార్వతీశ్వర! చెప్పుమా.
>
> [శ్రీకాళ. 3-88]

నాగరిక భక్తులకన్నా ఈ ముగ్ధభక్తుడే గొప్పవాడని రుజువు చేయడానికి శివుడు కంట రక్తబాష్పాలు కార్చాడు. అపుడు తిన్నడిలా నేత్రవైద్యం చేశాడు

> కోకపొత్తం బాపిగొన సూడి యొత్తుచు గమలోష్టకరభభాగమున గాచి
> నెత్తి తంగేడాకు మెత్తి రేచకి నిమ్మ పండునీరున నూరి పట్టు వెట్టి
> తెల్లంగిలింతపుష్ప దెచ్చి తద్రస మిడి కలువపుష్పముల గోప వలచి పిడిచి
> పేరిన నెయిపెట్టి పెరుగువత్తులు వైచి చనుబాలతో రాచి పంకు చమిరి
> విన్న మందులు తావరి కన్నమందు లడిగి తెచ్చిన మందులు పరపిమందు
> లెన్ని చేసిన మానక యిందుమౌళి కన్ను తొరిపడి నెత్తురుగారుచుండు.
>
> [శ్రీకాళ. 3-110]

చేసిన వైద్యాలు వెల్లిగలిసిన చింతపండు, నీటి వ్రాసిన వ్రాలు అయిపోయాయని తిన్నడు తన కన్నుతోడి దేవుడికిచ్చాడు. ఆయన రెండో కంట కూడా నెత్తురు కార్చాడు. తిన్నడు తన రెండోకన్ను కూడా ఇవ్వబోయాడు. దేవుడు ప్రత్యక్షమై వారించాడు ముక్తినిచ్చాడు. తిన్నడి గొప్పతనాన్ని

తెలుసుకున్న శివ బ్రాహ్మణుడు కూడా మోక్షాన్ని పొందాడు పొట్టకోస్తే అక్షరం ముక్కలేని మూర్ఖభక్తుని కథ ఎంత హృద్యంగా వ్రాశారో, మహా విద్వాంసుడైన తమిళకవి నక్కీరుని కథ కూడా ధూర్జటి అంత చక్కగా వ్రాశాడు. ఈ తమిళకవి చారిత్రిక ప్రాముఖ్యుడే

తమిళవాఙ్మయంలో నక్కీరుడను పేరుగల కవులిద్దరున్నారు ఒకరు సంగం కవులు వర్ధిల్లిన క్రీ.శ 300 ప్రాంతాలలో ఉండేవారు [1] రెండోకవి క్రీ.శ 650 ప్రాంతంవాడు. ఇతడు సుబ్రహ్మణ్యుని మీద 'మురుగాట్రుపడై' అనే కావ్యం వ్రాశాడు.[2] ఇతడే శైవభక్తులలో నక్కీర దేవనాయనర్ అనే పేర ప్రసిద్ధుడయ్యాడు. ఇతని చరిత్ర తమిళంలోనే రకరకాలుగా ఉంది పరంజోతిమునివర్ తిరువిళయాడల్ పురాణంలో ఒకలాగ, పులియూర్ నంబి మరొకలాగ ఇతని కథ వ్రాశారు తమిళ దేశంలో ఉండే విభిన్న గాథలను ధూర్జటి సమ్మిళితం చేశాడు [3]

పాండ్యరాజు కొలువులో నక్కీరుడు గొప్పకవి. ఆ రాజ్యంలో క్షామం వచ్చింది ఒక పేద అర్చకునికి సహాయం చేద్దామని శివుడే ఒక పద్యం వ్రాసి ఇచ్చాడు సభలో దానిని చదివితే రాజు సత్కరిస్తాడని చెప్పాడు అర్చకుడు చదివాడు. నక్కీరుడు 'అందులో తప్పులున్నాయి' అన్నాడు. రాజు సత్కరించలేదు అర్చకుడు పోయి దేవుని దగ్గిర మొర పెట్టుకొన్నాడు దేవుడు సభలోకి స్వయంగా వచ్చి వాదించాడు 'దేవుడు రాసినా సరే తప్పు తప్పే' అన్న ధోరణిలో నక్కీరుడు ఉన్నాడు దైవానికి కోపంవచ్చి శాపం ఇచ్చాడు శ్రీకాళహస్తీశ్వరుని సేవవల్ల విమోచనం వచ్చింది

ఈ కథను తమిళస్నేహితుల మూలంగా తెలుసుకొని ధూర్జటి వ్రాసి ఉండవచ్చు గ్రంథాదిని కన్నడపదాలు వాడినట్లు ఈ ఘట్టంలో అతడు తమిళ పదాలు వాడాడు

---

1. History of tamil Language and Literature Prof. S Vaiyapuri Pillai, P.35
2. Ibid, 113
3. ఈవిషయమై చల్లా రాధాకృష్ణశర్మగారు విపులంగా పరిశోధనలు చేశారు Tamil Element in Telugu Literature (unpublished)Pp.131 146

ఉజ్జానుల జగడంబిక వజ్జానుల విశ్వనాథు నారాధించె
ముజ్జాపయు చెన్నాసయు బెజ్జాసయు శేసివారి పెన్నిధు లగుటన్

[శ్రీకాళ. 3 185]

శివభక్తులలో చాలామంది దక్షిణ దేశీయులే. అందుకే ధూర్జటి మరొక కథలో తమిళదేశంలో పుట్టిన సానికూతుళ్ళ శివభక్తిని తెలియజేసాడు. ఈ సందర్భంలో సానివాడలో తనకు గల పరిచయం పచరించాడు. సమకాలిక సంప్రదాయలు చిత్రించాడు. ఆ రోజుల్లో బాలింతలు బిడ్డలను ఎలా సాకేదీ సాని కూతుళ్ల పుట్టుక వర్ణించిన ఘట్టంలో ఇలా చూపించాడు

అలదునలుంగు దేహమున చేట్టిల్లార్చు దడిమొత్తు మెత్తని ధవళవస్త్ర
మున గాలాస్త్రోలి మున్మున బొట్టుపెట్టు,గన్నవబెట్టు గాటుకకరునవ్వునకును
బెట్టు, బొత్తులమీదబెట్టు, జన్నిచ్చు జోకొట్టు జోలలుపాడు మన్నింపరుచు
దలయంటు విద్యామందమున రక్షార్థంబు మసిదికోలలు మంచమున నమర్చు
ప్రోలుసులిగాయు గూర్చి పాదములగట్టి యుపవ్వ వేపాకుపై నిల్లు నివ్వాలతివ
దిప్పి యిడు దృష్టిదోషంబు తీరపిది ప్రేమమీరంగ బిడ్డల బెంచునవుడు. [4 11]

ఈ బిడ్డలను తొట్టిలో పెట్టి శాస్త్రీక కళావిలాసములకు గల అర్థం జోలపాటగా పాడి కమనీయశైశవం నుండి వాళ్ళకు వారధర్మ విద్యాబుద్ధులు వేశ్యమాత నూరిపోసింది. అయితే వాళ్ళు శివభక్తి అలవరచుకొన్నారు. ఎదిగిన కూతుళ్లను తల్లి ఇలాగ తిట్టేది.

రసికులు మీ గానరసమున వచ్చిరి పాడరే పాడుగాను
జాణలు మీ విలాసము జూడవచ్చిరి చూడరే శివభక్తి చూరవోను
వల్లభు లిమ్మి తోడ భాషింపవచ్చిరి పలుకరే శివభక్తి పాఱపోను
పార్థివు లకలసంపద లీయవచ్చిరి పిలువరే శివభక్తి పెంపుచెడను,
ధనముగలిగిన జంగమార్చన మొనర్చ శివున కఖిలోపచారము ల్సేయవచ్చు
వనజముఖులారా! నా పరివారిలోన సిరుల మొరయుచు దలయెత్తి తిరుగవచ్చు

[4 35]

తల్లి చీవాట్లు పెడితే పిల్లలు పోట్లాడుతూ ఉండేవారు. ఆ సాని కూతుళ్ళను దోచుకొందామని దొంగలు ఒక ఎత్తు వేశారు. 'ఎందుకూ? తల్లితో పోరగా పనిలేదు. ఆ తిరుకాళహస్తిపతిని చూపిస్తాం' అని లేవదీసుకుపోయారు.

ఆ దొంగల బారినుండి వారిని దేవుడు కాపాడటం ధూర్జటి చక్కగా చిత్రించాడు. కాళహస్తిలోని ఆ దైవానికి ఆ పేరు రావడానికి కారణభూతులైన ఏనుగు సాలె పురుగు, పాము ఎలా ముక్తి పొందినదీ ద్వితీయాశ్వాసంలో చెప్తాడు వాటి పూర్వజన్మలు నాలుగో ఆశ్వాసంలో వివరించాడు. కాళహస్తీశ్వరుని పేరు చెప్తే ధూర్జటి పరవశిస్తాడు. శ్రీనాథుని కెంత శివభక్తో ధూర్జటికి అంతకు రెట్టింపు ఉంది ప్రతి పద్యం గుండెలలోంచి వెలువడుతుంది. లక్షణం, అలంకారం, పదబంధం, రసం మొదలైనవి వాటంతటవే కవితాధారలో తేలితేలి మనల్ని ఓలలాడిస్తాయి. అతని కవిత్వంలో మాధుర్యమే కాక, సర్వజ్ఞత్వము, బహుముఖ నిర్వహణశక్తి కనబడతాయి పూర్వకవుల ననుసరించిన చోటకూడా, ఏ పద్యం తీసినా సహజంగా ఉంటుంది గాని ఎరువు తెచ్చుకొన్నట్టు ఉండదు ఎరువు పద్యం పట్టుకొని వెళ్లి పాండ్యరాజు సభలో అవమానం పొందిన అర్భకుడు ఇలా బాధపడటం ధూర్జటి చెప్తాడు.

తానెరిగిన విద్య నృప స్థానములో నెరప గీర్తి సమకూరుంగా
కేవలునకు బరవిద్యా ధీనత భూపాలసభల దేటము కలదే? [3-162]

ధూర్జటి పద్యాల్లో పరవిద్య మందుకైనా ఉండదు.

12

సంకుసాల నరసయ్య

రాయలవారు ఒకనాడు తన కుమార్తె మోహనాంగితో చదరంగ మాడుతున్నారట. ఆటమంచి రసకందాయంలో ఉంది రాయలవారు మంత్రినీ, ఏనుగునూ జోడించారు. ఆ రెండిటి మధ్య మోహనాంగి ఒంటెొకటి చిక్కుకుంది దాన్ని తియ్యడమా,మానడమా అని ఆలోచిస్తూ ఆమె చిన్న కూనిరాగం తీసింది "ఉద్ధతుల మధ్య పేదల కుండ తరమె?" అంది ఇది గీతపద్యపాదం. రాయలవారికి చదరంగమంటే ఎంతిష్టమో పద్యాలంటేనూ అంతకన్నా ఎక్కువ. ఏదైనా కొత్తపద్యం వింటే ఒకటికి రెండుసార్లు చదివించుకొంటారు. "ఏమిటమ్మా ఆపద్యం? పూర్తిగా చదువు" అన్నారు. ఆమె సిగ్గుపడింది, అయినా రాయలవారు చదవమన్నాక మానకూడదు, చదివింది.

ఒత్తుకొని వచ్చు కటికుచోద్వృత్తి జూచి
తరుణి తనుమధ్య మెచటికో తలగిపోయె
నుండనేనియు గనబడకున్నె! యహహ!
యుద్ధతుల మధ్య పేదల కుండతరమె!

చక్కని పద్యం, "ఎవరు చెప్పినదమ్మా!" అని రాయలవారు ప్రశ్నించారు "నాలుగువేల వరహాలు పెట్టి ఆ పద్యం కవిదగ్గర కొన్నా"నని మోహనాంగి చెప్పింది. ఇటువంటి కవిత చెప్పే ఆ కవి ఎవరో, ఏ గ్రంథం వ్రాశాడో, ఎందుకీ పద్యం అమ్ముకోవలసివచ్చిందో రాయలవారు వాకబు చేశారు అయితే అప్పటికే ఆ కవి రాజదర్శనం కాక విసిగివేసాగి విజయనగరం విడిచిపెట్టి వెళ్ళిపోయాడు, రాయలవారు విచారించారు.

ఈ కథకు కాళ్లూ, చేతులూ ఉన్నాయో లేవో గాని ఈ పద్యం మాత్రం ఒక కావ్యంలో ఉంది దాని పేరు 'కవికర్ణరసాయనం' ఈ ప్రబంధంలో నాయిక సకలావయవ వర్ణనలో నడుముమీద చెప్పిన పద్యమిది విమలాంగి అనే రాజకుమార్తె చిత్రపటాన్ని లిఖించి ఇద్దరు చిత్రకారులు మాంధాతదగ్గరకు తీసుకువచ్చి ఆమెను వర్ణించిన ఘట్టంలోనిది ఈ పద్యం (3 26), ఈ కావ్యాన్ని వ్రాసిన కవిపేరు సంకుసాల నరసయ్య ఇతని ఇంటిపేరు లోని సంకుసాల బహుశా కడపజిల్లా పులివెందుల తాలూకా లోని 'సుంకేసుల' కావచ్చు, ఆగ్రామంలో ఒక నరసింహస్వామి ఆలయ ముంది ఆ దేవుని పేరే కవితల్లిదండ్రులు అతనికి పెట్టి ఉంటారు

నరసయ్య తన తల్లిదండ్రుల పేరుగాని, కులగోత్రాదులుగాని ఎక్కడా చెప్పుకోలేదు తాను భట్టపరాశరుల శిష్యుడనని మాత్రమే తెలియజేశాడు (1 77) క్రీ శ 1536 ప్రాంతాలలో భట్టపరాశరుల శిష్యులు ఉండేవారని శాసన ప్రమాణముంది [1] సంకుసాల నరసయ్య ఈ పరాశర భట్టాచార్యులవారి శిష్యుడే కావచ్చు ఈ గురువులవల్ల నరసయ్యకు సత్కృతుల పరిచయం ఏర్పడిందట వాటి రసానుభవహేతువువల్ల అతడుసముల్లసన్మానసుడైనాడు. నరసయ్యకు కవులంటే చాలా గౌరవం ఘనమతులైన సత్కవులు అందరికీ అకారణబంధువులు వాళ్ల మనస్సులో ఉన్న 'నెవ్వగలు' మాన్పి కావ్యానందం కలిగిస్తారు కథాముఖంలో ఇంపుగా హితాహితబోధ చేస్తారు ఇంద్రియాతీతమైన భావాలను చూపినదానికంటే అద్భుతంగా తెలియజేస్తారు

మనమున గన్న నెవ్వగలు మాన్చి ఘటింతురు కావ్యసమ్మదం
బనఘకథాముఖంబున హితహితబోధ మొనర్తు రింపుగా
గనుగొనుకంటె నద్భుతముగా నెరిగింతు రతీంద్రియార్థముల్
ఘనమతు లెల్లవారికి నకారణబంధులు గారె సత్కవుల్! [కవికర్ణ.పీఠిక. 8]

అకారణ బంధులైన సత్కవులంటే ఇంత అభిమానం కనుకనే నరసయ్య తన కావ్యానికి 'కవికర్ణరసాయనం' అనే పేరు పెట్టాడు. గ్రంథంచివర ఇలా విజ్ఞాపన చేశాడు

---

1. తిరుపతి దేవస్థానం శాసనాలు, సంపుటి 4, నెం 73.

కవితా విచక్షణత గల కవితంక విభూషణముగ గైకొనవలెయుం
గవివర నృసింహాభిరచిత కవికర్ణరసాయన మను కావ్యము దీనిన్.

[కవికర్ణ. 6 218]

వాస్తవానికి దీనికి 'మాంధాతృచరిత్ర' అనిపేరు పెట్టాలి. సాకేతపురాన్ని యువనాశ్వుడనే రాజు పాలిస్తూ ఉండేవాడు. అతనికి పుత్రులు లేరు. సంతానం కోసం అతడు ఇంద్రయాగం చేశాడు. మాంధాత జన్మించాడు. పెరిగి పెద్దవాడయ్యాడు. తండ్రి అతనికి పట్టంకట్టి రాజనీతులు బోధించి అడవులకు పోయాడు. మాంధాత ధర్మయుక్తంగా పరిపాలించాడు. కొంతకాలం పచ్చాక అతడు దిగ్విజయానికి వెళ్లాడు. స్వర్గాన్ని ముట్టడించాడు. తరువాత రావణునితో తలపడ్డాడు. రాయబారాలు జరిగాయి. విఫలమైనాయి. సంకులసమరం జరిగింది. మాంధాతరావణుల ద్వంద్వ యుద్ధాన్ని నిషేత్తూ శివుడే దిగివచ్చి ఆపాడు. మాంధాత మందరగిరిమీద జయస్తంభం నిలిపి రాజధానికి తిరిగి వచ్చాడు. అతనివద్దకు ఇద్దరు చిత్రకారులు వచ్చారు. కుంతలదేశాధిపతి కుమార్తె విమలాంగి చిత్రపటాన్ని తెచ్చారు. మాంధాత ఆ రూపాన్ని చూసి మోహించాడు. అతని చిత్రాన్ని ఆ చిత్రకారులు అందజేశారు. ఆమెకూడ మరలుకొంది. ఇద్దరూ విరహంతో పడ్డాక వివాహం జరిగింది. మాంధాత భార్యతో క్రీడాగృహంలోకి వెళ్లాడు. నవోఢాసంగమంలో రాత్రి పగలు తెలియలేదు. వసంతం వచ్చింది. మాంధాత వనవిహారం చేశాడు. పుష్పాపచయం, జలక్రీడ మొదలైన ఆటపాటల తరువాత చీకటి పడింది. జారులు, విటులు, వారకాంతలు చెలరేగారు. వేశ్యమాతను తిట్టుకొన్నారు, చంద్రుడు ఉదయించాడు. యువతీశృంగారకేళి జరిగింది. ఆ మదవతులు మధుపానం చేశారు. పరవశించారు. తెల్లవారింది. మాంధాత నగరుకు వెళ్లాడు. అతని దగ్గరకు వసిష్ఠాదిమునులు వచ్చారు. వాళ్లను సత్కరించి, తన పూర్వజన్మవృత్తాంతాన్ని చెప్పమన్నాడు. వాళ్లు చెప్పారు. కర్మస్వరూపం, ఉపాస్యబ్రహ్మస్వరూప నిర్ణయం, వేదవేదాంత పురాణస్వరూప నిరూపణం చేశారు. విరుద్ధశృతులకు సామరస్యం చెప్పారు. ప్రసన్న స్వరూపాన్ని నిరూపించారు. మాంధాత విరాగి అయ్యాడు. వసిష్ఠుడు అష్టాక్షరీ మంత్రాన్ని ఉపదేశించాడు. మాంధాత తపస్సు చేసుకొందుకు వెళ్లాడు. దానిని చెడగొట్టడానికి

ఇంద్రుడు అప్సరసలను పంపాడు. వాళ్ళు కాస్తా మాంధాతకు శిష్యురాళ్లయ్యారు ఇంద్రుడు బ్రహ్మతో సంప్రతించాడు విష్ణుమూర్తివద్దకు రాయబారబృందంగా వెళ్లి 'దయచేసి మాంధాతకు ప్రత్యక్షమవ'మని మహజరు పెట్టుకొన్నారు. దేవుడు మంజూరుచేశాడు; సాక్షాత్కరించాడు. మాంధాత కృతార్థు డయ్యాడు

నాటకీయత లవలేశంకూడా లేని ఈ కథను ఆలంబనంగా చేసుకొని సంకుసాల నరసయ్య ఆరు ఆశ్వాసాల ప్రబంధాన్ని రచించాడు. పైగా దీనిని విన్న యతులు విటులుగా మారుతారనీ విటుల యతులుగా మారుతారనీ సగర్వంగా ప్రకటించాడు.

యతి విటుడు గాకపోవుటే ట్లస్మదీయ కావ్యశృంగార వర్ణ నాకర్ణనమున
విటుడు యతి గాకపోరాదు వెస మదీయ కావ్యవైరాగ్యవర్ణనాకర్ణనమున.
[కవికర్ణ. పీఠిక,22]

ఈ ప్రకటనలో అతిశయోక్తి లేదు. మన కావ్యాలలో కనిపించే విచ్చలవిడి శృంగార వర్ణనల వెల్లువ ఈ నీటి బుగ్గలోనుంచే పుట్టింది వాగెవదల్చిన కోర్కెలు ఈ గ్రంథంలో వలరాచశివాలు తొక్కుతాయి తెలుగు కావ్యాలలో చెలరేగే కామాన్ని ప్రేరేపించడానికి మన్మథుడు మామూలుపువ్వులు ఉపయోగిస్తే లాభం లేదని నిర్ణయించుకొన్నది ఈ గ్రంథంలోనే. చూడండి.

మధుమదోన్మత్తలై యల్క మరచి సఖులు
మారెలకు దార బతుసపై బోలువట్టి
చేడియల మన్మథుడు వ్రేఁ జెరకు వింట
నేసె నుమ్మెత్త విరులచే నేసరగి. **[కవికర్ణ. 4 166]**

ఉమ్మెత్తపువ్వుల బాణాలు వేయబట్టే శృంగారం ఇంత వెర్రితలలు వేయడం మొదలైంది ఆ కాలంలో జనులు స్వైరవిహారం చేస్తూ ఉండేవారు. అది కావ్యాలలో ప్రతిఫలించింది చీకటిపడితే చాలు జారబజారు హెచ్చరిల్లేది కాబోలు సంజెపొద్దున పిశాచాలలాగా పట్టుకొంటే వదలని గుడిసెజంతలు వీథుల ఎలా అరికట్టారో నరసయ్య వర్ణించాడు

చిటికలు వేయుచు జిరుపాట పాడుచు జార్పుదయ్యెడ గూడ తేర్చుకొనుచు
గన్నురూపమునెల్ల గరపంక్తి గిలుచుచూ నెటకేని జనువాని కెదురునడుచు

గడచిపోవచ్చిన గోగిట బత్తి నీవా యంచు వదలి మోహంబు రేచి
చూసిన వెలకువంతే పోయనుచు బంతి వేయుచు రోయుచు వెంటబడుచు
రూక లడుగుచు దుడ బిచ్చు వాకున్నైన
నొడలటచు హస్తగతమైన నెడియు నడిచి
దర్శబంధాటమున గోక క్రోసికొనుచు
గుడిసెబంతలు తిరువాటు గోష్టి రవుడు [కవికర్ణ, 4 95]

తెరువాటుగోష్ఠి గుడిసెబెంతలేకాక ముసుగుపెట్టు కొని గుడిసెలు దూరేఁ కొత్త సిగ్గరిమిండలుకూడ అనాడు ముమ్మరంగానే ఉండేవారు ఈ బజారు శృంగారాన్నే వదలిస్తే, అనాటి మధుపానగోష్ఠులలో, జలకేళులలో, వనవిహారాలలో సరససల్లాపాలు అవుతాయి మరింత విగ్గుతెఁరిస్తే నాయికానాయకుల సంభోగవర్ణనలుగా రూపొందుతాయి వారకాంతలు చెలరేగిన ఆనాటి సమాజంలో కులకాంతలను కవులు కనికరించి వాళ్లమానాన వదలి వెయ్యలేదు రాజుగారు ఊరేగినప్పుడు చూసి మనసు పట్టలేకపోవడం తెగ వర్ణించారు తన పెళ్లికి వెళుతున్న మాంధాతను చూసి పౌరకాంతలు ఎటువంటి మన్మథావస్థలు పొందిందీ నరసయ్య 11 గద్యపద్యాలలో వర్ణించాడు

భారవు నిందు వెక్కసపు బ్రాయపు జవ్వని యోర్లు మందిర
ద్వారమునందు నిల్చి నృపవంశమనోభవు చిత్తమోహనా
కారము జూడ సంగజవికార వశంబున నిచ జారినన్
గూరిన సిగ్గుమై దలుపు గొబ్బున మాటుగ జేసె నాళికిన్ [కవికర్ణ 3 157]

రాజును చూసిన కాంతల కోకముడి బిగువుసడలిందో లేదోగాని ఇటువంటి వర్ణనలలో మన కవులు హద్దులను సడలించడం పరిపాటే, మనుచరిత్రలో పెళ్లికి వెళుతున్న స్వరోచిని చూసి పౌరకాంతలు ఎలా మరులుకొన్నారో అల్లసాని పెద్దనగారు పదిపద్యాలలో వర్ణించారు ఒకావిడ స్నానం చేస్తూచేస్తూనే అదరాబాదరగా వచ్చి చూసిందట నీకు లోబడ్డానని ప్రమాణం చేయడానికే, సంప్రదాయం ప్రకారం, తడిబట్టలతో వచ్చినట్టుందట,

జిలుగుల బెట్టుచుం దొరల జెంద్రిక పావడ యంటు మైతటిం
బెళపెళ లేని చీర గటిలింక పులమ్ముల జేర్చికొంచు వే
జలకము లాడియాడి యొక దాన కరస్థిత కేశయై నృపుని
వెలువడి చూచెలో బడితిని కని బాసట నిశ్చపే యనన్. [మను 5 68]

ఇలా తడిబట్టలతో వచ్చి రాజును చూడడం ఈమె ముక్కు తిమ్మనగారి దగ్గరనుంచి నేర్చుకొంది ఆయన పారిజాతాపహరణంలో ముందే ఇలా వ్రాశారు

కాళియఫణి జాచు తమకంబున మజ్జన మాడియాడి నీ
లాలక యొప్పు గంధసలిలార్ద్రకచంబుల నన్నుఁదోయుపై
వ్రాలిన నందితుం బొదివి రాజసభంబున కేగుదెంచెఁగో
పాలకమూర్తి గాన శిఖిబర్హము గానక దిచ్చునే యనన. [పారిజాత. 3 14]

ముక్కుతిమ్మనగారుకూడ ఈ ఘట్టంలో పది పద్యాలు వ్రాశారు. ఇటువంటి సన్నివేశంలో ఎంతమంచి కల్పనలు చేసినా రక్తికట్టవు. అందుకే నరసయ్య పౌరకాంతల తొందరపాటును శుకపికవిత్వంతో పోల్చారు.

ఇలరేవి జూడ జనుతము దలన యొక తె తలబడిన యలంకారముతో
వలయు వడిగూడని వడ ష్ఠలనంబును గలిగి శుకపికవితయు బోలెన్.
[కవికర్ణ. 3 155]

కులస్త్రీల పట్ల కొంచెం గౌరవం చూపించి నరసయ్య ఇలా అన్నారు:
కులపతి శిష్టమార్గమునకు మదినిల్పిన ధాటరామికిన్
గులము మహాంబురాశి పతి కొండ గృహాంగన మంథకూప మా
కులపతి దుష్టమార్గమునకు న్మది నిల్పవయేని దాటగా
గులమొక దోష్పదంబు పతి గుంతు గృహాంగనల మాటవట్లగున్
[కవికర్ణ. 4 104]

నరసయ్య కావ్యంమాత్రం రకరకాల శృంగారవర్ణనలకు ఆటపట్టు మంచి భావుకతకు ఉనికిపట్టు యతినిసైతం విటుని చేస్తానన్న పంతంకొద్ది వ్రాసిన పద్యాలు కాబట్టి రౌడీ తనం కనబడుతుంది ఇతడు విటుణ్ణి సైతం యతిని చేస్తానని ఛాలెంజి చేసి చెప్పిన ఘట్టాలు నిజంగా వేదాంతమయాలు. ఎవ్వండ? నెందుండి యొకటి కేమిటికి నే బద్ధుండనైతి నేబంధనమున? గారణం బెయ్యది? కాదు కారణ మెద్ది? యెద్ది కారణజన్య? మేదికాదు? ధర్మ మేదేది? యధర్మంబు నే దిప్పు? డెందు వర్తించెద? నెందు నిలువ నేది కృత్య? మకృత్య మెయ్యది? గుణ సంవిశిష్ట మెయ్యది? దోషజుష్ట మెద్ది?

యను వివేకంబు లేక ప్రాయమున గ్రాఁకి
పశువువోలె శిశ్నోదరపరుఁడు నరుఁడు
సంచరించుచు నజ్ఞానసంభవంబు
నధికతరమైన దుఃఖంబు ననుభవించు [కవికర్ణ 5 106]

ఈ దుఃఖాలను దాటడానికి, నిజంగా తరించడానికి ఒక్కటే మార్గమట

శరణాగతులకు దక్కఁగ ఇరులకు మోక్షంబు లేదు భవనష్టుఁడు ని
ర్భరుఁడు నన నరులెఱంగుఁడు ఇరగు ప్రపన్నుండు సుకృత పరిపాక భరన్
[కవికర్ణ. 5 91]

సంకుసాల నరసయ్య నిజంగా ప్రపన్నుడు. అతడు నిజమైన వైష్ణవుడు. నరాంకితం చేస్తే తన కృతి దూష్యమవుతుందని దేవునికి అంకితమిస్తాడు రాజులను ఇలా గర్హించాడు.

అంటేరికలయందు సంతరచరులైన నవకృతాకృతుల పిశాచజనులు
వరకరాళంబులై ప్రార్థింప గనుగోక వాయెత్తకుండు జీవచ్ఛవములు
వాంఛితవనముల గ్రాలుచు ఖగకుస్తంభిత్వశిఖరవర్తులాండసములు
నేత్రవరంపరావిలకంటకాకృతి శేరజోతని ఖర్వూరతరులు
కింఖనాగుస్వరస్వరత్ర్యశవజ సమున విస్ఫుటచ్ఛాత్ర విస్ఫారిత స్ఫటిక
విన్యనవవైద్యపరవర్తిరుస్ఫనములు ప్రభుదురాత్ముల సేవ్యాలు ప్రస్తుతింతు?
[కవికర్ణ. పీఠిక. 24]

ఇటువంటివాడు రాజాశ్రయంకోసం విజయనగరం వెళ్ళి పడిగాపులు పడ్డాడనీ, రాజదర్శనం పెద్దనగారు పడనివ్వలేదనీ విశ్వసించడం కష్టమే అయినా ఇతడు రాయలవారి కాలంవాడని చెప్పడానికి మోహనాంగి చదరంగకథ పనికివస్తుంది. రాజులను ఇలాగే దూషించిన ధూర్జటినికూడా రాయలవారు మెచ్చుకొన్నారు. కనుక బహుశా ఇతణ్ణికూడా సత్కరించారేమో తెలియదు నరసయ్య తనను మెచ్చుకొందుకు ఒక్కడుంటే చాలు నన్నాడు

ఎల్లరు మెచ్చని మత్కృతి నుల్లంబున మెచ్చుగాక యొక దుష్కృతులం
బొల్లని వల్లవికాగ్రము గొల్లలుగా బొగడ నెక్క కోయిలం లేదే?
[కవికర్ణ పీఠిక [illegible]]

చాలా కోయిలలు ఇతణ్ణి పొగిడాయి. అసలు తనను తాను పొగడుకొనడంలో నరసయ్య అందెవేసిన చేయి. "మామకపాత్యవతేయ వాఙ్మయోదర్క సుధార్ణవోదయ విధాయక పార్వణశర్వరీవరా!" (5 158) అని కృతి పతిని ప్రశంసిస్తూ తనను వ్యాసులవారితో పోల్చుకొన్నాడు. అనేటితోనే తాను అల్పుడననీ చెప్పుకొంటాడు.

జ్ఞాన ప్రౌఢమహాకవీశ్వర వచస్సంస్తూయమానుండు ల
క్ష్మీనాథుండు మదల్ప వాక్యరచనాస్వీకర్త గాకుండునే?
నానాభూపతు లెల్లగానుకలు రత్నశ్రేణు లర్పింపగా
ధానా ముష్టిముచుం గుచేలు గరుణా ధన్యాత్ముగా జూడడే?

[కవికర్ణ పీఠిక, 28]

ఇది శ్రీ వేదాంతదేశికాచార్యులవారి ఈ క్రింది శ్లోకంలోని ప్రౌఢ ప్రయోగానికి అనుకరణ.

క్షోణీకోణశతాంశపాలనకళా దుర్వారగర్వానల
క్షుభ్యత్క్షుద్రనరేంద్ర చాటురచనాధన్యాన్ న మన్యామహే
దేవం సేవితుమేవ నిశ్చినుమహే యోఽసౌ దయాళుః పురా
ధానాముష్టిముచే కుచేలమునయే దత్తేస్మ విత్తేశతాం[1]

కవిత్వంలో సంకుసాల నరసయ్య ఎంతమాత్రం కుచేలుడు కాడు కుబేరుడే. అయితే నూలిపోగంత కథను తీసుకొని 1200 గద్యపద్యాలు వ్రాస్తే ఎంతటి కవైనా విసుగు పుట్టిస్తాడు. "నృసింహకవియే కాక ఆంధ్రసంస్కృత కవులలో పెక్కురు గ్రంథమునందలి యేక భాగపరిచయమున మహాకవి వతంసులుగ గన్పింతురు. తుదుముట్ట చదివితిమా, ఉన్న గౌరవము పోవును దీనికి ప్రధానకారణము కవులలో నూటికి తొంబదితొమ్మిదిమందికి గ్రంథము యొక్క సమష్టి మీద దృష్టి యుండదు; చదివెడువారికి అట్టి చూ పుండరాదేమో!" అన్న ఒక రసజ్ఞుని మాటలు కొంత నిజమే.[2]

1 ఈ సంగతి రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారు గుర్తించారు. ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక, సంపుటి 6, పుటలు 270-274. ఈ వ్యాసంలో వారు సంకుసాల నరసయ్యకు కొంచెం ప్రాపిసుత్తి చేశారు.

2. కవికర్ణ రసాయనం — దిగుమర్తి సీతారామస్వామి, భారతి, సంపుటి 26, సంచిక 11.

13

చింతలపూడి ఎల్లన్న

(రాధామాధవకవి)

రాధిక శృంగారదేవతగా నేడు రసరాజ్యాన్ని పరిపాలిస్తున్నది రాధామాధవుల ప్రణయమే నిగ్గుతేరిన ప్రణయమని ఈనాడు రసికులందరూ భావిస్తారు విరహంచేత ఆర్తురాలైన రాధిక మీదా, సహజంగా ధూర్తుడైనకృష్ణునిమీదా కనీసం ఒకగేయమో, పద్యమో అల్లని తెలుగుకవి ఉండడు అయితే మన ఆంధ్రసాహిత్యంలో మొట్టమొదట రాధాకృష్ణులచేత పరస్పరం ముద్దుపెట్టించిన మొనగాడు శృంగారశేఖరుడైన శ్రీనాథుడు ఆయన తన భీమఖండంలో కృతిపతిని దీవిస్తూ వ్రాసిన తొలిపద్యాలలో రాధాకృష్ణుల ప్రణయం చిత్రించాడు

వాలికమోము మత్తవనబర్హికిశోరకలాపకేళి లై
వాలిది వచ్చకప్పురపు వాసనతోడి సుఖారవింద తాం
బూలపు మోవి మోవిపయి మోపుచు రాధకు నిచ్చు ధూర్తగో
పాలుడు ప్రోచుగావుత నపారకృపామతి మంత్రియన్ననిన్ [భీమ 1 3]

రాధపెదవిమీద కృష్ణుని పెదవి మోపించి ముద్దు పెట్టించిన శ్రీనాథుడు తానుమాత్రం పెదవులు మూసుకొన్నాడు ఈ ఒక్కపద్యంలో తప్ప రాధాకృష్ణుల ప్రసక్తి మరెక్కడా తేలేదు తేవడానికి ఆస్కారం కూడా లేదు అయినా, ఈపద్యమైనా అతడు చెప్పినందుకు తెలుగువాళ్లు అతనికి ఋణపడతారు

తాను వ్రాసిన అన్ని కృత్యాది పద్యాలవల్లా చరిత్రకు తోడ్పడినట్లే ఈ పద్యంలో కూడా శ్రీనాథుడు సాహిత్యచరిత్రకు సహాయం చేశాడు క్రీ శ. 1335 కుపూర్వం హరివంశాన్ని అనువదించిన ఎర్రప్రెగడగారి సుదీర్ఘరచనలో శ్రీకృష్ణుని ప్రియురాలిగా రాధపేరు ఎక్కడా కనబడదు క్రీ శ 1475కు పూర్వం భాగవతాన్ని సవిస్తరంగా రచించిన బమ్మెరపోతరాజుగారి శ్రీకృష్ణ చరిత్రలో అతని ప్రేయసిగా రాధూస్తే కనబడదు అందుచేత తెలుగుదేశానికి క్రీ శ 16 వ శతాబ్దంలో వంగదేశం నుంచి రాధ దిగుమతి అయిందనే అపోహ ఒకటి ప్రచారంలో ఉంది క్రీ శ 1428 30 ల మధ్య భీమఖండాన్ని వ్రాసిన శ్రీనాథుని పద్యంలో రాధప్రసక్తి ఉండడంవల్ల ఆనాటికే తెలుగువాళ్ళకు ఆమెతో ముఖపరిచయ ముందని చెప్పవచ్చు

అయితే రాధాకృష్ణుల ప్రణయజీవితాన్ని సంపూర్ణకావ్యంగా వ్రాసి ఈ శృంగారాన్ని తెలుగువాళ్లకు సుపరిచితం చేసిన మహానుభావుడు చింతలపూడి ఎల్లన్న అతని కావ్యంపేరు రాధామాధవం వ్రాసీవ్రాయగానే ఈ ప్రబంధం సుప్రసిద్ధమైంది దీనిని విన్న తరువాత వ్రాసినవారి పేరు శ్రోతలు మరచిపోయారు అతణ్ణి రాధామాధవకవి అని పిలిచారు అదే చివరకు స్థిరపడిపోయింది కవికూడా తాను వ్రాసిన అనంతరగ్రంథాలలో తనపేరు రాధామాధవుడనే చెప్పుకొన్నాడు. అయితే ఇతడు తనగురించి పనికివచ్చే వివరాలు అట్టే చెప్పుకోలేదు రాధామాధవంలో గద్య ఇలా ఉంది :

ఇది శ్రీమన్మదనగోపాలచరణకమలసేవాధురీణ సత్కళాపారీణ కృష్ణభట్టారకపౌత్ర చింతలపూడి రామయ్యప్రభుసుపుత్ర సుకవివర్య రాధామాధవ ఎల్లనార్యప్రణీతంబైన రాధామాధవం బను శృంగార ప్రబంధంబు ..

ఈ గద్యవల్ల కవి మదనగోపాలభక్తుడనీ, కళాకోవిదుడనీ, ఇతని తాతపేరు కృష్ణంభట్టుగారనీ, తండ్రి రామయ్య గారనీ, వీళ్ళ ఇంటిపేరూ, ఊరిపేరూ చింతలపూడిగ్రామమనీ తెలుస్తున్నది అయితే కవి ఫలానా జిల్లావాడని కచ్చితంగా చెప్పలేం ఏమంటే తెలుగుదేశంలో ఆరుజిల్లాలలో పదకొండు చింతలపూడి గ్రామాలున్నాయి వాటి వివరాలు చూడండి:

విశాఖపట్నంజిల్లా: (1) చింతలపూడి (వీరవల్లి తాలూకా), (2) చింతలపూడి (గోలుకొండ తాలూకా), (3) చింతలపూడి (గోలుకొండ మన్యం)

తూర్పుగోదావరి జిల్లా : (4) క్రాపచింతలపూడి (అమలాపురం తాలూకా) (5) చిన్న చింతలపూడి (అమలాపురం తాలూకా), (6) చింతలపూడి (ఎల్లవరం తాలూకా)

పశ్చిమగోదావరిజిల్లా : (7) చింతలపూడి (చింతలపూడి తాలూకా)

కృష్ణాజిల్లా : (8) చింతలపూడి (గుడివాడ తాలూకా)

గుంటూరుజిల్లా : (9) చింతలపూడి (తెనాలితాలూకా), (10) చింతలపూడి (రేపల్లె తాలూకా)

నెల్లూరుజిల్లా : (11) చింతలపూడి (దర్శి తాలూకా)

ఈ పదకొండు గ్రామాలలో ఏ ఒక్క చింతలపూడి గ్రామమైనా ఎల్లన్న స్వగ్రామమవడానికి వీలుంది. అయితే అతడు తూర్పుగోదావరిజిల్లావాడని భావించడానికి ఆస్కారాలున్నాయి. క్రీ శ 1402 ప్రాంతాలలో చింతలపూడివారు ఈ సీమలో ఉన్నట్లు శాసనప్రమాణా లున్నాయి [1] చింతలపూడి కాచన్నగారు తమ తండ్రి కృష్ణమరాజుగారికి సుకృతంగా సర్పవరం భావనారాయణస్వామికి ఒక సుక్షేత్రం దానం చేశాడు రాధామాధవకవి బహుశా ఈ చింతపూడివారి వంశంలోని వాడు కావచ్చు. తూర్పుగోదావరి జిల్లా ఎల్లవరంతాలూకాలో ఒక చింతలపూడిగ్రామమున్నదని చూశాం. ఈ తాలూకా పేరులోని 'ఎల్ల' శబ్దానికీ, రాధామాధవకవిపేరులోని 'ఎల్ల'శబ్దానికీ ఏదైనా సంబంధ మున్న దేమో చూడాలి. ఇది కేవలం బాదరాయణ సంబంధమో, కాదో భావిపరిశోధనలవల్లగాని తేలదు.

చింతలపూడి ఎల్లన్న చిన్నప్పటినుంచి మదనగోపాలభక్తుడని భావించ వచ్చు, అతడు 'కృష్ణా', వల్లవీవల్లభా' అనే మకుటంతో ఒకశతకం చెప్పాడేమో అని ఊహాగానం చేయడానికి ఆస్కారముంది ఈమకుటంతో ఉన్న తొమ్మిది పద్యాలూ రాధామాధవప్రబంధంలో అక్కడక్కడ కనబడతాయి [2]

శతకంలో తాను వ్రాసిన మంచి పద్యాలను సందర్భోచితంగా అతడు వాడు కొన్నాడని భావించవచ్చు బాల్యక్రీడలనుంచి లీలా విహారాలదాకా కృష్ణచరిత్రను ఈ శతకంలో ఎల్లన్న కీర్తించినట్లు కనబడుతుంది, చూడండి :

1. ఆంధ్రరచనతరంగిణి, 4 వ సంపుటం, పుట 205

2. రాధామాధవంలో ఈ మకుటమున్న పద్యాలు ఇవి: 1 22,1 23,1 24,1 133,1 135, 2 26, 2 106, 2-107, 3 145.

బాలక్రీడల గన్నతల్లికి మనఃప్రహ్లాదముం జేయుచున్
హేలామైత్రి ఘటించి గోపకులతో నేపార వర్తింపుచున్
గేలిం జారుడ వౌచు గోపికల కౌగిళ్ళ న్వినోదించు ధీ
శాలిత్వంబులు నీకె యొప్పు నవు గృష్ణా! వల్లవీవల్లభా! [రాధా. 1 135]

ఇందులో చక్కని శృంగారవర్ణలు కూడా ఉన్నాయి. ప్రియురాలి విరహాన్ని వర్ణిస్తున్నారు :

ఘనపీనస్తనకుంభమండలముపై గస్తూరి నొప్పారగా
గానఁగోరన్నను వ్రాసి యావిధమునం గూర్పుందునే యంచు రు
ల్లస రోమాంచము నించి యశ్రువులు జాలై పార బద్మాక్షి నె
చ్చని నిట్టూర్పు నిగుడ్చు నీధృతికి గృష్ణా! వల్లవీవల్లభా! [రాధా.3 145]

అయితే తన ఇష్టదైవాన్ని ఎల్లన్న కేవలం శృంగార పురుషునిగానే కాక పరబ్రహ్మంగా కూడా ఊహించుకొన్నాడు

స్థిర విజ్ఞానవిశేషవిశ్రుతదృష్టిం దృష్టి జూడంగ సా
గరకల్లోలఘటాపరంపరలలో గన్పట్టు పద్మాకృతిన్
బరమబ్రహ్మవిలోకనాత్ములకు శుంభద్దివ్యతేజస్థితిన్
శరణత్వంబును జూపుచుందువు కృష్ణా ! వల్లవీవల్లభా ![రాధా. 1 23]

చింతలపూడి ఎల్లన్న సర్వం శ్రీకృష్ణమయంగా భావించాడు ఇలా కీర్తించాడు :

నీవే యజ్ఞములున్ దరియఫలముల్ నీవే కులాధారముల్
నీవే మంత్రము నీవె తజ్జపములున్ నీవే మనోవాంఛయున్
నీవే మోక్షము నీవె దివ్యభవము న్నీవే విచారింప నా
నావర్ణాశ్రమధర్మమార్గులకు గృష్ణా ! వల్లవీవల్లభా ! [రాధా. 1 24]

శ్రీకృష్ణుని దివ్యవిభవం బహుశా ఎల్లయ్య ఎఱ్ఱయ్యగారి హరివంశంవల్ల తెలుసుకొని ఉంటాడు ఆయన కవిత్వమంటే అతని కెంతో గౌరవం గంగాతరంగాల సంగీతంలాగా ఎఱ్ఱయ్యగారి మృదుమధురవచనా లుంటాయని అతని విశ్వాసం అందుకే వారిని ఇలా స్తుతించాడు

---

3 మద్రాసు ఓరియంటల్ లైబ్రరీ త్రయన్నియల్ క్యాటలాగు, సంపుట 3, భాగం 3, పుట 108

నానావిధపటుసటదీ శాసశిరస్సుపదభంగ పలితోర్మిఘటా
నూనత్వవిమృదుమధురవ చోవిధి శివదాసు గొలుతు సుకవిశాంతున

[రాధా 1 12]

ఈ పద్యంలోని 'శివదాసు' అన్న పేరుతో ఎర్రాప్రెగడగారనే పేర్కొన్నాడని ఎల్లన్న వ్రాసిన మరోగ్రంథంలోని పూర్వకవిస్తుతివల్ల నిరూపించవచ్చు ఎర్రయ్య గారి బిరుదు శంభుదాసుడైనా, ఎల్లన్నమాత్రం 'శివదాసు' అనే పిలుస్తాడు అతడు తన తారకబ్రహ్మరాజీయంలో కవిత్రయాన్ని ఇలా నుతించాడు

భారత కావ్యహార మొకభాగము నన్నయభట్టు గూర్చె ము
క్తారమణీయవాక్యముల దక్కిన భాగము సోమయాజి పెం
పార ఘటించె రెంటి గలయగా శివదాసుడు మధ్యనాయక
శ్రీ రచియించె శారద ధరింప గవిప్రియకీర్తిమించగన్.   [R 347]

ఎర్రయ్యగారి రచనలు నిజంగా కొలికిపూసలే, వారి రచనలలో మెత్త దనాన్ని ఎల్లన్న అలవరుచుకొన్నాడు అయితే కవిత్వం ఉండవలసిన చోట్ల గట్టిగాకూడ ఉండాలి ఆవిద్య శ్రీనాథుని రచనలవల్ల ఎల్లన్న బాగా అవగాహన చేసుకొన్నాడు అందుకే కవిసార్వభౌముణ్ణి ఇలా నుతించాడు

నానాశ్రవసుధానిమదస్ఫురితపక్షిశాతుకాతిన్యముగా
బూవంశాలు వచోవిలాసముల వేర్పుల్ చూపి కర్ణాటక
క్ష్మానాథేంద్రు సభగా గవిత్వవిజయోత్సాహంబు గైకొన్న మా
శ్రీనాథుం గవిసార్వభౌము గొలుతుగా సేవాంజలుల్ గీల్కొనన్

[రాధా 1 13]

పూర్వకవుల పుస్తకాల ధర్మమా అని ఎల్లన్న మృదుమధురగంభీర వాచావిశేషాలు తెలుసుకొన్నాడు సంస్కృతంలో సుప్రసిద్ధకావ్యాలేకాక అప్పు డప్పుడే ప్రచారం పొందుతున్న, ఒకటి, రెండు శతాబ్దాల క్రిందటి గ్రంథాలను కూడా అతడు పఠించాడు వాటిలో జయదేవుడు రచించిన రాధామాధవకావ్యం ఉంది, ఈ జయదేవుడు ప్రఖ్యాతమైన గీతగోవిందాన్ని వ్రాసిన జయదేవుడో కాడో తెలియదు సంస్కృతవాఙ్మయంలో చాలామంది జయదేవు లున్నారు గీతగోవిందాన్ని వ్రాసిన జయదేవుడు క్రీ శ 1090 1140 ప్రాంతాలవాడు [4]

4 సంస్కృతవాఙ్మయచరిత్ర,ద్వితీయసంపుటం మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు, పుట 324

ఇతడుకాక క్రీ శ 1300 ప్రాంతాలలో చంద్రాలోకం, రసమంజరి మొదలైన అలంకారశాస్త్రాలూ ప్రసన్న రాఘవం అనే రూపకం వ్రాసిన జయదేవు డింకొక డున్నాడు[5] గంగేశపండితుడు వ్రాసిన తత్వచింతామణి అనుతర్కశాస్త్రానికి వ్యాఖ్యగా ఒక జయదేవుడు ఆలోకం వ్రాశాడు ఇతని శిష్యుడు టీక వ్రాశాడు[6] వీళ్లుకాక శృంగారమాధవమనే చంపూగ్రంథాన్ని వ్రాసిన ఒక జయదేవుడుకూడ ఉన్నాడు ఇంతమంది జయదేవులలో ఎవరు రాధామాధవం వ్రాశారో తెలియదు బహుశా శృంగారమాధవ చంపూకావ్యాన్నే ఎల్లన్న రాధామాధవం అన్నాడేమో! అతడు జయదేవుణ్ణి ఇలా నుతించాడు.

నుతియింతు వాగ్విశేష స్ఫూర్తి రాధామాధవంబు చెప్పిన విద్యా
చతురాననుఁ నీలాచల పతిహితు జయదేవసుకవిసంస్తవధరునిఁ [రాధా 1 10]

జయదేవుడు వ్రాసిన రాధామాధవాన్ని చదివాక దానిని అనువదించాలనే కోరిక ఎల్లన్నకు జనించింది కాబోలు ఒకనాడు అతడు పూర్వకవుల పృథు మధుర గంభీరవాచావిశేషాలతో, భావరసగర్భితమైన వివిధపదబంధాలతో ఒక ప్రబంధం రచిద్దామనుకొంటూ ఉంటే రాధాసమేతంగా కృష్ణుడు ప్రత్యక్ష మయ్యాడట 'కవితాకల్పవల్లి' అనే ద్వాదశాక్షరకలితమైన తన దివ్యమంత్రాన్ని ఉపదేశించాడట. రాధామాధవం అనే శృంగారకావ్యాన్ని రచించి తనకు అంకితమిమ్మని బోధించాడట ఎల్లన్న ఇలా పొంగి పోయాడు

బోధించు యిష్టదైవము రాధాపతి గూడి సౌమ్యరమ్యాకృతి హృ
త్పీఠమున దేవి కృష్ణుడు రాధామాధవము చెప్పురాయని పలికెన్
ఇష్టదైవంబు పొడకట్టి హృదయవీధి దనకు గృతిజెప్పుమని ప్రసాదంబుసేసె
నింతకంటెను సౌభాగ్యమేమిచెప్ప దైవకృపదక్కనేని ఏంతలో శుభములు
[రాధా. 1 26, 27]

ఈ కావ్యం వ్రాశాక నిజంగానే ఎల్లన్నకు శుభాలు చేకూరాయి క్రీ.శ 1519 లో బహుశా రాయలవారు కళింగవిజయంనుంచి తిరిగివస్తున్నప్పుడు చింతలపూడి ఎల్లన విజయనగరసార్వభౌముని దర్శనం చేసుకొని తన కవిత్వం వినిపించదలిచాడు. అతని శక్తిసామర్థ్యాలు పరీక్షించటానికి అల్లసాని

5 సంస్కృతవాఙ్మయచరిత్ర II, పుటలు 256, 418

6 అదేగ్రంథంలో, పుట 177

నానావిధపటునటదీ శానశిరస్సనిదభంగ పరిలోల్మ ఘటా
నూనధ్వనిమృతుమధురవ చోనిధి శివదాసు గొలుతు సుకవిశశాంకున్

[రాధా 1 12]

ఈ పద్యంలోని 'శివదాసు' అన్న పేరుతో ఎర్రాప్రెగడగారినే పేర్కొన్నారని ఎల్లన్న వ్రాసిన మరోగ్రంథంలోని పూర్వకవిస్తుతివల్ల నిరూపించవచ్చు ఎర్రయ్యగారి బిరుదు శంభుదాసుడైనా, ఎల్లన్నమాత్రం 'శివదాసు' అనే పిలుస్తాడు అతడు తన తారకబ్రహ్మరాజీయంలో కవిత్రయాన్ని ఇలా నుతించాడు

భారత కావ్యహార మొకభాగము నన్నయభట్టు గూర్చె ము
క్తారమణీయవాక్యముల దక్కిన భాగము సోమయాజి పెం
పార నొనర్చె రెంటి గలయంగ శివదాసుడు మధ్యనాయక
శ్రీ రచియించె శారద ధరింప గవిప్రియకీర్తిమించగన్ [R 347]

ఎర్రయ్యగారి రచనలు నిజంగా కొలికిపూసలే, వారి రచనలలో మెత్తదనాన్ని ఎల్లన్న అలవరుచుకొన్నాడు అయితే కవిత్వం ఉండవలసిన చోట్ల గట్టిగాకూడ ఉండాలి ఆవిద్య శ్రీనాథుని రచనలవల్ల ఎల్లన్న బాగా అవగాహన చేసుకొన్నాడు అందుకే కవిసార్వభౌముణ్ణి ఇలా నుతించాడు

నానాశాస్త్రప్రమదావనీమదస్ఫురితపక్షీశాతుశారివ్యముం
బానంజాలు వచోవిలాసముల నేర్పుల్ చూపి కర్ణాటక
క్ష్మానాథేంద్రు సభం గవిత్వవిజయోత్సాహంబు గైకొన్న మా
శ్రీనాథుం గవిసార్వభౌము గొలుతుం సేవాంజలుల్ గీల్కొనన్

[రాధా 1 13]

పూర్వకవుల పుస్తకాల ధర్మమా అని ఎల్లన్న మృదుమధురగంభీర వాచావిశేషాలు తెలుసుకొన్నాడు సంస్కృతంలో సుప్రసిద్ధకావ్యాలేకాక అప్పుడప్పుడే ప్రచారం పొందుతున్న, ఒకటీ, రెండు శతాబ్దాల క్రిందటి గ్రంథాలను కూడా అతడు పఠించాడు వాటిలో జయదేవుడు రచించిన రాధామాధవకావ్యం ఉంది ఈ జయదేవుడు ప్రఖ్యాతమైన గీతగోవిందాన్ని వ్రాసిన జయదేవుడో కాడో తెలియదు సంస్కృతవాఙ్మయంలో చాలామంది జయదేవు లున్నారు గీతగోవిందాన్ని వ్రాసిన జయదేవుడు క్రీ శ 1090 1140 ప్రాంతాలవాడు [4]

4 సంస్కృతవాఙ్మయచరిత్ర,ద్వితీయసంపుటం మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు, పుట 324

ఇతడుకాక క్రీ శ 1300 ప్రాంతాలలో చంద్రాలోకం, రసమంజరి మొదలైన అలంకారశాస్త్రాలూ ప్రసన్న రాఘవం అనే రూపకం వ్రాసిన జయదేవు డింకొక డున్నాడు[5] గంగేశపండితుడు వ్రాసిన తత్వచింతామణి అనుతర్కశాస్త్రానికి వ్యాఖ్యగా ఒక జయదేవుడు ఆలోకం వ్రాశాడు ఇతని శిష్యుడు టీక వ్రాశాడు.[6] వీళ్లుకాక శృంగారమాధవమనే చంపూగ్రంథాన్ని వ్రాసిన ఒక జయదేవుడుకూడ ఉన్నాడు ఇంతమంది జయదేవులలో ఎవరు రాధామాధవం వ్రాశారో తెలియదు బహుశా శృంగారమాధవ చంపూకావ్యాన్నే ఎల్లన్న రాధామాధవం అన్నాడేమో! అతడు జయదేవుణ్ణి ఇలా నుతించాడు.

> నుతియింతు వాగ్విశేష స్థితి రాధామాధవంబు చెప్పిన విద్యా
> చతురానను నీలాచల పతిహితు జయదేవసుకవిపంచప్రవరున్ [రాధా 1 10]

జయదేవుడు వ్రాసిన రాధామాధవాన్ని చదివాక దానిని అనువదించాలనే కోరిక ఎల్లన్నకు జనించింది కాబోలు ఒకనాడు అతడు పూర్వకవుల మృదు మధుర గంభీరవాచావిశేషాలతో, భావరసగర్భితమైన వివిధపదబంధాలతో ఒక ప్రబంధం రచిద్దామనుకొంటూ ఉంటే రాధాసమేతంగా కృష్ణుడు ప్రత్యక్ష మయ్యాడట 'కవితాకల్పవల్లి' అనే ద్వాదశాక్షరకలితమైన తన దివ్యమంత్రాన్ని ఉపదేశించాడట రాధామాధవం అనే శృంగారకావ్యాన్ని రచించి తనకు అంకితమిమ్మని బోధించాడట ఎల్లన్న ఇలా పొంగి పోయాడు

> బోధించు యిష్టదైవము రాధాసతి గూడి సామ్యరమ్యాకృతి హృ
> ద్బాధమున లేచి కృష్ణుడు రాధామాధవము చెప్పుమాయని పలికెన్.
> ఇష్టదైవంబు పొతకట్టి హృదయవీధి దవుదు గృతిచెప్పుమని ప్రసాదంబుసేసె
> నింతకంటెను సౌభాగ్యమేమిచెప్ప దైవకృపదక్షులేని వింతలే శుభములు
> [రాధా. 1 26, 27]

ఈ కావ్యం వ్రాశాక నిజంగానే ఎల్లన్నకు శుభాలు చేకూరాయి క్రీ శ 1519 లో బహుశా రాయలవారు కళింగవిజయంనుంచి తిరిగివస్తున్నప్పుడు చింతలపూడి ఎల్లన విజయనగరసార్వభౌముని దర్శనం చేసుకొని తన కవిత్వం వినిపించదలిచాడు అతని శక్తిసామర్థ్యాలు పరీక్షించడానికి అల్లసాని

5. సంస్కృతవాఙ్మయచరిత్ర II. పుటలు 256, 418
6. అదేగ్రంథంలో. పుట 277.

పెద్దనగారు ఒక సమస్య ఇచ్చారు నగరు, తగరు, తొగరు, వగరు అనే మాటలు ప్రాసస్థానంలో వాడుతూ రామాయణపరంగా ఎల్లన్నను పద్యం చెప్ప మన్నారు అతడు ఆశువుగా ఇలా చెప్పాడు

> నగరు నగాయె నింక విపినంబుల కేగుడు రాజ్యకాంక్షకుం
> దగరు కుమారులార యని తల్లి పగల్ మిగులంగ దోపగా
> దొగరున రక్తగట్టి మది దోపక గద్గదభిన్న కంఠయై
> వగురుచుచున్న జూచి రఘువంశవరేణ్యుడు తల్లి కిట్లనున్.

ఈ పద్యాన్ని విన్నాక అందరూ సంతోషించారు ఇవే మాటలు వాడుతూ భారతపరంగా చెప్పమన్నారు ఎల్లన్న ఆశువుగా ఇలా రచించాడు

> తొగరుచి కన్నుదోయి గదు దోపగ గర్జుడు భీమసేనుపై
> దగరు ధరాధరంబువలె దాకిన భంగిని దాకి నొచ్చి తా
> వగరుచుచు న్వెసన్ జరుగువారిని నచ్యుతి రాజలోకముల్
> నగరు మయోధవాక్కు మది నాటుట జేసి ధరాతలేశ్వరా !

దీనిని మెచ్చుకొన్నాక రాయలవారూ, ఇతరకవులు ఇవే మాటలతో భాగవతపరంగా ఒక ఆశుపద్యం చెప్పమన్నారు ఎల్లన్న చెప్పాడు

> వగరుపు మ్రాతనే నరుడు వత్యుడు కాడు నభీసభీత్వ మె
> న్న గరుతవాహమంతు మము నాశటు డించుట యెల్ల నుద్ధవా
> తగరవి కాక మోహపు లతాతమలైన విహంగజాతురే
> తొగరుచి యోషధీశునకు దోపగజేయునె వీతవాతగవ్.

ఈ సమీక్ష పూర్తికాగానే ఎల్లన్న వ్రాసిన రాధామాధవకావ్యాన్ని అల్లసాని పెద్దన మొదలైన కవులున్న సభలో రాయలవారు విన్నారు విని మెచ్చుకొన్నారు ఆభరణాలు మొదలైన కానుక లిస్తూ ఎల్లన్నకు రాధామాధవకవి అనే బిరుదిచ్చారు. దీనిని అతడు ఈ కావ్యపు గద్యంలో చేర్చుకొన్నాడు ఈ సన్మానాన్ని గ్రంథాదిని అవతారికలో ఇలా వివరించాడు.

> రాధామాధవ మచ్యుతాంకితముగా బ్రౌఢప్రియం జెప్పి త
> న్మాధుర్యంబున కృష్ణరాయవిభు గర్ణాటేశు మెప్పించి నా
> నా ధాత్రీపతిమాన్య సత్కవులలోనన్ భూపుల శ్రేణితో
> రాధామాధవనామ మందిన జగత్ప్రఖ్యాతచారిత్రుడన్. [రాధా. 1 30]

ఈ పద్యంలోని 'ధాత్రుప్రతిమాన సత్కవులు' అనే మాట అల్లసాని పెద్దనగారినే సూచిస్తున్నది. వారికి ఆంధ్రకవితా పితామహ' బిరుదు ఉంది. ఇది వారు క్రీ శ 1519 ప్రాంతాలశాసనాలలో వాడారు కనుక రాధామాధవకవికి రాయలవారి సన్మానం క్రీ.శ 1519 లోనే, లేక ఆతరువాతనే జరిగిందని చెప్పవచ్చు రాయలవారు సత్కరించాక ఎల్లన్న ఇతర ఆస్థానకవులతోబాటు విజయనగరానికి వెళ్లి అక్కడ స్థిరపడిపోయారు ఇదే తరుణంలో కళింగదేశం నుంచి ఎందరో కవులూ, పండితులే వారి ఆస్థానంలో చేరి రాజధానికి వెళ్లారు సౌందర్యలహరికి వ్యాఖ్య వ్రాసినలొల్ల లక్ష్మీధరుడు పారిజాతాపహరణం రూపకాన్ని వ్రాసిన దివాకరుడు సంగీతసూర్యోదయాన్ని రచించిన బండారు లక్ష్మీనారాయణకవి మొదలైన సంస్కృతరచయితలు వీళ్లలో ముఖ్యులు రాధామాధవకవికూడ ఈ పండితులతోపాటే విజయనగరానికి చేరుకున్నాడని భావించవచ్చు

*

రాజధానికి చేరుకొన్నాక రాధామాధవకవి అక్కడ పదేళ్లపాటు సుఖంగా జీవించాడు. కొంతమంది రాజకీయోద్యోగులతో సంబంధబాంధవ్యాలు పెట్టుకొన్నాడు సంజయగారి తిమ్మరసయ్య అక్కడ మంచి పదవిలో ఉన్నాడు. కందాచారం లెక్కలు వ్రాసే 'చీఫ్‌మిలిటరీ అకౌంటెంట్' ఉద్యోగంలో ఉండేవాడు ఇతనికీ, రాధామాధకవికీ చాలా సఖ్యత ఏర్పడింది. ప్రస్తుతం మనకు తెలియని బంధుత్వం కూడా ఏర్పడింది ఇటువంటి ఉద్యోగస్థుల తోనూ, ఇతర కవిమిత్రులతోనూ హాయిగా జీవిస్తూ రాధామాధవకవి 'తారకబ్రహ్మరాజీయం' అనే మరొక ప్రబంధం రాయడం మొదలు పెట్టాడు దీనిని పూర్తిచేసేలోగా కృష్ణరాయలవారు మరణించారు రాజ్యంలో కల్లోలాలు వచ్చాయి చివరకు కృష్ణరాయల సవతితమ్ముడు అచ్యుతదేవరాయలు రాజ్యానికి వచ్చాడు ఇతనివద్ద సంజయ్యగారి తిమ్మరసు ఉద్యోగం కొనసాగించాడు ఈ తిమ్మరసుకు తన రాజుగారి ఇష్టాయిష్టాలు బాగాతెలుసు

అచ్యుతదేవరాయలుకూడా సాహిత్యపోషకుడే ప్రతియేడూ ఒక గ్రంథం వ్రాయించి తిరుపతి వెంకటేశ్వరునికి సత్కావ్యపుష్పాంజలి సమర్పిస్తూ ఉంటాడు. తన ఉద్యోగులుకూడా తనలాగే కావ్యాలు వ్రాయించి దేవునికి అంకితం వేయిస్తే అచ్యుతరాయలు మెచ్చుకొంటాడు అందుచేత సంజయ్యగారి తిమ్మరసు

రాధామాధవకవిని చూసి ఇలా అన్నాడు

> పరమహితుఁడవు తారకబ్రహ్మరాజ మనుప్రబంధంబుని చెప్పవది మదాత్మ
> నాయకుండగు శ్రీరఘునాయకునకు నంకితము సేయవలయు నాకభిమతముగ
> [R 347]

ఎల్లన్న సంతసించి దీనికి అంగీకారం తెలిపాడు

> నావుడు నీకు నంకిత మొసర్పదలంచినవాఁడె బంధుసం
> భావన; నీకు నిష్టముగ బ్రహ్మమయుం డగు రామభద్రధా
> త్రీవరమౌళి కంకిత మిదే యొనరించిన మంచి పైఁడికిం
> దావి ఘటిల్లె నేమియన ? సంజయతిమ్మ ! వివేకభూషణా ! [R.347]

రాధామాధవకవి బంధుసంభావన చేసిన సంజతిమ్మరసు బాగా చదువుకొన్నవాడే చక్కని సంస్కారమున్నవాడు ఇతని గురించి కవి ఇలా చెప్పాడు

> వేదపురాణశాస్త్రముఖవిద్యల కెల్ల గురుండు బ్రహ్మవి
> ద్యాదృఢబుద్ధి నేర్పు తివు లన్నియు బ్రాయు సమస్తదేశభా
> షాదు లెఱుంగు స్వామిహితమైన ప్రయోజన మాచరించు నా
> నాదిశలం ప్రసిద్ధుఁడగు సంజయతిమ్మన బోం రెవ్వరున [R.347]

ఈ తిమ్మయ్య కోరికపైన రామునికి అంకితమిచ్చిన తారకబ్రహ్మరాజీయం ఎన్ని ఆశ్వాసాలో తెలియదు [7] మద్రాసు ప్రాచ్యలిఖితగ్రంథాలయంలో రెండు ప్రతులున్నాయి, ఒకదానిలో నాలుగాశ్వాసాలున్నాయి [R 347] ఇంకో ప్రతిలో రెండాశ్వాసాలున్నాయి [R 719] ఈ కావ్యం రామతారకమంత్రంయొక్క మహాత్మ్యాన్ని తెలియజేస్తుంది దీనిని సంస్కృతంలో నారాయణామిశ్ర అనే యతి రచించాడట ఇతడు ప్రయోగక్షేత్రవాసి, దీనిని రాధామాధవకవి తెనిగించాడు ఆగమాంతపరిచితమైన ఈ కావ్యాన్ని అతడు శృంగారరసంతో ముంచెత్తాడు రెండో ఆశ్వాసంలో ఒక బ్రాహ్మణపతితుని కథ ఉంది [8] ఇతడు తీర్థయాత్రలకు పోతూ దారిలో ఒక బోయదానినిచూచాడు దాని ప్రేమలో పడ్డాడు అది మగనాలు, అయితే పరధారాగమనం పాపంకాదని ఆ కాముకుడు ఎంతో సమర్థించుకొన్నాడు

---

7. కొరాడ రామకృష్ణయ్యగారు అయిదు ఆశ్వాసాలు అన్నారు (విష్ణుమాయానాటకం, పీఠిక, పుట 13)
8. సత్యవ్రతరాజం తృతీయాశ్వాసంలో సుభద్రుడనే బ్రాహ్మణ పతితుని కథ ఉంది దీనిని హరిభట్టు ఈ యుగంలోనే తెనిగించాడు (చూ సత్య 13 81 నుండి)

అపురాధీశుడు స్వర్గ మేలడె యహల్యాజారుడయ్యున్ ? శుచి
త్వముతోడం బరదారసంగమము విద్వాంసుల్ విచారింపుటల్
తమ భార్యల్ నియమస్థులై సతతలీలాహీనులం జాయు దో
సములం దోప మటంచు నే నెరుగనే సందేహ మింకేటికిన్ ? [R.347]

ఈ పద్యంలోని భావాలే తరువాత శేషం వెంకటపతి (క్రీ.శ. 1704 31) వ్రాసిన తారాశశాంక విజయంలోని 'లోకములోన కొందరఖలుల్ తమసతులం దనియింపలేక' అనే పద్యానికి పరవడి, 'పరనారీసంభోగము పరమసుఖం' బని బ్రహ్మంతవాడే కూతుర్ని చెరిచాడని తారకబ్రహ్మ రాజీయంలోని పాత్ర అంటాడు

నరకమని చదివి చెప్పియు ధరణీపతి దండభయము దగిలించినా
స్తురుగాక యధమపురుషులు హరిహరు లజులై ? రమింపరా పరసతులన్
[R.347]

కావ్యనాయికలలో స్వీయకన్న పరకీయ మంచిదనే ఉద్దేశానికి పునాదులు పడుతున్న కాలంలో ఈ కావ్యం తయారైంది అందుకే ఇంత బరితెగించిన భావాలు ఈ ఉద్దేశ్యాలు వెర్రితలలు వేసి మన కావ్యాలలో పరకీయ శృంగారం కట్లు తెంచుకొని ప్రవహించింది. పరకీయలకు పరదేవతగా రాధ వెలసింది అయితే రాధామాధవంలో మాత్రం రాధ స్వీయ శాస్త్రోక్తంగా కృష్ణుని పెళ్లాడిన ఇల్లాలు ఈమె సహస్రగోపుడనే గోపాలుని కూతురు. ఈమె అందాన్ని నారదుడు కృష్ణునివద్ద వర్ణిస్తాడు. ప్రేమకలిగి కృష్ణుడు సాక్షాత్తూ సరస్వతినే రప్పించి ఆమెను రాయబారానికి పంపుతాడు. వాణీ మధురవాణిగా రాధవద్దకు వెళ్లి కృష్ణునిపై ఆమెకు అనురాగం కలిగిస్తుంది. రుక్మిణీకల్యాణంలాగ రాధాకల్యాణం కూడ అన్నివివరాలతో తండ్రి ఇష్టపడటం, అన్న అడ్డుచెప్పడం మొదలైన ఘట్టాలతో నిండివుంది. ఎటొచ్చీ అక్కడ రుక్మిణిని గుడిలోనుంచి ఎత్తుకుపోయాడు ఇక్కడ రాధను స్వయంవరమండపంలో దొంగవేషాన తీసుకుపోతాడు భార్యమొగంచూసి రుక్మిని కొంచెం ఎగతాళిచేసి విడిచిపెట్టినట్లే రాధసోదరుణ్ణికూడా శుద్ధకోతిన్ని చేసి ఆమె ముఖంచూసి విడిచిపెడతాడు. చాలా చిన్నకథను తీసుకొని అయిదాశ్వాసాల గ్రంథంగా ఎల్లన్న రచించాడు.

ఆతని రచనావిధానం పింగళిసూరన్న అంత ప్రతిభావంతునికే దారిచూపింది [9]

రాధామాధవకవి తన ప్రతిభను మరొక కావ్యంలో కూడా ప్రదర్శించాడని పండితలోకం భావిస్తున్నది దాని పేరు విష్ణుమాయానాటకం ఈ కావ్యానికి రెండు రకాలలో గద్యలున్నాయి ఒకదాంట్లో దాని రచయిత అనంతయ్యఅని ఉంది; రెండోదాంట్లో రాధామాధవకవి అని ఉంది విష్ణుమాయానాటకాన్ని మడికి అనంతయ్య వ్రాసి ఉంటాడని చాగంటి శేషయ్యగారు భావించి నిరూపించడానికి ప్రయత్నించారు. వారి వాదాన్ని పటిష్ఠం చేయడానికి కావలసిన సాక్ష్యాలను సేకరించి మనం అనంతయ్యచరిత్రలో చెప్పుకొన్నాం.[10] క్రీ శ 1347 1400 ప్రాంతాలలో ఉన్న మడికి సింగన్నకు అనంతయ్య అనే సోదరు డున్నాడు అతడు కవి అని సింగన చెప్పలేదు అయినా అనంతయ్య కవి అయితే అతడు ఈ గ్రంథం వ్రాయడానికి ఆస్కారంఉందని సింగన్నగ్రంథంలోని పద్యాలను పోలిన పద్యాలను విష్ణుమాయానాటకంనుంచి తీసి తైపారువేశాం పోలికలు చాలా స్పష్టంగా ఉన్నాయి అంతమాత్రంచేత అనంతయ్యే వ్రాశాడనలేము మడికి సింగన్న పుస్తకాలను చదివిన మరేకవైనా వ్రాయవచ్చు చింతలపూడి ఎల్లన గోదావరి ప్రాంతాలవాడు కనుక ఆ సీమలోని కవియైన సింగన్న గ్రంథాలను చదివి ఉండకపోడు అందుచేత ఈ పోలికలున్న పద్యాలను రాధామాధవకవి వ్రాసినా వ్రాసి ఉండవచ్చు కాబట్టి విష్ణుమాయానాటకాన్ని రాధామాధవకవి రచించాడనే వాదాన్ని పటిష్ఠం చేయడానికి ఆధారాలు దొరుకుతాయేమో చూడాలి

విష్ణుమాయానాటకం అనేపేరు విచిత్రమైనది కావ్య నాటకం కాకపోయినా ఈ పేరు పెట్టడంలో కవియొక్క ప్రత్యేకమైన అభిరుచి తెలుస్తుంది రాధామాధవకవికి ఇటువంటి ఊహలున్నాయా అని చూద్దాం రాదస్వయంవరానికి వచ్చిన రాజులను పేర్కొని ఆసభను ఇలా వర్ణించాడు ·

వెండియుం బెక్కువికారంబులు చూపుచు బరిభగ్నప్రతానురాగఘుత్రితాభోగంబగు మనంబుతో రాగరసరంజితంబును లోలదృగ్విన్యాసంబును బహురూపచేష్టాకలితంబును

---

9 రాధామాధవం పీఠికలో వడలుదిటి వీరరాజుగారు సూరన్న ఎల్లన్నల గ్రంథాలను తైపారు వేశారు

10 సమగ్రాంధ్ర సాహిత్యం రెడ్డిరాజుల యుగం

గృతకరకంకణఘులఘులాత్కారంబును మోహాయపనికాక్రాంతంబును నై మదనమాయానాటక నర్తిఘానరంగమండలతాండవలోలంబగు వర్తకచక్రంబును చాపంబు దేవ నవ్వు దప్పెను రాచకొలువు చెలువారె .. [రాధా. 4-237]

ఈ వచనంలో మదనమాయానాటకం అనే ప్రయోగం చేయడంవల్ల విష్ణుమాయానాటకం అనే పేరు రాధామాధవకవి పెట్టగలడని తెలుస్తున్నది.

సాధారణంగా కవులు రెండుమూడు గ్రంధాలు వ్రాసినప్పుడు తొలిరచనలలోని పద్యాలభావాలను అనంతర గ్రంధాలలో పొందుపరుస్తారు కొన్నిచోట్ల తొలిరచనల లోని పద్యాలను యథాతథంగా తరువాతి కావ్యాలలో వాడు కొంటారు. రాధామాధవంలోని పద్యాలు ఏమైనా విష్ణుమాయానాటకంలో ఉన్నాయా అన్న విషయం పరిశోధిద్దాం. స్వయంవర మండపంలో ప్రవేశించిన రాధను వర్ణిస్తూ సూగారుసంగతి ఇలా చెప్పాడు

లళితనీలమణీశిలాక నా రమపేర నిలిపెగాక పలువ నిలువనీని
గురునితంబబింబకు చకుంభ భరమున వెలది యసదునదుము విరుగకున్నె ?
[రాధా. 4 226]

ఇదే పద్యం విష్ణుమాయానాటకంలో కూడ కనబడుతుంది కొలనులో మునిగి స్త్రీ స్వరూపాన్ని పొందిన నారదుణ్ణి చంద్రకేతుడనే రాజు చూసి మోహిస్తాడు అప్పుడు చేసిన సకలావయవ వర్ణనలో ఇలా ఉంది.

లలితనీలమణీశిలాకయో మా గారు నిలిపెగాక పలువ నిలువకున్న
గురునితంబబింబకు చకుంభ భరమున వెలది యసదునడుము విరుగకున్నె ?
[రాధా. 4 226]

ఈ ఘట్టంలోని చంద్రకేతుడు ఇంకా ఇలా వర్ణిస్తాడు

అమృతాంశు డెంత తపము తా నొనర్చెనో
పొలతినెమ్మొముతో బోల్పబడియె
నళు లెట్టి పుణ్యాటవుల నిష్ఠ మెలగినో
యింతి పెన్నెరులంతు నీడు పడసె
దమ్ము లెన్నెన్ని తీర్థంబుల దోగెనో
పడతి కాలుగన్నుల సాటి నొందె
గజము లే క్షేత్రమార్గముల వర్తించెనో
చెలువనడకకు సరి చెప్పవలసె

గాంచనము భూమి సోమము కర్మములకు
వచ్చునే దానస్మైచాయ వన్నె కెక్క
జిలుక లే సత్యవాక్యములే పలికినపుడు
యబలమధురోక్తులకు సమ్మతయ్యె నపుడు. [విష్ణు 5 180]

సరిగ్గా ఇదే పద్యం రాధామాధవంలో ఉంది స్వయంవరమండపంలో తన ముందు నిలబడ్డ రాధను చూసి మాధవుడు ఇలాగే అనుకొంటాడు విష్ణుమాయానాటకంలో ఆఖరిపాదంలో 'అబల మధురోక్తులకు సమ్మతయ్యె నిపుడు' అని ఉంది రాధామాధవంలో 'సవతయ్యె నిపుడు' అనే మంచిపాఠం ఉంది ఇంతే తేడా

ఈ రెండు గ్రంథాలలోనూ ఇలాగ ఒకే పద్యాలు ఉండడంవల్ల విష్ణుమాయానాటకానికీ, రాధామాధవకవికీ సంబంధం కనబడుతున్నది రాధామాధవంలోని ఆశ్వాసాల మొదటనున్న పద్యాలే విష్ణుమాయానాటకంలో కనబడుతాయి ఒక్కటితప్ప

ఈపట్టికలో ఒకేఒక పద్యం విభిన్నమైనది అది విష్ణుమాయానాటకం పంచమాశ్వాసం మొదట ఉన్నది ఇలాగ కొత్తగా ఒకటి వ్రాసిన కవి మిగతా ఆశ్వాసాలలో వేరే పద్యాలు వ్రాయక రాధామాధవంలోని ఆశ్వాసాది పద్యాలనే ఎందుకు వాడుకొన్నాడో తెలియదు ఆశ్వాసాంత పద్యాలు రెండు కావ్యాలలో పూర్తిగా విభిన్నంగా ఉన్నాయి రచనావిధానంలో కూడా విభిన్నపద్ధతులు కనబడతాయి రాధామాధవం ప్రబంధధోరణిలో ఉంది విష్ణుమాయానాటకం పురాణరీతికి దగ్గర్లో ఉంది ఒకే కవి రెండు పద్ధతులలో రెండుకావ్యాలు వ్రాయవచ్చని ఎఱ్ఱయ్యగారి నరసింహపురాణం, హరివంశాలే నిరూపిస్తాయి

రాధామాధవం	విష్ణుమాయానాటకం
ద్వితీయాశ్వాసం మొదట	ద్వితీయాశ్వాసం మొదట
శ్రీరాధాధరమధురసు [విశిత	శ్రీరాధాధరమధురసు [విశిత
ధారసధారాప్రశాంతదారుణ	ధారసధారాప్రశాంతదారుణ
స్మారశరానలధీరో	స్మారశరానలధీరో
దారగుణాపాలనపమదన గోపాలా!	దారగుణాపాలనపమదన గోపాలా!

రాధామాధవం	విష్ణుమాయానాటకం
తృతీయాశ్వాసం మొదట	తృతీయాశ్వాసం మొదట
శ్రీకరరాధావదనసు	శ్రీ రాధానఖరక్షత
ధాకరబింబప్రసన్న దరహాసరుచి	తారేశకళానిరంతదర్పకదర్పొ
వ్యాకోచదృగుత్పల । వి	దారాంధకారజగదా
ఖ్యాకేవలమూల । నవమదన	ధారగుణావాల । నవమదన
గోపాలా ।	గోపాలా ।
చతుర్థాశ్వాసం ఆదిలో	చతుర్థాశ్వాసం ఆదిలో
శ్రీరాధామదవద్య [ముద్రా	శ్రీరాధామదవద్య [ముద్రా
క్షోరుహముకరీకలాపశోభన	క్షోరుహముకరీకలాపశోభన
ప్రారంభజృంభసువిశిత	ప్రారంభజృంభ! సువిశిత
ధారానఖజాలనవమదన	ధారానఖజాల! నవమదన
గోపాలా ।	గోపాలా ।
పంచమాశ్వాసం ఆదిలో	పంచమాశ్వాసం ఆదిలో
శ్రీరాధానఖరక్షత	శ్రీకరరాధాకైరవ
తారేశకళానిర స్తదర్పకదర్పొ	రాకాసితకిరణమువిహారాంకితచేతో
దారాంధకార । జగదా	వైకుంఠనిలయగోత్మర
ధార । గుణవాల! నవమదన	త్నాకరకల్లోలనవమదన
గోపాలా ।	గోపాలా ।

విష్ణుమాయానాటకాన్ని రాధామాధవకవి రచించాడనే నిర్ణయానికి తగినంత అధారం అంతరంగిక సాక్ష్యాలవల్ల సేకరించాం భాషిపరిశోధనలవల్ల అనంతయ్య గద్య ఈ గ్రంథానికి ఎలా దఖలుపడిందో తేల్చాలి రాధామాధవకవి గ్రంథాలను బాగా పరిశీలించవలసిన అవసరం ఎంతో ఉంది

14

హరిభట్టు

బమ్మెరపోతరాజుగారి భాగవతం ప్రాచుర్యం పొందీ పొందగానే వారి అనంతర కవులపై తక్షణ ప్రభావం కనబడసాగింది. కొందరి రచనా శైలిలో మార్పులు వచ్చాయి. కొందరి ఆలోచనా సరళిలో మార్పులు వచ్చాయి. కొందరి జీవన విధానాలే మారిపోయాయి. చాలామంది వైష్ణవం వల్ల ఆకర్షితులయ్యారు. ఆదిలో భ్రమరాంబా భక్తుడైన భైరవుడు పోతరాజుగారి ప్రభావంలోపడి వైష్ణవుడై, తొలిరాయల యుగంలో, శ్రీరంగమాహాత్మ్యం రాశాడు. అడుగడుగునా భాగవతంలోని పద్యాలను అనుసరించాడు.[1] ఇతనిలాగే ఎందరో పోతరాజుగారి అనుయాయులయ్యారు. ఆయన భాగవతంలో విడిచి పెట్టిన స్కంధాలను యథాశక్తి పూరించారు. వీరిలో కొందరు చరిత్రకెక్కిన సాధారణ ప్రజ్ఞావంతులు. కొందరు మరుగు పడిన మాణిక్యాలు. చెప్పుకోదగ్గ సులక్షణాలు కొద్దిగానే, గొప్పగానే ఉన్నవాళ్ళు. ఇటువంటి వారిలో హరిభట్టు ప్రముఖుడు.

ఇతడు బమ్మెరపోతరాజుగారిలాగే తెలంగాణా వాస్తవ్యుడు. కంబంమెట్టు ప్రాంతాలలోనివాడు. ఆ గిరి దుర్గంలో కొన్నాళ్ళు నివాసమున్నవాడు. ఆనాటి రాజకీయ చదరంగపు గళ్ళలో ఈ దుర్గం చాలా ప్రాముఖ్యం గలది. క్రీ.శ. 1448 నాటికే కపిలేశ్వర గజపతి రాజమండ్రి ఖమ్మంమెట్టు రాజ్యాలను జయించాడు. రాఘవ దేవ నరేంద్ర మహాపాత్రుని ఆ ప్రాంతాలకు [illegible]

1. సమగ్రాంధ్ర సాహిత్యం, 4వ సంపుటం గజపతుల, తొలిరాయల యుగాలు

అంటే రాజ్యపాలకునిగా, నియమించాడు గజపతుల పాత్ర సామంతుల ఏలుబడిలోనికి కంబంమెట్టు వచ్చిన దశాబ్దంలోనే, బహుశా, హరిభట్టు వేద పండితుల ఇంట్లో జన్మించి ఉంటాడు ఇతని పూర్తి పేరు హరిహరభట్టు హరిభట్టుగా ప్రసిద్ధుడయ్యాడు పేరు సుప్రసిద్ధమైనా హరిభట్టు ఇంటిపేరు ఏమిటో తెలియదు తండ్రిపేరు రాఘవరామ చంద్ర భట్టోపాధ్యాయులు కావచ్చు కొందరు ఈయనను రాఘవయ్య అనీ కొందరు రామయ్య అనీ పిలిచేవారు కాబోలు పేరులో ఉన్న చంద్రుణ్ణి అందరూ మరచిపోయినా హరిభట్టు తాను రచించిన ప్రతి గ్రంథంలోనూ తన తండ్రి 'చంద్రనామాంక రామ విద్వన్మణి' అని చెప్పుకొన్నాడు వ్యవహార నామంగానైనా హరి భట్టు తండ్రి రామచంద్రోపాధ్యాయులుగా ఉత్తరోత్తరా శాసనానికెక్కాడు. వేదశాస్త్రార్థ తత్త్వజ్ఞానినే భట్టోపాధ్యాయులంటారు వేదవేదాంగ పరిజ్ఞానం ఉన్నవారిని విద్వాంసులంటారు హరిభట్టు తన తండ్రిపేరులో ఈ మాటలను రెండు విశేషణాలుగా వాడాడు తన గురించి చెప్పుకొనేటప్పుడు ఇతరులు ఇవే పదాలు వాకొన్నట్టు పద్యస్థం చేశాడు బహుశా ఈ తండ్రీ కొడుకులిద్దరూ పౌరాణికులు కావచ్చు సంస్కృతంలోని అష్టాదశ పురాణాలలో కొన్ని ముఖ్యంగా విష్ణుపారమ్యమున్నవాటిని కలవారి ఇండ్లలో చదివి విడమర్చి చెప్పే వారు కాబోలు కంబంమెట్టు స్థలకరణాలైన కొలిపాకవారి లోగిళ్లో రెండు మూడు తరాలుగా ఎవరో పురాణ శ్రవణం కావించేవారు రామచంద్ర భట్టోపాధ్యాయులూ, హరిభట్టూ ఈ కొలిపాక వారి ఆశ్రితులు.

ఊరిమీద ఊరుపడ్డా కరణం మీద కాసుపడదు అని సామెత చెప్పినట్టు రాజ్యాలేలే రాజులు పోయినా, కొత్త ప్రభువులు వచ్చినా దుర్గాధిపత్యాలలో మార్పులు వచ్చినా సర్వసాధారణంగా స్థలకరణాల పదవికి ముప్పురాదు కొలిపాకవారు కంబంమెట్టు దుర్గానికి వంశపారంపర్యంగా కరణాలు గజపతుల పాలన మొదలయ్యాక కరణాలు స్థలకరణాలు అయ్యారు. ఈ ఓఢ్రరాజుల పరిపాలనా విధానంలో రాజ్యాలూ, సీమలూ కొన్ని స్థలాల కింద విభజన పొందుతాయి. ఒక్కొక్క స్థల కరణం అధీనంలో అరవై ఒక్క స్థలాలు కూడా ఉండొచ్చు ఇతనికి పాత్ర అనే బిరుదూ, పల్లకీ ఎక్కే హక్కూ గజపతి

ప్రసాదించవచ్చు[1] కంబంమెట్టు దుర్గానికి కొలిపాక ఎర్రన్న 'స్థల కరణికా గ్రామణి' అయ్యాడు దుర్గాన్ని ఎవరు పాలిస్తున్నా ఇతని వైభవం అంతకు తక్కువేం కాదు

కొలిపాక ఎర్రన్నా, అతని తండ్రి సర్వనా వైష్ణవులు తిరుమల నారాయణ అనే ఆచార్య స్వాముల శిష్యులు సర్వన కవులను పోషించి విష్ణుపురాణ సంహితలను అలిస్తూ ఉండేవాడు[3] ఎర్రన్న కళాచతురులు, జాణలు, గాణలు వారభామినీ ప్రతతులు చేరికొలిచే సభలో విష్ణుకీర్తన, విశిష్టపురాణాలు ఆలకించే వాడు[4] కొలిపాకవారి లోగిళ్లో ఎందరో పౌరాణికు లుండేవారని ఇందువల్ల తెలుస్తోంది రామచంద్రభట్టోపాధ్యాయులూ అతని కొడుకు హరిభట్టూ ఈ పౌరాణిక బృందంలో ఉండేవారని ఊహిస్తే తప్పేంలేదు గనీ ఇతోధిక సాక్ష్యాలు అవసరం

హరిభట్టు ప్రాథుర్భవించేనాటికి రాచకొండ, దేవరకొండ రాజ్యాలు గతమెంతో ఘనకీర్తిగలవిగా చరిత్రలో కలసిపోయాయి అయినా 'చావ చిరిగినా చదరంత' ఆ రాజ్యాలలో సంస్కృత సరస్వతి దిక్కుమాలినది కాలేదు పద్మనాయక ప్రభువులకు అధినాయకులుగా వచ్చిన గజపతులకు తెలుగు రాకపోయినా సంస్కృత భాషా పరిచయం గట్టిగానే ఉండేది ఆ సామ్రాజ్య సామంతుల ప్రాపకం లభించాలంటే సంస్కృత రచనలు చేయడం ముఖ్యం హరిభట్టు అంతే చేశాడు తండ్రి దగ్గర నేర్చుకొన్నదానితోనే, సర్వవిద్యానవద్య, సహజ సారస్వతానవద్యా అనే బిరుదులు తన గద్యలో చెప్పుకొనేటంత పండితుడయ్యాడు సంస్కృతంలో చక్కని కవిత్వం చెప్పగలిగేవాడయ్యాడు శృంగార దీపిక అనే నామాంతరం గల రతిరహస్యమనే కామశాస్త్ర గ్రంథాన్ని రచించాడు.

"శృంగార రసప్రపూర్ణ హృదయులైన రసికులను రంజింపచేస్తూ వారి పొగడ్తలను అందుకొన్న పూర్వ కవి రచితములైన కావ్యాలు చాలా ఉన్నాయి

2. R. SUBRAHMANYAM SURYAVAMSI GAJAPATIS OF ORISSA WALTAIL 1957 P 144

3 వరాహపురాణము 1 27

4 అదే పుస్తకంలో 1 14

వాటిలోని సారాన్ని గ్రహించి సరళశైలిలో ఈ కళాశాస్త్రాన్ని విరచిస్తున్నాను" అని మొదట ఇలా చెప్పాడు

కావ్యాని సంతి బహుశః ప్రథితాని పూర్వైః
శృంగార పూర్ణరసపోషిత వస్తుకాని
తద్భుత్యసార మధువాహ మురీరయామి
కావ్యేమ తేసు సకలం సుకలా విలాసం [రతిరహస్యం 1–4]

తాను రచించే కావ్యాన్ని చూస్తే యోగి జనుల మనస్సులే చలిస్తాయి. ఇక ఇతరుల సంగతి చెప్పాలా అని ప్రశ్నిస్తున్నాడు.

మయా విరచితం కావ్యం దృష్ట్వా యోగి జనస్యచ
మానసం విచలత్యేవ కిమన్యే మనుజాధమా [రతిరహస్యం 1 5]

తను కావ్యాలతో యతులను విటులను చేయగలమని, విటులను యతులను చేయగలమనీ కవులు గొప్పలు చెప్పుకొనే కాలం అది. నంకుపాల నరసయ్య తన, కవికర్ణరసాయనంలో ఈ విధంగా ప్రకటించడం అతని ప్రకరణంలో చూశాం. హరిభట్టు విటుణ్ణి యతిగా చేస్తాననే సవాలు లేదుగాని ఉత్తరోత్తరా తానే భాగవత శ్రేష్ఠుడైపోయాడు. అయితే ఇది అంచెలమీద సాగిన పరిణామం ఏ రచన చేస్తున్నా చిత్తశుద్ధితో చేయడం ముఖ్యం. హరిభట్టు రచించిన రతిరహస్యంలో నీచమైన అభిరుచులు కనబడవు. ఆ గ్రంథ ప్రాశస్త్యాన్ని పంచాగ్నుల ఆదినారాయణ శాస్త్రి గారు ఇలా ఉగ్గడించారు.[5]

"హరిభట్టు రతిరహస్యము: కొక్కోకుడు రచించిన రతిరహస్యము గాక ఈయన మరియొక రతిరహస్యము రచించినాడు... కొక్కోకుని రతిరహస్యము కంటెను ఈయన గ్రంథము చాల సంప్రదాయ శుద్ధముగాను కామసూత్రోద్దేశ నిబద్ధముగాను ఉన్నది. ఇయ్యది మూడు పరిచ్ఛేదములు గలది శ్లోకరూపకము .."

సంప్రదాయ శుద్ధత్వం కొన్ని విషయాలలో అభిలషణీయం. సదాచారం తెలుసుకొనడం ముఖ్యం హరిభట్టు అందుకు ప్రయత్నించాడు రతిరహస్యం గ్రంథాన్ని ఎవరు కోరితే ఎందుకు రచించాడో తెలియదు ఏ పోషకునికి

5. వాత్స్యాయన కామ సూత్రములు పీఠిక 15.

అంకితమిచ్చాడో భావిపరిశోధనవల్ల తెలియవచ్చు హరిభట్టు ధనంకోసం కన్నులకు కనబడ్డ కలవారందరనీ సన్నుతి చేయడం ఒక దశలో ఉండేది కడుపుకోసం కావ్యముఖాలలో కలవారిని సన్నుతించడం తప్పలేదు సంస్కృతంలో శాస్త్ర గ్రంథాలు వారించడంకన్నా పొగడ్త పద్యాలను చెప్పడం జీవనోపాధికి సులభమార్గం కవిత్వం అందులోనూ ఆశు కవిత్వం చెప్పగల హరిభట్టుకు ప్రముఖులను ముఖస్తుతి చేసే అవకాశాలు లభించే ఉంటాయి

ఆ రోజుల్లో తెలంగాణంలో అవధాన కవిత్వం ఒక కొత్త మోజుగా తయారైనట్టుంది ఓరుగల్లులో చిత్తపఖానుని కొలువులోని మంత్రిని సమ్ముకొన్న చరిగొండ ధర్మన్న శతావధానాలు చేసినాడు! 'శతలేఖినావధాన పద్య రచనా సంధాసురత్రాణు'డనే బిరుదు అతనికి ఉంది [6] శతావధానం చేయడానికి ఎక్కువ సమయం పడుతుంది రెండు మూడు రోజుల కన్నా ఎక్కువ కాలం కావాలి. అష్టావధానం అయితే తొందరగా ఒకనాడు ముగించవచ్చు హరిభట్టు ఈ ప్రక్రియను చేపట్టాడు అష్టఘంటావధాన విశిష్ట బిరుదాంచితుడయ్యాడు చాలా అవధానాలు చేసి తన నేర్పును ప్రదర్శిస్తేనే గాని ఇటువంటి మన్నన లభించదు

హరిభట్టు అవధానాలు చేస్తున్న కాలంలోనే కొలిపాక ఎర్రన్న అతణ్ణి కంబంమెట్టులోని తన సమక్షానికి పిలిపించాడు అతడు శబ్దార్థ భావరసాలంకార బంధంగా ఒక ప్రబంధం చేయాలనుకొంటున్నాడని ఎర్రన్నకు తెలుసు తనకు విష్ణుకథలు వినడం ఇష్టం హరిభట్టు చెప్పదలుచుకొన్నది వరాహపురాణం దానిని తనకు అంకితం వేయమని ఎర్రన్న అడిగాడు 'కర్పూర తాంబూల లాలితాంబరాభరణాలు' ఇచ్చాడు

తెలుగు సాహిత్యంలో అప్పటికి ఒక వరాహ పురాణం ప్రచారంలో ఉంది దానిని తొలి రాయల యుగంలోని నందిఘంటుల జంట రచించారు అయితే అందులో వరాహావతార ఘట్టం అన్నదే లేదు వరాహపురాణంలో రెండు ఖండాలు ఉన్నాయి ఒకటి కైవల్య ఖండం. రెండోది విజ్ఞాన ఖండం. హరిభట్టు మొదటిదానిని అనువదించాడు ఇందులో వరాహావతార కథ

6 చిత్రభారతం పీఠిక పద్యం 18

ఒక్కటే కాదు; నరసింహావతార గాథా ఆ మాటకొస్తే దశావతారాల సంక్షేప గాథలూ వగైరాలున్నాయి అయిదు ఆశ్వాసాలలో 1255 గద్య పద్యాలలో హరిభట్టు కైవల్య ఖండాన్ని ఆంధ్రీకరించాడు

"హరిభట్టు" వరాహపురాణమేల రచించెను?" అని ప్రశ్న వేసుకొని కారణాలు వెదకడానికి మన పరిశోధకులు ప్రయత్నించారు[7] స్థానిక, చారిత్రక కారణాలను అన్వేషించడం చాలా అవసరం. ఆంధ్రదేశాన్ని ఆదినుంచీ చాళుక్యులు పాలించారు. వారు వరాహ లాంఛనులు తెలంగాణాలోని వివిధ రాజ వంశాల వాళ్ళు కూడ తమ శాసనాలలో మొదట విధిగా వరాహస్తుతి చేయడం కనబడుతుంది.[8] క్రీ శ. 1191లో వేయించిన కాకతీయుల కొండపర్తి శాసనంలో (నెం 1 20) క్రీ శ. 659 60లో విక్రమాదిత్య సత్యాశ్రయ శ్రీపృథ్వీవల్లభమహారాజా వేయించిన ఆమిదేలపాడు తామ్ర శాసనంలోనూ, (నం 8) త్రిభువనరుల్లుడు చా.వి శకం 29 లో కొలను పాకలో వేయించిన శాసనంలో (నెం.1-42) బాదామీ చాళుక్య ప్రభువు విజయాదిత్యుడు క్రీ శ 704 లో వేయించిన అలంపురం శాసనంలో (1-20) క్రీ 659 60 లో విక్రమ్మాదిత్యసత్యాశ్రయ శ్రీపృథ్వీవల్ల భమహారాజా వేయించిన అమిదేలపాడు తామ్ర శాసనంలోనూ,(నెం. 2 1), కల్యాణీ చాళుక్యులకు చెందిన కుమార సోమేశ్వర దేవుడు కొలనుపాకలో వేయించిన శాసనంలో (నెం. 2 28) కాకతిరుద్రదేవుడు బెక్కల్లు (కరీంనగరు జిల్లాలో వేయించిన శాసనంలో (నెం 2 32) క్రి.శ. 1294లో యాదవ చక్రవర్తి రామచంద్రదేవుడు మత్తలలో వేయించిన శాసనంలో (2 ఇ 1) ధరణీ వరాహ స్తుతి కనబడుతుంది ఈ శాసనాలన్నీ సంస్కృతంలో శ్లోక రూపంగా లిఖించినవే.

క్రీ శ 659 నుంచి క్రీ.శ 1294 దాకా వివిధ శాసనాలలో ప్రభువులు ఆది వరాహస్తవం చేయడం కనబడుతుంది. హరిభట్టు కాలంలోనే క్రీ.శ 1503లో చిత్తాపఖానుడు వేయించిన వరంగల్లు శాసనంలో కూడా వరాహప్రార్థన ఆదిలోనే ఉంది.[9] శతాబ్దాలుగా తమ ప్రాంతాలలో నుతిస్తున్న ఆది వరాహదేవుని

7. దేవళ్ళ చిన్నికృష్ణయ్య వరాహ పురాణము (సంశోధిత ముద్రణం)

8 తెలంగాణా శాసనము లక్ష్మణరాయ పరిశోధక మండలి సంపుటం 1 (1935) సంపుటం 2 (1960)

9 ఆదిరాజు వీరభద్రరావు శితాబుఖాను అను సీతాపతి రాజా పుట, 8

కథ ఏమిటో తెలుసుకోవాలనే కుతూహలం కవికీ, కవిపోషకునికీ కలిగి ఉంటుంది. అందుకే వరాహపురాణాన్ని తెనిగించడం జరిగింది

మన పురాణాలన్నీ రమారమి పరస్పర ప్రతిధ్వనులు ఒకే కథ వివిధ పురాణాలలో కనబడితే రమారమి అవే శ్లోకాలు మూలంలో ఉండవచ్చు వాటిని వివిధ కవులు అనువదిస్తున్నప్పుడు తమ నేర్పు చూపవచ్చు లేదా పూర్వులను అనుకరించవచ్చు వరాహపురాణాన్ని హరిభట్టు యథాశక్తి పోతనగారిని అనుకరిస్తూ సాఫీగా ఆంధ్రీకరించాడు తప్ప అంతకన్నా ఎక్కువగా ఏమీ చెప్పుకోదగ్గ విశేషాలు లేవు ప్రహ్లాద చరిత్రలో పోతరాజు గారు హిరణ్యకశిపుని చేత ఇలా అడిగించారు

చోద్యంబయ్యెడు నింతకాల మరుగన్ శోధించి యేమేమి నం
వేద్యాంశంబులు చెప్పిరో? గురువులే వెంటం బఠింపించిరో?
విద్యాసార మెఱుంగ గోరెద భవద్విజ్ఞాత శాస్త్రంబులో
పద్యం బొక్కటి చెప్పి సార్థముగ దాత్పర్యంబు భాషింపుమా!

[భాగవతం 7 163]

పోతరాజుగారి తర్వాత ప్రహ్లాదచరిత్ర రాసిన కవులంతా ఈ పద్యానికి వేలువిడిచిన బంధువులనే తీసుకొచ్చారు. వెన్నెలకంటి సూరన్న విష్ణుపురాణంలో ఇలా హిరణ్యకశిపుని చేత చెప్పించాడు

ఏమి సుభాషితంబు పఠియించితి పుత్రక రాజనీతు లే
మేమి యెఱుంగ జెప్పె గురుడిప్పుడు నీకగు పుస్తకంబునం
దేమి లిఖించి యున్న యది యిప్పుడు పాఠకశక్తి జూచెదన్
నామది కింపుగా జదువుమా యొక పద్యము వీరి ముందరన్

[విష్ణు 2 281]

ఇదే ఘట్టంలో హరిభట్టు కొడుకును తండ్రి ఇలా అడిగాడని రాశాడు.

ఏనేర్చినవట్టి విద్య వి
శానములో నొక సుభాషితము చదువుము, నా
కానందంబుగ, మధుర వ
చో విభవాశ కల్లవారు చోద్యంబందన్ [వరాహ 3 233]

పూర్వులు వృత్తాలలో చెప్పినవి తాను చిన్న పద్యంలో చెప్పడం ఇతరులు చిన్నపద్యాలలో చెప్పినవి తాను వృత్తాలలో చెప్పడం హరిభట్టు ప్రత్యేకతలంగ కనబడుతుంది నూదయ్యగారి మల్లన రాజ శేఖరచరిత్రలో ఇలా రాశాడు

నీలకంఠుని శిరసుపై నీళ్ళుచల్లి
పత్తిరి సుమంత వేసెడు పామరైన
గామధేనువు వానింటి గాడి పసర
కల్ప సురశాఖి వానింటి మల్లెచెట్టు. [రాజశేఖర 1–65]

మల్లయ్య ఒక చిన్న పద్యంలో ఇంత సూటిగా చెప్పిన భావాన్నే హరిభట్టు ఉత్పలమాలలో సాగతీశాడు

నీ కవితోత్తమాంగమున నీళ్ళను దోసెడు చల్లువాడు మం
దాకిని మోచు టవ్వకటి దా విడువాడు ప్రసన్నచంద్రరే
ఖా కుసుమంబు దాల్చు సిరి గంధములందినవాడు మన్మథ
ప్రాకటభూతి గైకొను బురాకృత పుణ్యఫలంబు తప్పునే? [వరాహ 1 76]

నీలకంఠుని నెత్తిమీద నీళ్ళన్ని జల్లి పత్రిపారేస్తే కల్పవృక్షానికీ కామధేనువుకూ హక్కుదారుడు కావచ్చును గాని హరిభట్టు తొలినుంచీ హనుమద్భక్తుడు తాను హనుమత్కరుణా వర ప్రసాద సాధిత సారస్వత నిరాతంకుడనని గర్వంతో చాటుకొన్నాడు ఆ దేవుణ్ణే నమ్ముకొన్నా, ఆ హనుమంతుడు కొలిచే రాముణ్ణీ, ఆ రామునికే తన పుస్తకాన్ని అంకితమిచ్చి విష్ణు కథలు చెప్పిన బమ్మెర పోతరాజుగారినీ అమితంగా హరిభట్టు ఆరాధించ సాగాడు పోతరాజుగారి భాగవతాన్ని ఎన్నిసార్లు పారాయణ చేశాడో వారు చెప్పకుండా వదలిపెట్టిన ఏకాదశ, ద్వాదశ స్కంధాలను తెనిగించాలని సంకల్పించాడు అవి హనుమంతునికే అంకితమివ్వ దలిచాడు

ఏకాదశ స్కంధంలో హరిభట్టు తన భావాలను పాత్రల ద్వారా చెప్పించాడు సూతుని చూసి పరీక్షిత్తు "విమల వాక్ప్రౌఢి తోయుత విస్తరించి, శ్రవణపుట యుగ్మమునకు నుత్సాహ మొదవనిఖిల మునిలోక వంద్య నాకాన తిమ్ము! (11 15) అని అడిగాడట సూతుడు "వినిపించెద మనములోన వేడుక

పుట్టన్ ఘనతర మద్వాగ్విభవంబున దేపిన కొంది" చెప్తానన్నాడు (11 17)

ఏకాదశ స్కంధంలో హరిభట్టు వాగ్విభవం మెరుగుపడింది ఇందులో మొత్తం 320 గద్యపద్యాలున్నాయి ఈ స్కంధం "హింసచేయకుంట హితమాచరించుట" ప్రబోధిస్తుంది వైదిక ధర్మమార్గాన్ని నిరసిస్తుంది యజ్ఞయాగాదులను నిషేధిస్తుంది

యజ్ఞాదులందు దుష్ప్రజ్ఞానమేతులై
      సహాన సర్వజ్ఞులమంచు గొంద
రామ్నాయ మార్గ గుహ్యార్థంబు లెఱుగక
      విధిలేక పశువుల విశసనంబు
సేసి యా పశుపురోడాశ ఖండంబుల
      నగ్నిలోపల వేల్చి యఖిల భూత
భేతాళములకు సంప్రీతి తోయుత తృప్తి
      సమకూర్చు జీవహింసకులు, మీఁద
నపునరావృత్తికరమైన యట్టి పదము
చెందనేరక యాత్మవంశీయులైన
యట్టి వారలతో గూడి హర్షముడిగి
పడుదురతిఘోర నరక కూపముల లోన [హరిభట్టు 11 252]

జీవహింస కూడదన్న నేటితోనే యజ్ఞ సంస్కృతిని భూషించే వాళ్ళకు ఇటువంటి హితోక్తులు రుచించవు ఈ మాటలు సాక్షాత్తూ వాసుదేవుడు ఉద్ధవునికి చెప్పినవే హరిభట్టు ఇంత విస్పష్టంగా చెప్పిన భావాలను వెలిగందల నారయ చెప్పిన ఏకాదశ స్కంధంలో వెతుక్కోవాలి వెతుక్కున్నా వెలితిగానే ఉంటుంది

హరిభట్టు ఏకాదశ, ద్వాదశ స్కంధాలను తెనిగించాక అందులోని మంచిపద్యాలను లేఖకులు తమ ప్రతులలోసందర్భోచితంగా ఎక్కించు కొన్నారు పాటుపడే దెవరు, ఫలితమనుభవించే దెవరూ హరిభట్టే ఇలా చెప్పాడు

చీమలు పెట్టిన పుట్టల
బాములు సుఖియించువట్లు పరమ జ్ఞానుల్
ప్రేమంబున విరచ్యముల
వేమరు సుఖియింతు రధిక విభవము తోడన్ [హరిభట్టు 11 238]

హరిభట్టు వాగ్వైభవం పరీగృహాలలోనే ప్రచ్ఛన్నంగా బతికింది. హరిభట్టు స్వదేశం విడిచి ఎందుకో పరదేశాలు పట్టాడు. అతణ్ణి అభిమానించి, అతని భాగవతాభినివేశాన్ని మెచ్చుకొని అతనిని చేరదీసిన ఏ ప్రాంత సామంతులో తమతోబాటు హరిభట్టును పూరీ . గన్నాథానికి తీసుకొని వెళ్ళారు ఆ రోజుల్లో కంబంమెట్టు గజపతులకు ఆయువుపట్టు యుద్ధాలకు ఉనికిపట్టు చిత్తాపుఖానుడు ఓరుగల్లును పొగొట్టుకున్నాడు కంబంమెట్టు చేరుకొంటే అక్కడినుంచి కూడా వెళ్ళగొట్టడానికి సుల్తాన్‌కులీ నిశ్చయించుకొన్నాడు చిత్తాపుఖాను గజపతులను ఆశ్రయించి కంబంమెట్టును నిలుపుకొన్నాడు. కృష్ణదేవరాయలు తన పూర్వ దిగ్విజయ యాత్రను క్రీ శ 1512లో ప్రారంభించాడు హరిభట్టు లాంటి వారికి పూరీ జగన్నాథమే శరణ్యమయింది.

తెలుగు వాళ్ళలో పోతరాజుగారి ఆంధ్రమహాభాగవతమెంత ప్రాచుర్యం పొందిందో ఉత్కళదేశంలో జగన్నాథ దాసు రచించిన ఒరియా భాగవతం అంతటి ప్రసిద్ధమైంది. ఓఢ్ర భాగవతం గాన యోగ్యమైనది గేయ ఛందస్సులో ఉన్నది హరిభట్టు పూరీలో ఆ భాగవత గానాన్ని ఆలకించాడు. పోతరాజుగారు విడిచిపెట్టిన షష్ఠస్కంధాన్ని తెనిగించాలని భావించారు. అది పూరీ జగన్నాథునికే అంకితమివ్వదలిచాడు

ప్రస్కంధాసుర రాజ్యరక్షకుని భూభారావహర్తకున్ మహా
శస్కందాభినుత ప్రభావు గములా సంక్రాంత రాలిన్మహా
రస్కున్ విష్ణు దలంచి భగవత పారాతీయ మైన ష
ష్ఠస్కంధంబు తెనుంగు జేసెదను గృష్ణప్రీతిగా వేడ్కతోన్. (R. 1069)

ఇంతకు ముందు స్కంధములను కడుపుకోసం పొగడినందువల్ల పొడమిన పాపాలు పోవడానికి జగన్నాథస్వామికి ఈ గ్రంథం అంకితమిస్తున్నానని ఇలా చెప్పారు

ఎడపక విష్ణునిం బొగడ నెన్నడు నొల్లక దుర్మదంబునన్
గడుపులకై నరాధముల గావ్యముఖంబుల సన్నుతింపగా
బొడమిన పాపజాలముల బొట్టణగం బొలియించు ముక్తిదం
డెడు శ్రీజాక్షు రచింతు గృతి నీలగిరీంద్రునకర్పితంబుగన్. (R. 1069)

ఇంతకుముందు ఏకాదశ, ద్వాదశస్కంధాలు నరులకు కాక హనుమంతునికి అంకితమిచ్చాడు కదా! వాటికి పూర్వం షష్ఠస్కంధం చెప్పాడా! ఎప్పుడు చెప్పినా ఇది ప్రచారంలోనికి రాలేదు ఇప్పటికీ అముద్రితంగానే తాళపత్రప్రతులలో ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయాలలో మూలుగుతున్నది ఇతనే కాక ఇతరులు చేసిన షష్ఠస్కంధానువాదాలలో కవితలు పోతరాజుగారి దివిటీ ముందు దివ్వెలే

భాగవత శేషాన్నయాన్ని హరిభట్టు విశిష్టాద్వైతిగా చేశాడు పూరీలో నివసించడం అతనిలో మార్పును తెచ్చింది సర్వం శ్రీ జగన్నాథమనే తత్త్వం అర్థమైంది

పరుసమునకు నినుము బంగారమునొక్క
విధముమైన యట్లు వీక్షసేయ ,
శ్వపచులైన విప్రవరులైన శ్రీవిష్ణు
భక్తి కొక్క సమము పరిచరింప (R. 1069)

షష్ఠస్కంధం అవతారికలో తాను చెప్పిన ఈ పద్యం ఆచరణలో పెట్టినట్టున్నాడు విష్ణువు తప్ప వేరే దైవం లేడని రామానుజుడే జగద్గురులని విశ్వసించాడు 'శ్రీ రామానుజ పాదపద్మయుగళీచింతా సమాయుక్తుడై' శ్రీరంగనాథుని సేవించసాగాడు దేవాంతర నమస్కారాల పరిత్యజించాడు 'సకల వైష్ణవ ప్రశస్తమైన' విష్ణుధర్మోత్తరమనే పేరుగల మత్స్య పురాణాన్ని తెనిగించదలిచాడు ఇది శ్రవణ ధారావాంఛితమై నవీనమై అలకువ నొందాలని కోరుకున్నాడు.

మత్స్యపురాణ రచనా కాలం నాటికి హరిభట్టులో విశిష్టమైన మార్పు వచ్చిందని చెప్పడానికి అప్పటిదాకా పూర్వకవిస్తుతిలో ఎవరూ చేయని ఒక నమస్కృతి ఉదాహరణ "పదపద్యములు దేశభాషల రచియించి వెలసిన కవుల కం జలు లొనర్చి" తన కృతి చెప్పసాగాడు ఈ మాటలు అంటున్నప్పుడు బహుశా అతని దృష్టిలో ఒరియా భాగవతాన్ని చెప్పిన జగన్నాథ దాసూ, తిరుపతిలోని తాళ్ళపాక కవులూ మెదలి ఉంటారు.

మత్స్యపురాణంలో రసవద్ఘట్టాలు లేనేలేవు ఉన్న కథలైనా తులసి

మాహాత్మ్యం, ఏకాదశీవ్రత మాహాత్మ్యం, సప్తసంతాన ప్రతిష్ఠాఫలాలూ వగైరాలు చెప్తాయి ఈ కావ్యంలో అయిదు ఆశ్వాసాలలో 783 గద్య పద్యాలున్నాయి ఇది 1912లో కవితా పత్రికాధిపతులచేత కాకినాడలో ప్రచురణ పొందింది ఈ మత్స్యపురాణాన్ని ఇప్పటిదాకా సాధికారంగా ఎవరూ విశ్లేషణ చేసినట్టు కనబడదు రసికానందం కోసం రాకపోయినా భక్తి ప్రచారం ఎలాంటి వదంతులు అనుసరించి చేశారో అందులోని వాటి మంచి చెడ్డలోమితో గుర్తించడం అవసరం ఎటువంటి పాపం చేసిన వారినైనా ఇట్టే క్షమించి మోక్షమిచ్చే మతం కొన్ని చారిత్రక పరిస్థితులలో ఆకర్షణీయంగానే ఉంటే ఆశ్చర్యం లేదు మత్స్యపురాణం నిండా అలాంటి గాథలు కనబడతాయి

"ఆయురారోగ్య విత్త్యైశ్వర్యములు కల్గి విభవంబుతో ధాత్రి వెలయుకొరకు" హరిభట్టు మత్స్యపురాణాన్ని శ్రీరంగనాథునికి అంకితమిచ్చారు. కోరినవన్నీ సత్పురుషుల ఆదరణవల్ల అతనికి లభించాయి 'ధనములకై నరాధముల సన్నుతించడం కదుపులకై' నరాధములను కావ్యముఖాన సన్నుతించడం హరిభట్టు దృష్టిలో పాపమేగాని సజ్జనులు చేసే సత్కారాలు స్వీకరించడం గ్రామాలు పొంది అనుభవించడం విభవంతో వెలుగు కలగడం ఇష్టమే. క్రీ.శ. 1513 నాటికి అతణ్ణి ఆదుకొని అష్టభోగాలతో అగ్రహారాన్ని ఇచ్చే పోషకుడు దొరికాడు. శ్రీమద్రఘుపతి నాయకాచార్యులైన శ్రీవీరరామనాయకుడు ఏ ప్రాంతంలోని వాడో గాని కృష్ణదేవరాయల సామంతుడు ఇతడు తన అధికారంలో ఉన్న చిన్నపల్లె అనే గ్రామానికి 'రామసముద్రం' అనే పేరు పెట్టి నిధి మొదలైన 'సమస్త తేజస్వామ్యాల'తో హరిభట్టుకు దానమిచ్చాడు [10] పోషకుడు కవిగారిని ఏదైనా కృతి అంకితం ఇమ్మని కోరలేదు 'మా వంశస్థులకు శ్రేయః ప్రార్థ జేసుకొని" ఆ గ్రామంలో సుఖంగా ఉండేది" అని వ్రాయించి తామ్ర శాసనాన్ని ఇచ్చాడు.

గ్రామం చేతిలో ఉంటే ఎటువంటి విభవం వస్తుందో హరిభట్టుకు తెలుసు. ఎవరికి అంకితమిద్దామని రచించాడో గాని నారసింహపురాణం అనే

---

10. AR of Mysore Archealogical report 1927 Kolar inscription No. 69 Page 77. A copy of Ramasamudram grant of King Krishnadeveraya of Vijayanegaram dated Saka 1436 in the possession of SAWLE SESHACHAR in Kolar Town.
ఈ శాసనప్రమాణాన్ని విదురవోలు వెంకటరావుగారు లోకానికి తెలియచేశారు భారతి,జూలై 1949.

అయిదాశ్వాల కావ్యంలో ఒకచోట ఇలా చెప్పాడు కరణాలు, పరిహాసకులు, పరివారాలు, సఖులు, మంత్రులు, కర్మజ్ఞులు అందరూ గ్రామ విభుని వెంత చేరుతారు ఇతడే శ్రీ విష్ణుస్థానములకు, శైవాలయములకు, శక్తి సదనాలకు భోగాలు నడిపించాలి దేవాలయాలలో ఉన్నా సానులుమానులు మొదలైన భోగాలవారిచేత సేవలు చేయించాలి గ్రామాధిపతి భోగలాలసుడైతే ఆ మేళాలు దేవుని కొలువులో కాక తన కొలువులోనే ఉంటారు

తన కొలువును దనపై ఖన
చిన పదముల పాటలును రచింపగదినముల్
చనుగాని మేళమున క
య్యనిమిష సేవకును గలుగ నవకాశంబుల్ (నార 5 15)

దేవాలయాలపై అధికారం గలవారు సుగంధ ద్రవ్యాలు దేవుని కోసం సేకరించాలి దుష్టుడు గ్రామ పాలకుడయితే తన కోసం వాటిని చేర్చుకొంటాడు

పునుగు గస్తురియు గప్పురము గుంకుమ గంధ సార ఖండములు పన్నీరు మొదలు
సురభి వస్తువులెల్ల శోధించి శోధించి మేలైనయవి తన పాల నిలిపి
రత్నభూషణముల రాయితప్పులు మంచి యవి యెల్ల గిలు బాకి యందుకు బ్రతి
యమరించి జీర్ణంబు లగువాని బొక్కల నించి నూతన పటీనికర మెల్ల
దచుకు బొక్కస మింటికి దార్చి పెరుగు, పాలు నేతులు బియ్య ముల్పప్పుగూర
కాయగుడములు ఖండ శర్కరయు తేనె, లాత్మ గృహమున నుండి రాహవలపటీచి
(నార 5 147)

మంచివన్నీ ఆత్మగృహంలో ప్రోగుచేసి నాసిరకానివి దేవుళ్ళ మొగాన కొట్టే దుష్టగ్రామాధికారులను హరిభట్టు చూడక పోలేదు

మిరియలు పులిగండ్లు పెరసిన క్రొత్తనూకలు పుప్పిగాయపెసలును గనరు
నెయ్యము నూనియు నెలగాళ్ళ నుండియు బలిసి బూరటులాడు బూజు పెరుగు
నూరెళ్ళ నొల్లని కూరగాయలు త్రవ్వలపు మిరియంబులు జపటి యుప్పు
సారభం బెడలిన సంభారములు నేయి బదుకలు జపచెడ్డ గుడము వరటి
చెడిన పులివండు గాని యూచెడుగు దేవతోపహారంబులకు నవర్ణోజ్యలాక్ష
భోజ్యములు సంపదకి నాడు బూర్వకాల కలిత మర్యాదలుడిగి వేల్పులకు నెల్ల.
(నార 5 149)

ఏ వేల్పుకోసం హరిభట్టు నారసింహపురాణాన్ని రచించాడో తెలియదు కవిత్రయంలో ఒకరైన ఎఱ్ఱయ్యగారు నృసింహ పురాణం పూర్వభాగాన్ని రచించారు దానిని ఆయన శ్రీ లక్ష్మీ నృసింహ ఆరంభను పురాణమని పిల్చినారు కాబట్టే ప్రహ్లాదపట్టాభిషేకం తరవాత అహోబిల క్షేత్ర మాహాత్మ్యాన్ని ప్రశంసించి కథను ముగించారు ఈ ప్రహ్లాదుడే ఉత్తరోత్తరా దేవతలమీద కత్తికట్టి స్వర్గం మీద దాడిచేస్తాడు ఈ కథలను ఎఱ్ఱయ్యగారు వదలిపెట్టేశారని వాటిని నారసింహపురాణం ఉత్తరభాగంలో హరిభట్టు కథనం చేయదలిచాడని ఆంధ్ర సాహిత్య లోకం విశ్వసిస్తోంది అయితే ఈ ఉత్తర భాగంలో వచ్చే చాలా కథలు ముఖ్యంగా ప్రహ్లాదుడు దేవతలపై పగబట్టడం ఎఱ్ఱయ్యగారు తమ హరివంశంలో సవిస్తరంగా చెప్పారు అయినా ఎఱ్ఱయ్య గారి మీద ఉన్న గౌరవం కొద్దీ 'ప్రబంధ పరమేశ్వరుడు' ప్రబంధ రచనా ప్రావీణ్యము'తో రచించిన నృసింహపురాణము పూరక గ్రంథముగా భావించి ఈ కృతి కూడ 'తద్వచనయుక్తా' హరిభట్టు దీనిని రచించాడని కొందరు భావిస్తున్నారు ఇదే నిజమయితే ఎఱ్ఱనగారిలాగ హరిభట్టు కూడ నారసింహ పురాణం ఉత్తర భాగాన్ని నరసింహస్వామికే అంకితమివ్వదలిచాడేమో అతని ఉద్దేశమేమిటో తెలుసుకొనడానికి ప్రస్తుతం ఆకరాలేమీ లేవు.

హరిభట్టు తదనంతరం అతని కొడుకు రాఘవయ్య ఈ పుస్తకాన్ని తుంగభద్రా తీరంలోని ప్రోలుగంటి పురానికి తీసుకువెళ్ళి రంగన్న అనే సంపన్నునికి అంకితం ఇచ్చాడు. ఈ రాఘవయ్య కూడా కవిత్వ మల్లగలడు. తండ్రి రచించని కృత్యాది పద్యాలనూ, కృతిపతి వంశ వర్ణననూ రచించాడు. రామసముద్రం గ్రామ శాసనం తెలియవచ్చేదాకా హరిభట్టు కాలనిర్ణయానికి ఈ అంకితం పద్యాలే ఆధారమయ్యాయి. సాహిత్య చరిత్రకారులు వివిధ ఊహాగానాలు చేసి నారసింహపురాణ రచనా కాలం ఇంకా తేలని సమస్యగానే మిగిల్చారు. కొందరు ఇది హరిభట్టు తొలిరచన అంటున్నారు.[11] ఇతరులు చాలామంది ఇది అతని కడపటి రచన అని భావిస్తున్నారు.[12] నారసింహ పురాణాన్ని ఎప్పుడో తాను హరిహర భట్టుగా చెలామణీ అవుతున్న కాలంలో

11 దేవళ్ళ చిన్ని కృష్ణయ్య వరాహ పురాణం (సంశోధిత ముద్రణము) పీఠిక పుట - 11

12. నాగంటి శేషయ్యగారు ఆంధ్రకవి తరంగిణి ఏడవ సంపుటం పుట 173.

రచించి ఎవరికీ అంకితమివ్వకుండా అటక మీద పెట్టాడన్న వాదం పూర్వపక్షం చేస్తూ ఇటీవల కొందరు పరిశోధకులు కొత్త సాక్ష్యాలు చూపారు [13] హరిభట్టు నారసింహ పురాణానికి, తెనాలి రామలింగని ఉద్భటారాధ్య చరితకూ పోలికలు ఉన్నాయి కాబట్టి నారసింహపురాణం క్రీ శ 1525 ప్రాంతాలకు ముందుగానే ప్రాచుర్యం పొందినదనే వాదన ఒకటి వచ్చింది ప్రస్తుతం లభిస్తున్న ఆకరాలతో ఎన్ని రాగాలలోనయినా ఊహాగానం చెయ్యొచ్చు ఎవరి రాగం వాళ్ళకు ఆనందం

పోషకుల ఆనందం కోసమో, తన ఆత్మానందం కోసమో హరిభట్టు చెప్పిన గ్రంథాలన్నీ పురాణాలే వీటిలోని కథలన్నీ రోళ్ళ రోకళ్ల పాడిన పాత పాటలే పాడడానికి అనువుగా ఉండేటట్టు తన రచనలను 'వచన కావ్యాలు'గా హరిభట్టు చెప్పదలిచాడు సింహగిరివచనాలు, వెంకటేశ్వర వచనాలు, యాగంటివారి వచనాలు మొదలైనవి మనకు సుపరిచితమైనవే పదాలలో కాక పద్యాలలో చెప్పినవి కూడా శ్రవణ ధారణకు యోగ్యమైనవిగా చెప్పాలన్న ఉద్దేశంతోనే హరిభట్టు తన రచనలను వచన కావ్యాలన్నాడు ఇందులో అన్నీ ఎన్న కథలే ఉండవచ్చు

విన్నకథలు తొల్లి వినినవేనియు నిత్య
నూతనోత్సుకంబు నూలుకొలిపి
పరిణమింపజేయు హరిణాంక కిరణంబు
లభినవములుగావె యను దినంబు (నార 1 72)

హరిభట్టు చెప్పినట్టు వెన్నెల రేకలు ఏనాటి కానాడే కొత్తలు కావచ్చు ఇది పోతరాజుగారి విషయంలో చెల్లుతుంది వారి కవిత పుచ్చ పువ్వులాంటి వెన్నెల వారి ప్రభావంలో పడి ఇమిటేషన్ రచనలు చేసినవారి కవితలు మసకేసిన వెన్నెలలే అనిపిస్తాయి

---

13 సూర్యదేవర రవికుమార్ వ్యాససుధ "హరిభట్టు నారసింహ పురాణ రచనా కాల నిర్ణయం" పుట 87 నుండి

15

పిడుపర్తి కవులు

ఆంధ్ర సాహిత్యంలో వైష్ణవానికి తాళ్లపాక కవులు చేసినంత సేవను వీరశైవానికి పిడుపర్తి కవులు చేశారు ఈకుటుంబంలోని చిట్టచివరి ప్రసిద్ధుడు రెండవ బసవకవి ఇతడు క్రీ శ బహుశ 1480 లో జన్మించి మల్లిరాయల యుగంలో రచనలు చేశాడు పాల్కురికి సోమనాథుని ముఖ్యశిష్యుడు శివరాత్రి కొప్పయ్యగారి వంశంలోనే ఈ పిడుపర్తి కవులు జన్మించారు ప్రతాపరుద్రుని మంత్రి ఇందులూరి అన్నయ్యచేత పాల్కురికి సోమనాథుడు తన ప్రియశిష్యుడు శివరాత్రికొప్పయ్యకు దేకిపర్రు అగ్రహారం ఇప్పించాడు. ఈ కొప్పయ్యగారి మనుమని మనుమడు ఈ వంశంలో తొలికవిగా కనబడుతున్నాడు. ఆతని దగ్గరనుంచి ఈ కవులను గురించి కొన్ని వివరాలు తెలుసుకొందాం

1. పిడుపర్తి నిమ్మయ్య:– కొప్పయ్యగారి మనుమని మనుమడు క్రీ శ 1440 ప్రాంతాల.ఉండిఉంటాడు ఇతడు అష్టభాషా వేది కవుల కెన్నదగు కవిత్వం చెప్పనిపుణుడు[1] ఇతని కృతులేమిటో తెలియవు రేగళిక నిమ్మనాథుడనే కవి ఒక డున్నాడు అతడు వ్రాసిన 'నిజలింగ చిక్కయ్యకథ' అనే యక్షగానంలో ఇతని పేరు కృతికర్తగా పొరపాటున కనబడుతున్నది. (R 279)[2]

1. పద్యబసవపురాణంలో ఈ వివరాలున్నాయి
2. మద్రాసు ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయం త్రై. క్యాటలాగు, సంపుటి 2, భాగం 3, పుట 787, 788

2.పిడుపర్తి మొదటి బసవకవి: ఇతడు నిమ్మయ్యగారి పినతండ్రికొడుకు కాబట్టి ఈయనకూడ క్రీ శ 1440 ప్రాంతాలలోనే జీవించి ఉంటాడు గురుదీక్షా బోధ, పిల్లనైనారుకథ, బ్రహ్మోత్తర ఖండం మొదలైన రచనలు చేశాడు అయితే ఇందులో గురుదీక్షాబోధతప్ప మిగతవి దొరకవు ఇతడు కూడా 'కవిత భవులకు జెప్పని సవినయుండు,' శ్రీనాధునిలాగ ఏయేవయసులో ఏయే రచనలు చేసినదీ బసవకవి తన గురుదీక్షాబోధలో ఇలా చెప్పుకొన్నాడు

పిన్న ప్రాయమున జెప్పితి శివకథలు ప్రన్న తెనుంగున బరిరితి
కొన్ని నడివయమున బిల్లనయనారు చరిత నుడివితి ద్విపదగా (?) సూక్తులను
కాల మాసన్నంబుగా కలమున్నె లాలిత కావ్యకళాప్రౌఢి నేర్మి
సకలాగమపురాణ సమ్మతమైన యొక శివకథ నింక నొనరింపవలయు

కెరియ పద్మరసు అనే కన్నడకవి వ్రాసిన దీక్షావిధానాన్ని ఈ పిడుపర్తి మొదట బసవకవి అనువదించాడు దీనికి మీనభూపాలు డనే రాజు ప్రోద్బలం, ఇది "కృతుల కైవడి చమత్కృతుల బుట్టించి చతురులు చేసిన చరితంబు కాదు " బహుశాస్త్ర సారం

3. పిడుపర్తి సోమనాథుడు:— ఈ వంశపు కవులలో ఇతడు చాలా సుప్రసిద్ధుడు. మొదటి బసవకవి కుమారుడు తొలిరాయల యుగంలో జన్మించి మలిరాయల యుగంలో తొలిరోజులదాకా జీవించాడు ఇతడు పాల్కురికి సోమనాథుడు ద్విపదగా వ్రాసిన బసవపురాణాన్ని 'పద్యభారతి'గా రచించి, తండ్రికోరికమీద, పాల్కురికి సోమనాధునికే అంకితమిచ్చాడు ద్విపద బసవపురాణాన్ని సోమనాథుని తండ్రి ఇలా ప్రస్తుతించాడు,

అది వేదాగమసార సంగ్రహము సత్యజ్ఞాన సంపాదనం
బది రుద్రాది మహాపురాతన కథావ్యాప్తంబు పాపాపహం
బది సద్భక్తి వివృద్ధి కారణము ముఖ్యావాప మట్లౌను వి
వది చెప్పందగు బద్యకావ్యముగ కావ్యప్రజ్ఞ సేవ్యంబుగన్

ఇతడు తండ్రి చెప్పినట్లే చేశాడు శబ్దార్థసారాలు అతణ్ణి పెద్ద చదివించారు అతనికి కావ్యనిర్మలశక్తి ఉండి తండ్రి అనుజ్ఞ మీరి నడువడు ఆయన ఎలా చేయమంటే అలా చేస్తాడు శివకవులు అంగీకరించే విధంగా

ద్విపదలను పద్యాలుగా చేశాడు

సోము శివ చెప్పె సోమేశుద్విపదలే పెక్కి పద్యములుగ జేసి చెపంచు
నన్ను లనగవలదు నాయయ్య శిష్యుల మగుట మనకు జెల్లు నవియు నిలువ

ఈ పద్య బసవపురాణాన్ని వ్రాశాక పిడుపర్తి సోమనాథుడు ప్రభులింగ లీలలను ద్విపదలుగా అయిదు ఆశ్వాసాలలో వ్రాశాడు వీటికి కన్నడంలో చామరసయ్య ఇరవై అయిదు గతులతో వ్రాసిన వెయ్యిన్నూటపదకొండు పద్యాలు మూలం

వీరశైవమతాన్ని ఖడ్గంతో ప్రచారంచేసిన బసవేశ్వరుడు 'అనుభవ మంటపం' అనే వీరశైవ విద్యా పరిషత్తు నెలకొలిపాడు దాని అధ్యక్షుడు అల్లమ ప్రభువు ఇతడ్నే ప్రభుదేవుడంటారు [3]

అల్లమ ప్రభువు గొప్పతనాన్ని సాక్షాత్తూ శివుడే పార్వతీ దేవికి చెప్పాడు ఆమె మానవులు మాయాతీతులు కాలేరని అతడ్ని మాయలో పడవేసి పంచిస్తానని పంతం పట్టింది భూలోకంలో మోహినీదేవికి మమకారుడనే వానికి మాయ జన్మించింది ఆమె సంపూర్ణ యౌవనము పొందగానే పార్వతి ఆమె అల్లమప్రభువును లోబరుచుకొనడానికి ఏర్పాట్లు చేసింది.

ఏకాంత గృహమున కెవ్వరికెరుగ
రాకయుండగ వర్ణ రాత్రంబునందు
అల్లమ దెచ్చి శయ్యాస్థలి నునిచి
యల్లన దమ మాయ వచటకు దెచ్చి
చెలులు చేతల పేరు చెప్పక చనిరి
తలుపు చేరుచుకొంచు దదంతరమున
మదన భూతము సోకి మాయ యల్లమను
గదిసి పైకివ పొందగా బోవ నతడు
నీలమేఘంబులోని మెఱుగు భాతి
నాలోకనంబు సేయంగనేగాని
యాలింగనంబు సేయంగ గన్నతుడు

3 సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్యం (1989) మొదటి సంపుటం పుట 284

ఆకాశము విధాన నలరుచు గాని
యేకమై రతికేళి నెనసి యుండదు
బత్తితో నధరంబు పట్టి పీల్చినను
రిత్తనోర చప్పరించి నట్లుండు
కరము కరంబున గదియింప బయలు
పరికించి పట్టిన భాతియై యుండు
మురమున జన్మిన లొత్తిన బయలు
పరిరంభణము చేయు పగిది యై యుండు
నరీతి మాయ తానెంత చేసినను
మారవిక్రియ అల్లమకు లేక యుండె [4]

మాయకు అల్లమ ప్రభువు లోబడలేదు కనుక శివుని దగ్గర పార్వతి తన ఓటమిని అంగీకరించింది ఆమె తనయొక్క సాత్త్విక నిర్మల కళను నిర్మించి భూలోకానికి పంపి భక్తివైరాగ్యాలతో అల్లమ ప్రభువును సేవించుకొనమని నియమిస్తే అతడు భక్తికి వశుడవుతాడని శివుడు చెప్పాడు పార్వతీదేవి సత్త్వభక్తి అక్కమహా దేవిగా జన్మించింది ప్రాప్త యౌవన అయింది మండలేశ్వరుడు ఆమెను మోహించినా ఆమె శివుననే తన భర్తగా కోరింది శివుని కోసం అన్వేషించడంలో అల్లమ ప్రభువు మహాత్మ్యాన్ని ఆమె తెలుసుకొంది వారిద్దరికీ వివాహమైంది తర్వాత బసవేశ్వరుడు అల్లమ ప్రభువుని అనుభవ మంటపంలో నిలుపుతాడు ఎన్నో లీలలకు కారకుడు కనుక అల్లమప్రభువు చరిత్రను ప్రభులింగలీలలంటారు కన్నడంలో ఉన్న ఈ లీలలను నెల్లూరి రామలింగయ్య ప్రోత్సాహంతో పిడపర్తిసోమనాథుడు అయిదాశ్వాసాల ద్విపద కావ్యంగా వ్రాశాడు పద్యాలైనా ద్విపదలైనా చక్కగా నడిపించే శక్తిమంతుడు ప్రబంధనిబంధన శక్తియుక్త అనే బిరుదును గద్యలో వేసుకొన్నాడు ఇతడు స్వతంత్ర ప్రబంధాలు నిర్మించకపోవడం విచారించదగ్గ విషయమే

4. పిడుపర్తి రెండవ బసవన్న:— ఇతడు సోమనాథుని తమ్ముని కొడుకు తన పెదతండ్రి ద్విపదలుగా వ్రాసిన ప్రభులింగలీలలను ఇతడు పద్యకావ్యంగా

4 వీరశైవాంధ్ర వాఙ్మయం తృతీయ ప్రకరణం పుట 139 లో శిష్టారామకృష్ణశాస్త్రి గారు ఉదాహరించారు

చెప్పాడు దీనిని చల్లపల్లి గ్రామకరణం మల్లారాధ్యునికి అంకితం చేశాడు తన కృతిపతిని 'బంధురకవి సార్వభౌమ' అని కీర్తించాడు, ఈరెండవ బసవన్నకవిత్వం "అంతశ్రేష్ఠమైనదనికాదు వ్యాకరణదోషములున్నవి. వ్యర్థపద ప్రయోగము అధికము' అని చాగంటి శేషయ్యగారు వ్రాశారు [5]

పిడుపర్తి కవులు భవులకు కవిత చెప్పని శీలవంతులు అంతమాత్రాన వీరి కవిత భవులకు నిషిద్ధంకాదు సాహిత్య చరిత్రలో సమగ్రమైన అవగాహనకు వీళ్ళ రచనలు చదవక తప్పదు

---

5 ఆంధ్రకవితరంగిణి, 6 వసంపుటి, పుట243,

16

తాళ్ళపాక కవులు

తెలుగుసాహిత్యాన్ని శ్రీమంతం చేసిన కవి కుటుంబాలలో తాళ్ళపాకవారి కుటుంబం చెప్పుకోదగినది సంకీర్తనాచార్యుడు, పదకవితా పితామహుడు అన్నమాచార్యుడు పలికినదల్లా పాట అయితే అతని సంతతిలో అందరూ చదువులసరస్వతులే అయ్యారు అన్నమయ్య అల్లుడూ, కూతురు కొడుకూ గూడ కవులే ఈ కుటుంబంలో వ్యక్తులందరూ తెలుగు భాండారంలో చేర్చిన పదసంపదపై ప్రత్యేకంగా ఒక పుస్తకమే వ్రాయవచ్చు అన్నమయ్య కాక ఈ కుటుంబంలో పన్నెండుమంది ప్రముఖులు కనబడుతున్నారు వాళ్ళలో రమారమి అందరూ సాహితీపరులే! సంకీర్తనలు రచించి పాడగలిగినవారే.

పాట దేవుని సన్నిధికి తిన్నని బాట అని భాగవతులు విశ్వసిస్తారు సంగీతకృతుల వల్లనే తప్పించి 'యజ్ఞ క్రతువుల వల్ల తన మనస్సు కరుగదని దేవుడే అన్నాడట మలిరాయల యుగంలో ఈ సంగతిని హరిభట్టు తన మత్స్య పురాణంలో ఇలా చెప్పించాడు.

సంగీతామృత ధారల
సంగీకృతమైన యట్లు యాజ్ఞాదులచే
తం గరగదు సంతోషిత
రంగితమై మన్మనంబు రమ్య చరిత్రా? [మత్స్య 5 110]

ఇది నారదునితో విష్ణువు స్వయంగా చెప్పిన మాటలు దేవుడు ఇంతా ఇలా అన్నాడట.

జననుత సామవేదమున సంభవమయ్యెను గానవిద్య త
జ్జనితములైన రాగములు చక్కగ గూర్చి మదీయ సద్గుణా'

ఘనపథములైన గీతములు ప్రేమ దలిర్పగ బాడ నేర్చు స
జ్జనుడు మదీయు దాసనికి జక్కన యిత్తును వాంఛితార్థముల్
[మత్స్య 5 111]

ఈ పురాణంలో దేవుడు ఇలా చెప్పాడన్న సంగతి ముందే తెలుసు కాబట్టి కృత్యాది పద్యాలలో పూర్వకవులను నుతిస్తూ హరిభట్టు గేయకవులను తలచుకొని దండం పెట్టాడు.

"వర పద్యములు దేశభాషల రచియించి
తెలిపిన కవుల కంజలులు లొనర్చి" [మత్స్య అవతారిక 6]

ఈ సీస పద్యపాదం రాస్తున్నప్పుడు హరిభట్టు మనోవీధిలో తాళ్ళపాక కవులూ గోచరించారని నిస్సందేహంగా చెప్పవచ్చు. సంకీర్తనాచార్యులుగా ఈ కుటుంబంలోని వారి కీర్తి దేశమంతా పాకింది.

ఈ తాళ్ళపాకకవులు కేవలం రచయితలేకాక లాక్షణికులు. అన్నమయ్యగారి రెండవ భార్యకొడుకు పెద తిరుమలయ్య సంకీర్తనలు వ్రాయడమే కాక మొదటిసారిగా తెలుగుభాషలో ఉన్న 'బండిరాల' జాబితా చెప్పాడు. ఎక్కడ 'బండిరా' వాడాలో, ఎక్కడ సాధురేఫ వాడాలో నిర్దేశించాడు. ఆ రేఫరకారనిర్ణయాన్ని 53పద్యాలలో చెప్పాడు. అందులోనూ అకారాదిగా వ్రాశాడు.[1]

అచ్చులు హల్లులు వరుసనొవచ్చిన రేఫలును రాలు వర్ణించెద మెచ్చ
మెచ్చగ నారికవిశ్వరులలచ్చు వరం గృతుల నొప్పనలువలె గృష్ణా [2]

ఈ 53 పద్యాలూ తరువాత లాక్షణికులకు చాలా ఉపయోగపడ్డాయి. ఈ పెదతిరుమలయ్యగారి కుమారుడు చినతిరుమలయ్య సంకీర్తనలక్షణం తెలుగులో వ్రాశాడు. పాటలకు గూడా కావ్యగౌరవం సంపాదించి పెట్టాడు. "సంప్రదాయాగత జ్ఞానసహితుడైన మనుజా సత్కవితయు వేద మంత్రసమము" అని చాటాడు (సంకీర్తన లక్షణం, 23).

వేదమంత్రాలవంటి వచనాలు చేసిన ఈ కుటుంబంలోని వ్యక్తులు. వాళ్ళతో వియ్యమందినవాళ్ల పేర్లు ఇచ్చిన (ప్రక్కపుటల్లోని) పట్టిక చూస్తే, వీళ్ళ సాహిత్య సేవ ఎంతో తెలుస్తుంది. ఈ కుటుంబంలోని కవులను ఎవరో

1 తాళ్ళపాకవారి లఘుకృతులు, పుటలు 69–86

సమకాలిక కవి. బహుశా తెనాలిరామకృష్ణుడు ఇలా ప్రస్తుతించాడు[1]

చిన్నన్న ద్విపద కెరగును పన్నుగ పెదతిరుమలయ్య పదముల కెరగున్
మిన్నంది మొరసి పరపిం గన్న కవిత్వంబు పద్యగద్య శ్రేణిన్

అయితే నరసింగన్న వ్రాసిన రచనలు ఏమిటో తెలియవు అన్నమయ్యగారి పెద్దభార్యకుమారుడే సుంకేసుల గ్రామంలో స్థిరపడి సంకుసాల నరసయ్య అనే పేర ప్రసిద్ధుడయ్యాడని వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారి అభిప్రాయం[2] దీనిని చాగంటి శేషయ్యగారు నిరాకరించారు[3]

పెదతిరుమలయ్య చాలా వైభవంగా బ్రతికాడు, అచ్యుతరాయలు అవసానదశలో ఆదుకొన్నాడు ప్రసాదం, హక్కును కొని సహాయం చేశాడు, మండపాలు కట్టించాడు ఉత్సవాలు జరిపించాడు అంగరంగభోగాలకు కట్టుదిట్టం చేశాడు అతని కృషివల్లనే తాళ్ళపాకవారి రచనలు రాగి రేకులపైకి ఎక్కి చెక్కుచెదరకుండా నిలిచాయి

పెదతిరుమలయ్యగారి నాలుగో కొడుకు చిన్నన్న ఈ కవులందరిలోనూ సుప్రసిద్ధుడు ఇతడు జలజాతవాసిని చనుబాల పుష్టితో కవిత్వం చెప్పనేర్చిన జాణ ద్విపదలక్షణాన్ని నిర్దుష్టంగా నిర్వహించాడు కవిత్వం ఎలా ఉండాలో వివరించాడు

కలికి కస్తురిపిజా గోసిన కరణి దలికప్పురపు గ్రోవి దరచిన సరణి
విరవాది పొట్లంబు విడిచినమాడ్కి పరిమళించుచు గవుల్ ఖళిఖళి యనగ
గవిత చెప్పిన సులక్షణుని గవీంద్రు-డవునందుకే వేర్చినట్లు చెప్పెదను.
[అష్టమహిషీ. 175 180]

నిజంగా ఇన్ని పరిమళాలూ గుబాళించేట్టు చిన్నన్న అష్టమహిషీ కల్యాణం రచించాడు శ్రీవైష్ణవమతంలోని పన్నిద్దరాళ్వారుల చరిత్రను పరమయోగివిలాస మనేపేర 'ద్రవిడప్రబంధం చూచి' తెనిగించాడు రాయలవారికన్నా శ్రద్ధగా విష్ణుచిత్తుల కథ, గోదాదేవిచరిత్ర వ్రాశాడు[4]

---

2 అన్నమాచార్యచరిత్ర, పీఠిక, పుట 83

3 ఆంధ్రకవితరంగిణి, 8వ సంపుటి, పుట 246

4 చిన్నన్న ఎక్కడెక్కడ ద్రవిడవేదాన్ని అనువదించినదీ చల్లా రాధాకృష్ణశర్మగారు గుర్తించారు (Tamil Element in Telugu Literature, Pp 113 168)

అమరానికి వ్యాఖ్య వ్రాసి, అమరుకాన్ని తెనిగించిన తిరువెంగళప్ప అన్నమయ్యగారి మునిమనమడు. అమరుక శతకాన్ని తెనిగిస్తూ ఆ పద్యాలలోని భావాలను వచనంలో వివరించాడు. ఇది అముద్రితం. మద్రాసు ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయంలో రెండు ప్రతులున్నాయి (R 107, R 673). చిట్టచివరి శ్లోకం, దానికి అనువాదం, వివరణ చూడండి.

సాలక్తకేన నవపల్లవకోమలేన
పాదేన నూపురవతా మదనాలసేన
యస్తాడ్యతే దయితయా ప్రణయాపరాధాత్
సంగీకృతో భగవతా మకరధ్వజేన
యావకసార్ద్రమున్ గిసలయాభకోమలమును వినూత్నర
త్నవినూపురంబును మదాలసభావము నౌ పదంబుచే
నే వరపూరుషుండు ప్రణయేర్ష్య నిజాంగనచేత దాకితుం
డై విలసిల్లు వాడు కుసుమాయుధదేవునకుం బ్రియుండగున్ [R. 107]

తిరువెంగళప్ప పాదతాడనాన్ని ఇలా కీర్తిస్తే ఇతని తాతగారి మేనల్లుడు రేవణూరి వెంకటాచార్యులు 'గుబ్బల దెబ్బలు' ప్రశంసించాడు. శకుంతలా పరిణయంలో ఇలా వ్రాశాడు.

వంతము లేల బాల! నవపల్లవగల్లవహల్లవంపు గో
రంతటు జేర సైపవు దయుస్మున రొమ్మున గుమ్మ నీవు కొం
దంతట గుబ్బదెబ్బలకు హాళిని జాళిని దాళనీదు వి
భ్రాంతి కొకింత నీకు గృపరాదొ? వగా కవరాభమేమొకో! [R. 140]

ఈ వెంకటాచార్యుని పిలిచి ఒక రాజు కృతిచెప్పమన్నాడు. తీరా అంతా రాసి తీసుకొని వెళితే ఒక కరణం విఘ్నం కలిగించాడట. అందుచేత దేవునికి అంకితమిచ్చాడు. ఇతడు శ్రీపాదరేణుమాహాత్మ్యం అనే కృతికూడ రచించాడు.

'తేనెలపై తేట తిన్నని చెరకుపానకముల నేరుపరచిన మేలు చక్కెరలు తీపుచల్లదెమ్మెరలు చిక్కని కప్రంబు జీవరత్నములు కల యమృతంపు మీగడమీది తావులు' చిలుకుతూ కవులెల్ల చేయెత్తి మ్రొక్కగా అన్నమయ్య రచనలు చేశాడు. ఈ తీపులకు తాళ్ళపాక కవులందరూ వారసులే.

తాళ్ళపాక కుటుంబంలోని వ్యక్తులు

	పేరు	అన్నమయ్యతో సంబంధం	వివరాలు, రచనలు
1	తిమ్మక్క	మొదటి భార్య	సుభద్రాకల్యాణం - ద్విపద
2	నరసింగన్న	పెద్ద భార్య కొడుకు	రచనలు తెలియవు
3	అక్కలమ్మ	రెండవ భార్య	రచనలు చేసినట్లు లేదు
4	పెదతిరుమలయ్య క్రీ శ [1460-1546]	రెండవ భార్య కొడుకు	చాలా రచనలు చేశాడు 1. శృంగార సంకీర్తనలు 2. ఆధ్యాత్మిక సంకీర్తనలు 3. వైరాగ్య వచన గీతాలు 4. శృంగార దండకం 5 చక్రవాళమంజరి 6. శృంగారవృత్తశతకం 7. వెంకటేశ్వరోదాహరణం 8 నీతి సీసశతకం 9 సుదర్శనరగడ 10. రేఫరకారములు 11. భగవద్గీత - తెలుగు వచనం 12. ద్విపద హరివంశం

5	తిరుమలాంబ	కూతురు	రచయిత్రి కాదేమో
6	రేవణూరి కొండయ్య	అల్లుడు	రామచంద్రోపాఖ్యానకర్త
7	రేవణూరు వెంకటార్యుడు	మునిమనుమడు (తిరుమలాంబ కొడుకు)	1 శకుంతలా పరిణయం 2. శ్రీపాద రేణుమహాత్మ్యం
8	చినతిరుమలయ్య [1495-1553]	మనుమడు (పెదతిరుమలయ్య పెద్దకొడుకు)	అష్టభాషాకవిచక్రవర్తి 1. అధ్యాత్మ శృంగార కీర్తనలు 2. తెలుగు సంకీర్తన లక్షణం 3 అష్ట భాషాదండకం
9	పెదతిరువేంగళ నాథుడు [క్రీ శ 1546 లో వ్రాయాడు]	మనుమడు (పెదతిరుమలయ్య మూడవ కొడుకు)	సంకీర్తనలు పాడి నాట్యం చే[illegible]డు
10	చినతిరువేంగళనాథుడు. లేక చిన్నన్న [క్రీ శ 1565 లో వ్రాయాడు]	మనుమడు (పెదతిరుమలయ్య నాల్గవ కుమారుడు)	1. అన్నమాచార్య చరిత్ర 2. అష్టమహిషీకల్యాణం (ద్విపద) 3. పరమయోగి విలాసం (ద్విపద) 4. ఉషా పరిణయం
11	కోనేటి తిరువేంగళ నాథుడు [క్రీ.శ 1544 - 45]	మనుమడు (పెదతిరుమలయ్య కడగొట్టు కొడుకు)	వైభవంగా ప్రతిశాడు
12	తిరువెంగళప్ప [క్రీ శ 1553 - 54]	మునిమనుమడు (చినతిరుమలయ్య కొడుకు)	అమరుకాన్ని తెనిగించాడు కావ్యప్రకాశానికి 'సుధానిధి', నామ లింగాను శాసనానికి 'బాల బోధిక' వ్యాఖ్యలు

17

యాగంటి లక్ష్మయ్యగారు

వైష్ణవులలోనైనా, శైవులలోనైనా నిజమైన భక్తులకు జీవన విధానం వల్ల ఒక రకమైన అవగాహనే ఉంటుంది మానవులన్న వారు బతకడానికి తిండితినాలి. తన కుటుంబాన్ని పోషించుకోవాలి. శైవులు కాయకష్టం చేసుకొనడాన్ని కాయికం అంటారు కాయికం వల్ల వచ్చే అర్థంలోనే కల్ప వృక్షాలున్నాయంటారు. భాగవతులలో బమ్మెర పోతరాజుగారు సుప్రసిద్ధులు. ఆయన ఇలా అన్నారని లోకం చెప్పుకొంటుంది

బాలరసాల సాల నవ పల్లవ కోమల కావ్యకన్యకన్
కూళల కిచ్చి యప్పడుపు కూడు భుజించుట కంటె సత్కవుల్
హాలికులైన నేమి గహనాంతర సీమల కందమూలగౌ
ద్దాలికులైన నేమి నిజదార సుతోదర పోషణార్థమై (చాటువు)

భాగవతులైన పోతరాజుగారు పద్యంలో చెప్పిన ఈ భావాలే శైవుడయిన ఒక కవి పాటలో ఇలా చెప్పాడు

పల్లవి : ఓపితే పుణ్యము సేయు
మోపకుంటే యూర కుండుము
పాపము చేయకుమంటే
పదివేలు శివుడా "ఓపితే"

చరణం : తెరవాటు కొట్టి తెచ్చి తేగమిచ్చే కీర్తికంటె
నొరుల నొప్పించక యుండుటే చాలు

పరుల బాధించి సంపదలు పొందుట కంటె
ధర దుమ్ముకొని బ్రతుకు దారిద్ర్యమే చాలు "ఒపితే"

చరణం - ఒరులతో వాదీ చెప్పి యుడుగర అందు కంటె
గరిమతో గోప్యైన కీర్తిది మేలు
పరులతో కల్లలాడి వాచాలురగుల కంటె
నరయంగ మూగ వారయ్యేది మేలు

చరణం: పరులచేనవ్వు చేసి పవ్వుకూరు తినుట కంటె
దొరకు నంబలి యొక్క ద్రోసెడే మేలు
పరదైవముల గొలచి వరయు సిద్ధుల కంటె
ఒరిమ నె గంటికు సౌఖ్యమంతే చాలు "ఒపితే"

(D 2489లో 22వపాట)

ఈపాట యాగంటి వారి వచనాలలోనిది దీనిని కట్టింది యాగంటి లక్ష్మయ్య ఆయన అసలు సిసలు వీర శైవులు సామాన్య ప్రజలకోసం వీరశైవం ద్విపద కావ్యాలను ప్రోత్సహించింది శతకాలు, యక్షగానాలు కూడా వీరశైవ కవులు రచించారు. అయితే పామరులను కూడా ఆకట్టుకొనేవి పాటలే తాళ్ళపాకవారి అధ్యాత్మిక సంకీర్తనలాగే శైవులు కూడా శైవ సంకీర్తనలు రచించుకొన్నారు తత్త్వాలు, యాలలు చాలాప్రచారంలో ఉండేవి ఇప్పటికీ యాగంటివారి తత్త్వాలు తెలుగుదేశంలోని చాలాప్రాంతాలలో వినబడుతూనే ఉంటాయి తరువాత యుగాలలో వేమనగారి మీద యాగంటివారి రచనల ప్రభావం చిన్నప్పుడు గట్టిగానే ఉండేది

'వేమనవంటివారు' అనే ఆరో ఉపన్యాసంలో "ఏగంటి వారెవరో ఒకరో, అనేకులో, యేవూరి వారో యెప్పటివారో తెలియు నవకాశము నాకు లభింపలేదు " అన్ని రాళ్ళపల్లివారు అన్నారు [9] కొన్ని గుజిలీ ప్రతులలో ఈ పాటలు కొన్ని 'యేగంటి లక్ష్మయ్యగారి వచనాలు అని ముద్రించిన సత్యాన్ని శర్మగారు గుర్తించారు దూదేకుల సిద్ధయ్యలాగే యాగంటి లక్ష్మప్ప కూడా వీరబ్రహ్మంగారి శిష్యులలో ఒకడై ఉండవచ్చుననే అభిప్రాయానికి డాక్టర్ గోపి వచ్చాడు [10] యాగంటి లక్ష్మప్పగారు వీర బ్రహ్మంగారి శిష్యుడైన పాలెకులజాడని

9 వేమన పుట 134
10 ప్రజాకవి వేమన పుట 390

త్రిపుష్పవజ్ఝల కోదండరామయ్యగారు రాశారట ఈ సంగతి చెప్తూ బాలాంత్రపు రజనీకాంతరావుగారు ఇలా రాశారు "

"కోదండరామయ్యగారే ఆధారంతో వ్రాశారోగాని యాగంటి లక్ష్మప్పగారి తత్త్వాలనుబట్టి గాని కాలజ్ఞాన తత్త్వాల పుస్తకంలోని పాట లపై నున్న సూచనలను బట్టిగాని లక్ష్మప్పగారు వీరబ్రహ్మంగారి శిష్యుడన్న విషయం యెక్కడా సూచితం కాలేదు అందుచేత యేగంటి గురుడూ ఆయన శిష్య బృందమూ బ్రహ్మంగారి ప్రభావంతో సంబంధంలేని మరొక కాలానికి చెందినవారని మాకు తోస్తుంది సిద్ధ యోగులకూ, శైవమతానికి ఆటపట్టుగా పేరుపడిన శ్రీశైల ప్రాంతంలో వీరుండి యుండవచ్చు "

కర్నూలు జిల్లా బనగానపల్లె సంస్థానంలో 'యాగంటిపల్లె' ఉంది ఈ గ్రామంలో స్థిరపడిన గార్లపాటి లక్షయ్యగారికి ఉత్తరోత్తరా 'యాగంటి లక్షయ్య' అనే పేరు వచ్చి ఉంటుంది [11] ఈయన సుప్రసిద్ధ శైవ సంకీర్తనలు పాడినకవి ఈయననే పోశెట్టి లింగయ్య తన నవచోళ చరిత్రలో ఇలా పొగిడాడు:

"వీరభద్రేశ్వరు విజయ సాహసము
వీర రసంబున విరచించి తాను
దాతయై కవులకు ధాత్రిలో మరి వి
ధాతయై మరి వరదాతయై మిగుల
పాటల సద్భక్తి పరుల నుతిసేయ
పాటికెక్కిన గార్లపాటి లక్ష్మునివి
తెలియగా వినుతించి విజ్ఞానమును (నవచోళ చరిత్రం ప్రథమాశ్వాసం
ద్విపద పంక్తులు 80 నుండి 87)

ఈ ద్విపద పంక్తులవల్ల గార్లపాటి లక్ష్మయ్యగారు పాటలు రాసి పాటికెక్కారని తెలుస్తోంది గార్లపాడు గ్రామం కర్నూలు జిల్లా నందికొట్కూరు తాలూకాలో ఉంది గుంటూరు తాలూకాలో ఒక గార్లపాడు ఉంది పల్నాడు రాయలసీమలోని గార్లపాడులోనే లక్ష్మయ్యగారు ఉండడానికి ఆస్కారం ఉంది గార్లపాడు, యాగంటిపల్లె రెండూ కర్నూలుజిల్లాలోనే ఉండడం గమనించదగ్గ విషయం

11 ఆంధ్ర వాగ్గేయకార చరిత్రము పుట 413

సుప్రసిద్ధుడైన తెనాలి రామకృష్ణుడు, రామలింగడిగా ఉన్నప్పుడు తెలియవచ్చే విషయాలవల్ల వాళ్ళ ఇంటి పేరు గార్లపాటివారు. తండ్రి రామయ్యగారు పినతండ్రి లక్ష్మణయ్య. ఈగార్లపాటి అప్పన్నగారినే పోశెట్టి లింగన్న స్తుతించాడని ఇంతకుముందు చూశాం. రామకృష్ణుని తండ్రిగారు తెనాలిలో రామలింగేశ్వరస్వామికి క్రీ శ. 1510 లో ఉత్సవ విగ్రహాలను చేయించారు [12] గార్లపాటి లక్ష్మయ్యగారు కూడా అప్పటి వారే ఈ వంశంలోనివారూ, వీరి బంధువులూ దేశసంచారాలు చేసినట్లుంది. రామకృష్ణుడు, అతని తరువాతివారు వైష్ణవులయినా గార్లపాటివారు ఆదిలో శైవులే.

రామకృష్ణుని పినతండ్రో కాదో కచ్చితంగా చెప్పలేంగాని రాయలసీమలో గార్లపాటి లక్ష్మయ్యగారు ఉండడం మట్టుకు ఖాయం. ఆయన పాటలు రచించి పాటకెక్కడం గ్రంథస్థమైన విషయం. మద్రాసు ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయంలో 'ఏగంటివారి వచనములు' అనే వ్రాతప్రతులు డి. 2487 నుండి డి. 2498 దాకా పన్నెండు ఉన్నాయి. వీటిలో ఆరు తాళపత్ర గ్రంథాలు ఆరు కాగితం పుస్తకాలు. 'యాగంటివారి మంగళహారతి' (డి. 2486) ఏగంటి భాష్యము (డి 2499) అనే మరో రెండు పుస్తకాలు కూడా ఆ గ్రంథాలయంలోనే ఉన్నాయి యాగంటివారి మంగళహారతిలోని చివరి చరణంవల్ల కర్త లక్ష్మయ్యగారే అని తెలుస్తోంది [13]

> అరుదొంద వృషభ వాహనుడు యాగంటీశు
> దరయ లక్ష్మీభక్త వర దుడగుచు
> పరికింప నేతీవ ప్రమథగణ
> సరస సాయుజ్య శివ సమూహమునకు || జయ మంగళం||
> (డి 2486)

ఈ పాటలలో యాగంటి గరుడు, యాగంటి హరుడు, యాగంటి శివుడు, యాగంటి లింగడు మొదలైన ముద్రలే ఎక్కువ కనబడతాయి. నాలుగు పాటలలో యాగంటి నంజేశుడు అనేముద్ర ఉంది ఇంకో నాలుగు పాటలలో 'పిడపర్తి గురుడు అనే పేరు కనబడుతోంది. మద్రాసు

12 ఆంధ్రకవితరంగిణి ఎనిమిదవ సంపుటం పుట 31
13 ఓ. లై. తెలుగు పుస్తకాల డి క్యాటలాగ్ – పన్నెండో సంపుటం పుట 2735

ప్రాచ్యలిఖితగ్రంథాలయం వారి డి కేటలాగులో డి 2487 అనే గ్రంథం వివరాలు చెప్పాక కేటలాగు రచయిత చివరకొన్నివాక్యాలు రాశారు 'ఇందలి గేయములన్నియు శైవవేదాంత సంబంధమైనవి ఏగంటి నంజేశ్వరాంకితములు పిడపర్తి లక్ష్మయ్యగారి వచనములనియు నీ గేయములకు పేరు గలదు అందుచేత పిడుపర్తి లక్ష్మయ్యగా రీగ్రంథమును రచించినట్లు తోచుచున్నది "

పిడపర్తికవులు చాలా సుప్రసిద్ధులు ఎన్నో శైవ కావ్యాలు రచించారు అయితే వారి వంశంలో ఎవరూ లక్ష్మయ్య అనే పేరిట వ్యక్తి కనబడడంలేదు పద్య బసవ పురాణం, ద్విపద ప్రభులింగలీలలు చెప్పిన పిడుపర్తి సోమన్నగారు ప్రఖ్యాత శైవ కవులు; గురువులు ఈయన 1520 ప్రాంతాలవారే వీరినే యాగంటి వారు పిడుపర్తి గురువుగా పేర్కొని వుంటారు ఈ పాటలకు 'ఏగంటి వారి వచనాలు' అన్నదే ప్రచారంలో ఉన్న పేరు శైవులు లింగధారులు లింగానికి అంగానికి భేదం లేదు ఉండకూడదు:

అదట భక్తుడు లింగమాట కణుమాత్రము భేదము కలదా
అది శివాంగము భక్తహస్తకం బదియే లింగము కాదాట ||అదట||

సంగతముగ తన యిష్టలింగమున కంగము వేరే కలదా
లింగము ప్రాణమునైన భక్తుని పిండంగము అంగముకాదా
సంగతముగ యా లింగమునకు మరి వీనులు వేరే కలవా
అంగికంబై భక్తుడు వినియెడి అవియే వీనులు కావా ||అదట||

హారలింగమునకు స్పర్శనము మరిత్వకంగము వేరే గలదా
అరయగు భక్తునిత్వ కవియెడి స్పర్శేంద్రియ మదియు కాదా
యిరవుగ శివలింగమునకు యిరు నేత్రంబులు వేరే కలదా
తరలక భక్తుడు చూచెడి యా నేత్రంబులు అవియే కాదా ||అదట||

అమన గురులింగమునకు వక జిహ్వాగ్రము వేరే గలదా
అనుదినమును భక్తుడు రుచిగొనియెడి ఆ జిహ్వాగ్రము కాదా
ఘను నేగంటీశ్వరలింగమునకు ఘ్రాణము వేరే కలదా
అనుదినమును భక్తుడు ఘ్రాణించెడి అదియే ఘ్రాణము కాదా ||అదట||

(డి 2489 పాటసంఖ్య 18)

అంగానికి లింగానికి అభేదం ఈ పాటలో యాగంటివారు చెప్పారు ఈ భావాలను ఉత్తనోక్తరా వేమనగారు తమ పద్యాలలో విస్తరించారు.

లింగమంగమునను లీల దెలియు వెన్క
మనసు లింగమందు మరులు కొనును
మనసు నిల్పనంత మరిలింగముండుగా
విశ్వదాభిరామ వినుర వేమ (వే. సూ. ర 3366)

లింగమందు జూడ లీనమై యుండెనా
యంగమందు జూడ నమరి యుండు[14]
అంగ లింగ సంగమున నేకమైయుండు
విశ్వదాభిరామ వినుర వేమ (వే సూ ర 3367)

ఆత్మయందు జ్యోతి యమరుట లింగంబు
తెలిసి చూడగాను తేటపడును అదియు
గురువులేక యుబ్బునా తెలియంగ
విశ్వదాభిరామ వినురవేమ (వే. సూ. ర.243)

యాగంటివారు లింగధారులయినా సంసార యోగులు. సంసారంలో ఆశాపాశాలు, ఇంద్రియమోహాలు ఉంటాయి. వీటినే ఒక పాటలో చెప్పారు:

ఈలాగు సుఖములింద్రియ మోహపాశముల
పాలు గావలసె భవబంధముల చేతనే ||ఈ||

తనుప్రేమ ప్రియసతుల చక్కని రూపములు జూచి
ఘన దివ్యలింగ భావన గాయబాసెనే
అనువైన బిగువు చన్నులు ముట్టతమకమున
తన మనసు శివలింగము ముట్టబాసెనే ||ఈ||

రతికార్కి కోపరు మధురాధరము లొల్కు విని
శ్రుతి శివానంద సన్మతి గాయ మరచెనే
రతి క్రియాపేక్షలకు రయము సధరముగ్రోలి
గతిచెడి ప్రసాద భాగంబెల్ల బాసెనే ||ఈ||
సురత వేళల కళల జూపు సతులకు జిక్కి
నెరయు గురుపాద సుస్థిర సేయుబాసెనే
సరసకేళి విలాస మాటలకు జిక్కి
పరమ గురు మంత్రంబు పఠియింప బాసెనే ||ఈ||

14 అందరు వారి ప్రతిలోనూ, ఇతర ప్రతుల్లోనూ "అంగ లింగ భంగ మున నేకమైయుండు' అనే అభావపాఠమే కనబడుతుంది. యాగంటి వారి వచనాలలో 'అంగ లింగ సంగమము' అనే ప్రయోగం ఉంది. చూ. టి. 2489 లో 64 వ పాట

అరయ నానా సుఖంబు లస్థిరంబని తెలిసి
గురుని శ్రీపాదంబు కొలువంగ వలెనే
పరము గరు యేగంటి వంతేశ్వరుని
కరుణ చేతున్నత్త కర్మిగా వలసినే ||ఈ|| (తి. 2489 లో 75వ పాట)

ఈ పాటలోని భావాలను కూడా వేమనగారు చాలా పద్యాలలో విస్తరించి చెప్పారు:

'ఘృతము దారి మరచు మధురామృతము జూచి
మగువ రూపు జూసి మనసు మరచు
యోని జూచి పరమయోగంబు మరచురా[15]
విశ్వదాభిరామ వినురవేమ [వే సూ.ర 2913]

ఇంత తనులు చనులు యెంత లెస్సని చూచి
మోహపరుసు బుద్ధి మోసపోయి
గరిసెలోని వాని గానలేరాయెరా
విశ్వదాభిరామ వినురవేమ [బ్రౌను (2913) పుట 120 పద్యం 394]

ఇలాంటి ఉదాహరణలు ఎన్నో ఇవ్వవచ్చు. శైవులు అగ్నిహోత్రాది కర్మలను దూషిస్తారు. ఆస్తికాలను అవహేళన చేస్తారు. యాగంటివారు ఒక పదంలో ఇలాగ ఎద్దేవా చేశారు:

కాకుల తమవారిగా జేసితే వలు
గాకులకును భక్తి ఏల కలుగు ||కా||

మొల్లమైన కూళ్ళు కూరలను
వుల్లెకు మూగిన పులుగులను
తల్లిదండ్రి అని తలచి తలచి మొక్కే
గుల్లాములకు భక్తి గురుతేల కలుగును ||కా||
[తి. (2498) లో34వపాట]

యాగంటి ప్రభావం చిన్నప్పుడే తమ మీద పడినందువల్ల వేమనగారుకూడా ఇలాగే ఆస్తికాలను అవహేళన చేస్తూ కొంచెం ఘాటుమాటలే వాడారు:

---

15 యోనిజూచి అనేచోట 'ఉరమునూచి' అనే పాఠం యెందరుప్రతితో వుంది. బ్రౌన్ (1839) ప్రతిలో యోనిజూచి సర్వయోగములే మరచురా' అనే పాఠం ఉంది. చూ. పుట 168

పిండములను జేసి పితరుల దలపోసి
కాకులకును బెట్టు గాడ్దెలార
పియ్యి తినెడి కాకి పితరు డెట్లాయెరా
విశ్వదాభిరామ వినురవేమ [బ్రౌను (1839) పుట. 158 పద్యం192]

పితర యన్నమనుచు బ్రీతితో బిలిపించి
కాకులకును బెట్టు కర్ములారా
కాకులందు వేమ ఘనులకు వెటులౌ
విశ్వదాభిరామ వినురవేమ [బ్రౌను (1839) పుట. 158 పద్యం 191]

బ్రాహ్మణేతరులు ఇప్పటికీ తమ పితాళ్ళ తిధి రోజున బ్రాహ్మణులకు 'పొత్తర్లు' ఇవ్వడం కద్దు వేమన గారి కాలంలో ఇది ముమ్మరంగానే సాగుతూ ఉండే ఆచారం దానిని కూడా వారు ఖండించారు:

"బ్రాహ్మణులకు బెట్ట ఫలము కద్దందురు
కుక్కలకును బెట్ట కాదువ యేమి
ఇందునందు గపుర యేకమై యుండును
విశ్వదాభిరామ వినురవేమ. [వే.సూ.ర. 2809]

'తల్లి రంకు దెలుప తద్దినాలు' అని మరో పద్యంలో వేమనగారు అన్నారు (వే సూ ర 299). యాగంటివారు లింగధారులలో ఉన్న దోషాలను కూడా చూశారు:

లింగధారుల మనుచు లెక్కకాయరు గాక
లింగమును బ్రాణము తల్లినము గావలదా [డి. 2489 లో 29వ పాట]

లింగధారులమనుకొనేవారు ఎన్నిరకాలుగా అన్నీ లెక్కచేయరో ఎన్నో లెక్కలేనన్ని పద్యాలలో వేమనగారు వివరించారు. "బట్టతాళ్ళలోను బంధించి కట్టగా, లింగ దేవరి పొమ్ము దొంగిలించె'అని అడిగారు (వే సూ ర 2671) ఇలా ఎన్నెన్నో ప్రశ్నలు వేసి తరచి తరచి చూసి లింగధార్లకన్న దొంగలు లేరయా' అని తేల్చేశారు (వే సూ ర 282). శైవం ఇలా ఉందనుకొంటే వైష్ణవం దానికన్నా ఘనంగా ఉందా? యాగంటివారు కూడా ఇదే అనుమానంతో వచ్చారు:

ఏటి శైవము మరి యేటి వైష్ణవ వ్రతము
యేటి యా రూపంబు యేటి మార్గములు ॥ఏటి॥
బొంకకను సత్యంబు పలికియు కపుడును
అంకింప జిహ్వకు అదియె శుద్ధి
శంక లేకను చోర మంకించి చేయుటకు
బొంకకను తగినట్లు బూనుటే శుద్ధి ॥ఏటి॥
పరవనితలను జూచి పట్టరాని మోహంబు
స్థిరముగా వదిలినదే దేహశుద్ధి
నిరతంబు బాధియును నింద సేయక యెపుడు
స్థిరకాలమున్నదే చిత్తశుద్ధి ॥ఏటి॥
పంచేంద్రియములను పారనియ్యక యెపుడు
మంచితనమున నిలుచు మనమునకు శుద్ధి
యెంచి యాగంటీశు నే వేళ తనలోన
అంచెరిగి పూజింప ఆత్మశుద్ధి ॥ఏటి॥

[పి 2481 లో 50 వ పాట]

'ఆత్మశుద్ధిలేని యాచారమదియేల'? అని వేమనగారు అందరినీ ప్రశ్నించారు:

శైవవైష్ణవాది సన్మతముల కెల్ల
దేవుడొక్కడనుచు దెలియ లేరొ
తనకు భేదమైన తత్త్వంబు భేదమా
విశ్వదాభిరామ వినురవేమ [వే సూ ర 3242]
విష్ణుభక్తులెల్ల వెలిబూది పూశిరి
వాదమేం మత విభేదమేం?
తెలియ లింగధరులు తిరుమణి పూశిరి
విశ్వదాభిరామ వినురవేమ [వే సూ ర 3576]

శైవులైనా, వైష్ణవులైనా ప్రజలకోసం పాటలు పాడుతున్నా వాటిలోనే సూటి మాటల మధ్య చాటుగా దాచిన మార్మిక చింతనను గుప్పిస్తారు యాగంటివారు చెప్పిన ఈ క్రింది మార్మిక వచనాలు ఇప్పటికీ ప్రచారంలో ఉన్న యాలలే

సూర్య చంద్రా వహ్ని నడుమా
కార్యమానే చిలుక గంటి
సూర్య దీప్తి గాయుచుండగా
యాగంటి లింగా

చూడచూడాశ్చర్య మాయెరా
గండికోట మీద చూడా
దండి ఉదయాగిరి గంటి
దండి ఉదయగిరి మీదనూ
యాగంటి లింగా!

ఉండగంటి చంద్రాగిరిని
ఆకసాన కోడి కూసె
చీకటింత ప్రొద్దు పొడిచె
మూక చిత్రాల మధ్యమూనాను
యాగంటి లింగా
యేకమై వెన్నెల గాసెరా [డి. 2489 లో 32 వ పాటనుండి]

ఇంత మరీ మార్మికం కాని తత్వాలు కూడా యాగంటి వారు రచించారు అవి నేటికీ జనంలో కొందరు పాడుకొంటూనే ఉన్నారు

శివ శివ యన మేలు తుమ్మెదా
శివుడ ననగ వినమేలు తుమ్మెదా
శివుని భక్తులాడు తుమ్మెదా
శివశరణన్న మేలె తుమ్మెదా
శ్రీ కంటుడను పూవు తుమ్మెదా మూడు
లోకములాయెను తుమ్మెదా
సాకారమై యుండు తుమ్మెదా పర
మే కాంతమున జాడు తుమ్మెద.
ముక్తిముక్తని వూవు తుమ్మెదా అది
ముక్తింది జగమెల్ల తుమ్మెదా
ముక్తిచూడగ లేవె తుమ్మెదా
ముక్తి సా యా లేవె తుమ్మెదా

ఇది పదహారు చరణాల పెద్దపాట. చిట్ట చివరి చరణంలో యాగంటి ముద్ర ఉంది

గురుడు నీ శిరమూన తుమ్మెద ॥హా
గురుడు నీ శిరమూన తుమ్మెదా
కరపద్మములు మోపి తుమ్మెదా ॥అట
అరయనే గంటీశు డుండు తుమ్మెదా [డి 2489 లో 31 వ పాట]

శైవ, వైష్ణవాలలో రాను రాను మార్మికత మరీ ముదిరాక ఈ వచనాలు వైరాగులు పాడుకొనే తత్వాలుగా మారి పోయాయి. మూసిన గుప్పెట్లో ఏదో ఉంటుందన్న నమ్మకం అంధ విశ్వాసంగా పరిణమిస్తుంది. కాయకష్టాన్ని ప్రశంసించే ప్రాచీన గీతాలు మళ్ళా ప్రచారంలోనికి తీసుకు రావడం శ్రేయస్కరం

18

పోశెట్టి లింగన్న

అభ్యుదయ కవిత్వం ఒక ఉద్యమంగా ప్రారంభం కాకముందే దేశచరిత్రల వల్ల సరికొత్త అవగాహనతో ఒక కవి వేయవలసిన ప్రశ్నవేశాడు

తాజమహల్ నిర్మాణానికి
రాళ్ళెత్తిన కూలీలెవరోయ్ ?
ప్రభువెక్కిన పల్లకి కాదోయ్
అది మోసిన బోయీ లెవరోయ్?

ఇటువంటి ప్రశ్నలే అడుగడుగునా దేశచరిత్రలను అధ్యయనం చేస్తున్నప్పుడు వేసుకోవాలి. గోదావరి పై ఆనకట్ట కడుతున్నప్పుడు సర్ ఆర్థర్ కాటన్ ఏ పద్ధతులను అవలంబించాడు కూలీలను ఎలా వాడుకొన్నాడు? ఇంకా గతకాలంలోనికి వెళితే కరికాళచోళుడు కావేరికి కట్ట కట్టిస్తున్నప్పుడు ఏ నిరంకుశ విధానాలను ప్రయోగించాడు! వెట్టి ఎలా వేయించుకున్నాడు? ఈ చివరి ప్రశ్నలకు తెలుగు సాహిత్యంలో ఊహించుకొనడానికి కొన్ని సమాధాన శకలాలు దొరుకుతాయి

మలిరాయల యుగంలో పాలిశెట్టి లింగన్న అనే వీరశైవకవి 'నవచోళ చరిత్ర' అనే ద్విపద కావ్యం రచించాడు క్రీ.శ 1500 ప్రాంతాలలో ఉన్న గార్లపాటి లక్ష్మయ్యగారిని పూర్వకవిగా నుతించడంవల్ల ఈ లింగయ్య ఆ కవిగారికి ఒకతరమో, రెండు తరాలో అర్వాచీనుడవుతాడు. ఈ కవి వీరశైవుడు కనుక కులం,గోత్రం, తల్లితండ్రుల పేర్లా ఏమీ చెప్పుకోలేదు ఇతడు

అయిదు ద్విపద కావ్యాలు రాశాడు 1 శంకరదాసమయ్య చరిత్ర 2. వీరసంగమయ్య దేవ చరిత్ర 3 మల్హణ చరిత్ర 4 శిష్య ప్రబోధం 5 నవచోళ చరిత్ర వీటిలో చిట్టచివరది అచ్చుపడింది ఇందులో తాను మొట్టమొదట రచించినగ్రంథంలోని కథానాయకుడైన శంకరదాసయ్య గారి వంశమే తన వంశమనీ,వారి గోత్రమే తన గోత్రమనీ చెప్పుకొన్నాడు

పాశెట్టి లింగయ్య బగిరాముపల్లి ప్రాంతాల వాడు ఈ ఊరు ఎక్కడుందో తెలియదు చక్కిలాల లింగప్ప అనే ఆయన చెప్పమంటే నవచోళచరిత్రను కన్నడంలోని కథలు ఆధారంగా ఈ కవి బగిరాముపల్లిలోని మృత్యుంజయుని పేర ద్విపద కావ్యంగా చెప్పాడు

ఈ కావ్యంపేరు నవచోళచరిత్ర కనుక ఇందులో తొమ్మండుగురు చోళరాజుల కథలు న్యాయంగా ఉండాలి అయితే ఎనమండుగురు కథలే ఉన్నాయి ఈ కథలను విన్నభైరవ రాజు కథనే తొమ్మిదో కథగా కవికథనం చేశాడు పశ్చిమ సముద్ర ప్రాంతాలలో ఉండే సానల పురాన్ని పాలించే భైరవరాజుకు పండితారాధ్యుడు ఈ కథలను చెప్పాడట ఇది జనశ్రుతి కావచ్చు ప్రాచీనులైన చోళరాజులలో కరికాళచోళుడే సుప్రసిద్ధుడు చారిత్రక వ్యక్తి [1] ఇతడు కావేరికి కట్టకట్టించాడు ఆ నిర్మాణాన్ని కథనం చేస్తున్న ఘట్టాలే నవచోళ చరిత్రలో మనకు పనికి వచ్చేవి

కరికాళ చోళుడు వాహ్యాళికి వెళ్ళి కావేరిని చూశాడు ఆ నదికి కట్టకట్టి తటాకం నిర్మించాలనుకొన్నాడు దొరలనాయకులను దొరంపు ప్రజలను, ప్రతిభ ధర్మార్థపరులను, గ్రామాధి పతులను పిలిపించాడు ఉప్పరలకు ఒప్పుగా ఈవులు పంపెరప్పించాడు కులగండకులను నిల్చుకొన్నాడు లోహకార కులంలోని వారలను రప్పించాడు పాతాళములు ముట్టత్రవ్వి ఆ మట్టిని గగనంబు ముట్టగట్టల పర్వతాకారంబులుగా వేయగలిగే మేటి ఉప్పరలు వచ్చారు కాసెలవారు వచ్చారు కొలుములు పెట్టి లోహకారులు రాత్రింబవళ్ళు లేక గడ్డపారలు,సెలగపారలు అపారంగా చేశారు పాషాణ భేదులకు ఉక్కుమొనలు చేశారు బలువైన సున్నపు బట్టీలు పెట్టారు సున్నపు విసురురాళ్ళు నిలిపారు

1 సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్యం (1989) మొదటి సంపుటం పుట 39

పనుల వారల గూర్చి పనుల గొనునట్టి
పనుల వారల నధిపతులుగా జేసి
గ్రామముల కట్నములు కరిపాళ్ళవృత్తి
భూములాభరణముల పూజ్యు. నొసగ

తగిన వారినే పర్యవేక్షణకు నియమించాడు కొండలలాంటి గుండ్లను ఖండించి బండ్లమీద శిలలు తెచ్చే వాళ్ళు తెస్తున్నారు

ఖంగు ఖంగున రాళ్ళు ఖండించువారు
ముంగిలి ధ్వనులు వినువులు సాగ్రేయు
సమ్మెట ధ్వనులు భూస్థలి గాలినటుల
క్రమ్మిన యా గడ్డపారల రవము
రమ్మను వారును పొమ్మను వారు
తెమ్మను వారును గొమ్మను వారు
ఈ యెడ నాలస్యం జేటికి పనులు
చేయుడు చేయుడని చెప్పెడువారు
చేసిరి వారిని జేయని వారిని
జూచి యురుంగగరు చోద్యమనువారు
వేత్రి పరంపర వేళ్యర గూడి
ధృతముగా పనుల జేయించువారు.

ఆ తటాక నిర్మాణంలో ఎందరో పాల్గొన్నారు వెదురు బెత్తాలు పట్టుకొని కర్రపెత్తనం జరుగుతోంది పనివాడితనం చూపించవలసిన శ్రామికులకు కట్నాలు,కానుకలు వేతనాలు ఇచ్చారు బంత చాకిరీ చేయవలసినవారు వెట్టికి రావలసినదే ఎవరైనా సరే తమవంతు వస్తే వెట్టి చేయాలి పిట్టవ్వ అనే ముసలమ్మ బుట్ట వేసుకొని అమ్ముకొంటుంది

కావేరి గట్టను గట్టగా వంతు
రావలెనని చోడరాజు భృత్యులను
తరిమిరి పిలువగా

పిట్టవ్వ దగ్గరకు నల్లని దేహం,నల్లనిగడ్డం,నల్లనిగొంగళి గల ఒక కోనంగి దాసరి వచ్చాడు

అవ్వ నీకై వెట్టి కంగెద నేను
జవ్వన నీ విభుడు చేసెడియట్లు
తునకలైనవి నాకు దొరకొని యొసగు

అని చెప్పాడు ఆమె అంగీకరించింది ఆ కోనంగి దాసరి వెట్టికి వెళ్ళాడు పనులవారు కొనియాడేటట్టు ముందు చాలా అబ్బురంగా వెట్టి చేశాడు కట్ట నాయకుడు మెచ్చుకొన్నాడు రాజుకు చెప్పి బహుమానాలు ఇప్పిస్తానన్నాడు ఆ తర్వాత ఆ కోనంగి దాసరి 'అంచెలంచెల తట్ట లందిచ్చు సతుల అంచెట' కు వెళ్ళాడు వాళ్ళతో హాస్యాలాడసాగాడు వింతవింతలు చేస్తూ గొబ్బిళ్ళు పదాలు పాడసాగాడు కావేరీ కట్టను కట్టే పనివాళ్ళందరినీ నవ్వించసాగాడు

సారెకు నిట్టి హాస్యముల నవ్వింప
వారలు గడ్డ పారల విడిచి
పనులు మానుచు వెంట బరుగులు వారి
మునుకొని యేతెంచి మూకలు గూడి
కెవ్వున నవ్వుచు కేకలు నిడగ
దవ్వుల వారెల్ల దవిలి యేతేర
కరమర్థి గావేరి గట్టించునట్టి
దొరలు నాయకులును దోర్త్రోడ భటుల
పురికొల్ప .

ఆ బెత్తాలవారు ఆ కోనంగిని పట్టుకొని బాదారు అతడు పెడబొబ్బలు పెట్టాడు అవి కరికాలుడు విన్నాడు ఏమిటీ సంగతి అని అడిగాడు ఆ కోనంగి దాసరిని సన్నిధిలోనికి పిలిపించుకొన్నాడు వెదురు బొంగులతో వాడి వీపు చిట్లగొట్టమన్నాడు

దెబ్బలు వీపున దేరెడి యట్లు
దెబ్బలు పడగ పెను బొబ్బల నిడుచు
చేతుల నొత్తుచు ఖిత్తి నొందుచును
కూతల బెట్టుచు . ..

ఆ కోనంగి దాసరయ్య శిక్ష అనుభవించాడు ఇతడు తనను

పరీక్షించడానికి వచ్చిన శివుడని కరికాళుడు భావించాడు తరువాత వేరే కథ

పాశెట్టి లింగయ్య చెప్పిన ఈ కథలో ఆ కాలంలో తటాక నిర్మాణం ఎలా జరిగేదో అందులో పాల్గొనే నేర్పరులైన శ్రామికులు, బండ వాకిరీ శ్రామికులూ ఎలా పాల్గొనేవారో దొరలు; నాయకులు ఎలా కర్రపెత్తనం చేసేవారో కొంత తెలుస్తుంది పాశెట్టి లింగయ్యకు శ్రామికుల గురించి బాగా తెలుసు అతడిది కుమ్మరి వృత్తి ఈ సంగతిని అతడు తనంత తాను చెప్పుకోక పోయినా కృత్యాదిని పూర్వులను స్తుతిస్తూ అందరికన్నా ముందుగా కుమ్మరి గుండయ్య అనే శైవభక్తుణ్ణి లింగయ్య స్తుతించడం స్వకులాభిమానమని పరిశోధకులు భావించారు.[2]

పాశెట్టి లింగయ్యకు కష్టజీవుల గురించి తెలుసు కాయ కష్టంగురించి తెలుసు వీరశైవులు కాయకష్టాన్ని 'కాయికం' అంటారు దానితో సంపాదించి నది కూడ బెట్టకూడదు

ఎప్పటి సంపాదన అప్పటికే ఖర్చుపెట్టాలి. కాయికం చేసి దానితో జంగమార్చన చేసే 'కైకూలి కేతయ' కథను చెప్పాక కాయికం మహిమను ఇలా స్తుతించాడు

కాయికార్థంబు దా కల్ప భూరుహము
కాయి కార్థంబు దా కరశేరు విధము
కాయికం సద్భుల దాయకం బెలమి
కాయిక లబ్ధమున ఘనగురులింగ
జంగమారాధన సలుపుము నీవు
మంగళప్రదముగా . ...

శ్రమైక జీవనాన్ని కీర్తించే ప్రబోధించే ఏ మతంలోనైనా అభ్యుదయాంశాలు ఉంటాయి

2 వంటాగ్నుల ఆదినారాయణశాస్త్రి 'బసవేశ చరిత్ర' పీఠిక, పుట 6 ఆంధ్రపత్రికాధిపతులు, ప్రకాశకులు, మద్రాసు 1923

19

ప్రౌఢకవి మల్లన

కవిత్వం వారకాంతలా ఉండవద్దా అని ప్రశ్నించిన ఒక కవి మన సాహిత్యంలో కనబడతాడు అతని పేరు ప్రౌఢకవి మల్లన ఈయన తన రుక్మాంగద చరిత్రలో ఈ ప్రశ్న వేశాడు

సౌరభ్యంబును బంధచాతురితగ శ్శయ్యా చమత్కార కృం
గారంబు న్వివిధార్థము ల్సరస సాంగత్యంబు నానాకళా
పారీణత్వము మంజు వాగ్విభవమున్ బాంచాల రీతిందగన్
వారస్త్రీయును బోలె నొప్పవలదా వర్ణింపగావ్యంబిలన్ [రుక్మాంగద 1 24]

సానికూతుళ్ళ ప్రౌఢత్వాన్ని హర్షించే ఈ రసికుడు కవిత్వ సౌరభ్యం ఎలా ఉండాలో కూడా చెప్పాడు

బూజుల పొత్తము విప్పిన
యోజ గవిత్వంబు వెలయకుండిన సభలన్
బూజింతురె యాకృతి బుధ
రాజులు రాజులును సుకవి రాజులు గరిమన్ [రుక్మాంగద 1 26]

రాజులవల్ల కృతులు పూజలందుకోవాలని చెప్పిన ఈ ప్రౌఢ కవి తన కావ్యం నరాంకితం చేయలేదు సప్త గోదావరీ జల సమీప విహారుడైన దాక్షారామ భీమేశ్వరునికి అంకితం చేశాడు పాల్కురికి సోమనాథుని కాలం మొదలుగా శ్రీనాథుని కాలందాకా దాక్షారామం సానికూతుళ్ళకు సుప్రసిద్ధం ప్రౌఢకవి మల్లన ఆ క్షేత్రంలోని స్వామికి అంకితంగా చెప్పిన కావ్యం కాబట్టి

కవిత్వం లక్షణాలను వారకాంతా సమ్మితం చేశారు

వెలయాండ్రలాగ కవితలు మురిపించాలన్న ఈ కావ్యంలో కులస్త్రీల గురించే ధర్మవచనాలు ఎక్కువగా చెప్పారు పతివ్రతా లక్షణాలు యాకరువు పెట్టి చివరకు ఇలా సహగమనం కూడా ప్రబోధించారు

పతి నలయించుట దోషము
పతితో నలుగుటయు మిగుల పాపము సతికి
మృతి గదలిన పతితోడనె
చితిలో బడవలయు నెందు జీవింపంగన్ [రుక్మాంగద తృతీయ పుట 58][1]

చచ్చిన మరికని సతికి ఎదురుగా విమానం వచ్చేనట. అయితే అందరూ ఇటువంటి పతివ్రతలు కాలేరు బతికున్నప్పుడు భర్త తనను నిరాదరిస్తే ఏ స్త్రీ అయినా అతని ఆదరణ నేమకోవాలని చూస్తుంది. కట్టు కొన్న దానిని సరకుగొనక ఇంకో చపలాక్షిని మగవాడు మరిగితే ఆ మగనాలు ఏంచేస్తుంది

ప్రాణేశ్వరుండు చేపట్టినా నన్నంచు
గ్రహబలంబులు దివ్యవ్రతతతినరిగి
చెలువుండు నను వీక్షించునా ప్రియముతో
ననుచు శోభిల్లు నిత్యమును బల్కి
పతినన్ను ఇసుమంత బాలింతువాయని
ధైర్యంబు నదలి రోదనలు సూచి
నాథుండు నన్ను మన్ననసేలు వాయని
శకునంబులో కొన్ని చాలనరసి
బలులిడి వాకిటికి వచ్చు బదుగు తోగ
జంగమయ్యలకును బూజ నలిపి నలిపి
యెందునేకయుంత విశ్వాసమే [రుక్మాంగద తృతీయ పుట 47]

లభించకపోతే ఆ ఇల్లాలు భర్తను దక్కించుకొనడానికి వలపుమందు పెట్టవచ్చు అది వికటించవచ్చు భర్త అనురాగాన్ని పొందాలన్నది స్త్రీకి

1. ఈ పుటల సంఖ్యలు 1910లో వంజాయల కృష్ణస్వామి శెట్టి (చెన్న పట్టణము) ప్రచురించిన ఏకాదశీమాహాత్మ్యము అనే రుక్మాంగద చరిత్ర నుండి

సహజమైన కోరిక తాళి కట్టిన ఆలిని ఒల్లక వృత్తులన్నీ అమ్మి వెలయాండ్రకు పెట్టి సంచితమగు ధనమంతా సానులకిచ్చి దొరికినన్ని అప్పులు చేసి పరసతులకు పెట్టి, బాకీలు తీర్చలేక, అప్పులవాళ్ళు పెట్టే బాధలు భరించలేక అప్పుడు భార్య నగలు జ్ఞాపకం వచ్చి ఇంటికి వచ్చి, 'నేను మారిపోయాను నీ నగలు ఇవ్వు'' అని ఏ భర్త అయినా అడిగితే సర్వసాధారణమైన ఆడకూతురు ఏం చేస్తుంది

కాళ్ళమీద పడుతున్న మగడిని త్రోసేస్తుంది అనవలసిన మాటలన్నీ అని కడిగేస్తుంది

పుస్తెగట్టిన యది మొద లెంతరాపు
ధనము ప్రాయంబు వారసుందరుల కొసగి
యాత్రసన్యాసమున శ్రమమురుగుదెంచి
పత్యములు పల్కుటే విట చక్రవర్తి
సమదృష్టి నొకనాడు చక్కగా జూడవు
పేరెత్తి పిలువవు ప్రియముతోడ
నన్నదమ్ములు లేరటంచు దూషింపవు
        చెలువంబునకు మెచ్చి చెంతరావు
చీరసొమ్ములు పెట్టి చేపట్టవైతివి
        యొంటమంచగ భయంబుడుపవైతి
ఋతుకాలమెరింగి నిహితసౌఖ్యమీవైతి
        వింతసేయక గారవింపవైతి
పుణ్యపాపంబు లాత్మలో బూనవైతి
నగ్ని సాక్షిగ గైకొన్న యాలియందు
బడయవైతివి పుత్రుల బానజాలి
యేటిమగరవు నీకు నేనెట్టి యాల! [రుక్మాంగద చతుర్థ పుట 60]

ఇంత ఖచ్చితంగా చెప్పిన పిమ్మట అతనితో ఆమె కాపురం చేయలేదు

ఇవి నా సొమ్ములు వింటి పోయి మగడా యేమైన నీ విచ్చినా
వవె నా తల్లియు దండ్రి బాంధవులు చేశ్కత్మర జేయించిరి
రవణంబు ల్వీను వినిలోన నొక కారంబైన నీ జాలని
చెవులాకుల్పగ నేయ వచ్చితివి నీచేనియ్యనే నేర్తునే
[రుక్మాంగద చతుర్థ పుట 60]

ఓర్పులేదు కాబట్టి వెంటనే భర్తను వదిలేసి పుట్టింటికి వెళ్ళిపోతుంది ఇలా భర్తను విడనాడడం గత్యంతరం లేనప్పుడే అయితే మగవాడికో నీతి, ఆడవారికెన్నో నీతులూ చెప్పే సంఘం స్త్రీదే తప్పంటుంది ప్రౌఢకవి మల్లన రుక్మాంగద చరిత్రలోని ఒక ఉపాఖ్యానంలో ఈ మగనాలి కథను చెప్పాడు ఆమె పుట్టింటికి వెళ్ళిపోయిన చాలా కాలానికి భర్త వచ్చి ఆమెను ఏలుకొంటాడు వాళ్ళు సుఖంగానే ఉంటారు అయితే భర్తను వదిలేసిన పాపానికి బతికున్నప్పుడు కాక చచ్చిపోయాక యమభటులు శిక్షించారట తర్వాత అదే నేరానికి వెయ్యేళ్ళు కాష్ఠ కీటకంలాగ జీవించి కష్టాలకు లోనైందట ఈ కథను రుక్మాంగదుని భార్య సంధ్యావళి పిలువని పేరంటానికి వచ్చిం మోహినికి చెప్పింది

ఇటువంటి కథలను ప్రచారం చేయడమే ఫ్యూడలు యుగాల కవుల ధ్యేయం "పతి యనురాగ మొందని ప్రియ భామల నెందర వెండ్లి యాడినన్ సతులకు సమ్మతింపదగు" అనేది ఆనాటి నీతి

విడువదగు గతి చరించిన
విడువంగా రాదు ప్రాణవిభునే పతియున్
పడతికి పతిభక్తి కదా
తొడవాయెగ అన్నే వికచతోయజనేత్రా [రుక్మాంగద చతుర్థ పుట 49]

పడవలసిన కష్టాలన్నీ పడతులే పడాలి వర్ణ వయోలింగ భేదాల ప్రకారం అసమానతల వ్యవస్థను పురాతన పాలక వర్గాలు సృష్టించారు దానిని సంరక్షించే పురాణాలను విరచింప చేశారు లెక్క ప్రకారం మనకు పద్ధెనిమిది మహా పురాణాలున్నాయి. వాటి పేర్లను జ్ఞాపకం పెట్టుకొనడానికి సంస్కృతంలో ఒక శ్లోకం ఉంది.

'మ' ద్వయం 'భ' ద్వయం చైవ
'భ' త్రయం 'వ' చతుష్టయం
'అ' 'నా' 'ప' 'లింగ' 'కూ' 'స్కా' ని
పురాణాని పృథక్ పృథక్

ఇటువంటి సులువు సూత్రాన్నే ప్రౌఢకవి మల్లన తన కావ్యంలో ఇలా చెప్పాడు

తరణి నొకటొకటి పావకు
సరసిజాభవు రెండు నాలు జలజాక్షుని శం
కరు ఐదియుగా బురాణము
లిరవుగ వర్ణించు ఇదియు నెనిమిది పదుసన్

[రుక్మాంగద ప్రథమ పుట 6]

వాళ్ళ వాళ్ళ మతాలను బట్టి బ్రహ్మ, విష్ణు, శివ, శక్తి పారమ్యాలను బోధించే పురాణాలు ఎన్ని తయారైనా లెక్కకు మాత్రం అవి ఎప్పుడూ పద్దెనిమిదే బ్రహ్మాండ పురాణంలో రుక్మాంగద చరిత్ర ఉందనీ దానినే చెప్తున్నాననీ ప్రౌఢకవి మల్లన ప్రకటించాడు అయిదు ఆశ్వాసాలలో ఏకాదశీ వ్రత మాహాత్మ్యంతోబాటు తులసి, అన్నదాన, ఆమలక మహిమల వంటివి చెప్పాడు లోకులు పాపాలు చేయకపోతే నరకం శూన్యమవుతుంది అందువల్ల మానవుల చేత పాపాలు చేయించడం దేవతలకు వేడుక ఏయే పాపాలు చేస్తే ఏయే నరకాలు ప్రాప్తిస్తాయో మన పురాణాలు చెప్తాయి ఈ కావ్యం కూడా అదే చెప్పింది అయితే ఇందులోని ఉపాఖ్యానాలలోనే సమకాలిక జీవనం కొంత ప్రతిఫలిస్తుంది

ప్రౌఢకవి మల్లన ఏకాలం వాడో నికరంగా చెప్పడానికి ఆధారాలు కావ్యంలో దొరకవు ఇతని ఇంటిపేరు ప్రౌఢ కవివారు కావచ్చును ఇతని తండ్రిపేరు పోతయామాత్యుడు. ఈయన బమ్మెర పోతరాజుగారే అన్న పొరపాటు గుర్తింపు పూర్వం జరిగింది ఆయనకు మల్లన అనే కుమారుడున్నాడన్న జనశ్రుతి ఒక్కటే దీనికి కారణం తన తండ్రి భాగవతం తెనిగించినట్లు ప్రౌఢకవి మల్లన ఎక్కడా చెప్పలేదు పైగా బమ్మెర వారిది కౌండిన్య గోత్రం ప్రౌఢకవి వారిది శ్రీవత్స గోత్రం నిస్సందేహంగా బంధుత్వాలు నిర్ణయించడానికే ఈ గోత్రాల గురించి మనం పట్టించుకోవాలి

ఈ మల్లన కాలాన్ని ఒక రకంగా ఊహించడానికి ఆధారాలున్నాయి క్రీ శ 1656లో కాకునూరి అప్పకవి పరమ ప్రామాణికంగా సాహిత్యలోకం

భావించే అప్పకవీయం అనే ఛందోవ్యాకరణ లక్షణాన్ని చెప్పసాగాడు. తన పూర్వులు పద్యరచనలో ఏయే ఘనకార్యాలు చేశారో అందులో వివరించాడు ఉత్సుకవులలో దిట్టలను పేర్కొన్నాడు. "కినిసి యొక్క ముహూర్తమున బ్రహ్మదండి ముండ్లెల్ల డుల్లగ దిట్టె మల్ల ఘనుడు" అని పేర్కొన్నాడు (2 370) ఈ మల్లఘనుడు ఎవరో కూడా ఆ తర్వాత ఒక వచనంలో వివరించాడు

"ప్రౌఢకవి మల్లన మూడవపాట అకారమును నిలిపి రెండు గడియలకు బ్రహ్మదండి చెట్టు ముండ్లు రాల దిట్టిన చాటుధార:

గుడియున్న నృపతి తోడగన
నడవంగా గొండవల్లి నగరిపథమునం
గుడి యడుగు మడమ గాడిన
చెడిన ముండులు బ్రహ్మదండి చెట్టునడుల్లెన్" [అప్పకవీయం 2 372]

ఈ సాక్ష్యాన్ని బట్టి, అప్పకవి 1656 నాటివాడు కనుక ప్రౌఢకవి మల్లన అంతకు నూరేళ్ళ ముందరివాడే ఇంకా ప్రాచీనుడే అనుకోవచ్చు బహుశా క్రీ శ 1550 ప్రాంతాల వాడని ఊహించవచ్చు పెదపాటి జగ్గన్న ప్రబంధ రత్నాకరమనే తన సంకలన గ్రంథంలో కవి పేరూ, కావ్యంపేరూ చెప్పకపోయినా ప్రౌఢ కవి మల్లన రుక్మాంగద చరిత్రలోని ప్రభాతవర్ణన ఒకటి ఉదాహరించాడు. (చూ॥ వేటూరి ప్రబంధ రత్నావళి పద్య సంఖ్య 606).[2] దీనివల్ల ఎంత అర్వాచీనుడైనా మల్లన మలిరాయల యుగంలోని వాడే అవుతాడు ఇతడు బమ్మెర పోతరాజు గారికి అర్వాచీనుడే అని ఖచ్చితంగా నిర్ణయించడానికి ఆధారాలున్నాయి. తన కావ్యాన్ని 'మహాభాగవత స్కంధా బంధురంబును, అల్ప ప్రయాసంబును, అధిక ఫలంబును" అగునని చెప్పాడు. దీనిని చదవడానికి అల్ప ప్రయాసం ఉండవచ్చుగాని సాంఘిక చరిత్ర రచనలో ఇది అధికఫలం కన్నా అత్యల్ప ఫలాన్నే ఇస్తుంది కవిత వారకాంతలా వలపించినా సత్కృతి ఎలాంటిదో మల్లనకు తెలుసు

2. ఈ సంగతిని నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు గుర్తించారు చూ॥ ప్రబంధ రత్నావళి (1976) పీఠిక — పుట 54

నానాళ్ళును శృంగారము
నానావిధవృత్త వర్ణనలు సంపూర్ణం
బై నెల్పిన కృతి సత్కృతి
గా మతియింపుదురుగా సుకవులెల్లరన్ [రుక్మాంగద 1 25]

రుక్మాంగద చరిత్రలో సంపూర్ణత కొరవడినట్లు కనబడుతుంది

20

వెన్నెలకంటి సూరన్న

మన సాహిత్య చరిత్రలో కొన్ని కొన్ని ఇంటిపేరులు తరుచుగా వినబడుతూ ఉంటాయి. అటువంటి వాటిలో 'వెన్నెలకంటి' వారిది సుప్రసిద్ధం ఈ వంశంలోని వివిధ కవులూ, పండితులూ, విభిన్న కాలాలలో వేర్వేరు ప్రభువుల వల్ల అగ్రహారాలు, అందోళికలూ మొదలైన సత్కారాలు పొందారు కవిత పుట్టిల్లు వెన్నెల కంటి యిల్లు' అనే ప్రశస్తిని నేచుకున్నారు మలిరాయల యుగంలో క్రీ.శ.1530-1555 ప్రాంతాలలో వెన్నెలకంటి సూరన్న విష్ణుపురాణాన్ని ఆంధ్రీకరించి రావూరి బసవయ రాఘవరెడ్డికి అంకితమిచ్చాడు

ఈ కృతికర్తా,కృతిభర్తా ఇద్దరూ రెండు ప్రసిద్ధ వంశాల లోని వాళ్ళు ఈ సంగతిని సూరన్న సగర్వంగా చెప్పుకొన్నాడు. తన గురించి ఇలా చాటుకొన్నాడు

ఈ నిఖిలంబు మెచ్చ నమరేశ్వరదేవుడు చూడ గృష్ణవే
ణీనది సాక్షిగా ననికి నిచ్చిన రాహుతు గేస భూపి భుం
గానకు దోలి వెన్నడిచి కాచిన పేమయ యన్న పోత భూ
జానికి సత్త్రబంధము లొసంగిన వెన్నెలగంటి వారిలోన్

ఈ పద్యంలోని అనవేత భుజాని క్రీ శ 1353 1364 సంవత్సరాల మధ్యనున్న ప్రభువు ఈయనకు సత్త్రబంధములు ఇచ్చిన వెన్నెలకంటి వారిలోని కవిపేరును సూరన చెప్పుకోలేదు తన పూర్వీకునికీ, తనకూనుమారు రెండు వందల ఏళ్ళ ఎడం ఉంది ఈ మధ్యకాలంలో ఈ వంశంలో ఎందరో కవులు కనబడతారు వాళ్ళ గురించి ఈ గ్రంథంలోనే వివిధ యుగాలలో

సవిస్తరం గానే చెప్పుకొన్నాం ఆ సంగతులు వేరీజువేద్దాం

1) రెడ్డి రాజుల యుగంలో వెన్నెలకంటి జన్నమంత్రి దేవకీనందన శతకం రచించాడు ఇతడు సంగమ వంశపు రాజులలో ప్రసిద్ధుడైన దేవరాయల కరుణకు పాత్రుడయ్యాడు [1]

2) ఈ జన్నమంత్రి కుమారుడు సిద్ధనకే జక్కన తన విక్రమార్కచరిత్రను అంకితమిచ్చాడు తన కృతిపతి వంశాన్ని వర్ణిస్తూ జక్కన మిగతా వివరాలు చెప్పాడు ఈ వంశం మూల పురుషుడు సూరన సోమయాజి క్రీ శ 1161 1181 సంవత్సరాల మధ్య పాలించిన వెలనాటి రాజేంద్రచోడుని వల్ల ఎద్దనపూడి అగ్రహారాన్ని పొందాడు [2] ఈ వంశంలోని వాడే బహుశా సూరన సోమయాజి మనవడు సిద్ధన క్రీ శ 1285 ప్రాంతాలలో నన్నయ గంధవారణుడని ప్రసిద్ధుడైన ఒక తెలుగు చోడ ప్రభువు వద్ద ప్రధానిగా ఉన్నాడు ఈయన పురాణ కావ్యరస నానా నాటకాలంకృతులు' పోషించాడు [3] ఇతని పెద్దకొడుకు పేరు భాస్కరుడు ఈయననే సూరన అని కూడా పిల్చేవారు కాబోలు జక్కన తన విక్రమార్కచరిత్రలో ఇతనిని తన కృతిపతి పెద్దతండ్రిగా ఇలా చెప్పాడు

> వెన్నెలగంటి సూర్యుడు వివేక గుణాఢ్యుడు, వేదశాస్త్ర సం
> పన్నుడు రెడ్డి వేము నరపాలకు చేత మహాగ్రహారముల్
> గన్న కవీంద్ర కుంజరుడు గరుండిక తేజుడు పెద్ద తండ్రిగా
> సమ్మతి గన్న సిద్ధనకు సంతత దాన కళా వినోదికిన్ [విక్రమార్క 1 62]

ఈ వెన్నెలకంటి సూర్యుడు క్రీ శ 1382 ప్రాంతంలవాడు ఇతనికీ మలిరాయల యుగంలోని వెన్నెలకంటి సూరన్నకూ ఇంటిపేరూ, పేరూ ఒకటే అయినా వీళ్ళమధ్య ఎన్ని పురుషాంతరాలు నడిచాయో ఏయే కోవలలోని వాళ్ళో చెప్పలేం

3. గజపతుల యుగంలో వెన్నెలకంటి అన్నయ్య షోడశ కుమార చరిత్ర అనే కథాకథన కావ్యాన్ని రచిస్తే అది భేతాళ పంచవింశతి పేర

---

1 విక్రమార్క చరిత్ర 1-44
2. అందులోనే 1 33
3 అందులోనే 1 35

ప్రసిద్ధమైంది ఇతడు తన తండ్రి సూరన గారికే ఇది అంకితమిచ్చాడు ఈ వెన్నెలకంటిసూరన, రామాయణ,భారతాది ఇతిహాసాలే కాక కూర్మపురాణం, పద్మపురాణం మొదలైన ప్రముఖమైన 'అపార పురాణవిలోచన గౌరవమతి ధన్యుడు'[4] సూత్న భరతాచార్యుడు.[5] విక్రమార్క చరిత్రలో పేర్కొన్న వివిధ వెన్నెలకంటి కవుల గోత్రంలాగే ఈ వెన్నెలకంటి సూరన్న గారిదీ, అన్నయ్య గారిదీ హరితస గోత్రమే మలిరాయల యుగంలో విష్ణుపురాణం ఆంధ్రీకరించిన వెన్నెలకంటి సూరన్నదీ అదేగోత్రం సగోత్రికులన్న ఒక్క విషయం తప్పించి ప్రాచీనులైన వెన్నెలకంటి కవులను మలిరాయల యుగం లోని సూరన్నకూ గల బంధుత్వం వివరాలు ప్రస్తుతం లభిస్తున్న ఆకరాల వల్ల తెలియవు. అందుకే కవి తన యింటిపేరును మాత్రమే సగర్వంగా ప్రకటించుకున్నాడు

తన విషయంలో మాదిరిగానే తనకృతిపతి వంశంగురించి కూడా ప్రాచీన వైభవాన్ని ఇలా ప్రకటించాడు. రావూరి రాఘవరెడ్డి అనవేమ క్షితపాన్వయోత్తము' డని చెప్పాడు (విష్ణుపురాణం 4 348) ఈ అనవేమారెడ్డి క్రీ శ 1364 1386 పంటకులంలోని ప్రసిద్ధుడైన ప్రభువు.

తన బ్రతుకు భూమిసురులకు,
దన బిరుదులు పంటవంశధరణీశులకున్
తనసమయము భూమి ప్రజలకు,
నన వేమన యిచ్చె కీర్తి నధికుండగుచున్. [విష్ణుపురాణం పీఠిక 30]

అటువంటి పంటకులంలో తనకృతిపతి జన్మించినాడని వెన్నెలకంటి సూరన చెప్పాడు అయిదు పురుషాంతరాలలోని వ్యక్తుల పేర్లు పేర్కొన్నాడు. కృతిపతి తండ్రి బసవారెడ్డి విషయంలో కొన్ని చారిత్రక విశేషాలు పేర్కొన్నాడు.

కటకాధిపతియైన గజపతి రాజుచే ప్రతిలేని పల్లకీపదవి నొంది
మహిమచే గర్తాట మండలాధిపుచేత గతలేని రాజ్యభాగములుగాంచె
ప్రౌఢ పౌరుషమున రాజిల్లి మెఱయగా మలకవజీర్ల కుమ్మలిక జేసె
తెలగాణ భూముల గల మన్నెవారిచే బలవంతమునను గప్పముల గొనియె
జాటు ధాటిని రాఘూట ఘోట కావ,
శ్రీ ఖడ్గోద్ధూతని లిఖ భూశి పలిష్ఠ

4. పోతకుమారచరిత్ర 2 185
5. అందులోనే (8 91)

ఘంటి ఆశాంగ వాటుచమండలుండు
బాహుబలశాలి తమ్మయ బసవ విభుడు [విష్ణు పీఠిక 41]

ఈ పద్యంలో గజపతిని,నరపతిని,అశ్వపతిని తెలంగాణంలోని మన్నెవారిని పేర్కొనడం చేత బసవారెడ్డి కాలనిర్ణయం గురించి ఊహాగానాలకు ఆస్కారం లభించింది [5] మన సాహిత్యచరిత్రకారులలోని ఆద్యులుగురజాడ శ్రీరామమూర్తిగారు, కందుకూరి వీరేశలింగంగారూ విష్ణుపురాణ రచనా కాలాన్ని నిర్ణయించారు గురజాడవారు వెన్నెలకంటి సూరన శ్రీనాథుని సమకాలికుడని 1378 1428 అని చెప్పారు కందుకూరి వారు క్రీ శ 1460 1480 అన్నారు

నిర్దిష్టమైన శాసన ప్రయోగాలు లేకపోతే ఏ కవి కాలాన్నయినా నిర్ధారణ చేయడం చాలా కష్టమైన పని వీరేశలింగంగారు చేసిన కాలనిర్ణయం 'అసమర్థ సాధనములతో, సిద్ధాంతపరచిన' దని వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు చెప్పారు [6] విష్ణుపురాణం కృతికర్త అయిన బసవ రాఘవరెడ్డి క్రీ శ 1526 29 ప్రాంతాలలో ఉన్నవాడని అందుకు శాసనప్రమాణాలు ఉన్నాయని వాటిని పేర్కొన్నారు. నెల్లూరు శాసన సంపుటాలలోని సాక్ష్యాలను సూచించారు గాని ఉదాహరించలేదు ఇది 1918 లోని ముచ్చట. ఆనాడే వెన్నెలకంటి సూరన్న కాలనిర్ణయం ఇదమిత్థం అని తేలవలసింది అయినా మన సాహిత్య చరిత్రకారులు పాతపాటనే పాడసాగారు 1951 లో చాగంటి శేషయ్యగారు మాత్రం ప్రభాకరశాస్త్రిగారు సూచించిన శాసనాలను గుర్తించి తమ గ్రంథంలో వాటిని పొందుపరిచారు [7] నేను పూర్వం నా సమగ్రాంధ్ర సాహిత్యం 7 వ సంపుటిలో స్థలాభావం వల్ల వెన్నెలకంటి సూరన్న కాలాన్ని 1530 1555 అని ముక్తసరిగా చెప్పాను గాని ఈ వివరాలన్నీ చర్చించలేదు

నెల్లూరి శాన సంపుటాలలోని రెండవ భాగంలోని కనిగిరి 33 వశాసనాన్ని చూడండి [8]

---

6 ప్రబంధ రత్నావళి పీఠిక పుట XII

7 ఆంధ్రకవి తరంగిణి ఎనిమిదవ సంపుటం పుట 218

8 ALAN BUTTER WORTH AND V VENUGOPALA CHETTY: A COLLECTION OF THE Incription on copper plates and stones on Nellore in Three Parts part II Madras 1905

1. శుభమస్తు । స్వస్తిశ్రీ శకవర్షంబులు 1448 అగు
2. నేంటి పుష్య శుద్ధ 15 గురువారమున్ను సోమగహ
3. ణమున్ను అయిన పుణ్యకాలం అందును జగనొ
4. బ్బగండ్ల సంగ్రామ ధనంజయ హేమాద్రి దాన
5. చింతామణి పట్టులలాట రాయబసవ శ
6. ంకర బిరుదాంకుడు అయిన రావూరి రాఘవరెడ్డింగారు తమ
7. తండ్రి బస్వారెడ్డి గారికిన్ని తమ తల్లి అమలాంబికకున్న పుణ్యము
8. ఘనటణ్గాను లింగాల కొండ సోమేశ్వరుని కిన్ని బగాది గంగకున్నూ
9. సాష్టాంగమున్నూ దణ్ణము పెట్టి సమర్పించిన ధర్మశాసనము
10. కు కొండ మర్సయ్యంగారు మానామాంకధాను యిచ్చిన కనగిరిపోల
11. వెళ్ల ముసుందూరు సీమలో గంగపట్నం సోమేశ్వరునికిన్ని బగాదిగం
12. గ కున్ను పాదపొపచారల కున్ను సమర్పిస్తిమి

ఈ శాసనం వల్ల రావూరి రాఘవరెడ్డి ఉదయగిరి సీమలో రాయసం కొండ మరుసయ్యగారి ఆధీనంలో ఉన్న రాజ్యంలో ఒక నాయంకరం పొందిన వారని అతని కాలం క్రీ శ 1528 అనీ తండ్రిపేరు బసవారెడ్డి అని, తల్లిపేరు అమళాంబ అని స్పష్టం అవుతోంది వెన్నెలకంటి సూరన్న చెప్పిన కృతిపతి తల్లిదండ్రుల పేర్లు కూడ ఇవే ఈ శాసనంలోని బిరుదులను సూరన్న తన కృతిలో అక్కడక్కడ పేర్కొన్నాడు హేమాద్రిదాన చింతామణి పీఠిక 77) సంగ్రామ ధనుంజయ (4 1) జగనొబ్బగండ (6 1) ఈ దాఖలాల వల్ల వెన్నెలకంటి సూరన్న ఎప్పటివాడో నిస్సందేహంగా తేలింది

రావూరి రాఘవరెడ్డి ఉదయగిరి రాజ్యంలో గుడ్లూరు నుండి తన నాయంకరాన్ని ఏలుకొంటున్నాడని విష్ణుపురాణం వల్ల తెలుస్తోంది. ఈ గుడ్లూరు సాహిత్య చరిత్రలో ఇంతకు ముందు ప్రసిద్ధమైనదే ఈ ఊరే ఎఱ్ఱాప్రెగడ గారి గ్రామం. అందుకే పూర్వకవి స్తుతిలో సూరన్న ముందుగా ఎఱ్ఱనగారిని స్తుతించాడు. (పీఠిక-9) రావూరి రాఘవరెడ్డి కవులకు అగ్రహారాలు ఇవ్వదగినంత వైభవంగా ఉన్నవాడే వెన్నెలకంటి సూరన్నకు తన తండ్రి పేరిట

బసవాపురం అనే అగ్రహారాన్ని ఏక భోగంగా ఇచ్చి కృతిని అందుకొన్నాడు (పీఠిక 27)

తెలుగు సాహిత్యంలో విష్ణుపురాణాన్ని ఆంధ్రీకరించిన వారిలో వెన్నెలకంటి సూరన్న మొదటి వాడు కాదు పద్మనాయకుల, రెడ్డి రాజుల యుగంలోని పశుపతి నాగనాథుడు ఇంతకు ముందే దీనిని తెనిగించాడు అయితే ఆ గ్రంథం మరుగున పడిపోయింది ఒక్కటంటే ఒక్కటే పద్యం దక్కింది అది కూడా ఒక సంకలన గ్రంథకర్త సేకరించబట్టే ఇది వసంతాన్ని వర్ణించే పద్యం పురాణం లోనిదైనా ప్రబంధధోరణిలోని పద్యమని ఆ యుగాల సంపుటంలోని నాగనాథుని ప్రకరణంలో చెప్పుకొన్నాం ఈ పూర్వీకులని వెన్నెలకంటి సూరన్న పేర్కొనకపోవడం కూడా గమనించాం ఇతడు చెప్పిన దానికంటే చెప్పిన విషయం ఒకటి చాలా విడ్డూరంగా కనిపించుతుంది

తాను తెనిగిస్తున్నది "ఆదిమహాపురాణం బగు బ్రహ్మాండ పురాణంబు నందలి పరాశర సంహితమైన శ్రీ విష్ణుపురాణమని" చెప్పాడు ప్రతి ఆశ్వాసాంత గద్యాలలోను ఈ సంగతి పునరుక్తం చేశాడు మనకు అష్టాదశ పురాణాలున్నాయి అందులో బ్రహ్మాండపురాణం,విష్ణుపురాణం విభిన్నమైనవి అటువంటప్పుడు సూరన్న ఇటువంటి ప్రకటన ఎందుకు చేశాడా అని తెనుగు సాహితీ పరులందరూ ఆశ్చర్యపడ్డారు "పురాణములందు బ్రహ్మాండాంతర్గతమని విష్ణుపురాణమునేరేని చెప్పిరేమో విచారణీయము" అని శేషాద్రి రమణ కవులు చెప్పారు [9]

ప్రాచ్య లిఖిత గ్రంథాలయం వారి 'డి' కేటలాగులో విష్ణుపురాణం గురించి వివరిస్తూ గ్రంథాలయ పండితులుగా వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు" బ్రహ్మాండ పురాణము నందు పారశరసంహితమైన శ్రీ విష్ణుపురాణంబు నందు అని యుండుటకు సందర్భమేమో ! తప్పే కానేవు !" అని అభిప్రాయ పడ్డారు [10]

---

9 విష్ణు పురాణం వావిళ్ళ ముద్రణ,పీఠిక 1955

10. A Descriptive catalogue of the Telugu Manu scripts Govt Oriental ManuScripts Library Vol I Madras 1915 P 295

బహుశా వెన్నెలకంటి సూరన్న 'ఆదిమహాపురాణంబగు బ్రహ్మాండ పురాణంబు నందలి పరాశర సంహితయైన శ్రీ విష్ణుపురాణం' అని చెప్పి ఉంటాడు లేఖకులు బ్రహ్మాండ పురాణమని తప్పు వ్రాసుకొన్నారేమో సూరన్న "ఆదిమహాపురాణంబగు బ్రహ్మపురాణం" అని చెప్పడానికి ఒక కారణం కనబడుతూంది

"చతుర్ముఖ బ్రహ్మ కృతయుగములో బ్రహ్మమను పేర శతకోటి గ్రంథ పరిమితి గల పురాణ సంహితా స్కంధమును నిర్మించెను దాని సారమును వేదవ్యాసుడు నాలుగు లక్షల శ్లోకములు గల అష్టాదశపురాణ సహితంగా రచియించి సూతుడైన రోమ హర్షణ మునికి చెప్పెను అన్ని పురాణములలోను బ్రహ్మము మొదటిది." అని మల్లాది సూర్యనారాయణ శాస్త్రిగారు మన "ఇతిహాసములు పురాణములు"గురించి రాస్తూ చెప్పారు [11]

అష్టాదశ పురాణాలలో ఆరుపురాణాలు శ్రీమన్నారాయణుని ప్రశంసించే సాత్త్విక పురాణాలు అవి వరుసగా 1 విష్ణుపురాణం,2 భాగవతం, 3. నారదీయం, 4. పద్మపురాణం, 5. వరహాపురాణం, 6 గరుడ పురాణం కొన్ని సంప్రదాయాల ప్రకారం నారదీయ పురాణం స్థానంలో వాయువ్య పురాణాన్ని చేర్చడం ఉంది

మన తెలుగు సాహిత్యంలో విష్ణువును ప్రశంసించే ఈ పురాణాలలో పద్మపురాణాన్ని మొదట మడికి సింగన రెడ్డి రాజుల యుగంలో అనువదించాడు అతడే భాగవతాన్ని కూడా ద్విపద కావ్యంగా కొంత తెనిగించాడు ఇది బమ్మెర పోతరాజుగారి లేఖిని నుండి అనన్యంగా భాగవతం వెలువడడానికి అరవై సంవత్సరాల ముందే జరిగింది తొలిరాయల యుగంలో నంది ఘంటల జంట వరహాపురాణాన్ని తెనిగించారు. పిల్లలమర్రి పినవీరభద్రుడు నారదీయ పురాణాన్ని ఆంధ్రీకరించాడు గానీ అది నష్టమైంది. పోతరాజుగారి తర్వాత ఇంచుమించు నూరేళ్ళకు వెన్నెలకంటి సూరన్న విష్ణుపురాణాన్ని తెనిగించాడు. సరిగ్గా ఇదే కాలంలో హరిభట్టు వరహాపురాణాన్ని ఆంధ్రీకరించాడు ఈ కవులకు సమకాలికుడైన బద్దెపూడి పెద్దయ్య వాయుపురాణాన్ని

---

11 వఙ్గహాంధ్ర విజ్ఞాన కోశము రెండవ సంపుటము పుట 95

అనువదించారు అంటే మడికి సింగన కాలం నుంచీ రెండు శతాబ్దాల లోపున విష్ణుపారమ్యాన్ని కీర్తించే ఆరుపురాణాలలో ఒక్క గరుడపురాణాన్ని తప్ప మిగతా అయిదింటినీ తెలుగుకవులు దేశానికి ఇచ్చారు (గరుడపురాణాన్ని సూరపరాజుగారు అరవీటి రాజుల యుగంలో కొంత అనువదించారు)

ఒకే దైవం యొక్క లీలలను కీర్తించే పురాణాలు కాబట్టి వీటిలోని కథలన్నీ ఇంచుమించు ఒకే మోస్తరుగా ఉంటాయి మడికి సింగన తన పద్మపురాణం నవమ దశమాశ్వాసాలు రెండింటిలో పూర్తిగా కృష్ణావతార గాథలను సవిస్తరం గానే చెప్పాడు పురాణాల జాబితాలో ఎక్కడు గానీ ఎఱ్ఱయ్యగారు హరివంశంలోకూడా కృష్ణావతార విశేషాలను హృద్యంగా చెప్పారు ఈ కథనం బమ్మెర పోతరాజుగారి రచనకు మేలుబంతి అయింది వెన్నెలకంటి సూరన్న తన విష్ణుపురాణంలో షష్ఠాశ్వాసంలో యదువంశ మహిమను 184 వ పద్యంనుండి ప్రారంభించాడు (ఈ ఆశ్వాసంలో 412 గద్యపద్యాలు ఉన్నాయి) సప్తమాశ్వాసం లో (433 గద్యపద్యాలు, అష్టమాశ్వాసంలో (482 గద్యపద్యాలు) ఎంతో సవిస్తరంగా వెన్నెలకంటి సూరన్న కృష్ణావతార విశేషాలను కథనం చేశాడు అంటే 1143 గద్యపద్యాలలో భాగవతదశకు స్కంద గాథలనే సూరన్న కూడా చెప్పాడన్నమాట

రాజును చూసిన కళ్ళతో మొగుణ్ణి చూస్తే ఏమనిపిస్తుందో గాని ప్రశస్తతమమైన రచనలు ఆకట్టుకొన్నాక ఇతర ప్రజ్ఞావంతుల రచనలుకూడా ఎక్కిరావు . పోతరాజుగారి మందార మకరంద మాధుర్యం చిప్పిల్లే భాగవత రచనామృతాన్ని గ్రోలాక ఇతర కవులు చెప్పే కృష్ణావతార గాథలను అనడానికి సాధారణ పాఠకులకు మనస్కరించదు అందుకే పోతరాజుగారికి ప్రాచీనులైన ఎఱ్ఱయ్యగారి హరివంశంగానీ, మడికి సింగన్న పద్మపురాణంగాని వన్నె కెక్కినట్టు కనబడవు అలాగే పోతరాజుగారికి అర్వాచీనుడైన వెన్నెలకంటి సూరన్న రచన కేదా అంతంత మాత్రంగా ఉన్నట్టే అనిపిస్తే ఆశ్చర్యం లేదు.

అయితే ఏ మాటకామాటే చెప్పుకోవాలి, తులనాత్మక పరీక్ష చేసేటప్పుడు ఆయాకవులు ఏ పరిస్థితులలో ఏ పరిమితులకు లోబడి, ఏ వృత్తులతో రచనలు చేశారో చూడాలి అందకే శేషాద్రి రమణ కవులు ఇలా చక్కగా

చెప్పారు "నరకాసుర వధము,ప్రహ్లాద చరిత్రము, ధ్రువోపాఖ్యానము, శ్రీ కృష్ణావతార ఘట్టము, రుక్మిణీ కల్యాణము లోనగు కథా భాగము లీ విష్ణుపురాణమున సంగ్రహ రూపముగ నున్నది పోతన రచనమునకు తీసి పోవుచున్నది ఈ భేదము పోతన భక్తకవితా ప్రియుడు, సూరన నిరర్గళ ధారా వశంవదుడు నగుటచే నేర్పడినది కావున నాయా భాగములు గైకొని తారతమ్య చర్చ గావించుట యుచితముగాదని మా తలంపు."[12]

పోలికలు తీసుకు రావలసిన అవసరంలేని సందర్భాలలో ఒక కవి ఏదైనా కథాఘట్టాన్ని ఎంత రసవంతంగా కథనం చేశాడో పరిశీలిస్తే అతని పనివాడితనం బయటపడుతుంది కృష్ణావతారకథనుచెప్పే సప్తమ, అష్టమాశ్వాసాలలో కాక ఇతర ఆశ్వాసాలలో వెన్నెలకంటి సూరన్న కవితను అక్కడక్కడ చూద్దాం ద్వితీయాశ్వాసంలో మారిష అనే స్త్రీ కథ (204 వ పద్యంనుండి 255 వ పద్యందాకా సుమారు 51 గద్యపద్యాలు) పంచమాశ్వాసంలో సౌభరి చరిత్రా, (122 నుండి 195 దాకా 74 గద్యపద్యాలు) షష్ఠాశ్వాసంలో తారాశశాంక కథా (35 పద్యంనుండి 63 దాకా 60 గద్యపద్యాలలో) వెన్నెలకంటి సూరన్న కథనం చేశాడు. వీటిలో సౌభరి చరిత్రను ఇంతకు ముందే కిందటి యుగంలో ప్రోలుగంటి చెన్నమంత్రి ప్రకరణంలో సవిస్తరంగా చర్చించాం ఇప్పుడు మారిష కథనూ, తారాశశాంక కథనూ కొద్దిగా పరిశీలిద్దాం

పూర్వం కంథుడనే ముని ఘోరతపస్సు చేస్తున్నాడు. దానిని చెడగొట్టడానికి ఇంద్రుడు ప్రమ్లోచ అనే తన 'కొలువులంజియ' ను పంపాడు. ఆ అప్సరస 'మేఘమండలిలోనుండి మెరుగుతీగె' లాగ వచ్చింది మునిని మదనాతురుణ్ణి చేసింది. అతడు

> బాలతి కెమ్మోవి చవిచూచి పొదలు గుబ్బ
> గబ్బి పాలిండ్లు గదియంగ గౌగిలించి
> సురత సుఖముల దనివోవ జొక్కుచున్న
> గాని పుష్పాస్త్రుచే బ్రతుకంగ జాల. [విష్ణు 2 216]

ననుకొన్నాడు. ఆమెకు తన అభిప్రాయాన్ని తెలియచేస్తూ ఇలా అన్నాడు.

12. విష్ణుపురాణం వావిళ్ళముద్ర.. (195) పీఠిక పుట 9

తరుణి ప్రచేత మదన తంత్రంబు లెఱుఁగ
గోరి యున్నాఁడ నాయాస గొంచెపఱక
యుండ సురత సుఖాంభోధి నోలలార్చి
యుంపు నీరాపార నన్ను మన్నింప వలయు [విష్ణు 2 218]

ఆమె నామీద మీదు మిక్కిలి మేలు కలిగింది దేవర ఊడిగం ఇవ్వ వచ్చినట్లు మీ చిత్తం ఎట్లుంటే అట్లనడుచు కొంటానని చెప్పింది వారు నూరు సంవత్సరాలు క్రీడించారు ఆమె ఇంద్రుని కొలువుకు వెళ్ళిపోతానంది 'నీవు వచ్చి ఎన్నాళ్ళయిందేం ఉండు' అన్నాడు ఆమె ఉండిపోయింది ఒకనాడు ఇలా చెప్పింది

ఎంతకాలమైన నీరీతి మీ తోడ
గలసి మదనకేళి సలుప నాకు
దగదు లంజెగాని యొగి నీకు భార్యగా
నది యెఱింగి నన్ను ననుపవలదె [విష్ణు 2 228]

వాళ్ళు ఇంకో ఐన్నూరు సంవత్సరాలు క్రీడించారు 'నేను అప్సరసను కనుక అమరలోకానికి వెళ్ళక తప్పద'ంది అప్పుడు ఆముని ఇలా అన్నాడు

మొల్ల సుగంధి నామనసు మోహము నాలుడి పెట్టి నీవు న
న్నెల్లక నీడ నాడెద వయో తగవా మగవారి చిత్తముల్
పుల్లసిలంగ జేయ బొరపెచ్చము లాడఁగ నాడువారికే
చెల్లును జెల్లరే వ్రతము చెర్చ సుఖంబును దక్కదయ్యెగా. [విష్ణు 2 234]

ఇలా చెప్పిన ముని కొన్నాళ్ళకు 'మదనభూతావేశం' దిగిపోయాక 'నీవల్ల నాతపస్సు చెడింది ఇంక ఉండవలదు పొమ్ము పోకుండ తేని యిప్పుడ శపింతు' అన్నాడు ఆమెకు చెమటలు కమ్మాయి వణుకుతూ పోతున్న ఆ ప్రమ్లోచచెమటల నుండి మారిష అనే ఆడుబిడ్డ పుట్టింది ఈ కథను చంద్రుడు ప్రచేతసులకు చెప్పాడు ఆ మారిషను పరప్రసాదంవల్ల ఆ పదిమందికి ఇచ్చి ఉమ్మడిగా పెళ్ళి చేయించాడు

పురాణ గాథలలో అత్యంత ప్రాచీనమైన ఆచార వ్యవహారాలు ఉంటాయి.

వాటిని కథనం చేస్తున్నప్పుడు చాలా జాగ్రత్తలు తీసుకోవాలి మోతాదు మించకూడదు వెన్నెలకంటి సూరన్న ఈ పురాణగాథను కొంత ప్రబంధ రీతిలో చెప్పడానికి ప్రయత్నించాడు 'ఓహో'[1] అన్నట్టు లేకపోయినా అబ్బే అని పెదవి విరిచేటట్టూ ఈ కథనం లేకపోవడం గమనించ దగ్గ విషయం

ఇక తారాశశాంక చరిత్ర చూద్దాం చంద్రుడు బృహస్పతి దగ్గర శిష్యునిగా చేరాడు గురునకు, గురుపత్నికి అధిక భక్తి కొనసాగంగ పరిచర్యలు చేశాడు ఒకనాడు గురుడు దేవేంద్రుని యాగం నిమిత్తం దేవలోకానికి వెళ్ళాడు చంద్రుడు వినయవర్తనుడై ఉన్నా తారకు అతని రూపం చెప్పరాని వలవంతలు చేసింది ఆమె పంచసాయకు మోహన బాణం లాగ ఇంట్లో మెలగసాగింది చంద్రుడు మదనాతురుడయ్యాడు ఆమె సౌభాగ్యోచిత శృంగార కళా శ్రీ చాతుర్యాలకు చిక్కాడు ఆమె కూడా సమేలపు మేళమాడ సాగింది ఒకనాడు ఏ కాంతంలో

మేలము లాడుచుం దన సమీపమునన్ విహరించుచున్న య
బ్బాలిక గుబ్బ చన్నుగవపై యెర జారిన యుత్తరీయమున్
జేలము పట్టి డాసి చెక్కులు నొక్కుచు బుజ్జగించి "హే
లాలసము లైన మోహపు విలాసితనంబుల నాతరిల్లనున్
తరళాక్షి నీతి శాస్త్రము
చిరపుగ గురువలన నెక్కువెరిగితి నింకన్
గురుపత్ని వైన నీచే,
వరుసన్ మరుశాస్త్ర మెరుగవలయున్ నాకున్ [విష్ణు 6–21, 22]

ఆమె అందుకు సమ్మతించింది ఆ ఇరువురూ అన్యోన్యసరస సంభోగంబుల వలన జొక్కి వర్తించుచుండేవారు

చెక్కులు పట్ట వెండ్రుకలు చిక్కువలంగిన కమ్మపూపులుం
జక్కెర మోవులుం గుసుమ సాయకు ముద్రలు చిల్లగించపుం
బిక్కులతోడ దేహములు పాయని మోహములున్ సమంబులై
చొక్కపు జార దంపతులు చూడ ప్రకాశకనొందిరెంతయున్ [విష్ణు 6 27]

'మన సంగతి బయటపడుతూంది ఇంకా ఇక్కడ మనకు ఉండ తగునా' అని చంద్రుడు అడిగాడు

ఎక్కడి మగ డెక్కడి వ్రతము
కెక్కడి సంసార చింత లేటికి నాకూ
దక్కక నీ బిగి కౌగిట,
నెక్కటిమై రతుల నలువకుండిన ఇంద్రా
నీ వెంట దోడు నీడై,
నే వచ్చెద పొమ్ము నీకును నాకున్
దైవంబు లంకె సేసెను
దైవాత్మక పంచశరుడు సాక్షిగ మనకున్. [విష్ణు 6 31,32]

చంద్రుడు ఆమెను లేవతీసుకొని తన లోకానికి వెళ్ళిపోయాడు బృహస్పతి వచ్చి తన భార్య వ్యభిచారి తనంబున చంద్రువెంట మారు మనువు" వెళ్ళిపోయిందని తెలుసుకొన్నాడు ఇంద్రుడి దగ్గర మొరపెట్టాడు చంద్రుని వద్దకు మహాత్ములలోన తపసులు కొందరు రాయబారం వెళ్ళారు దేవేంద్రుడు చంద్రునికి తన కోపాన్ని చెప్పమన్నాడు చంద్రుడు అపహాస్యం చేశాడు.

కాయజు చేత గాసిబడి గౌతము భార్యకు బోయి కొక్కరో
కోయని కోడి కూత లాగి గూసి మునీంద్రుని చేత శప్తుడై
పోయిన వజ్రి మేటి దొరవేలె బృహస్పతి పత్నికై ననున్
రోయగనేల తన రోతలు లోకము వారు నవ్వనన్ [విష్ణు 6 41]

తర్వాత బ్రహ్మ 'నేను చెప్పానని చెప్పండి' అని రాయబారులను పంపాడు వాళ్ళూ విఫలులయ్యారు చంద్రుడు "తన్ను పుట్టించిన దైవమైన నను దీకొని ఈ పని మాన్పనేపునే" యన్న పట్టుదలతో ఉన్నాడు శివుడు ఉగ్రుడయ్యాడు చంద్రశేఖర, చంద్రులకు ఘోర యుద్ధమైంది చివరకు బ్రహ్మ అమర గంధర్వాప్సరోపయుక్తుడై వచ్చి ఆ యుద్ధాన్ని ఆపించాడు. తారను బృహస్పతికి ఇప్పించాడు ఆమె గర్భవతి బృహస్పతి ఆమెను చూసి 'మదీయ క్షేత్రంబున నన్యవీర్యం బుదయించు నిక్కుమారుని విసర్జించి రమ్మ'న్నాడు 'పతివచనం బలంఘనీయంబగుట చేసి యప్పరమ పతివ్రత యిషికా స్తంభ మధ్యంబున నక్కుమారుని గనియె ' (విష్ణు 6 54). పుట్టిన బిడ్డను చూశాక వీడు నాకొడుకంటే నాకొడుకని గురుడూ,చంద్రుడు దెబ్బలాడు కొన్నారు ఎవరికి కన్నావో చెప్పమని దేవతలూ, మునులూ అడిగారు.

ముందు సిగ్గుపడ్డా 'వీడు చంద్రుని కొడుకే' అని తార చెప్పింది బృహస్పతి కుమారుని యందు మోహం విడిచాడు

మలిరాయల యుగంలో వెన్నెలకంటి సూరన్న అర్వై పై చిలుకు గద్య పద్యాలలో చెప్పిన ఈ తారాశశాంకాన్నే కడపటి రాజుల యుగంలో, మధురలో నున్న శేషం వెంకటపతి 758 గద్యపద్యాలలో హృదయమున్న శృంగార కావ్యంగా మలచాడు వెంకటపతి మీద సూరన్న ప్రభావం లేనేలేదని చెప్పాలి ఈ విషయంలో కాకపోయినా ఇంకో విషయంలో వెన్నెలకంటి సూరన్న నాయక రాజుల యుగంలోని కవులకు దారి చూపెట్టాడనిపిస్తుంది. తన పోషకుని శృంగార లీలలుగాని అతని కుటుంబంలోని వాళ్ళ భోగలాలసత్వాన్ని గాని కీర్తించడం మలిరాయల యుగంలో ప్రారంభమైంది

వెన్నెలకంటి సూరన్నను పోషించిన రావూరి రాఘవరెడ్డికిఇద్దరు తమ్ముళ్ళున్నారు. చిన్నతమ్ముడు లక్ష్మయ్య "చేతోజాతోపమాన శృంగార కళా చతురుడు " కృతిపతి వంశ వర్ణనలో చిట్టచివర సందర్భం ఉన్నా లేక పోయినా ఈ లక్ష్మయ్య జాణతనాన్ని రాజ కెక్కించేటట్టు రెండు పద్యాలలో సూరన ఇలా వర్ణించాడు

చెంగటి బోటి కత్తియలు, సిగ్గులు రేచగ లేతనవ్వుతో
దొంగలి తెప్పలన్ వలపు దూకొన బయ్యెద కొంగు జారగా
ముంగిటి మేడపై జిలుక ముద్దులు చూచుచు నిల్చియున్నయ
మ్మంగన నిన్న రాత్రి జనవాధిపు లక్ష్మని గూడనే చెలి [విష్ణు పీఠిక 74]

రసికపుమాటలన్ మనసు రంజిల జేయగ నేర్పునిగ్గులన్
దిసిలితనంబు లేదు వలపించి యలంపదు మోహనాకృతిన్
బసగన జాణరాయడవి పల్కిన తల్లికి గూడ దక్కటా
బసవయ లక్ష్మనన్ రతుల చాయుట కంతుని బాయుటే చెలి.
[విష్ణు పీఠిక 75]

ఈ బాపతు పద్యాల ధరణి నాయక రాజుల యుగంలో విజయ రాఘవ నాయకుని మీదా, ఇతరుల మీద కోకొల్లలు మచ్చుకు రెండు చూడండి

రాజనిభాననా! సరసురాలవు జయ్యగ నల్లినావటే
మే జతకీ యింతకంటె వలనే? వలనొప్ప బిగించి యల్లవే

యా జవరాల! వేతెపని యున్నది; దోసమె దోసమె మహా
రాజగునట్టి యవ్విజయ రాఘవు పై చిగురాకె కోమలి!
కులికెద వేటికే చెలియ కుంచెడు మానెడు గాసు నెల్లవా
రలు వినినారలే, విజయ రాఘవ రాయడు నిన్ను గూడుటల్
వలపులె చాటుచున్నవి జవాదియు నల్లవు విజ్ఞనిగగా
నలెవటె చూచి యోర్తురటె పంతులు జంతులవేటి యొమ్మెళే?

[చాటుపద్యమణిమంజరి II 171,172]

ఈ బాణీ పద్యాలకు వెన్నెలకంటి సూరనలాంటి ఆద్యులే బోణీ చేసి నట్లుకనబడుతుంది అనంతర కవులకు ఒక విధంగా తాను మార్గదర్శకుడయితే తాను తన పూర్వ కవులను అనుసరించక పోలేదు శ్రీనాథుడు భీమఖండంలో 'మమ్ము రక్షించు గోదావరమ్మ యెపుడు' అని భావించే మునులు ఆ నదిని చూసి ఇలా అంటారని రాశాడు

గోదావరి? గోదావరి?
గోదావరి యంచు బల్కు గుణవంతులకున్
గోదావరి తల్లి ! సం
పాదింతువు గదమ్మ నీవు భవ్య సుఖంబుల్ [భీమ 4 169]

ఈ పద్యాన్ని మనసులో పెట్టుకొనే వెన్నెలకంటి సూరన్న త్రైలోక్య పావనియైన గంగానదిని ఇలా కీర్తించాడు

గంగానది! గంగానది!
గంగానది యనుచు రేపకడ మేల్కనుచున్
గంగానది ప్రణుతించిన
మాంగల్య సుఖంబులెల్ల మనుజుల కొదవున్ [విష్ణు 3 191]

ఒక్క శ్రీనాథునికే కాదు అతని సమకాలికులను కూడా సూరన అనుసరించాడు జక్కన విక్రమార్క చరిత్రను రచించి తమ వెన్నెలకంటి వారిలోనే ఒక పూర్వీకునికి అంకితమిచ్చాడని సూరనకు తెలుసు ఆ గ్రంథాన్ని చదివాడు జక్కన తనకృతి పతిని కీర్తిస్తూ ఇలా చెప్పాడు

నాటగుమ్మై గనువిచ్చి చూడనేర్చిననాటి సుజనుల గరుణతో జూడనేర్చి
మువ్వంబు దళు కొత్త నవ్వనేర్చిన నాడె నయమార్గమాముల నవ్వనేర్చి

> నడుగెత్తి యల్లన నడవనేర్చిననాడె నడచె ధర్మము త్రోవ నడవ నేర్చి
> పలికె దొడ్డ బుద్ధులు పలుక నేర్చిన నాడె పలికించె సత్యంబు పలుకనేర్చి
> వ్రాయనేర్చిన నాడె సర్వజ్ఞసమితి, సజ్జనద్ధులు ప్రబల వ్రాయంగ నేర్చి
> బాల్యమునను యంత బహుళకళా ప్రౌఢి మించె జలయశోహారి అన్నయసిద్ధ శౌరి
>
> [విక్రమార్క 1 -49]

సరిగ్గా ఇదే పద్ధతిలో సూరన్న తనకృతిపతి అయిన రాఘవరెడ్డిని కూడ ప్రస్తుతించాడు

> చూడనేర్చిన నాడె చూడంగ నేర్చెను గలిగాయకుల యిండ్ల గలిమి గలుగ
> నవ్వనేర్చిన నాడె నవ్వంగ నేర్చెను ధనలోభులైన దుర్మను జపతుల
> బలుక నేర్చిననాడె బలుకంగ నేర్చెను సుజనసమ్మతముగా సూనృతంబు
> నడక నేర్చిననాడె నడవంగ నేర్చెను మహనీయ మగు ధర్మ మార్గమునను
> జదువ నేర్చిననాడె యా జదువ నేర్చె త్యాగ సిద్ధాంత వేద్యంబు లైన కథలు
> రాయవేశ్యా భుజంగుండు రమ్యకీర్తి, రతుడు రావూరి ఘనసయు రాఘవుండు
>
> [విష్ణు పీఠిక 62]

రావూరి రాఘవరెడ్డి సంగతికేంగాని వెన్నెలకంటి సూరన్న మాత్రం చదవనేర్చిన నాడే ప్రాచీన కావ్యము చదవ నేర్చాడని చెప్పవచ్చు ముఖ్యంగా తమ వెన్నెలకంటివారికి సంబంధించినవి విడిచిపెట్టి ఉండడు తమ వంశంలోని పూర్వ ప్రసిద్ధులకూ, తనకూ ఎటువంటి బంధుత్వం ఉందో అతడు చెప్పిన పద్యాలవల్ల మనకు విశదం కావడం లేదుగానీ ఆ వంశం లోని అనంతర కవులు మాత్రం సూరన్నకూ, తమకూ గల బంధుత్వాన్ని సవిస్తరంగా చెప్పారు సూరన్నకు ౬ పితరాల అర్వాచీనుడు వెన్నెలకంటి వెంకటాచలం అన్నకవి కృష్ణవిలాసం అనే కావ్యంలో తమ వంశ వృక్షాన్ని సూచించాడు

మొత్తంమీద మన సాహిత్య లోకంలో పూర్వంనుంచే కాక ఇటీవల ఇతర పుస్తక ప్రపంచంలో కూడ వెన్నెలకంటి వారిది తరచుగా వినబడుతున్న ఇంటిపేరే

21

వాసిరాజు రామయ్య

సంప్రదాయప్రకారం మనకు పద్దెనిమిది పురాణాలు, పద్దెనిమిది ఉపపురాణాలు వున్నాయి. అయితే నిజంగా లెక్కపెట్టడానికి మొదలు పెడితే 22 మహాపురాణాలు, 34 ఉపపురాణాలుగా తేలుతాయి. స్థలపురాణాలకు లెక్కలేదు. మహా పురాణాలలో నారదీయం, ఉపపురాణాలలో బృహన్నారదీయం అనే వైష్ణవప్రశంసాత్మకమైనవి వున్నాయి. వీటిలో నారదీయాన్ని పిల్లలమర్రి పినవీరభద్రుడు తెనిగించాడు కాని అది అలభ్యం. ఇందులోని పద్యాలలో ఏ ఒక్కటీ మచ్చుకు కూడా దొరకదు.[1] బృహన్నారదీయాన్ని వాసిరాజు రామయ్య ఆంధ్రీకరించాడు. అందులోని మూడు పద్యాలను ఒక ప్రాచీనసంకలనకర్త తన గ్రంథంలో ఉదాహరించాడు.[2] పెదపాటి జగ్గన సంకలనంతోపాటు వీటిని కలిపి వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి గారు ముద్రించారు.

ఈ పురాణం నారదసనత్కుమారుల సంవాదరూపకమైన రచన. ఇందులో గంగావతరణ కథ ఎక్కువగా ఉంటుంది. హైహయులకు ఓడిపోయి బాహునృపతి అడవులు పట్టడం, అక్కడ అతడు మరణించడం, గర్భవతిగానున్న అతని భార్య సహగమనం చేయబోవడం, ఔర్వముని వారించడం, సగరుడు జన్మించడం, పెరిగి అశ్వమేధం తలపెట్టడం, దానికి

---

1. నారదీయపురాణాన్ని అల్లాడ నరసింహకవి తెనిగించాడు. ఇతడు వరంగల్లువాడు. శాఖమూరు ఇతని గురువు కంచెర్ల కొండమాచార్యులు. గురువు వంశకర్త ఏకశిలానగరంలో వైష్ణవమతాన్ని వ్యాపింపచేశాడు. ఈ నారదీయపురాణ అనువాదం సమగ్రప్రతి లభిస్తున్నది. మదరాసు ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలలో R 416

2. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తువారి భాండాగారంలో ద.ప్ర. 'ఉదాహరణ పద్యములు'

విఘ్నం కలగడం, సగరపుత్రులు భస్మమవడం, భగీరథ ప్రయత్నాలు, గంగావతరణం మొదలైన సన్నివేశాలన్నీ వివరంగా వుంటాయి ఈ ప్రధానకథకు ముందు, వెనక సృష్టిప్రకారం, భారతవర్షమాహాత్మ్యం, ఏకాదశీవ్రతసమాచరణం, పితృకార్యప్రకారం మొదలైనవి వున్నాయి

ఈ పురాణాన్ని చాలా జటిలమైన శైలిలో వాసిరాజు రామయ్య వ్రాశాడని ఉదాహరణ పద్యాలవల్ల తెలుస్తున్నది భగీరథుణ్ణి ఇలా వర్ణించాడు

విశ్వంభరాచక్రవిజయలక్ష్మీఘనస్తనపరిరంభదోస్తంభయుతుడు
బాడబానలశిఖాభంగ భాసుప్రభాలోద్యోతమానప్రతాపోజ్జ్వలుండు
కుంభినసాధీశగురుపద్మసంభవస్ఫుట శేముషీకళాభూషణుండు
సురసింధుశరదభ్రశుభ్రాభ్రశారదభ్రవిభ్రమస్థిరయశోవిశ్రుతుండు
విపులకోదండనిర్ముక్తవిశిఖనివహఖండితారులోదగ్రరథవాజిదంతిహర్మ్యమాన
సమరశాత్రవరాజన్యచటులవిపినదహనసముదయుండు భగీరథక్ష్మావరుండు
[ప్రబంధరత్నావళి, 412]

వామనావతారంలో హరి త్రివిక్రముడై ఆకాశానికి కాలుచాపుతాడు 'ఆ త్రివిక్రమాకారంబున సకలలోకంబుల నాక్రమించు నవసరంబున తదీయాంగుష్ఠంబు సోకి బ్రహ్మాండంబు భిన్నంబై తద్ద్వారంబున బాహ్యజలంబు ప్రవహించిన నది గంగయనం బ్రసిద్ధంబు' అయిందని బృహన్నారదీయాన్ని అనువదించిన అర్వాచీనుడు కొత్త లంక మృత్యుంజయుని అవతారికలోని విషయానుక్రమణిక వల్ల తెలుస్తున్నది [3] ఈ గంగను భగీరథుడు సంపాదించాడు వాసిరాజు రామయ్య గంగను వర్ణిస్తున్న పద్యం ఏదీ లభించలేదుగాని వేసవివర్ణన ఒకటి లభ్యమైంది చూడండి

మల్లికానవమముత్ఫుల్లపాటలపుష్ప వల్లరీసౌరభ్యవాసితంబు
కాసారనీరజవ్యాసక్తమధుకరీ ఝంకారముఖరితాశాముఖంబు
పద్మాప్తకిరణప్రభావలీసంతప్యమానపర్యంతమహీమండలంబు
దహనసహోదరచ్ఛటాదందహ్యమానదుర్గమఘోరకాంతారసముదయంబు
చటులతరసర్పరోష్ణసంసక్తవాత శోషితాశేషమనుష్యగాత్రముఖజంతులకు
సంచయంబును నగుఘర్మసమయ మేధి పర్వెనతిసాంద్రమగుచు దిగ్భాగము
[ప్రబంధరత్నావళి, 411]

---

3 మదరాసు ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయంలో బృహన్నారదీయం R 86 లో వుంది

ఈ పురాణంలో ఎక్కడా భారద్వాజుని ప్రసక్తి లేదు అయినా ఆ మహర్షిని ప్రశంసిస్తూ వసిరాజు రామయ్య ఒక పద్యం రాశాడు

అంభోజాసనమానసాంబుజభవుం దధ్యాత్మవిద్యోన్నతా
రంభుం దీర్ఘతపోవిశేషమితప్రస్ఫీతఘోరాఘసం
రంభుం దంచిత శాంతిసంయుతుడు భారద్వాజమౌనీంద్రుడు
జృంభించెన్ వరసత్రసంయమిజనశ్రేణీసముద్భాసియై [ప్రబంధ 410]

ఇతనిదే, ఇతని కృతిపతిదీ భారద్వాజగోత్రం కావచ్చు వంశాన్ని వర్ణిస్తూ మొదట ఈ పద్యాన్ని వాసిరాజు రామయ్య వ్రాసివుంటాడు ఈ మూడు పద్యాలశైలినిబట్టి వాసిరాజు రామయ్య తత్సమ పదభూయిష్ఠమయిన రచనే చేశాడని భావించవచ్చు దేశ్యాలు చాలా స్వల్పం విష్ణుకాంచీమాహాత్మ్యం వ్రాసిన ఆంధ్రకవి రామయ్యా, ఇతడూ ఒక్కరో, వేరో అని వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి గారు అనుమానించారు [4] ఇద్దరూ భిన్నవ్యక్తులైతే ఆంధ్రకవి రామయ్య రచన ఇంత తత్సమపదాలమయం కాదు అదీకాక ఈ ఇద్దర్నీ ఒక సంకలనకర్త పేర్కొన్నారు. ఇద్దరూ విభిన్నులు కాకపోతే రెండుపేర్లు ఎందుకిస్తాడు?

వాసిరాజు రామయ్యకృతి దొరికితే అతని తెలుగు కవిత్వం ఎంత జటిలమైనదో జాత్యముకాని సంస్కృతాన్ని అతడు ఎలా చొలిపేవాడో మరింత ఎక్కువగా తెలుస్తుంది

4 ప్రబంధరత్నావళి పీఠిక, పుట 16

22

చెందలూరి చిక్కయ్య

శ్రీనాథుని బావమరిది దగ్గుపల్లి దుగ్గన్న 'నాసికేతోపాఖ్యానం' వ్రాసి చెందలూరు మంత్రులలో ఒకడైన అనంతయ్యగారి గంగయ్యకు అంకితం ఇచ్చాడు 'చెందలూరువా'రనే ఇంటిపేరు గల చిక్కయ్య ఒకడు అదే నాసికేతోపాఖ్యానాన్ని ఆ తరువాత రచించాడు దుగ్గన్నవంటి ప్రసిద్ధుడు వ్రాసిన కావ్యాన్ని, తన ఇంటిపేరున్నవారే అంకితం పుచ్చుకొన్నదాన్ని చిక్కయ్య మళ్ళీ ఎందుకు అనువదించాడో తెలియదు అయితే ఇతడు వ్రాసిన కావ్యం కూడా దుగ్గన్న రచనలాగే బహుళప్రచారం పొందింది వాస్తవానికి పెదపాటిజగ్గన తన ప్రబంధ రత్నాకరంలో చిక్కయ్య వ్రాసిన నాసికేతోపాఖ్యానంనుంచే పద్యాలు ఉదాహరించాడు కాని దుగ్గన్నను స్మరించనేలేదు పోనీ, దుగ్గన సంగతి జగ్గన్నకు తెలియదని అనుకోడానికి కూడా ఆస్కారం లేదు ఎమంటే, దుగ్గన్న వ్రాసిన శివకాంచీమాహాత్మ్యంనుంచి రెండు పద్యాలు ఉదాహరించాడు జగ్గన్న

దుగ్గన్న రచించిన నాసికేతోపాఖ్యానమే చెందలూరి చిక్కయ్య పేరుతో ప్రచారం అయిందేమో అని ముందు భ్రమించినా, రెండు గ్రంథాలూ వేరు వేరని పరిశీలన వల్ల తేలుతుంది చిక్కయ్యపద్యాలని ప్రబంధరత్నాకరంలో చెప్పినవి దుగ్గన్నగ్రంథంలో లేవు అయితే ఈ ఇద్దరూ ఒకటే మూలాన్ని చూశారనీ, ఒకే పద్ధతిలో అనువాదం చేశారనీ సంవాదఘట్టాలవల్ల తెలుస్తున్నది

నాసికేతుని తల్లి చంద్రావతి వివాహాన్ని చాలా విపులంగా వర్ణించాడు

చిక్కయ్యకూడా అలాగే చేసినట్టుంది. పెళ్ళి ప్రయత్నాల వర్ణన ఒకటి లభించింది చూడండి

రాజితరత్నదర్పణతోరణంబులుగడు శోభితములైన కలువడములు
మానితకనకరంభాస్తంభవంక్తుల భాసురోజ్జ్వల పతాకాసమృద్ధి
నిర్మలస్ఫురితమాణిక్యకుంభంబుల నొంతైన చిత్రంపు మేలుకట్ల
ప్రకటిత మాత్మమౌక్తికరంగవల్లుల రమణీయపరిమళద్రవ్యసమితి
దనరు నగరంబు నుతనిరంతరవిభూతి
నతిశయంబుగ దగ నలంకృతు లొనర్చి
బహుపదార్థంబు లొడగూర్చి పరిణయమున
కాయితము చేసి రంత నా రమునమునుగ. [ప్రబంధరత్నావళి, 140]

పెళ్ళికూతురును అలంకరింపడంకూడా ఒక సీస పద్యంలో చిక్కయ్య ఇలా వర్ణించాడు:

బహువిధపరిమళభరితోదకంబులజెలువంబు శోభిల్ల జలకమార్చి
సింగారు వంతువెన్నెల పోయగను నవ్యనవిలేకమ్ముల వెల్లపట్టు గట్టి
కబరిభారంబున గన్నె చెంగలువలు పసమీర గొవలుదేపంగ జెరివి
కండ్రించు వసికదీధితులచే నమరెడునవరత్నమయభూషణములు దొడిగ
మృగమదము గుంకుమంబును మేళవించి
గంధసారంబుమైదీగ గలయ నలది
శ్రీలు మెరయంగ బరిణయోచితముగాగ
వధులు శైసేసి తెచ్చిరి చంద్రముఖిని [ప్రబంధరత్నావళి, 139]

పెండ్లి భోజనాలను చిక్కయ్య ఒక్క సీసపద్యంలో వర్ణించాడు

అమృతోపమానంబులగు నన్నములతోడ బహువిధశాకమానములతోడ
బాయసాపూపజాంబాలికంబులతోడ విమలహయ్యంగవీనములతోడ
సూతలంబులతో రసావళ్ళతోడను ఘనశర్కరాపానకములతోడ
గదళికాద్రాక్షాదిమృదుఫలంబులతోడ పడియాలతోడ బచ్చడులతోడ
ప్రకటముగ దుగ్ధమథితతక్రములతోడ
ప్రియము దళుకొత్త షడ్రసోపేతముగను
భాసురంబుగ నారగింపంగ జేసె
నా రఘుక్షోణివిభుడు బ్రాహ్మణులనెల్ల. [ప్రబంధరత్నావళి, 137]

ఇందులో బ్రాహ్మణులకే చిక్కయ్య వడ్డించాడు దుగ్గన్న, పాపం, తన

నాసికేతోపాఖ్యానంలో బంతిపాపం లేకుండా సకలజనులకు రెండు సీసపద్యాలలో విందు చేశాడు. పీటలు వేయించి, గంధాక్షత లిప్పించి, పరిమళోదకంతో చేతులుకడిగించి, బంతిబంతికి తాటాకు విసనకర్రలు సరఫరాచేయించి దుగ్గన్న ఘనంగా పెళ్ళిభోజనాలు పెట్టించాడు, చూడండి:

> పరునతో పెట్టిన వరసుహాసనముల సుచిత్రకనుండు నుండజనిచి
> కర్పూరకుంకుమకస్తూరికావాసితములైన గంధాక్షతము లొసంగి
> కరగృహీతములైన పరిమళోదకములు వలుచగా జిలికించి నట్టుచేసి
> రమణీయనవరత్నరజతచామీకర రచితంబులగు పళ్ళెరములు పెట్టి
> నవనవోశిరతాళవృంతములువిసర బంక్తిబంక్తికినింతులువంచిపెట్ట
> సంస్కృతములైన సకలభోజ్యములుదెచ్చి సూపకారులువడ్డింపజొచ్చిరంత.
> శాల్యోదనంబులు సద్యోఘృతము లొలుపు జవ్వు .టపులో పాయసంబు
> లప్పడంబులు వడియంబులు గలవంటకములు దాలింపులు గమ్మకూర
> లంబళ్ళు వడిదంబు లామ్లరసంబులు తేనెలు శర్కర దానవాలు
> పానీయములు పక్వఫలము లిక్షురసంబు పచ్చళ్ళు శిఖరులు పాయకములు
> ద వణమూరుగాయలు ద్రాక్షములుమునవలసినట్టులు వడ్డింపవెలగి వెలగి
> చవులుప్రస్తుతి సేయుచు సకలజనులునారగించి రపాథారణాదరమున.
> [నాసికేతోపాఖ్యానం, 2. 218–219]

ఏమైనా దుగ్గన్న శ్రీనాథుని బావమరది. శాకపాకాలూ, వంటా, వడ్డనా వర్ణించడంలో శ్రీనాథుని మించిన తెలుగుకవి మరొకరు లేరు. దుగ్గన బావగారి శుశ్రూష చేసినందువల్ల కొంత వంటపట్టింది. చిక్కన పెళ్ళిభోజనాలింకా వర్ణించాడో ఏమో, దుగ్గన్న ఒక్కటే ఉదాహరించాడు.

నరకాన్ని చూసివచ్చిన తరువాత నాసికేతుడు అక్కడి వింతలన్నీ వర్ణించి తండ్రికీ, తక్కిన మునులకూ చెప్పాడు. ఏపి పాపాలు చేస్తే ఏఏనరకాల పడతారో వివరిస్తాడు. చిక్కయ్య ఎటువంటి పుణ్యాలు చేస్తే ఈ నరకాలను తప్పించుకొనవచ్చో కూడా వివరించినట్టుంది. చూడండి ఈ పద్యం:

> లక్ష్మి గొల్లాపురి లంక శాంకరి విశాలాక్షి గాశికను వింధ్యమున దుర్గ
> గన్య గన్యాకుబ్జ గామరూపంబున గామాక్షి గాంచిని గామకోటి
> మంథలి బుంద్రక మాణిక్య దక్షవాటమున నార్యానర్తకమున నార్యావర్తకమున త్రిపుర
> జాలంధరంబున జ్వాల హేమచ్ఛత్రపురి మహాయోగ శ్రీగిరిని భ్రమర

విరళవిరజహాలంకృతి పీఠ(?) సింహాళమున వరసింహికముగా శ్మీరమునవాలి
మజ్జయిని మహాకాళిని మున్నుతముగఁజూచువారలు జముపరి జూత రెండు
[ప్రబంధరత్నావళి, 141]

చిక్కయ్య నాసికేతోపాఖ్యానంలో చెప్పిన ఇటువంటి పుణ్యాలు దుగ్గన్న కూడా కథనం చేశాడేమో తెలియదు అతని గ్రంథం కొంతమటుకే మనకు దొరికింది చిక్కయ్య పద్యాన్ని ఇంకోదాన్ని దుగ్గన్న కావ్యంతో త్రైపారువేస్తే మరొక సమాసఘట్టంలోనిదని తెలుస్తుంది నరకలోకానికి ఒకసారి నారదుడు వస్తాడు అతని రాకను వర్ణించిన దుగ్గన పద్యం శిథిలమైంది ఈ చిక్కయ్య పద్యం మాత్రం దొరికింది

ప్రాలేయ కిరణబింబస్ఫూర్తి దలపించు విశదంపు దముకాంతి దిశలు ప్రాక
జగినిండదొలకెడు చిగురుటాకులసొంపు పాటించు ఘనజటాభరముమెంయ
కాంచన మౌంజికాసంబు గెదగూడి చెలువుమూపుచు మృగాజినము దనర
గమనీయ కోమల కరసరోరుహమున బ్రకటితంబగు విపంచిక దలిర్ప
హరికథాలాపశోభితమైనయట్టినయానమ్ము బ్రసన్నత నలరుచుండ
గగనమున నుండి సమవర్తి కడకు వచ్చెననమరసంయమివరుడు విద్యా
గురుండు [ప్రబంధరత్నావళి, 138]

ప్రతిప్రబంధంలోనూ విధిగా ఉండే పురవర్ణన ఒకటి చిక్కయ నాసికేతోపాఖ్యానంలో కూడా ఉంది వారణ పట్టణాన్ని వర్ణిస్తూ అతడు వ్రాసినపద్యాన్ని సంకలనకర్త ఉదాహరించాడు

వర్తితప్రాకార వప్రరత్న ప్రభాప్యాయిత కిమ్మీరిత వ్యోమతలము
వివిధవాదిత్ర భైరవ రావపూరిత ప్రవిమానతరదిశా భాగసమితి
బహుళ దంతావళ ప్రాలంబు ఘంటికాలంకృతోల్లాసి ఘంటాపథంబు
కమనీయరూపరేఖా కళావిభ్రమ ప్రకటితాంగనా రత్న పేటి
సహజ ధర్మార్థ కామమోక్ష ప్రసిద్ధిసన్మునిదార్య ఖేలనా జన్మభూమి
సకలసంపద్విలాస విస్తారహాసిత రాజరాజపురంబు వారణపురంబు
[ప్రబంధరత్నావళి, 142]

ఈ ఆరు పద్యాలూ తప్పించి చిక్కయ్య కావ్యం మనకు దక్కలేదు అది దొరికితే దుగ్గనకావ్యంలోని అసంపూర్ణ కథాభాగం ఏమిటో తెలుసుకోనేవాళ్ళు దుగ్గన్న వ్రాశాక, మళ్ళీ అదే కావ్యాన్ని చిక్కయ్య అనువదింపవలసిన

అవసరం ఏమిటో, ఇతనికీ, దుగ్గన్నకృతికీ ఏమి సంబంధమో బోధపడేది అసలు ఈ చెందలూరి వారికీ, ఆ చెందలూరివారికీ ఇంటిపేరు బాదరాయణ సంబంధం తప్ప మరేది బంధుత్వం లేదేమో! దుగ్గన్న వ్రాసిన నాసికేతోపాఖ్యానాన్ని అదే శతాబ్దంలో ఇంకొక రచయిత కూడా వ్రాశాడనీ, అది సంకలన కర్తలు గుర్తించేతంట ప్రౌఢంగా ఉండేదనీ మాత్రమే ప్రస్తుతానికి చెప్పుకోగలం

23

కాముకోలను అన్నమరాజు

సంస్కృత శృంగార కావ్యాలలో అమరుకశతకం ప్రసిద్ధమైనది; ప్రాచీనమైనది. ఇందులో ఉన్న 101 శ్లోకాలలో ఏదో ఒకటి అనువదించో, అనుకరించో తన కావ్యంలో చొప్పించుకోని తెలుగుకవి లేడు. ఒక్క తెలుగుకవులేగాదు; సంస్కృతకవులుకూడా. అందులో సుప్రసిద్ధులైన సూర్యశతకం వ్రాసిన మయూరుడు ఈ అమరుకంలోని ఒక శ్లోకాన్ని పూర్తిగా అనుకరించాడట.[1] మయూరుడు క్రీ.శ. 606-630 ప్రాంతాలలో ఉన్నవాడు. శ్రీహర్షుని ఆస్థాన కవి. అమరుక కావ్యం ఈ కాలానికి ముందే సుప్రసిద్ధమై ఉండాలి. దీని కర్త ఎవరో తెలియదు.

అయితే ఈ కావ్యాన్ని శంకరాచార్యులవారు రచించినట్లు లోకం చెప్పుకుంటుంది. మండనమిశ్రునితో వాదు వహించిన సందర్భంలో మిశ్రుని భార్య ఉభయభారతి అడిగిన ప్రశ్నలకు స్వానుభవంతో సమాధానాలు చెప్పాలని ఆదిశంకరులు తలచారట. అమరుకుడనే రాజు మరణిస్తే ఆ బొందెలో పరకాయప్రవేశం చేసి అమరుకుని రాణులతో క్రీడించి అప్పుడు కల్గిన శృంగారానుభూతులను ఈ ముక్తకాలుగా ఆదిశంకరులు చెప్పారట. ఇది ఉత్తి కట్టుకథే అయినా చాలా సుప్రసిద్ధమైంది.

అయితే అమరుక కావ్యాన్ని అమరుకుడనే కవే వ్రాసినట్లు ఈ శతకానికి వ్యాఖ్యానాలు వ్రాసిన పెద కోమటి వేమారెడ్డి,అర్జునదేవవర్మ

---

1 విజ్ఞానసర్వస్వం 6 వసంపుటి ('విశ్వసాహితి') లో గరిగపాటి మల్లావధాని గారి వ్యాసం. పుట 502

మొదలైన వారి వ్రాతల వల్ల తెలుస్తున్నది [2] అమరుకానికి సుమారు ఇరవై వ్యాఖ్యానాలు ఉన్నాయట పెదకోమటివేమారెడ్డి వ్రాసిన 'శృంగార దీపిక' అనే వ్యాఖ్యానంతో వెదలువాడ సీతారామశాస్త్రులు గారు తెలుగుటీక జతచేర్చి అమరకాన్ని 1865 లో, అంటే నేటికి నూరేళ్ళ కిందట ప్రచురించారు కళాప్రపూర్ణ వేదం వెంకటరాయశాస్త్రిగారు సంపూర్ణాంధ్ర వ్యాఖ్యానం వ్రాసి ప్రచురించారు ఈ శతకాన్ని ఎందరెందరో తెలుగుభాషలోకి అనువదించారు వారిలో ప్రప్రథముడు కానుకొలను అన్నమరాజు

ఈ తొలి అనువాదం మన దురదృష్టవశాత్తూ నేడు లభ్యంకాదు అయితే తన కాలంనాటికి ప్రసిద్ధమైన కావ్యాలలోంచి రత్నాలు సేకరించిన ఒక ప్రాచీన సంకలన గ్రంథకర్త కానుకొలను అన్నమరాజు వ్రాసిన అమరుకం లోంచి రెండు పద్యాలను స్వీకరించాడు ఈ సంకలనసంధాత పెదపాటి జగ్గనకన్నా ఇరవైసంవత్సరాలు ప్రాచీనుడు [3] ఇతని పుస్తకం ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు వారి భాండాగారంలో 'ఉదాహరణ పద్యాలు' అనే పేర ఉంది దానిని పెదపాటి జగ్గన పుస్తకంతో కలిపి వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రి గారు 'ప్రబంధరత్నావళి' అనే పేరున ప్రచురించి దేశానికెంతో ఉపకారంచేశారు

ప్రబంధరత్నావళిలో పొందుపరచిన రెండు అమరుక పద్యాలూ కృత్యాదిని కానుకొలను అన్నమరాజు చెప్పిన ప్రార్థనాపద్యాలు ఒకటి అమరుకంలోని తొలిశ్లోకానికి అనువాదం, మూలాన్నీ, తెనిగింపునూ చూడండి:

జ్యాకృష్టి బద్ధకటకాముఖ పాణిపృష్ఠ
ప్రేంఖన్న ఖాంశు చయసంవళితో స్బికాయాః
త్వాం పాంతు మంజరిత పల్లవకర్ణ పూరలోభ
భ్రమద్భ్రమర విభ్రమభృత్కటాక్షాః [అమరుకం.1]

పార్వతీదేవి బాణం సంధించింది నారిమీద బాణం పెట్టిపట్టుకొనే హస్త విన్యాసాన్ని 'కటాకాముఖం' అంటారు కటకాముఖపాణియై బాణాన్ని సంధించి గురిచూస్తూ చెవిదాకా లాగినప్పుడు కడగంటి చూపు వేళ్ళమీదే ఉంటుంది,

2 సంస్కృత వాఙ్మయ చరిత్ర మల్లాది సూర్యనారాయణ శాస్త్రిగారు, పుట 330
3 ప్రబంధరత్నావళి వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు, పీఠిక, పుట 3

పార్వతీదేవి కంటి చూపు తుమ్మెదలాగ ఎర్రని గోళ్ళ కాంతి పూవులమీద తిరుగుతూందట అటువంటి పార్వతీదేవి కటాక్షించి నన్ను కాపాడాలి అని మంగళాచరణం దానిని కానుకొలను అన్నమరాజు ఇలా అనువదించాడు.

చలుకవతాపముం దిగుచుచో గటకాముఖ పాణిమీద చె
ల్లలయు నఖాంశులం గదిసి యొప్పడు కెంజిగురాకుత్తచే
నలవడికర్ణపూరమునునంటిన తుమ్మెదవోని పార్వతీ
లలనకటాక్షదృష్టి మనలం జరితార్థుల జేయుగావుత న [ప్రబంధ 5]

రెండవ పద్యంలో అన్నమరాజు త్రిపురాసురసంహారిగా శివుని ఊహించి ఆతని రథాన్ని ఇలా వర్ణించాడు

శివరి రాశికి నెక్కి తిరుగు చక్రంబులు మెట్టులబదిలమై మెఱయుతేరు
విహుముఖంబుల నేర్పు వవరింపు సారథి వ్రాసి చూవగరాని వారువములు
గట్టిదై వీక నక్కరవీర్పు నిలుగమ్మ శ్రుతిహితంబుగ మ్రోత చూపునారి
విజయానుకూలమై ఫలసిల్లు బాణంబు
దనకు నబ్బుటయును పురత్రయము గెలిచి
పృథుల విఖ్యాతి గైకొన్న రథికవరుడు
జయము దేజంబు భూతియు శ్రియమెలర్ప
మనల గరుణా విధేయుణ్తి మనుచుగాత [ప్రబంధ రత్నావళి, 6]

కానుకొలను అన్నమరాజు క్రీ శ 1500 ప్రాంతంవాడే, అంతకుపూర్వుడే చెప్పగలంగాని అతను ఎక్కడి వాడే, ఇంకా ఏమేమి గ్రంథాలు వ్రాశారో తెలియదు దక్షిణభారత శాసనసంపుటాలు ఒక దాంట్లో క్రీ శ 1494 సంవత్సరంలో హంపిక్షేత్రంలో వేసిన ఒక శాసనం ఉంది అందులో 'కాముంగొలని సూరపరాజు అన్నయ్యకొడుకు అన్నయ్య అనే పేరు కనబడుతుంది [4] ఇతడే అమరుకం తెనిగించిన అన్నమరాజు అని నిడుదవోలు వెంకటరావు గారు గుర్తించారు [5] "అయితే ఈ శాసనమును కానుకొలనువారి కనువర్తింపజేయ వీలులేదు" అని చాగంటి శేషయ్యగారు అభిప్రాయపడుతున్నారు [6]

---

4 దక్షిణ భారత శాసనసంపుటి, 4 వసంపుటం, నెం 271,
5. భారతి, 16 వసంపుటి, 21 వ పుట;
6. ఆంధ్రకవితరంగిణి, 9 వ సంపుటి, పుట 29

'కానుకొలను' అనే ఇంటిపేరున్నవారు నేడు బందరులో ఉన్నారు, 'కానుకొల్లు' అనే గ్రామం కృష్ణాజిల్లా గుడివాడతాలూకాలో ఉంది, అన్నమరాజు ఈ ప్రాంతంవాడు కావచ్చు. క్రీ శ 1494 లో భాస్కరక్షేత్రమైన గుత్తిలో ఉన్న 'కాముంగొలను' వారికీ, ఇతని ఇంటిపేరుకూ ఏమిటి సంబంధమో భావిపరిశోధనలవల్ల గాని తెలియదు, తెలుగులో మొట్టమొదట అమరుక కావ్యాన్ని అనువదించిన వాడుగా అన్నమరాజు మనకు స్మరణీయుడు

24

భానుకవి

తమకు కావ్యాలను అంకితమిచ్చిన కవులకు అగ్రహారాలను ఇవ్వడం సామ్రాజ్యాధిపతులకూ, సామంతులకూ, మహామండలేశ్వరులకూ, నాయంకరాలుగల వారికి చెల్లిందనుకోవచ్చుగాని అంతఃపురాలలో నాట్య సంగీత విద్యలకు ఆచార్యుడైన ఒక విద్వాంసుడు తనకు కృతి ఇచ్చిన కవికి కర్పూర సమేతంగా తాంబూలం, జాంబూనదాంబరాభరణాలు, చామరాందోళికా విభవాలు మాత్రమే కాక ఏకభోగ గ్రామాలు ఇచ్చాడంటే అది చెప్పుకోదగ్గ విషయమే. ఇది మలిరాయల యుగంలో జరిగింది. కృతిపతిపేరు భండారు లక్ష్మీనారాయణ, కృతికర్త పేరు భానయ్య లేక భానుకవి. కృతిపేరు పంచతంత్రం.

భండారు లక్ష్మీనారాయణ సామాన్యుల కొలువులో వున్న భరతాచార్యుడు కాడు. సామ్రాజ్యాధిపతి శ్రీ కృష్ణదేవరాయల వారి కార్య భారధౌరేయుడుగా ఉంటూనే సంగీత నాట్య విద్యలలో తన నేర్పును చూపించాడు. ఇతడు సంగీత సూర్యోదయమనే లక్షణ గ్రంథాన్ని రచించాడు. దీనిని 'లక్ష్మణభరత' మని పేర్కొంటారు. ఇతని తండ్రి విట్ఠలయ్య కూడా విద్వాంసుడు. గుజరాతులోని మండ్వా పాలకుడైన సుల్తాన్ ఘియాజుద్దీన్ ఈ విట్ఠలయ్యకు మూడువేల తులాల బంగారాన్ని ఇచ్చాడంటే అతని విద్వత్తు ప్రభురంజకత్వగరిమా తెలుస్తుంది.[1] ఈ విట్ఠలయ్యే "గజపతి మెప్పించి కనకఘంటలు గొని

---

1 MANAVALLI RAMAKRISHNA KAVI BHARATAKOSA NEW DELHI 1983 2nd EDITION P XXI

విద్యాప్రవీణత వినుతి కెక్కి" అని ఖానుకవి కీర్తించాడు (పంచతంత్ర 128)

భండారు లక్ష్మీనారాయణకు సూక్ష్మలిఖితాచార్య, రాయబయకార, తోదరమల్ల, అభినవభరతాచార్య అనే బిరుదులున్నాయి కృష్ణదేవరాయలు ఈయనను మెచ్చి బంగారు పాలకీ, రెండు ముత్యాల గొడుగులూ, మదగజాలు, వైభవాన్ని సూచించే మలహరివాద్య గౌరవాన్ని రాజాంతఃపుర నాట్య విద్యాధిపత్యం ఇచ్చారు ఈ సంగతులను లక్ష్మీనారాయణ తన 'సంగీత సూర్యోదయం' లో సగర్వంగా చాటుకొన్నాడు భరతుని నాట్యశాస్త్రమే ఆధార గ్రంథమైనా దత్తిల కోహళాచార్యుల మతాలను కూడా ఇతడు సూతికలతో తెలుసుకొన్నాడు తాండవ లక్షణంలో భరతుడు నూట ఎనిమిది కరణాలను చెప్పాడు అందులో కట్టకడపటి దాని పేరు గంగావతరణం భండారు లక్ష్మీ నారాయణ ఈ కరణం పేరు మార్చేసి దానికి 'కృష్ణావతరణం' అనే అభిధానాన్ని పెట్టి కృష్ణదేవరాయల పట్ల తన అభిమానాన్ని వ్యక్తం చేసుకొన్నాడు. ఇతని 'సంగీత సూర్యోదయం' లో అప్పటి దాకా ఇతరులెవ్వరూ చెప్పని కొత్త విషయాలున్నాయని మానవల్లి రామకృష్ణ కవిగారు తేల్చారు 'ఈ లక్షణ భారతం' వ్రాత ప్రతులే తంజావూరు సరస్వతీ మహాలు గ్రంథాలయంలో 'మతంగ భారత' మనే పేరుతో ఉందని కవిగారే గుర్తించారు తన కాలంనాటి 'గజలు మొదలైన ఉత్తర హిందూ స్థానపు సంగీత విషయాలను కూడా లక్ష్మీనారాయణ చెప్పాడు

కృష్ణదేవరాయలవారి దగ్గరకు రావడానికి ముందు లక్ష్మీనారాయణ 'నానా మహేశ మహితాస్థాన' లలో జేగేయ మానంగా ఉన్నారు (పంచ 1-44). ఇతడు సప్తసంతానాలలో ఒకటైన కృతి అచంద్ర సూర్యతారకమై నిలుస్తుందని తన ఆశ్రితుడైన తిప్పయ్యగారి ఖానయ్యను పిలిపించాడు. కవికి పరవాగ్వైఖరి, లక్షణజ్ఞతా, పురాతన సుకావ్య ప్రౌఢిమ ఉన్నాయని ఏదైనా ప్రబంధం చేసి అంకితమీయమని సత్కరించడమే కాక ఏకభోగంగా గ్రామాలు ఇచ్చాడు. ఖానయ్య పంచతంత్రాన్ని తెనిగించాలని నిశ్చయించాడు

తెలుగు సాహిత్యంలో తొలిరాయల యుగంలోనే దూబగుంట నారాయణ పంచతంత్రాన్ని చెప్పాడు దాన్ని చూసి అందులోని కొన్ని పద్యాలను మెచ్చి

కొని వాటిని స్వీకరించి భానయ్య అయిదు ఆశ్వాసాలలో అయిదు తంత్రాల కథలనూ చెప్పాడు గ్రంథపాఠాలవల్ల కావ్యం అక్కడక్కడ నష్టమైనా ప్రస్తుతం 738 గద్యపద్యాలు ఉన్నాయి ఈ గ్రంథం అచ్చుపడింది [2]

ఈ కావ్యంలో ఏమంత గొప్ప కవిత్వం లేకపోయినా నాసిరకం రచనకూడా కాదు ఇందులో చెప్పుకోదగ్గ విశేషం ఒకటి ఉంది కృతిపతిని ఆశ్వాసం మొదటా, చివరా సంబోధించడం ఆచారం భానయ్య తన కావ్యంలో ఎక్కడ నీతులు చెప్పినా ఆ పద్యాలను కృతిపతి సంబోధనతోనే వాడాడు మూలంలోనూ, ఇతర కవుల పంచతంత్రానువాదాలలోను లేని మరొక విశేషం ఇతని కావ్యంలో ఉంది మోసాన్ని మోసంతోనే జయించాలన్న విషయాన్ని కథనం చేసే 'రాజకీరము గణిక' అనే కథను భానయ్య చెప్పించాడు

ఒక రాజుగారు తమ ఊళ్ళోవున్న ఒక వారకాంతను కలలో కలుసుకొని కాయజకేళిలో అనుభవించాడు నిద్రలేచాక తన స్వప్నప్రకారం పురోహితులకు చెప్పి ఆదోష పరిహారం నిమిత్తం తర్వాత దానాలు ఇచ్చాడు ఈ వార్త ఊళ్ళో పాక్కింది ఆ వారకాంత రాజు కొలువులోనికి వచ్చి "తమకు తెలియని తగవు ఏముంది, నేను నిద్దురకు వేయి గద్దెంబలు పుచ్చుకొంటాను విటులందరూ అలాగే ఇస్తారు తమరూ ఇవ్వాలి," అని చెప్పింది రాజుదోలాందోళనలో పడ్డాడు రాజుగారి చిలుక ఒకటి ఉపాయం చెప్పింది అద్దం తెప్పించమంది. దానిముందు ధనం ఉంచమంది కలలోని సుఖానికి అద్దంలోని సొమ్ము పుచ్చుకోమని సాని కూతురుకు చెప్పింది సభ నివ్వెర పోయింది వారకాంత చిలుక మీద పగపట్టింది దానిని వండుకు తింటానని ప్రతిజ్ఞ చేసింది ఈ శపథం నెరవేరేదే గాని చిలుక అసాధ్యురాలు మోసాన్ని మోసంతోనే గెలిచింది.

భానయ్య ఈ కథను 22 గద్యపద్యాలలో ముక్తసరిగా చెప్పాడు ఈ కథనే పాలవేకరి కదిరీపతి తన శుకసప్తతిలో 92 గద్యపద్యాలలో చాలా రసబంధురంగా చెప్పాడు(తృతీయ 5 నుండి 96 వ నెం పద్యందాకా)[3]

---

2 భానుకవి పంచతంత్రం Madras Government Oriental Manuscripts Series No 19 Madras 1951

3. ఈ సంగతి ప్రాచ్య లిఖిత గ్రంథాలయంలో పండితులుగా ఉన్నప్పుడు మల్లంపల్లి శరభేశ్వర శర్మగారు మొదట గుర్తించారు

భానయ్య ఈ ఘట్టం కథనంలో అనవసరపు వర్ణనలు చొప్పించనందుకు సంతోషించాలి పగబట్టి రాజుగారి చిలుకను చంపదలచిన వారకాంత ఒక వన్నాగం వన్నింది

ఆరభటి నృత్య విద్యా
పారీణత నెక్కువాడు పాకాసురసం
హారుని మార్యశ్రీ క్రియ నెం
పారగ మెప్పించె దబ్జనాథప ముఖ్యున్ [పంచ 1 337]

భానయ్య ఇంతటితో సరిపెట్టాడు. ఇంకొక కవి అయితే తన కృతిపతి నూత్న భరతాచార్యుడు కనుక ఈ ఘట్టంలో ఆసాని కూతరు ఎన్ని రకాల నాట్యం చేసిందో చెప్పేవారు భానయ్య ఆ జోలికి పోలేదు 'కావ్యగుణ సంపాదనము నందు కన్న నీతులు పొందుపరచుట యందే ఇతనికి దృష్టి ఎక్కువ ఇలా అనడం వల్ల ఇందులో కావ్యగుణాలు కొరవడ్డాయని కాదు వాటికోసం ప్రయత్నం లేదని భావము" అని ప్రాచ్య లిఖిత గ్రంథాలయ పండితులు చెప్పింది అక్షరాలా నిజం)

ఏది ఏదయితేనేం, ఎటువంటి కవిత్వం చెప్పి కృతి ఇస్తాడో తెలియక ముందే భండారు లక్ష్మీనారాయణ తన ఆశ్రితుడైన భానయ్యకు 'ఏకభోగంగా గ్రామాలు' ఇచ్చాడు 'తావలచింది రంభ, తా మునిగింది గంగ' అనే సామెతలో 'తా అందింది కృతి' అని చేర్చాలేమో

25

తెనాలి రామకృష్ణుడు

క్రీ.శ 1500 సంవత్సరానికి ఐదారేళ్లు కొంచెం కుడిఎడంగా తెనాలిగ్రామంలో గార్లపాటివారి కుటుంబం ఉండేది అ ఇంట్లో వాళ్ళంతా శివభక్తులు మంచి పండితులు చక్కని కవులు గార్లపాటి రామయ్యగారూ, లక్ష్మణయ్యగారూ పేరుకెక్కినవారు లచ్చనగారు స్వయంగా దాత, నుతవిధాత. ఆయన కీర్తిని, సద్భక్తిని పాటలను పరులు ప్రశంసించేవారు పాల్కురికి సోమనాథుని తరువాత అంతటి వైభవం ఈయన కుండేదని చెప్పవచ్చు. పరమాశివాచార పదచక్రవర్తి అయిన పాల్కురికి సోమనాథుని నుతించాక, పాటికెక్కిన గార్లపాటి లక్ష్మణునే పాలిసెట్టి లింగకవి తన నవచోళ చరిత్రలో పేర్కొని నమస్కరించాడు లచ్చన్న గారు వీరభద్ర విజయం అనే కావ్యాన్ని వీరరస ప్రాధాన్యంతో రచించారు ఈ సంగతులు నవచోళ చరిత్రవల్ల తెలుస్తున్నాయి.

> వీరభద్రేశుని విజయసాహసము వీరరసంబుగ విరచించి తాను
> దాతయై కవులకు ధాత్రిలో నుతవి ధాతయై మరి వెరధాతయై మిగుల
> పాటల సద్భక్తిపరులు నుతిసేయ పాటికెక్కిన గార్లపాటి లక్ష్మణుని
> వెలయగా నుతియించి విజ్ఞానమునను గలుగునాదిమశివకవుల భజించి.
>
> [నవచోళచరిత్ర. 1 79 82]

ఇలాంటి గార్లపాటి లక్ష్మణుని అన్నగారైన రామయ్య పంతులుగారు తెనాలి రామలింగేశ్వరస్వామిని ఆరాధించేవారు శుక్లనామ సంవత్సర మాఘశుద్ధ

పంచమీ గురువారంనాడు రామలింగేశ్వరుని ఉత్సవ విగ్రహాన్ని రామయ్యగారు వేయించారు ఆ ఆలయంలోని ఉత్సవ విగ్రహపీఠంపై ఈ శ్లోకం నేటికీ ఉంది

శ్రీతెనాలినగరే వ్యరాజయ ద్వార్లపాటి పురరామమంత్రిణః
శుక్లమాఘసితపంచమీగురౌ రామలింగమనుజోత్సవాకృతిమ్ [1]

ఈ రామయ్యగారి భార్యపేరు లక్కమాంబ. ఈ దంపతులకు కల్గిన మొదటి సంతానానికి రామలింగేశ్వరుని పేరే పెట్టుకొన్నారు శుక్లపక్ష చంద్రునిలాగ పెరిగే కుర్రాడికి శుక్లయజుర్వేదం చెప్పించాడు పాలగుమ్మి ఏకేశ్వరునివద్ద అతడు విద్యాభ్యాసం చేశాడు వేదంతోపాటు కావ్యాలు, నాటకాలు, అలంకారాలు చదువుకొన్నాడు రామలింగం కవిత్వం చెప్పసాగాడు గ్రాంధికసన్నుత ప్రతిభ గాంచాడు రసజ్ఞతలో మించాడు. ఆదిమగ్రంథాలు ఉగ్గడించాడు ఫణిరాట్పరికల్పిత శాస్త్రవీధికి బంధువై సత్కవులను ప్రార్థించాడు సమగ్రసహజ సాహిత్య మాధురీ సంయుతాత్ము డయ్యాడు బహువేదవివేక పవిత్రభావ సంకలితాత్మైన వాక్యాలతో కావ్యాలు చెప్పడం నేర్చాడు 'కుమారభారతి' అనే బిరుదుకు తగినంత పాండిత్యం సంపాదించాడు

నాలుగంచుల నవయౌవనం రాగానే రామలింగం తన స్వగ్రామానికి దగ్గరలో ఉన్న కొండవీటికి వెళ్లాడు అప్పుడాదుర్గాన్ని అప్పాజీ తిమ్మరుసయ్య గారి మేనల్లుడు నాదెళ్ళ గోపమంత్రి భద్రేద్యోగిగా పాలిస్తూ ఉండేవాడు ఈయన బాగా చదువుకున్నవాడు కవి గయోపాఖ్యానాన్ని 'కృష్ణార్జున సంవాదం' అనే ద్విపద కావ్యంగా వ్రాశాడు ఈ గోపమంత్రిదగ్గర ఉద్యోగులుకూడా విద్యావంతులే సాహిత్యప్రియులే, వీళ్ళలో ఊరదేవయ్య ముఖ్యుడు ఈయన గోపమంత్రికి రాజకార్యనిర్వాహకుడు రసనాగ్ర జాగ్రదశేష విద్యాసందర్భుడు ఈయన నాల్కమీద అన్ని విద్యలూ ఆడుతూ ఉండటానికి కారణం: ఆయన లొల్లలక్ష్మీధరపండితుని శిష్యుడు. గురువుల కటాక్షంవల్ల శివపంచస్తవికి దేవయ్య వ్యాఖ్యానం వ్రాశాడు లక్ష్మీధరుడు గజపతుల ఆస్థానంలో ఉన్న మహాపండితుడు ఆ వైదుష్యాన్ని మెచ్చుకొన్న కృష్ణదేవరాయలవారు అత్తవారింటినుంచి అరణంగా ఆయనను విజయనగరం తెచ్చుకున్నారు

---

1 ఈ శ్లోకాన్ని శ్రీవేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు 'ఉద్భటారాధ్యచరిత్ర' పీఠికలో ఉదాహరించారు పుట 7

కర్ణాటక సామ్రాజ్యంలో కొందరు లక్ష్మీధరుని శిష్యులైనట్లున్నారు దేవయ్య తన వ్యాఖ్యానంలో ఇలా చెప్పాడు:

> సహాయం దేవయామాత్యః మహిమ స్తవపంచకమ్
> లక్ష్మీధరకటాక్షేణ కురుతే గురుతేజసా

చదువుకున్నవాడూ, వ్రాయగల్గినవాడూ అయిన ఊరదేవయ్య కవులతో, పండితులతో కొంతకాలం గడుపుతూ ఉండేవాడు ఈయన తెనాలినుండి వచ్చిన యువకవిని చూశాడు మెచ్చుకొన్నాడు దేవమంత్రికీ, రామలింగానికీ కొంత బంధుత్వం కూడా ఉంది గార్లపాటివారికీ, ఈశ్వరప్రెగ్గడవారికీ సంబంధ బాంధవ్యాలున్నట్లు ఊహించవచ్చు గార్లపాటి వారికా ఇంటిపేరు రావడానికి ముందు వారు ఈశ్వరప్రెగ్గడవారి వంశంగా పేరుకెక్కారట అయితే ఇది సందేహాస్పదం [2] గార్లపాటి వారికి ఈశ్వరప్రెగ్గడవారు బంధువు లనే చెప్పాలి దేవమంత్రి తండ్రి అన్నయ్యమంత్రి ఈశ్వరప్రెగ్గడవారి ఆడపడుచును పెళ్ళి చేసుకొన్నాడు ఈ బంధుత్వాన్ని పురస్కరించుకొని రామలింగం కొండవీడువెళ్ళి దేవమంత్రిని చూశాడుకాబోలు దేవమంత్రి రామలింగని కవిత్వం విన్నాక అతనిచేత ఒక కావ్యం చెప్పించి అంకితం పుచ్చుకోవాలనుకున్నాడు దేవయ్య కూడా శివభక్తుడే శివునికన్నా శివభక్తులే గొప్పవారనే వీరశైవుడు శివభక్తు లందరిలో ఉద్భటుడు గొప్పవాడు అతని కథను చెప్పుమని రామలింగాన్ని ఇలా పురమాయించాడు:

> హరభక్తులందు నుద్భట గురు డధికుడు తత్ప్రసిద్ధ గుణమణిగణవి
> స్ఫురణాభిరామమును నీ వ రచింపుము కావ్య మొకటి వర్ణనకెక్కన్
>
> [ఉద్భటా 1 29]

దేవమంత్రి ఉద్భటయ్య కథనే చెప్పుమనడానికి వేరే కారణంకూడా ఉంది. అతనికి ముదిగొండ చంద్రశేఖరారాధ్యుడు దీక్షాగురువు ఈయన ఉద్భటుని సంతతి వాడట తనగురువుగారి మూలపురుషుని కథను

---

2 ఊరదేవమంత్రిది కౌండిన్యసగోత్రం గార్లపాటివారిదీ అదే గోత్రం ఈ ఇంటిపేరు రావడానికి ముందు వాళ్ళకు ఈశ్వరప్రెగ్గడవారనే పేరుంటే వారికికూడా ఆ గోత్రమే అవుతుంది అయితే, ఊరవారూ, ఈశ్వరప్రెగ్గడవారూ సగోత్రీకులై, వీరి పిల్లలను వారు పెళ్ళిళ్ళు చేసుకొనడానికి అవకాశం ఉండదు దేవమంత్రితల్లి ఈశ్వరప్రెగ్గడ మల్లనగారి కుమార్తె కృష్ణమాంబ [ఉద్భట 1 80]

సహజశైవాచారపరాయణునిచేత కావ్యంగా వ్రాయించాలనే కోరిక ఉండడం సహజమే అందుకే ఈ చరిత్ర వ్రాయడానికి రామలింగమే తగినవాడని దేవయ్య అనుకొన్నాడు

విలసదయాతయామఖహళేచిరవివేకవశిత్వభాసనం
కలితములైన వాక్యముల గావ్యము చెప్పగ నేర్తు వారికా
వ్యల కవితానిగుంభనసముద్భతి గాంచినవార వౌదు నీ
వలఘువచోవిలాసగుణాకర రామలింగసత్కవీ ! [ఉద్భటా 1 26]

దేవయ్య నియమించిన తరువాత రామలింగ ఉద్భటారాధ్యుని చరిత్రను 842 గద్య పద్యాలలో మూడాశ్వాసాల కావ్యంగా వ్రాశాడు నైమిశారణ్యంలో సూతుడు శౌనకాది మహామునులకు ఈ కథ చెప్పాడని రామలింగం వివరించాడు. తొలికావ్యం కనుక వర్ణనలు గుప్పించా లనే ఉబలాటం మరీ ఎక్కువ నైమిశారణ్యం ' అని ఎత్తుకొంటూనే ప్రబంధ ఫోరణిలో వర్ణనకు ఉపక్రమించాడు

అచలసుతాభర్త కర్పించి మరికాని మృగములు పేబారి మేయ వచట
అసమలోచనునకు నర్పించి మరికాని యళులు క్రొవ్విరితేనె లానవచట
అంధకధ్వంసికి నర్పించి మరికాని కోయిల చిగురాకు గొరుక వచట
అంగజారాతికి నర్పించి మరికాని చిలుకలు పండ్లు భుజింప వచట
తక్కుగల జంతువులు శంభుదలచికాని
యుచితవర్తనముల గోరియుండ వచట
వరవములు చేయ గలయంతవారలైన
నాయరణ్యంబు గనియాడ నలవి యగునె ! [ఉద్భటా 1 54]

ఈ నైమిశారణ్యంలో సూతుడు శౌనకాది మునులకు చెప్పిన ఉద్భటుని కథ చాలా చిన్నది పూర్వం కైలాసగిరివద్ద వసంతకాలంలో (రామలింగం ఊరుకుంటాడా? వసంతవర్ణన చేశాడు) పార్వతీపరమేశ్వరులు విహారం చేస్తున్నారు అక్కడకు గంధర్వ ముఖ్యులు కొందరు వచ్చారు వాళ్లు 'తేటవెన్నెల మించు తెరచిరాజనిపించు అకలంక హారవల్లికలతో' ఉన్నారు (ఉద్భటా 1 97). ఈ గంధర్వులు క్రొవ్వెక్కి పార్వతీపరమేశ్వరుల ఏకాంతాన్ని కూడా లక్ష్యపెట్టలేదు ఈశ్వరునికి 'కోపం వచ్చింది. వాళ్ళను పిశాచాలు కమ్మని శపించాడు నిజాని కంతకన్నా ఎక్కువశాపమే ఇవ్వాలి అయినా

చంపవలిగియు నెక్కింత చలము మాని
విషమునయనుండు పులినాకిపడచెనట్లు
దాపతోడుత తోరైన చటులఘోర
కష్టరూపంబు వారికి గలుగజేయు [ఉద్భటా 1 109]

ఆ గంధర్వులకు ప్రాణాలు తలకెక్కాయి 'పిచ్చుక మీద బ్రహ్మాస్త్రం వేయవచ్చా? శాపవిమోచనం చెప్ప'మన్నారు శివుడు కరుణించి చెప్పాడు. "ఆర్యావర్తంలో రెండవ కాశీ అయిన వల్లకీపురంలోని రుద్రభూమిలో మీరు కొన్ని దివ్యసంవత్సరాలు కాచుకొని వుండండి ఆ నగరంలో ముంజభోజు డనే రాజు జన్మిస్తాడు అతని గురువుగా ముదిగొండ ఉద్భటారాధ్యుడు అగమిస్తాడు. ఆయన కాలగతిచెందినప్పుడు అతని చితాగ్ని ధూమాల నాఘ్రాణించగానే మీ పిశాచరూపాలు పోతాయి " అని శివుడు చెప్పాడు శాపగ్రస్తులైన గంధర్వులను తీసుకొని వాళ్ళ రాజు చిత్రరథుడు వల్లకీపురానికి వెళ్లి ఏళ్లూ పూళ్లూ కాచుకొన్నాడు. ఒకనాడు అతడు ఆహారంకోసం వెళ్ళాడు తిరిగివచ్చేసరికి శ్మశానం చిన్నబోయింది మిగతా పిశాచాలన్నీ వెళ్లిపోయాయి ముంజభోజుని గురువు కాలధర్మం చెందాడు అతని చితినుండి ధూమాలు క్రమ్ముకొన్నాయి. ఎప్పుడో గాలిలో కలిసిపోయాయి 'అందరి శాపాలూ కడతేరాయి నాగతేమిటి' అని చిత్రరథుడు విలపించాడు గురువుగారు పోయారన్న వల్లమాలిన దుఃఖంతో వల్లకాటిదగ్గరే తచ్చాడుతున్న ముంజభోజుడు ఈ ఏడుపు విన్నాడు జాలిపొందాడు అదేపనిగా శివుణ్ణి ధ్యానించాడు ప్రత్యక్షమయ్యేదాకా మాననని పంతం పట్టాడు దేవుడు దిగి వచ్చాడు భక్తుణ్ణి కరుణించాడు పిశాచానికి విమోచన కలిగించాడు దేవునితోపాటు ఉద్భటారాధ్యులవారుకూడా వచ్చారు ఆయనను మరికొన్నాళ్ళు భూమిమీద ఉండి మతప్రచారం చేయమని దేవుడు ఆదేశించాడు ఆయన విశ్వనాథుని పుర్మ జలాన అవతరించారు ముదిగొండ వారి వంశానికి మూలపురుషులయ్యారు

ఈ కథను 842 గద్యపద్యాలలో చెప్పనక్కరలేదు వాస్తవానికి పాల్కురికి సోమనాథుడు ఉద్భటుని కథను 38 ద్విపదలలో చెప్పాడు సోమనాథుడు వ్రాసిన కథను తెనాలి రామలింగం చదివాడు. ద్విపదలలోని కొన్ని మాటలను పద్యాలుగా చెప్పాడుకూడా, తోడిపిశాచాలు విముక్తులై వెళ్లిపోయాక గంధర్వపతి ద్విపదలో ఇలా విచారించాడు :

ఎలమిమె నొక్కటిసాల కేయ్వారు భూత
ములు నుద్భటుని గాల్చువోగదాక దడవ
కైలాసమున కేగ గతి చెడి తాన భూలోకమున జిక్కి పోగిలెర తండ్రి
గ్రచ్చర వీనంగగాచి నక్కలకు నిచ్చినయట్లయ్యె నీతికీర్తి.

[బసవ.7 612 614]

ఈ ద్విపదలోని 'ఈనగాచి నక్కలపాలు చేయడ' మనే సామెతను రామలింగ డిలా పద్యంలో చెప్పాడు:

మోచితి సుగ్రగ్రావభరమున్ శతదివ్యసమంబు లన్నియున్
జూచితి నష్టభోగములు చూచినవారలు నవ్వ నుద్భట
శ్రీచరణాంగధూమములు చెందుట గానసి యానునంతయున్
గాచి వృకాలి కిచ్చిన ప్రకారము దోచె మదీయసిద్ధికిన్. [ఉద్భ 3 260]

ముప్పయిఎనిమిది రెళ్లు-76 ద్విపదపాదాలలో సోమనాథుడు చెప్పిన ఉద్భటయ్యగారి చరిత్రను 842 గద్యపద్యాలుగా చెప్పడానికి రామలింగ డందు కొత్తకథలు చేర్చాడు ఈ ముంజభోజుని తండ్రి పాలించే ఊరిని వర్ణించడం, ఆ రాజుకు సంతానం లేకపోతే విలపించడం, భార్యాసమేతంగా అతడు కాశికి బయలుదేరడం, దారిలో కౌండిన్య ముని అతనికి 40 గద్య పద్యాలలో కాశీమహాత్మ్యం చెప్పడం, ఆ చెప్పడంలో మదాలసుడనే పరమ పాపాత్ముడు కాశిలో చనిపోవడంవల్ల ఉత్తమలోకాలు పొందాడని యాదాలాపంగా అంటే అతని కథ చెప్పుమని రాజు అడగడం, దానిని కౌండిన్యముని 178 గద్యపద్యాలలో చెప్పడం, తరువాత రాజదంపతులకు ముంజభోజుడు జన్మించడం, అతని పురుడు పుణ్యాలు, ముద్దుముచ్చట్లు, పట్టాభిషేకం, విరక్తి, ఉద్భటయ్యగారి ఉపదేశాలు ఆయసమరణం పిశాచాల శాపవిమోచనం, ఒంటిపిల్లి రాకాసి విద్యడం మొదలైన చిలవలూ పలవలూ పెంచి రామలింగడు ఇంత కథ వ్రాశాడు

ఈ కావ్యంలో మదాలసుని చరిత్రమీద కవి కొంచెం ఎక్కువ శ్రద్ధ చూపించాడు ప్రబంధాలలో అందరూ వ్రాసే విరహాలూ, ఉపాలంభనలూ, శృంగార విలాసాలూ వర్ణించడానికి కథతప్ప ఇంకొకటి రామలింగనికి మరేదీ అనువుగా దొరకలేదు ఇతడు వర్ణించిన మదాలసునికి, కాశీఖండంలో శ్రీనాథుడు

వర్ణించిన గుణనిధికి పోలికలున్నాయి కవిసార్వభౌముడే శివరాత్రి మాహాత్మ్యంలో సృష్టించిన సుకుమారునికి సాక్షాత్తు తమ్ముడు మదాలసుని కథ విపులంగా చూద్దాం

కుంతలదేశంలో రత్నగర్భపురి అనే ఊరుంది ఆ ఊళ్లో ధీనిధి అనే మహాపండితుడున్నాడు అతనికి లేక లేక ఒక కొడుకు పుట్టాడు అతనికి మదాలసుడు అని పేరు పెట్టారు అతడు పెరిగి పెద్దవాడవుతూ వేదాదికాలైన విద్యావిశేషాల పాండిత్యం సంపాదించాడు చంద్రకళ అనే అమ్మాయి నతనికిచ్చి పెళ్లి చేశారు నాలుగంచులనవయౌవనం రాగానే మదాలసుడు మారిపోయాడు

చతురామ్నాయవిహారముల్ మరచె శాస్త్రక్రీడ చాలించె మా
నితతారాధిక వాక్యసంక్రమణముల్ విస్మృతముల్ జేసె శ్రీ
మతవాత్స్యాయనకూచిమారమతముల్ జూచెన్ గులాచారసం
గతికిన్ దూరముసేసె నెమ్మనము దుష్కర్ముండు పారం దొగన్ [ఉద్భటా 2 120]

నెరవెంట్రుకలు దువ్వి కొప్పుపెట్టి పువ్వులు తురుముకొని విలాసవేషంలో తిరిగేవాడు జూదమంటే చెవికోసుకుంటాడు పరధనమంటే అపహరిస్తాడు పూచిన తంగేడులా ఉన్న పెళ్లాన్ని విస్మరించి పరభామలను మరిగాడు 'తల్లి కూతురు మరదలు అనక చిట్టుంటుపలల అందరికి ఒక్కవావి చూపి' పెచ్చురేగాడు కానక కన్నసంతానమని తల్లి 'ఔను, కాదు' అనకుండా ఊరుకుంది వద్దంటే మొండికెత్తుతాడని తండ్రి చూసీచూడనట్లు ఊరుకున్నాడు మదాలసుడు మరీ చెడిచెటాకు లయ్యాడు విటుల తగవులు తీర్చేవాడు వారసతుల మధ్య కలహాలు పెట్టేవాడు కోడిపందేలు ఆడేవాడు కలవారి ఇళ్లకు కన్నం వేసేవాడు ఊళ్లోవాళ్లు విసిగిపోయారు అయితే ఏమి చెయ్యలేక పోయారు

భవ్యుడు తద్గురుండు పరపాలగృహంబున హవ్యకర్తై సుధీ
నేవ్యగతిం దలిర్పుట బ్రసిద్ధుడు గావున 'బ్రాహ్మణో నహం
తవ్య' యటన్న నీతియు ఎతంబయి చెల్లుట నద్దురాత్ము డా
వ్యవసాయుడంపుటకు జోరులు లోగుడు రేమి సేసినన్. [ఉద్భ.2 131]

ఊరివారి తిట్లు విన్నాక మదాలసునికి అయినవాళ్లు హితోపదేశం చేయబోయారు తగవుగాదని తల్లి చెప్పింది ధర్మశాస్త్రాల అంతరార్థాలు,

మర్మాలుచెప్పి తండ్రి వారించారు. తలొకరూ తలోమాటా అన్నారు. ఏం లాభం?

> చిన్నవయసున గారవించి పెరుగనిచ్చి సంపదేర్పరిచి బాలువర్గమైన
> తల్లిదండ్రులు మొలకైనతరినిబెట్టు పెంపలరుగాక హెచ్చిన దంపవగునె ?
>
> [ఉద్భ. 2 133]

అందరూ ఏవగించుకొన్నారు. తల్లీ, తండ్రి ఇంట్లోంచి వెళ్లగొట్టారు. మధాలసుడు దేశాంతరం పోవాలనుకున్నాడు. చీకట్లు ఓ అంటే ఓ అనే నడిరేయి! తెగించి శివాలయంలో ఉన్న అనర్ఘవిభూషణాలన్నీ కొల్లగొట్టి ఎవరూ చూడకుండా పారిపోయాడు. కన్యాకుబ్జం చేరుకున్నాడు. అక్కడ కొన్నాళ్ళపాటు పెద్దమనిషిలాగా చెలామణీ అయ్యాడు. ఆ ఊళ్ళో కలకలత అనే ఇరవైసంవత్సరాల సానిపాప వుంది. అది 'ప్రాణసంయుక్తదర్పకమాణం'. గుడిలో ఆ పిల్ల నాట్యం చేయడం మధాలసుడు చూశాడు. మరులు కొన్నాడు. 'ఎవరీఅమ్మాయి' అని పక్కనున్న చెలికాణ్ణి అడిగాడు. అతని పేరు పరభావవేది. మధాలసుని భావాలు తెలిసినట్లు నేను పొత్తుపరుస్తానులే అని మాట యిచ్చాడు. ఆ రాత్రి మధాలసునికి శివరాత్రి అయింది. 'గుడి వెళ్ళకుండగ కుదియించి కొనకొంగు పట్టి క్రమ్మర ముద్దుపెట్టనైతి' అని విలపించ సాగాడు. 'అలూ లేదు, చూలూ లేదు' అన్న సామెతలాగా ఆ వివరాలు తేలక్కుండానే కలలు కనసాగాడు.

> ఏనాఁటివేళ గాఢరతి వేశ్మరలోపల దన్ను చూచినన్
> మానితచూతపల్లవ సమానగుణాధర సంభవామృతం
> బానగ నిచ్చుచున్ గలయ నవ్వుదియున్ మది నాలుకోల్పున
> మ్మానవతిం బలిమి దగుమచ్చిక వెన్నుడు గారవించెదన్ [ఉద్భ. 2 178]

ఇలాగ పాతికపై చిలుకు పద్యాలలో విరహబాధ పడ్డాక తెల్లారింది. పరభావవేది సానివాడకు వెళ్లాడు. "ఏమి చేయుదు నేన్నవా రింటివారు, వచ్చితిమి మేము చుట్టాల మెచ్చుటకిని" అంటూ నవ్వుతూ లోపలకు వెళ్లాడు. కలకలతతల్లి ఎదురువచ్చింది. అది జగజంత

> పగలు రాతిరి సేయు పరగంగ రాతిరి పగలుసేయగ గాడ్పు దగిలి వట్టి
> విప్పుక లోదిగట్టి నెరిసందు కల్గిన పావతి కొట్టంబు చంకబెట్టి [బిగియు

మున్నీరు వెడ నిదమున్న మిన్నునుగూర్చ (నుంచును గొలువ ధామంబు)
గన్నుండగా లోని గనుపాప వెదలింప చిట్టు సేహహ నాకట్ట గట్ట
రాతి డైలంబు పుట్టింప శేతిలోన సకలజగములు నొక్కట సవదరింప
జాలియేర్పాటు పటులంతు దాలియొనగు కనకలతమాత మాయాప్రకారభూత.
[ఉద్భటా 2 205]

వచ్చినవాళ్ళెవరో ఆమెకు తెలుసు చుట్టరికం కలిపింది ఇలా చెప్పింది.

మున్నువ నా మరందలగు మంజులవాణికి జుట్టమైన ఏ
ట్టన్న మహత్త్వసంపదమర వల్లర వారయు వాని నాకు నీ
వెన్నడు మాగృహంబునకు నేటికి రా వరె నీకు నింతయే
పెన్నవుగాన దూరముల పెంపు దలంపవు గాక భూసురా ' [ఉద్భటా 2 208]

వానకో, వరదునకో వస్తావు దేవుని దయవల్ల నీకేం తక్కువ లేదు మీ పెద్దలలాగ నువ్వుకూడా మాతో చెలిమి చేయాలి అని ఇంకా ఇలా అంది:

ఒతగకున తాలమై యుండవలయు
మీకు మాకును నెవరైన మిత్రభావ
మింటికిన్ వచ్చుచుం బోవుచుంట మేలు
వీడు మే మెంతవారము వీరి తెలుప?
చేయుం జేయగ బొందగు పాయుబాయంగ నెరలు బాంధవ మెందున్
మీయున్నగారి కైవడి మాయందుల బొందు నిలుపుమా విప్రవరా !
[ఉద్భటా 2 211,212]

పరభావవేది తక్కువ తిన్నాడా ? 'ఇంటికి వస్తే చుట్టాలు, లేకపోతే కారా?' అన్నాడు 'కనకలతను చూదామని వచ్చాను తరువాత ఒక రహస్యం చెప్తాను. నీకొరతలు తీరుతాయి' అన్నాడు వేశ్యమాత అమ్మాయిని రప్పించింది 'దీనికి తగినవాడిని వయసులో ఉన్నవాడిని, ఏటులధర్మం తెలిసినవాణ్ణి చూసిపెట్టు' అంది. "నేపాలం, మాళవం, అవంతి మొదలైన దేశాల రాజులు కబుర్లుపెడుతున్నారు, నాకు వాళ్ళిచ్చే డబ్బుమీద ఆశలేదు మనసు. మర్మం తెలిసిన వాడికే మా అమ్మాయిని ఇస్తాను" అంది పరభావవేది "సెభాషు" అన్నాడు.

మంచిపని జేసితివి నీవు మహిమనుతుల
తోడి బిడ్డకు కోరక యో తోయజాక్షి
మనము సంసారులము గాన మనకు దగిన
వారితోడను బొందు ఖాయంబు జేయు [ఉద్భటా. 2 224]

కనకలతను మదాలసునికి దఖలుపరిచాడు 'సానిజననికి తలపు కోరికకంటె నినుమడిగ' ఇప్పించాడు మదాలసుడు 'మన్మథాద్వైత సుఖవార్ధి మజ్జనమున దేగి పరితాప మంతయు మరచిపోయాడు ఎన్నాళ్ళు సాగుతుంది? చేతిలోని దంతా హరించుకు పోయింది. సొమ్ముకావాలి వింధ్యచుట్టుపక్కల ఊళ్ళు డబ్బుతో ఘూర్ణిల్లుతున్నాయని విన్నాడు తన ప్రావీణ్యం చూపించి ఆ దేశపు రాజుల ధనాగారాలకు కన్నం వేద్దా మనుకున్నాడు

కడియును గత్తియు నాచే వడియుండినయేని పద్మభవునిల్లైనన్
వడి జొచ్చి కన్నమున వెస వెదకింపనె మనుకకుంత వేరండంబున్ ?
[ఉద్భటా 2 239]

బయలుదేరాడు, అయితే అలసిపోయాడు తిండిలేదు ఒక చెట్టుకింద సొమ్మసిల్లి పడిపోయాడు అప్పుడాదారివెంట విద్యావాణీభవుడైన ఒక పండితుడు వస్తున్నాడు ఆయనా దగ్గరలో ఉన్న రాజాగా రిచ్చిన దానాలు స్వీకరించి ఆ వజ్రాలూ, వస్త్రాలూ పట్టుకొని, చిన్నారికొడుకును వెంటబెట్టుకొని వస్తున్నాడు సొమ్మసిల్లిన మదాలసుణ్ణి జూచి జాలిపడ్డాడు, నీళ్ళు జల్లి సేద దేర్చాడు ప్రాణదానం చేశాడు ఏ అతణ్ణి చూడగానే మదాలసునికి ఏదో ఆశ పుట్టింది అతికేటట్టు అబద్ధం ఆడాడు 'జాతికి విప్రుణ్ణి వాదంలో ఓడిపోయి సిగ్గుపడి శాస్త్రపాఠం చేయడానికి పోతున్నాను' అన్నాడు 'నామది తోచుచున్నయది నాయన నీవు దలంప సర్వవిద్యామయమూర్తివంచు' అని చెప్పి తనను శిష్యునిగా స్వీకరించి శాస్త్రాలు చెప్పమని అర్థించాడు

కాపురము నాకు గడుపెద్ద కంచియంత
యిల్లు శ్రీధాన్యకటకమై హెచ్చు మిత్రు
లరయు దలవెంట్రుకలయంత రచ్చకంబు
లేదు గ్రాసంబునందు వేవేదమూర్తి [ఉద్భటా 2 258]

ఇలా వాలసుడు చెప్పగానే ఆ విద్యామూర్తి నమ్మాడు. 'నిన్ను

నాకొడుకులాగా చూసుకొంటాను' అన్నాడు. పొద్దుపోయింది. చీకటిపడింది. పడుకొన్నప్పుడా పండితుణ్ణి, కొడుకుని చంపి డబ్బుతీసుకొని బయలుదేరాడు. దారి తప్పాడు. కాశీవైపు నడిచాడు. అదృష్టంవల్ల ఆ పుణ్యక్షేత్రం చేరుకొన్నాడు. అక్కడ వాడి నొక పాము కరిచింది. ప్రాణాలు పోతున్నాయి. కాశిలో చనిపోయే వారందరికీ శివుడు కుడిచెవిలో తారకమంత్రం ఉపదేశం చేస్తాడు. అతడలా చేస్తున్న సమయంలో యమభటులు వచ్చి శివుణ్ణి చూసి పారిపోయారు. యముడే వచ్చాడు. ఎందుకొచ్చావని శివుడు అడిగాడు. ఈ మదాలసుడు చేయని పాపమంటూ లేదని యముడు ఏకరువుపెట్టాడు.

> మొదల బ్రాహ్మణకర్మముల నెల్ల వదలించి జారుడై కులటల జంటజెల్లి
> తల్లిదండ్రుల మాట తలమీరి వర్తించి శైరువ ధరియించి జూదమాడి
> చోరుడై శంకరు సొమ్ములు దొంగిలి పాత్ర నాగాంగన పొత్తు దొరగి
> గంజాయి భక్షించి కల్లు త్రావి సంజూదు నమలి కృతఘ్నుడై సత్యదవని
> కాంతు వేదాంతవిద్యావిచారనిష్ఠు నరవరాధు మహీసురవరుని నతని
> పుత్రుని జంపి తుది నిన్ను గొలిచినాడు విడు నేనేమియనువాడ విశ్వనాథ!
>
> [ఉద్భటా 2 273]

శివుడు కాశీక్షేత్రమహిమ చెప్తాడు. తుమ్మెదముక్కు అంటితే పురుగు ఆరూప మవుతుంది. సిద్ధరసం తాకితే ఇనుము బంగార మవుతుంది. కాశీలో మరణిస్తే పాపకర్ముడు తనలాగ అవుతాడని శివుడన్నాడు. మదాలసుడందుకే ముక్తుడయ్యాడని చెప్పాడు.

ఈ మదాలసుని కథ ఏపురాణంలోనిదో తెలియదు. ఉద్భటారాధ్యుని చరిత్రలో దీనిని ముడిపెట్టడంతో రామలింగం చేసినది జారుముడే. తన సాహిత్యపు సరదాలు తీర్చుకొనడానికి ఈ కథ నింత విపులంగా వ్రాశాడు. శ్రీనాథుని ప్రభావంలో కథ ననుసరించినా సమకాలికజీవితాన్ని మదాలసుని కథలో చొప్పించాడు.[3] కనకలతతల్లి, వరభావవేదీ అనుకునే మాటలలో రామలింగని పరిశీలన కనబడుతుంది. మిగతా భాగాలలోకూడా రామలింగ కవి వాస్తవికతను చిత్రించడానికి చేస్తున్న ప్రయత్నాలు కనబడతాయి. అతని

3 హరిభట్టు రచించిన నారసింహపురాణంలోని పద్యబంధాలన్నింటినీ ఉద్భటారాధ్యచరిత్రలో ఉన్నాయని హరిభట్టు రచన చదివిన తరువాతనే రామలింగడు ఇవి చెప్పారని ఆచార్య సూర్యదేవర రవికుమార్ నిరూపించారు (వ్యాససుధ 1989)

కాలంలో పసిపాపల నెలా నడిపించేవారో ఇలా వర్ణించాడు:

అరటిపండున నయగిత్తు పనసమూర్తి
చెరకుగోలకు జేసాచు జిన్నిశంభ్రి
యనుచు శుద్ధాంత కామినీజనులు వెలగి
నడవ దిట్టంగ నడచు భూనాథసుతుడు [ఉద్భటా. 3 60]

పసిపాపల నడకలే కాదు; ప్రభువుల నీతులను కూడా చెప్పించాడు.

గోపకుండావు నల్లన గుప్తరించి యొయ్య నొయ్యనదుగ్ధంబు తొరుచుకరణి
ప్రజల చిత్తంబు గందనివగిది నరసి ధర్మవర్తనమున గాంచు ధనములనఘ
[ఉద్భటా. 3 91]

ఇందులో వీరశైవు లెలా దీక్ష పుచ్చుకొంటారో, ఎలా లింగధారణ చేస్తారో విపులంగా వర్ణించాడు ఉద్భటయ్యగారు ముంజభోజునికి దీక్ష ఇవ్వడం ఒక పండుగలాగా చేయించారు నేలయీనినట్టు దేశికపుంగవులు, వృద్ధజ్ఞానులు వచ్చారట వచ్చి ఇలా దీవించారు.

సింధుబల్లహారీతి శ్రీపతిపండితు మరియాద ధూపద మాచిదేవు
నట్లు మహాకాళునమువున నల్లకల్యాణద్రభవ్యాకేవగళ్కె యవిధమున
కూలదబ్రహ్మయ్య చొప్పున బిబ్బబాచనరీతి వీరనాదాంకుపోల్కి
కదిరెరెమ్మయగారి కైవడి దెలుగేశు మసణయ్యచందాన మాచిరాజు
కరణి నాళిగ మారయ్యగతి రెబ్బంగు
జొమ్మనార్యుని నడుపున మరియు చోడు
వగిది బసవేశ్వరుని మాడ్కి భక్తియుక్తి
శంభు బూజించి బ్రతుకు రాజన్యచంద్ర ! [ఉద్భటా. 3 186]

ఈ పద్యంలోని వారంతా వీరశైవులే వారి కథలను పాల్కురికి సోమనాథుడు బసవపురాణంలో కథనంచేశాడు. తెనాలి రామలింగం అవన్నీ చదివాడు అయితే సోమనాథుడు వ్రాసినట్టు ఉద్భటారాధ్యచరిత్రను రామలింగం చెప్పలేదు మార్పులు చేశాడు బసవపురాణంలోని గంధర్వుడు ఉద్భటయ్య చితిలో ఇంకొన్ని చితుకులు వేయించి పొగవచ్చేటట్టు చేస్తే చాలు వేళ్లతోపాటు చెట్టు పెకలించుకుని కైలాసం పోతా నంటాడు భోజుడు అలా చేస్తాడు రామలింగం దానిని మార్చి శివుడే దిగివచ్చేటట్టు ముంజభోజునిచేత

పంతం పట్టించాడు అసలు బసవపురాణంలో భోజుడనే ఉంటే రామలింగం ముంజభోజు అని మార్చాడు ఈ రాజు చారిత్రక పురుషుడే క్రీ శ 10వ శతాబ్ది వాడు ఉద్భటు డీకాలానికి ముందువాడు క్రీ శ 779 నుండి 813 దాకా కాశ్మీరాన్ని పాలించిన జయాపీడుని సభలో ఉద్భటుడు విద్యాపతిగా ఉండేవాడు ఇతణ్ని శివకవిగా తెలుగుకవులుస్తుతించారు పండితయ్య తన శివతత్వసారంలో ఇలా స్తుతించాడు :

> హరలీలా స్తవరచనా స్థిరనిరుపమభక్తి దనదు దేహముతోడన్
> మరుధిరవిమానమున నీ పురమున కుద్భటుడు ప్రీతి బొందడె రుద్రా !
>
> [శివ 410]

ఉద్భటుడు హరలీలాస్తవం రచించాడని పండితయ్య చెప్పి స్తుతిస్తే నన్నెచోడుడు మరికొన్ని కావ్యాల పేర్లు చెప్పారు

> క్రమమున నుద్భటుడు గవి త్వము మెరయ్య గుమారసంభవమ్ము నలంకా
> రము గూఢవస్తుమయకా వ్యముగా హరలీల జెప్పి హరు మెప్పించెన్
>
> [కుమా 1 21]

నన్నెచోడుడు చెప్పినప్రకారం ఉద్భటయ్య వ్రాసిన గ్రంథాలు మూడు అని కొందరు ఊహించారు[4] అవి 1 కుమారసంభవం, 2 అలంకారం, 3. హరలీల. కాని ఉద్భటుడు కుమారసంభవమంతా వేరే రచించలేదు కావ్యాలంకార సంగ్రహంలోని ఉదాహరణ శ్లోకాలతో గూఢంగా కుమారసంభవ మనే హరలీలను అతడు వ్రాశాడని నన్నెచోడుడు చెప్పాడని మరికొందరంటారు[5] అయితే ఉద్భటయ్య హరలీలాస్తవం వ్రాసినట్లుగాని, కాశ్మీరదేశపుకవి అనిగాని చెప్పలేదు 'ఉండె నేయాచార్యమండలేశ్వరుడు భూమండనంబగు ముదిగొండ యందు' అని చెప్పారు (ఉద్భటా 3 123) నన్నెచోడుని కుమారసంభవంగాని, ఉద్భటుని కావ్యాలుగాని రామలింగం చూడలేదనుకోవాలి; అతడు తన కాలంనాటి ప్రబంధాలన్నీ చదివాడని చెప్పవచ్చు మాదయగారి మల్లన రాజశేఖర చరిత్రలో ఇలా వ్రాశాడు.

4. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు 'ఉద్భటారాధ్యచరిత్ర' పీఠిక, పుట 17
5 కుమారసంభవమునకు శ్రీపాద లక్ష్మీపతిశాస్త్రిగారు, పుట 101

నీలకంఠుని శిరసుపై నీళ్లు జల్లి వత్తి రిసుమంత నెవ్వరు పోరపైచు
గామధేనువు వారింటి గాడిపసర మల్ల సురశాఖి వారింటి మల్లెచెట్టు
[పారిజా. 1 65]

ఈ పద్యభావాన్ని రామలింగం ఇలా అనుసరించాడు:

చల్లనెవ్వాడు ధూర్జటిమీఁద బుడిసెడు జలము లౌతతు సుధాజలధి దేలు
[ఉద్భటా. 1 67]

ముక్కు తిమ్మనగారి పారిజాతపహరణాన్ని కూడా రామలింగం చదివా డనడానికి పరోక్షంగా సాక్ష్యాలున్నాయి తన కృతిపతి తండ్రిని వర్ణిస్తూ 'సత్యభామా పతిచేత జలనమొంది బలిమిఁదింపనినాటి కల్పద్రుమంబు' అన్నాడు (ఉద్భ 1 38) ఈ కావ్యాన్ని వ్రాశాకే రామలింగం రాజధానికి వెళ్లాడేమో విజయనగరంలో స్థిరపడ్డాడేమో ఈ కావ్యాన్ని ఇతడు క్రీ శ 1525 ప్రాంతాల ముగించాడు అప్పటికి కృష్ణదేవరాయలవారి అదృష్టభానుడు పడమటకు వాలుతున్నాడు రాజ్యంలో అల్లరులు మొదలయ్యాయి ఆ కిందటేడే రాయలవారి పుత్రుడు మరణించాడు అప్పాజీపైన అనుమానం కలిగింది ఆయనను బంధించారు అప్పాజీ కొడుకు పితూరీ చేశారు అళియరామరాయలు దాన్ని అణచడానికి వెడుతున్నాడు ఈ కల్లోలపరిస్థితులలో రామలింగం రాజధానికి వెడితే అతనికి రాజదర్శనం అయినా రాయల కరుణాదృష్టి పూర్తిగా అతనిపై బడిందో లేదో! ఆస్థానప్రవేశం కోసం అతడు ప్రయత్నిస్తూ ఉండి ఉంటాడు

విజయనగరంలో వుంటున్నప్పుడే రామలింగం మరొక కొత్తకావ్యం వ్రాశాడు దానిపేరు 'కందర్పకేతువిలాసం' దానిలోని కథేమిటో తెలియదు ఇప్పు డీపుస్తకం అలభ్యం దీనిలోంచి నాలుగు పద్యాలను పెదపాటి జగ్గన్న తన ప్రబంధరత్నాకరంలో ఉదాహరించాడు. కథానాయకుడైన కందర్పకేతుడు ఎవరినో చూసి మోహించాడు. విరహంలో పడ్డాడు ఇలా, తనతో తానో, లేక ఇంకెవరితోనో చెప్పుకొంటున్నాడు:

అక్కమలాక్షి గన్గొనినయప్పటినుండియు నేమి చెప్పనా
కెక్కడజూచిన న్మదను డెక్కడ జూచిన రోహిణీవిభుం

ఎక్కడ జూచినం జిలుక లెక్కడ జూచిన గమ్మగాడ్పు లిం
కెక్కడ బెట్ట యోర్వగల నీవిరహానలతాపవేదనన్ ? [ప్రబంధ 425]

ఆ ప్రియురాలికోసం గాలిస్తున్నాడు పద్మాలను, చేపలను, చక్రవాకాలను, తుమ్మెదలను, హంసలను, పూపుతీగలను పిలిచి ప్రశ్నిస్తున్నాడు

వారిజ మీన కోక యళివర్గ సితచ్ఛద సల్లతావలీ
మీరుచిరాస్య మీనయన మీకుచ మీయలకాళి మీగతుల్
మీ రమణాంగి మత్ప్రియ నమేయగతిన్ విరహాతురావనన్
మీరును మీరు మీరు మరి మీరును మీరును మీరు గానరే ? [ప్రబంధ 428]

కథానాయకుడిలా వెతుకుతూ ఉంటే చంద్రోదయమైంది. చందమామను రామలింగం ఇలా వర్ణించాడు:

తారామనోరంజనారంభమే దొడ్డ శిలలు ద్రవింపగజేయు ననిన
జారవర్తి యౌవనకేళి యే దొడ్డ పేర్చి యంభోధు లుబ్బించు ననిన
గుముదౌఘశోభావకాశమున్నత్య మే దొడ్డ సృష్టి యంతయు జల్లసేయు ననిన
వరనిశాకామినీవాల్లభ్య మే దొడ్డ వర్ణింప సత్కళాపూర్ణు డనిన
దనకు సర్వజ్ఞ శేఖరత్వంబు గలుగ సీతసుధాహారవితరణం బేమి దొడ్డ
ననగ విలసిల్లె హరిదంతహస్తిదంత కాంతినిభ కాంతి జెలువారి కంజవైరి
[ప్రబంధ 427]

ఈ వెన్నెలలో కథానాయికకు కూడా విరహం హెచ్చినట్టుంది. ఆమె స్థితిని రామలింగం ఇలా చెప్పాడు:

కామిని చంద్రు జూచి మదిగందు సరోరుహగంధి మందిరా
రామము జూచి భ్రమపడు రాజనిభానన పారితుల్ శుక
స్తోమము జూచి యేకరును దియ్యని కోకిల జూచి కంట గం
టా మదలీల దాల్చు మదనానల తాపవిషాదవేదనన్. [ప్రబంధ 426]

నాయికానాయకుల విరహాలు, చంద్రవర్ణన తప్పించి ఇంకేమీ ఈ కందర్ప కేతువిలాసం గురించి వివరాలు తెలియవు. ఈ కావ్యాన్ని నాదెళ్ళ గోపమంత్రికి దగ్గరబంధువైన చిట్టమంత్రికి అంకితం ఇచ్చాడట. 'నాదెళ్ళవారి బంధువులలో చిట్టరసు వారెవరూ కనబడరని, ఆ రోజులలో రెంటాల చిట్టరసు

6 ఆంధ్రపత్రిక సంవత్సరాదిసంచిక (1914), మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారి వ్యాసం, పుట 103

అనే వ్యక్తి ఉన్నాడని, బహుశా అతనికే ఈ కందర్పకేతువిలాసం రామలింగం అంకిత మిచ్చిఉంటాడని కొందరు పరిశోధకులు భావిస్తున్నారు [7] ఈ ఊహాలకు ఆధారాలేమిటో మాత్రం తెలియదు.

ఈ గ్రంథరచన చేసి అంకిత మివ్వడంవల్ల రామలింగని కేమైనా లాభించేదో లేదో తెలియదు ఆ రోజుల్లో విజయనగరంలో వైష్ణవానదే పైచేయి రాయలవారి వజ్రసింహాసనంకన్నా వారి గురువులైన తాతాచార్యులవారి ధర్మాసనమే సభలో ఒక బెత్తెడు ఎత్తుగా ఉండేది [8] అనాటి రాజకీయాలలో వైష్ణవమతగురువుల మాట కున్నంత విలువ రాయలవారికిసైతం లేదేమో ధూర్జటిలాంటి ఎవరో ఒకరిద్దరు వీరశైవులకు అనాడు గౌరవమర్యాదలు లభించాయేమోగాని రామలింగంవంటి శైవునికి దేవిడిలో ప్రవేశం కలగడం గగనమే

రాజాశ్రయంకోసమో, లేక నిజంగా వైష్ణవమతంపై కలిగిన నమ్మకం వల్లనే రామలింగం మతం మార్చుకోవాలనుకొన్నాడు రాజకీయోద్యోగులకో, రాయలవారికో సిఫార్సు చేయమని అడగాలని వెళ్లినప్పుడు రామలింగం వైష్ణవులతో చర్చలు జరిపి ఉంటాడు వైష్ణవగ్రంథాలను చదివి వుంటాడు. అందులోని విషయాలు అతణ్ణి అకర్షించి ఉంటాయి అప్పటికే చాలామంది పెద్దలు మతం మార్చుకొని మార్గదర్శకులయ్యారు అల్లసాని పెద్దనగారు పుట్టుకచేత అద్వైతి అయినా విశిష్టాద్వైతాన్ని చేపట్టి శఠగోపయతీంద్రుల శిష్యులయ్యారు తాళ్ళపాక అన్నమయ్యచరిత్ర సరేసరి ఎలుగెత్తి మతం మార్పును చాటిచెప్తుంది రామలింగం ఈ విషయాలన్నీ ఆలోచించి భట్టరు చిక్కాచార్యులవారి శిష్యుడై వైష్ణవమతాన్ని స్వీకరించాడు రామకృష్ణుడని పేరు మార్చుకొన్నాడు అతను పేరు మార్చుకొన్నా, లోకులు మాత్రం అతణ్ణి తెనాలి రామలింగడనే పిలుస్తూవచ్చారు

వైష్ణవాన్ని స్వీకరించాక రామకృష్ణుడు హరిలీలా విలాస మనే గ్రంథాన్ని రచించినట్టు కనబడుతుంది. ఈ కావ్యంలోంచి 21 పద్యాలను పెదపాటి జగ్గన్న తనప్రబంధరత్నాకరంలో ఉదాహరించాడు 'కాకుత్స్థవంశ్యనగరిలో

7 ఆంధ్రకవితరంగిణి. VIII చాగంటి శేషయ్యగారు, పుట 28.

8 రామకృష్ణుని రచనావైఖరి పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులు, పుట 6.

జరిగిన లీలలు కొన్ని రామకృష్ణుడు వివరించినట్టుంది ఈ కావ్యంలో విపులంగా పురవర్ణన చేశాడు పెదపాటి జగ్గన్న ఎంచిన పద్యాలలో 12 పురవర్ణన ఘట్టంలోనివే వాటి వివరాలు చూడండి

(1) ఊరిపేరు (ప్రబం 445), (2) ప్రాకారాలు 440, (3) అగడ్త 447, (4) సౌధాలు 439, (5) బ్రాహ్మణులు 446, (6) క్షత్రియులు 443, (7) వైశ్యులు 442, (8) శూద్రులు 429, (9) గుర్రాలు 435, (10) ఏనుగులు 440, (11) స్త్రీలు 441, (12) పుష్పలావికలు 444

ఊళ్ళో పువ్వులమ్మే విలాసినుల చలాకీమాటలను విధిగా వర్ణించాలని ఏ అలంకారశాస్త్రం చెప్పదు ఈ పుష్పలలావికావర్ణనం తెలుగుప్రబంధాలలో తప్ప ఇంకెక్కడా కనబడదు కాళిదాసు మేఘసందేశంలో ఒకచోట 'పుష్పలావీముఖానాం' అన్నాడు (మేఘ.1 27), అయితే ఉద్యానవనంలో పువ్వులు కోసే వానలే గాని ఊళ్ళో అమ్మే జాణలుకారు మేఘసందేశంలో క్షణపరిచితమైన ఈమాట తెలుగుప్రబంధాలలో హమేషా కనబడటం కృష్ణరాయల ఆముక్తమాల్యదతో మొదలైంది మధురాపురాన్ని వర్ణిస్తూ రాయలవారు నాలుగు పద్యాలలో పుష్పలావికల చతురవచన విలాసాలు వర్ణించారు (ఆముక్త 2 19 22), 'చెలది· ఈ సీదండ వెల ఎంత?' అని కోడెవయసు జారగాడు అడిగితే 'నాదండకును వెల వెట్ట ఎవ్వరి తరంబు' అని తలబిరుసుపిల్ల మెత్తగా అనడం, 'పరిభాష'లాగా ఆ సరసులూ, ఈజాణలూ శ్లేషలతో మాట్లాడుకోవడం మొదలైన గడుసుదనాలకు రాయలవారు శ్రీకారం చుట్టడంతో వాటికి రాచసిరి పట్టింది అనంతరకవులు తమ శ్లేషవైభవాన్ని యథాశక్తి ప్రదర్శించడానికి ఇది గరడీకూటమైంది హరిలీలావిలాసంలో రామకృష్ణ డిలా పుష్పలావికలను వర్ణించాడు

వలపానవటంపకోత్పలమాలికాదిసంగ్రథనచాతురి నెరకవుల బోలి
దళము గెలిచిన సూత్రమువనూల్కొల్పు నేర్పునయోధవీరులపోలువుదలిపి
ఖండితత్వమున రాగము గల వల్లవావలి గోయుటల వేశ్యనలపు నెరసి
పలుకాపు లరసి యొత్తులు పచరించు పెంపున జాదరుల కేవ గౌరమునేసి
తమవిజాంగమరీచులు తత్తరవ్య పుష్పములసావి పక్కంపు ఋషు లమరు
పేర బేర్మిను పౌరుల గెరి కెరి నవ్వుదురు పుష్పలావికాసలినముఖులు

[ప్రబంధ. 444]

పెదపాటి జగ్గన్న ఉదాహరించిన 21 పద్యాలలో 12 పురవర్ణనకు పోగా మిగిలిన 9 లో 7 పద్యాలు సూర్యాస్తమయాన్నీ, సంధ్యారాగాన్నీ, అంధకారాన్నీ, చుక్కలు పొడవడాన్నీ వర్ణిస్తాయి. సాయంసంధ్యను ద్రౌపదీస్వయంవరంతో పోల్చి రామకృష్ణుడిలా వర్ణించాడు

కాలధనంజయుండు తను గాచి దివాకరమత్స్యయంత్రమున్
గీలెడలించి సంధ్యయను కృష్ణ నుదంచితరూపవిభ్రమన్
గ్రీలితతారకాంగి పెం దగ వరించి తమోమయధార్తరాష్ట్రులా
పాలకసీన సేయు వితతబల్లములో యన బర్వె దారకల్. [ప్రబంధ 434]

హరిలీలావిలాసంలో భోజనాలు ఆరగించేఘట్టం ఉంది కాబోలు, రామకృష్ణుడిలా వర్ణిస్తున్నాడు

ఆల ఘృతంబు పేడియగు నన్నము సుళ్ళిన ముద్దపప్పు క్రొం
దాలిపుకూర అప్పడము ద్రబ్బెడ చారులు పానకంబులున్
మేలిమి పిండివంటయును మీగడ పేరి దధిప్రకాంతముల్
నాలుగు మూడు తోయముల నంజులు గంజదళాక్షి పెట్టగన్. [ప్రబంధ 430]

ఉద్భటారాధ్యచరిత్రలో మదాలసుడనే పతితుని కథ చెప్పినట్టు హరిలీలావిలాసంలోకూడా చెప్పాడేమో తెలియదు. మధుపానంవల్ల అపూజ్యత కలుగుతుందని తుమ్మెదను చాటుగా పెట్టి శ్లేషించాడు

సరసుల పొందు గల్గనగ జాలి బహూన్నతచారుశాఖలం
జెరిగి మహాద్విజావనమె పేర్మి విజాయితిగా దపర్చి న
ర్వర జనతాపసంహరణ పాత్రము లయ్యు మహీజవాటికల్
పురిపెలినిల్చె మేటియు నపూజ్యరగున్ మధుపానుకూలతన్. [ప్రబంధ. 448]

జగ్గన్న ఎన్నుకొన్న ఈ పద్యాలవల్ల హరిలీలావిలాసంలో కథ ఏమీ తెలియదు. ఈ కావ్యం ఎవరికి అంకితమిచ్చాడో తెలియదు. బహుశా మంచి పలుకుబడి కల రాజోద్యోగికి ఇచ్చి ఉంటాడు. రాయలవారి అవసానకాలంలోనైనా రామకృష్ణునికి ఆస్థానప్రవేశం కలిగిందనుకోవచ్చు. అతడు అష్టదిగ్గజాలలో ఒకడన్న ప్రతీతి ఊరికేరాదు. రాయలవారి విద్యాగోష్ఠులలో రామకృష్ణునికి సంబంధించిన కథలు చాలా తక్కువ. తాతాచార్యులవారిని ఏడిపించిన కథలు ఎంతో ఎక్కువ, వికటకవిగా, విదూషకుడుగా రామకృష్ణునికి దక్షిణభారతదేశంలో

ఉన్న పేరు మరెవరికీలేదు రామకృష్ణుడు అందరినీ వెక్కిరించవచ్చు. ఎవరినీ విడిచిపెట్టకుండా ఎకసెక్కాలు ఆడుతుండవచ్చు అయితే, గౌరవించ వలసినవారిని ఎలా గౌరవించాలో అతనికి తెలుసు పెద్దనగారంటే చాలా అభిమానం తిక్కనగారితో సరిసమానంగా ఎంచుకొంటాడు

కవి యల్లసాని పెద్దన కవి తిక్కనసోమయాజి గణుతింపంగా
కవి నేను రామకృష్ణుడ గవి యను నామంబు నిరుకాకికి లేదే !

పెద్దనగారిపట్ల ఇలా అపరిమితమైన గౌరవాన్ని చూపినట్లే తాళ్ళపాక కవులపైకూడా చూపాడు. ఈ పద్యాన్ని అప్పకవి ఉదాహరించాడు :

చిన్నన్న ద్విపద కెరగును బన్నుగ పెదతిరుమలయ్య పదమున కెరగున్
మిన్నంది మొరసె నరసిం గన్న కవిత్వంబు పద్యగద్యశ్రేణిన్

[అప్పకవి 3 225]

అర్హులకు గౌరవం ఇవ్వగల సహృదయుడు కనుకనే అవసరం వచ్చినప్పుడు సరదాగా అపహాస్యంకూడా చెయ్యగలడు అయితే ఈహాస్యం ఒకప్పుడు వెదిసికొడుతుంది. ముక్కుతిమ్మనగారొకప్పుడు ఉయ్యాలమంచంపై కూర్చున్నారట రామకృష్ణుడు వెళ్లి 'తా తా ఊతునా?' అని [illegible]గారట 'ఊ' అన్నార[illegible] మన శ్లేషమీద మోజుకొద్దీ ఉమ్మాడట [illegible] అయితే సంతోషిస్తారుగాని మోహంమీద ఉమ్మితే ఎవరూరుకొం[illegible] తిమ్మనగారు పాంకోడు విసిరారు రామకృష్ణుడు విపన్నుడయ్యాడు ఒ[illegible] రాలింది. ఆ బోసినేటిని తనకు జరిగిన అవమానాన్ని సముంగాన [illegible]కొన్నారు అయితే ఇలాంటివి దాగుతాయా ? రాయలవారొక[illegible] గానవిచో కవిగాంచునే కదా.' అనే సమస్య ఇచ్చారు భట్టుమూర్తి [illegible] ఇలా పూరించాడట:

అరవ వీరభద్రుని పదాహతి దుల్లిన బోసినోటికిన్
నేరదు రామకృష్ణకవి నేరిచెబో మన ముక్కుతిమ్మనా !
క్రూరపదాహతిం బడిన కొక్కిరిపంటికి దుప్పికొమ్ము[illegible]
ల్లారచియించువారు కవిగానవిచో కవి గాంచునే కదా !

ఈ చాటువు చాలా ప్రసిద్ధం రాయలనాం[illegible] ముక్కు

తిమ్మనగారూ, రామకృష్ణుడూ, భట్టుమూర్తి ఉన్నారన్న సంగతిని వెల్లడించేస్తుంది. భట్టుమూర్తి కాక ఎవరైనా పూరించడానికి అవకాశం ఉండవచ్చుగాని పద్యంలో ఉన్న పేర్లవల్ల తిమ్మనగారూ, రామకృష్ణుడూ సమకాలికులని తేలుతూంది తిమ్మనగారు రామకృష్ణుని మోము తన్నారని ఈపద్యం చాటుతున్నా, రామకృష్ణుడు ఈ శాస్తి ఇతరులకు చేస్తానని ఎలుగెత్తి ఘోషిస్తున్నట్టు ఒక చాటువు నిదర్శనం

ఒకని కవిత్వమం దెనయు తప్పులు నొప్పులు నాకవిత్వమం
దొకనికి తప్పుపట్ట పనియుండదు. కాదని తప్పు పట్టినన్
మొకమటు క్రిందుగా దివిచి ముక్కలు చెవ సినుంపకత్తితో
సిక మొదలంట గోయుదును చెప్పున గొట్టుదు మోము దన్నుదున్.

'పలక ఊడదీస్తాను' అన్నదాకా బాగానే ఉందిగాని మిగతావిషయాలు మరీ మోటుగా ఉన్నాయి పరులను తిట్టడంలో రామకృష్ణుడు కొంచెం సున్నితమైన భాషనే ఉపయోగిస్తాడని అప్పకవి జాగ్రత్తచేసిన చాటువు ఒకటి చెప్తూంది బసవరాజుగారి గోవిందరాజు అనే ఒక పెద్దమనిషి ఏదో తిట్టదగిన ఎగ్గు చేస్తే రామకృష్ణుడీ పద్యం చెప్పాడు

బసవనకు పుట్టినప్పుడె వసరముగోవిందరాజు వసరంబైతే
గస వెళికి దిన దంటె గసవుందిను శత్రు రాజ గవిసిన వేళన్ [అప్ప. 2 379]

ఈ పద్యంలోని గోవిందరాజుకన్నా కొంచెం తక్కువ అవహాస్యానికి ఎవరో తిరుమలరాయుడు పాలుపడ్డాడు పాపం! అతనికి ఒంటికన్ను. అతణ్ణీ, అతని ప్రియురాలినీ కలిపి రామకృష్ణు డిలా పద్యం చెప్పాడు:

అన్నాతిగూడ హరుడగు నన్నాతింగూడకున్న నసురగురుండౌ
నన్నా తిరుమలరాయడు కన్నొక్కటి లేదుగాని కంతుడు గాడే!

ప్రియురాలితో కలిస్తే ముక్కంటి; లేకుంటే ఏకాక్షి అని సులభగణితంలో చాటువు చెప్పాడు కొంచెం కష్టమైన గుణింతంతో కూడా రామకృష్ణుడు చాటువులు చెప్పినట్టుంది

ఎల్లనము ఖూని సకియమేనెల్ల జేసి పద్మగర్భుడు లాడీసి వాగుతీర్చి
ఎూవిసర్గించి యవ్వల తప్పూపఫలోరి దంద మోసరించె సందేహమందనేల!

సుకుమారమైన పల్లవాన్ని కఠోరమైన పవిగా మార్చాడు తిమ్మని బ్రహ్మని, బ్రహ్మని తిమ్మనీ చేయగల సామర్థ్యం అక్షరాలా ఇటువంటి కవులకు సాధ్యమవుతుంది అయితే జీవితంలో ఎవరైనా ఇటువంటివి చేయడానికి ప్రయత్నిస్తే చేటు జరుగుతుందని తెలిసినప్పుడు ఇటువంటి హాస్యచతురులు ఎన్ని కొంటె పనులైనా చేసి నిరోధించగలరు రాచమంగలి కొండోజాకు రాయలవారు పెద్దపీట వేయడం, అమితంగా కరుణించడం చూసి, రామకృష్ణుడు నల్లకుక్కను తీసుకొని వచ్చి తెల్లకుక్కగా మార్చడానికి వ్యర్థప్రయత్నాలు చేసి గుణపాఠం నేర్పాడంటారు ఈమంగలి కొండోజా చారిత్రక పురుషుడే క్రి శ 1544 50 ల మధ్య సదాశివరాయల కాలంలోని శాసనాలలో ఇతని పేరుంది ఈ మంగలి కొండోజే కందుకూరి రుద్రకవికి రాయల వారి దర్శనం కలుగజేశాడని ప్రతీతి.

రామలింగడు చేసిన కొంటెపనులకు, చెప్పిన చాటుపద్యాలకు ఇప్పటివారు నవ్వుకోవచ్చుగాని అప్పటివారు బాధపడి ఉంటారు కొందరి కోపానికి పాత్రుడై ఉంటాడు ఆరోజుల్లో వైష్ణవంలోనే రెండు తెగలున్నాయి ఒకటి ఉత్తరాది సంస్కృత సంప్రదాయాన్ని అనుసరించే వడహాల తెగ; రెండోది తమిళ సంప్రదాయాన్ని పాటించే తెంగల తెగ తాతాచార్యులవారిది వడహాల సంప్రదాయం రామకృష్ణుని గురువుగారైన భట్టరు చిక్కాచార్యులవారిది తెంగల సంప్రదాయం [9] ఈ ఇద్దరిమధ్య స్పర్థలు ఉండవచ్చు తాతాచార్యుల వారిని అపహాస్యంపాలు చేయడానికి రామకృష్ణుని అడ్డం పెట్టుకొని తెంగల తెగవాళ్లు కొన్ని కథలు కల్పించి ఉంటారు కొన్ని రామకృష్ణుడే తన సహజహాస్య ప్రియత్వంతో చేసినవి కావచ్చు తెంగల వైష్ణవులలాగే ఆస్థాన పండితులుకూడా రామకృష్ణుని వాడుకొని ఉంటారు పరదేశకవులు ఎవరు వచ్చినా వారిని బెదరకొట్టడానికి రామకృష్ణుని వాకచక్యం, మాటకారితనం, వెటకారం, కొంటెతనం అవసరమే అతడు పరదేశ పండితులపాలిటి పాపాలభైరవుడు

అష్టదిగ్గజాలలో ఒకడుగా రాయలవారి భువన విజయంలో తెనాలి రామలింగడు ఎన్నాళ్ళు ఉన్నాడో, అసలు ఉన్నాడో లేదో తెలియదు రాయలవారు

9 రామకృష్ణుని రచనావైఖరి పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులు, పుట 7

మరణించాక అతడు విజయనగరం విడిచి పెట్టినట్లుంది స్వగ్రామానికి వెళ్ళి స్థిరపడ్డాడు కాబోలు తెనాలి అగ్రహార నిర్ణేతగా అతడు ప్రసిద్ధుడయ్యాడు అయితే పట్టుమని పదేళ్ళైనా స్వగ్రామంలో ఉండకుండనే అతడు పొత్తపినాటికి కదిలాడు

ఆ రోజుల్లో ఆసీమకు శ్రీమన్మహామండలేశ్వరులుగా గురుదేవచోడ రాజులవారి కుమారులు సదాశివరాయలవారి అనతిని రాయలవారి ఆజ్ఞా పాలనం చేస్తూవుండేవారు. ఈ గురురాజుగారి పెద్దకుమారుని పేరు సంగరాజు అతనిదగ్గర విరూరి వేదాద్రి ఆస్త్రాయసం ఉద్యోగి ఉండేవాడు ఆయన తెనాలి రామకృష్ణుని ఆదరించాడు ఆశ్రయమిచ్చాడు అప్పటికి రామకృష్ణుడు ప్రౌఢరచనలు చేసి పరిపక్వతను పొందాడు. సంస్కృతాన్ని తెనుగు, తెనుగును సంస్కృతంచేయగల చతురమతి, చతుర్విధ కవిత్వాలు చెప్పగల ఘనుడు, ఆశువులో మేటి ఎన్నో ఆస్థానాలలో అందరినీ మెప్పించాడు ఇటు శైవ పురాణాలూ, అటు వైష్ణవ పురాణాలూ మథించి వాటి కథలను వ్రాయడంలో నానార్థ రచనా పటిష్ఠైకరమ్యమతి అయ్యాడు చిన్నప్పుడతనికి కుమారభారతి అనే బిరుదు వుండేది. ఇప్పుడు శారదే అతని రూపం అని నలుగురూ కొనియాడుతారు

ఇంతటి మహాకవిని ఆదరించి అతనిచేత గ్రంథం వ్రాయించే అవకాశం మహామండలేశ్వరులకూ, రాజ్యాధిపతులకూ కాక ఒక వ్రాయసం ఉద్యోగికి వచ్చిందంటే దానికి ఏవోకారణాలుంటాయి నిజంగా రామకృష్ణుడు రాయలవారి ఆస్థానంలో అష్టదిగ్గజాలలో ఒకడుగా పూర్వం వైభవాలు అనుభవించి ఉంటే ఇప్పుడీ వ్రాయసం ఉద్యోగి యిచ్చిన తాంబూలం పుచ్చుకొని సరస్వతి పెదవులలాంటి వక్కలు, ఆమెచెక్కుల్లాంటి తమలపాకులు, ఆవిడ పలుకుల్లాంటి కర్పూరంపలుకులు ఉన్న తాంబూలం నాకు ఇచ్చాడని మురిసి పోవడం[10] నిజంగా 'కుంజరయూథంబు దోమకుత్తుక జొచ్చెన్' అన్న స్థితిని చెప్తుంది విరూరి వేదాద్రి ఇచ్చిన తాంబూలం పుచ్చుకొని 'లోకోత్తర గుణోత్త రుండగు నాప్రధానశేఖరుండు పరమపురుష పరికర చరిత్రంబునకు సధీశ్వరుండగుట తీర్థంబును, స్వార్థంబును జాదులందేవరప్రసాదంబును,

10 పాండురంగమాహాత్మ్యం. 1 29

ఖుణ్యంబును పురుషార్థంబును నయ్యె' అని రామకృష్ణుడు బ్రహ్మానంద పద్యాడు [11] పాండురంగ మాహాత్మ్యం అనే కావ్యాన్ని వ్రాసి అంకితం ఇచ్చారు.

పాండురంగ విఠలుడు పంఢరీపురంలోని దేవుడు ఆ క్షేత్రం మహారాష్ట్రదేశంలోనిది తెలుగుకవి ఆస్థలపురాణాన్ని కథనం చేయడానికి కారణం ఉంది విజయనగరంలోని ముఖ్యమైన దేవాలయాలలో విఠోభాదేవాలయం ఒకటి రెండవ దేవరాయల కాలంలో, అంటే క్రీ శ 1423 78 లో ప్రోలుగంటి తిప్పన అనే ఉద్యోగి ఈ ఆలయానికి భోగమంటపం కట్టించాడని నరసింహ పురాణంలో హరిభట్టు కుమారుడు వ్రాశాడు [12] అప్పటినుంచి విఠలనాథుని ఆరాధన విజయనగరంలో ఉంది కృష్ణరాయలకాలంలో ఈ ఆలయానికి దానాలు, ధర్మాలు విరివిగా జరిగాయి అయితే పండరిపురంలోని విగ్రహాన్ని తొలగించి కృష్ణరాయలవా రెంతో భక్తితో విజయనగరంలో ప్రతిష్ఠించారని, ఒకభాగవతోత్తముడు వచ్చి ప్రార్థిస్తే మళ్ళీ వాపసు చేశారని ఒకకథ ప్రచారంలో ఉంది [13] రాయలవారు వాస్తవానికి ఉదయగిరినుండి కృష్ణవిగ్రహాన్ని తీసుకొనివచ్చి ఒక ఆలయంలో ప్రతిష్ఠించారు దానిని కృష్ణస్వామి ఆలయం అంటారు అయితే వారికి విఠోభా అంటే అమితమైన శ్రద్ధాభక్తులు

"Krishnadeva Raya was an ardent worshipper of Vithoba The Vithoba cult was a phase of Vaishnavism that prevailed in the Maharashtra country Krishnadeva Raya consecrated a temple at his capital for God of his heart If the scale and highly artistic nature of a shrine could alone determine the strength of the devotion of the builder to the enshrined, we might say that Vithoba had highest place in Krishnadevaraya's heart "[14]

కృష్ణదేవరాయలేకాక అచ్యుతదేవరాయలు కూడా విఠోబాభక్తుడు. క్రీ.శ. 1534 లో విఠలేశ్వరుని ఆలయంలో పురాణం చదివే శ్రీవైష్ణవ బ్రాహ్మణులకు భూదానం చేశాడు [15] కృష్ణరాయల కాలంలోనూ, అచ్యుతరాయల

11 పాండురంగమాహాత్మ్యం, 1 29.

12 Administration & Social Life under Vijayanagara T. V Mahalingam, p 393

13. Temples and Legends of Maharashtra M S Mate, pp 193 94

14 Administration & Social Life under Vijayanagara T V Mahalingam, pp. 323 24,

15 Ibid, p 285

కాలంలోనూ ఉన్న రామకృష్ణునికి పాండురంగనిపై భక్తి కుదిరి పుండరీకుని కథ వ్రాయాలనే కోరిక కలగడంలో ఆశ్చర్యం లేదు. విరలేశ్వరుని కోవెలలో ఏపురాణం చదివేవారోగాని రామకృష్ణుడీకథను స్కాందపురాణంనుండి స్వీకరించినట్లు తనగ్రంథంలో అక్కడక్కడ చెప్పాడు. విరూరి వేదాద్రి ఇలా అన్నాడట :

స్కందపురాణవిరచిత కౌస్తుభమై ప్రభవించు దేవకీ
నందను సత్కథేద్యనుము నవ్యకవిత్వకళాకలాపమున్
కుందనమున్ ఘటించి కడుగ్రొత్తగు సొమ్ముసరించి విష్ణుసే
వం దులకించు సత్పరమవైష్ణవకోటి నలంకరింపుమా. [పాండు 1 26]

అయితే స్కందపురాణంలో పాండురంగ మాహాత్మ్యానికి సంబంధించిన కథ లేం లేవు. సంస్కృతంలో పాండురంగ మాహాత్మ్యం అనే గ్రంథాన్ని తాతాచార్యులవారు వ్రాశారని ఫాదర్ హీరాస్‌గారూ, వారి వ్రాతలను బట్టి టి.వి. మహాలింగంగారూ వ్రాశారు.[16] అయితే తాతాచార్యులవారు అటువంటి గ్రంథమేమీ వ్రాయలేదు. 'ఇండియన్ ఆంటిక్వెరీ' అనే పత్రికలో జి.ఆర్. సుబ్బరామయ్య గారు వ్రాసిన వ్యాసాన్ని అపార్థం చేసుకొని ఫాదర్ హీరాస్‌గారు అలా వ్రాశారని మిత్రులు దేవుళ్ళ చిన్నికృష్ణయ్యగారు తమ ప్రత్యేకపరిశోధనా వ్యాసంలో రుజువు చేశారు.[17] స్కందపురాణంలో లేకపోయినా పద్మపురాణంలో పాండురంగప్రసక్తి కొంత ఉంది. వివిధపురాణాల నుండి తీసుకున్న కథలతో స్థలపురాణాన్ని రామకృష్ణుడు రచించిఉంటాడు. ఇది ఐదాశ్వాసాల కావ్యం. 1302 గద్యపద్యాలలో తొమ్మిది ముఖ్యకథల నతడు కథనం చేశాడు.

1. పుండరీకుని కథ
2. నిగమ శర్మోపాఖ్యానం
3. శ్రీకృష్ణావతార చరిత్ర
4. శ్రీరాధాదేవి చరిత్ర
5. కాకి పాంప పాము చిలుక తేనె టీగ మోక్షం పొందిన కథ
6. సుశీల అనే పతివ్రత కథ
7. ధర్మరాజు తమ్ములతో పాండురంగక్షేత్రం దర్శించిన కథ
8. సుశర్మోపాఖ్యానం
9. అయుతనియుత లనే ముని కుమారుల చరిత్ర

16 Administration & social Life under Vijayanagara. T.V. Mahalingam, p. 368.
17 A · ·y of Tenali Ramakrishna's Works. A thesis submitted for the degree of M. Litt. o· · ·adras university by D. Chinnikrishnayya, unpublished, p. 113.

ఈ కథలన్నింటిలోనేకాక తెలుగుసాహిత్యంలోనే ముఖ్యమైనది నిగమశర్మో పాఖ్యానం. దానిని రామకృష్ణుడు 111 గద్యపద్యాలలో వ్రాశాడు (3 2 113). పాండురంగ క్షేత్రంలో నరసింహదేవుడున్నాడు ఆ స్వామివారి క్షేత్రాని కెదమపక్క మరణించినవారు సార్వభౌములవుతారు కుడివైపున చనిపోతే ముక్తులవుతారు. వెనుకపక్క కనుమూస్తే స్వర్గానికి వెడతారు పంచ మహాపాపాలు చేసినవాడైనా ఆ కుడిభాగాన్ని చూస్తే అన్ని పాపాలూ హరించుకు పోతాయట ఈ విషయాన్ని చాటి చెప్పడానికి శివుడు నారదునికి నిగమశర్మో పాఖ్యానాన్ని విశదంచేశాడు

కళింగదేశానికి ఆభరణంవంటి పిఠాపురంలో ఒక సభాపతిగారు ఉండే వారు ఆయనకు నిగమశర్మ అనే కుమారుడున్నాడు అతడు నూనూగు మీసాల లేప్రాయం నాటికే సకలనిగమ శాఖా రహస్యాలన్నీ తెలుసుకొన్నాడు. అయితే దైవఘటనవల్ల ధర్మార్థకామమోక్షాలలో కామంవైపే మొగ్గాడు ఆ నిగమశర్మ ఎప్పుడూ పులుగడిగిన ముత్యంలాగా ఇంటిదగ్గరనుంచి శుభ్రంగా బయలుదేరి యువతీభుక్తనిర్ముక్తపరిధానుడై వస్తూవుంటాడు అతనికి పెళ్లయింది. అయితే

> భార్యసాలింత్లు రిక్తకుంభములు, రోయి
> వెలదిచనుదోయి నిండుకుండలు; కులంబు
> తరుణిఫాలంబు చవితిచందురుడు, వేశ్య
> మురుగు వానికి ప్రతిపదిందుండు వయ్యె [పాండు 3 11]

అతనికి నిగమశర్మ అనేపేరు వేతిఖిరకాయ అయింది అతని చెడు తిరుగుళ్లు విని పెద్దలు చీవాట్లు పెట్టారు వారికి తెలియనంతసేపూ కొంచెం చాటుగా తిరిగేవాడు తెలిశాక ఆ భయంకూడా పోయింది తాతముత్తాతలు తరతరాల నుండి చీమలలాగ కూడబెట్టిన డబ్బు తగలబెట్టసాగాడు తన వంటిమీద సొమ్ములు దినవెచ్చానికి కోమటింట కుదువబెట్టాడు తల్లివంటి మీదినగలు ఈతచెట్టును గీచినట్లు గీసి లాగేసుకున్నాడు తండ్రికి ఊళ్లేవాళ్లిచ్చిన పత్రాలు పట్టుకువెళ్ళి ఎంతయిస్తే అంతకు అమ్మేశాడు చక్రవడ్డీకి సాహుకార్ల దగ్గర అప్పులు చేశాడు మడులు మాన్యాలు అమ్ముజూపాడు దొరికినన్ని చోట్ల అప్పులుచేసి పుట్టినన్ని చోట్ల డబ్బు పుట్టించి, త్రాగుడు మరిగాడు ఋణదాతలు వత్తిడిచేయడంతో ఊరువిడిచి అక్కడక్కడా తిరగసాగాడు

ఇతగాడి కీర్తి ఊరుగూళ్ళకు వ్యాపించింది పిఠాపురానికైదారు ఆమళ్ళ దూరంలోనే ఉన్న ఒక గ్రామంలో నిగమశర్మ అక్కగారుంది తమ్ముని ప్రవర్తన ఆమె చెవిని పడింది వాడికి సరైన గుణపాఠం చెప్పాలనుకొంది భర్తనూ పిల్లలనూ వెంటబెట్టుకొని పుట్టింటికి వెళ్ళింది ఇల్లూ వాకిలీ ఎలా ఉండాలో అలా ఉన్నాయి తల్లి తండ్రీ విచారసముద్రములో పడిఉన్నారు. వాళ్లని ఆమె ఊరడించింది, ఇంట్లో ఆరాధన. అతిథిపూజ మళ్లీ ప్రారంభించింది. పోయిన డబ్బేలాగూ పోయిందా మిగిలిన దేమైనా ఉందా అని తల్లిని అడిగి ఆ డబ్బు జాగ్రత్తచేసింది పిల్లా మేకా అందరినీ ఒక తాటిమీదకు తెచ్చింది ఇంట్లో పుస్తకభాండాగారం ఖాజాపట్టి పాడవుతూంది దాన్ని బాగుచేయమని భర్తను పురమాయించింది ఊడిపోయిన కుట్లు సరిచేయమని. ఎరువుపట్టుకెళ్ళిన వారివద్దనుంచి పుస్తకాలను రాబట్టమని చెప్పింది ,ఇంటికి మళ్ళీ కళ వచ్చేటట్టు చేసింది చదువులు సంధ్యలు సాగుతున్నాయి మళ్ళా మాన్యాలు అన్యాక్రాంతం కాకుండా కట్టుదిట్టం చేసింది

మళ్లీ ఆయిల్లు ఇలానిలబెట్టగలిగినందుకు సంతోషమే గాని మరదల్ని చూస్తే ఆమెకడుపు చుమ్మలు చుట్టుకుపోయి కన్నీళ్ళు రాలాయి పాపం! ఆ పిల్లది పొంగుతున్న పరువం, ఎంతో వినయంగా ఉంటుంది గుట్టుచప్పుడు కాకుండ అన్నీ దిగమింగి అత్తమామలు చెప్పినట్టు నడుచుకుంటూంది ఈ పిల్ల జీవితం ఎలా బాగుచేయడమా అని అక్కగారు బాధ పడుతోంది అంతలో ఒకనాడు చుక్క తెగిపడ్డట్టు నిగమశర్మ వచ్చాడు అక్కను చూసి గతుక్కుమన్నాడు, ఎక్కడికీపోలేక నమస్కరించాడు తలవంచుకున్నాడు సీమంతపు పెళ్ళికొడుకువు కమ్మని దీవించింది. అతడుక్కిరి బిక్కిరి అయిపోతూఉంటే తన చంకనున్న బిడ్డను తమ్ముని చేతికి అందించింది 'ఎక్కడికి వెడతావు ? మీ బావ బంతిని భోజనం చేద్దువుగాని, నిముషంలో వంటకానిస్తాను' అంది తన వెనుకనే మరదలు ఉంది ఆమెకు కనుసైగ చేసింది ఆపిల్ల భర్తకాళ్ళు చన్నీళ్ళతో కడిగింది

ఆకాశాన్నుంచి దిగివచ్చిన దేవతకో, అంతకన్నా గొప్ప ముట్టానికో వండినట్టు స_క యపిండివంటలూ కనుగీటేసంతలో అక్కగారు వండివార్చింది తమ్ముడికి తలంటుపోయించింది ఇన్నాళ్ళకు ఇంటిల్లిపాదీ ఏకబంతిని భోజనం

చేశారు చేయి కడుక్కొని మహాశిష్యుడిలాగ నిగమశర్మ తిన్నెమీద చిరునవ్వులు నవ్వుతూ కూర్చున్నాడు భార్య ఆకుమడుపులు అందించింది అంతలో అక్కగారు భోజనం చేసివచ్చింది ఇంతింత బిడ్డలు కాళ్ళూ వేళ్ళూ పడుతున్నారు సందడి చేస్తున్నారు అక్కగారు తమ్ముడి జుట్టు ముడి విప్పింది ఉళ్ళుక్రుక్కి, చిక్కులు విడదీసి గోరుముక్కలతో దువ్వి పేలు తీసింది మెడమట్టి నలచి జుట్టు ముడి వేసింది మరదలు తనకు ఒకచేత్తో ఆకులు అందిస్తూంది. మరొక చేత్తో పసిడివీవన పట్టుకొని వీస్తూంది దాసి తెచ్చిన పీలమీద కూర్చున్న అక్కయ్య తామర పూవులో కూర్చున్న లక్ష్మీదేవిలాగా ఉంది కుడివైపు కొంచెం ఒరగా చంటిబిడ్డ పాలుత్రాగుతూఉంటే తమ్మునితో సంభాషణ మొదలు పెట్టింది

ప్రారంభించిన వేదపాఠమునకుం బ్రత్యూహ మానంబునే
ఏరా తమ్ముడ! నన్ను జూడ జనుదే వెన్నాళ్ళనేయుండి. చ
క్కారాజీవయుగంబు వాచె నిను గన్గొన్న. మీ బావయుం
నీరాకల్ మది గోరు జంద్రు రాధువుం నిరాకరంబుంబలెన్ [పాండు 3 33]

నేను పరుల ఇంటికి అమ్ముడు పోయాను నువ్వు పెద్దవాడివి తమ్ముళ్ళంతా కసుగందులు నువ్వేదో ఉద్ధరిస్తావని ఆశలు పెట్టుకొన్న అమ్మా నాన్నా ఎంతబాధపడతారో చూడు

పరమేష్ఠి నుండి నీ తరముదాక విశుద్ధతరమైన వంశంబు దలవవైతి
తరిదక్కియున్న యాతలిదండ్రులం జాల వరచవై సంతోషవరచవైతి
వగ్నిసాక్షిగా పెండ్లియాడిన యిల్లాలి నిల్లాలికాకార నెల్లనైతి
ధర్మశాస్త్రార్థవిత్తముల విత్తములంతే నతిరించి విఖ్యాతివందవైతి
శిల మఖిలంబు నిదివిడ్డిశిలమనుచు వదువు లివియెల్ల జల్ల అచదువులనుచు
దోటివారలు నవ్వ నాతోడ! యేల శీలనైతివి? యీగుణంబేలనీకు?

[పాండు 3 36]

తమ్ముడిమీద కోప్పడి ఏంలాభం? అంచేత శాంతించి ఊప్పవేసింది. కర్షునితలమీద భారతసంహిత వడ్డట్టయింది అంది అమ్మానాన్నా పెద్దవాళ్ళు అశుభం శుభం ఎరుగని తమ్ముళ్ళు, కొత్తకాపురానికి వచ్చిన భార్య, పశువులు మూగజీవాలు. వీళ్ళని పనివాళ్ళపాలు చేస్తావా అంది నాతమ్ముడు చేసే

యజ్ఞంలో వేదికమీద కూర్చుంటావని అందరిముందూ చెప్పుకొంటున్నాను. నువ్వు ఇంత చెడి చెటాకు అవుతావనుకోలేదు అంది.

విద్యావేశము దాల్చి సర్వధనముల్ వెచ్చింతుగాకేమి ము
క్కారుం బండు నఖండసేతువ్రతముల్ గాశ్మీరఖండంపు గే
దారంబుల్ దిగవమ్ముగా జనునె? నిర్ధారుండవై వెన్క నె
వ్వారున్ లేరె సహోదరాదులు కులధ్వంసంబు నీకర్హమే? [పాండు. 3-40]

కామవికారం తగ్గించుకోలేకపోతే అయినవారి పిల్లలను వేయిమందిని పెళ్ళాడకూడదా ? సంసారులు మానుల్లాగా ఉండాలేం? కులస్త్రీలు మగడితో సరసమాడితే తప్పాఅంది వారకాంతలని ఒకరేవుపెట్టింది. నామాట విను; నడక మార్చుకో; నీకు కావాలంటే హారికౌస్తుభమైనా తెచ్చి ఇస్తాను. నేచెప్పినట్లు వింటే బాగుపడతావు అంది.

ఇంకెక్కడా కూడా వీళ్ళు దొరక్క చిక్కి శల్యమై ఇంటికి వచ్చాడు. నిగమశర్మ అక్కయ్య చెప్పినట్లే వింటున్నట్లు నటిస్తూ ఇంటిపట్టున ఉన్నాడు.

రాజాలయమునకు రాకపోకలు చేయు మానిన చదువులు మరల చదువు
చిన్నాళ్ళ నెచ్చెలు లెదురైన తలవంచు కులవధూరత్నంబు గుస్తరించు
నాచార్యజనము ప్రత్యహము సంభావించు సర్వాపళికి నుపహారమిచ్చు
నర్చించు గతవేళాగతాతిథిలోటి తనివేడు దర్శించు క్షైరువచ్చ
తండ్రియుత్థమనియంబు కాని యుడుకు సత్తికాభర్తతో నవ్వునల్పసరతి
గ్రామకార్యంబు దీర్చు సంగతికి వచ్చి తనపూసినకత్తి థాత్రిసురుండు.
[పాండు. 3-46]

ఒకరోజు, ఇంట్లో ఉన్న నగలూ నట్రా అన్నీ చేజిక్కించుకొని రాత్రికి రాత్రే నిగమశర్మ ఉడాయించాడు తల్లినగలు, అక్కగారి ఆభరణాలు, పెళ్ళాంసొమ్ములు అన్నీ పోయాయి. మర్నాడు ఇంటివాళ్ళు గొల్లుమన్నారు

శోకించు వృద్ధభూసురు డాత్మపితృదత్తదర్పముద్రికకు చిత్తంబుగలిగి
నత్తగా రిచ్చిన హారిసుదర్శనవు పేరునకు ముత్తయిదువ నవలుకొందు
గ్రొత్తగా జేయించుకొన్న ముక్కరకునై యతలు దుర్వారలై యాయుతీర్థ
జానపాతవెతలొందు వ్యామోహరతై నవగ్రహాకల్పవేష్టవ్యాభంకముకు
నెంత దుర్బుద్ధి యెంత దుర్భ్రాంతి యహహా!

సర్వధనములు పద్మరాగయూరకీలు
దాచపుట్టుగ నిలుడేవి ముంకి చనుట
యెరుగరోగాక యవ్వేళ యొరక కలది ? [పాండు 3 50]

మోయతరంగాని నగలు మోసుకుంటూ నిగమశర్మ అడవిదారి పట్టాడు దారిలో దొంగలు అటకాయించారు అతణ్ణి చావబాది దోచుకొని చెట్టు కొకరుగా పారిపోయారు కొనప్రాణంతో ఉన్న నిగమశర్మను ఒక రెడ్డిగారు కాపాడి ఇంటికి తీసుకువెళ్ళారు గాయాలకు కట్టు కట్టించి, వైద్యం చేయించి కంటి పత్తిపెట్టుకొని సంరక్షణ చేశాడు నిగమశర్మ కోలుకొన్నాడు ఆకాపు కొడుకుకు ఒకఅందమైన భార్య ఉంది ఆ వగలాడి నిగమశర్మను చూసి మనసుపడింది, అతని ముందు కామవికారచేష్టలు చేసింది నిగమశర్మ ఆమె అభిప్రాయం గ్రహించాడు గుడిలో ఉంటూ గుడిరాళ్ళు తీసినట్టు కృతఘ్నుడై ప్రాణదానంచేసినవాడిభార్యను చెరిచాడు. అంతలోఅమ్మవారి జాతర వచ్చింది అందరూ ఆ సందడిలో ఉండగా ఇద్దరూ లేచిపోయారు వెళ్ళగా వెళ్ళగా ఒకబోయపల్లె వచ్చింది అక్కడ ఇద్దరూ ఆగారు కాపురం పెట్టారు అతడు వేటాడి మాంసం తెచ్చేవాడు ఆమె వండిపెట్టేది కొన్నాళ్ళ కామె చనిపోయింది నిగమశర్మ ఒకమాల పడుచును పెళ్ళాడాడు. పిల్లలను కన్నాడు ఒకనాడతడు వేటనుంచి తిరిగి వచ్చేసరికి ఇల్లు తగలబడి ఉంది దానిలో పెళ్ళాంబిడ్డలు కాలిపోయారు. నిగమశర్మకు పిచ్చెత్తినట్టయింది ఏడ్చాడు మొత్తుకొన్నాడు, తిండీ నీళ్ళు సహించక ఒకచోట ఉండలేక అలా నడుచుకుంటూ పోయాడు ఆతనికి చావు ఆసన్నమయింది అన్నిపాపాలూ చేసిన అతణ్ణి బంధించడానికి యమదూతలు వచ్చారు అతడు భయపడ్డాడు అయినా, పాండురంగక్షేత్రంలోని నరసింహస్వామిసన్నిధిలో కుడివైపున అనాడు మరణించాడు అందుచేత ముక్తుడయ్యాడు

ఈ కథను రామకృష్ణుడు నిరుపమానంగా కథనం చేశాడు వర్ణనలకోసం ఎక్కడా ఆగకుండా అనవసరమైన విషయాలేవీ చెప్పకుండా అసలుసిసలు తెలుగుకుటుంబకథను సజీవమైన భాషలో చెప్పారు ఇందులోని వ్యక్తులు కథలోని పాత్రలలాగా ఉండరు. జీవచైతన్యంతో ప్రతిఅక్షరంలోనూ ఊపిరిపీలుస్తూ ఉంటారు కథలో మాటావలుకూ లేని నిగమశర్మ భార్యదగ్గరనుండి

ఉత్తముఇల్లాలైన అక్కగారిదాకా ప్రతిఒక్క పాత్రలోనూ ప్రత్యేకమైన వ్యక్తిత్వం కనబడుతుంది అద్భుతమైన శిల్పంతో ఈ ఉపాఖ్యానాన్ని రామకృష్ణుడు రచించాడు నిగమశర్మ గురించి చెప్తున్న తొలిపద్యంలోనే ఎంతో శిల్పప్రావీణ్యం ఉంది, చూడండి ·

వనితామానససూనసాయకుఁడు జీవత్తాతపాదుండు భూ
జనసన్మాన్యవిశుద్ధవర్తనుఁ డుదంచద్భాగ్యగేహుండు చం
ద్రుని పెన్మిద్ధి సమగ్రఖండిమహిమన్ మానాగుమీసాల వే
గనిబుంతబాయంపు దేఱకూన యిత డుత్కోచుండు వాచాలతన్. [పాండు 3 6]

ఓంప్రథమం అంటూ వనితామానససూన సాయకుడు అనినిగమశర్మను ప్రవేశపెట్టడంలోనే ఎంతో చాకచక్యం ఉంది అతడు అందగాడు ఆడవాళ్లు అతనంటే వ్యామోహపడతారు అనిఇక్కడ చెప్పడంలో ఎంతో గడుసుదనం ఉంది నిగమశర్మను దొంగలు దోచుకొన్నారు కొట్టి పారేశారు అతణ్ణి ఒక కాపుకొడుకు కాపాడి ఇంటికి తీసుకెళ్ళాడు అతనిదగ్గర చిల్లిగవ్వ లేదు అధికారమూ లేదు వాళ్ళ పెట్టుపోతలలో ఉన్నాడు. అలాంటివాడితో ఆ యింటి కోడలు ఎందుకు లేచిపోయింది? ఏంచూసి మోహించింది? అతడు వనితామానససూనసాయకుడు కాబట్టే ఆడవాళ్ళను తనవైపు ఇట్టే ఆకర్షించుకోగలడు ముందు జరిగే కథకు రామకృష్ణుడిక్కడ విత్తునాటాడు నిగమశర్మ జీవతాత్తపాదుడని చెప్పడంలో ఒక ప్రత్యేకమైన కారణం ఉంది తండ్రి బ్రతికి ఉన్నాడుకనుక నిగమశర్మకు బాధ్యతలు లేవు ఆయన సభాపతి అన్నీ ఆయనే చూసుకుంటున్నాడు రికామీగా చెడిపోవడానికి తగినన్ని అవకాశాలు అతనికి ఉన్నాయని కవి సూచిస్తున్నాడు. ఊళ్లోవాళ్ళందరూ అతణ్ణి గౌరవించే విశుద్ధవర్తను డని చెప్పడం కథకు అవసరమే. మంచివాడని పేరు లేకపోతే అతణ్ణి నమ్మి పత్రాలు కొనరు. భూములు అమ్మకానికి పెడితే బేరం చేయరు

ఈ విశేషణాలన్నీ ఒక ఎత్తు, నిగమశర్మ 'వాచాలతలో ఉత్కోచుడు' అని చెప్పడంలో రామకృష్ణుడు చాలా సొగసుగా శిల్పాన్ని వాడాడు 'అధికప్రసంగంలో అతడు దిట్ట' అని చెప్పాడేగాని నిగమశర్మ మాట్లాడడం ఎక్కడా వర్ణించలేదు కథలో ఏ ఘట్టంలోనూ అతడు ఎవరితోనూ సంభాషించిన

వివరాలు కవి చెప్పలేదు అయినా అధిక్షేపసంగంతో దిట్ట కాకపోతే 'చింధు ఖట్టుల అప్పులు' ఎలా రాబట్టగలడు? 'దొరతనంబుల జాట్టాలను' ఎలా యాచించగలడు? నిగమశర్మ అధిక్షేపసంగాలను రామకృష్ణుడు వ్రాయలేదుగాని, వ్రాయవలసివస్తే ఏ గురజాడ అప్పారావుగారో తప్ప వ్రాయలేరనిపిస్తుంది గిరీశంకూడా వాచాలతలో ఉత్కృష్టుడే!

ఒక్క తొలి పద్యంలోనే ఇంత అర్థాన్ని, పాత్ర స్వభావాన్ని, భావకథకు కావలసిన విషయాలను రామకృష్ణుడు పొదిగాడు వాస్తవానికి కథలోని ప్రతిపద్యంలోనూ ఎంతో అంతరార్థమో, ఏదో సొగసో లేనిది లేదు నిగమశర్మ కథవంటిది రామకృష్ణునికి ముందు కొందరు వ్రాశారు తరువాత ఎందరో వ్రాశారు అయితే ఈ రచనాశిల్పంగాని, ఈ జిగి ఈ బిగి, ఈ జాతీయాలుగాని, ఈ త్వరితగతికాని, ఈ స్వభావపరిశీలనగాని, ఇంత పరిపూర్ణంగా ఇతరకథలలో కనబడదు (శ్రీనాథుని కాశీఖండంలోని గుణనిధికథ, శివరాత్రిమహాత్మ్యంలోని సుకుమారునిపాత్రా నిగమశర్మోపాఖ్యానానికి ప్రోద్బలాలు కావచ్చునేమోగాని పాత్రచిత్రణలో సంపూర్ణంగా రామకృష్ణుని ప్రతిభే కనబడుతుంది [18]

ఒకరకంగా చూస్తే రామకృష్ణుడు ఈ కథలో తనను తానే అనుసరించాడు ఉద్భటారాధ్యచరిత్రలోని మదాలసుని కథకూ, నిగమశర్మోపాఖ్యానానికీ పోలికలున్నాయి మదాలసుని పుట్టుక చెప్తూ 'మింటిదయ్యముల నేలకు దెచ్చి కుమారుగాంచె దత్సతి' అన్నాడు (ఉద్భ 2 115), నిగమశర్మకూడా అలా పుట్టినవాడే 'నింగివేల్పుల నేలకు, నేలవేల్పుకులము నింగికి దెచ్చు చుకొలువ' ఇతడు పుట్టాడు.(పాండు 3 5) మదాలసుడు 'పాటమరించిన వీటి విటుల యుల్కలు దీర్చు'(ఉద్భ 2 129) నిగమశర్మకూడా 'విట వాదములు దీర్చు వేగిలేచి' (పాండు 3 12) మదాలసుడు గుడికొల్లగొటి 'ఇరులు ఓయన నడికిరేయి' వెళ్ళి పోయాడు (ఉద్భ 2 137) నిగమశర్మ ఇల్లు గొల్లగొట్టి గాఢతరతమోనికరము తనకు తోడుగా వెళ్ళిపోయాడు (పాండు 3-49) మదాలసుడు ఎత్తుకొనివచ్చిన సొమ్ముతో కొత్త ఊరులో ఇలా ఉన్నాడు:

---

18 హరిభట్టు రచించిన వారసింహపురాణంలోని మందేహోపాఖ్యానం వల్ల ప్రభావితుడై రామకృష్ణుడు నిగమశర్మోపాఖ్యానాన్ని రచించాడని పరిశోధకులు భావించారు (వేటూరి చిన్న కృష్ణయ్య, వరాహపురాణం, పీఠిక 14)

మానితలీల సజ్జనుని మాత్మ మహీసురు డప్పురంబులో
మానవపంక్తితో కలసి మద్యరతాత్మ తలలోన పాల్కనై
శీసధి యాతడే యనగ దేశపరేణము గాంచియుండెఁ [ఉద్భటా 2 141]

తనకు ప్రాణదానం చేసిన కాపు పుత్రుని యింట్లో నిగమశర్మకూడా ఈమాదిరిగానే ఉన్నాడు:

తలలోపల నాలుక పూ సలరో దారంబు పొలచల్లిన వీయుం
బలె వెలియెరుగక మనసులు గలసి యభేదమున కాపుకడ నత డుండెన్
[పాండు 3 59]

రెండుకథలూ ఒకడే వ్రాయడంవల్ల ఇటువంటి పోలికలు దొరుకుతాయేమో గాని నిగమశర్మోపాఖ్యానంలో ఉన్న కథాప్రసన్నత మదాలసుని కథలో లేదు. నిగమశర్మ వాచాలుడని చెప్పి ఇక్కడ ఊరుకున్నాడు అక్కడ మదాలసుడు విరహంలో పడి ఎంత సుదీర్ఘంగా నోరు పారేసుకొన్నాడో చెప్పాడు మదాలసుణ్ణి కూడా పెద్దవాళ్ళు దారిలో పెట్టాలని హితోపదేశం చేస్తారు. ఇక్కడ అక్కగారు చేసిన బోధలాంటిది అక్కడ ఏ పాత్రాచేయదు నిగమశర్మోపాఖ్యానాన్ని శిల్పంలో శిఖరాగ్రంచేరుకొన్నాక ఆ ఔన్నత్యంతో రచించాడు. అటువంటి రచన మళ్ళీ రామకృష్ణుడే చేయలేనంత గొప్పగా రచించాడు.

వాస్తవాని కా ప్రౌఢిమ రామకృష్ణుడు వ్రాసిన మరో కావ్యంలో కనబడదు. విరూరి వేదాద్రికి పాండురంగ మాహాత్మ్యం అంకితం ఇచ్చాక రామకృష్ణుడు ఘటికాచలక్షేత్ర మాహాత్మ్యం అనే ఇంకొక స్థలపురాణాన్ని వ్రాశాడు షోలింగర్ అనే చోళలింగపురం 108 దివ్య తిరుపతులలో ఒకటి ఆ స్థలపురాణాన్ని అతడు 475 గద్య పద్యాలలో, మూడాశ్వాసాల గ్రంథంగా వ్రాశాడు ఇందులో రెండు ముఖ్యకథలు, రెండు ఉపాఖ్యానాలు ఉన్నాయి.

1 అయోధ్యను పాలించే ధవళాంగుడనే రాజు సింధుకొలువులో ఒకనాడు ఉన్నట్టుండి కిరాతుడుగా మారిపోయాడు రాజ్యాన్ని వదలి అరణ్యంలో జీవించసాగాడు ఒకనాడతడు వసిష్ఠుని ఆశ్రమంలోకి జొరబడ్డాడు ఆముని తన దివ్యదృష్టివల్ల ఆరాజు శాపగ్రస్తుడని తెలుసుకొన్నాడు శాపమిచ్చినవాడు విశ్వామిత్రుడు. వసిష్ఠుని చూచే రాజా శాపవిమోచనం లేదని చెప్పాడతడు సత్సాంగత్యంవల్ల శాపవిమోచనం జరిగిందని ధవళాంగుని కథను నారదుడు భృగుమహర్షికి చెప్పాడు

2. నారదుడు తరువాత తన కథనే చెప్పుకొన్నాడు హరిచక్రపురంలో గోవిందుడు అను బ్రాహ్మణుడు ఉన్నాడు తరళ వాళ్ళమ్మాయి ఆయింటి పొరుగున హరిశర్మ అనే బ్రాహ్మణుడు ఉన్నాడు యువకుడు అతడు తరళను చూసి మోహించాడు వాళ్ళకు నారదుడు జన్మించాడు కొడుకు పెరిగాడు గోవింద శర్మ గారింటికి వర్షాకాలంలో కౌండిన్యముని వచ్చి రెండు నెలలు మకాంచేశాడు ప్రతిరోజూ కౌండిన్యుని సేవించి విష్ణుకథలు విన్నాడు తల్లి మరణించాక యజమాని అనుమతితో ఘటికాచలానికి వెళ్ళి నారదుడు తపస్సుచేశాడు విష్ణువు ప్రత్యక్షమైనా నారదుడు గుర్తించలేక పోయాడు దేహత్యాగం చేసి దివ్యుడయ్యాడు

3. సప్తఋషులు శతశృంగపర్వతంపైన తపస్సు చేస్తున్నారు ఇంద్రుడు భయపడ్డాడు. రంభను పిలిపించాడు తపస్సు భంగం చేయమన్నాడు ఆమె అప్సరలతో వెళ్ళింది. వాళ్ళు ఆడారు; పాడారు అయినా మునులు చలించలేదు. వచ్చిన దారినే వెళ్ళారు ఆకాశవాణి సప్తఋషులను ఘటికాచలానికి వెళ్ళి తపస్సు చేయమని చెప్పింది. వాళ్ళు తీర్థయాత్రలు చేసుకొంటూవెళ్ళారు కాంచీపురాన్ని చూడగానే వసిష్ఠుడు కవిత్వంచెప్పడం ప్రారంభించాడు పురవర్ణన చేశాడు చివరకు సప్తఋషులు ఘటికాచలం చేరుకొన్నారు అక్కడ వారి రాక కోసం ఎదురుచూస్తున్న ఇతరమునులతో పాటు తపస్సు చేశారు. ఉగ్రనరసింహమూర్తి ప్రత్యక్షమయ్యాడు మహర్షులతన్ని శాంతించమన్నారు శాంతించిన నరసింహమూర్తి 'ఏంకావాలి' అని అడిగాడు ఈ క్షేత్రాన్ని సస్యశ్యామలం చేయమని కోరారు అన్నీ పుష్కలంగా ఉండేటట్టు దీవించమన్నారు దేవుడు 'తథాస్తు' అన్నాడు.

4. వైఖానసులు బ్రహ్మ పంపిస్తే ఘటికాచలానికి వచ్చి తపస్సు చేశారు వీళ్ళెవరంటే ఒకసారి బ్రహ్మ ఏదో యాగానికి వెళితే అక్కడెవరినో చూస్తే వీర్యస్ఖలనం అయి దానివల్ల భృగుడు, అత్రి మొదలైన వాళ్ళు పుట్టారు ఇందులో విఖనసుడు అనే అతడుకూడా ఉన్నాడు. అతని సంతానమే వైఖానసులు వీరు వసిష్ఠుని ప్రబోధానుసారం ఆంజనేయుణ్ణి ప్రార్థించి ఘటికాచలాన్ని సమతలం చేయించి ఇందిరానరసింహుల కళ్యాణాన్ని తొమ్మిదిరోజులపాటు వైభవంగా జరిపించారు

రామకృష్ణుని రచనలలోనే కాదు; కొన్ని స్థలపురాణాలలో సహితం ఇది పేలవంగా కనబడుతుంది. ఈ గ్రంథంలో ఉన్న నాల్గు కథలగురించి నాల్గు మాటలలో కేతవరపు రామకోటిశాస్త్రిగారిలా చెప్పారు:

ధవళాంగుని కథ అనుచితముగా నున్నది సప్తమహర్షుల కథ రంభాదుల యాగమనకారణముగా కుంటుపడినది, గమనమున, కాంచీపురవర్ణనలవలన వసిష్ఠుని యౌదాత్తత నశించినది వైఖానసుల కథ మామూలుగా ఉన్నది నారదజననకథమాత్ర

మన్నిటికంటె మేల్తరముగా నున్నదని నా అభిప్రాయం [19]

ఈ కథలోని తరళ హరిశర్మల పరస్పరాకర్షణను రామకృష్ణుడు బాగా చిత్రించాడు. పొరుగింటిదాసిదృష్టిని తనవైపు మళ్ళించడానికి హరిశర్మ అటు తిరుగుతూ ఉంటాడు. మక్కువ, తమకము, కలతీపి, అక్కర నివ్వెరగు కాగా అద్భుతం, భయం, ఎక్కుడు తమి, వేగిరపాటు అనురాగంవల్ల పారిపోగా హరిశర్మ చేసేచేష్టలు ఇలా వర్ణించాడు

సిగ దువ్వుఁ జూడి వైచు దువ్వ మరియుం జేరేయి విచ్చిత్తుముఁ
దిగియుఁ జిక్కుడు చెక్కు చేష్ట లరయుఁ జెట్టాపలించుఁ దథా
గ్రగతిం జేరి తలుక్కున బయటవడుఁ ఘర్మాంబువుల్ చిమ్ముచుఁ
పగగా సంగము సంగము సుగ్గడించు ఘనరాపసౌప్త్రికంతథ్యసన్

[ఘటికా 2 31]

ఆ యువకుడు తనపై మరులు కొన్నాడని తెలిశాక తరళచేష్టలు ఎలా ఉన్నాయో వివరిస్తున్నారు:

మనువెంటికడియముల్ మిసుమిసుక్కనసారెకుమదువ్వవంకించికొప్పు వెట్టు
గబ్బిగుబ్బలు బైలుగాగ బైటచెరంగు జారించు సవరించు సారెసారె
కప్పుదంతపుదాలు గార్కొన్ను తళ్కుటద్దము జూచి నాభియందముగ దిద్దు
బనిలేని పని కనుంగొను మటవాలుగ వాలుగన్నుల గరువమ్ము వరలు
ముద్దుముద్దుగ కడుఁబ్రొద్దుబ్రొద్దు పన్ని
పుట్టములు గట్టి చిటిపొటిపూత పొమ్ము
వెట్టుమక్కల రవళికన్పట్టదిరుగు
చిరుగుసిగ్గున పొరుగుభూసురుని యెదుట [ఘటికా. 2 35]

ఘటికాచల మహాత్మ్యంలో తరళ చేసే వికారాలు పాండురంగ మహాత్మ్యంలో కాపుఇంటికోడలు చేసే వికారాలముందు బలాదూరే. నిగమశర్మను ఆకర్షించడానికి ఆమె పోయిన పోకళ్ళు ఇలా వర్ణించాడు

పలువికారంబుల కలగల్పు చూపుల రాకపోకలు బయల్ ప్రాకజేయు
దమకంబు గమకంబు తత్తరంబును హత్తి మనసుసాగిన సల్లాపముఫుగోర్కు
కుదురుపాలిండ్లపై కొంగు జారగ గొప్పు వీడ మూరక నవ్వు వెర్రినవ్వు

---

19. వైయుగం కేతవరపు రామకోటిశాస్త్రి, పుట 33

వేఁగాలి వచ్చిదిక్కత్తి చెక్కిలి నొవ్వ గరచి వాతేర్చిన కౌగలించు
దంతవిహీనమొదటుండజాలిదంతపెట్టు దిట్టమొత్తలు బిగువంచు దగిరిలాడు
వనిత చిన్నారిపొన్నారి వయసువాన శ్రవణరంధ్రము గన్నంత చెవిటి యగుచు
(పాండు. 3 62)

సంచరించిందట కాపుకోడలు. పాత్రల వెకిలితనం, బలహీనతలు, ఆయువుపట్లు చూపడంలో రామకృష్ణుడు అందెవేసిన చెయ్యి. నిష్పక్షపాతంగా తాను సృష్టించిన ఉదాత్తమైన పాత్రలపట్ల కూడా ఏమాత్రం మమకారం లేకుండా రామకృష్ణుడు పరిహసించగలడు నిగమశర్మ అక్కపాత్రను ఎంతో ఉదాత్తంగా చిత్రించాడు కదా ఆమె బలహీనత ఇలా చూపించాడు. నిగమశర్మ ఇల్లు దోచుకొనిపోయాడు మర్నాడు అక్కగారు ఏడ్చింది "ఎందు కనుకొన్నారు? తమ్ముడు చెడెనే అనికాదు ఇల్లు మునిగిందనా, కాదు. కొత్తగా చేయించుకొన్న ముక్కర పోయెనే యని దార్వారయై యడరెనట!" ఈ విధంగా వ్యాఖ్యానం చేసి రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారు ఒక సత్యం వెలిబుచ్చి చెప్పారు. 'పరిహాసము పవిత్రవస్తువునుకూడా గమనింపదేమో' అన్నారు [20] నిజం.

అయితే, నిగమశర్మఅక్క ముక్కర పోయినందుకు ఏడవలేదు. ముత్తయిదువభాగ్యం పోతుందేమో అన్న భయంకొద్దీ ఏడిచిందని వేదాల తిరువేంగళాచార్యులుగారు సమర్థింప చూస్తున్నారు [21] ముత్తయిదువలక్షణాల నగలు ఐదు. అవి మట్టెలు, మంగళసూత్రం, నల్లపూసలు పిల్లేళ్ళు, ముక్కర. ఇవిపోయాయి "ఇవి పోవుట సౌభాగ్యమాంగల్యముల కపాయ సూచనమని భావింపబడు" నని తిరువేంగళాచార్యులవారు వివరించారు అయితే ఇది కవిభావం కాదేమో. ఇదే రామకృష్ణుని ఉద్దేశ్యమైతే 'ఊచముట్టుర నిలుదోచి యురికిచనుట యెరుగరోగాక యవ్వేళ యెరుక గలదె?' (పాండు 3 50) అని వాళ్ళు స్వల్పవిషయాలకు ఏడుస్తున్నారని చెప్పడు

రామకృష్ణుడు ప్రతిమాటా తూచి వాడతాడు అందుకే 'పాండురంగవిభుని పదగుంభనం' అన్నప్రత్యేకత ఏర్పడింది మారుమూల పదాలను ఔచిత్యంలేని సంస్కృతాన్ని తెచ్చి చక్కని జాతీయత ఉట్టిపడే తెలుగు పదాలతో జోడించి

20. హాస్యాలోకము రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారు, పు 90.
21 అష్టదిగ్గజములు: అష్టదిగ్గజసర్వంతంత్ర్యుత్సవసమితి ప్రచురణ, పు 249

సమాసాలు కట్టడం అతనికే తెలుసు. మిశ్రసమాసాలు చేసినా అతనికే చెల్లుతుంది నవచన్ను దేయి (ఉద్భ. 2 174), ప్రాయసప్రవృత్తి (పాండు. 1 20), దినవెచ్చం (పాండు 3 16), కనకక్రోవి (పాండు 4-8) మొదలైన మిశ్రసమాసాలు నిర్భయంగా వాడగలడు నీటిమీది అలలను నీటిదొంకలు అని చెప్పగలడు (పాండు 5 157). వంటఇంటిని రసవతి అనగలడు. ఇష్టమైతే సంధులుచేస్తాడు, లేదా మానేస్తాడు. ఛందస్సులో కూడా స్వతంత్రిస్తాడు; నన్నయగారి కాలంనుండీ అప్పకవిదాకా పృథ్వీవృత్తంలో 12 వ అక్షరం యతి చెప్తే తాను నిర్భయంగా 9 వ అక్షరం యతి అంటాడు (ఉద్భ. 2 150) రామకృష్ణుని శైలిలో ఉండే రహస్యాలను, ప్రయోగాలలోని రమ్యతను విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు చాలా బాగా వివరించారు.[22] పాండురంగమహాత్మ్యం "ప్రౌఢశైలీనిర్మాణనైపుణ్యముచేత కైలాసశిఖరము వంటిది. భాషలో తరువాతి కవులందరకు ప్రౌఢిసంపాదన కితని రచన యొరవడి" అన్న విశ్వనాథవారి మాటలు నిజం

రామకృష్ణుడు ప్రతిపద్యంలోనూ, 'సంస్కృతోజ్జ్వలమాన్నభోజనం' పడ్డిస్తాడు. అక్కడక్కడ చిన్నచిన్న పరిహాసాల రాళ్ళు ఉంటాయి. తప్పదు !

22. తెలుగుభాషాసమితివారి విజ్ఞానసర్వస్వం, 3వ సంపుటి: రామకృష్ణకవిపై వ్యాసం, పుటలు 1002 1009

26

కందుకూరి రుద్రకవి

కృష్ణ దేవరాయలవారి ఆస్థానంలో ఉండే అష్టదిగ్గజాలలో ఎవరెవరు ఏయేదిక్కులలో కూర్చొనేవారో తెలియదుగాని కందుకూరి రుద్రకవి మాత్రం ఈ ఈశాన్యదిశలో ఉండే సింహాసనంపై కూర్చొనేవాడని ప్రతీతి. అతడు ఈ స్థానంలో పన్నెండేళ్ళు ఉన్నాడనికూడ జనం చెప్పుకొంటారు.[1] కృష్ణదేవరాయలవారు క్రీ.శ. 1530 లో మరణించారు. కాబట్టి రుద్రకవి నిజంగా ఒక పుష్కరం రాయలవారి ఆస్థానంలో ఉంటే అతడు క్రీ.శ 1518 లో సభలో ప్రవేశించి ఉండాలి. అప్పటికి రాయలవారు తెలుగు గ్రంథాలలో బహుశా పారిజాతాపహరణ మొక్కటే అంకితం పుచ్చుకొన్నారు క్రీ శ 1522 దాకా మనుచరిత్ర రచన జరగలేదు. కందుకూరి రుద్రకవి క్రీ శ 1518 లోనే రాయలవారి ఆశ్రయం సంపాదించి పన్నెండేళ్ళపాటు కొలువులో ఉంటే రాయలవారికి ఇతర 'సీనియర్' దిగ్గజాలలాగ ఏదైనా పుస్తకం అంకితంఇచ్చి ఉండాలి అయితే అటువంటి నిదర్శనాలేవీ ఇప్పటికి దొరకలేదు. ప్రత్యక్షసాక్ష్యంలేదు కనుక రుద్రకవి అష్టదిగ్గజాలలో ఒకడై ఉండడని నిర్ణయించడానికి కూడ అస్కారం లేదు. రాయలవారికి అంకితమిచ్చిన కృతులు ఇతర దిగ్గజాల విషయంలోకూడా దొరకవు చాటువులవల్లా,సంప్రదాయం వల్లా కొన్ని ఊహాగానాలు చేయాలి. రుద్రకవి విషయంలో ఇవి కొకొల్లలు

కృష్ణదేవరాయుల వారి దర్శనం దొరకడం సామాన్యం కాదు చనువుగల అస్థానకవులో, పలుకుబడివున్న మతగురువులో, సిఫార్సు చేయగలిగిన

1. చాటుపద్యమణిమంజరి, రెండవభాగం వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిగారు, పుట 115

మంత్రులలో ఒకమాట వేస్తేనే గాని రాయలవారికి ఎంత మహాకవిసంగతైనా తెలియడానికి వీలుండదు కవులు,గురువులు,మంత్రులు కక్షకట్టి నట్లు రుద్రకవిసంగతి రాయలవారికి తెలియనివ్వలేదు ముఖ్యంగా మంత్రు లెందుకో మరీ పగపట్టినట్టున్నారు "ఈ మంత్రులు మన సంగతి చెప్పకపోతే నిజమైన 'మంత్రి' నామధారిచేత సిఫార్సు చేయించుకోవచ్చు" నని రుద్రకవి తలచినట్లుంది రాయలవారికి క్షురకర్మచేసే మంగలి కొండోజిచేత చెప్పించు కొన్నాడు దర్శనం దొరికింది ఆ సందర్భంలో రుద్రకవి ఈ పద్యం చెప్పాడట:

ఎంగిలి ముచ్చు గులాములు సంగతిగా గులముచెరుప జనువించిరయా
ఇంగిత మెరిగిన ఘనుడీ మంగలికొండోజి మేలు మంత్రుల కన్నన్

ఈ మంగలి కొండోజి చారిత్రక పురుషుడే క్రీ శ.1544 50 ల మధ్య విజయనగర సామ్రాజ్యాన్ని పాలించిన సదాశివరాయలవారి ఆజ్ఞ చొప్పున వేయించిన చాలా దాన శాసనాల్లో ఈ మంగలి కొండోజిపేరు కనబడుతుంది ఒక సారి తన నేర్పంతా చూపించి క్షురకర్మచేసి కొండోజి రాయలవారిని మెప్పించాడట. 'ఏం కావాలో కోరుకో' అని వారు కటాక్షించారు రాజ్యంలో ఉన్న మంగళ్ళందరూ అచ్చుకోవలసిన పన్నులు మాఫీ చేయించమని కొండోజి కోరు కొన్నాడు ఆకోరిక రాయశాసనమైంది సదాశివరాయల వారి కాలంలో ఉన్న కొండోజి కృష్ణరాయలవారి కాలంలో కూడా ఉండడానికి ఆస్కారం లేకపోలేదనీ, అతడు రుద్రకవికి సభాప్రవేశం కలిగించి ఉంటాడనీ చరిత్రకారులు భావిస్తున్నారు.[2]

రాయల వారి ఆస్థానంలో పన్నెండేళ్ళున్న రుద్రకవి ఎన్నో క్లిష్టసమస్యలు పూరించాడట అయితే, అతనిపేర చలామణీ అయ్యే కొన్ని సమస్యలను ఇతరులు పూరించినట్లు పండితులు గుర్తించారు.[3] తాతాచార్యులవారితో తెనాలిరామకృష్ణుడే కాక రుద్రకవికూడా చాలా తగాదాలు పెట్టుకొన్నట్లు కనబడుతుంది ఈ కవితిట్టుకవిత్వంలో చాలా దిట్ట అని చెప్పవచ్చు. ఎంత ఉద్ధతిగా తాను తిట్టగలడో ఇలా చెప్పాడు :

---

2. 'అష్టదిగ్గజములు': అష్టదిగ్గజపద్యరత్నవసమితి ప్రచురణ వేలూరి వెంకట రమణయ్యగారి వ్యాసం, పుట 20.

3 చాటుపద్యమణిమంజరి,II పుట 113

తిట్టుదునా భుజంగ విషదిగ్ధదవానల ధాగ ధైగధి
ట్పృట్పచిటార్భటి ప్రకటశీఘ్రమహోగ్రగత దంత విస్ఫురో
ద్ఘట్టన విస్ఫులింగలయకారణదారుణఖట్టఖుట్టరా
ట్పట్టణగోపుర ధ్వజవిహాలాహలావళిగాగ నుర్వరన్. [చాటు, IIపుట 114]

రాజుగారి కోటబురుజుమీద జండా ఊడిపడేటట్టు మాత్రమే కాదు, పట్టపురాజులు, దొరలు,పండితులు మొదలైన వాళ్ళన్నుప్రబంధంలో, పురవర్ణన చేసేటప్పుడు పేర్కొనే అమరాంబాపతు అందరితోపాటు కలిపితిట్టగలనని ఇలా చెప్తున్నాడు:

తిట్టుదునా మహోగ్రకరతీవ్రవచోవరగద్యపద్యసం
ఘట్టఘురట్టఘట్ట వరగా విధిగాచినవైన మానిని
పట్టణవ ప్రసాధమణిబంధుర సింధుర సైంధవాద్యులన్
బట్టపురాజులన్ దొరల బండితులన్ దురహంకృతాత్ములన్

[చాటు, II, పుట 114]

తాను తిడితే ఎంతభయంకరమో, దీవిస్తే అంతసుఖకరమనికూడ రుద్రకవికి తెలుసు ఆ సంగతి ఇలావిశదపరుస్తున్నాడు ;

తిట్టుదునా మహోగ్రకరతీవ్రవచో వరగద్యపద్యసం
ఘట్టపతీంద్ర కోటి ఘనకంఠ విపాగ్ని ల రీతి మెట్టునన్
నెట్టన దాక గావలయు నిందయుశేయక వద్యమిస్తినా
పట్టపురాజురీతి బహుభంగుల రెస్ప సుఖింపగావలెన్. [చాటు, IIపుట114]

ఇలా తన తిట్లూ దీవెనల సంగతి చెప్తూనే రుద్రకవి రాయలవారి ఆస్థానంలో ప్రవేశించాడని ప్రతీతి ఈ పద్యాలను విన్నాక రాయలవారు అతనికి ఈ శాస్త్రసింహాసన మిచ్చారట అల్లసానిపెద్దనగారంత మహాకవి ఇతని కవిత్వాన్ని మెచ్చుకొని 'తగురా! కవిరుద్ర!' అని ఇలా ప్రశంసించాడట:

వ్యగ్రకవిత్వతత్వ చతురాస్యులు శైయట భాష్య భక్తి కా
న్యుగ్రహశక్తి కల్గిన ఘనుల్ కవులెందరులేరు! విదు ప్ర
త్యగ్ర వచోధురీణకవితల్ తగురా కవిరుద్ర!రుద్రథ
ణ్ముగ్ర సముజ్వలస్ఫురిత హల్లులతుల్ వ్యరపాళికొజ్జలై [చాటు, II, పుట 117]

ఈశ్వరుని ఢమరుకం మ్రోగినప్పుడు ఆదిలో అచ్చులు, హల్లులు జనించాయట. 'అఇఉణ్, ఋౡక్' అంటూ మొదలయ్యే వ్యాకరణసూత్రాలను మహేశ్వర సూత్రాలంటారు. సంస్కృత వ్యాకరణమంతా వీటిమీద ఆధారపడి ఉంది. సూత్రరచనకు వీలైన క్రమంలో భాషలోని వర్ణాలను ఆదివ్యాకర్త పేర్కొన్నాడు. కిటుకు తెలియని వాళ్ళను ఇవి మంత్రాలలాగ ఆశ్చర్యచకితుల్ని చేస్తాయి. కందుకూరి రుద్రకవి కవితలు రుద్రఢక్కనుండి జనించిన హల్లులకు ఒజ్జలని అల్లసాని పెద్దనగారు భావించారుగాని భద్రమంత్రి అనే మహానుభావుడు వేరుగా అభిప్రాయపడ్డాడు. పాణినీయవ్యాకరణంలోని సూత్రాలను ఏకరువుపెట్టి రుద్రకవి అలాగాజనాన్ని బెదరగొట్టి పైకం దోచుకొంటున్నాడని ఆ మంత్రిగారి అనుమానం. దానినే ఇలా చెప్పారు:

జబగడదశ్లు లణ్లు శషసర్లు కపయ్యు ఝభఞ ఞమఙణము హా
జబజబలెల్ల చేసి యగసాళెల బేలల బోయపాలెషం
ఖబుస్సుల చెప్పి చేతగలపూకము దోచుటగాదు రుద్ర! నీ
దబదబ భద్రమంత్రి యెదుటం గనసాగదు పోలుపోటుమీ!

[చాటు, II పుట 116]

భద్రమంత్రి ఇలా సవాలు చేస్తే కందుకూరి రుద్రకవి స్వయంగా జవాబు చెప్పలేదుగాని అతని శిష్యుడు గొబ్బలు త్రిపురాంతకుడనేవాడు ఇలా సమాధానమిచ్చాడు:

భద్రా! శ్వానము మొఱిగిన రుద్రాంకిత జంగమయ్య రూఢిక గొడువా
చిద్రూపుడైన సాక్షాద్రుద్రుడరయ కందుకూరి రుద్రుడు ధాత్రిన్.

నాగళ్ళచిట్టప్ప అనే మరోశిష్యుడు వెనువెంటనే ఇలా ప్రస్తుతించాడట:

రుద్రకవి వాక్పటుత్వము భద్రప్రదయుక్తి దవరు భామిర శీలా
రుద్రస్వరూపు నెఱుగుము క్షుద్రు లెదుర్కొనగగలరె ఉంభినిలోపణ?

[చాటు, II, పుట 117]

రుద్రకవిని 'బొపద్దు' అని నిలిపి అతని శిష్యులవల్ల తిట్లుతిన్న ఈ భద్రమంత్రి ఎప్పటివాడో తెలియదు. అసలు ఈ రుద్రకవి రాయలవారి కాలంలోని వాడేనా అని అనుమానం, ఏమంటే, ఈ కవివంశంలో రుద్రకవి

నామధారులు చాలా మంది ఉన్నారట, "కృష్ణదేవరాయలనాటివాడు ప్రథమరుద్ర కవి. ఇబ్రహీంనాటివాడు ద్వితీయరుద్రకవి. వారికి తర్వాత గూడ గవితనేర్చిన రుద్రకవులున్నారు," అని ఇప్పటి రుద్రకవివంశ్యులు చెప్తున్నారు [4] భద్రమంత్రి సవాలుచేసిన రుద్రకవి బహుశా అర్వాచీనుడు కావచ్చు

కృష్ణదేవరాయలకాలంలోని రుద్రకవి ఏ కావ్యాలు వ్రాశాడో తెలియదుగాని మల్కిభరాంకాలంలోని రుద్రకవి నిరంకుశోపాఖ్యానం అనే శృంగారకావ్యం చెప్పాడు ఈ కృతివల్ల రుద్రకవి నివాసం నెల్లూరిజిల్లాలోని కందుకూరని తెలుస్తుంది ఆ ఊళ్ళో ఉండే సోమేశ్వరస్వామిని, జనార్దనుణ్ణి తన కావ్యంలో స్తుతించినా ఇతడు చిన్నప్పటినుంచీ కాళీభక్తుడు. ఆమె వరప్రసాదంవల్ల లబ్ధవర్ణ, వర్ణనీయ కవిత్వ ధౌరేయుడయ్యాడట అమ్మవారివల్ల కవిత్వం సంపాదించిన రుద్రకవి కావ్యాన్ని వ్రాద్దామనుకొన్నప్పుడు అయ్యవారు కలలో కనబడి అది అంకితం ఇమ్మన్నాడట 'మహాభాగ్య'మని కందుకూరి సోమేశ్వరస్వామికి దానిని అంకితమిచ్చాడు

ఈ ఉపాఖ్యానాన్ని సూతుడు శౌనకాది మహామునులకు చెప్పలేదు ధర్మశీలుడనే రాజుకు పులహుడనేముని కథనం చేశాడు అదిలో ఆ రాజు గారికో పెద్ద ధర్మసందేహం వచ్చింది అతడు భయపడుతూనే అడిగాడు ఆ ప్రశ్న తామరసాక్షకీర్తనం కాదు, తత్త్వరహస్యమూ కాదు, మరేమిటంటే

> వ్యసనములలోన ప్రథమ వ్యసనము సంభోగకాంక్ష యది దోషములే
> మనమునఁగ నెంతు నందుం బ్రసరించినవారు పాపబాహ్యులు కలరే?
>
> [నిరంకుశ. 1 36]

ఇది విన్నాక ముని కోపించలేదు, "భయపడడమెందుకు? అడగడం తప్పుకాదు కోరికలు మాటల్లో ఉంటాయా? మనసులోకాక? రతిప్రసంగాలు తడవినంతమాత్రాన అందరూ పెద్దమనుష్యులుకారు" అని హెచ్చరించి సురతేచ్ఛతప్ప తక్కిన విచారము దూరము చేసిన మొక్కలపు మనుష్యులు కొందరు బుధులు కానని సద్గతి పొందారని నిరంకుశుని కథ చెప్పాడు

---

4. చాటుపద్య మణిమంజరి II, పుట 120

మాణిక్యపురంలో సురశర్మ అనే కర్మిష్ఠి ఉన్నాడు అతడు రెండవ ప్రజాపతి. అతని కో కొడుకు పుట్టాడు ఆ చిన్నవాడు అనర్గళశేముషీ మహిమచే 'వేదాది విద్యా నిరంకుశు'డౌతాడని భావించి నిరంకుశుడనే పేరు పెట్టారు వేదాలు చదివించారు శాస్త్రాలు నేర్పారు సంగీత సాహిత్యాలు బోధించారు యుక్తవయస్సు వచ్చాక పెళ్ళి చేశారు అతణ్ణి చూసిన ఆడపిల్లలు మోహించేవారు. అయితే ఆదిలో అతడు అపర ప్రవరాఖ్యుడు ఆ తరువాత నిగమశర్మకు సరైన ఉజ్జీ అయ్యాడు జూదంలో ఆరితేరాడు కొంగున ఎప్పుడూ పాచికలు ఉండేవి

నిరంకుశుడు అంచెలంచెలుగా ఎలా చెడ్డాడో కవి ఇలా చెప్పాడు:

తలిదండ్రులకు సమ్మతంబుగా నతిథిసత్కృత్యము యటంచు నేకింత గిలుబుచేయు
బోరుగూళ్ళగల మావ్యభూముల భాగ్యంబు గ్రయపెట్టి విడుచుచు బరస్వరంబు
దనపై బరాసుర్ప దప్పియుంచుచిరింగి దక్షవామ్యమైన దొంగిలించు
సప్పచెళ్లింద్రపై వాదరంబులు చూపి యురణముల్గొనిపోయి యుపహరించు
బలవమునుగల్గి యును బూవి ప్రజలయిండ్ల గన్న పెట్టునదెక్కుటెరాన కొరవ
కథమదుర్వృత్తులన్నియు గరచెనతడు లంజతల్లులచేత మల్లటకుగాగ
[నిరంకుశ, 2 26]

'చేరి కన్నడభూమి జెరపట్టు పాశ్చాత్యనృపతికైన నెకింత కృపదలిర్పు' గాని 'లంజతల్లికి దయలేదు లక్షయైన' (నిరంకుశ, 2-42), కాబట్టి నిరంకుశుడు దొరికినంత డబ్బు తెచ్చి దేసిళ్ళతో వేశ్యమాతదగ్గర గుమ్మరించేవాడు నిగమశర్మ భార్య, పాపం, గుట్టేక అణగి అత్తమామల చిత్తానికి వచ్చేటట్లు భక్తి శక్తులు మెరసి పాట్లుపడేది నిరంకుశుని భార్య అలా నోరుమూసుకొనే రకం కాదు కళ్ళెంట నీరు కారుతూఉండే అత్తగారినిచూసి అడగవలసిన నాలుగూ పన్నెండుపద్యాలలో అడిగింది.

మికతన గాది యూయని వేకం బాయనకు సుర్వపిల్లల మి యా
త్మకరణ మింతయుదిగిన జేకసునే యాత దింత శ్లేతరతః ? [నిరం, 2 53]

బంధువులలో ఎవరెవరు ఎలాఎలా ఉపేక్షించారో ఆమె ఇలా చెప్పింది:

మామగారైనను 'గామాంధవర్తనం బోజగా'దని పల్కుముదుగకున్నె?
వదినెయైనను 'వారవనితాప్రసంగంబు లక్షణా'యని పల్కనణగకున్నె?
బంధువులైనను 'ఖథముదప్పుచరించుట నీతి' యని పల్క మానకున్నె?

మిర్లైన 'సిదురాచారపారీణత వలదురా' యని వల్క వదలకున్నె?
కటకటా! చూరవిర్ ధియాకరటీధరణి సురకులాచార ధర్మంబు మారవుచ్చు
నుతువిదుశ్శ్రేష్ఠులారక చూచుచున్న నరుఫునకు లోటులో నగు బాటురాదొ?
[నిరం, 2 52]

తనను చిన్నప్పుడే 'ఇంతనాడు' ఆ మూడుముళ్ళూ వేయించి తీసుకొచ్చారు, ఆరోజునుంచి అత్తగారి ఆజ్ఞచొప్పున 'క్షేత్రం' చేస్తున్నది

నాకిపు దేహసుఖము పు ధాకృతమేకాక నేడు రాజోనే యీ
లోకమున నేని యరుదా మాకోతలుగాదె పొరుగుమంచముగాదె? [నిరం, 2 56]

ఆ చిన్నది, పాపం,ఇలా నేరుపిడిచి అడగడానికి కారణం లేకపోలేదు "మగడు సంసారనివర్తనచేసి యిట్లు తిరిగిన మనమున గోపింప కెట్లి మగనాలుండుగ?" (నిరం 2 60) కోడలు ఇలా అత్తగారు బాధపడింది

ఏమిసేయుదు మదిలోన నెన్నదైన మరచియుండెదు దానవా మగువ వాని
కర్మశాలం మెట్లుగాగలదోకాని యాతిముత్యముమసిబొగ్గునయ్యె నేడు.
[నిరం. 2 65]

నిగమశర్మ అక్కగారిలాగ నిరంకుశుని తల్లికూడ హితోపదేశం చేద్దామనుకొంది. ఇంటికి భోజనానికి వచ్చిన కొడుకుకు కడుపునిండా తిండిపెట్టి, ఆ తరువాత "ఇంటనెన్నడు లేని ఈ హీనవిద్య యెన్నడభ్యాసమయ్యెరా! కన్నతండ్రి!" అని ఏడిచింది "ఊళ్ళోఉన్న భోగపరాయణులు ఇంత వీధిని పడ్డారా?" అని చెప్పింది

లేరా భోగపరాయణుల్ జగతిలో లీలావినోదంబుగా
లేరా వేశ్యలయింట్లకుట్ వివిధసంభోగార్థులై గుట్టుతో
రారా వైదిక ధర్మమార్గపథిక ప్రావిణ్యముంజూపరా
యేరాతండ్రి పరిత్యజింతురటరా యీ రీతి సత్కర్మముల్? [నిరం 2 84]

తల్లి ఎన్ని చెప్పినా నిరంకుశుడు పల్లెత్తి జవాబుచెప్పలేదు పొద్దు పోయింది. తలారులకు భయపడి ఆ రాత్రి యింట గడిపాడుగాని తల్లిచేసిన హితబోధవల్ల కాదు. ఆ యిల్లాలు వాడికి కొత్త జరీబట్టలు ఇచ్చి గంధంపూసి కోడలి గది దగ్గర వదలిపెట్టింది నిరంకుశుని భార్య రెండు చేతులతో

బంగారాలు ఇవ్వబోతే అతగాడు విట్టూర్చి ముఖం తిప్పేసుకొన్నాడు ఆ రాత్రి నాలుగుగడియలు ఏకాదిలాగ గడిపాడు ఇక తెల్లారుతుందనగా పెళ్లాం నగలు నల్లపూసాదిగా వేలువుకొని ఆదాయించాడు అయితే ఇలా ఎన్నాళ్ళు సాగుతుంది? వేశ్యమాత నయానా భయానా చెప్పి అతణ్ణి వెళ్ళగొట్టింది నిరంకుశుడు అడవులు పట్టాడు

అడవిలో ఒక శివాలయం ముందు ఆ పాడుగుడిలోని దేవుణ్ణి చూసి నిరంకుశుడు 'నాతో జూదమాడ 'రా' అని అడిగాడు కొంగుముడి విప్పి పాచికలు తీశాడు 'పందెం ఏమి' అని అడిగాడు 'నీ ఆయుధాలు,వాహనాలు, వస్త్రాలూ అక్కర్లేదుగాని లంజ లంజ పందెం వేసుకొందాం' అన్నాడు 'ఓడినవాళ్ళు గెలిచినవాళ్ళకు అడిగిన ఒక వేశ్యను సంపాదించి ఇవ్వాలి' అని చెప్పాడు ఇద్దరితరఫునా తనే పందెం వేశాడు:

ధృతి పెంపొందగ సారెసారె నయసారెం బాచికల్ సారెకై
హృతరిం బోవుచు బోడుగట్టుతరి రిమ్మల్మిర జోడించుమర్
ఇత ఖాలా వడి దప్పి యుక్తిగ మగా ప్రావంచ ధీవంత లోం
కిత నానర్తకియుంచు నాతె ముఖయాంగీకార మేపారగన్ [నిరం. 3 20]

నిరంకుశుడే గెలిచాడు అనుకొన్న పందెంప్రకారం తనకు వేశ్యను తెచ్చి ఇమ్మన్నాడు దేవుడు మాట్లాడకపోతే అప్పు ఎగవేసే సాధారణ మానవ మాత్రులకు దండనగా వేయించే పోగడదండ దేవుడి మెళ్లో వేశాడు [5]

తగునె వన్నెద నీక యోగతి దప్పుమానము చాల్పగా
దగవు సీకుమ నాకు పెద్దలదండ పొట్టిద జంటిపై
గగనకేశయుటంచు ఇందురుకాపసేలు గళంబునన్
బోగడదండ యొనర్చె నానిలయాసురాగ్రణి దిట్టయై [నిరం. 3 26]

పోగడదండ వేశాక ఎంతదేవుడైనా ఎలా తప్పించుకొనిపోగలడు? నిరంకుశుడు ఇలా ఛాలెంజి వేశాడు

---

5 "కవిలాజాలకంఠరంబు పోగొట్టించేసుగదా మరపిక్క పెడుబెంత పోగడదండ" అనిశ్రీనాథుడు చెప్పిన చాటువు లోని పోగడదండ అప్పులున్నవాళ్ళకు వేసే అనువనుతితోళ్ళతాళ్ళ అని చెప్పాలి చూ: ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్ర సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారు,పుటలు 279 280

బరిదప్పి తపముచేతలం బొరలక యుష్మ దీవినత్త్వ పోలతడదే ని
యరచేత బంర్లువచ్చిన గరితుషుగా శిక్తు శార్మక ప్రతిపక్ష! [నిరం 3 32]

దేవుడు ప్రత్యక్షమై "ఎవరు? ఏ వేశ్యకావాలి?" అని అడిగాడు "ఎందుకు భయపడతావు?" అన్నాడు, "నాకెందుకూ భయం?" అని నిరంకుశుడిలా చెప్పాడు:

పూలవేసినవాని నిర్మూలపరచి రాలవేసినవాని హేరాళమైన
సిరి గరుణించితివి దయాశీల!నీకు జాలనపరాధినంచు నాకేల వెరవ?
[నిరం 3-42]

భయంలేదు కనుక ఏమాత్రం మొగమాటపడకుండా నిరంకుశుడు రంభనే కావాలని కోరుకొన్నాడు ఇపుడు మంజూరు చేశాడు దేవవేశ్య దిగివచ్చింది నిరంకుశుడు ఆమెతో సుఖంగా విహరించి మెప్పించాడు రంభ ఇలా అందట:

మనసిజకేళికి భూసుర తనయా, నీసాటి రారు దలపగనేలా!
యనరాదుగాని రాములు వినుమా నలకూబరాది విజయవిశాలుల్ [నిరం. 3 64]

నిరంకుశునిమీద ఉండే వ్యామోహంలో రంభ భూలోకంలోనే ఉండిపోయింది. ఒకసారి ఈఇద్దరూ నార దునికళ్ళపడ్డారు. ఆ కలహభోజనుడు ఈ సంగతి ఇంద్రునితో చెప్పాడు. మహేంద్రుడు మండిపడి రంభను శపించాడు నిరంకుశుడు తన బుద్ధిచాకచక్యంతో రంభకు శాపవిమోచనం కలిగించాడు దేవుని దయవల్ల అతడు "ఏకవాక్యప్రతిష్ఠాపనాచార్యుండును ద్విజవంశపావనుండును త్రివర్గనిరతుండును జతుర్వేరపరాయణుండును బంచశరాకారుండునుషట్శాస్త్రపారీణుండును సప్తాశ్వతేజుండును అష్టభోగసంపన్నుండును నవనిధానసంపన్నుండును దశదిశాపూరం కీర్తిమండలుండునై చెలంగె" (4-132). ఎలాంటి దురాచారపరాయణునకు ఎటువంటి జగత్ప్రసిద్ధి అని ముని ధర్మశీలమహారాజుకు ఈ నిరంకుశోపాఖ్యానం చెప్పాడు ఈ కథ రుద్రకవి చిన్నప్పుడే వ్రాసినట్టుంది చూడండి ఈపద్యం :

అని ముని ధర్మశీల వసుధాధిపమౌళికి నేర్పరించి చె
ప్పిన కథ శాల్యచాపలము పెంపున స్వామికి విన్నవించితిఁ

జనకుడు బాలుడాడు సవతల్లివచో వివశాంబుచేత నె
మ్మనమున మోదమొందుక్రియ మామకవాత్సల సంతసిల్లుమీ! [నిరం 4 134]

బాల్యచాపల్యంతో చెప్పినా అక్కడక్కడ చక్కని సాంఘిక కావ్యంలాగ రుద్రకవి దీనిని రచించాడు ఇది వ్రాశాక అతడు 'సుగ్రీవవిజయం' అనే యక్షగానం చెప్పాడు మన సాహిత్యంలో యక్షగానాలు ఒక ప్రత్యేక మైన శాఖకు చెందినవి ఈ శాఖపై పూచిన తొలిపువ్వులు ఎన్నో ఉన్నాయిగాని తొలిపండు ఒక్క సుగ్రీవవిజయమే దీనిని రుద్రకవి కందుకూరి జనార్దనస్వామికి అంకితమిచ్చాడు కిష్కింధాకాండలోని మంచిరసవత్తరమైనఘట్టాలను ఇతడు యక్షగానంగా వ్రాశాడు ఇందులో త్రిపుట ,జంపె, కురచజంపె, అటతాళం, ఏకతాళం మొదలైన గతులలో పాటలు, అర్ధచంద్రికలు, ఏలలు, ధవళాలు, ద్విపదలు ఉన్నాయి మొట్టమొదట ఒక ఉత్పలమాల, రమారమి చివర ఒక సీసపద్యం ఉన్నాయి అక్కడక్కడ వచనాలు, గీతాలుకూడ ఉన్నాయి తొలి ఉత్పలమాల తప్పిస్తే ఇది పూర్తిగా దేశిఛందస్సులలో వ్రాసిన రచన దీనిని 'కరుణభాసుర యక్షగాన ప్రబంధం' అని కవి పేర్కొన్నాడు (పుట 46) నిజంగానే కరుణామయంగా వ్రాశాడు సీతామ్మవారి నగలను చూసి రాముడిలా విలపిస్తాడు:

నన్ను విడిచియు నిలువజాలక నాతి వచ్చిన తెరవు తిరుగము
నిన్ను విడిచె నెట్టు లోర్తును నీలవేణీ!
రమణితో వినుబాసినప్పుడె రాతిరే శివరాత్రి రాయెను
నిముసమ్మైనను నాదుకంటికి నిదురరాదు.

తనవల్ల సూర్యవంశమే అపకీర్తిపాలైందని ఇలా బాధపడతాడు:

తరణికులమున బుట్టి శరచాపములు పట్టి
తరుణి గోల్పడుకంటె మరణమే మేలు
నను శౌర్యవంతుడని తనపుత్రి నిడినట్టి
జనకవిభు డీవార్త విని నగుచునున్నె
ఒకట నొచ్చములేక యున్న రవివంశమున
అకట నావే నింత యపకీర్తివచ్చె

రామబాణం తగిలి పడిపోయిన వాలివిలాపం చాలా బాగా వ్రాశాడు.

ఏడుపు, కోపం, తర్కం, తిట్లు అన్నీ వరదలాగా వాలిమాటల్లో కనబడతాయి 'నేను తప్పుచేసినా' శిక్షించడానికి నీకేం అధికారముం' దని వాలి రాముణ్ణి అడుగుతాడు

తప్పుగలిగిన వాళ్ళ వెల్లను తగును భరతేంద్రునకు న్యాయము
తప్పి నీకు వధింపజెల్లునె తపసివర్యా!

దీనికి రాముడిచ్చిన సమాధానంకూడ గట్టిదే

పరమధార్మికుడైన భరతవిభువంపునను
జరియించుచును దేవకరు జూడగలను ?

రాముడు భరతుని అనుమతితోనే వనవాసంచేస్తున్నాడు మరి వాలివధ తరువాత అక్కడున్న చెంచెతలు ఏలలుపాడి రామాయణం సుఖాంతమని ఒక్కముక్కలో చెప్తారు

దేవుడని తెలియలేక కావరించి వాలివచ్చె
దేవ! నీతో నిగ్రహించిన ఓ రామచంద్ర!
రావణునకు నిదె పాటురా.

రుద్రకవి రామాయణమంతా ఇలా యక్షగానంలా వ్రాయలేదేమనేబాధ దీనిని చదివాక కలుగుతుంది లభించిన తెలుగు యక్షగానాలలో ఇది మొట్ట మొదటిది గనుక దీనిపై ప్రత్యేకమైన పరిశోధన చాల అవసరం ఇది ఒక కొత్తవిషయాన్ని చాటి చెప్తుంది గురజాడ అప్పారావుగారు 'ముత్యాలసరం' అని పేరు పెట్టిన ఛందస్సు మన యక్షగానాలలో తొలిదగ్గరనుంచి ఉంది త్రిపుటతాళంలో రుద్రకవి వ్రాసినవన్నీ ముత్యాలసరాల లక్షణానికి సరిపోతాయి ప్రతి దీర్ఘపాదంలోనూ పధ్నాలుగుమాత్రలున్నాయి హ్రస్వపాదంలో ఏడు ఉంటాయి యతో, ప్రాసో పాదాలను కలుపుతాయి సుగ్రీవవిజయంలోని తొలి 'త్రిపుట' తాళంలోని పాట చూడండి

కపికులోత్తమ నాకు జూడగ గవటు వేషము గానరాదిది
విపులవృక్షముల జావమతులంచి వెరవనేలా.

ఇలాగ్రాస్తే ఈ యక్షగానంలోని త్రిపుటపాటలన్నీ ముత్యాలసరాలలాగే సాక్షాత్కరిస్తాయి. అయితే ఈ సాక్ష్యాలతో ముత్యాలసరం నవీనతన ప్రతి ఘటించక్కర్లేదు. శ్రీశ్రీ చెప్పినట్టు "ముత్యాలసరం అంటే మనకు గురజాడ అప్పారావుగారి పేరే జ్ఞాపకంవస్తుంది. ఏసన్ముహూర్తంలోనే ఆతడాగేయం పలికి దానికి 'ముత్యాల సరం' అని నామకరణం చేశాడు. ఒక మాత్ను వేగానికి వాహనంగా చేకొని ఒక స్వతంత్ర కవిత్వాన్ని విడుదల చేశాడు. గురజాడ అప్పారావుదే ఈ ఛందస్సు "[6]

అప్పారావుగారు చేపట్టిన ఛందస్సుపునాదులు ఎంతలోతున ఉన్నాయో రుద్రకవి యక్ష గానం తెలియజేస్తుంది. ఒక్కసుగ్రీవ విజయంలోనేకాక ఇతర కృతులలోకూడ రుద్రకవి దేశిఛందస్సులను వాడాడు. అతడు కందుకూరి జనార్దనునిమీద చెప్పిన అష్టకం చాలా చక్కని దేశవాళీ శృంగారరచన, తేనెకుసైతం తీయదనం నేర్పే తెలుగుకవిత

సిరులుమించిన పసిమిబంగరు జిలుగుదువ్వటి జారగా
చరణపద్మముమీద ధ్వైషాము . (క్రాంతులు దేరగా
మరుపు చూపగ వచ్చి.వే మోహనాకృతిమీరగా
గరుడవాహన దనుజమర్దన కందుకూరి జనార్దనా!
ఆసపెట్టిన రాకపోతివి ఆయెటే అటుమొన్నమా
పూనిపిలువగ వినకపోతివి పొంచిపోవుచు మొన్నమా
నేను చూడగ గడచిపోతివి నీటుచేయక నిన్నమా
కానిలేరా దనుజమర్దన కందుకూరి జనార్దనా !
చిత్తరంబున మొలకలొంపులు పెదవి నెవ్వతె ఉంచెరా
గుత్తమైన మిటారిగుబ్బలగుమ్ము యెవ్వతె మెచ్చెరా
చిత్తగించక జిరువారను చెక్కిలెవ్వతె నొక్కెరా
కత్తిగోరుల దనుజమర్దన కందుకూరి జనార్దనా !
నిన్నరాతిరి చవికెలోపల నీవు చెలి కూడుండిరా
ఉన్న మార్గములన్నియును నే నెరిగిచేతను వింటిరా
విన్నమాత్రముగాదురా విను వీధిలో గనుగొంటిరా
కన్నులారా దనుజమర్దన కందుకూరి జనార్దనా !

6 ఉదయిని 'ముత్యాలసరం' ఒక కృషి' శ్రీశ్రీ ఫిబ్రవరి, 1935,

చెల్లబో వసువర్ణనది నీ జిలుగుదువ్వలి విప్పురా
ముల్లుమోవగ సందులేదుర మోవి కెంపులుగప్పురా
తెల్లవారినదాకా ఎక్కడ తిరుగులాడితి చెప్పరా
కల్లలాడక దనుజమర్దన కందుకూరి జనార్దనా !
తప్పులన్నియు తెలుసుకొంటిని తప్పుజాసలు సేయకూ
ముప్పుదేరిచి కమ్మగనతో మాటిమాటికి రాయకూ
ఉప్పుచేసుక తత్తరంబున నొరటపై చేయివేయకూ
గప్పితనమున దనుజమర్దన! కందుకూరి జనార్దనా !
అంతఖాయక కూడియుంటివి ఆమె పోయెను నాటికి
ఇంతి మందిపదంగ నేటికి కదలు మెప్పులిచోటికి
ఉంతరా నీ మాటలకు నే నోర్వజాలను మాటికి
గండిదొంగవు దనుజమర్దన కందుకూరి జనార్దనా!
కొదవలన్నియు దీర్చుకొంటివి నాగుజము వెరిగి శయ్యనూ
అదసొంగి ఎలితివి విరవాదిపూవులశయ్యనూ !
మదనకేళికి నీవె జాణవు మారు దానము మాన్పరా
కదియరారా దనుజమర్దన కందుకూరి జనార్దనా !

తెలుగులో ఇంతతీయగా అష్టకాలు వ్రాసిన వాళ్లు అరుదు ఈ శాఖకు రుద్రకవే ప్రథముడు. ఇతని తరువాత చాలామంది అష్టకాలు వ్రాశారు వాటిలో గోరంట్ల మాధవాష్టకం, ఒంటిమిట్ట రఘునాయకాష్టకం, కడపాధినాయకాష్టకం, మొదలైనవి ఉన్నాయిగాని వేటిలోనూ ఇంతతీయదనం కనబడదు [7] లేట తెలుగుమాటలలో జనార్దనుని మీద అష్టకం వ్రాశాక తత్సమపదాలతో పంచరత్నాలు కూడ రుద్రకవి చెప్పినట్లుంది. [8] ఇవి అముద్రితాలు

అనాథనాథ నాగతల్ప యజ్ఞకల్పమౌనిరం
జనా ! జనార్తినాశనా! దిశాపతీప్సితార్థదా
సనా! సనాతనా! యనాదిసత్వ కందుకూరి శ్రీ
జనార్దనా జనార్దనా పాపసారిమర్దనా !
మందరీమయాంగ నానుశోభనా నిరంజనా
స్యందనీకృతోర్విశైలజా మనోభిరంజనా

7. ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయంలో R128 లో 8 అష్టకాలు ఉన్నాయి ఇవి అముద్రితాలు కందుకూరి జనార్దనాష్టకంతోపాటు పీఠిక తో సుదీర్ఘపీఠికతో ఏ ఎ కె రంగారావుగారు ప్రచురించారు ఆనందమోహన కార్యశాల మద్రాసు 1966

8. R 764 కందుకూరి రుద్రవిషయం అనే గ్రంథంలోని పంచచామరాలు

మందహాస భాసకంఠ మంజుభాషితాంజనా
కందుకూరిసోమ విషకామదర్పభంజనా !

ఈ కృతులేకాక రుద్రకవి ఒక శతకంకూడ చెప్పినట్లుంది. దాని మకుటం చాలా పెద్దది 'బలవదరిదరీకుహర భాస్వదరీయదరీదరీ హరీ!', అని పొడుగ్గా, పాండిత్యప్రకర్షతో ఉంటుంది. అయితే శతకంలోని భావాలు చాలా సరళమైనవి; చమత్కారమైనవి, మానవమాత్రులం మనం ఏమాత్రం సవ్వడైనా నిద్రపోలేము. సముద్రము హెూర, పాముబుసలు ఉన్నప్పుడు దేవుడెలా నిద్రపోగలడు అని కవిసందేహం

కలశపయోధిమీద దరగల మరి హెూరిని మ్రోయ వేయు ఫం
గుల తల పాన్పుపాము బుసకొట్టగ నేగతి నిద్రచెందితో
యలసత దంత్రి చిమచిటుకన్నను నిద్దురరాదు. మాకు నీ
బలవదరి . ...

ఈ శతకం సమగ్రంగా దొరకలేదు. మూడుపద్యాలను వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిగారు తమ చాటుపద్యమణిమంజరి ద్వితీయ భాగంలో ప్రచురించారు కందుకూరి రుద్రకవిగురించి కొత్తవివరాలు సేకరించి వారే సమర్పించారు. రుద్రకవికి మల్కిభరాముడు మడులూ మాన్యాలూ ఇచ్చాడట. క్రీ.శ 1558 లో పుట్టినశాసనం ఒకటి రుద్రకవి వంశ్యులవద్ద ఉంది [9] అయితే దాని నిజాయితీని చారిత్రక పరిశోధకులు శంకిస్తున్నారు.[10] అప్పకవి సాక్ష్యంప్రకారం గుంటుపల్లి భాస్కరయ్యగారి కాలంలో అంటే క్రీ శ.1620 లో ఒక రుద్రకవి ఉన్నాడు [3] కృష్ణదేవరాయలవారి కాలంలో ఉన్న రుద్రకవీ, మల్కిభరామునిచేత మాన్యాలు పొందినకవీ, గుంటుపల్లి భాస్కరుని కాలంలోని కవీ ఒక్కరే అని భావించడానికి వీలులేదు కందుకూరివారి వంశంలో ముగ్గురోనల్గురో రుద్రకవులు ఉంటారు వాళ్ళలో బహుశా రెండవ రుద్రకవి నిరంకుశోపాఖ్యానం, సుగ్రీవ విజయం మొదలైన రచనలు చేసి ఉంటాడు ఇతడు అష్టదిగ్గజాలలో ఒకడై. రాయలవారి కొలువులో ఒకసింహాసనం అధిష్ఠించకపోతేనేం, తెలుగు వాళ్ళ హృదయాల్లో ఎప్పుడూ తిష్టవేసుకొని కూర్చొగలడు

9. సుగ్రీవ విజయం పీఠిక, పుట 15.

10 అష్టదిగ్గజములు, వేలూరి వెంకటరమణయ్యగారి వ్యాసం, పుట 22. 3. అప్పకవీయం 5. 112 114

27

ఇతర కవులు

ఈ యుగంలో ఉన్నంతమంది కవులు మరేయుగంలోనూ కనిపించరు అష్టదిగ్గజాలముందు వీళ్ళు దివిటీలముందు దీపాల్లాగ కనబడ్డా తక్కువ వాళ్ళుకారు వీళ్ళలో కొందరు మూసినముత్యాలు తగినన్ని ఆకరాల ఎద్దడిచేత ఈ సాహితీ మూర్తుల గురించి విడివిడిగా, సుదీర్ఘంగా చర్చించలేక పోవడం విచారకరం ఏయే ఇతరకవులు ఈ యుగంలో ఉన్నారో,పేరు తెలియని ఒక అజ్ఞాత గ్రంథ సంధాత సంకలనం చేసిన కావ్యంలో ఉదహరించిన కవులెవరో వాళ్ళు వ్రాసిన గ్రంథాలేమిటో కూడా తెలుసుకొని తృప్తిపడదాం

1. యాదవామాత్యుడు:- ఇతడు క్రీ శ 1520 దాకా జీవించి ఉండవచ్చు జైమినీ భారతంలో పినవీరయ వ్రాసిన చంద్రహాస చరిత్రనే చంద్రహాసవిలాస మనే పేరుతో 'కదళీపాకము'గా వ్రాశాడు చాలా అణకువగల కవి పూర్వ కవులను ఉద్దేశించి ఇలా చెప్పాడు

నన్నుబోలిన కవిగల్గకున్న ధాత్రి
వరకవీంద్రులన్ పేరెట్లు వచ్చు మీకు
చిన్నలుండుటచేగాదె పెద్దలనుట
తెలియగలుగుట యార్యులు తెలిసికొనుట

తాను చిన్నవాడినని కవిచెప్పుకొన్నా 'చిన్న చేతిదివ్వె పెద్దగా వెలుగదా' అన్నట్టు అక్కడక్కడ జిగేలు మనకపోదు ఇతని కవిత్వం ముద్దులు మూటకట్టి తేనెలొలుకుతూ ఉంటుందని వీరేశలింగంగారు సిఫార్సు చేశారు

యాదవామాత్యుడు విక్రమార్కచరిత్రను వచన కావ్యంగా వ్రాశాడు సింహాసనం మీద ముప్పయిరెండు బొమ్మలూ చెప్పిన కథలే ఇవి ఒక్కొక్క కథకు ముందు ఒక సీసపద్యం వ్రాశాడు ఈ యాదవామాత్యుడు లక్షణశిరోమణి అనే పేరుగల యాదవామాత్యచ్ఛందాన్ని గూడ చెప్పాడు. ఇతని గ్రంథాలన్నీ భద్రాద్రి రామునికే అంకితం

2. పెదపాటి సోమయ్య :– లాక్షణికులు ప్రామాణిక కవిగా గుర్తించి ప్రయోగాలు ఉదాహరించిన ప్రాచీనులలో ఇతడొకడు ఇతని అరుణాచల పురాణంలో నుంచి 10 పద్యాలు, కేదార ఖండంనుంచి 9 పద్యాలు, శివజ్ఞాన దీపికనుంచి 3 పద్యాలు, త్రిపురవిజయంనుంచి 1 పద్యం వేటూరి వారి ప్రబంధ రత్నావళిలో ఉన్నాయి పద్యం ఎలా ఉండాలో కేదారఖండంలో ఇలా చెప్పాడు '

పదలాలిత్యము వర్ణశుద్ధియును శబ్దస్థైర్యమునన్ మంగళా
స్పద భావంబును రాజ యోగ్యతయు దోష స్ఫూర్తి రాహిత్యమున్
సదలంకార విశేషముం గలిగి విశ్వప్రౌఢ సౌభాగ్య సం
పదనొప్పె తెఱయువారె క్రాలవలదా పద్యంబు హృద్యస్థితిన్? (ప్రబంధ 501)

సోమయ్య సందర్భానికి అతికేటట్టు తన కావ్యంలో ప్రసిద్ధ సంస్కృత శ్లోకాలు అనువదించి చేర్చుతాడని ఊహించవచ్చు పెళ్ళి సంబంధాలలో ఎవరెవరు ఏవి కోరుకుంటారో 'కన్యావరయతేరూపం' అనే శ్లోకం వివరిస్తుంది. దీనిని ఈ కవి ఇలా చెప్పాడు

కన్నియ రూపు గోరు, గనకంబుల గోరును తల్లి,బుద్ధిసంపన్నత గోరు
దండ్రి.కులశుభవృత్త గోరును బంధుకోటి, పక్వాన్న ఫలాది భక్షణము లన్యులు గోరుదు
రిట్టులిన్నియున్ బన్నుగ నొక్కచో నడలె, భాగ్యము సేసిన గన్య నిచ్చెదన్.
(ప్రబంధ 503)

ఇతని గ్రంథాలు పూర్తిగా దొరకక పోవడం దురదృష్టమే.

3. కోడూరి వెల్లభయ్య:– పావులూరి మల్లన తరువాత గణితశాస్త్రాన్ని ఆంధ్రీకరించిన వాళ్ళలో ఇతడు చెప్పుకోదగ్గవాడు రాయలవారికి ఆప్తుడైన బొమ్మలాటల కాశయ్య ప్రోత్సాహం వల్ల ఈ కవి లీలావతిగణితంలోనుంచి

పాటిగణితం తెలిగించి కాళయ్యకు అంకితమిచ్చాడు దీని ప్రతి ప్రాచ్యలిఖిత గ్రాంథాలయంలో ఉంది (R.135,D 2280) ఈ కవికి ఔచిత్యం బాగా తెలుసు కృతిపతిని, కీర్తిని కూడా లెక్కించాడు కాళయ్య తన అర్థరాశిలో సగం తన గురువు గారు కుమార తాతాచార్యుల కిచ్చారట ద్విజులకు శేషతృతీయలో రెండిచ్చి శేషపాదం కవిశ్రేణి కిచ్చాడట స్నేహంతో వెలులకు శేషనవమభాగ పంచకం ఇచ్చాడు మిగిలిన వెయ్యినూటఅ పదహార్లు కవి మహేంద్రుని కిచ్చాడట ఈ లెక్కలో వెనక్కు వెళితే బొమ్మలాట కాళయ్య ఆస్తి 15066 నాణాలని తేలుతుంది అపాటి గణితం ఎంత విలువ చేస్తుందో ఖరీదులు కట్టే షరాబులు చెప్పాలి

4. బొమ్మలాట కవులు:— కోదూరి వల్లభయ్య రచించిన గణిత శాస్త్రాన్ని అంకితం పుచ్చుకొన్న బొమ్మలాట కాళయ్య కేవలం బొమ్మలాట విరుపాధిపుడు మాత్రమే కాడు. విద్యానిధి కృష్ణదేవరాయల వారినీ, వారిసోదరుడు అచ్యుత దేవరాయలనూ తన విద్యతో మెప్పించి మన్ననలు పొందాడు అందోళికాది సత్కారాలు నేచుకున్నాడు ఈ కాళయ్య తానాడించే బహురూపాల యక్షగాన రచనలు తానే చేసేవాడో లేదో చెప్పలేము గాని ఇతని ఇంటిపేరు గలవారెందరో ఇతని తర్వాత ఎన్నో తరంవారో తెలియదుగాని, చాలామంది కవులుగా కనబడుతున్నారు బొమ్మలాట అమృతకవి అనే సంపన్నుడు బొమ్మలాట రైతు అని పేరుపడిన చంద్రయ్య అనే వ్యక్తితో కలసి చిడిపిరాల అనే గ్రామాన్ని తెరనాటకాలు ఆడించడానికి పెద్ద చిట్టయ్య అనే వ్యక్తికి దానం ఇచ్చినట్టు శాసన ప్రమాణాలు ఉన్నాయి.[1] కవి అందులోనూ బొమ్మలాట కవి ఒక గ్రామాన్ని బొమ్మలాట ఆడించడం కోసం దానం చేశాడంటే అది శ్లాఘనీయమైన విషయమే

బొమ్మలాటవారు అనే ఇంటిపేరుగలవారు ఇంకొందరు కవులుగా చరిత్రకెక్కారు బొమ్మలాట సిద్ధయ్య అనే వ్యక్తి ఎప్పటివాడో తెలియదుగాని ఇతనికి 'మోహనకవి' అనే పేరు ఉంది ఇతడు సంగీత సాహిత్య సరస కోవిదుడు ఇతనికి చాలా మంది పుత్రులున్నారు వాళ్ళలో కొందరు

1 A R 316 of 1928 అని వాగంటి శేషయ్యగారు చెప్పారు కవితరంగిణి 9 సంపుటం పుట 246

ఘనకావ్యభూషణులు. ఈ వంశంలోని బొమ్మలాట సాంబయ్య 'కిరాతార్జునీయ' మనే యక్షగానం రచించాడు (D1849) బొమ్మలాట శాసనములైన ఈ ఇంటిపేరు గల వారిలో సాంబయ్య, శంభయ్య, శంభువీర అనేపేర్లు గల వారు కనబడుతున్నారు. వీరు తెలుగులోనే కాక కన్నడంలోకూడా యక్షగానాలు రచించి ఆడించేవారు. క్రీ.శ. 1750 ప్రాంతాలలో ఒక బొమ్మలాట సాంబయ్య ఉన్నాడని 'కర్ణాటక కవిచరితె' తృతీయభాగంలో ఉంది.[2] ఇతడు ఇంకా ప్రాచీనుడై ఉండవచ్చు.

5. కోదండ రామయ్యగారి రామచంద్రయ్య:— కృష్ణదేవరాయలవారి ప్రేరణవల్లపుత్తేటి రామభద్రయ్య సకల కథాసారసంగ్రహం అనే పేరుతో షట్చక్రవర్తుల చరిత్రలను కథనం చేశాడు. బహుశా ఈ యుగంలోనే కోదండ రామయ్యగారి రామచంద్రయ్య అనే కవి 'షట్చక్రవర్తి చరిత్రం' అనే పేరిట ఒక 'మహాప్రబంధాన్ని' రచించాడు. ఇది ఆరాశ్వాసాల కావ్యం. గ్రంథావతరణిక, ఆశ్వాసాంత పద్యాలు లేని ప్రతి ఒకటి ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయంలో ఉంది (D 851) కవి తాను కాశ్యపసగోత్రీకుడని, తన తండ్రిపేరు కోదండరామయ్య అని గద్యలో చెప్పుకున్నాడు. ఈ రామచంద్రయ్య తన గురించి చెప్పుకున్న వివరాలు ఇంతకు మించి మరేవీ దొరకనందువ ఇతనికాల నిర్ణయం సులభంగా తేలే విషయం కాదు. పుత్తేటి రామభద్రయ్యకు సమకాలికుడో, ఒకతరం అర్వాచీనుడో కావచ్చు. సకలకథాసారసంగ్రహం' తో దీనిని తులనాత్మకంగా పరిశీలించితే కొన్ని విశేషాలు బయటపడే ఆస్కారం ఉంది.

6. కాకమాని గంగాధరుడు:— సంస్కృతంలో అగస్త్యుడు రచించిన బాల భారతం చాలా ప్రఖ్యాతమైంది. కాకతీయచక్రవర్తి ప్రతాపరుద్రునికి అంకితంగా ప్రతాపరుద్రయశోభూషణ మనే అలంకారగ్రంథాన్ని రచించిన విద్యానాథుడే అగస్త్యపండితుడని పండితుల అభిప్రాయం. అగస్త్యవిద్యానాథుల ఐక్యవాదాన్ని ఈయుణ్ణి వెంకట వీరరాఘవాచార్యులుగారు విశదంచేశారు.[3] ఈ బాలభారతానికే అప్పాజీ తిమ్మరుసు మంత్రి మనోహర వ్యాఖ్య రచించాడు. మలిరాయల యుగంలో ఈ గ్రంథం బాగా ప్రచారంపొందిందని ఈ వ్యాఖ్యవల్ల ఊహించవచ్చు.

---

2 యస్వీ జోగారావు, ఆంధ్ర యక్షగాన వాఙ్మయ చరిత్ర ద్వితీయ భాగం పుట 48

3 ఆంధ్రప్రతాపరుద్ర యశోభూషణం (కర్త చెలమచర్లరంగా చార్యులు గారు) భూమిక, పుటలు 34 నుం

ఈ బాలభారతానికి అనువాదమో కాదో చెప్ప[illegible] కాకుమాని గంగాధరుడు బాలభారత మనే తెనుగుకావ్యం వ్రాశాడు [illegible]లోని పదిహేను పద్యాలను అజ్ఞాతసంధాత ఉదాహరించాడు ఈ పద్యాలలో ఒకటి వినాయక ప్రార్థన అయిదు పూర్వకవిస్తుతికి సంబంధించినవి మిగతా తొమ్మిది కథకు సంబంధించినవి పూర్వకవులను స్తుతించే పద్యాలలో మూడు సంస్కృతకవులను ప్రస్తుతించేవి ఒక శార్దూలంలో వాల్మీకిని, ఇంకొకదాన్లో వ్యాసుణ్ణి కీర్తించాడు ఒక సీసపద్యంలో కాళిదాసాదులను నుతించాడు (ఈ సంస్కృత కవుల పట్టికలో విద్యానాథుడుగాని, అగస్త్యుడుగాని లేరు) ఒక కందపద్యంలో నన్నయగారినీ, ఉత్పలమాలతో తిక్కనగారినీ సత్కరించాడు నన్నయగారిని నుతించిన పద్యం సాహిత్యచరిత్రలో ఒక ముఖ్యాంశాన్ని చెప్తుంది

నన్నయగారు తనుగురించి చెప్పకొంటూన్న విశేషణాలలో 'విపుల శబ్దశాసను' డనేది వాడారు (ఆది, 1 9) ఇది ఉత్త విశేషణమా, లేక బిరుదా అన్నది ఒక సమస్య నన్నయగారిని నుతించిన కవులలో శ్రీనాథునిదాకా ఎవరూ శబ్దశాసనుడనే విషయాన్ని ప్రస్తావించలేదు శ్రీనాథుడు నన్న పాచార్యవర్యు' అన్నాడు జక్కన 'శబ్దశాసన వరేణ్యులు నాగ ప్రశస్తి కెక్కిరి' అని నన్నయగారిని పొగిడాడు (విక్రమార్క, 1 12) ఈ ప్రస్తావనవల్ల ఇది బిరుదే, విశేషణమో తెలియదు అయితే ఇది బిరుదే అని తెలుగుసాహిత్యలోకం ఒకనాడు భావించేదని చెప్పడానికి కాకమాని గంగాధరుని పద్యం పనికివస్తుంది ఇతడు నన్నయగారిని ఇలా నుతించాడు:

శబ్దార్థవిచారము శాబ్దిక మూర్థన్యు శబ్దశాసనబిరుదుం
శబ్దాయవమానవిస్పుర దబ్దఘటారభటి నన్న పార్యుని దలతుం

[ప్రబంధ, 130]

గంగాధరుని కాలంనాటికే, అంటే క్రీ శ 16 వ శతాబ్ది ప్రథమార్థంలోనే నన్నయగారికి ఈ బిరుదు ఉండేదని చెప్పవచ్చు అయితే 'బిరుదు' అనే మాటకు ఈ [illegible] 'సమర్థుడు' అని అర్థం చేసుకోవచ్చునని, [illegible] బిరుదు[illegible]కంగా స్వీకరించనక్కర్లేదని నిడుదవోలు [illegible] అభిప్రాయపడుతు[illegible] 4

4 తె[illegible]కవుల చరిత్ర పుట 141

పాంచాలీపరిణయం, రాజవాహనవిజయం అనే కావ్యాలు రచించిన కాకమాని మూర్తికవికి ఈ గంగాధరుడు బంధువే. కాదో చెప్పలేం. ఇద్దరిదీ ఒకే ఊరు కావచ్చు కాకుమాను అనే గ్రామం గుంటూరుజిల్లా బాపట్ల తాలూకాలో ఉంది గంగాధరుడు వ్రాసిన బాలభారతంలో ద్రౌపదీవివాహఘట్టాన్ని విపులంగా వర్ణించినట్లు కనబడుతుంది ఉదాహరించిన 15 పద్యాలలో మూడు పద్యాలు ఈ పెళ్లిగురించే ఉన్నాయి బాలభారతంలో లాజహోమం, సన్నెకల్లు తొక్కించడం గంగాధరుడు వర్ణించాడు పాంచాలీ పరిణయంలో ఇవిలేవు ప్రస్తుతం లభించే ఆకరాలతో కాకమాని గంగాధరునికీ, మూర్తికవికీ గల సంబంధం చెప్పలేం,

7. రాయసం గణపయ్య:— ప్రబంధరచన ప్రచారంలోకి వచ్చాక కవులు పురాణేతిహాసాలలోని చిన్నచిన్న ఘట్టాలను తీసుకొని అష్టాదశవర్ణనలు జోడించి కావ్యాలు వ్రాయడం మొదలు పెట్టారు. కాకుమాని మూర్తికవి మరో భారతంలోని పాంచాలీపరిణయఘట్టాన్ని తీసుకొని వ్రాస్తే రాయసం గణపయ్య అంతకుముందే 'సౌగంధికాపహరణాన్ని' కావ్యంగా రచించాడు ఇందులోని ఒకే ఒక పద్యాన్ని అజ్ఞాతసంధాత ఉదాహరించాడు అది భీముడూ, హనుమంతుడూ సమావేశమైన ఘట్టంలోనిది

> **అంతంతం గబళింపగా గడగె బాల్యార్కుఁ ఫలభ్రాంతి, నే**
> **శంతోల్లంఘనకేళి దాటెను సరస్వంతుఁ, మహాదానవా**
> **క్రాంతారామమహీరుహంబుల నుదగ్రక్రీడ ద్రుంచెఁ, హనూ**
> **మంతుఁడుఁ గపియున్న విం గపులె హామన్మాటవిచారములే? [ప్రబంధ. 133]**

8. కుడిచెర్ల తిప్పరాజు:— పూర్వకవులలో ధగ్గుపల్లి దుగ్గన శివకాంచీ మహాత్మ్యాన్నీ ఆంధ్రకవి రామయ్య విష్ణుకాంచీమహాత్మ్యాన్నీ రచించారు. కుడిచెర్ల తిప్పరాజు కూడా కాంచీమహాత్మ్యం అనే కావ్యాన్ని వ్రాశాడు ఇందులోని అరడజను పద్యాలను అజ్ఞాతసంధాత ఉదాహరించాడు., మూడు పద్యాలు పురవర్ణనలోనివి, ఒకటి భరద్వాజుని స్తుతించేది మరొకటి పితామహసోమయాజి దర్భాసనంమీద కూర్చున్నతీరు తెలిపేది, ఆఖరిది 'అటుచనికాంచె' పద్ధతిలో అనుప్రాసాలతో వర్ణించేది కావ్యంలో కవి విశేషంగా

శ్లేషలు వాడిఉంటాడని చెప్పడానికి ఈ పద్యం పనికివస్తుంది

> **అరుణమణిదీప్తు లంతంత నతిశయిల్ల విమలశశికాంతరోచులు విసరిల్ల**
> **గావ్యబుధగురుసంగతి గలిగి పురము సూర్యసోమవీధులు కడునొప్పు మిగిలె**
> (ప్రబంధ 161)

పురంలో ఉండే సూర్యసోమవీధులను,నభోవీధిలోని సూర్యచంద్రుల పథాన్నీ శ్లేషతో కలిపి అయిదు గ్రహాలను పద్యంలో ఇరికించాడు కావ్యమంతా దొరక్కుండానే కాంచీమహాత్మ్యం వ్రాసిన ఈకవికథ కంచికివెళ్ళడం విచారకరం

9. కుంటుముక్కల తిమ్మయ్య:- పెదపాటి జగ్గన్నా, అజ్ఞాతసంధాతా ఉదాహరించిన కవుల కావ్యాలు సంపూర్ణంగా దొరికినప్పుడు కలిగే ఆనందం ఖరీదుకట్టలేనిది కుంటుముక్కల తిమ్మయ్య వ్రాసిన శైవాచార సంగ్రహం లోనిదని అజ్ఞాతసంధాత ఒకే ఒక పద్యాన్ని ఉదాహరించాడు అయితే అదృష్ట వశాత్తూ ఈ గ్రంథం సంపూర్ణంగా దొరికింది మద్రాసు ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయం వారు దీనిని ప్రచురించారు ఆచార్య గంటి సోమయాజిగారు విపులమైన పీఠిక వ్రాశారు ఇది మూడాశ్వాసాల కావ్యం ఇందులో 366 గద్యపద్యాలున్నాయి భస్మధారణవిధి, రుద్రాక్షధారణవిధి, ప్రముగ్గుల లక్షణం, రకరకాల పువ్వుల ఫలతారతమ్యాలు మొదలైన శైవాచారవిధానాలను కవి సప్రమాణంగా వ్రాశాడు దీనిలో 60 విషయాలున్నాయి రచయిత సుమారు 30 గ్రంథాలనుంచి ప్రమాణాలను చూపించాడు

ఆచార్య సోమయాజిగారు చెప్పినట్లు "ఇది కేవలవిషయప్రధానమైన మత గ్రంథముగావున నిందు గవిత్వమును గూర్చి విశేషము వివరింపనవసరములేదు పద్యములు పాదపూరణాదులు లేక కొంత బిగువు కలిగిఉన్నవి " ఈ రచయిత కాలాన్ని నిర్ణయించడంలో అభిప్రాయభేదా లున్నాయి కొక్కోకం అంకితంపుచ్చుకొన్న కుంటుముక్కల మల్లయ మంత్రి అన్నకొడుకే కుంటుముక్కల తిమ్మయ్య అని నిడుదవోలు వెంకటరావుగారి అభిప్రాయం[5] అప్పుడు ఇతని కాలం క్రీ శ 1490. గంటి సోమయాజిగారి తాత్కాలికనిర్ణయం ప్రకారం కవి క్రీ శ 1510 లో దీనిని వ్రాసి ఉండవచ్చు[6]

5. వీరశైవవాఙ్మయం-భారతి రజతోత్సవ సంచిక (జనవరి1949), పుట17

6 శైవాచారసంగ్రహం-ఉపోద్ఘాతం, పుట 20

చాగంటి శేషయ్యగారి అంచనా ప్రకారం క్రీ శ 1520 1560 కావచ్చు [7]

శైవాచారపరాయణులకు ఎలాగూ ఉపయోగపడే ఈ గ్రంథం పూవ్వులు, ఆకులు, మానెలు మొదలైన వాటిలోని భేదాలు చెప్పడంవల్ల ఇది పరిశోధకులకు నిఘంటురచనలో తోడ్పడుతుంది

10. రాపరది దేచిరాజు:— అజ్ఞాతసంధాత ఒక్క పద్యంమాత్రమే ఉదాహరించిన శైవాచారసంగ్రహం పూర్తిగా దొరికినందుకు ఎంతసంతోషించాలో రాపరది దేచిరాజు వ్రాసిన దని చెప్పి ఇచ్చిన ఒకే పద్యం ఏ గ్రంథంలోదో సైతం తెలియనందుకు అంత విచారించాలి ఇది పురవర్ణనలోని పద్యం.

> ఘనవప్రోపరిభాగ కేతుకపటా గండారివింబంబు కం
> దివ దంభూ ఖరీనుర్గ ఖామినులు ప్రీతిా గందువో దేను ఇం
> దన మద్ధిం గని లిల నిలరుచినుత్కాంతో రుహార్క్యంబు లె
> క్కన సంభోదతటిల్ల తానితతిమాక్కిం బొల్చు రుద్యద్ధతిా [ప్రబంధ 179]

ఈ ఉత్ప్రేక్షవల్ల ఇతడు ప్రబంధరచన విరివిగా సాగే రోజులలోవాడని మాత్రం ఊహించవచ్చు

11. పోతరాజు:— జక్కన విక్రమార్క చరిత్ర వ్రాసిన దగ్గర్నుంచీ తెలుగు దేశంలో బేతాళుని కథలు, విక్రమార్కునికథలూ ప్రచారంలో ఉన్నాయి వెన్నెలకంటి అన్నయ్య షోడశకుమార చరిత్రలోనూ,[8] కూచిరాజు ఎర్రన్న సకలనీతికథానిధానంలోనూ,[9] బేతాళుని కథలు వ్రాశారు ఈ ఇద్దరికన్నా చాలా పూర్వం కవిభల్లటుడు కూడా ఒక బేతాళపంచవింశతి వ్రాసినట్లు లోకం చెప్పుకుంటున్నది [10] పోతరాజు అనే మరొక కవి వ్రాసిన బేతాళ పంచవింశతి లోనివని 10 పద్యాలను అజ్ఞాతసంధాత ఉదాహరించాడు, ప్రబంధసాధారణమైన కవిత్వం చెప్పుకోదగ్గ విశేషాలు లేవు

12. భీమన్న:— తెలుగుసాహిత్యంలో ఎంతమంది భీమన్నలున్నారో అంతు చిక్కదుగాని భీమన అన్న పేరు వినగానే వేములవాడ భీమకవే జ్ఞాపకానికి వస్తాడు ఒక్కటే పేరు గల వివిధాంధ్రకవుల పట్టీకనూ, దీనికి

---

7 ఆంధ్రకవితరంగిణి IX, పుటలు 170-172. 8. సమగ్రాంధ్ర సాహిత్యం IV (1989)
9 సమగ్రాంధ్ర సాహిత్యం IV (1989) 10. సమగ్రాంధ్ర సాహిత్యం III (1989)

అనుబంధంగా ఒకే ఇంటిపేరుగల వివిధ ఆంధ్రకవుల జాబితానూ శిష్ట్లా రామకృష్ణ శాస్త్రిగారు తయారుచేశారు[11] అయితే ఇందులో భీమన్నల లిస్టు లేదు 'భీమకవి దశావతారపద్య'మని అజ్ఞాతసంధాత ఈ క్రిందిపద్యాన్ని ఉదాహరించాడు

శ్రుతిసుధాబ్ధిభక్త సురజనని వధూమల్ల శంకరధర్మ మహితబుద్ధి
గగ కార్ముకటిసరమృగకుబ్జరామరామానంత బుద్ధకల్క్యాహ్వయముల
నను విమందరకుదానవబలార్జునపంక్తిముఖముష్టిక శ్రీ విముక్తఖలుల
దుత్సప్పకర్పరదంష్ట్రాగ్రనఖపదపరశుబాణహలంగ ఖురపుటముల
జెరచి శాల్చి ఎత్తి చీగి బంధించి వి ద్రించి యేసి యేర్చి చెరిచి మట్ట
గ... ఎమన్న శౌరి కమలానిధియుతె మనల గోర్కు లిచ్చి మనుచుగాత
[ప్రబంధ, 481]

అయితే ఇదే పద్యాన్ని ఉదాహరించిన ఆది కంచిరాజు సూరయ్య వ్రాసిన 'కన్నప్పచరిత్ర'లోనిదని పెదపాటి జగ్గన్న చెప్పాడు ఈ సంకలనకర్తలలో ఎవరు పొరబడ్డారో తెలియదు అజ్ఞాతసంధాత చెప్పిన సంగతే నిజమైతే ఈభీమకవి ఎవరో, ఏ గ్రంథంలో ఈ దశావతార పద్యం వ్రాశాడో పరిశోధించినమీదట గాని తేలదు దశావతారపద్యాలను వ్రాయడం పారిజాతాపహరణంలో ముక్కు తిమ్మనగారు మొదలెట్టారు (3 28 38), తరువాత ఇది వ్యాపమైంది, రాయలవారూ, పెద్దనకవీ, తెనాలిరామకృష్ణకవీ మొదలైన వాళ్ళు అనుసరించారు బహుశా ఈ భీమకవి వీళ్ళ సమకాలికుడే అని చెప్పవచ్చు

13. రెడ్డిపల్లి ముద్దమరాజు:— అష్టమహిషీ కల్యాణాన్ని తాళ్ళపాక చిన్నన్న ద్విపదకావ్యంగా వ్రాశాడు బహుశా ఆ గ్రంథాన్ని పద్యకావ్యంగా ఈ రెడ్డిపల్లెముద్దమరాజు రచించిఉంటాడు ఇతని అష్టమహిషీ కల్యాణంనుంచి రెండు పద్యాలను అజ్ఞాతసంధాత గ్రహించాడు రెండూ అవతారికలోనివే ఒకటి మంగళాచరణం; రెండోది వాల్మీకి ప్రశంస ఈ కవి చిన్నన్నకు అర్వాచీనుడని ఊహించవచ్చు రెడ్డిపల్లి అనంతపురం జిల్లా కదిరితాలూకాలో ఉంది

---

11 Annals of Oriental Research University of Madras, Vol XII, Part .. 2 (1959)

14. పోతరాజు వీరయ్య:- ఇతడు త్రిపురవిజయం అనే కావ్యం వ్రాశాడు దీనిలోనించి నాలుగు సీసపద్యాలను అజ్ఞాతసంధాత ఉదాహరించాడు. పెదపాటి సోమయ్య కూడా త్రిపురవిజయం అనే కావ్యం వ్రాశాడు. అతని పద్యాన్ని కూడా ఒకదాన్ని ఈ సంధాత ఉదాహరించాడు ఇదికూడా సీసపద్యమే. వీరయ్య బహుశా సోమయ్యకు సమకాలికుడో, సమీపకాలంలోవాడో అవుతాడు

15. సిద్ధన ప్రెగడ:- పిల్లలమర్రి పినవీరభద్రుడే గాక శాకుంతలాన్ని పద్యకావ్యంగా వ్రాసిన తెలుగుకవిగా సిద్ధన ప్రెగడ కనబడుతున్నారు. ఇతని పద్యాన్ని ఒకదాన్ని అజ్ఞాతసంధాత ఉదాహరించాడు. ఇది పురవర్ణన లోనిది.

నీరజమిత్రుతో బయలు నిల్చి చలంబున గిల్లి సైమయిం
జేరుట దుర్లభం బనుచు భూరి తమఃపటలంబు లెక్కమై
సూరిల గోటసత్త్రి హరసూపగ చేర్చు మెదిర్చినాగ ద్రా
కార విశుద్ధ నీలమణి కాంతి గ్రసుంగొన నొప్పునెంతయున్. [ప్రబంధ.477]

ఈ కవిగురించి ఇతర వివరాలేవీ తెలియవు.

16. కాచిరాజు బసవన్న:- ఇతడు లాక్షణికుడు. కవిసర్పగారుడం, ప్రయోగసారం అనే గ్రంథాలు వ్రాశాడు. ఇతణ్ణి చిత్రకవి పెద్దన, అప్పకవిలాంటి ప్రముఖులే ప్రస్తుతించారు. ఇతని గ్రంథాలు అముద్రితాలు.[12]

17. త్రిలోకభేది:- ఈ కవి ద్విపద కావ్యాలుగా హరిశ్చంద్ర నవనాథ చరిత్రలు వ్రాసిన గౌరన మనుమడే. ఇతడు 'సకలధర్మసారం' అనే కావ్యం వ్రాశాడు దీనిని ఇటీవల డా॥ బిరుదు రాజు రామరాజు గారు సంపాదించారు. ఈ కవి క్రీ.శ.1485 ప్రాంతాలవాడని వారు అభిప్రాయపడుతున్నారు. ఈ సకల ధర్మ సారం నాలుగాశ్వాసాల గ్రంథం. ఇందులో దానాలు, వ్రతాలు మొదలైన వాటి ప్రశంస ఉంది. ఈ కవిగురించి ఇంకా పరిశోధనలు చెయ్యాలి.

18. వెల్లంకి తాతంభట్టు:- కృష్ణాజిల్లా నందిగామ తాలూకాలో 'వెల్లంకి' గ్రామముంది. తాతంభట్టు బహుశా ఈ గ్రామం వాడే కావచ్చుగాని అతడు దేశమంతా తిరిగాడు గజపతి అశ్వపతి నరపతులచేతా, మాళవేశ్వరుని చేతా

---

12. రావూరి దొరస్వామి శర్మ, తెలుగుభాషలో ఛందోరీతులు పుట 394.

మన్ననలు పొందాడు ఇతడు అష్టభాషా ప్రక్రియలబ్ధవరుడు, సన్నుతసాహిత్య చక్రవర్తి, అనవద్య సర్వవిద్యాసార్వభౌముడు, విద్యజ్ఞన వ్రాత విఖ్యాతుడు అయితే ఇతడు వ్రాసిన కావ్యాలేవీ దొరకలేదు సంక్షేప భాగవతం వ్రాశాడని తెలుస్తున్నది

ఆకరాలు చెప్పకుండా వీరేశలింగంగారు తాతంభట్టు పద్యాలను రెండు తమ ఆంధ్రకవుల చరిత్ర (రెండవభాగం పుట 88) లో ఉదాహరించారు ఒక పద్యం సంక్షేప భారతంలోనిది కావచ్చు చూడండి

విన్నాడింపగవచ్చు గోపతపయుల్ నెయ్యంబునన్ వేదిపై
మున్నావీకరిగామ్ము కోగుల్ క్రాలోన్మత్తులై వచ్చెదర్
నెన్నా మీగడయున ఫలంబొసగిదవ్ వేగంబె రారమ్ముమా
యన్నా యంచును బ్రేతవెట్టు హరిమా యమ్మ నగున్ మాలికిన్[13]

తాతంభట్టు సంక్షేపభాగవతమంతా దొరికితే బాగుండును ఇతని కవి చింతామణి, ఛందోదర్పణం అనే లాక్షణిక గ్రంథాలు మాత్రం దొరుకుతున్నాయి అవి సుప్రసిద్ధాలు ఈ కవి ఏనుగులను దానం పుచ్చుకొని, వాటిని మేపగల స్తోమత గలవాడు

సాహితీ సమరాంగణ చక్రవర్తి కృష్ణరాయలయుగంలో సాహిత్యం ఏనుగుపాడి

13 ఆంధ్రపత్రిక మన్మథ సంవత్సరాది సంచిక, 1955 56

ప్రసక్త గ్రంథాలు – వ్యాసాలు

అచ్యుతరావు, చేకుమళ్ళ	'విజయనగరసామ్రాజ్య మందలి ఆంధ్ర వాఙ్మయ చరిత్రము'
అనంతకృష్ణ శర్మ, రాళ్ళపల్లి	'వేమన', ఆంధ్రా యూనివర్సిటీ ప్రెస్సు, వాల్తేరు, 1929.
అనంతకృష్ణశర్మ, రాళ్ళపల్లి	'సారస్వతావలోకనము', త్రివేణి పబ్లిషర్స్, మచిలీ పట్టణము, 1954.
ఆదినారాయణ శాస్త్రి, పంచాగ్నుల	'నవచోళచరిత్ర' మద్రాసు, 1923
ఆదినారాయణ శాస్త్రి, పంచాగ్నుల	'వాఙ్మయనకామసూత్రములు' ఆర్య భారతీ ప్రెస్సు, మద్రాసు 1930.
ఆరుద్ర	'సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్యం' సంపుటాలు జనవరి, 1989.
కృష్ణశాస్త్రి, హెచ్	Volumes of Epigraphic Indika పుణ్యకుమారుని మాలెపాడు శాసనాలు
గోపి, ఎన్	'ప్రజాకవివేమన' చైతన్య ప్రచురణలు, హైదరాబాద్, 1980
చినతిరువెంగడనాథ, తాళ్ళపాక	'అన్నమాచార్య చరిత్రము' తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం, తిరుపతి, 1949.
చిన్నకృష్ణయ్య, దేవళ్ళ	'వరాహ పురాణము' హరిశిఖల్లు ప్రతీతము, ప్రదీప ప్రచురణం మద్రాసు 1978.
జోగారావు, యస్వీ	'ఆంధ్ర యక్షగానవాఙ్మయ చరిత్ర' ఆంధ్రవిశ్వకళా పరిషత్తు, వాల్తేరు, 1960.
దొరస్వామి శర్మ, రావూరి	తెలుగు భాషలో ఛందోరీతులు' వెల్డన్ ప్రెస్, మద్రాసు, 1962.
నారాయణాచార్యులు, పుటపర్తి	'రామకృష్ణుని రచనా వైఖరి'

పిచ్చయ్య శాస్త్రి, దీపాల	'చాటుపద్యరత్నాకరం', నెల్లూరు 1961.
ప్రతాపరెడ్డి, సురవరం	'ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్ర' ఆంధ్ర సారసత్వపరిషత్తు, హైదరాబాదు, 1950
ప్రభాకర శాస్త్రి, వేటూరి	'చాటుపద్య మణిమంజరి' ప్రథమ భాగము, మణిమంజరి, ముక్త్యాల, 1952
ప్రభాకర శాస్త్రి, వేటూరి	'మీగడ తరకలు' మణిమంజరి, ముక్త్యాల, 1951.
ప్రభాకరామాత్య, వెల్లంద	'ఆముక్తమాల్యద' (పర్యాలోకనము) సాహిత్య నికేతనము, హైదరాబాదు, 1945.
రంగాచార్యులు, చెలమచర్ల	'ఆంధ్రప్రతాపరుద్రయశో భూషణం (పీఠిక) నాగార్జున బుక్ డిపో, నారాయణగూడ, హైదరాబాదు, 1944.
రజనీకాంతరావు, బాలాంత్రపు	'ఆంధ్ర వాగ్గేయకార చరిత్రము స్వతంత్ర అర్టు ప్రింటర్స్, విజయవాడ, 1958
రవికుమార్, సూర్యదేవర	'వ్యాససుధ' భట్టిప్రోలు 1989.
రామకృష్ణ శాస్త్రి, శిష్ట్లా	'వీరశైవాంధ్రవాఙ్మయం' తృతీయ ప్రకరణం, తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం ప్రచురణ తిరుపతి, 1952.
లక్ష్మీపతి శాస్త్రి, శ్రీపాద	'కుమార సంభవ విమర్శము' ఆనంద ముద్రణాలయ, మద్రాసు, 1937
విశ్వనాథరాయని స్థానాపతి	'రాఘవాచకం' ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్పత్రిక నుండి, కాకినాడ, 1933.
వెంకటగిరి, గణపవరపు	'ఆంధ్రకౌముది,

వెంకట నరసింహం, కాకర్ల	'రామాభ్యుదయము' పరిష్కర్త, ఆంధ్ర ప్రదేశ్‌సాహిత్యఅకాడమీ, హైదరాబాదు 1967
వేంకట రంగయ్య, మామిడిపూడి	'సంగ్రహ ఆంధ్రవిజ్ఞాన కోశము' రెండవ సంపుటము, అర్థశాస్త్రము, కృష్ణానది, సంగ్రహ ఆంధ్ర విజ్ఞానకోశసమితి, హైదరాబాదు, 1960
వేంకటరామకోటిశాస్త్రి, కేతవరపు	'నైమిశము, క్వాలిటీ పబ్లిషర్సు, విజయవాడ, 1961
సూర్యనారాయణ శాస్త్రి, మల్లాది	'సంస్కృత వాఙ్మయ చరిత్ర' లౌకిక వాఙ్మయం' ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు, హైదరాబాదు 1961

'ఆంధ్రకవితరంగిణీసంపుటాలు

ఆంధ్రపత్రికభారతి సంపుటాలు ఉగాది సంచిక.

రామయ్య, జయంతి	'ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్ పత్రిక సంపుటాలు' 1914
రామేశంపంతులు, వేపా	తెలంగాణా శాసనము లక్ష్మణ రాయ పరిశోధకమండలి, హైదరాబాదు. 1935 & 1960 సంగ్రహ ఆంధ్ర విజ్ఞాన కోశ సంపుటాలు

Selected Bibliography

Butter worth & Venugopala Chetty	'A collection of the Inscription on Copper plates and stones in Nellore District in Three parts Madras, 1905.

Mahalirgan, T.V.	'Administration and social life under Vijayanagara.'
Mate, M.S.	'Temples and Legerds of Mahar ashtra'
Nuniz, Fernao	'Chronicle of Fargotten Empire' sewell
Rama Krishna Kavi, Maravalli	'Bharatakosa' New Delhi 1983
Subramanyam, R.	'The Suryavamsi GajaPatis ofOr issa' Andhra University, Waltair, 1957.
Swamy Kannupillai, L.D.	Ephemeris
Tirupati Devasthanam Tallapakam,	Telugu works 'The Minor works of Annamacharya and his sons' Vol I, Anderson Street, Masras, 1935
Vaiyapuri Pillai, Y.	'History of Tamil Language & Literatue New century Book House, Madras, 1956.
Veerabhadra Rao, Adiraju	'Shitab Khan Alias Seetha Pathy Raju of Warangal The Lakshmi naraya Parisodhaka Mandali, Hyderabad, 1961.

A descriptive catalogue of the Telugu Manscripts
Vol&III Madras, 1915 1934.

Annals of Oriental Reasearch, University of Madras.
Vol XII Paart 1 & 2 1959.

Madras Oriental Library Trinnel Catalogue
Volumes of Tirupati Devasthanam Inscriptions.

ఈ సంపుటంలోని కవుల అకారాది పట్టిక

SAMAGRA ANDHRA SAHITYAM- Volume 5 - By ARUDRA

సమగ్ర ఆంధ్రసాహిత్యం

అయిదవ సంపుటం

పలిరాయల యుగం

ఆరుద్ర